

PROCEEDING BOOK

BALKAN 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
January 6-7, 2024
KIRKLARELİ

Published by Academy Global Publishing House

www.balkankongresi.org

*BALKAN 10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JANUARY 6 - 8, 2024
KIRKLARELI*

*Edited By
ASSIST PROF. DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY*

CONGRESS ORGANIZING BOARD

*HEAD OF CONFERENCE : Prof. Dr. Hülya Çiçek
Head of Organizing Board: Assit. Prof. Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Başak Hanedan
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan YUSOPH
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar HUSEYNOVA
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou*

*All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2023©*

*Issued: 05.02.2024
ISBN: 978-625-6830-77-6*

CONFERENCE ID

BALKAN 10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

JANUARY 6 – 7. 2024

KIRKLARELI

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey - Vietnam. - Azerbaijan – Poland – Canada – Nigeria – Japan – Perak – China – Iran – USA -, Czech Republic - United Kingdom – Indonesia - Malaysia. - UK. Finland – Tailand – Australia – Singapore – Korea - Jordan. – Israel – Pakistan – Sweden – Russia – Bangladesh - Taiwan. – Libya - South Africa – Ethiopia – México – Algeria – Canada -

PRESENTATION

Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 47 papers have been presented by Turkish participants and 65 papers by foreign participants.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Turkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Turkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZITONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-900-379618
Konu :Düzenleme Kurulu Üyesi

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 13.09.2023 tarihli, 379450 sayılı ve "Düzenleme kurulu üyeliği" konulu yazı

Academy Global Conference & Journals tarafından düzenlenen kongrelerde düzenleme kurulu üyesi olarak görev almanızda Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Tıp Fakültesi Dekanı V.

Dağıtım:
TIBBİ BİYOKİMYA ANABİLİM DALI
BAŞKANLIĞINA
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSM6N2LAAT* Pin Kodu : 67672

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
January 6 - 7, 2024
Kırklareli

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0SIArNWVsMjV0YUJkR3lIQ T09>

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan katılımcı, moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. **Ör. 5-Ahmet Ahmetoglu**
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- Sunumlar kaydedilmekte ve muhafaza edilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç. Dr. CAN BİÇER	1	THE ROLE OF THE LEADERS IN STRESS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK AND SOLUTIONS	Doç. Dr. CAN BİÇER
		2	EVALUATION OF THE BRANDING PROCESSES OF HISTORICAL FOOD AND BEVERAGE BUSINESSES IN TERMS OF BRAND RULES	Doktora Öğrencisi, ŞÜKRÜ GÖKHAN ÜNAL Dr. Öğretim Üyesi, ŞEHNAZ DEMİRKOL
		3	TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI 2040 VİZYONU VE TURİZM POLİTİKASI İLE AB TURİZM POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Doktora Öğrencisi, ŞÜKRÜ GÖKHAN ÜNAL Dr. Öğretim Üyesi, ŞEHNAZ DEMİRKOL
		4	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON TURNOVER INTENTION IN THE TOURISM SECTOR	Doç. Dr. Sine ERDOĞAN MERCAN Hüseyin ŞAHİN
		5	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN İŞE TUTKUNLUK VE DUYGUSAL EMEK İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Yasemin ÇAKIR
		6	MARKA HİKAYELERİNİN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÖZKİŞİ Doç. Dr. Gonca YILDIRIM

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç. Dr. NALÂN DANÂBAŞ	1	MANUSA MEKİKLİ DOKUMALARININ GÜNÜMÜZ GİYSİ TASARIMLARINDA YORUMLANMASI	Merve CİNAL Doç. Deniz ÇELİKER
		2	THE TRANSFORMATION OF ARTISTIC CERAMIC PANELS INTO PRESENT-DAY CERAMIC WALL ART	Doç. Dr. NALÂN DANÂBAŞ
		3	EKOLOJİK PERSPEKTİFTE DİSTOPİK TÜRK SINEMASI	Doktora Öğrencisi, AYTEK UĞUR ÇAN Prof. Dr., MEHMET ÖZTÜRK
		4	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA BEDEN DİLİ KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME	Tuğçe ÇALIŞKAN Doç. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN
		5	Rumeli-Balkan Topuluğunda Akriba Evliliği ve Algısı Analizleri: Rumeli-A Çalışması	Gülen Aksu Türker Prof. Dr. Necdet Tekin Prof. Dr. Ayhan Olcay Yasemin Olcay Karahan

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ	1	PIERRE LOTI'NİN İZLANDA BALIKÇISI'NDA SINIF ÇATIŞMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ
		2	PEER HARASSMENT IN LOUIS PERGAUD'S BUTTON WARS	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR
		3	THE IMAGE OF THE FATHER IN MAUPASSANT'S STORY CALLED SİMON'UN BABASI	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR
		4	HANÇERLİ HANIM HİKÂYE'İ GARİBESİ'NE PETER PAN SENDROMU AÇISINDAN BİR BAKIŞ	BÜŞRA DEMİRCİ
		5	BOSNALI İBRAHİM VEHBİ'NİN RUZNAMESİ	Doktora Öğrencisi MUSTAFA YILMAZ
		6	CHRONOTOPE IN BILGE KARASU'S STORY OF MULBERRIES	Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU
		7	EAST-WEST COMPARISON IN FATİH-HARBIYE NOVEL	Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU
		8	An Evaluation on the Use of the “h” Consonant in Dobruja Turkish Dialects	Prof. Dr. Özlem Demirel Dönmez
		9	ON THE SIGN ADJECTIVE ‘‘OL IN SEYF-İ SARAYI'S GULISTAN TRANSLATION	Dr. Öğr. Üyesi Melek ÇUBUKCU
		10	KELİME ÇAĞRIŞIMLARININ SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİNE İNCELENMENSİ “ELMA” ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Selcen ÇİFCİ

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Assoc. Prof. Nazile Abdullazade	1	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI	Dr. Öğr. Üyesi AHMET SAKİN MİNENUR ÇÖPOĞLU
		2	ORTAOKUL 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ‘‘SORUMLULUK’’ DEĞERİNE YÖNELİK METAFORİK ALGILARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, FATMA SARIKAN Doç. Dr., GÖKÇE KILIÇOĞLU
		3	BALKANLARDA TÜRKLER VE ETKİLERİ	Prof. Dr Nurhan AYDIN Perihan AKSU
		4	ABDÜLVEHHAB EŞ-ŞA’RÂNÎ’NİN LEVÂHİKU’L-ENVÂRİL-KUDSİYYE Fİ TABAKÂTİ’L ULEMÂ VE’S-SUFİYYE İSİMLİ ESERİNDEKİ ZÜHD HAYATI KONUSUNDAKİ NASİHATLERİN GÜNÜMÜZ İNSANINA ÖRNEKLİĞİ	Meral Mercan Doç Dr. Sevim Arslan
		5	ƏDƏBİ ƏSƏRLƏRİN İNTERPRETASİYASINDA MƏTNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	Assoc. Prof. Nazile Abdullazade Bilal Hasanli

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Dr. Çiğdem KEVEN-AKLİMAN	1	Genç Yetişkinlerin Köken Aile Fonksiyonları İle COVID 19'a Bakışları Arasındaki İlişkide İnfodeminin Aracı Rolü	Lisansüstü Öğrencisi, Sümevra ÖZKİŞ Dr. Öğr. Üyesi, Zerrin BÖLÜKBAŞI MACİT
		2	EVLİ BİREYLERİN KÖKEN AİLE FONKSİYONLARI VE İLİŞKİ ÖZ DÜZENLEME ARASINDAKİ İLİŞKİDE EVLİLİĞE GEÇİŞ VE BENLİĞİN AYIRILMASININ ARACI ROLÜ	Lisansüstü Öğrencisi, Münevver DEMİRKAYA Dr. Öğr. Üyesi, Zerrin BÖLÜKBAŞI MACİT
		3	Systematic Review on the Use of CBT in Adults Diagnosed with Depression Systematic Review	Ceren TANER Doç .Dr. Meryem KARAAZİZ
		4	TÜRK CEZA SİSTEMİNDE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR VE EBEVEYNLERİ: DANİŞMANLIK TEDBİRİ BAĞLAMINDA PSIKOLOJİK DANİŞMANLARIN GÖRÜŞLERİ	Dr. Çiğdem KEVEN- AKLİMAN
		5	MENTAL HEALTH LITERACY, HELP-SEEKING BEHAVIORS, AND SELF- STIGMA AMONG YOUNG ADULTS	DR. ÖĞR. ÜYESİ NİHAN DURGU BAŞAK KORKMAZ

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA BİNGÖL	1	GELİŞEN TEKNOLOJİNİN FUTBOL HAKEMLERİNİN KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ŞEKER Doç. Dr. Meryem ALTUN EKİZ Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet Ali DAMLAR
		2	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİ	Pınar BARCA Aşlı GÜN Özgür EKEN
		3	SPOR SALONLARINA AKTİF DEVAM EDEN BİREYLERİN SPORDAN VE SPOR SALONLARINDAN BEKLENTİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	ASLI GÜN PINAR BARCA DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN
		4	MÜZİĞİN SPOR PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÇEŞİTLİ BRANŞLARDA MÜZİK UYARANLARININ ROLÜ	ASLI GÜN DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN
		5	EFELELER LİGİNDEKİ SPORCULARIN VOLEYBOLA YÖNELMESİNDE AİLE VE ÇEVRENİN BAKIŞ AÇISI	Uzman, İLİNSU DEMİRALP Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA BİNGÖL
		6	E-SPOR YOLCULUĞU VE E-SPORCU KARİYERİ	Uzman, İLİNSU DEMİRALP Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA BİNGÖL

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Doç. Dr. Müge MANGA	1	CHANGES IN BILATERAL TRADE AFTER BTAs - EVIDENCE FROM VIETNAM AND ITS THREE MAJOR PARTNERS	Hoang-Yen NGUYEN Que-Nhu DUONG
		2	Accommodation Trends: Exploring Homestay Preferences in the Johar Valley of Uttarakhand	Shubham Goswami giri Dr. Surendra Kumar
		3	FOREIGN TRADE, ECONOMIC GROWTH, TURKIYE	Musa MANGA Doç. Dr. Müge MANGA
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN E-COMMERCE, INDUSTRIAL PRODUCTION INDEX and INFLATION in TURKEY	Musa MANGA Doç. Dr. Müge MANGA
		5	HIGH-TECH EXPORTS OF TURKISH ECONOMY: EVIDENCE FROM CONSTANT MARKET SHARE ANALYSIS	Dr. Öğr. Üy. Alper YILMAZ
		6	ZAMAN YÖNETİMİNİN İŞ TATMİNİNE, İŞ PERFORMANSINA VE VERİMLİLİĞE ETKİSİ: TURİZM SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Öğr. Gör. Ümit AYDIN
		7	MÜŞTERİ DENEYİMİNİN, MÜŞTERİ TATMİNİ VE SADAKATI ÜZERİNE ETKİSİ: TURİZM SEKTÖRÜ	Öğr. Gör. Ümit AYDIN
		8	KADIN İMAJI REKLAMLARA YÖNELİK TUTUMUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE FARKLILIĞI	Doktora Öğrencisi, Malik DÜNDAR

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ YOLAL	1	DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ	Dr. TÜLİN YANIKDAĞ
		2	TİCARET UNVANLARI HAKKINDA TEBLİĞ'E İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ YOLAL
		3	THE REVIEW OF GRADUATE THESIS TITLED MORAL DISENGAGEMENT	Dr. Hakan GÜVENER
		4	MORAL DISENGAGEMENT IN YOUTUBE DİJİTAL MEDIA: A HASHTAG ANALYSIS	Dr. Hakan GÜVENER
		5	DİJİTAL MEDYA BAŞLIKLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ	Dr. Hakan GÜVENER

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Prof. DR. Haotian Wu	1	DECODING THE LANGUAGE OF FAITH: SYMBOLISM IN MODERN UKRAINIAN MONUMENTAL CHURCH PAINTING	Khlystun Yuliia Igorivna
		2	UNDERSTANDING THE ROOTS OF FAITH: EXPLORING WHOOEAIMS, THE INDIGENOUS RELIGION OF THE JARAWA PEOPLE IN THE ANDAMANS	Prof. DR. Haotian Wu
		3	COMBATING TWO MAJOR THREATS IN KOSOVO: DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN AND HUMAN TRAFFICKING	Dr. Guelfo Carbone
		4	HEIDEGGER'S EARLY HERMENEUTICAL PHENOMENOLOGY AND THE WORLD-EVENT	Areti Tziboula, Anna-Maria Rentzeperi-Tsonou
		5	THEMATIC ANALYSIS OF LIBRETTI IN ROSSINI'S OPERAS AND THEIR INFLUENCE ON THE COMPOSER'S WORK	Ashwaq Alsulami, Jianhua Shao
		6	THE LASTING IMPACT: CHINESE ADULTS REFLECT ON SIBLING LOSS AND COPING STRATEGIES IN CHILDHOOD, WITH IMPLICATIONS FOR THERAPEUTIC INTERVENTIONS.	Hanaa Bajilan
		7	BEYOND SILENCE: EXPLORING THE INNER WORLDS AND PROTEST OF INDIAN WOMEN IN THE THOUSAND FACES OF NIGHT	Rony Reátegui, Cesar Chácará,
		8	DIGITAL PRESERVATION OF CUSCO'S VIRGIN OF LORETO CHAPEL: A 3D MODELING SHOWCASE	Benjamin Castañeda, Rafael Aguilar

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Dr. Yang Meng,	1	NAVIGATING DISSOCIATION DURING MASTURBATION: MINDFULNESS STRATEGIES FOR HEALING AND RECONNECTION AFTER SEXUAL TRAUMA	Assoc. Prof. Alisha Fisher
		2	LOST IN THE SHUFFLING PLAY: ABSURDITY, IDENTITY, AND THE TRAGICOMIC LANDSCAPE OF STOPPARD'S ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD	Dr. Azza Taha Zaki
		3	HOME AND IDENTITY: THE DWELLING AS A SHAPER OF CONTEMPORARY DONG WOMEN'S SELFHOOD	Sze Wai Veera Fung, Peter W. Ferretto
		4	UNVEILING THE SYMBOLISM: FEMALE CIRCUMCISION AND SOLOMON'S TEMPLE IN ISLAMIC HADITHS	B. O. Diyaolu
		5	EXPLORING THE NEXUS BETWEEN ONLINE SPORTS EVENTS AND BETTING BEHAVIOR AMONG NIGERIAN YOUTH	K. N. Penna, E. J. Hoffman, T. R. Carter
		6	SILENCED NARRATIVES: SECOND CLASS CITIZEN AND THE STRUGGLE FOR BLACK WOMEN'S AUTHORSHIP	Sherly Ferro Lensun Barry Ardley, Abi Hunt,
		7	SEX TRAFFICKING REPORTING IN ONTARIO VS. NOVA SCOTIA: A CANADIAN ONLINE NEWS ANALYSIS	Lecture Nick Taylor Dr. Yang Meng,
		8	EMPOWERING INDIGENOUS COMMUNITIES: CULTURALLY-DRIVEN SOLUTIONS FOR SHARED ECONOMIC PROSPERITY	James L. Patnao Essam Almuhsin, Ben Soh, Alice Li, Azmat Ullah

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Dr. Sara Mohammadi Avandi,	1	THE IMPACT OF TRANSLATION ON ARABIC AND ISLAMIC CIVILIZATION: A CATALYST FOR THE GOLDEN AGE (661-1258)	Konstantinos Sofianos, Michail Stefanidakis Ye Wei,
		2	ECHOES OF ANCESTRAL FLAME: TRACING THE INDO-EUROPEAN, OLD IRANIAN, AND LUR FIRE TRADITIONS	Smail Hadj Mahammed
		3	AUGMENTING THE PAST: AN AR-POWERED VIRTUAL HERITAGE APPLICATION DESIGN	Alex Bell Prof. Sitalakshmi Venkatraman,
		4	DECIPHERING GRANDE KABYLIA: A DESCRIPTIVE ANALYSIS OF LIBYAN STELES IN ALGERIA	Ye Wei, Fiona Wahr
		5	COLONIAL PUNJAB TRANSFORMED: A LOOK AT THE IMPACT OF TRANSPORTATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES	Fahri Benli, Fiona Wahr Anita Kéri Josefina Bengoechea,
		6	CHINA'S HEALTH SILK ROAD: NAVIGATING SOUTHEAST ASIA AND EUROPE THROUGH COVID-19	Dr. Sitalakshmi Venkatraman,
		7	THE POWER OF INDIGENOUS PEOPLE IN MINING PROJECT DECISIONS: A PILBARA CASE STUDY	Behzad Moeini Sam, Dr. Sara Mohammadi Avandi,
		8	LEVERAGING TWITTER FOR SOCIAL CHANGE: FOOD BANKS IN SAUDI ARABIA COMBAT FOOD WASTE THROUGH STRATEGIC COMMUNICATION	Afroz Kianpor Stephen Barnes Samia Ait Ali Yahia

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Wanda Luen-	1	BOOSTING CHEMISTRY EDUCATION: ONLINE TESTING AS A POWERFUL TOOL	Mandakini Thakur, Sheena Pall
		2	REVOLUTIONIZING HIGHER EDUCATION: AI'S TRANSFORMATION OF LEARNING IN THE 21ST CENTURY	Wanda Luen-Wun Siu, Xiaowen Zhang
		3	FOSTERING ACTIVE ENGAGEMENT: ENHANCING EXPERIENTIAL LEARNING IN A SMART FLIPPED CLASSROOM - A CASE STUDY	Wun Siu, Xiaowen Zhang
		4	UNLOCKING MATHEMATICAL MINDS: STRATEGIES FOR TEACHING PRESCHOOLERS WITH AUTISM	Wanda Luen-
		5	NAVIGATING UNCERTAINTY: EXPERIENCES OF FOREIGN STUDENTS IN HUNGARY DURING THE COVID-19 PANDEMIC	Bitra Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	REVOLUTIONIZING HIGHER EDUCATION IN SAUDI ARABIA: A COMPREHENSIVE E-COACHING APPROACH	Dr. Haya Y Alobaid
		7	A FRAMEWORK FOR INTELLIGENT LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: AN ONTOLOGICAL APPROACH	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	BUILDING DEEP UNDERSTANDING: INTEGRATING EXPERIENTIAL LEARNING INTO A SMART FLIPPED CLASSROOM MODEL - A CASE STUDY	Assis. Prof. Venugopal Kummamuru

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Levan Alonso López	1	AN INTEGRATED 1088 ENSEMBLE METHODOLOGY FOR ANTICIPATING STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT	Sofia Aboulaich Rachid Ellaia, Rajae Ayouché
		2	ENGAGEMENT OF STUDENTS IN GOVERNANCE WITHIN MAINLAND CHINA'S HIGHER EDUCATION SYSTEM	Osamah A. Alsayegh
		3	ENHANCING CYBERSECURITY AWARENESS WITHIN THE APPLIED SCIENCES STUDENT COMMUNITY	Erika Vukelic Nestor Ortiz
		4	ENHANCING LANGUAGE LEARNING THROUGH A COLLABORATIVE 3D MULTI-USER VIRTUAL ENVIRONMENT	Dr. Bhim Sabauri
		5	PERSISTENT INEQUALITY: EXAMINING GENDER DISCRIMINATION IN CROATIAN EDUCATION	Assis. Prof. Dr. Wardoyo Humairoh,
		6	HARNESSING DATA FOR SUCCESS: PREDICTING STUDENT PERFORMANCE IN EDUCATION	Prof. Levan Alonso López
		7	SCRUM IN THE SMART CLASSROOM: A CASE STUDY FOR ENHANCED ONLINE LEARNING AND ENGAGEMENT	Mikel Singh
		8	Revolutionizing Chemistry Teaching: The Impact of Online Tests	Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Sivamurugan Pandian	1	FOSTERING COLLABORATIVE CONVERSATIONS IN ONLINE LEARNING: ESTABLISHING AND NURTURING COMMUNITIES OF PRACTICE	lectureNatalia Polkanova, Dr. Sergey Kazakov
		2	BUILDING EDUCATIONAL FOUNDATIONS: CONSTRUCTING INFORMATION IN HIGHER EDUCATION TEACHING	Dr. Nada Armstrong
		3	REVOLUTIONIZING LEARNING OUTCOMES: ADVANCED MODELING TECHNIQUES FOR EMPOWERING STUDENTS IN EDUCATION	Phd. Karen Azhar
		4	NAVIGATING THE ACADEMIC LANDSCAPE: BALANCING 'THE CAN DO' AND 'THE HAVE TO DO' IN BATNA UNIVERSITY, ALGERIA	Sheng-Min Na Cheng
		5	INCORPORATING COOPERATIVE EDUCATION: A STRATEGIC FRAMEWORK FOR ENGINEERING CURRICULUM ENHANCEMENT	Sivamurugan Pandian
		6	ENHANCING FINANCIAL LITERACY AMONG YOUNG WOMEN: INSIGHTS FROM A CASE STUDY IN AUSTRALIAN SCHOOLS	Premvadee Nakornpanom
		7	EXPLORING E-CONTENT PRODUCTION ALGORITHMS FOR SCREEN-CAPTURED VIDEOS: AN INTRODUCTORY GUIDE	Prof. Dr. Phusit Hashim
		8	UNVEILING PROBLEM-SOLVING PROWESS: THE INNATE FLOW OF THE MIND IN CREATIVE SOLUTIONS	Sarideh Alizadeh Mohd Nasir

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assis. Prof. Dr. Takeshi Mano	1	EXPLORING EMOTIONAL RESPONSES ELICITED BY IMAGES IN CHILDREN'S LITERATURE	Arafa A. Alholaisi, Jamal H. Madani, M. A. Alvi
		2	ANALYZING ONLINE SPEECH ANXIETY AND EVALUATION DISPARITIES AMONG STUDENTS	Assis. Prof. Dr. Takeshi Mano
		3	EXAMINING THE INFLUENCE OF INTRODUCTORY TECHNOLOGY COURSES ON STEM PATHWAY CHOICES	Tadashi Watanabe, Jinya Katsuyama, Akihiro Takeda
		4	EXPLORING THE MINDS OF ETHAN SHAFER, TIMOTHY GRAZIANO, AND JAY FISHER	Dr. Elham Zamiri
		5	EXPLORING GENDER-BASED JAPANESE LANGUAGE LEARNING STRATEGIES AMONG LEARNERS IN NORTH SULAWESI, INDONESIA	Djemai Bara Mahboub,, Mohamed Faouzi
		6	EXPLORING THE INFLUENCE OF AUGMENTED AND VIRTUAL REALITY ON EDUCATIONAL OUTCOMES IN A MULTIVARIABLE CALCULUS SETTING"	Djamila Bennaceur-Doumaz
		7	ENHANCING COMPETENCIES: THE DYNAMIC LEARNING APPROACH AT A LEADING FRENCH COMPUTER SCIENCE INSTITUTE	Kazunori Nomura, Hiromichi Nakahar Masami Ogi
		8	EXPLORING KNOWLEDGE ACQUISITION IN CLIENT ORGANIZATIONS: A CASE STUDY OF STUDENT ENGAGEMENT AS PRODUCERS"	Sou Shibata Atsuhiko Watanabe,

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç. Dr. Nazmiye Özlem ŞANLI	1	Endemik Gül (Rosa pisiformis Christ D. Sosn) bitkisinin antikanserijen bileşiklerinin belirlenmesi	MSc. UYGAR MERİÇ Prof. Dr. HATİCE DEMİRAY MSc. M. EMİR DİBEK
		2	Astragalus flavescens BOISS. endemik bitkisinin uçucu yağlarının eldesi ve antibakteriyel, antioksidant aktiviteleri	MSc. ERKAN MEMİŞ Prof. Dr. HATİCE DEMİRAY
		3	Comparative of Water-soluble vitamins in gel and green leaf parts of Aloe vera (L.)	BSc. Heleen Tahseen Yaseen Yaseen Prof. Dr. Sevda KIRBAĞ Prof. Dr. Fikret KARATAŞ
		4	MICROBIAL INTERACTIONS IN DENTAL BIOFILM DEVELOPMENT	MSc. Seda GÜLER Doç. Dr. Nazmiye Özlem ŞANLI
		5	ANTIMICROBIAL AND ANTIBIOFILM COATING FOR DENTAL MATERIALS	MSc. Seda GÜLER Doç. Dr. Nazmiye Özlem ŞANLI
		6	CHARACTERIZATION OF LIQUID PRODUCTS OBTAINED FROM PYROLYSIS OF HORSE CHESTNUT (AESCULUS HIPPOCASTANUM) FRUIT IN THE PRESENCE OF METAL/METAL SUPPORT CATALYSTS	Prof. Dr. Halil DURAK Öğr. Gör. Dr. Salih GENEL

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	HASAN KELEŞ	1	An Analog Circuit Model for Solving a Class of Nonsmooth Optimization Problems	Alireza Hosseini
		2	SOLVING FRACTIONAL DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH LAPLACE TRANSFORMATION	Öğretmen Duygu İŞLEYEN Prof. Dr. Tanfer TANRIVERDİ
		3	ON AND EIGENVALUES-EIGENVECTORS	HASAN KELEŞ
		4	IDEALS AND REGULAR MATRICES	HASAN KELEŞ
		5	ON COMPLEMENT OF BASE IN B_3	HASAN KELEŞ

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Doç. Dr. Dilek ÇAVUŞOĞLU	1	PROTECTIVE ROLE OF A FUNGAL TOXIN FUSICOCCIN AGAINST SALT STRESS IN ALLIUM CEPA L.	Prof. Dr. Kürşat ÇAVUŞOĞLU Doç. Dr. Dilek ÇAVUŞOĞLU
		2	BIOCHEMICAL EFFECTS OF EXOGENOUS β -CAROTENE APPLICATION IN ALLIUM CEPA L. BULBS GERMINATED IN SALINE CONDITIONS	Doç. Dr. Dilek ÇAVUŞOĞLU
		3	CULTIVATION OF LABLAB BEAN (Lablab purpureus)	Dr.Öğr.Üyesi, HATİCE ÇOKKIZGIN Doç.Dr., ALİHAN ÇOKKIZGIN Doç.Dr., ÜMİT GİRGEL
		4	GENES AND TRANSGENIC PLANTS	Dr.Öğr.Üyesi, HATİCE ÇOKKIZGIN
		5	PAMUKLU KUMAŞLARA UYGULANAN DİJİTAL BASKI İŞLEMİNİN SEÇİLMİŞ PROSES PARAMETRELERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. FÜSUN DOBA KADEM Dr. ŞEHPAL ÖZDEMİR
		6	CİVA KİRLİLİĞİ ve ÇEVRE ÜZERİNE OLAN ETKİLER	Doç. Dr., Serpil SAVCI
		7	SIFIR ATIK PRENSİBİ ve FAYDALARI	Doç. Dr., Serpil SAVCI

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Selim Taşkaya	1	A GENERAL EVALUATION ON TOWN BASED DEVELOPMENT PLANS ACCORDING TO THE TOPOGRAPHICAL CONDITION, ARDANUÇ EXAMPLE	Selim Taşkaya Osman Bağlı
		2	KENT TASARIMINDA İMAR PLANLARININ GÜNCELLENMESİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME	Öğr. Gör. Dr. SEMA KARAGÜLER
		3	YOZGAT MENEKŞE EVLERİ KENTSEL DÖNÜŞÜM DENEYİMİ	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Şehir ve Bölge Plancısı Bediha Eda KARACA Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR
		4	KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN KAVRAMSAL ŞEMASI	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Şehir ve Bölge Plancısı Bediha Eda KARACA Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR
		5	Forecasting Significant Wave Height: Comparative Analysis of XGBoost and Wavelet-XGBoost Models	Anıl Çelik

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Dr.Öğrt. Üyesi, Seher ÇEVİK AKTURA	1	IMPACT OF DISEASES CAUSED BY MICROMYCETE FUNGI IN RESIDENTIAL BUILDINGS IN VARIOUS FORMS ON HUMAN HEALTH	Balakhstanova Gumru Vasif
		2	CK YÜKSEKLİĞİ: ÜÇ OLGU SUNUMU	Uzm. Dr. Yasin Selçuk Yardibi Uzm. Dr. Döndü Ülker Üstebay
		3	Boy kısalığı ve Hashimoto tiroiditi: Olgu sunumu	Uzm. Dr. Begüm Barış Çetinkaya Uzm. Dr. Yasin Selçuk Yardibi Doç.Dr.Sefer Üstebay
		4	HEMŞİRELİK VE MOBBİNG	Dr.Öğrt. Üyesi, Seher ÇEVİK AKTURA
		5	Treatment Approaches, Medications Used and Side Effects in Covid-19 Patients	Hem. Emine TAT Doç. Dr. Neslihan PINAR
		6	TAEKWONDO SPORCULARININ MÜSABAKA ESNASINDAKİ KENDİLERİYLE KONUŞMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	AKİF DURSUN
		7	TAEKWONDO SPORCULARININ SPORCU BİLİNÇLİ FARKINDANLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	AKİF DURSUN

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Assoc. Prof. TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR	1	FENITROTHION INSECTICIDE PROMOTES GENOTOXICITY IN ALLIUM CEPA L.	Assoc. Prof. OKSAL MACAR Assoc. Prof. TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR Assoc. Prof. ALİ ACAR
		2	MERISTEMATIC CELL DAMAGES CAUSED BY HEXACONAZOLE FUNGICIDE IN ALLIUM CEPA L.	Assoc. Prof. OKSAL MACAR Assoc. Prof. TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR Assoc. Prof. ALİ ACAR
		3	PROTECTIVE ROLE OF CYNARA SCOLYMUS L. (ARTICHOKE) LEAF EXTRACT AGAINST GENOTOXICITY INDUCED BY THIAMETHOXAM INSECTICIDE IN ALLIUM CEPA L. (ONION).	Assoc. Prof. TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR Assoc. Prof. OKSAL MACAR Assoc. Prof. ALİ ACAR
		4	AN INVESTIGATION ON THIOBENCARB-INDUCED BIOCHEMICAL TOXICITY IN ALLIUM CEPA L.	Assoc. Prof. TUĞÇE KALEFETOĞLU MACAR Assoc. Prof. OKSAL MACAR Assoc. Prof. ALİ ACAR
		5	FOOD SECURITY OF THE FUTURE: SUSTAINABLE NUTRITION	Arş. Gör. Dr. Yeşim BEDİR Prof. Dr. Mehmet Murat KARAÖĞLU
		6	Pr(OTf) ₃ CATALYZED SYNTHESIS OF N-SUBSTITUTED DECAHYDROACRIDINE-1,8-DIONES	B.Sc. CHRISTİNA DEMİRCAN, Prof. Dr. ZÜHAL TURGUT

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assoc. Prof. Dr. ÖMERÜLFARUK ÖZGÜVEN	1	BİR OTOMOTİV YAN SANAYİİ İŞLETMESİNDE SİSTEM ANALİZİ VE KALİTE İYİLEŞTİRME	Dr. Öğr. Üyesi, Kerem CİDDİ Öğrenci, Güllü Nur SÜZEN
		2	ERRORS MADE IN BASE STATION SOURCED ELECTROMAGNETIC POLLUTION MEASUREMENTS AND CORRECTION SUGGESTIONS	Assoc. Prof. Dr. ÖMERÜLFARUK ÖZGÜVEN Assoc. Prof. Dr. TEOMAN KARADAĞ
		3	DISPLAYING THE DATA RECEIVED FROM THE LINEAR IMAGE SENSOR ON THE COMPUTER SCREEN	Assoc. Prof. Dr. ÖMERÜLFARUK ÖZGÜVEN Instructor. AHMET SAİT ERGİN
		4	ENDÜSTRİYEL UYGULAMALARDA KULLANILMAK AMAÇLI SUSUZ BOR ÜRETİMİNDE TİNKAL KALSİNASYONU	Dr. Öğr. Üyesi M. Engin Kocadağistan Yük. Lis. Öğrencisi Emine Ataç
		5	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE ART OF DECEPTION: ACCURACY LIMITS, ETHICAL FRAMEWORK AND RISK ASSESSMENT	Doğan Can ADIGÜZEL Dr. Öğr. Üyesi Emre DELİBAŞ
		6	THE DARK SIDE OF CYBER WORLD: MODERN PROBLEMS FROM SECURITY TO BULLYING	Aysima İrem KESİCİ Sedef MERT Deniz Mertkan GEZGİN
			INVESTIGATION OF BEHAVIORAL INTENTION TOWARDS CHATBOT USE IN EDUCATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS STUDYING COMPUTER PROGRAMMING EDUCATION REGARDING VARIOUS VARIABLES	Deniz Mertkan GEZGİN Sedef MERT Aysima İrem KESİCİ

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Prof. Beata Hornickova,	1	EXTERNAL DEBT AND FISCAL POLICY: TWIN DRIVERS OF ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES	Zohreh Bang Tavakoli, Shuktika Chatterjee
		2	REINVENTING TRADITION: HOW "GUOCHAO" IS SHAPING CHINESE FASHION THROUGH ANGEL CHEN'S DESIGNS	Dr. Zhe Ginnie Wang
		3	EMPOWERING STUDENTS WITH DISABILITIES IN INDIA: THE CRUCIAL ROLE OF SEX EDUCATION	Dr. Sona Lorencova
		4	PARENTAL PERCEPTIONS OF COMPULSORY PRE-SCHOOL EDUCATION IN THE CZECH REPUBLIC	Prof. Beata Hornickova,
		5	SUBSTANCE USE AND ADDICTION AMONG YOUNG IMMIGRANTS IN CANADA	Masaumi Watanabe, Sou Nakahara,
		6	EDUCATION AND INCOME AS MEDIATORS: HOW POLITICAL IDEOLOGY SHAPES ATTITUDES TOWARDS IMMIGRATION	Zohreh Bang Tavakoli, Shuktika Chatterjee
		7	BEYOND UTILITY: HOW CHATBOTS SHAPE USER EXPERIENCE AND BRAND IMAGE	Hiromichi Ogi, Atsuhiko Shibata, Kazunori Nomura
		8	LEADING TEAMS TO TRIUMPH: INSPIRING STRATEGIES FOR OVERCOMING PROJECT OBSTACLES AND ACHIEVING GOALS	Sou Nakahara, Atsuhiko Shibata,
		9	EXAMINING SOCIAL INFLUENCES ON AMERICAN MASK-WEARING DURING THE PANDEMIC	Hiromichi Ogi

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ YOLAL	1	TEMPERATURE-DEPENDENT STRUCTURAL PERTURBATION OF TUNA MYOGLOBIN	Yoshihiro Ochiai
		2	AN INTELLIGENT SYSTEM FOR KNEE AND ANKLE REHABILITATION	Dimitar Karastoyanov, Vladimir Monov
		3	DESIGN THE BOWTIE ANTENNA FOR THE DETECTION OF THE TUMOR IN MICROWAVE TOMOGRAPHY	Assis. Prof. Dr. Muhammd Hassan Khalil, Xu Jiadong
		4	ON THE DESIGN OF SHAPE MEMORY ALLOY LOCKING MECHANISM: A NOVEL SOLUTION FOR LAPAROSCOPIC LIGATION PROCESS	Reza Yousefian, Michael A. Kia, Mehrdad Hosseini Zadeh
		5	WHY WE ARE TALLER IN THE MORNING THAN GOING TO BED AT NIGHT – AN IN VIVO AND IN VITRO STUDY	Assis. Prof. Dr. Harcharan Singh Ranu
		6	A USER - REQUIREMENTS APPROACH IN MEDICAL DEVICES MAINTENANCE SYSTEM DEVELOPMENT: A CASE STUDY FROM AN INDUSTRY PERSPECTIVE	Manar AlJazzazi, Mohammed Rawashdeh, Tariq Alshawaheen, Aktham Malkawi
		7	CHARACTERIZATION OF LUBRICITY OF MUCINS AT POLYMERIC SURFACES FOR BIOMEDICAL APPLICATIONS	Seunghwan Lee
		8	INFLUENCE OF MICROSTRUCTURAL FEATURES ON WEAR RESISTANCE OF BIOMEDICAL TITANIUM MATERIALS	Dr. Mohsin T. Mohammed, Zahid A. Khan, Arshad N. Siddiquee

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Assis. Prof. Dr. Sanaa Ali Ahmed Alrashid	1	CLİNICAL COMPARATIVE STUDY COMPARING EFFICACY OF INTRATHECAL FENTANYL AND MAGNESIUM AS AN ADJUVANT TO HYPERBARIC BUPIVACAINE IN MILD PRE-ECLAMPTIC PATIENTS UNDERGOING CAESAREAN SECTION	Sanchita B. Sarma M. P. Nath
		2	EFFECT OF MUSCLE ENERGY TECHNIQUE ON ANTERIOR PELVIC TILT IN LUMBAR SPONDYLOSIS PATIENTS	Dr. Enas Elsayed Abutaleb, Mohamed Taher Eldesoky, Shahenda Abd El Rasol
		3	THE OXIDATIVE DAMAGE MARKER FOR SODIUM FORMATE EXPOSURE ON LYMPHOCYTES	Assis. Prof. Dr. Malinee Pongsavee
		4	ASSOCIATION OF OVERWEIGHT AND OBESITY WITH BREAST CANCER	Amir Ghasemlouei, Alireza Khalaj
		5	EFFECTS OF SYNCHRONOUS MUSIC ON GYMNASTICS' MOTOR SKILLS PERFORMANCE AMONG UNDERGRADUATE FEMALE STUDENTS IN PHYSICAL EDUCATION COLLEGE	Assis. Prof. Dr. Sanaa Ali Ahmed Alrashid
		6	INFLUENCE OF BILATERAL AND UNILATERAL FLATFOOT ON PELVIC ALIGNMENT	Mohamed Taher Eldesoky, Enas Elsayed Abutaleb
		7	PROTECTIVE EFFECT OF L-CARNITINE AGAINST GENTAMICIN-INDUCED NEPHROTOXICITY IN RATS	Mohamed F. Ahmed, Mabruka S. Elashheb, Fatma M. Ben Rabha
		8	BODY COMPOSITION ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS BY ANTHROPOMETRY AND BIOELECTRICAL IMPEDANCE ANALYSIS	Phd. Can. Vinti Davar

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ YOLAL	1	COMPARISON BETWEEN ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL: HEXAN (7:3) EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE	Tahereh Naji Mahsa Jassemi
		2	MAHMOOD AHMAD, GHULAM MURTAZA, SONIA KHILJEE, MUHAMMAD ASADULLAH MADNI	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni
		3	IN VITRO ANTI-TUBERCULAR SCREENING OF NEWLY SYNTHESIZED BENZIMIDAZOLE DERIVATIVES	Assoc. Prof. M. Shahar Yar M. Mustaqeem Abdullah, Jaseela Majeed
		4	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		5	PENTACHLOROPHENOL REMOVAL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Rakmi Abd.-Rahman Nurina Anuar
		6	PACKAGING THE ALKALOIDS OF CINCHONA BARK IN COMBINATION WITH ETOPOSIDE IN POLYMERIC MICELLES NANOPARTICLES	Diky Mudhakar Satrialdi, Sukmadjaja Asyarie, Yeyet C. Sumirtapura
		7	COMPARATIVE EVALUATION OF THE BIOPHARMACEUTICAL AND CHEMICAL EQUIVALENCE OF THE SOME COMMERCIAL BRANDS OF PARACETAMOL TABLETS	Dr. Raniah Al-Shalabi, Omaima Al- Gohary, Dr. Samar Afify Eram Eltahir
		8	DATA MINING CLASSIFICATION METHODS APPLIED IN DRUG DESIGN	Mária Stachová Lukáš Sobišek

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Assis. Prof. Dr. Guo-Ying Gu	1	ANALYSIS OF DIFFERENT DESIGNED LANDING GEARS FOR A LIGHT AIRCRAFT	Assis. Prof. Dr. Essam A. Al-Bahkali
		2	CONCEPTUAL DESIGN OF AN AIRFOIL WITH TEMPERATURE-RESPONSIVE POLYMER	Mohammed Niyasdeen Nejaamtheen
		3	CONCENTRATED SOLAR POWER UTILIZATION IN SPACE VEHICLES PROPULSION AND POWER GENERATION	Maged A. Mossallam
		4	OPTIMIZATION OF MULTIFUNCTIONAL BATTERY STRUCTURES FOR MARS	Assis. Prof. Dr. James A Foster Guglielmo S Aglietti
		5	MODELING AND CONTROL OF A QUADROTOR UAV WITH AERODYNAMIC CONCEPTS	Dr. Wei Dong, Assis. Prof. Dr. Guo-Ying Gu Xiangyang Zhu Han Ding
		6	TOPOLOGY OPTIMIZATION OF AIRCRAFT FUSELAGE STRUCTURE	Assis. Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Baskar Mannai
			TERRAIN EVALUATION METHOD FOR HEXAPOD ROBOT	Tomas Luneckas Dainius Udris
		7	SMALL SATELLITE MODELLING AND ATTITUDE CONTROL USING FUZZY LOGIC	Amirhossein Asadabadi, Amir Anvar
8	ADVANTAGES OF COMPOSITE MATERIALS IN AIRCRAFT STRUCTURES	Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Moorthy Chinnasamy		

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Assis. Prof. Dr. Chandra Prakash	1	MATERIAL SELECTION FOR FOOTWEAR INSOLE USING ANALYTICAL HIERARCHAL PROCESS	Assis. Prof. Dr. Mohammed A. Almomani, Dr. Dina W. Al-Qudah
		2	EFFECTS OF TEST ENVIRONMENT ON THE SLIDING WEAR BEHAVIOUR OF CAST IRON, ZINC-ALUMINIUM ALLOY AND ITS COMPOSITE	Mohammad M. Khan Gajendra Dixit
		3	PREDICTION OF CUTTING TOOL LIFE IN DRILLING OF REINFORCED ALUMINUM ALLOY COMPOSITE USING A FUZZY METHOD	Assis. Prof. Dr. Mohammed T. Hayajneh
		4	MATERIAL SELECTION FOR A MANUAL WINCH ROPE DRUM	Moses F. Oduori Enoch K. Musyoka Thomas O. Mbuya
		5	UV-CURED COATINGS BASED ON ACRYLATED EPOXIDIZED SOYBEAN OIL AND EPOXY CARBOXYLATE	Assis. Prof. Dr. Alaaddin Cerit Assis. Prof. Dr. Suheyila Kocaman Assoc. Dr. Ulku Soydal
		6	EXPERIMENTAL INVESTIGATION ON OVER-CUT IN ULTRASONIC MACHINING OF WC-CO COMPOSITE	Assis. Prof. Dr. Ravinder Kataria Assis. Prof. Dr. Jatinder Kumar B. S. Pabla
		7	INFLUENCE OF MILLED WASTE GLASS TO CLAY CERAMIC FOAM PROPERTIES MADE BY DIRECT FOAMING ROUTE	A. Shishkin V. Mironovs D. Goljandin A. Korjakins
		8	RELATING INTERFACE PROPERTIES WITH CRACK PROPAGATION IN COMPOSITE LAMINATES	Tao Qu Assis. Prof. Dr. Chandra Prakash Vikas Tomar
		9	INDUCTION MELTING AS A FABRICATION ROUTE FOR ALUMINUM-CARBON NANOTUBES NANOCOMPOSITE	Muhammad Shahid, Muhammad Mansoor

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Prof. Dr. D. A. Farinde	1	CORPORATE GOVERNANCE NETWORKS AND INTERLOCKING DIRECTORATES IN THE CZECH REPUBLIC	Assis. Prof. Dr. Ondşej Nowak
		2	THE IMPACT OF STAKEHOLDER COMMUNICATION STRATEGIES ON CONSUMERS- ACCEPTANCE AND FINANCIAL PERFORMANCE: IN THE CASE OF FERTILIZER INDUSTRY IN MALAYSIA	Hasnida Abdul Wahab Shahrina Md Nordin Lai Fong Woon Hasrina Mustafa
		3	ANALYSIS OF RUBBER WASTE UTILIZATION AT PANDORA PRODUCTION COMPANY LIMITED	S. Pechpoonthong M. Kopystecki
		4	COMBATING MONEY LAUNDERING IN THE BANKING INDUSTRY: MALAYSIAN EXPERIENCE	Aspalella A. Rahman
		5	HYBRID ENERGY SUPPLY WITH DOMINANTLY RENEWABLE OPTION FOR SMALL INDUSTRIAL COMPLEX	Tomislav Stambolic, Anton Causevski
		6	A STATISTICAL PREDICTION OF LIKELY DISTRESS IN NIGERIA BANKING SECTOR USING A NEURAL NETWORK APPROACH	Prof. Dr. D. A. Farinde
		7	EFFICIENCY IN URBAN GOVERNANCE TOWARDS SUSTAINABILITY AND COMPETITIVENESS OF CITY : A CASE STUDY OF KUALA LUMPUR	Hamzah Jusoh Azamizam Abdul Rashid
		8	A STUDY OF NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM FOR GROSS DOMESTIC PRODUCT GROWTH FORECASTING	Assoc. prof. E. Giovanis

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456 06 OCAK/ JANUARY 06, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Manojkumar, P. Veena	1	REAL-TIME RECOGNITION OF DYNAMIC HAND POSTURES ON A NEUROMORPHIC SYSTEM	Qian Liu, Steve Furber
		2	OPTIMAL PLANNING OF DISPATCHABLE DISTRIBUTED GENERATORS FOR POWER LOSS REDUCTION IN UNBALANCED DISTRIBUTION NETWORKS	Mahmoud M. Othman, Y. G. Hegazy, A. Y. Abdelaziz
		3	OPTIMAL ECONOMIC LOAD DISPATCH USING GENETIC ALGORITHMS	Assis. Prof. Dr. Vijay Kumar, Assis. Prof. Dr. Jagdev Singh, Dr. Yaduvir Singh, Sanjay Sood
		4	EMPIRICAL MODE DECOMPOSITION BASED MULTISCALE ANALYSIS OF PHYSIOLOGICAL SIGNAL	Young-Seok Choi
		5	EXPERIMENTAL IMPLEMENTATION OF MODEL PREDICTIVE CONTROL FOR PERMANENT MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR	Assis. Prof. Dr. Abdelsalam A. Ahmed
		6	ANALYSIS OF DIRECT CURRENT MOTOR IN LABVIEW	E. Ramprasath, P. Manojkumar, P. Veena
		7	IMPROVEMENT OF VOLTAGE PROFILE OF GRID INTEGRATED WIND DISTRIBUTED GENERATION BY SVC	Fariba Shavakhi Zavareh, Hadi Fotoohabadi, Reza Sedaghati
		8	A SIMPLE ADAPTIVE ATOMIC DECOMPOSITION VOICE ACTIVITY DETECTOR IMPLEMENTED BY MATCHING PURSUIT	Thomas Bryan, Veton Kepuska, Ivica Kostanic

BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
BALKAN 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ARTAcademy 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
January 6 - 7, 2024
Kırklareli

ARTAcademy 3 rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 6 - 7, 2024 Kırklareli					
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session		Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
		1	İsimsiz-1	Doç. Elif Aksoy	
		2	İsimsiz-2	Doç. Elif Aksoy	
		3	Mavi ve Yeşille Yaşam	Öğr. Gör. Fadim Akca	
		4	Göç / Migration	Doç. Bora ÖZEN	
		5	İsimsiz	RIZA YILMAZ	
		6	Otoportre	Dr. Öğretim Üyesi Esra ORHAN YILMAZ	
		7	Cennette	Doç. Gonca Yayan	

Contents

DİJİTAL MEDYA ARAÇLARINDAN YOUTUBE'DE AHLAKİ ÇÖZÜLME (MORAL DISENGAGEMENT) HASHTAG ANALİZİ	1
AHLAKİ ÇÖZÜLME BAŞLIKLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	13
DİJİTAL MEDYA BAŞLIKLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ	22
THE ROLE OF THE LEADERS IN STRESS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK AND SOLUTIONS	30
KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN İŞE TUTKUNLUK VE DUYGUSAL EMEK İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ	41
KARANLIK LİDERLİK VE ÖZELLİKLERİ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME.....	55
TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BANKACILIK ALANINDA İNOVATİF GELİŞMELER.....	70
MANUSA MEKİKLİ DOKUMALARININ GÜNÜMÜZ GİYSİ TASARIMLARINDA YORUMLANMASI	85
ARTİSTİK SERAMİK PANOLARIN, GÜNÜMÜZDE SERAMİK DUVAR SANATINA DÖNÜŞÜMÜ	100
IVAN LE LORAIN ALBRIGHT'İN BAROK ÜSLUBUNDAKİ ESERLERİNDEKİ ABARTI VE KORKUNÇLUK ETKİLERİ	118
ÜSLUP VE KONU BAĞLAMINDA DOĞU-BATI SENTEZ İLİŞKİSİ İLE	125
OSMAN HAMDİ BEY RESİMLERİNE YÖNELİK ÇÖZÜMLEMELER	125
EKOLOJİK PERSPEKTİFTE DİSTOPİK TÜRK SİNEMASI.....	133
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA BEDEN DİLİ KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME	143
RUMELİ-BALKAN TOPLULUĞUNDA AKRABA EVLİLİĞİ VE ALGISI ANALİZLERİ: RUMELİ-A ÇALIŞMASI. 158	
PIERRE LOTI'NİN İZLANDA BALIKÇISI'NDA SINIF ÇATIŞMASI	171
LOUIS PERGAUD'NUN DÜĞME SAVAŞLARI'NDA AKRAN ZORBALIĞI	180
MAUPASSANT'IN SİMON'UN BABASI İSİMLİ ÖYKÜSÜNDE BABA İMGESİ	190
BOSNALI İBRAHİM VEHBİ'NİN RUZNAMESİ.....	200
BİLGE KARASU'NUN DUTLAR HİKÂYESİNDE KRONOTOP	207
FATİH- HARBİYE ROMANINDA DOĞU-BATI MUKAYESESİ	218
DOBRUCA TÜRK AĞIZLARINDA "H" ÜNSÜZÜNÜN KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	225
SEYF-İ SARAYI'NİN GÜLİSTAN TERCÜMESİNDE "OL" İŞARET SIFATI ÜZERİNE	230
KELİME ÇAĞRIŞIMLARININ SOSYOEKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ "ELMA" ÖRNEĞİ	242
PEDAQOJİ FİKİR TARİXİNDƏ "VƏTƏN DİLİ" DƏRSLİYİNİN YERİ.....	249
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI	255
VIEWS ON TEACHER LEADERSHIP ROLES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM	270
BALKANLARDA TÜRKLER VE ETKİLERİ.....	285
TEKİRDAĞ MÜZESİNDEKİ KORİNTH SÜTUN BAŞLIKLARI.....	296

ABDÜLVEHHAB EŞ-ŞA'RÂNÎ'NİN LEVÂKÎHU'L-ENVÂRİL-KUDSİYYE Fİ TABAKÂTÎ'L ULEMÂ VE'S-SUFİYYE İSİMLİ ESERİNDEKİ ZÜHD HAYATI KONUSUNDAKİ NASİHATLERİN GÜNÜMÜZ İNSANINA ÖRNEKLİĞİ	311
THE STEREOTYPICAL REPRESENTATION OF THE ARAB IMAGE IN 20TH CENTURY ENGLISH POPULAR FICTION.....	315
DUYGU SOSYALLEŞTİRME ÜZERİNE DERLEME	321
GELİŞEN TEKNOLOJİNİN FUTBOL HAKEMLERİNİN KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI.....	330
SPOR SALONLARINA AKTİF DEVAM EDEN BİREYLERİN SPORDAN VE SPOR SALONLARINDAN BEKLENTİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	350
MÜZİĞİN SPOR PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÇEŞİTLİ BRANŞLARDA MÜZİK UYARANLARININ ROLÜ.....	363
E-SPOR YOLCULUĞU VE E-SPORCU KARİYERİ.....	372
CHANGES IN BILATERAL TRADE AFTER BTAs - EVIDENCE FROM VIETNAM AND ITS THREE MAJOR PARTNERS.....	379
TÜRKİYE'DEKİ DIŞ TİCARET ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ	392
TÜRKİYE'DE E-TİCARET, SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ	401
DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	408
TİCARET UNVANLARI HAKKINDA TEBLİĞ'E İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	416
UKRAYNA KİMLİK İNŞASI OLUŞUMU	426
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBYCANDA QADIN SİYASƏTİ	436

DİJİTAL MEDYA ARAÇLARINDAN YOUTUBE’DE AHLAKİ ÇÖZÜLME (MORAL DISENGAGEMENT) HASHTAG ANALİZİ

Dr. Hakan GÜVENER

<https://orcid.org/0000-0002-9159-7708>

hakanguvener@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

İletişim ve bilgi paylaşımı ile birlikte iş alanında yeni modellerin ve pazarlama stratejilerinin önemli bir platformu haline gelen dijital medya son yıllarda gazete, televizyon, radyo, dergi ve kitap gibi mecraların dijital ortama entegre edilmesiyle geleneksel medyanın yerini almaya başlamıştır. Toplumun veya bireyin belirli ahlaki ilkelerden ve değerlerden uzaklaşması olarak en basit haliyle ifade edilebilecek ahlaki çözümler kavramı günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmaların sürdüğü platformlardan biri de dijital medya mecralarıdır. Bu araştırmada dijital medya araçlarından Youtube’de ‘ahlaki çözümler – moral disengagement’ başlığı ile açılmış hashtaglerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamı, Youtube’de 2023 yılı aralık ayında ahlaki çözümler – moral disengagement hashtag ile oluşturulmuş video içerikleriyle sınırlandırılmıştır. Kesitsel ve keşfedici olarak planlanan bu araştırma sonucunda 2023 yılı aralık ayında youtube’de ‘#ahlaki çözümler’ hashtag ile açılmış bir Türkçe video içeriğinin olduğu görülmüştür. Bu alanda İngilizce üretilmiş video içeriklerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Youtube’de aynı dönem içerisinde ‘#moral disengagement’ hashtag ile 16 video içeriğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ahlaki çözümler (moral disengagement) hashtag ile oluşturulmuş videoların içeriklerinin; psikoloji, felsefe, toplumsal davranış, kişisel gelişim, din bilimleri, siyaset, örgütsel davranış, sosyoloji ve savaş konularıyla ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dijital Medya, Ahlaki Çözümler, Youtube.

MORAL DISENGAGEMENT IN YOUTUBE DIGITAL MEDIA: A HASHTAG ANALYSIS

ABSTRACT

In recent years, digital media has become an important platform for new business models and marketing strategies, thanks to communication and information sharing. It has started to replace traditional media such as newspapers, television, radio, magazines, and books, which have been integrated into the digital environment. The concept of moral disengagement, which can be

simply expressed as the departure of society or individuals from certain moral principles and values, continues to be debated today. One of the platforms where these discussions continue is digital media. This study aims to analyze hashtags opened with the title 'moral disengagement' on Youtube, which is one of the digital media tools. The scope of the research is limited to video content created in December 2023 on Youtube with the hashtag 'moral disengagement'. As a result of this exploratory and analytical research, it was observed that in December 2023, there was a Turkish video content on YouTube with the hashtag '#moral disengagement'. It was determined that there were more video contents produced in English in this field. During the same period on YouTube, it was found that there were 16 video contents with the hashtag '#moral disengagement'. It has been observed that the contents of videos created with the hashtag 'moral disengagement' are related to psychology, philosophy, social behavior, personal development, religious studies, politics, organizational behavior, sociology, and war.

Keywords: Digital Media, Moral Disengagement, YouTube.

1.GİRİŞ

Toplumların teknolojinin her alanda kullanıldığı dijital çağda yaşadığı göz önüne alındığında dijitalin, hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi göz ardı edilemez bir gerçektir. Dijital, bir dizi rakamla temsil edilen herhangi bir veri olarak tanımlanmakta ve medya, bu bilgiyi yayınlama veya iletme yöntemlerini ifade etmektedir. Dijital medya ise, bir ekran ve/veya hoparlör aracılığıyla yayınlanan dijitalleştirilmiş bilgi ortamlarını ifade eder (Athique, 2013). Bu aynı zamanda internette görüntülemek veya dinlemek için internet üzerinden iletilen metin, ses, video ve grafikleri de içermektedir. Kitle iletişimde dijital medya, çeşitli kodlanmış, makine tarafından okunabilen veri formatlarıyla birlikte çalışan herhangi bir iletişim ortamıdır (Howard ve Hussain, 2011).

Dijital içerik, dijital veri depolama ortamı (analog elektronik ortamın aksine) ve dijital yayın dâhil olmak üzere dijital bir elektronik cihaz üzerinde oluşturulabilir, görüntülenebilir, dağıtılabılır, değiştirilebilir, dinlenebilir ve muhafaza edilebilir. Dijital medya genellikle basılı kitaplar, gazeteler ve dergiler gibi basılı medyayla ve fotoğraf filmi, ses bantları veya video bantları gibi diğer geleneksel veya analog medyayla çalışmaktadır (Muttaqin vd., 2023).

Dijital medyanın toplum ve kültür üzerinde önemli, geniş kapsamlı ve karmaşık bir etkisi vardır. İnternet ve kişisel bilgisayarlarla birleşen dijital medya, yayıncılık, gazetecilik, halkla ilişkiler, eğlence, eğitim, ticaret ve politika alanlarında sağladığı gelişmelerle birlikte yıkıcı etkilere de neden olmuştur (Finlayson, 2022). Özellikle etkileşimli dijital medya genellikle kullanıcılardan bir takım davranışsal eylemler gerektirdiğinden içeriğin sıralı akışı kullanıcı davranışından etkilenir. Donanım ve/veya cihaza, resmi özelliklere (ekran simgeleri gibi) ve kullanıcı ara yüzüne bağlı olarak, bilgisayar faresinden dokunmatik ekrana, kullanıcının uzayda hareket etmesine kadar çok çeşitli kullanıcı davranışları içerik akışını etkileyebilir (Hia vd., 2021). Üstelik dijital, etkileşimli cihazlarda çocukların erişebileceği içerik yelpazesi geleneksel medyadan çok daha geniştir. Etkileşimli dijital ekran teknolojisindeki hızlı değişim, çok daha geniş içerik yelpazesiyle birleştiğinde, olumlu ve olumsuz etkilerinin boyutu da

genişlemektedir. Etkileşimli dijital medya uygulamalarından biri de Youtube video paylaşım sitesidir (Christensen, 2008; Vernallis, 2013). Bu çalışmada dijital medya araçlarından Youtube’de 2023 yılı aralık ayında ‘#ahlaki çözülme ve #moral disengagement’ hashtagı ile açılmış videoların analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kesitsel ve keşfedici nitelikte olan bu çalışmada 2023 yılı aralık ayında dijital medya mecralarından biri olan Youtube’de ‘#ahlaki çözülme ve #moral disengagement’ hashtag ile açılmış videoların analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Youtube çevrimiçi video paylaşım ve sosyal medya platformunun arama bölümüne ‘#ahlaki çözülme ve #moral disengagement’ hashtagı ile 01 Aralık – 31 Aralık 2023 tarihleri arasında oluşturulmuş video içerikleri inceleme kapsamına alınmıştır. Araştırmada elde edilen içeriklerin kelime analizinde kelime bulutu programından (wordart.com) yararlanılmıştır.

2.1. Araştırma Bulguları

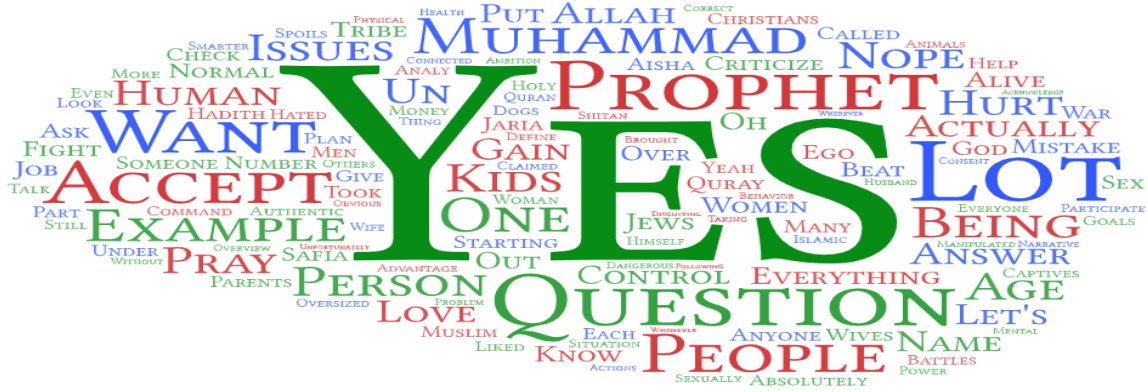
01 Aralık – 31 Aralık 2023 tarihleri arasında dijital medya araçlarından Youtube’de ‘#ahlaki çözülme ve #moral disengagement’ hashtag ile açılmış videoların belirlenmesi amacıyla öncelikle Youtube platformu arama bölümüne bu hashtagta yapılmış Türkçe video içeriklerini belirlemek için ‘#ahlaki çözülme’ kelimesi yazılmıştır. Araştırma kapsamı sadece Aralık 2023 yılı ile sınırlandırılmıştır. Arama sonucunda belirlenen dönemde #ahlaki çözülme hashtagı ile açılmış bir Türkçe video içeriğinin olduğu görülmüştür. Bu video içeriği 767 kelimedenden oluşmaktadır. Ahlaki çözülme kavramında yapılmış İngilizce video içeriklerinin olup olmadığını belirlemek için arama bölümüne #moral disengagement’ yazılmıştır. Araştırma konusu kapsamında İngilizce üretilmiş video içeriğinin fazla olduğu görülmüştür. Youtube’de #moral disengagement’ hashtagı ile yapılan aramada 20 video içeriğinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan ön değerlendirmede dört video içeriğinin araştırma konusu ve kapsamıyla ilişkili olmaması sebebiyle analizden çıkarılmış, araştırmaya 16 İngilizce video içeriği ile devam edilmiştir. Bu 16 video içeriği metne dönüştürüldüğünde toplam 78.757 kelimedenden oluştuğu tespit edilmiştir.

Ahlaki çözülme hashtagı ile açılmış ve araştırma kapsamında analiz edilen bir Türkçe video içeriği ve 16 İngilizce videoya ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan video içeriklerinin kelime bulutlarına ait şekiller aşağıda sıra ile gösterilmiştir.

Tablo 1. #Ahlaki çözüme ve #moral disengagement hashtag ile açılmış video içerikleri

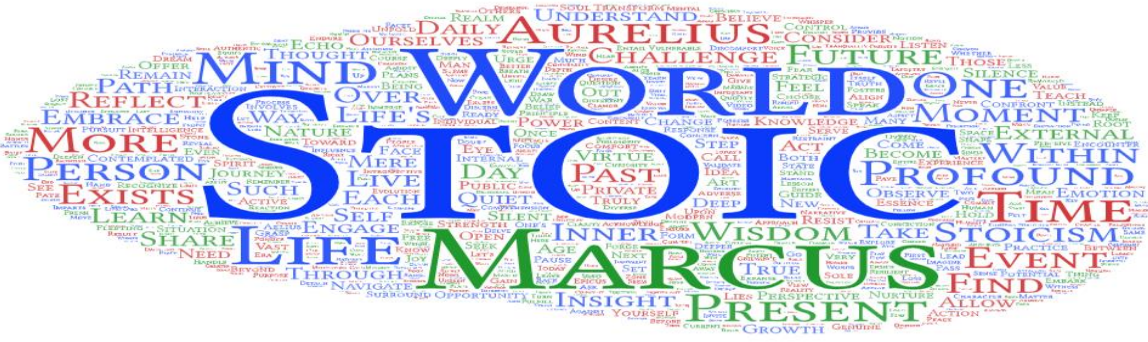
S.No	Video İçerik Adı	İçerik Konusu/Alanı	Video İçerik Süresi / Kaynağı
1	Psychological underpinnings of War	Psikoloji Savaş Davranış Bilimleri	00:04:00 https://www.youtube.com/watch?v=Ktln5L2spQE
2	Unveiling the Enigma: How 8 Secrets of Sigma Empaths Make Indifference Their Superpower!	Psikoloji Kişisel Gelişim	00:11:50 https://www.youtube.com/watch?v=Hk0eHvlu9Cw
3	Psychology- 9 Traits you'd want to know about	Psikoloji Kişisel Gelişim	00:01:13 https://www.youtube.com/watch?v=YbDTM3iivp4
4	How To Make Correct Decisions- Buddhism	Din Bilimleri, Budizm Öğretiler Kişisel Gelişim	00:14:36 https://www.youtube.com/watch?v=GJHvm6V--I8
5	CORRUPTION IN ORGANIZATION- PSIKOLOJİ İNDUSTRI & ORGANISASI (Group assignment)	Toplumsal Davranışlar, Endüstriyel ve Örgüt Psikoloji	00:12:46 https://www.youtube.com/watch?v=xxTie_nI3XQ
6	# Orthodox Christianity worldwide forevermore	Din Bilimleri Hıristiyanlık	00:03:31 https://www.youtube.com/watch?v=I07wTTDINUQ
7	The Stoic GOLDEN Rule The Most Valuable Rules of Stoicism	Felsefe Öğretiler Stoucu Yaklaşım Kişisel Gelişim	01:16:53 https://www.youtube.com/watch?v=zb48QsxMisI
8	Philosophy for Modern Life: Marco Aurelius' Guide to Success	Felsefe, Modern Yaşam Felsefesi, Öğretiler Stoucu Yaklaşım Kişisel Gelişim	00:21:16 https://www.youtube.com/watch?v=1zb2c_2-940
9	Why Narcissists Crumble in Fear When Faced with a Sigma Empath NPD Healing Empaths Refuge	Psikoloji, İnsan Davranışları, Kişisel Gelişim	00:11:12 https://www.youtube.com/watch?v=VDSXUm6t200
10	Burnout: Raising Awareness and Providing Solutions	Konferans Psikoloji Örgütsel Davranış Tükenmişlik Davranışı	01:10:25 https://www.youtube.com/watch?v=IdaqEWYKfI8
11	Ep. 5981- Robert A. Pape on Israel's Major Strategic Mistake- 12/28/23	Savaş Politika Çıkarlar Sosyoloji Psikoloji	01:01:41 https://www.youtube.com/watch?v=6akweN9Bfyk
12	The Stoic GOLDEN Rule The Most Valuable Rules of Stoicism	Psikoloji Davranış Bilimleri Kişisel Gelişim	Süre: 01:16:12 https://www.youtube.com/watch?v=zb48QsxMisI
13	Chapter Five: Islam & Science Islam Answers Atheism (Audio Book)	Dinler Bilimi İslam Toplumsal Davranışlar Ateizm	02:33:42 https://www.youtube.com/watch?v=EWhHJcuvzoM
14	The 8 Steps in Handling the Epidemic of Disrespect	Davranış Bilimleri Psikoloji	00:16:17 https://www.youtube.com/watch?v=2kv9Oz4cuEo
15	Chaburah Yosef HaTzadik (190)- Rav Moshe Weinberger	Dinler Bilimi, Musevilik, Sosyoloji Davranış Ahlak	00:46:54 https://www.youtube.com/watch?v=b32tYxP3iIE
16	10 POWERFUL Stoic Techniques to INCREASE Your Intelligence (MUST WATCH THIS) STOICISM	Kişisel Gelişim Davranış Bilimleri, Psikoloji Stoacılık	00:08:23 https://www.youtube.com/watch?v=f4ZkLv_85II
17	Toplumsal Çürüme Ahlaki Yozlaşma	Siyaset Bilimleri Sosyoloji Psikoloji Davranış Bilimleri	00:07:42 https://www.youtube.com/watch?v=ByWFEJE8DVM

Toplumsal davranışlar ile endüstriyel ve örgüt psikoloji konularında üretilmiş bu içerikte corrupt, behavior, theory ve public en fazla kullanılan kelimeler olmuştur.

Şekil 6. # Orthodox Christianity worldwide forevermore adlı videonun kelime bulutu

Din bilimleri ve Hıristiyanlık konusunda oluşturulmuş bu video içeriğinde yes, question, prophet, want ve accept kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

Şekil 7. The Stoic GOLDEN Rule | The Most Valuable Rules of Stoicism adlı video içeriği kelime bulutu

Felsefe, stoacı yaklaşım, öğretiler ve kişisel gelişim alanında üretilmiş bu video içeriğinde stoic, world, marcus, life ve mind kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

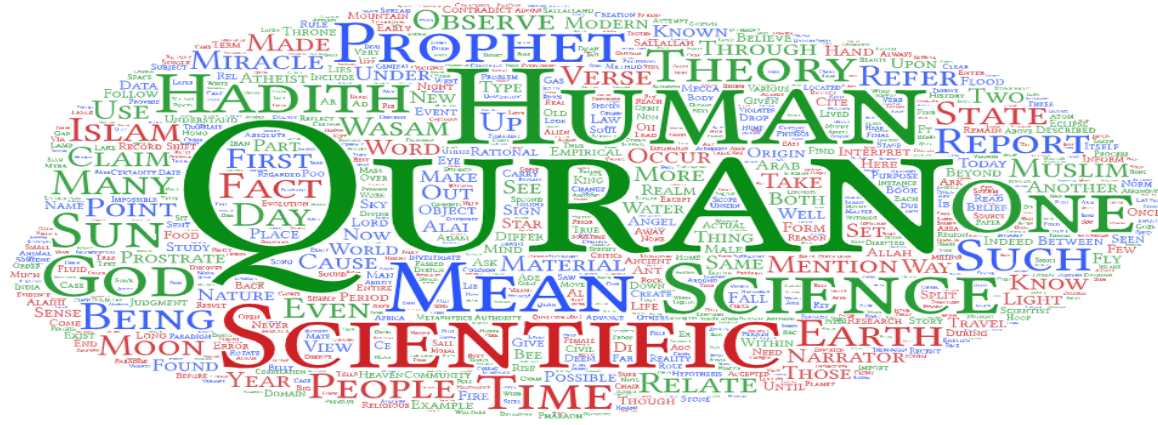

Şekil 8. Philosophy for Modern Life: Marco Aurelius' Guide to Success adlı video kelime bulutu

Şekil 12. The Stoic GOLDEN Rule | The Most Valuable Rules of Stoicism içeriğine ait kelime bulutu

Bu içerik psikoloji, davranış bilimleri ve kişisel gelişim konusundadır. İçerikte sıklıkla present, marcus, event, future ve time kelimeleri kullanılmıştır.

Şekil 13. Chapter Five: Islam & Science | Islam Answers Atheism (Audio Book) içeriğine ait kelime bulutu

Dinler bilimi, İslam, toplumsal davranışlar, inanç ve ateizm konularını içeren bu video içeriğinde Quran, human, mean, science, scientific ve God kelimeleri kullanılmıştır.

Şekil 14. The 8 Steps in Handling the Epidemic of Disrespect adlı içeriğe ait kelime bulutu

Stoaçuluk, Davranış bilimleri ve psikoloji alanında üretilen bu içerikte en sık kullanılan kelimeler stoic, people, disrespect, idea ve control'dür.

Şekil 15. Chaburah Yosef HaTzadik (190)- Rav Moshe Weinberger adlı video kelime bulutu

Dinler bilimi, Musevilik, sosyoloji, davranış ve ahlak alanında üretilmiş bu videoda look, know, hair, see person kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

Şekil 16. Toplumsal Çürümeye Ahlaki Yozlaşma adlı videonun kelime bulutu

Araştırmanın tek Türkçe içerikli videosu siyaset bilimleri, sosyoloji, psikoloji ve davranış bilimleri alanındadır. Bu içerikte en sık kullanılan kelimeler sebep, ahlaki duygusu, farklı ve antisosyal'dir.

Ahlaki çözüme hastığı ile oluşturulmuş 17 video içeriğinin toplam 79.524 (Türkçe:767+İngilizce:78.757) kelimesinde en sık hangi ifadelerin kullanıldığını belirlemek için tüm kelimelerin oluşturduğu kelime bulutu Şekil 17'dedir.

Şekil 17. Tüm video içeriklerine ait kelime bulutu

Ahlaki çözüme hashtagı ile oluşturulmuş 17 video içeriğinde stoic, time, know, go, one, life, world, out, see, well, decision way ve being kelimeleri en fazla kullanılan ifadelerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dijital medya araçlarından Youtube’de ‘ahlaki çözüme – moral disengagement’ başlığı ile açılmış hashtagların analiz edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada bir Türkçe video içeriği ve 16 İngilizce video içeriği olduğu görülmüştür. Ahlaki çözüme (moral disengagement) hashtag ile oluşturulmuş videoların içeriklerinin; psikoloji, felsefe, toplumsal davranış, kişisel gelişim, din bilimleri, siyaset, örgütsel davranış, sosyoloji ve savaş konularıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu konuda üretilmiş video içeriklerinde stoic, time, know, go, one, life, world, out, see, well, decision way ve being kelimeleri en fazla kullanılan ifadelerdir.

KAYNAKLAR

- Athique, A. (2013). Digital media and society: An introduction: John Wiley & Sons.
- Christensen, C. (2008). Uploading dissonance: YouTube and the US occupation of Iraq. Media, War & Conflict, 1(2), 155-175.
- Finlayson, A. (2022). YouTube and political ideologies: Technology, populism and rhetorical form. Political Studies, 70(1), 62-80.
- Hia, F. K. E., Tobing, N. E. L., Nofiandari, N. K. A., Mustaqim, T. A., ve Pandin, M. G. R. (2021). Analysis National Integration and Disintegration of Millennial Generation in Digital Era. Jurnal Pendidikan Tambusai, 5(3), 10383-10393.
- Howard, P. N., ve Hussain, M. M. (2011). The role of digital media. J. Democracy, 22, 35.

Muttaqin, M. I., Fasichullisan, M. I., Afkari, N. N., Sabella, S. A., Azzahro, S. H., ve Sholikhah, S. L. (2023). Facing The Challenges of Youth Moral Degradation In The Digital Age. MA'ALIM: Jurnal Pendidikan Islam, 4(1), 54-70.

Vernallis, C. (2013). Unruly media: YouTube, music video, and the new digital cinema: Oxford University Press.

Kelime Bulutu Programı: <https://wordart.com/ud3fnd67eb5o/kelime-bulutu>

<https://www.youtube.com/watch?v=Ktln5L2spQE>

<https://www.youtube.com/watch?v=Hk0eHvlu9Cw>

<https://www.youtube.com/watch?v=YbDTM3iivp4>

<https://www.youtube.com/watch?v=GJHvm6V--I8>

https://www.youtube.com/watch?v=xxTIE_nI3XQ

<https://www.youtube.com/watch?v=I07wTTDINUQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=zb48QsxMisI>

https://www.youtube.com/watch?v=1zb2c_2-940

<https://www.youtube.com/watch?v=VDSXUm6t200>

<https://www.youtube.com/watch?v=IdaqEWYKf18>

<https://www.youtube.com/watch?v=6akweN9Bfyk>

<https://www.youtube.com/watch?v=zb48QsxMisI>

<https://www.youtube.com/watch?v=EWhHJcuvzoM>

<https://www.youtube.com/watch?v=2kv9Oz4cuEo>

<https://www.youtube.com/watch?v=b32tYxP3iIE>

https://www.youtube.com/watch?v=f4ZkLv_85II

<https://www.youtube.com/watch?v=ByWFEJE8DVM>

AHLAKİ ÇÖZÜLME BAŞLIKLILİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Hakan GÜVENER

<https://orcid.org/0000-0002-9159-7708>

hakanguvener@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, İşletme Bölümü, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

Ahlaki çözüme, bir topluluğun, cemiyetin veya bireyin dürüstlük, empati yapma ve saygı gösterme gibi belirli ahlaki ilkelerden ve değerlerden uzaklaşması, bu değerlerin zayıflaması veya bozulması durumu olarak ifade edilebilir. Bu araştırmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ‘ahlaki çözüme’ başlıklı lisansüstü tezlerin tematik ve metodolojik açıdan analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ulusal düzeyde yapılmış lisansüstü tezler için örneklem belirlenmemiş olup başlığında ahlaki çözüme kavramının yer aldığı tüm tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda, 2000-2023 yılları arasında ahlaki çözüme konusunda altı doktora tezi ve yedi yüksek lisans tezi olmak üzere 13 lisansüstü tez yapıldığı görülmüştür. Bu başlıkta ilk çalışmanın felsefe ve din bilimleri alanında yapıldığı belirlenmiştir. İlk dönem lisansüstü tezlerde, ahlaki çözüme ile kadına yönelik aile içi şiddet, siyasal kimlik, dindarlık düzeyleri ve kariyerizm eğilimi ilişkisi araştırılmıştır. Ahlaki çözüme başlığında tezlerin 2019 yılından itibaren kademeli olarak arttığı görülmüştür. Bu başlıkta yapılan tezlerin psikoloji, eğitim bilimleri ve işletme alanlarında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Ahlaki çözüme başlığında özellikle sağlık bilimleri alanında hiç çalışma yapılmadığı görülmüştür. Gelecekte sağlıkta şiddetin ahlaki çözüme ile ilişkisinin var olup olmadığını belirleme konusunda yapılacak çalışmaların sağlıkta yaşanan bu sorunun çözümüne ve literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Çözüme, Davranış Bilimleri, Lisansüstü Tez Analizi.

THE REVIEW OF GRADUATE THESIS TITLED MORAL DISENGAGEMENT

ABSTRACT

Moral disengagement can be defined as the weakening or deterioration of a community, society or individual away from certain moral principles and values such as honesty, empathy and respect. In this study, it is aimed to analyze the postgraduate theses titled 'moral disengagement' in the National Thesis Center database of the Council of Higher Education (YOK) in thematic and metadological terms. In this context, the sample was not determined for postgraduate theses made at the national level, and all theses with the concept of moral dissolution in the title were included in the study. As a result of the research, it was seen that 13 postgraduate theses, six doctoral dissertations and seven master's theses, were conducted on moral dissolution between 2000 and 2023. It was determined that the first study under this title was conducted in the field of philosophy and religious sciences. In the first period graduate theses, the relationship between moral dissolution and domestic violence against women, political identity, levels of religiosity and careerism tendency was investigated. It was observed that theses under the title of moral dissolution have gradually increased since 2019. It was determined that the theses under this title were concentrated in the fields of psychology, educational sciences and business administration. It was observed that there were no studies on moral disengagement, especially in the field of health sciences. It is believed that studies aimed at determining the relationship between violence in healthcare and moral disengagement can contribute to the solution of this problem in healthcare and to the literature.

Key Words: Moral Disengagement, Behavioral Sciences, Graduate Thesis Analysis.

1.GİRİŞ

Genel olarak ahlaki standartlar, iyi davranışlara rehberlik etmek ve kötü davranışlara karşı caydırıcı olmak üzere benimsenmektedir. İçselleştirilmiş kontrol bir kez geliştirildiğinde, insanlar eylemlerini kendilerine uyguladıkları standartlara göre düzenlerler ve bu onlara öz tatmin ve öz değer duygusu vermektedir. Bireyler, kendilerini kınamamak için ahlaki standartlarını ihlal eden davranışlardan kaçınırlar (Aykanat ve Öztürk, 2022). Dolayısıyla öz yaptırımlar, davranışların bu iç ahlaki standartlara uygun tutulmasında ve dolayısıyla insanlık dışı davranışların düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, ahlaki

standartlar yalnızca öz-düzenleme mekanizmaları etkinleştirildiğinde davranışın sabit iç düzenleyicileri olarak işlev görür. Pek çok farklı sosyal ve psikolojik süreç öz yaptırımların harekete geçmesini engeller. Bu durumda birey ahlaki standartlara uygun olmayan davranışını geçerli kılmak için içsel sebepler oluşturur. Ahlaki çözüme bu süreçlerden biridir (Ekinci, 2023).

Ahlaki çözüme, Bandura'nın sosyo-bilişsel teorisinin bir uzantısı olarak yine kendisi tarafından ortaya konan bir teoridir (Erbaş ve Perçin, 2017). Ahlaki çözüme, sosyal psikoloji ve eğitim psikolojisinden, kişinin belirli bir bağlamda etik standartların kendisi için geçerli olmadığına ikna edilmesi süreci için kullanılan bir anlamdır. Bu, ahlaki tepkileri insanlık dışı davranışlardan ayırarak ve kendini kınama mekanizmasını devre dışı bırakarak yapılmaktadır (Mumcu, 2022). Bu nedenle, ahlaki çözüme, davranışı veya ahlaki standartları değiştirmeden, yıkıcı davranışın ahlaki olarak kabul edilebilir olarak bilişsel olarak yeniden yapılandırılması veya yeniden çerçevelenmesi sürecini içermektedir. Ahlaki çözümede birey insanlık dışı davranışlarını sosyal açıdan kabul edilebilir kılmak için ahlaki bir amacı varmış gibi göstermektedir. Bu şekilde genellikle insanlar, eylemleri ahlaki bir temelde haklı çıkardıktan sonra kınanacak davranışlarda bulunurlar. Böylece birey, bilişsel yeniden yapılandırma yoluyla yanlış davranışlarını doğru olarak algılayabilmektedir (Bandura, 1999; Okutan, 2021).

Ahlaki çözüme, insanların suçluluk duymadan başkalarına zarar verebildikleri sosyo- bilişsel süreç olarak değerlendirilirken, karanlık üçlü ortak özellikleri saldırgan eğilimler, sınırlı empatik yetenekler, baskınlık ve düşmanlığın bir karışımını yansıtan kişilerarası ilişkiler, aldatma, yalan söyleme gibi eğilimler olarak ortaya çıkmaktadır (Aykanat ve Yıldız, 2022).

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan 'ahlaki çözüme' başlıklı lisans üstü tezlerin tematik ve metodolojik açıdan analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada 2000 – 2023 yılları arasında ahlaki çözüme başlıklı lisansüstü tezlerin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Ulusal Tez Merkezi veri tabanında (<https://tez.yok.gov.tr>) yer alan ulusal düzeyde yapılmış lisansüstü çalışmalarda, tez adında 'ahlaki çözüme' kelimesi bulunan araştırmalar incelenmiştir. Nitel araştırma kapsamında değerlendirilen bu doküman incelemesinde, araştırmanın evreni Türkiye'de yapılmış ve tez başlığında ahlaki çözüme kelimesinin yer aldığı tüm lisansüstü çalışmalardan oluşmaktadır. Tarama Türkçe dilinde ve "ahlaki çözüme" anahtar kelimesi ile yapılmıştır. Tez türü olarak

yüksek lisans ve doktora tezleri seçilmiştir.

2.1. Araştırmanın Bulguları

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ‘ahlaki çözüme’ başlıklı lisans üstü tezlerin tematik ve metodolojik açıdan analiz edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada 2000 ile 2023 yılları arasında yedi doktora tezi ve altı yüksek lisans tezinin yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamına ahlaki çözüme başlıklı bu 13 lisansüstü tez dahil edilmiştir.

Çalışmada öncelikle ahlaki çözüme başlıklı tezlerin nicelik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular şu şekildedir.

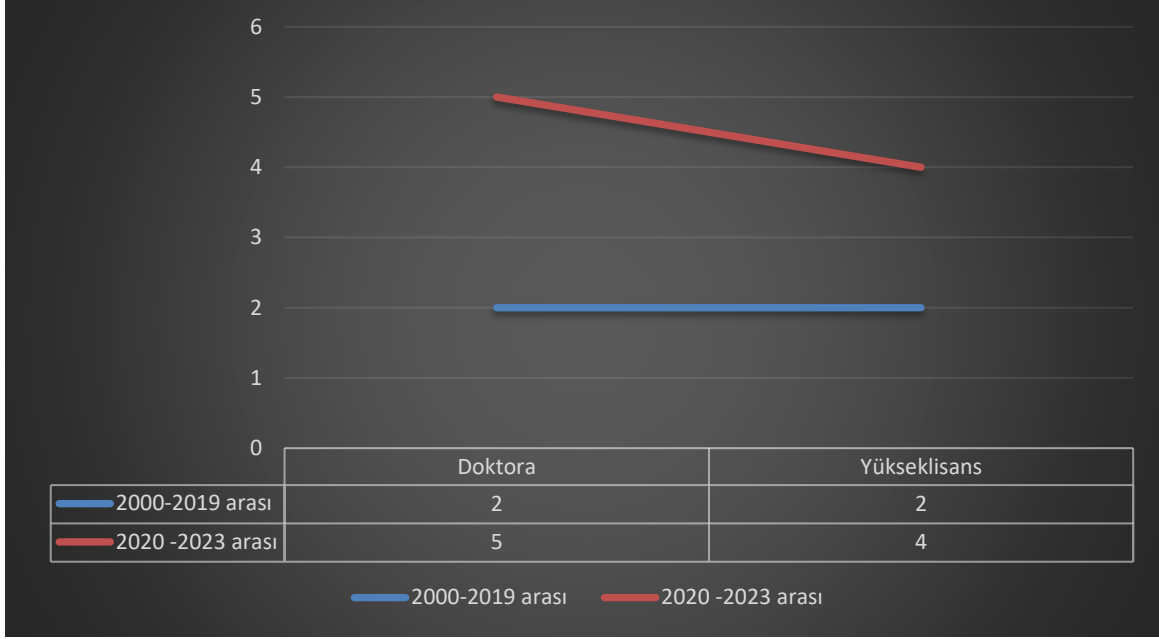
Tablo 1. 2000-2023 yılları arasında ‘Ahlaki Çözüme’ Başlıklı Yapılan Tezler

Tez Türü	Sayı	Yüzdesi
Yüksek Lisans	6	46
Doktora	7	54
Toplam	13	100

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

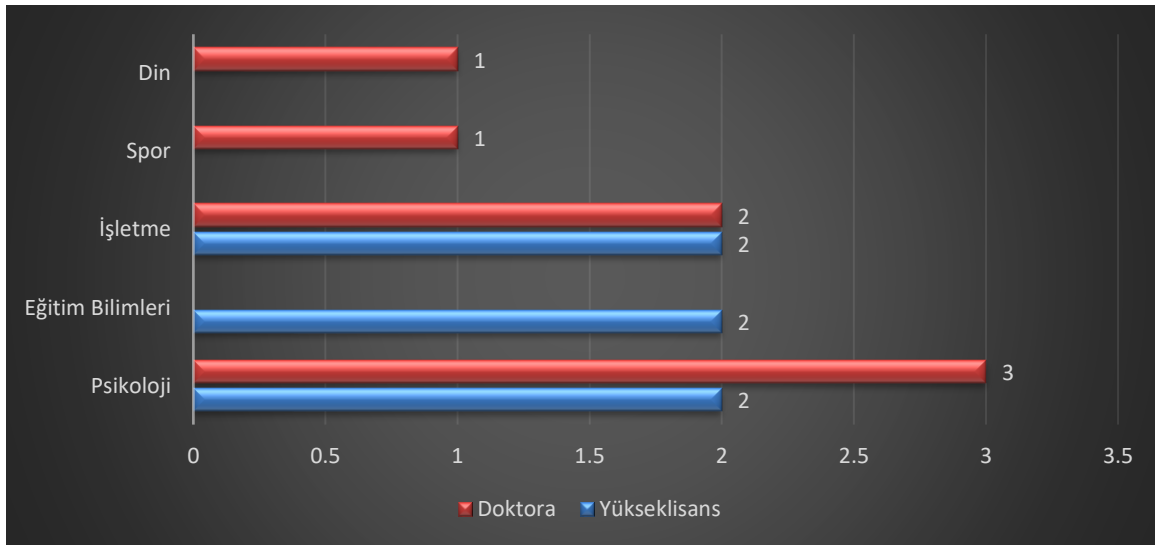
Tez başlığında ahlaki çözüme kavramının yer aldığı lisansüstü tez sayısı ve yüzdeleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre 2000 ile 2023 yılları arasında ahlaki çözüme başlığında yedi doktora

tezi ve altı yüksek lisans tezinin yapıldığı görülmüştür.

Şekil 1. 2000-2023 yılları arasında tezlerin dönemsel dağılımları

Araştırmada 2000 ile 2023 yılların arasında ahlaki çözüme başlıklı tezlerin dönemsel dağılımları Şekil 1’de gösterilmiştir. 2000 ile 2019 yılları arasında iki doktora ve iki yüksek lisans tezinin yapıldığı görülmüştür. Bu konu başlığında yapılmış tezlerin özellikle 2020 yılından itibaren kademeli olarak artış gösterdiği görülmüştür. 2020 yılından sonra bu başlıkta beş doktora tezi ve dört yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Şekil 2. 2000-2023 yılları arasında yapılmış tezlerin konu dağılımları

Araştırma kapsamında yer alan tezlerin konu dağılımları Şekil 2’de gösterilmiştir. Buna göre ahlaki çözüme başlığında en fazla doktora tezinin psikoloji ve işletme konularında yapıldığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin konu dağılımları incelendiğinde işletme, eğitim bilimleri ve psikoloji alanında yoğunlaşma olduğu görülmüştür.

Ahlaki çözüme başlığında yapılmış lisansüstü tezlerin içerik analizlerine ait bilgiler Tablo 2 ve Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2. Ahlaki çözüme başlıklı doktora tezlerinin içerik analizi

S.No	Tez Adı	Tezin Amacı	Bazı Bulgular	Araştırmacı
1	Kardeş Zorbalığı ve Akran Zorbalığının Empati, Ahlaki Çözüm, Problem Çözme ve Ebeveyn Kabul-Reddi ile İlişkisi	Çocukların ebeveyn kabul ve reddi durumunun kişisel problem çözmeye etkisi ve ahlaki nitelikler ile kardeş ve akran zorbalığı arasındaki ilişkileri incelemek.	Anne babalarından red algısı yüksek olan çocukların, empati ve problem çözme düzeylerinin düşük olduğu ancak ahlaki çözüme düzeylerinin yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Çalışmada kardeş zorbalığının akran zorbalığı ile olumlu düzeyde anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur.	Kandemir Özdiç, 2019.
2	Ergenlerde sosyal beceri, ahlaki çözüme ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin bir model önerisi	Ergenlerin günlük yaşamda iletişim becerileri, elektronik ortam iletişim becerileri ve ahlaki çözüme düzeyleri ile siber zorbalık rolleri arasındaki ilişki olup olmadığının analiz edilmesi.	Ergenlerde ahlaki çözüme düzeyleri elektronik ortam iletişim becerileri ile mağdur zorba ve gözlemci rollerinde siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir.	Kırteke, 2023.
3	İşyeri nezaketsizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde psikolojik sözleşme ihlali ve ahlaki çözümlenin aracılık rolü	İşyeri nezaketsizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde psikolojik sözleşme ihlali ve ahlaki çözümlenin aracılık rolünü olup olmadığının incelenmesi.	İşyeri nezaketsizliğinin psikolojik sözleşme ihlali ve ahlaki çözüme üzerinde etkili olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik sözleşme ihlali ve ahlaki çözümlenin işyeri nezaketsizliğinin sosyal ve kurumsal örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde aracılık rolü olduğu görülmüştür.	Karacelebi, 2023
4	Çalışan sadakatinin örgüt yararına etik dışı davranışlar ve bilgi ifşasına etkisinde ahlaki çözümlenin aracı ve düzenleyici rolü	Personel sadakatinin bilginin ifşa edilmesi ve örgüt yararına etik dışı davranışlar üzerinde etkisinin olup olmadığı ile bu etkileşimde ahlaki çözümlenin aracı ve düzenleyici rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.	Personel sadakatinin örgüt yararına etik dışı davranışları olumlu düzeyde etkilediği ancak bilgi ifşasına negatif etki ettiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca personel sadakatinin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaştığı görülmüştür.	Börekçi, 2022
5	Sporda yabancılaşmanın sporcu davranışlarına etkisinde ahlaki karar alma ve ahlaki çözüme eğilimlerinin rolü	Sporda yabancılaşmanın sporcu davranışları üzerindeki etkilerinde ahlaki karar alma tutumları ve ahlaki çözüme eğilimlerinin aracı rolü ile bu değişkenlerin bazı demografik özelliklere göre farklılaşma ve ilişki durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.	Araştırma konusunda demografik özelliklere göre farklılaşma tespit edilmiştir. Ayrıca sporda yabancılaşmanın prososyal ve antisosyal davranışlar üzerindeki etkisinde ahlaki karar alma tutumları ve ahlaki çözüme eğilimlerinin aracı rolünün olduğu belirlenmiştir.	Solakumur, 2021

6	Ahlaki söylem ve siyasal kimlik ile ahlaki çözülme arasındaki ilişkiler	İfade özgürlüğü bağlamında ahlaki çözülme ve söylem etkisi arasındaki ilişkide, sosyal (siyasal) grup kimliği, algılanan gruplar arası tehdit ve yetkencilik değişkenlerinin nasıl bir rol oynadığını incelemek amaçlanmaktadır.	Dış grup söz konusu olduğunda, ifade özgürlüğüne müdahale etme eğiliminin arttığı görülmüştür.	Okutan, 2016
7	Kadına yönelik aile içi şiddet, ahlaki çözülme ve dindarlık	Evli erkeklerde dindarlık ve ahlaki çözülme ile kadına yönelik aile içi psikolojik ve fiziksel şiddet davranışları arasındaki ilişkinin analiz edilmesi esas amacı oluşturmaktadır.	Araştırmada çeşitli demografik özelliklere göre çocukluğunda şiddete maruz kalmış ve şiddete tanık olmuş katılımcıların daha çok eşlerine psikolojik ve fiziksel şiddet uyguladığı belirlenmiştir.	Gülmez, 2014

Tablo 3. Ahlaki çözülme başlıklı yüksek lisans tezlerinin içerik analizi

S.No	Tez Adı	Araştırmanın Amacı	Bazı Bulgular	Kaynak
1	Cinsel suçlar ile şiddet suçlarından tutuklu/hükümlü bireylerin erken dönem uyumsuz şemaları, dürtüsellik ve ahlaki çözülme bakımından incelenmesi	Ceza infaz kurumlarında cinsel suçlar ile şiddet suçlarından tutuklu ya da hükümlü olarak bulunan bireylerin erken dönem uyumsuz şemalar, dürtüsellik ve ahlaki çözülme bakımından araştırılması amaçlanmıştır.	Şiddet suç grubu ile cinsel suç grubunun ahlaki çözülme düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenen çalışmada ayrıca belirli şema alanları ile ahlaki çözülme düzeyi ve dürtüsellik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.	Aydoğar Gül, 2023.
2	Ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar	Ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançları araştırmak amaçlanmıştır.	Ortaöğretim öğrencilerinin ahlaki çözülme düzeyleri, akılcı olmayan inançları ve bir günde internette geçirilen süreleri siber zorbalık düzeylerini anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür.	Ekinci, 2023
3	Ergenlerde ilişkisel saldırganlık ile utanç ve suçluluk arasındaki ilişkide ahlaki çözülmenin aracı rolü	Ergenlerin ilişkisel saldırganlık tutumu, utanç ve suçluluk duygulanımları ve ahlaki çözülme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.	İlişkisel saldırganlık ve alt boyutları olan, dışlama, manipülasyon ve dedikodu ile ahlaki çözülme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı bulunmuştur.	Taşan, 2022
4	İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisi	İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.	İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ile ahlaki çözülme olumlu ve anlamlı olarak etkilediği görülmüştür.	Öztürk, 2022
5	Ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve ahlaki çözülme eğilimleri	Ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık ile ahlaki çözülme eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır.	Ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerde ahlaki çözülme düzeyi ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.	Çetin, 2019

6	Nevrotik kişilik özelliğinin kariyerizm eğilimi üzerindeki etkisinde ahlaki çözülmenin aracı etkisi	Kariyerizm eğiliminin birey düzeyindeki öncüllerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.	Kişilik özelliklerinden nevrozluğun kariyerizmi pozitif olarak yordadığı ve ahlaki çözülme eğiliminin bu ilişkide tam aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.	Ağırbaş, 2019
---	---	---	---	---------------

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ‘ahlaki çözülme’ başlıklı lisans üstü tezlerin tematik ve metodolojik açıdan analiz edilmesi amacıyla yapılan bu araştırmada 2000 ile 2023 yılları arasında toplam 13 adet lisansüstü tezin yapıldığı görülmüştür. Ahlaki çözülme başlığında yedi doktora ve altı yüksek lisans tezinin özellikle 2020 yılından sonra daha fazla yapıldığı görülmüştür. Bu başlıkta doktora tezlerinin en fazla psikoloji ve işletme konularında yoğunlaştığı yüksek lisans tezlerinde ise işletme, eğitim bilimleri ve psikoloji konularında yapıldığı belirlenmiştir. Ahlaki çözülme başlığında özellikle sağlık bilimleri alanında hiç çalışma yapılmamıştır. Gelecekte sağlıkta şiddetin ahlaki çözülme ile ilişkisinin var olup olmadığını belirleme konusunda yapılacak çalışmaların sağlıkta yaşanan bu sorunun çözümüne ve literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırbaş, Z. (2019). Nevrotik kişilik özelliğinin kariyerizm eğilimi üzerindeki etkisinde ahlaki çözülmenin aracı etkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Aydoğar Gül, E. (2023). Cinsel suçlar ile şiddet suçlarından tutuklu/hükümlü bireylerin erken dönem uyumsuz şemaları, dürtüsellik ve ahlaki çözülme bakımından incelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Aykanat, Z., ve Öztürk, M. (2022). İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 148-157.
- Aykanat, Z., ve Yıldız, T. (2022). Ahlaki çözülmenin bir öncülü olarak karanlık üçlü: Bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 891-909.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3(3), 193-209.
- Börekçi, N.E. (2022). Çalışan sadakatinin örgüt yararına etik dışı davranışlar ve bilgi ifşasına etkisinde ahlaki çözülmenin aracı ve düzenleyici rolü. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Çetin, R. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve ahlaki çözülme eğilimleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

- Ekinci, H. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinde siber zorbalığın yordayıcıları olarak çevrimiçi ahlaki çözülme ve akılcı olmayan inançlar. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Üniversitesi.
- Erbaş, E., ve Perçin, N. Ş. (2017). Ahlaki çözülme (moral disengagement) ölçeği Türkçe geçerliliği ve kişi-çevre uyumu ilişkisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 177-190.
- Gülmez, Ç. (2014). Kadına yönelik aile içi şiddet, ahlaki çözülme ve dindarlık. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kandemir Özdiñç, N. (2019). Kardeş zorbalığı ve akran zorbalığının empati, ahlaki çözülme, problem çözme ve ebeveyn kabul-reddi ile ilişkisi. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Karacelebi, F.G. (2023). İşyeri nezaketsizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde psikolojik sözleşme ihlali ve ahlaki çözülmenin aracılık rolü. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Kırteke, S. (2023). Ergenlerde sosyal beceri, ahlaki çözülme ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin bir model önerisi. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Mumcu, A. (2022). Ahlaki çözülmenin etik olmayan örgüt yararına davranış üzerindeki etkisi: Demografik faktörlerin düzenleyici rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 481-491.
- Solakumur, A. (2021). Sporda yabancılaşmanın sporcu davranışlarına etkisinde ahlaki karar alma ve ahlaki çözülme eğilimlerinin rolü. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Okutan, N. (2016). Ahlaki söylem ve siyasal kimlik ile ahlaki çözülme arasındaki ilişkiler. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Okutan, N., (2021). Ahlaki Çözülme Kuramı. Sosyal Psikoloji Kuramları II (pp.151-187), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Öztürk, M. (2022). İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ardahan Üniversitesi.
- Taşan, Ö.F. (2022). Ergenlerde ilişkisel saldırganlık ile utanç ve suçluluk arasındaki ilişkide ahlaki çözülmenin aracı rolü. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Yök Tez Merkezi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

DİJİTAL MEDYA BAŞLIKLILİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ

Dr. Hakan GÜVENER

<https://orcid.org/0000-0002-9159-7708>

hakanguvener@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, İşletme, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

Araştırmada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na bağlı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan dijital medya alanında yapılmış lisans üstü tezlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma türlerinden olan doküman incelemesi deseninde yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında ulusal düzeyde yapılmış ve yazarları tarafından içerik izinli çalışmalarda tez adında 'dijital medya' içeriği bulunan 88 çalışma analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda 2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya alanında 64 yüksek lisans tezi, 23 doktora tezi ve 1 tıpta uzmanlık tezinin yapıldığı görülmüştür. Dijital medya konusunda ilk tezler mimarlık, işletme ve iletişim alanlarında yapılmıştır. Bu alanda yapılmış ilk tezlerin dijital medyada mimari tasarım, örgütsel iletişim, sosyal ağlar ve kamu diplomasisi konularında olduğu görülmüştür. Dijitalleşmenin son yıllarda hayatın her alanında artış göstermesine paralel olarak bu alanda yapılmış tezlerinde 2019 yılından itibaren kademeli olarak arttığı belirlenmiştir. Dijital medya konusunda sağlık hizmetleri sektöründe çok az tez yapıldığı görülmüştür. Gelecekte sağlık hizmetleri sektöründe, dijital medya ile sağlık etkileşimi, sağlıkta şiddetin dijital medyada nasıl ele alındığı, dijital medyada sağlık turizmi ve pazarlaması ile dijital sağlık okuryazarlığı konularında lisansüstü tezlerin yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Dijital Medya, Lisansüstü Tez Analizi.

THE ANALYSIS OF GRADUATE THESIS TITLED DIGITAL MEDIA

ABSTARCT

In the research, it was aimed to analyze the postgraduate theses in the field of digital media in the National Thesis Center database of the Council of Higher Education. The research was

conducted in document analysis design, which is one of the qualitative research types. Within the scope of this research, 88 studies with 'digital media' content in the title of the thesis were analyzed in studies conducted at national level and with content permission by the authors. As a result of the research, it was seen that 64 master's theses, 23 doctoral theses and 1 medical specialty thesis were conducted in the field of digital media between 2000 and 2024. The first theses on digital media were conducted in the fields of architecture, business administration and communication. It was seen that the first theses in this field were on architectural design, organizational communication, social networks and public diplomacy in digital media. In parallel with the increase in digitalization in all areas of life in recent years, it has been determined that the number of theses in this field has gradually increased since 2019. It has been observed that very few theses on digital media have been conducted in the health services sector. In the future, it is thought that postgraduate theses on the interaction of digital media and health, how violence in health is handled in digital media, health tourism and marketing in digital media, and digital health literacy in the health services sector will contribute to the literature.

Key Words: Media, Digital Media, Postgraduate Thesis Analysis

1.GİRİŞ

Küreselleşme çağı, yaşamın tüm boyutları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sosyal değişimlere yol açan güçlü bir etkiye sahiptir. Küreselleşmenin bir boyutu olan teknolojik gelişmeler, hayatın her alanına nüfuz eden yapısal sorunların varlığını kabullenmek zorunda bırakmaktadır (Lupton vd., 2016). Modernleşmeyi etkileyen teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak bilgi ve iletişim teknolojisi, medeniyet düzeyinde en hızlı büyüyen ve doğrudan etki eden teknolojilerdendir. Artık interneti, sosyal medyayı, mobil uygulamaları ve diğer dijital iletişim teknolojilerini kullanmak milyarlarca insanın günlük yaşamının bir parçası haline gelmiştir (Buckingham, 2013; Stephen, 2016).

Bilgi ve iletişimin küreselleşmesi, ulusların dünya görüşünü, yaşam tarzını, davranışını ve kültürünü etkileyebilir. Özellikle dijital medyanın toplum ve kültür üzerinde oldukça geniş ve karmaşık bir etkisi vardır. İnsanlar kendilerini giderek daha fazla dijital ve sosyal medyaya maruz bırakmaktadır. Bunu ürünler hakkında bilgi ararken, bunları satın alırken, tüketirken ve deneyimleri hakkında başkalarıyla iletişim kurarken tüketici rolleri de dahil olmak üzere birçok amaç için gerçekleştirebilirler (Adhiarso vd., 2019; Tuten, 2023). Dijital medya dağıtım için elektronik cihazları kullanan her türlü medyadır. Bu tür medya elektronik cihazlar

aracılığıyla oluşturulabilir, görüntülenebilir, değiştirilebilir ve dağıtılabilir. Dijital medya yaygın olarak kullanılan yazılımlar, video oyunları, videolar, web siteleri, sosyal medya ve çevrimiçi reklamlardır (Anderson vd., 2017).

Dijital medyanın her yerde bulunması ve toplum üzerindeki etkileri, endüstriyel tarihte Bilgi Çağı olarak adlandırılan yeni bir dönemin başlangıcında olduğumuzu ve belki de tüm medyanın bilgisayarlarda üretildiği ve tüketildiği kağıtsız bir topluma öncülük edildiğini göstermektedir (Nuseir, 2018). Bununla birlikte, güncelliğini yitirmiş telif hakkı yasaları, sansür, dijital uçurum ve eski medyanın yeni veya yükseltilmiş bilgi sistemleri için erişilemez hale geldiği dijital karanlık çağ hayaleti de dâhil olmak üzere dijital geçişin önündeki zorluklar devam etmektedir (Smahel vd., 2015). Ayrıca dijital medya, teknoloji ve içeriğin bir karışımıdır ve dijital medya ürünleri oluşturmak, teknik beceriler, sanatsal beceriler, analitik beceriler ve üretim koordinasyon becerileri de dahil olmak üzere çeşitli becerilere sahip profesyonellerden oluşan ekipler gerektirmektedir (Howard ve Hussain, 2011)

Dijital Medya, zamandan, paradan, veri depolama alanından tasarruf edebilen ve eylemlerin çok hızlı gerçekleşmesi için süreçleri hızlandırabilen teknoloji, içerik ve yeniliklerin bir karışımıdır. Bu bağlamda çalışmada, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na bağlı Ulusal Tez Merkezi veri tabanı aracılığıyla 2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya başlığında yayımlanmış tezlere ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında tezlerin taranmasında araştırmacılar tarafından içerik izni verilmiş olan tezlerde başlıkta 'dijital medya' anahtar kelimeleri kullanılmış ve çalışmada elde edilen veriler doküman incelemesi desenine göre analiz edilmiştir.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada 2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan ulusal düzeyde yapılmış ve yazarları tarafından izinli çalışmalarda tez adında 'dijital medya' kelimesi bulunan tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada kullanılan model nitel araştırma kapsamında değerlendirilen doküman incelemesidir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de yapılmış ve tez başlığında dijital medya kelimesinin yer aldığı tüm lisansüstü çalışmalar oluşturmaktadır. Tarama Türkçe dilinde ve "dijital medya" anahtar kelimesi ile yapılmıştır. Tez türü olarak yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezleri seçilmiş, Türkçe ve yazar tarafından içeriğine ulaşım izni verilen tezler araştırma kapsamında

değerlendirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Bulguları

2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin analizinin yapılmasının amaçlandığı bu çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ‘dijital medya’ kelimesi ile yapılan ilk arama sonucunda 91 adet lisansüstü tezin bulunduğu görülmüştür (<https://tez.yok.gov.tr>). Üç lisansüstü tez, içeriğine erişim izninin kapalı olması sebebiyle analizden çıkarılarak 88 tez araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin içerik analizi sonucunda elde edilen veriler, alt amaçlara göre sınıflandırılarak tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. 2000-2024 Yılları Arasında ‘Dijital Medya’ Başlıklı Yapılan Tezler

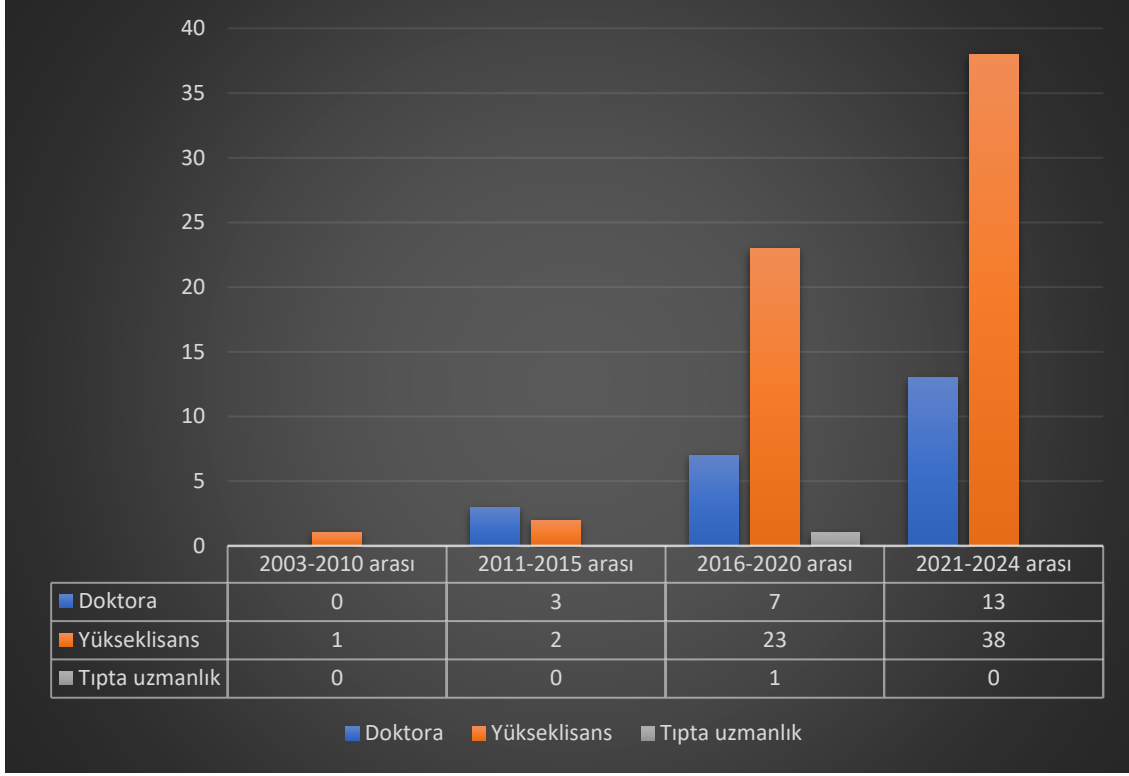
Tez Türü	Sayı	%
Yüksek Lisans	64	73
Doktora	23	26
Tıpta Uzmanlık	1	1
Toplam	88	100

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

2000-2024 yılları arasında ‘dijital medya’ başlıklı yapılan tezlerin lisansüstü derecelere göre sayıları Tablo 1’de gösterilmiştir. Türkiye’de 2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya başlıklı 88 lisansüstü tez yapıldığı görülmüştür. Bu tezlerin %73’lük kısmının yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Bu konu başlığında ilgili tarihler arasında 23 doktora tezi ve bir adet tıpta uzmanlık tezinin yapıldığı belirlenmiştir.

Dijital Medya başlıklı tezlerin 2000 – 2024 yılları arasında oluşturulmuş dönemlere göre

dağılımları Şekil 1’de gösterilmiştir.

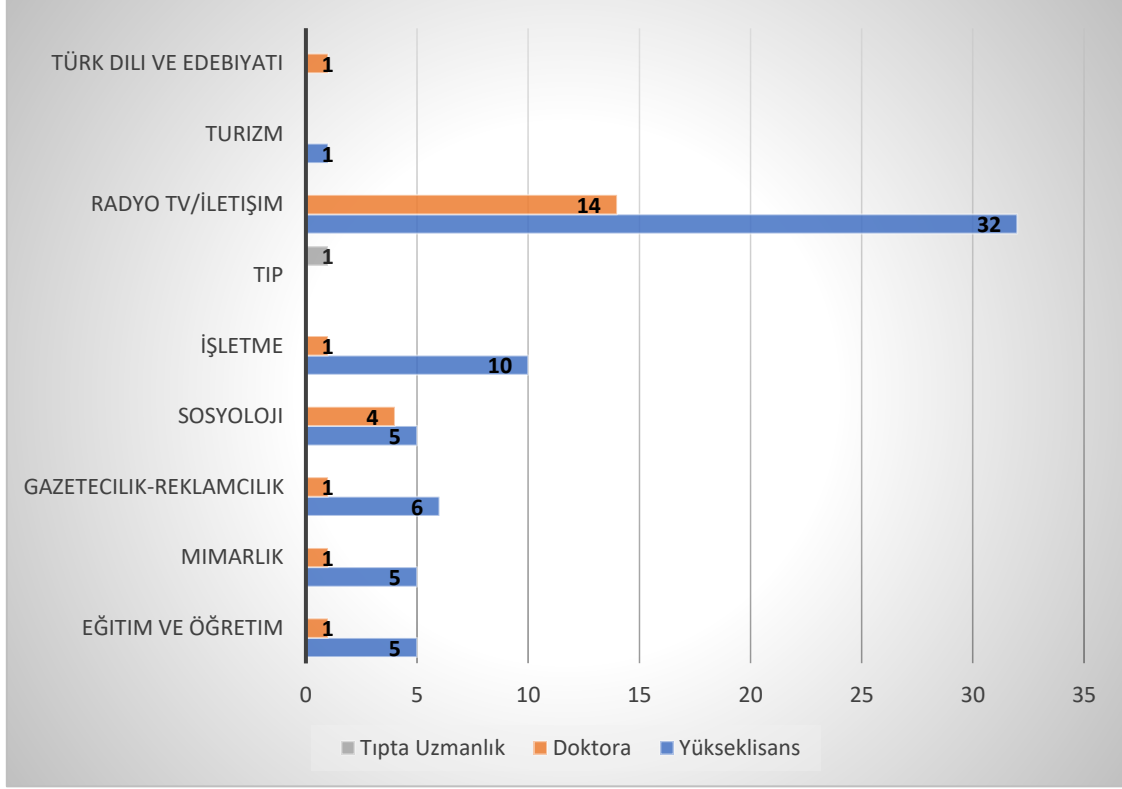

Şekil 1. 2000-2024 yılları arasında yapılmış lisansüstü tezlerin dönemsel dağılımları

Kronolojik olarak dört döneme ayrılmış zaman dilimleri arasında Türkiye’de dijital medya alanında yapılmış tezlerin dönemsel dağılımları incelendiğinde 2000 ile 2010 yılları arasında dijital medya kavramının henüz yeni yeni hayatlarımıza girdiği dönem olması sebebiyle sadece bir adet yüksek lisans tezinin yapıldığı görülmüştür. 2011 ile 2015 yılları arasında doktora alanında ilk tezlerin yapıldığı bu dönemde iki yüksek lisans ve üç doktora tezi yapılmıştır. 2016 yılından sonra dijital medya başlığında yapılmış lisansüstü tezlerin kademeli olarak artış gösterdiği görülmüştür. 2016 ile 2020 yılları arasında dijital medya başlıklı ilk ve tek tıpta uzmanlık tezinin yapıldığı görülmüştür. Bu dönemde lisans üstü tezlerin önceki dönemlere göre büyük artış gösterdiği belirlenmiştir. 2016 ile 2020 yılları arasına toplam 31 adet lisansüstü tez yapıldığı görülmüştür. Dijitalleşmenin hayatın her alanına yansıdığı günümüzde bu alan başlığında yapılan tezlerde de kademeli artış yaşanmıştır. 2021 ile 2024 yılları arasında 13 adet doktora tezi ve 38 adet yüksek lisans tezinin yapıldığı belirlenmiştir. Sadece 2021 ile 2024 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin toplam tezlerin %58’ini oluşturduğu görülmüştür.

2000-2024 yılları arasında yapılmış lisansüstü tezlerin konu dağılımları Şekil 2’de

gösterilmiştir. Dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin konu dağılımları analiz edilirken birden fazla konu içeren tezler bir konu başlığı altında toplanmıştır.

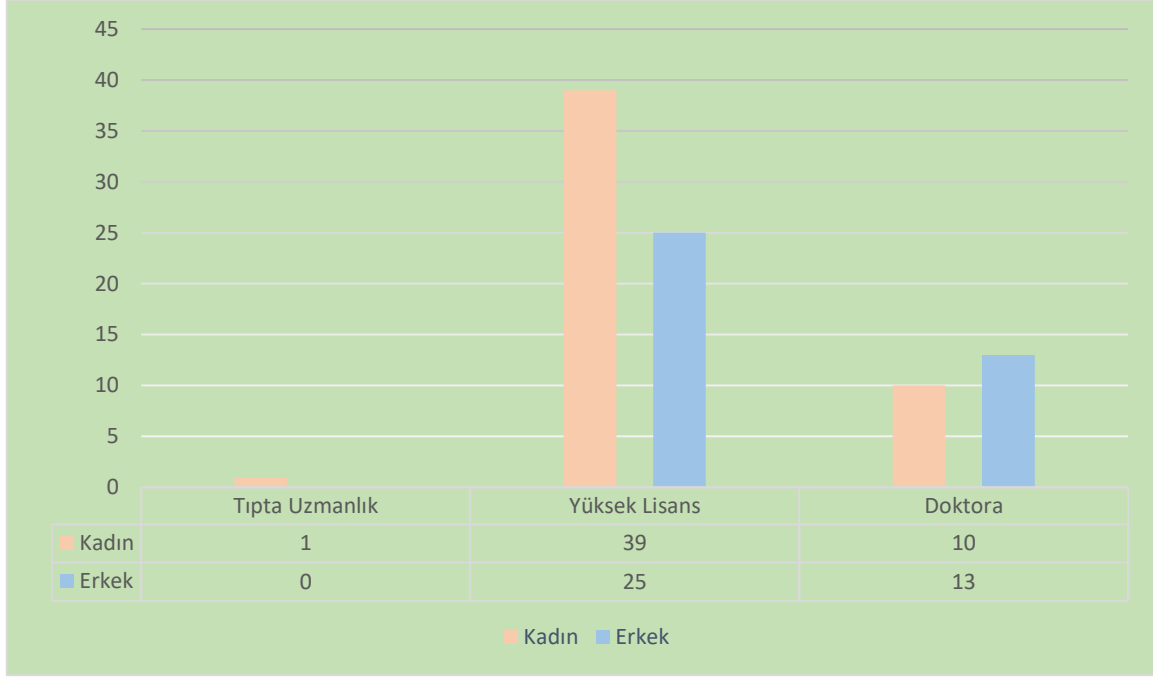

Şekil 2. 2000-2024 yılları arasında yapılmış lisansüstü tezlerin konu dağılımları

Dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin konu dağılımları incelendiğinde bu başlıkta yapılmış 32 yüksek lisans tezi ve 14 doktora tezi ile radyo televizyon/ iletişim bilimleri konusunda en fazla tezin yapıldığı görülmüştür. Dijital medya başlıklı tezlerde işletme bilimleri yüksek lisans düzeyinde en fazla tezin üretildiği ikinci konuyu oluşturmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde sırası ile Gazetecilik-Reklamcılık, Mimarlık ve Eğitim Öğretim konularında tez yapıldığı görülmüştür. Doktora tezleri incelendiğinde Radyo TV/İletişim konusundan sonra en fazla sosyoloji konusunun çalışıldığı belirlenmiştir. Tıp bilimleri konusunda bir adet tıpta uzmanlık tezinin yapıldığı görülmüştür.

2000-2024 yılları arasında yapılmış lisansüstü tez yapmış araştırmacıların cinsiyet değişkenine

göre dağılımları Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. 2000-2024 yılları arasında lisansüstü tez yapmış araştırmacıların cinsiyet değişkenine göre dağılımları

Dijital medya başlıklı lisansüstü tez yazarlarının cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde kadın araştırmacıların erkek yazarlardan daha fazla olduğu görülmüştür. 2000 ile 2024 yılları arasında 39 kadın araştırmacı ve 25 erkek araştırmacı yazar toplam 64 lisansüstü tez yapmıştır. Dijital medya başlıklı doktora tezlerinde araştırmacıların cinsiyete göre dengeli dağılım gösterdikleri görülmüştür. Buna göre 10 kadın yazar ve 13 erkek yazar doktora alanında bu başlıkta yayın yapmıştır. Dijital medya başlıklı tıpta uzmanlık tezinin yazarının kadın olduğu görülmüştür.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2000 ile 2024 yılları arasında dijital medya başlıklı lisansüstü tezlerin analizinin yapılmasının amaçlandığı bu nitel araştırma kapsamında toplam 88 lisansüstü tezin doküman incelemesi yapılmıştır. Bu başlıkta yapılmış çalışmaların %73’ünün yüksek lisans tezi olduğu, %26’sının doktora tezi ve %1’inin tıpta uzmanlık tezi olduğu görülmüştür. Lisansüstü tezlerin dönemsel dağılımları incelendiğinde 2020 yılından sonra yapılmış tezlerin bu başlıktaki tezlerin %58’ini oluşturduğu görülmüştür. Son yıllarda dijitalleşmenin hayatımızın her alanına girmesinin bu alanda araştırmaların artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Doktora tezlerinin konu

dağılımları incelendiğinde bu başlıkta yapılmış tezlerin radyo televizyon/ iletişim bilimleri konusunda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Son olarak tez yazarlarının cinsiyet dağılımları incelendiğinde yüksek lisans tezi yapan araştırmacıların kadın ağırlıklı olduğu görülmüştür. Bu alanda doktora tezlerinde cinsiyete göre nispeten dengeli bir dağılım olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak dijital medya alanında lisans üstü tezlerin teknoloji ve dijitalleşmenin her geçen gün artmasıyla daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyacağı dolayısıyla bu alanda daha fazla tez yapılabileceği öngörülmektedir. Bu başlıkta sağlık bilimleri alanında sadece bir tezin yapıldığı görülmüştür. Gelecekte sağlık hizmetleri sektöründe dijital medya alanında çalışma yapılmasının hem sağlık alanına hem de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adhjarso, D. S., Utari, P., ve Hastjarjo, S. (2019). The impact of digital technology to change people's behavior in using the media. *Digit. Press Soc. Sci. Humanit*, 2(2018), 5.
- Anderson, D. R., Subrahmanyam, K., ve Workgroup, C. I. o. D. M. (2017). Digital screen media and cognitive development. *Pediatrics*, 140(Supplement_2), S57-S61.
- Buckingham, D. (2013). Making sense of the 'Digital Generation': Growing up with digital media. *Self & Society*, 40(3), 7-15.
- Howard, P. N., ve Hussain, M. M. (2011). The role of digital media. *J. Democracy*, 22, 35.
- Lupton, D., Pedersen, S., ve Thomas, G. M. (2016). Parenting and digital media: from the early web to contemporary digital society. *Sociology compass*, 10(8), 730-743.
- Nuseir, M. T. (2018). Digital media impact on SMEs performance in the UAE. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 24(2), 1-13.
- Smahel, D., Wright, M. F., ve Cernikova, M. (2015). The impact of digital media on health: children's perspectives. *International journal of public health*, 60, 131-137.
- Stephen, A. T. (2016). The role of digital and social media marketing in consumer behavior. *Current opinion in Psychology*, 10, 17-21.
- Tuten, T. L. (2023). *Social media marketing*: Sage Publications Limited.
- Yök Tez Merkezi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. Erişim Tarihi: 01.01.2014.

THE ROLE OF THE LEADERS IN STRESS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK AND SOLUTIONS

Assoc. Prof. Dr. CAN BİÇER

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Turist Rehberliği Programı, canbicer@karabuk.edu.tr-ORCID ID: 0000-0001-7270-7417

ABSTRACT

This study provides a framework on the stress management in workplaces within the scope of the effects of the leaders. Initially, stress, which is a state of worry or mental tension often caused by a threat, is also a natural human response which stimulates us to cope with difficulties and challenges in our lives. Besides, it's certain that everyone experiences stress to some degree and as coping styles and methods vary, everyone reacts differently to stressful situations. However, since too much stress at work affects negatively both the mental health and the body which then leads to burn-out, leaders must consider that it also decreases the level of overall well-being and the performance of their subordinates. Therefore, leaders must play a vital role in assisting employees to overcome the effects of the stress and to erase the reasons of the stress in workplaces. To sum up, this study focuses on stress, stress management at work and emphasizes the suggestions on what leaders can do about tackling the stress and its negative outcomes in organizations.

Key Words: Stress, Stress Management, Leader.

1. INTRODUCTION

This study scrutinizes stress, stress management in organizations and what leaders can do about tackling the stress and its negative effects in organizations. Basically, stress may arise from any situation such as an old experience or thought that cause anxiety, frustration, or nervous breakdown. In fact, stress usually raises anxiety and irritability and when individuals are stressed, they often find it hard to concentrate on their daily routine. However, if the stress is overlooked or left unmanaged, it can lead to more serious problems such as physical and mental health problems. Therefore, it is very important to realize the negative effects of stress and to manage the stress effectively.

What's more, stress is the reaction showed when the individuals are under pressure or threatened and it is usually experienced at work, especially when individuals can't manage or control the pressure they feel. It's often due to heavy workload, unreasonable deadlines, lack of work-life-balance or the job do not match the capabilities, resources, or needs of the employee. Besides, the stress at work usually results in loss of motivation, commitment to organization and confidence in management team. As employees feel stressed, they become more frustrated, tearful, sensitive, or aggressive and it leads toxicity among employees. Therefore, leaders must understand that it will eventually jeopardize the effectiveness of the

organization and productive working environment, so they must take preemptive precautions to avoid its negative effects. Furthermore, Rasool et al. (2020) mentioned that stress at work deteriorates sustainable organizational performance and influences employees' decision-making ability negatively. It has also been maintained that stress causes employee burnout, higher levels of absenteeism and turnover in organizations. Indeed, it has been argued that employees even commit suicide when they feel more stressed at work. In addition, according to the findings of the study conducted by Catherine and Fonceca (2022), it has been found out that 43% of the individuals experience higher levels of stress depending on the different variables affecting employee stress and majority of individuals, 84 %, also experience medium levels of stress at their workplace. Indeed, Dill (2014) underlined the findings of the survey conducted to 7.000 employees and it has been stated that 42% of employees purposely have changed their jobs because of stress and stressful working environment.

In short, stress is everywhere, and it is a normal part of modern life, however, employee stress is a growing concern for organizations nowadays. Hence, stress management is the key solution for both at the individual and organizational level. Otherwise, organization on the whole will not function effectively and if the leaders don't play an active role in taking precautions to overcome the reasons and the effects of stress at workplaces, they will involuntarily put entire well-being of the organization at risk.

2. STRESS AND STRESS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

2.1. Stress and Stress at Work

Firstly, it can be assumed that moderate levels of stress are useful for reaching professional goals. Indeed, since stress is defined as body's physical and mental responses to a challenge or a demand, stress might be asserted as a positive motive for keeping individuals alert, motivated and ready to avoid threats or dangers, indeed, lower level of stress in shorter periods is often regarded as a facilitator for avoiding a threat, a danger or meeting a deadline at work. However, it's obvious that exposing too much stress is detrimental to the individual's physical and psychological health (Harms et al., 2017:179). Furthermore, Lu et al. (2021) categorized the stress in three major groups as sustress (inadequate stress), eustress (good stress), and distress (bad stress). Additionally, it is underlined that the phenomenon stress comprises of five basic elements as stressful stimulus, stressor, stress, stress response, and stress effect respectively. Figure 1. shows the main framework of the stress phenomenon in detail:

Figure 1. The Flowchart of the Components of Stress Respectively

Source: Lu, S., Wei, F., & Li, G. (2021). The evolution of the concept of stress and the framework of the stress system. *Cell Stress*, 5(6), p.77.

Secondly, from a historical point of view, stress was first determined by Claude Bernard in 1859, who was one of the most well-known physiologists in the world, and he emphasized in his studies that cells and tissues in multi-celled organisms must be protected from stress. Additionally, Walter Bradford Cannon, who was an American physiologist and first developed and explained the theory of “homeostatis” (a self-regulating process in the organism associated with maintaining the stability) in his book titled “The Wisdom of the Body”, which was published in 1932, it was also improved from the earlier idea of Claude Bernard of “milieu interieur” (the stability of the internal environment), was also the one who coined the term "fight or flight response" about stress. According to his idea "fight or flight response", animals react to threats with a general discharge of the nervous system stimulating the animal for fighting or fleeing. This concept was also approved as the initial stage (acute stress response) of a general adaptation syndrome (Fink, 2010: 3). Thirdly, from a psychological perspective, stress is a response to environmental stressors and stress response comprises of a combination of physical reactions, thoughts, emotions, and behaviors. In addition, stressors in daily life vary and they usually involve from minor ones (e.g., waiting in lines or traffic jams) to major ones (e.g., loss of a loved one or divorce), or they can be acute (e.g., moving to a new city, physical injury) or chronic (e.g., poverty, living in a dangerous district). Also, individuals show various types of physical, behavioral, cognitive, and emotional responses to stressors. Indeed, chronic stress might develop mental illnesses and physical disorders but if individuals develop newer, healthy coping with stress strategies, they will prevent from the negative effects of stress and they will also be stronger and more resilient to cope with future stressors (Resick, 2014: 3).

Finally, it's obvious that everyone has stress, and it is a normal part of life, however, any job can have stressful elements so, stress at work is also so prevalent. It is commonly called as job stress or occupational stress, and it often leads to employee burnout, absenteeism, and higher

rates of turnover. In addition to this, Seaward (2017) highlighted that occupational duties often lead to job stress especially when employees perceive themselves as having too many responsibilities but too little or no authority or no decision-making latitude. Besides, according to the findings of a survey conducted in 2013, it was also found out that 83% of the employees reported that they feel too much stress at work and the major reasons of it are such as, work pressure, work-related harassment or bullying, low pay, unreasonable workloads and deadlines, discrimination, annoying co-workers (e.g., conflicts with co-workers or supervisors), lack of autonomy, poor work-life balance, insufficient skills for the job, job insecurity and scarce organizational sources.

2.2. Stress Management in Organizations

Today, the rapid pace of change in technology has led to newer and various changes in the way corporations operate and the global workforce experiences a totally different way of business techniques and methods almost every day. Besides, as businesses are trying to keep up with the technology which is moving faster than ever before within a stiff competitive business world, individuals in organizations feel more stressed. Principally, as even relatively lower levels of stress exposure might distract an employee, longer periods or repeated low or milder stress exposures will deteriorate the workflow in various ways in organizations. Therefore, managing stress at work is the key to sustain more efficient and productive organization for the management team. Hence, introducing stress management methods and mindful techniques into organization will help better stress management in the workplace. In fact, Carr et al. (2011) argued in their study that a stress-free working environment in an organization is almost impossible to maintain in today's complex and fast-paced business world, but it has also been stated that stress and its reasons in any organization can never be tolerated. It has also been emphasized that the management team must attentively and regularly monitor the stressors and try to understand the reasons of the stress in organizations and then they must implement policies and procedures which will help to both manage and reduce stress. Moreover, Bora (2017) maintained that stress management is associated with controlling and reducing the pressure that happens in stressful situations in organizations by making emotional and physical changes in the working environment. It has also been underlined that stress management involves implementing a range of techniques and psychotherapies aimed at controlling an employees' levels of stress, often for the purpose of improving the conditions of working environment and overall well-being of the individuals. Furthermore, Stoica and Buicu (2010) argued that organizational strategies should be employed by the management team to keep stress and its harmful effects under control in organizations. Indeed, Ong et al. (2004) focused on the previous studies by scrutinizing 153 articles to find out the most well-known stress management techniques. Figure 2. monitors the most common stress management strategies according to the findings of their study:

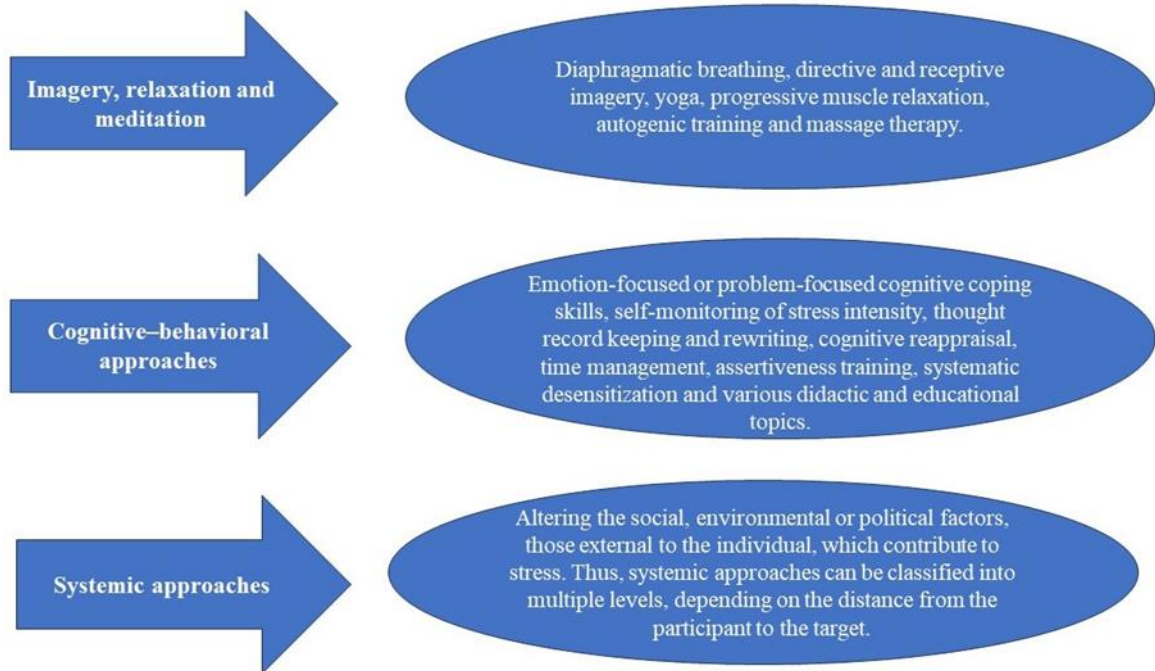

Figure 2. The Three Main Categories of the Stress Management Techniques

Source: Ong, L., Linden, W., & Young, S. (2004). Stress management: what is it?. *Journal of psychosomatic research*, 56(1), p. 135.

As noted by Rojas and Kleiner (2000), taking only one task at a time, organizing the daily activities, avoiding excessive interruptions while working, communicating upwardly and downwardly, avoiding confrontational quarrels, and making the management team aware of your workload to avoid over-abundant tasks with unrealistic timetables are some of the most important steps that should be taken to manage stress in organizations. To sum up, Glazer and Liu (2017) suggested that the most important goal of stress management interventions is to minimize troubles in organizations, augmenting aspects of the working environment which form a sense of a quality work context by enabling individuals to tackle with stressors that may rise and providing tools for individuals and organizations to manage stress. Last but not least, it has been emphasized that there are three main stress management interventions and table 1 shows the three main categories of stress management interventions:

Table 1. Three Main Categories of Stress Management Interventions

Types of Interventions	Organizational Development Framework
Primary Interventions (Prevention- proactive)	<ul style="list-style-type: none"> • Planning and time management • Individual-organization match • Work redesign • Participatory action research • Physical working environment setting
Secondary interventions (Coping ameliorative)	<ul style="list-style-type: none"> • Problem-focused resourcefulness • Emotion-focused resourcefulness • Social support

<p>Tertiary interventions (Stress management-reactive)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Meaningfulness and resilience <p>A-Individual Focused</p> <ul style="list-style-type: none"> • Employee assistance programs • Mindfulness • Biofeedback/imagery/meditation/deep breathing/ • Sleep/rest/respite • Role analysis <p>B-Organization Focused</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizational-level occupational health interventions • Flexible work arrangements • Diversity programs • Healthcare management policies
--	---

Source: Glazer, S., & Liu, C. (2017). Work, stress, coping, and stress management. In Oxford Research Encyclopedia of Psychology.

Finally, Guenther (2012) pointed out that an effective stress management program should be implemented to help decrease the negative effects of stress in organizations such as employee burnout, absenteeism, acute stress, post-traumatic stress, and traumatic stress, and management team must work to promote organizational resilience and toughen employees against the effects of stress. In short, Joy (2020) argued that there are various advantageous outcomes of stress management in organizations and the most important ones are such as increased productivity and concentration, higher work motivation, greater organizational citizenship, better job performance, renewed employee mental health, increased job satisfaction and commitment and enhanced self-esteem in organizations.

3.THE ROLE OF THE LEADERS IN STRESS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

Leadership is mainly associated with leading individuals in organizations toward achieving organizational goals especially by influencing employee behaviors. Besides, a leader not only sets a clear vision for the organization and motivates employees, but also guides employees through the work process and increases employee productivity. However, a leader is significant for improving team motivation by assessing the needs of team members and reviewing their skills and abilities. Hence, in order to fulfill organizations goals smoothly, leaders usually align organizational objectives with the individual goals of team members. Paais and Pattiruhu (2020) asserted in their study that the organizational performance often depends on individual performance and production. Besides it has been argued that leadership plays a vital role in increasing employee morale and motivation, which are the main components of organizational performance, and it has also been claimed that if the employees are well motivated, they will be more oriented towards autonomy, more productive and more self-motivated. Furthermore,

Boyle (2023) suggested that leadership involves the ability to make changes by creating and communicating a vision to individuals in organizations. Figure 3 demonstrates the cycle of the roles of leadership in organizations.

Figure 3. The Cycle of The roles of Leadership

Source: Boyles, M. (2023). Organizational Leadership: What It Is & Why It's Important? Harvard Business School Online's Business Insights Blog.

To begin with, Montani et al. (2017) defined in their study that there are three main types of work stressors in organizations such as role ambiguity, role conflict and role overload and it was also underlined that leader-member exchange (LMX), which is related to the process of promoting an enduring, powerful relationship of trust, liking, and mutual respect, will surely play a vital role in managing stress in organizations. What's More, Darling and Heller (2011) proposed in their study that since effective leadership is the process of both directing and influencing individuals in organizations, it can be inferred that if leaders can increase their influence in employees, they will implement the strategies of stress management more effectively. It was also suggested that there are four major strategies of stress management that leaders should apply in organizations as: attention through vision, meaning through communication, trust through positioning, and confidence through respect. In this regard, Fors Brandebo (2020) also emphasized that the key leadership role comes to the forefront especially in the event of unexpected situations such as accidents, financial crises and under pressure, so stress and risk management can only be handled by effective leadership in organization. On the other hand, it has also been underlined that if the leaders are over-controlling in daily organizational operations or lack decisiveness and avoid responsibility, they will be the main reason of the ambiguity and stress in organizations. Additionally, Harms et al. (2017) stated that leaders are leaders since they are usually selected just because for their ability to cope with stress and crises well. It was also emphasized that most but not all, leaders tend to exhibit higher levels of stress tolerance even before they assume any leadership role. Also, Yao et al. (2014)

suggested that the types of leadership may have various effects on stress management and widely known ones are transactional and transformational leadership in theory. Transactional leadership is associated with “individual” self-interest philosophy, and it is often result-oriented, focusing on the short-term goals of the organization. Transformational leadership, which is process-oriented, promotes individuals’ development and job commitment by building vision, mutual trust, expectation, and suggestion. According to the findings of their study, it was concluded that leadership is associated with work stress and while transactional leadership directly causes employee negative behaviors and increases the effect of work stress on negative employee behaviors, transformational leadership style reduces work stress and decreases negative employee behaviors, which reveals that transformational leadership style mitigates work stress and counterproductive employee behaviors. Relatedly, LePine et al. (2016) pointed out that charismatic leaders, who relies on his/her communication skills, persuasiveness, and adorableness to influence others, are principally essential within organizations which are encountering a crisis or higher levels of stress. Besides, it was also argued that charismatic leaders not only augment positive emotional reactions, but they also enhance motivational resources that help employees handle with stress and challenging demands. Also, Dale and Fox (2008) discussed in their study that leadership style is very important especially when it’s desired to promote the quality of the superior/subordinate relationship in organizations and it was also underlined that a considerate leadership style leads to more job satisfaction almost across all job categories and coping with the risks and stress through building more social interaction, cooperation, psychological support, and flourishing mutual and trust, communication, feedback, respect and outcome information among employees.

To sum up, there are both organizational and individual factors that increase work related stress and leaders play a vital role in employee behaviors, and it means that they also play a key role in managing the stress levels of their organizations. In brief, stress management is the leaders’ one of the top issues to tackle since prolonged or excessive work stress is detrimental to mental and physical health of the individuals in organizations and finally it will also cause huge hidden costs such as loss of organizational reputation and culture and various negative effects such as employee burnout and higher levels of employee turnover.

4. CONCLUSION AND SOLUTIONS

Today, the fast-paced nature of technology is entirely and rapidly changing the business environment throughout the world and organizations heavily rely on the both the advantages of technology and their members. However, it’s obvious that some issues remain such as work stressors that lead to low employee motivation and it’s so common that “work” and “stress” go hand in hand whatsoever. Yet, leaders are mostly responsible for establishing the peace and culture of the workplace. Therefore, leaders, well in advance, must detect and erase the reasons of stress that may jeopardize the organizational workflow and employee wellbeing in their organizations.

Strictly speaking, there are many challenges that come with working at workplaces and leaders must act proactively to overcome these obstacles and manage stress. Moreover, leaders should aim to equip their subordinates with practical skills to cope with stress in organizations. Here

are some suggestions to leaders on how to sweep the major reasons of work stressors and to manage stress in organizations:

- Leading by example (modeling better work-life balance by reasonable working hours, allowing them to take breaks, ensuring flexible schedules and having a life outside of the office)
- Creating space for open communication and being a good listener (establishing open-door policy and listening to employees with an open mind and assisting them find solutions to the work problems that are causing stress. It also creates a sense of trust and respect between employees and leaders)
- Encouraging team bonding (encouraging organizational teams to bond with each other by building trustworthy, solid relationships to develop greater accountability to each other and better communication)
- Establishing a supportive culture (while employees perform in an environment where they feel valued and supported by their leader and their colleagues, then stress will be reduced)
- Creating a pleasant working environment (providing a nice working space by checking the issues such as temperature, noise, garbage etc.)
- Celebrating either small wins or larger victories (acknowledging and celebrating small or bigger wins make a difference such as it can boost employees' mood and morale)
- Paying fairly (adequate payment is important and providing attractive benefits packages for the employees for example bonuses and commissions will surely boost an employee's earnings and increase their job satisfaction and commitment)

Regarding leaders' unique inspirational roles on their both subordinates and on organizational performance, it's very important that they are ones who really can solve the problems originated from the work stressors in organizations. Finally, as the leaders usually have the ability to manage impressions, abstain from anxiety-producing situations, strengthen justice, influence perceptions, seek feedback from subordinates, and align expectations, they will help develop relationships with the team that in turn leads to a trust and peace-based organization. One last word, Peter Drucker, who was a widely-known Austrian American management consultant educator and contributed today's practical foundations of modern management theory, pointed out as "Management is doing things right; leadership is doing the right things", emphasizing that strong and well balanced leadership is a must in a thriving business and if the leaders implement the best methods to cope with work stressors in their organizations, they will be able to curb employee stress and increase employee motivation.

REFERENCES

- Bora, P. (2017). Scope Of Stress Management in Hotel Industry. *International Journal of Management, IT and Engineering*, 7(7), 475-480.
- Boyles, M. (2023). Organizational Leadership: What It Is & Why It's Important? Harvard Business School Online's Business Insights Blog. <https://online.hbs.edu/blog/post/what-is-organizational-leadership>.

- Catherine, A. V., & Fonceca, C. M. (2022). Employee stress and its impact on their job performance. *Journal of Academia and Industrial Research (JAIR)*, 10(3), 34-38.
- Carr, J., Kelley, B., Keaton, R., & Albrecht, C. (2011). Getting to grips with stress in the workplace: Strategies for promoting a healthier, more productive environment. *Human Resource Management International Digest*, 19(4), 32-38.
- Dale, K., & Fox, M. L. (2008). Leadership style and organizational commitment: Mediating effect of role stress. *Journal of Managerial issues*, 109-130.
- Darling, J. R., & Heller, V. L. (2011). The Key for Effective Stress Management: Importance of Responsive Leadership in Organizational Development. *Organization Development Journal*, 29(1).
- Dill, K. (2014). The workforce, the workplace, and the future of both. *Forbes*. Retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/kathryndill/2014/04/18/survey-42-of-employees-have-changed-jobs-due-to-stress/?sh=79407da33380>. (10.09.2023).
- Fink, G. (Ed.). (2010). *Stress science: neuroendocrinology*. Academic Press.
- Fors Brandebo, M. (2020). Destructive leadership in crisis management. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(4), 567-580.
- Glazer, S., & Liu, C. (2017). Work, stress, coping, and stress management. In *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*.
- Guenther, D. (2012). Emergency and crisis management: Critical incident stress management for first responders and business organizations. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 5(4), 298-315.
- Harms, P. D., Credé, M., Tynan, M., Leon, M., & Jeung, W. (2017). Leadership and stress: A meta-analytic review. *The leadership quarterly*, 28(1), 178-194.
- Joy, H. (2020). Stress management and employee performance. *European Journal of Human Resource Management Studies*.
- Lu, S., Wei, F., & Li, G. (2021). The evolution of the concept of stress and the framework of the stress system. *Cell Stress*, 5(6), 76.
- Montani, F., Courcy, F., & Vandenberghe, C. (2017). Innovating under stress: The role of commitment and leader-member exchange. *Journal of Business Research*, 77, 1-13.
- Ong, L., Linden, W., & Young, S. (2004). Stress management: what is it?. *Journal of psychosomatic research*, 56(1), 133-137.
- Paais, M., & Pattiruhu, J. R. (2020). Effect of motivation, leadership, and organizational culture on satisfaction and employee performance. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(8), 577-588.
- Rasool, S. F., Wang, M., Zhang, Y., & Samma, M. (2020). Sustainable work performance: the roles of workplace violence and occupational stress. *International journal of environmental research and public health*, 17(3), 912.
- Resick, P. A. (2014). *Stress and trauma*. Psychology Press.
- Rojas, V. M., & Kleiner, B. H. (2000). The art and science of effective stress management. *Management Research News*, 23(7/8), 103-106.
- Seaward, B. L. (2017). *Managing stress*. Jones & Bartlett Learning.
- Stoica, M., & Buicu, F. (2010). Occupational stress management. *Management in health*, 14(2), 7-9.

Yao, Y. H., Fan, Y. Y., Guo, Y. X., & Li, Y. (2014). Leadership, work stress and employee behavior. *Chinese Management Studies*, 8(1), 109-126.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN İŞE TUTKUNLUK VE DUYGUSAL EMEK İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

Yasemin ÇAKIR¹

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı - 0000-0003-4751-0190

Dr. Öğr. Üyesi Tuba GÜLCEMAL²

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü -0000-0003-4806-8568

ÖZET

Bu araştırma, konaklama işletmelerinde çalışanların işe tutkunlukları ve duygusal emekleri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir inceleme sunmaktadır. İşe tutkunluk, çalışanların işlerine olan duygusal bağlılıklarını ifade eder ve bu bağlılık, işletme içinde daha yüksek performans, motivasyon ve sadakatle sonuçlanabilir. Konaklama işletmelerinde çalışanlar genellikle müşteriyle doğrudan etkileşimde bulunur ve duygusal emek, bu etkileşimlerde müşteri memnuniyetini artırmak adına gereken duygusal çaba anlamına gelir. Bu çalışmada genel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan anket formunda araştırmacı tarafından oluşturulan demografik form, “Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği” ve “Duygusal Emek Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 23 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Değişkenler arası ilişki korelasyon testi ile analiz edilmiştir. Bunun dışında ölçeklerin bazı demografik özellikler ile olan ilişkilerini belirlemek amacı ile t-testi ve ANOVA testleri uygulanmıştır. Sonuç olarak, çalışmaya tutkunluk yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Duygusal emek ise cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve hane gelir durumuna göre farklılaşmaktadır. Yapılan korelasyon analizi neticesinde ise çalışmaya tutkunluk ölçek puanı ile duygusal emek ölçeği ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İşe Tutkunluk, Duygusal Emek, Konaklama İşletmeleri.

1. GİRİŞ

İş tutkusu, bireylerin işlerine karşı sahip oldukları güçlü duygusal bağlılığı ifade etmektedir. Bireylerin işlerinde deneyimledikleri zevk, heyecan ve doyum duyguları ile karakterizedir. Maslach ve Leiter (2001)’e göre işe tutkunluk, bireylerin iş ile ilgili tükenmişlik göstermemesidir. Bu tanımlamaya karşı çıkan Schaufeli ise, bireylerin tükenmişlik sendromuna kapılmalarına rağmen tutkunluklarının yüksek olabileceğini savunmuştur ve Bakker ile yaptıkları tanımda işe tutkunluğun geçici bir durum olmadığını, olaylara, kişilere veya belirli bir davranışa bağlı kalmaksızın, kalıcı niteliklere sahip duygusal ve bilişsel bir durum olduğunu ifade etmişlerdir (Schaufeli ve Bakker, 2003: 5-6). Wellins ve Concelman’a göre işe tutkunluk,

¹ “Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Tuba GÜLCEMAL danışmanlığında Yasemin ÇAKIR tarafından “Konaklama İşletmelerinde Çalışanların İşe Tutkunlukları ile Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki Aracılık İlişkisinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.”

belirlenen amaca aktif olarak bağlanmaktadır. Schmidt tutkunluğu, bireyin işine duyduğu isteklilik durumu olarak tanımlamıştır (Akt. Bolelli, 2019: 252).

İşe tutkunluk organizasyonlar için oldukça önemli bir kavramdır. Bu durum konaklama sektöründe de geçerlidir. Bireyin sahip olduğu tutkunluk düzeyi yüksek ise işinden memnun olma düzeyleri, örgüte karşı sorumluluğu, performans düzeyleri, devamsızlık düzeyleri ya da öğrenmeye ve gelişmeye olan istekleri de yüksek olmaktadır (Schaufeli ve Salanova, 2007: 180).

Konaklama sektöründe işine tutkuyla bağlı olan çalışanların müşterilere yüksek kaliteli hizmet sunma, işlerinde yenilikçi olma ve işle ilgili zorluklar karşısında daha fazla dayanıklılık gösterme olasılıkları daha yüksektir. Bunun nedeni, iş tutkusunun, bir faaliyete dışsal ödüllerden ziyade kendi iyiliği için dahil olmaya yönelik içsel dürtüyü ifade eden daha yüksek düzeyde içsel motivasyonla ilişkili olmasıdır. İşine tutku ile bağlı çalışanların duygusal emek düzeylerin yüksek olduğu düşünülmektedir.

İşe tutkunluk, bir çalışanın işine karşı coşku ve özveri düzeyini ifade eder. Kişinin işine enerji, odaklanma ve katılım duyguları ile karakterizedir. Duygusal emek ise, çalışanların iş rollerinden beklentileri karşılamak için duygularını düzenlemek için gösterdikleri çabayı ifade eder. Morris ve Feldman (1996: 998) duygusal emeği, “çalışanın müşteri ile etkileşiminde örgütün istediği duyguları sergileyebilmek için sarf ettiği çaba, planlama ve kontrol” şeklinde tanımlarken; Grandey (2000: 95), “bir örgütte duyguların ve duygu gösteriminin örgütsel amaçların gerçekleştirilebilmesi için düzenlenmesi” olarak tanımlamıştır. Kruml ve Geddes (2000: 9) ise duygusal emeği, “müşterilere sağlanan hizmet kalitesini garanti altına almak amacıyla, çalışanları belirli duyguları hissetmelerinin veya belirli duygu görünümelerini en azından planlamalarının gerektiği durumlarda, sergiledikleri davranış” olarak tanımlamışlardır. İşlerine yüksek oranda bağlı olan çalışanların duygusal emek yaşama olasılığı daha yüksektir. Bunun nedeni, işine tutkuyla bağlı olan çalışanların müşterilere yüksek kaliteli hizmet sunmaya daha fazla yatırım yapmasıdır. Bu da müşteri beklentilerini karşılamak için duyguların düzenlenmesini gerektirebilir.

1.1. İşe Tutkunluk Kavramı

İşe tutkunluk kavramı, ilk olarak Kahn (1990) tarafından ele alınmış olup, çalışanların fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak işlerine kendilerini adapte etmelerini ifade eder. Bu kavram, örgütsel tükenmenin tam karşıtı olarak da düşünülebilir ve enerjik olma, bir şeye ait olma ve öz yeterlilik ile nitelendirilir. Bir çalışan işini derinden önemseydiğinde, işe bağlılık konusunda olumlu duygular yaşar ve bu yoğun olumlu duyguların birleşimi işe tutkunluk olarak adlandırılır (Demirci, 2022: 232).

Başka bir tanıma göre; işe tutkunluk, kişinin çalışma faaliyetini gerçekleştirirken hem kendi benliğini yaşaması hem de yaşaması gerekenleri eş zamanlı olarak birlikte yürütmesini ifade eden davranışları belirtmektedir (Örücü ve Hasırcı, 2021: 1029). Kahn (1990) ise yaptığı araştırmada, işe tutkunluğun bireylerin kişisel özelliklerine bağlı olduğunu ve iş yerindeki görevleriyle güçlü bir bağlantı içerisinde olduğunu vurgulamıştır.

İşe tutkunluk kavramı, çalışanların işleriyle olan bağlarını güçlendiren ve iş performanslarını artıran önemli bir olgudur. Bu tutkunluğun iş tatmini ve çalışanın öz değerlendirmesi üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, işe tutkun olan bireylerin işten kaynaklanan stresle daha

etkili bir şekilde başa çıktığı ve iş yaşam dengesini daha iyi sağladığı da araştırmalarla desteklenmiştir. İşe tutkunluğunu etkileyen faktörlerle ilgili iki farklı bakış açısı mevcuttur. Birinci bakış açısına göre, ihtiyaçlar, değerler ve kişilik özellikleri, işe tutkunluğun oluşumunda daha büyük bir etkiye sahiptir. Bu bakış açısına göre, bir bireyin içsel motivasyonu ve işe olan bağlılığı, onun kişisel özellikleri ve değerleriyle yakından ilişkilidir. İnsanların işlerinde başarılı ve tutkulu olmaları, kişisel tatmin ve başarı duygusuyla güçlü bir şekilde bağlantılıdır (Yılmaz ve Ük, 2019: 591).

1.2. Duygusal Emek Kavramı

Duygusal emek kavramı, Arlie Russell Hochschild tarafından 1983 yılında ortaya atıldı ve "The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling" adlı kitabında detaylı bir şekilde ele alındı. Hochschild, duygusal emeği, gözlemlenebilir ve istenilen yüz ve fiziksel işaretlerin kullanılmasıyla duyguların yönetilmesi olarak tanımladı (Hochschild, 1983). Bu kavram daha sonraki yıllarda farklı perspektiflerle ele alındı.

Ashforth ve Humphrey (1993), işyerinde uygun duyguları ifade etme eylemini duygusal emek olarak tanımlarken, Morris ve Feldman, duygusal emeğin kişilerarası etkileşimler sırasında, örgütsel olarak arzu edilen duyguları ifade etmek için gereken bir çaba, planlama ve kontrol olduğunu belirtmiştir. Onlara göre, kurumun beklentisi uygun davranışların sergilenmesiydi, bu nedenle duyguların yönetiminden ziyade davranışların ifade edilmesine odaklanılmalıydı (Morris ve Feldman, 1996).

Duygusal emek, özellikle yüz yüze iletişim kuran ve hizmet veren çalışanlar için önemli bir kavramdır. Bu çalışanlar, iş sözleşmelerinin bir parçası olarak belirli duyguları, insanlarda özel duygular ve tepkiler uyandırmak amacıyla sözlü ve sözsüz iletişim araçlarıyla ifade etme sürecine dahil olurlar (Altuntaş ve Altun, 2015). Duygusal emek, bir çalışanın gerçek duygularını ifade etmek yerine toplumsal ve kültürel normlara uygun şekilde davranma çabasının bir yansımasıdır. Bu anlamda, duygusal emek, kişinin kendini geliştirmesi gereken bir kapasite olarak görülmüş, öznel bir çaba ve işin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir (Kaur, 2019).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Tipi

Veri toplamada nicel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Yöntem olarak genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımına denir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini konaklama işletmelerinde çalışan personeller oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin ise; Antalya bölgesinde konaklama işletmelerinde çalışan 391 personel oluşturmaktadır. Veri toplamada rasgele örneklem yönteminden yararlanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan anket formunda araştırmacı tarafından oluşturulan demografik form, “Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği” ve “Duygusal Emek Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan anketler çalışanlara 01 Kasım 2023-15 Kasım 2023 tarihleri arasında uygulanmıştır.

Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği: Schaufeli ve diğerleri tarafından 2006 yılında geliştirilen Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği likert tip olup 3 maddeden oluşmaktadır. Her bir maddeye ilişkin cevaplama 5 derece üzerinden Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ev Kesinlikle katılıyorum (5) arasında yapılmaktadır. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır.

Duygusal Emek Ölçeği: Diefendorff ve arkadaşları (2005), Grandey (2000) ve Kruml ve Geddes’in (2000) duygusal emek ölçeklerinin bazı maddelerinin alınarak Basım ve Beğenirbaş (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, yüzeysel rol yapma, derinden rol yapma ve doğal duygular olmak üzere üç boyutu içermektedir. Katılımcılar ölçek maddelerini beşli Likert Ölçeği yardımıyla değerlendirmişlerdir (1=Hiçbir Zaman, 5= Her Zaman). Ölçekte yüzeysel rol yapma 6, derinden rol yapma 4 ve doğal davranışlar ise 3 madde ile ölçülmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 23 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Ölçekler arası ilişki korelasyon testi ile analiz edilmiştir. Bunun dışında ölçeklerin demografik özellikler ile olan ilişkilerini belirlemek amacı ile t-testi ve ANOVA testleri uygulanmıştır. Bu testler öncesinde ise normallik testi yapılarak analizlerin parametrik yöntemlere göre yapılmasına karar verilmiştir.

2.5. Güvenilirlik Analizi

Cronbach’s alfa katsayısı 0-1 arasında değişmektedir. Katsayı 0,00 <0,40 aralığında yer alıyorsa ölçek güvenilir değil, 0,40 <0,60 aralığında ise ölçek düşük güvenilirlikte, 0,60 <0,80 aralığında ise ölçek oldukça güvenilir ve 0,80 < 1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek olarak değerlendirilmektedir. (Tavşancıl, 2005).

Çizelge 1: Güvenilirlik Analizi

	Madde Sayısı	Cronbach's Alfa
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	3	0,920
Duygusal Emek Ölçeği	13	0,921

Çizelgede ölçeklerin güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach Alfa katsayısı verilmiştir. Cronbach Alfa değerlerine göre Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği ve Duygusal Emek Ölçeği yüksek derecede güvenilirdir.

3. BULGULAR

Çizelge 2: Demografik Bilgiler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	206	52,7
	Erkek	185	47,3
Yaş	18-25 Yaş	102	26,1
	26-31 Yaş	161	41,2
	32-36 Yaş	49	12,5
	37-40 Yaş	29	7,4
	41 Yaş ve üzeri	50	12,8
Eğitim Durumu	İlköğretim	6	1,5
	Lise	56	14,3
	Ön lisans	102	26,1
	Lisans	204	52,2
	Lisansüstü	23	5,9
Medeni Durum	Bekar	213	54,5
	Evli	166	42,5
	Ayrılmış/Dul	12	3,1
Aylık Hane Geliri	Giderim gelirimden fazla	159	40,7
	Gelirim ile giderim dengeli	153	39,1
	Gelirim giderimden fazla	79	20,2
İş Hayatınızda Toplam Çalışma Yılı	1 yıl ve altı	44	11,3
	2-5 yıl	157	40,2
	6-10 yıl	80	20,5
	11-15 yıl	43	11,0
	16 yıl ve üstü	67	17,1
Şu Anki İş Yerinde Toplam Çalışma Yılı	1 yıl ve altı	112	28,6
	2-5 yıl	177	45,3
	6-10 yıl	55	14,1
	11-15 yıl	27	6,9
	16 yıl ve üstü	20	5,1

Çizelgede katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımı verilmiştir. Buna göre katılımcıların % 52,7'si kadın ve % 47,3'ü erkektir. Katılımcıların % 41,2'si 26-31 yaş aralığındadır. Ankete katılanların % 52,2'si lisans mezunudur. Katılımcıların % 54,5'i bekadır. Ankete katılanların % 40,7'sinin gideri gelirinden fazladır. Katılımcıların % 40,2'si iş hayatında toplam 2-5 yıldır çalışmaktadır. Ankete katılanların % 45,3'ü aynı iş yerinde toplam 2-5 yıldır çalışmaktadır.

Çizelge 3. Betimleyici İstatistikler

	ort.	ss.	min.	maks.	çarpıklık	basıklık
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	9,59	3,73	3	15	-0,350	-1,036
Yüzeysel Davranış	23,83	1,45	21	29	1,590	2,474
Derinlemesine Davranış	12,27	3,89	8	19	0,052	-1,746
Samimi Davranış	8,97	3,95	5	15	0,125	-1,858

Duygusal Emek Ölçeği 45,07 8,64 34 63 0,085 -1,678

Çalışmaya Tutkunluk ve Duygusal Emek ölçekleri ve alt boyutlarına ilişkin elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğunun tespit edilebilmesi amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Hopkins ve Weeks, 1990). Buna göre her iki ölçek ve alt boyutları normal dağılım göstermektedir. Bu nedenle analizlerde parametrik yöntemler tercih edilmiştir.

Çizelge 4. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

	Kadın		Erkek		t	p
	ort.	ss.	ort.	ss.		
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	9,82	3,49	9,33	3,97	1,290	0,198
Yüzeysel Davranış	23,43	1,58	24,28	1,14	-6,140	0,000*
Derinlemesine Davranış	8,95	1,73	15,97	1,58	-41,969	0,000*
Samimi Davranış	5,47	1,19	12,87	1,54	-53,356	0,000*
Duygusal Emek Ölçeği	37,84	4,21	53,12	3,83	-37,580	0,000*

Çizelgede katılımcıların cinsiyet gruplarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre; Erkeklerin Yüzeysel Davranış alt boyut puanları kadınlara göre daha yüksektir. Erkeklerin Derinlemesine Davranış alt boyut puanları kadınlara göre daha yüksektir. Erkeklerin Samimi Davranış alt boyut puanları kadınlara göre daha yüksektir. Erkeklerin Duygusal Emek Ölçek puanları kadınlara göre daha yüksektir.

Çizelge 5. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Yaşları Bakımından Karşılaştırılması

	18-25 Yaş		26-31 Yaş		32-36 Yaş		37-40 Yaş		41 Yaş ve üzeri		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	10,21	3,66	9,17	3,57	9,47	3,90	8,14	4,04	10,64	3,69	3,392	0,010*
Yüzeysel Davranış	24,02	1,85	23,62	1,18	23,92	1,10	24,03	1,52	23,94	1,53	1,657	0,165
Derinlemesine Davranış	11,43	3,59	12,26	4,01	13,53	3,78	13,93	3,84	11,82	3,73	4,220	0,003*
Samimi Davranış	7,94	3,70	9,06	4,00	10,41	3,86	10,66	3,74	8,38	3,81	5,373	0,001*
Duygusal Emek Ölçeği	43,39	8,29	44,94	8,77	47,86	8,31	48,62	8,52	44,14	8,35	3,781	0,006*

Çizelgede katılımcıların yaşlarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre; Yaş grupları arasında Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, 41 yaş ve üzeri olanların Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı, 37-40 yaş arası olanlara göre daha yüksektir. Yaş grupları arasında Derinlemesine Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, 18-25 yaş arası olanların Derinlemesine Davranış alt boyut puanı, 32-36 yaş ve 37-40 yaş arası olanlara göre daha düşüktür. Yaş grupları arasında Samimi Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, 18-25 yaş arası olanların Samimi Davranış alt boyut puanı, 32-36 yaş ve 37-40 yaş arası olanlara göre daha düşüktür. Yaş grupları

arasında Duygusal Emek Ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, 18-25 yaş arası olanların Duygusal Emek Ölçek puanı, 32-36 yaş arası olanlara göre daha düşüktür.

Çizelge 6. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Eğitim Durumları Bakımından Karşılaştırılması

	İlköğretim		Lise		Ön lisans		Lisans		Lisansüstü		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	8,00	4,15	9,79	4,36	9,57	4,02	9,71	3,48	8,57	2,69	1,054	0,395
Yüzeysel Davranış	27,00	1,10	26,43	1,57	23,30	0,70	23,34	0,72	23,39	0,50	64,299	0,000*
Derinlemesine Davranış	16,50	2,95	15,25	2,69	11,21	3,69	11,99	3,85	11,13	3,68	20,776	0,000*
Samimi Davranış	12,17	3,31	11,27	3,25	8,12	3,82	8,80	3,95	7,78	3,81	9,570	0,000*
Duygusal Emek Ölçeği	55,67	5,79	52,95	5,98	42,63	7,99	44,14	8,31	42,30	7,93	29,614	0,000*

Çizelgede katılımcıların eğitim durumlarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre; Eğitim durumu grupları arasında Yüzeysel Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, ilköğretim mezunu olanların Yüzeysel Davranış alt boyut puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Ayrıca, lise mezunu olanların Yüzeysel Davranış alt boyut puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir.

Eğitim durumu grupları arasında Derinlemesine Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, ilköğretim mezunu olanların Derinlemesine Davranış alt boyut puanı, lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Ayrıca, lise mezunu olanların Derinlemesine Davranış alt boyut puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Eğitim durumu grupları arasında Samimi Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, lise mezunu olanların Samimi Davranış alt boyut puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Eğitim durumu grupları arasında Duygusal Emek Ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, ilköğretim mezunu olanların Duygusal Emek Ölçek puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Ayrıca, lise mezunu olanların Duygusal Emek Ölçek puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir.

Çizelge 7. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Medeni Durumları Bakımından Karşılaştırılması

	Bekar		Evli		Ayrılmış/Dul		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	9,50	3,76	9,76	3,68	8,75	4,09	0,532	0,588
Yüzeysel Davranış	23,85	1,55	23,74	1,22	24,92	2,11	1,924	0,164
Derinlemesine Davranış	12,06	3,82	12,50	3,95	12,92	4,30	0,779	0,460
Samimi Davranış	8,68	3,87	9,31	3,99	9,42	4,56	1,215	0,311
Duygusal Emek Ölçeği	44,58	8,50	45,55	8,69	47,25	10,21	0,976	0,378

Çizelgede katılımcıların medeni durumlarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre medeni durum grupları arasında ölçek ve alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 8. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Hane Gelir Durumları Bakımından Karşılaştırılması

		Giderim		Gelirim ile		Gelirim giderimden		F	p
		gelirimden fazla		giderim dengeli		fazla			
		ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği		9,15	3,99	9,88	3,74	9,90	3,08	1,788	0,170
Yüzeysel Davranış		24,25	1,81	23,53	1,18	23,58	0,73	9,804	0,000*
Derinlemesine Davranış		12,22	4,02	11,96	3,81	12,97	3,72	1,805	0,166
Samimi Davranış		8,84	4,00	8,66	3,89	9,82	3,87	2,416	0,091
Duygusal Emek Ölçeği		45,31	9,16	44,15	8,29	46,38	8,11	2,024	0,135

Çizelgede katılımcıların hane gelir durumlarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre; Hane gelir durumu grupları arasında Yüzeysel Davranış alt boyut puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, geliri giderimden fazla olanların Yüzeysel Davranış alt boyut puanı, geliri giderimine denk olanlardan yüksek, gideri gelirinden fazla olanlardan ise düşüktür.

Çizelge 9. Ölçek Puanlarının Katılımcıların İş Hayatında Toplam Çalışma Yılı Bakımından Karşılaştırılması

	1 yıl ve altı		2-5 yıl		6-10 yıl		11-15 yıl		16 yıl ve üstü		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
	Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	10,45	3,68	9,36	3,55	9,44	3,64	9,00	4,28	10,12		
Yüzeysel Davranış	24,11	1,93	23,62	1,29	23,81	1,32	23,93	1,40	24,10	1,58	1,711	0,151
Derinlemesine Davranış	11,43	3,61	12,00	3,93	12,70	3,75	12,88	4,17	12,55	3,87	1,341	0,258
Samimi Davranış	7,77	3,57	8,77	3,96	9,41	3,97	9,74	4,02	9,19	3,97	2,001	0,098
Duygusal Emek Ölçeği	43,32	8,32	44,39	8,62	45,93	8,35	46,56	9,26	45,85	8,70	1,349	0,251

Çizelgede katılımcıların iş hayatında toplam çalışma yılına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre iş hayatında toplam çalışma yılı grupları arasında ölçek ve alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 10. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Şu Anki İş Yerinde Toplam Çalışma Yılı Bakımından Karşılaştırılması

	1 yıl ve altı		2-5 yıl		6-10 yıl		11-15 yıl		16 yıl ve üstü		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
	Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	10,17	3,76	9,32	3,49	9,60	4,04	9,22	4,59	9,15		
Yüzeysel Davranış	23,80	1,42	23,79	1,44	23,82	1,44	24,30	1,77	23,85	1,27	0,748	0,559
Derinlemesine Davranış	11,83	3,74	12,46	3,87	12,75	4,08	12,00	4,29	12,10	3,78	0,714	0,583
Samimi Davranış	8,37	3,85	9,18	3,96	9,78	3,98	8,52	3,98	8,85	4,02	1,464	0,213
Duygusal Emek Ölçeği	44,00	8,39	45,43	8,58	46,35	9,06	44,81	9,43	44,80	8,40	0,816	0,516

Çizelgede katılımcıların şu anki iş yerinde toplam çalışma yılına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre şu anki iş yerinde toplam çalışma yılı grupları arasında ölçek ve alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 11. Ölçekler Arası Korelasyon Analizi

		Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	Yüzeysel Davranış	Derinlemesine Davranış	Samimi Davranış
Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği	r				
	p				
Yüzeysel Davranış	r	-0,061			
	p	0,225			
Derinlemesine Davranış	r	-0,069	,569**		
	p	0,173	0,000		
Samimi Davranış	r	-0,052	,471**	,979**	
	p	0,309	0,000	0,000	
Duygusal Emek Ölçeği	r	-0,065	,639**	,993**	,976**
	p	0,200	0,000	0,000	0,000

Çizelgede ölçeklerin ve alt boyutlarının ilişki testi sonuçları görülmektedir. Pearson korelasyon katsayılarına göre 0-0.25 çok zayıf, 0.26-0.49 zayıf, 0.50-0.69 orta, 0.70-0.89 yüksek, 0.90-1.00 ise çok yüksek ilişki anlamına gelmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014). Buna göre; Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı ile Duygusal Emek Ölçeği ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Yüzeysel Davranış alt boyut puanı ile Derinlemesine Davranış alt boyut puanı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki bulunmaktadır.

Yüzeysel Davranış alt boyut puanı ile Samimi Davranış alt boyut puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

Yüzeysel Davranış alt boyut puanı ile Duygusal Emek Ölçek puanı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki bulunmaktadır.

Derinlemesine Davranış alt boyut puanı ile Samimi Davranış alt boyut puanı arasında pozitif yönlü çok yüksek bir ilişki bulunmaktadır.

Derinlemesine Davranış alt boyut puanı ile Duygusal Emek Ölçek puanı arasında pozitif yönlü çok yüksek bir ilişki bulunmaktadır.

Samimi Davranış alt boyut puanı ile Duygusal Emek Ölçek puanı arasında pozitif yönlü çok yüksek bir ilişki bulunmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, konaklama işletmelerinde çalışanların işe tutkunlukları ve duygusal emekleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı ile Duygusal Emek Ölçeği ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Özgüleş (2017), Mroz ve Kaleta (2016) ve Örcü ve diğerleri (2021) çalışmaya tutkunluk ile duygusal emek arasında anlamlı bir ilişki belirlememişlerdir. Bu sonuçlar, literatürde farklı perspektiflerin veya bağlamların rol oynayabileceğini

göstermektedir. Farklı endüstriler, kültürler veya örgüt yapıları, bu ilişkileri etkileyebilir. Yoo ve Jeong (2017) duygusal emeğin derinlemesine eylem boyutunun işe tutkunluk üzerinde pozitif etkisinin olduğu, duygusal emeğin yüzeysel eylem boyutunun ise işe tutkunluk üzerinde negatif etkisinin olduğunu aktarmıştır. Bu, duygusal emeğin farklı boyutlarının işe tutkunluk üzerinde farklı etkileri olabileceğini gösterir. Farklı çalışmalardan elde edilen bu sonuçlar, çalışmaya tutkunluk ve duygusal emek arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Çalışma bağlamı, kültür, örgüt yapısı ve diğer değişkenlerin bu ilişkileri etkileyebileceği unutulmamalıdır.

Analiz sonuçlarına göre cinsiyet grupları arasında Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Wan ve arkadaşları (2018) ve Blair (2020) cinsiyetin çalışmaya tutkunluk puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık oluşturmadığını saptamışlardır. Bazı araştırmalarda erkeklerin çalışmaya tutkunluğunun kadınlara göre daha çok olduğu belirlenmiştir (Soydan, 2022; Aslan ve Güzel, 2020; Kartal, 2017). Erkeklerin Yüzeysel Davranış, Derinlemesine Davranış, Samimi Davranış alt boyut puanları ve Duygusal Emek Ölçek puanları kadınlara göre daha yüksektir. Yıldırım (2023) duygusal emek algısının erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Norsby ve Dehart (2007) tarafından yapılan çalışmada, erkeklerin kadınlardan daha çok duygusal emek sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

41 yaş ve üzeri olanların Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı, 37-40 yaş arası olanlara göre daha yüksektir. Simpson (2009), Aboshaiqah ve arkadaşları (2016) ve Soydan (2022) yaş arttıkça çalışmaya tutkunluklarını da arttırdığı aktarmışlardır. Zhang ve arkadaşları (2021) özellikle 40 yaş üstü grubun çalışmaya tutkunluklarının en yüksek olduğunu belirtmiştir. 18-25 yaş arası olanların Derinlemesine Davranış ve Samimi Davranış alt boyut puanı, 32-36 yaş ve 37-40 yaş arası olanlara göre daha düşüktür. 18-25 yaş arası olanların Duygusal Emek Ölçek puanı, 32-36 yaş arası olanlara göre daha düşüktür. Ünler-Öz (2007) ve Yıldırım (2023) yaş ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca rastlamamışlardır. Köksal (2009) araştırmasında yaş ile duygusal emek arasında anlamlı bir farklılık olduğunu yaş faktörünün artmasıyla duygusal emek davranışlarının da artacağını belirtmiştir.

Analiz sonuçlarına göre eğitim durumu grupları arasında Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Arslan ve Demir (2017), Zhang ve arkadaşları (2021) ve Soydan (2022) eğitim durumları ile çalışmaya tutkunluk düzeyleri arasında ilişki bulmamışlardır. İlköğretim mezunu olanların Yüzeysel Davranış ve Samimi Davranış alt boyut puanı ve Duygusal Emek ölçek puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. İlköğretim mezunu olanların Derinlemesine Davranış alt boyut puanı, lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Ayrıca, lise mezunu olanların Yüzeysel Davranış ve Derinlemesine Davranış alt boyut puanı ve Duygusal Emek Ölçek puanı, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir. Çaldağ (2010) ve Yıldırım (2023) eğitim durumu ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca rastlamamışlardır.

Analiz sonuçlarına göre medeni durum grupları arasında ölçek ve alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Özer ve arkadaşları (2015) ve Soydan (2022) medeni durum ile çalışmaya tutkunluk arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamışlardır. Çalışma bulgularından farklı olarak Aboshaiqah ve arkadaşları (2016), Zhang ve arkadaşları

(2021) medeni durumun çalışmaya tutkunluk puanlarında evli olanların lehine farklılık oluşturduğunu belirtmektedir. Ünler-Öz (2007), Basım ve Beğenirbaş (2012) ve Yıldırım (2023) medeni durum ile duygusal emek arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamışlardır.

Analiz sonuçlarına göre hane gelir durumu grupları arasında Çalışmaya Tutkunluk Ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. Arslan ve Demir (2017) ve Soydan (2022) aylık gelir durumları ile çalışmaya tutkunluk düzeyleri arasında ilişki bulmamışlardır. Geliri giderinden fazla olanların Yüzeysel Davranış alt boyut puanı, geliri giderine denk olanlardan yüksek, gideri gelirinden fazla olanlardan ise düşüktür. Savaşkan (2019) düşük gelir grubundakilerin duygusal emek puanlarının yüksek gruptakilere göre daha düşük olduğunu belirtmiştir.

Analiz sonuçlarına göre iş hayatında toplam çalışma yılı ve şu anki iş yerinde toplam çalışma grupları arasında ölçek ve alt boyut puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmemiştir. Simpson (2009), Turgut (2011) ve Özer ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışma sonuçlarında, çalışma süresinin çalışmaya tutkunluk ile ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir. Pala ve Tepeci (2009) ve Yağcı Özen (2017) ve Yıldırım (2023) aynı kurumda çalışma süresi ile duygusal emek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca rastlamamışlardır. Elde edilen sonuçlara dayanarak, konaklama işletmelerinde çalışanların işe tutkunlukları ve duygusal emekleri arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Çalışmaya tutkunluk ile duygusal emek arasındaki ilişki karmaşık olabilir, ancak işletmeler örgüt iklimini ve kültürünü iyileştirerek çalışanların işe tutkunluğunu artırabilirler. Pozitif bir iş ortamı ve destekleyici bir kültür, çalışanların işlerine olan bağlılığını güçlendirebilir.
- Duygusal emeğin farklı boyutlarının işe tutkunluk üzerinde farklı etkileri olduğu belirtilmiştir. İşletmeler, çalışanlara duygusal emek becerilerini geliştirmeleri için eğitim programları sunarak, derinlemesine davranışı teşvik edebilir ve işe tutkunluğu artırabilir.
- Cinsiyet ve yaş faktörleri üzerindeki etkiler dikkate alınarak, özellikle genç çalışanlara ve belirli yaş gruplarına yönelik özel destek programları oluşturulabilir.
- Eğitim seviyesi arttıkça işe tutkunluğun da artabileceği düşünülebilir. Yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler genellikle profesyonel gelişimleri için daha fazla fırsata sahiptir. Bu, işlerini daha iyi yapmalarını sağlar ve bu da işe olan bağlılıklarını artırabilir. Eğitim, çalışanların kendilerini sürekli geliştirmeleri ve işlerine daha fazla katkıda bulunmaları için bir araç olabilir.
- Derinlemesine davranış ve samimi davranış alt boyutları ile duygusal emek arasındaki çok zayıf negatif ilişkinin nedenleri üzerine daha fazla araştırma yapılabilir. Bu durumu anlamak, örgütlerin duygusal emek stratejilerini daha etkili bir şekilde geliştirmelerine yardımcı olabilir.
- Bu öneriler, konaklama işletmelerinin çalışanların işe olan tutkularını ve bağlılığını artırmak için stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca çalışanların duygusal emeklerini olumlu yönde düzenlenmesi için bu öneriler dikkate alınmalıdır. Ancak, her örgütün özgün ihtiyaçları ve bağlamı olduğu unutulmamalıdır, bu nedenle önerilen stratejiler özelleştirilebilir.

Sonraki araştırmacılara öneri olarak, farklı sektörler, kültürler ve örgüt yapıları göz önüne alınarak daha geniş bir örneklemin kullanılması, genellemelerin güçlendirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, duygusal emek alt boyutları üzerinde daha ayrıntılı analizler yapılmalı ve bu boyutların işe tutkunluk üzerindeki etkileri daha detaylı bir şekilde incelenmelidir. Öte yandan, çalışanların demografik özellikleri, liderlik tarzları ve örgüt kültürü gibi değişkenlerin bu ilişkilerdeki rolünü anlamak için bağlam analizi yapılabilir. Bunların yanı sıra farklı değişkenler ile ilişkiler incelenerek konaklama işletmelerindeki çalışanların daha verimli halde çalışmalarına yönelik düzenlemeler yapılabilir. Bu öneriler, gelecekteki çalışmalara daha kapsamlı ve özgün bir bakış açısı sağlamak için önemli bir temel oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Aboshaiqah, A.E., Hamadi, H.Y., Salem, O.A., Zakar, N.M.A., The work engagement of nurses in multiple hospital sectors in Saudi Arabia: A comparative study, *J Nurs Management*, 24, 540–548, 2016.
- Altuntaş, S., Altun, Ö. Ş., Hemşirelerin duygusal emek davranışları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki, *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 2(1), 37-43, 2015.
- Arslan, E.T., Demir, H., İşe angaje olma ve iş tatmini arasındaki ilişki: Hekim ve hemşireler üzerine nicel bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2): 371-389, 2017.
- Ashforth, B. E., Humphrey, R.H., Emotional labor in service roles: The influence of identity, *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115, 1993.
- Aslan, Ş., Güzel, Ş., İş Becerikliliği, Çalışmaya Tutkunluk, Örgütsel Erdemlilik, Duygusal Öz Yeterlik ve Duygusal Zekâ Değişkenlerinin Sosyo-Demografik Açıdan Farklılıkları, *Ekev Akademi Dergisi*, (82), S. 435-462, 2020.
- Basım, H. N., Beğenirbaş, M., Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 77-90, 2012.
- Blair, C., *Exploring The Relationships Among New Graduate Nurses' structural Empowerment, Psychological Empowerment, Work Engagement, And Clinical Nurse Educator Leadership In Acute Care Settings*, The University of Western Master Thesis, Ontario, 2020.
- Bolelli, M., İşe Tutkunluk ile Öznel İyi Olma İlişkisinde Kuşakların Etkilerinin İncelenmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(35), 247-272, 2019.
- Çaldağ, M.A., *Duygusal Emek Davranışlarının Sağlık Çalışanlarında İş Sonuçlarına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010.
- Demirci, U., İşbirliği sürecinde iş doyumunu ve işe tutkunluk. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(2), 229-249, 2022.
- Diefendorff, J.M., Croyle, M.H., Grosserand, R.H., The Dimensionality and Antecedents of Emotional Labor Strategies, *Journal of Vocational Behavior*, 66, 339-357, 2005.
- Grandey, A.A., Emotion Regulation in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor, *Journal of Occupational Health Psychology*, 5 (1), 95-110, 2000.

- Hochschild, A. R. *The Managed Heart Commercialization of Human Feeling Updated with a New Preface*, University of California Press London, 1983.
- Kahn, W. A., Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work, *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724, 1990.
- Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.
- Kartal N., *Sağlık Çalışanlarında İşe Cezbolma, İşe Yabancılaşma ve Performans Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Kaur, S., Influence of emotional labour on burnout among nurses: A sem approach, *Journal of Quality in Health Care & Economics*, 2(1), 1-10, 2019.
- Köksal, L., *İş Yaşamında Duygusal Emek ve Ampirik Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2009.
- Kruml, S. M., Geddes, D., Exploring The Dimensions Of Emotional Labor. *Managements Communication Quarterly*, 14(1), 8-49, 2000.
- Maslach, C., Leiter, M., Job Burnout, *Annual Review of Psychology*, (52), 397-422, 2001.
- Morris, A., & Feldman, D., The Dimensions, Antecedents and Consequences of Emotional Labor, *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010, 1996.
- Mroz, J., Kaleta, K., Relationships Between Personality, Emotional Labor, Work Engagement and Job Satisfaction In Service Professions, *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 29(5), 767-782, 2016.
- Norsby, D. J., DeHart, D.L., *Gender Differences in Emotional Labor Processes*, University of Kansas, 2007.
- Örücü, E., Gizlier, Ö., Akın, F., Duygusal Emegin İşe Tutkunlukla İlişkisi: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Management and Economics Research*, 19(3), 1-21, 2021.
- Özer, Ö., Saygılı, M., Uğurluoğlu, Ö., Sağlık Çalışanlarının İşe Cezbolma Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma, *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3):261-272, 2015.
- Özgüleş, B., *Algılanan Kurumsal İtibar ve İşe Bağlılığın Duygusal Emek Davranışı Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Örneği*, Doktora Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Pala, T., Tepeci, M. Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Düzeyi ve Duygusal Emegin Çalışanların Tutumlarına Etkileri, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 2009.
- Savaşkan, Y., *İş-Aile Çatışmasının Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Kadın Çalışanları Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, T.C Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.
- Schaufeli, W., Bakker, A., UWES- Utrecht Work Engagement Scale. *Occupational Health Psychology Unit*, 4-41, 2003.
- Schaufeli, W., Salanova, M., Efficacy or inefficacy, that's the question: Burnout and Work Engagement, And Their Relationships With Efficacy, *Taylor & Francis Journals*, 20(2), 177-196, 2007.

- Simpson, M.R., Engagement at work: A review of the literature, *International Journal of Nursing Studies*, 46, 1012-1024, 2009.
- Soydan, F.C., *Hemşirelerde Güçlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Güçlendirmenin Çalışmaya Tutkunluğa Etkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- Tavşancıl, E., *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- Turgut, T., Çalışmaya tutkunluk: İş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 155-179, 2011.
- Ünler-Öz, E., *Duygusal Emek Davranışlarının Çalışanların İş Sonuçlarına Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Wan, Q., Zhou, W., Li, Z., Shang, S., Work engagement and its predictors in registered nurses: A cross-sectional design. *Nurs Health Sci*, 20(4), 415-421, 2018.
- Yağcı Özen, M., *Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İş Tatmini İlişkisinin İncelenmesi: Konya İlinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2017.
- Yıldırım, E., *Etik İklimin Duygusal Emek Üzerindeki Etkileri: Didim'de Bulunan 5 Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2023.
- Yılmaz, E., Ük, Z. Ç., Muhasebe meslek mensuplarının kişilik özellikleri ile işe bağlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 12(3), 585-603, 2019.
- Yoo, J., Jeong, J., The Effects of Emotional Labor on Work Engagement and Boundary Spanner Creativity, *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 11(2), 214-232, 2017.
- Zhang, M., Zhang, P., Liu, Y., Wang, H., Hu, K., Du, M.I., Influence of perceived stress and workload on work engagement in front line nurses during Covid-19 pandemic. *J Clin Nurs*. 30(11-12), 1584-1595, 2021.

KARANLIK LİDERLİK VE ÖZELLİKLERİ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Hatice UZUN
Karabük Üniversitesi, -0000-0002-1517-0091

ÖZET

Bu çalışmanın amacı karanlık lider ve karanlık liderlikle ilgili kavramsal bir çerçeve sunmaktır. Karanlık liderlikle ilgili olarak son yıllarda sayısı gittikçe artan çalışmalar olsa da bu olguyla ilgili çeşitli kavramların kullanılması ve karanlık olarak tanımlanan çeşitli liderlik türlerinin görülmesi, alanın birleştirici teorik bir çerçeve oluşturmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden karanlık liderliğin gerçekte aslında ne olduğu konusunda karmaşıklık oluşturmaktadır. Karanlık lider ve liderlikle ilgili sadece literatürdeki boşluğu değil, aynı zamanda ilgili kavramın daha net anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla tanımlamalar yapılmış ve çeşitleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Böylelikle, karanlık liderliğin kavramsallaştırılmasına, karanlık liderlik türlerine, bu türlerin benzer ve farklı yönlerine değinilmiş ve sonuç bölümünde bu özelliklere sahip liderlerin örgütlerde yol açabileceği olumsuz etkilerinin azaltılmasının yolları hakkında görüş ve öneriler verilmiştir. Bu çalışma yöntemsel açıdan kavramsal ve tanımlayıcı bir özelliğe sahiptir. Sonuç olarak bu çalışmanın karanlık liderlikle ilgili gelecek araştırmalara ve yöneticilere katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Lider, Karanlık Liderlik, Yıkıcı Liderlik

ABSTRACT

The aim of this study is to provide a conceptual framework on dark leader and dark leadership. Though there has been an increasing number of studies on dark leadership in recent years, the use of various concepts related to this phenomenon and the various types of leadership defined as dark reveal that the field does not create a uniting theoretical framework. This situation forms a complexity about what dark leadership in essence is. So, in this study it is aimed not only to fill the gap in related literature but also to promote to a clearer understanding of the related concept. Thus, the conceptualization of dark leadership, dark leadership styles, similarities and differences between types have been provided and the solutions and recommendations have been made in order to reduce the negative effects of dark leadership in conclusion section. Conceptual and descriptive method have been employed in this study. In sum, it is expected that this study will contribute to future researches on dark leadership and leaders.

Key Words: Dark Leader, Dark Leadership, Destructive Leadership

1.GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı örgütlerde liderliğin karanlık yüzünü oluşturan davranışları tanımlamak ve karanlık liderlik türlerini incelemektir. Bu çalışma yöntemsel açıdan kavramsal ve tanımlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Karanlık liderler, daha çok kendi yetersizliklerini saklamak

amacıyla çevresindeki bireyleri aldatmaya yönelik davranışlar sergileyerek, yetkilerini ve otoritelerini genellikle çalışanlar üzerinde baskı kurarak, çalışanları sindirmek için kullanır. Kısaca, bu çalışma karanlık liderliğe odaklanmakta ve literatüre dayalı kavramsal bir çerçeve sunarak, sonuç bölümünde ise karanlık liderliğin olumsuz etkilerini azaltma ve kaçınmanın yollarıyla ilgili görüş bildirilerek öneriler sunulmaktadır.

Lider sahip olduğu yetkiyi ve gücü kullanabilme yeteneğine bağlı olarak, çevresini etkileyen, etrafındakileri örgütleyebilen ve başkalarına ilham veren bir kişidir. Örgütlerde ise liderler, örgütsel amaçlara ulaşmak için çalışanları bir yandan motive ederken, bir yandan da sezgi, akıl ve bilgiye dayalı kararlar verip, sorunları gerçekçi bir gözle görerek, bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini geliştirirler. Öte yandan, liderin sahip olduğu kişilik ve kişiliğindeki karanlık veya istenmeyen, yani işlevsel olmayan özellikler liderlik tarzına da doğrudan yansır. Ballı ve Çakıcı (2016) bu durumu Maslow'un geliştirdiği ihtiyaçlar hiyerarşisine dayandırmaktadır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde ihtiyaç ve istekler basamaklar halinde sıralanmıştır ve genel olarak, bir basamaktaki ihtiyaç ve istekler karşılanmadan bir üst basamağa geçilmemektedir. Bu bağlamda, karanlık kişilik özelliklerinin bireyler tarafından baskılandığını ancak ihtiyaçların karşılanmaması durumunda veya karşılanmasında bir tehdit oluştuğunda birey, bir düzen içinde olan ihtiyaçlar hiyerarşisi basamaklarından bir üst basamağa geçemeyecektir. İhtiyaçların karşılanamaması ile başlayan bu durum, bireyde yetersiz olmayla ilgili gerilimler yaşamasına neden olmakta ve birey bu durumu bir başarısızlık olarak algılayarak varoluşsal şüphe yaşamaktadır. Bu noktadan sonra da kişiliğin karanlık tarafı yavaş yavaş gelişmeye başlamaktadır. Buna ek olarak, Furtner vd. (2017) karanlık liderliği, liderlik gerçekliğinin bir yüzü olarak vurgulamış ve karanlık liderliğin en belirgin yönlerinin bencillik ve çıkarıcılık olduğunu ve karanlık liderlerin çoğunlukla istismarcı yönetime yol açan, narsist, zehirleyici ve yıkıcı liderlik özelliklerine sahip bireyler olduklarının altını çizmiştir.

Kısaca, karanlık liderlik olgusu gerçek bir olgudur ancak bununla ilgili farklı kavramların kullanılması ve karanlık olarak tanımlanan çeşitli liderlik tarzlarının ortaya çıkışı, bu olguyla ilgili birleştirici teorik bir çerçeveden uzaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma karanlık lider ve karanlık liderlik hakkında kavramsal bir çerçeve sunarak, bu kavramların önemini anlaşılmasını ve bu konudaki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Yine, bu çalışmada, karanlık liderlik kavramının teorik temellerine değinerek, karanlık liderlerin özellikleri irdelenecek ve örgütlerde bu özelliklere sahip liderlerin yol açabileceği olumsuz etkilerin azaltılması ve önlenmesiyle ilgili önerilerde bulunulacaktır.

2. KARANLIK LİDERLİK

Liderlik ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; genellikle liderliğin pozitif yönlerine odaklanıldığı, etkin ve başarılı liderliğin kişilik ve davranışsal özelliklerinin belirlenmesi üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Torregiante, 2005:2). Bunun aksine örgütlerin başarısızlığında liderin hatalı kullandığı kişisel ve davranışsal özellikleri, üzerinde daha az çalışmalar yapılan yeni bir konudur (Ballı ve Çakıcı, 2019: 159). Karanlık liderliğe ait son zamanlarda yazın gelişse de karanlık liderlik hakkında tam olarak tanım birliğine varılamamıştır (Fascia, 2018). Slattery'e (2009) göre bu durum; karanlık liderlik tanımlarında sadece kişilik özelliklerine vurgu yapılarak dış çevre, izleyiciler ya da güç ilişkileri gibi diğer

hususlara yeterince değinilmemesinden kaynaklanmaktadır. Karanlık liderlik; lider, izleyici ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan, örgütsel sonuçların olumsuz olmasına yol açan bir davranış biçimidir (Slattery, 2009). Liderliğin karanlık tarafları ilk defa Conger (1990) tarafından ortaya konulmuştur (Erdal Üngör; 2021: 129). Liderliğin her zaman olumlu yönde kullanılan bir güç olmayabileceğini vurgulayan çalışmalar günümüzde gittikçe artmaktadır (Harris ve Jones, 2018: 475). Kendilerine başarılı olmaları için gerek duyulandan fazla verilen yetkiyi yanlış algılayan liderler, kendilerinin gerçekte olduklarından çok daha güçlü olduğu hissine kapılarak aldatici ve ikiyüzlü davranışlar sergilemektedirler. Bu durum ise liderlerin karanlık tarafa yönelmelerine sebep olmaktadır (Kurtulmuş, 2019: 15). Karanlık liderlik; negatif kişilik özelliklerine sahip olan liderlerin örgütte çalışanların morallerinin bozulmasına sebep olan negatif davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Takala, 2010). Otto vd., 2018: 97 ise, karanlık liderliği sessiz baskılar da dahil olmak üzere, takipçilerin aşağılanması, korkutulması ve yıldırılması olarak ifade etmektedirler. Karanlık liderlik, daha açık bir söylemle samimiyetsiz, yıldırıcı, narsistik ve zorba davranışlarla çalışanların psikolojik ve/veya fizyolojik açıdan zarara uğramalarına neden olan davranış biçimlerinin bütünüdür (Başar, 2020: 73).

Çizelge:1 Karanlık lider davranışları

1. İçsel dürtülere göre hareket etme,
2. Etik olmayan davranışlar,
3. Yönetsel yetersizlik,
4. Karakter kusurları,
5. Kötü karar verme,
6. Güç kullanma,
7. Suç teşkil edici, ahlak dışı ve manipülatif davranışlar ve
8. Ne pahasına olursa olsun başarılı olma hırsı

(Grondel, 2016: 12)

Araştırmalar, karanlık liderlik davranışına maruz kalan çalışanlarda işten ayrılma niyetlerinin, iş-aile çatışmalarının, duygusal tükenmişlik düzeylerinin arttığını, çalışanların birtakım psikolojik problemlerle kendilerini çaresiz hissettiklerini ve hayal kırıklığı yaşayarak giderek işe karşı yabancılaştıklarını ortaya koymaktadır (Ülker, 2023: 448). Ballı ve Çakıcı'nın karanlık liderlik tarzının iş görenlerde örgütsel bağlılık ile örgütsel sessizliği ne düzeyde etkilediğini inceleyen çalışmalarında; karanlık liderliğin örgütsel bağlılığı negatif yönde, örgütsel sessizliği ise pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucunu ortaya koymuşlardır (Ballı ve Çakıcı; 2016: 177).

Literatürde çoğunlukla karanlık liderliğin negatif etkileri üzerinde durulsa da liderlerin başarısını olumlu yönde etkilediğine dair bulgularında olduğu görülmektedir. Jonason vd. (2014) karanlık liderlerin kişilik özelliklerinin bazı durum ve koşullarda faydalı olabileceğini ifade etmektedir (Uslu, O; 2021:904).

Yukarıda bahsedilen çalışmalara dayanarak karanlık liderlik davranışlarının çalışanların motivasyonlarını, iletişim kalitelerini, iş becerilerini negatif yönde etkileyerek iş performansını düşüreceği ve uzun dönemde örgütün verimliliğini olumsuz etkileyeceği aşikârdır. Bu bakımdan İlgili liderlik tarzlarının detaylı olarak ele alınması karanlık liderlik kavramının anlaşılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

3. KARANLIK LİDERLİK TARZLARI

Bugüne kadar liderlik üzerine yapılan araştırmalar daha çok liderin olumlu davranış ve özelliklerine odaklanan bir dizi erdem, ideal ve yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dönüştürücü liderlik (Burns, 1978; Bass 1985, 1998), etkileşimci liderlik (Bass 1985), karizmatik liderlik (House,1977; Celep, 2004) gibi liderlerin davranış ve özelliklerini içermektedir. Ancak önceki çalışmalarda genellikle liderliğin negatif tarafı olan karanlık yönü göz ardı edilmiştir. Bilim adamları son zamanlarda bu ideallerden oldukça uzak, astları üzerinde olumsuz etkiye sahip liderlerin davranışlarına odaklanmışlardır. Bu nedenle zaman içerisinde olumsuz liderlerin astlarına karşı sergilemiş olduğu olumsuz tutum ve davranışları tanımlamak için birçok araştırma yapmışlardır. Liderliğin karanlık yüzünü açıklamak için çeşitli liderlik yaklaşımları geliştirilmiştir. Bunlar; küçük zorbalık (Ashforth, 1994), kötü gözetim (Tepper, 2000), yıkıcı liderlik (Padilla vd., 2007; Bligh vd., 2007), kötü liderlik (Kellerman, 2004), toksik (zehirleyici) liderlik (Whicker, 1996), narsistik liderlik (Glad, 2002; Rosenthal ve Pittinsky, 2006), egoist liderlik gibi geniş bir yelpazede kavramları içermektedir.

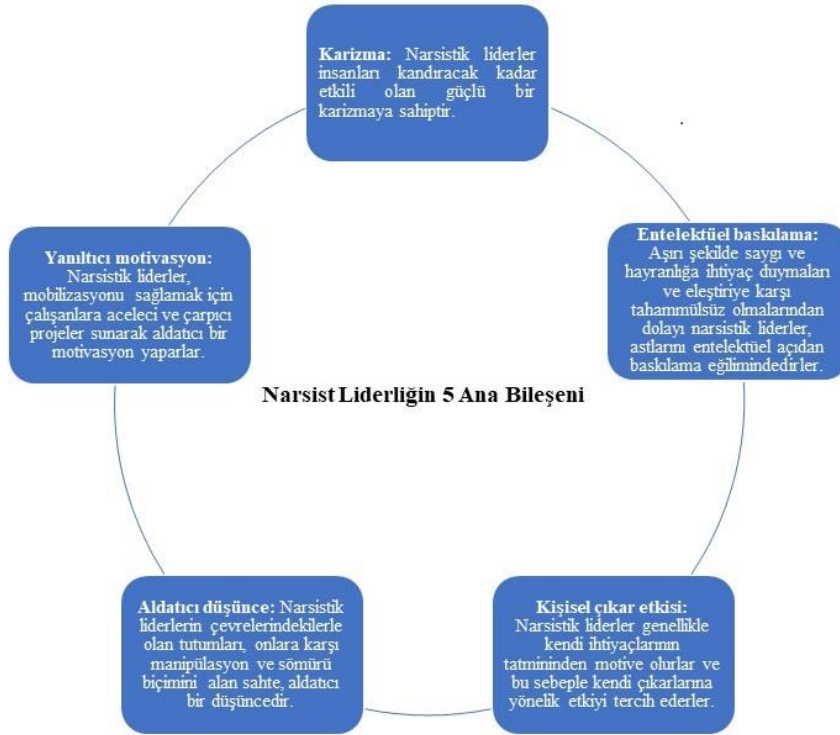
Karanlık liderlik çatısında farklı liderlik biçimi ve davranışları tartışılmıştır. Araştırmacılar konuyu farklı açılardan ele alarak çeşitli karanlık liderlik tarzları tanımlamışlardır (Lasakova ve Remisova, 2015: 32). McIntosh ve Rima (1997), Weaver ve Yancey (2010: 105) tarafından liderin kişiliğine ait karanlık yönlerinin neden olduğu işlevsel olmayan davranışlarını incelemişler ve bunun sonucunda liderleri davranışlarına göre; narsist liderlik, zorlayıcı liderlik, paranoyak liderlik, bağımlı liderlik ve pasif agresif liderlik olmak üzere beş başlık altında toplamışlardır. Sözü edilen karanlık liderlik tarzları, liderliğin karanlık yönünü ortaya çıkaran yönetici davranış ve tutumlarını içermektedir (Başar vd., 2016: 66). Bahsi geçen bu karanlık liderlik tarzları aşağıda açıklanacaktır.

3.1. Narsistik liderlik

Karanlık liderlik tarzı olarak ifade edilen narsist liderlik için literatürde daha çok liderliğin olumsuz yönlerine odaklanılmıştır. Narsistik liderlerin vizyonları, planları ve eylemleri, kendi psikolojik ihtiyaçlarıyla özdeştir (Kets de Vries ve Miller, 1997). Narsistik liderlerin davranışlarında genellikle katılık ve bencilliğin hâkim olduğu ve kişisel hedefleri için güç kullandıkları ifade edilmektedir (Khoo & Burch, 2008). Narsistik liderler; vizyon, plan ve eylemlerini kendi psikolojik ihtiyaçlarıyla özdeştirirler (Kets de Vries & Miller, 1997). Diğer liderlere kıyasla kendilerini fazla tanıtmaları tanınma ihtiyaçlarından doğmaktadır (Hogan, Raskin ve Fazzini, 1990). Narsistler, uygun nitelikleri taşımadıkları pozisyonlar da dahil olmak üzere (Hogan ve diğ., 1990), liderlik pozisyonlarını elde etmek için "aldatma, manipülasyon ve tehdit" gibi bir takım becerilerini kullanmaktadırlar (Glad, 2002: 1). Kişisel ün arayışı bazen narsistik bir lideri olumlu yönde motive ederek risk almaya ve dönüştürücü yenilikler yapmaya cesaretlendirir. Narsistik liderler, etkili hitabetleriyle dönüşüm yapabilen

büyüleyici kimselerdir (Maccoby, 2000, 2004) ve daha az narsistik liderlere göre kararlarını hızlı, belirgin ve güvenle alır ve bu nedenle de etkindirler (Hogan ve diğ., 1990). Ancak narsistik liderlerin en iyi hallerinde bile, arkalarında zarar görmüş sistemler ve ilişkiler bıraktığı söylenebilir. Narsistler, kötü yönetici, aşırı müdahil ve istismar edici olarak ün yapmışlardır (Hogan, Curphy ve Hogan, 1994). Narsistik liderler, danışmanların önerilerine karşı direnç gösterir, kendi hatalarını ve başarısızlıklarını başkalarına yükler ve başarılı oldukları durumlarda hak ettiklerinden çok daha fazla övgü alırlar (Hogan ve diğ., 1990). Narsistik liderlerin davranışlarının altında yatan psikolojinin temelinde kibir, aşağılık duygusu, doyumsuz bir tanınma ve üstünlük ihtiyacı, aşırı duyarlılık ve öfke, empati eksikliği, ahlaksızlık, mantıksızlık, esneklik eksikliği ve paranoya gibi öğeleri içermektedir (Rosenthal ve Pittinsky, 2006: 619).

Narsist liderliğin 5 ana bileşeni aşağıda görsel-1 de açıklanmaktadır (Quimet, 2010: 713-726; Rosenthal ve Pittinsky, 2006: 617-633):

Görsel-1: Narsist liderliğin 5 ana bileşeni

Narsistik liderlik diğer karanlık liderlik tarzları ile karşılaştırıldığında narsistik lider tanımlanırken karanlık kişilik özelliklerinden çok daha fazla bahsedildiği, oysa yıkıcı ve toksik liderlik tarzlarının açıklanmasında çevresel faktörler ve izleyicilerin özelliklerine dikkat çekilerek liderin kişilik özelliklerinden daha fazla değinildiği görülmektedir.

3.2. Zorlayıcı Liderlik

Literatürde otoriter liderlik olarak da bilinen zorlayıcı liderlik, otoritenin aşırı kullanımıyla ortaya çıkmaktadır. Zorlayıcı liderler, güçlerini otoriteden alarak astlarına kendi isteklerini dayatmaktadırlar (Moliner, 2000). Otoriter kişiliğe sahip zorlayıcı liderler; ısrarcı, mükemmeliyetçi, titiz, aşırı düzenli, kararsız ve katı görünümlü bireylerdir (Ballı, 2014: 55). Örgütsel alanın kontrol altında tutulması gerektiğine inanan bu tarz liderler, delegasyondan kaçınır ve sürekli olarak astlarını kontrol altında tutarlar. Zamanla bu durum bilfiil baskı altında tutulan çalışanların isyan etmelerine neden olabilir. Bu tarz liderler, daima üstlerinden onay bekler, performans ve buldukları konumdan emin olmadıklarında ise endişeye kapılırlar. Genellikle işkoliktirler, arkadaşlık ve sosyal etkinlikleri önemsemezler (Ülker, F. E, 2023). Hem kendilerini hem de başkalarını aşırı şekilde eleştirirler. İşlerin kendi yöntemleri dışında yapılmasına izin vermezler (Weaver ve Yancey, 2010: 106). “Söylediğimi yap” yaklaşımıyla tanınan zorlayıcı liderler, doğal felaket sonucunda oluşan problemlerin çözümünde veya çalışanların sorunları ile ilgili hususların aşılmasında etkilidirler. Fakat çoğunlukla örgütsel esnekliği daraltarak çalışanların motivasyonlarını olumsuz etkilemektedirler. Zorlayıcı lider ile çalışanlar zamanla sorumluluk alma duygularını kaybeder, inisiyatif kullanamazlar ve sonuçta düşük performans sergilerler. Hatta zorlayıcı liderler ödül sistemlerine zarar vererek çalışanların öz saygılarını kaybetmelerine neden olurlar. Zorlayıcı liderliğin bazı durumlarda kısmen olumlu etkileri olsa da genellikle negatif taraflarıyla anılmakta ve bu sebeple de karanlık liderlik tarzlarından birisi olarak sıkça değinilmektedir (Uslu, 2021: 905-906).

3.3. Paranoyak Liderlik

Paranoyak bir kişilik bozukluğu olup, başka insanların kötü niyetli olduğuna inanıldığı ve bu nedenle sürekli şekilde duyulan şüpheli ve güvensizlik yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Weaver ve Yancey, 2010: 106). Paranoyak liderler; şüpheli, kinci, korkak ve kıskançlık gibi kötü kişilik özelliklerine sahiptirler (Charles, 2020: 13). Kuşkucu eğilimlerinden dolayı sürekli olarak aldatılma, dolandırılma veya kandırılma gibi duyguları taşırlar (Ballı ve Çakıcı, 2019: 93). Paranoyak liderin sürekli kuşku ve şüphe halinde olması, yakın ilişki kurma ve bunları sürdürme konusunda zorlanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı astlarına ve diğer insanlara karşı her zaman mesafelidirler (Sperry, 2003: 193). Bu tip liderler, hiç kimseye güvenilmemesi ve çevresinden gelebilecek olası bir saldırıya karşı daima hazırlıklı olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Örgütteki diğer çalışanların en masum davranışlarına bile sürekli negatif anlamlar yükler, kendilerinin başarılarının kıskanıldığını ve engellenmek istenildiklerini düşünmektedirler. Dolayısıyla büyük bir güvensizlik içindedirler (McIntosh ve Rima, 1997: 124). Güvensizlik duygusuyla hile ve entrika içinde olduklarını düşünürler ve bu sebeple her şeyden ve herkesten korku duyarlar (Rüzgar ve Bedel, 2021: 696-697). Bu korkuları astlarını yakinen izlemelerine ve sık toplantılarla onları kontrol ve baskı altına almaya çalışmalarına neden olmaktadır. Paranoyak liderlerin eleştiriye tahammülleri yoktur, eleştirel bir davranışla karşılaştıklarında direkt savunma ve saldırıya geçerler. Paranoyak liderlerin korku ve baskıcı tutumu nedeniyle astlar zamanla fikirlerini açıkça ifade etmekten çekinirler, dolayısıyla yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması engellenmektedir (Weaver ve Yancey, 2010: 106). Paranoyak liderlerin astlarıyla kurdukları ilişkinin temeli eziyet etmeye dayanmaktadır. Astlarına karşı düşmanca tavırlarıyla onları eksik ve yetersiz görmektedirler (Rüzgar ve Bedel, 2021: 696). Bu

tip liderlerin en iyi özellikleri; çok detaylı araştırma yapmaları, karşı tarafın odak noktalarını iyi analiz etmeleri, olayları ve diğer insanların gündemlerini çok iyi takip edebilen yüksek bir zekâya sahip olmalarıdır (Ballı ve Çakıcı,2019:93).

3.4. Bağımlı Liderlik

Bağımlı liderlerin en belirgin özellikleri kendilerine olan güvensizlikleri ve karar alma becerilerinin olmaması ve yüksek şefkate ihtiyaç duymalarıdır. Kendi başlarına karar almakta oldukça zorlanırlar, hatta günlük kararlarını alırken bile başkalarından destek ve tavsiye alırlar. Hata yapma korkularından dolayı sorumluluk almaktan çekinirler (Ballı ve Koca Ballı, 2021: 24). Bu tip liderler, yüzleşmekten korkan ve bu korkuyla bir türlü harekete geçemeyen, her durumda bundan kaçınan tepkisel liderlerdir. Bağımlı liderlik, bastırılmış ve dürüst bir şekilde ifade edilememiş duygularla hayal kırıklığı yaşamış kişilerin oluşturduğu bir liderliktir (Grondel, 2016: 16). Bağımlı liderlerin en büyük zafiyeti çalışanlar arasında çıkan uyuşmazlık ve çatışmaları yönetememeleridir. Bu durum ise çalışanların liderlerine karşı duyduğu hayranlık ve saygıyı azaltmakta bunun sonucunda lidere ve örgüte olan bağlılık ta azalmaktadır. Bağımlı liderler bilgiyi paylaşmak yerine saklamayı ve her şeyin kendi kontrolleri altında olmasını istemektedirler (Larsen ve Goodsen, 2003: 10). Bu tip liderler her bir şeyi abartılı bir şekilde kişiselleştirirler ve bu sebeple çevrelerinde olup bitenleri kendilerine karşı yapılmış hakaret ve aşağılama olarak algırlar. Bu durum ise astların üzerinde aşırı düzeyde baskı kurmakta ve onların çok temkinli davranmalarına neden olmaktadır. Böylece örgüt stresli bir atmosfere bürünürken lidere karşı saygısızlık, örgütte belirsizlik, güvensizlik ve sorunlar artmaktadır. Nihayetinde çalışanlarda örgütün geleceğine karşı ilgi gittikçe azalmaktadır (Kesken ve Ayyıldız, 2011: 243).

3. 5. Pasif-Agresif Liderlik

Mental Bozuklukların Tanı ve İstatistik El Kitabı Dördüncü Baskısında, pasif-agresif (negativist) kişilik bozukluğuna sahip bir birey için aşağıda izah edilen yedi davranış biçimini sergilemesi gerektiği belirtilmiştir(American Psychiatric Association, 1994, s. 734-735):

- 1.Kişi gündelik sosyal ve mesleki görevlerini yerine getirmekte pasif bir şekilde direnç gösterir,
- 2.Kişi başkaları tarafından hep yanlış anlaşıldığını ve takdir edilmediğini söyler,
- 3.Kişi suratsız ve tartışıma eğilimlidir,
- 4.Kişi mantıklı bir mesnete dayanmaksızın otoriteyi eleştirir ve küçümser;
- 5.Kişi kendisinden daha şanslı gördüğü insanları kıskanır ve kin besler,
- 6.Kişi sürekli ve abartılı olarak kişisel talihsizliğinden yakınır,
- 7.Kişi pişmanlık ve düşmanca direnç ve arasında gel-git yaşar, (Johnson ve Klee, 2007: 131).

Pasif-agresif liderler genellikle taleplere karşı direnç gösterme eğilimindedir. İşleri erteleme, işe başlamada yavaş davranma, unutkanlık benzeri kasıtlı verimsizlik davranışları sergileyebilirler. Bu davranışlarının temelinde genellikle başarının getireceği daha yüksek beklentilere karşı korku duymalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu tip liderlerin beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkan hayal kırıklığı ve gerilim, üzüntü, öfke gibi kısa süreli duygusal patlamalara eğilimli olduğu ve bu tür davranışlardan sonra kısa

süren pişmanlık ve tövbe dönemleri ile takip etmektedir. Bu tip davranışları diğer çalışanları rahatsız ederek kafalarının karışmasına neden olmaktadır (McIntosh ve Rima, 1997: 142). Çalışanlar Pasif-agresif liderin tutarsız davranışlarından dolayı tedirgin olur ve bir daha öfke patlaması vb. davranışların ne şekilde tekrar edeceğini merakla beklerler (Kesken ve Ayyıldız, 2011: 245). Bir lider pasif-agresif davranışlar sergilediğinde örgütlerde yapılan işin herhangi bir boyutuna zarar verici negatif davranışları tetiklemekte ve bu olumsuzluk iş ilişkilerinin kalitesinde dalgalanma yaratmaktadır (Gillaspie, 2009: 14). Pasif-agresif liderler karamsar bakış açısına sahip olmaları nedeniyle geleceğe yönelik amaç belirleme ve planları uygulama noktasında zorlanırlar. Kendilerine destek bulamama ve istedikleri şekilde liderlik yapamadıklarından şikâyette bulunurlar. Yüzeyde zaman zaman memnun ve uyumlu görünseler de zaman içerisinde düzensiz duygusal davranışları ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı ve verimli örgütsel bir ortamın oluşturulması için Pasif-agresif liderliği anlamak ve ele almak önemlidir.

Pasif-agresif eğilimlere sahip liderler, negatif düşünce ve davranışlarının altında yatan korkularıyla başa çıkmaları aynı zamanda iletişim ve yönetim becerilerini geliştirmeleri için öz farkındalık, danışmanlık veya liderlik geliştirme eğitim programlarına katılmaları faydalı olacaktır (McIntosh ve Rima, 1997: 142).

Yukarıda izah edilen karanlık liderlik tarzlarının yanında literatürde araştırmacıların tanımladığı farklı karanlık liderlik tarzları da vardır. Aşağıda oldukça fazla dikkat çeken ve kabul gören yıkıcı liderlik ve zehirleyici (toksik) liderlik tarzlarından da bahsedilecektir.

3.6. Yıkıcı Liderlik

Literatürde yıkıcı liderliği tanımlamakta kullanılan kavramların çeşitliliği dikkate alındığında, yıkıcı liderliğin liderin tek bir davranışından ibaret olmadığı bunun yerine pek çok liderlik davranışlarını içerdiği görülmektedir (Aasland vd.,2010: 438). Yıkıcı liderlik tanımları liderin astlar ve örgütler üzerinde zararlı sonuçlara yol açan çeşitli kötü davranışlarını içermektedir. Yıkıcı liderler, astlarını sözlü olmayan saldırıya maruz bırakan, toplum içinde küçümseme, aşağılama onları utandırma, küçük görme ve tehdit etme gibi yıkıcı davranışlara sahip kişilerdir (Aryee vd., 2007)

Yıkıcı liderlik, liderin ait olduğu örgütün amaç ve hedeflerini, kaynaklarını, görevlerin yerine getirilmesini ve etkinliğini sabote ederek ya da baltalayarak kanuni hak ve menfaatlerini ihlal eden ve/veya astların motivasyonunu, refah düzeyini ya da iş tatminini negatif yönde etkileyen sistematik ve tekrar eden davranış biçimidir (Einarsen vd., 2007:208). Bu tip liderler, örgütün hedeflerinin dışında farklı hedeflere odaklanarak ya da astların görevlerini yapmasını sabote ederek (Conger, 1990), astların başka hedefleri gerçekleştirmesini destekleyerek veya para, malzeme ve zaman gibi kaynakları çalarak, örgütün hedeflerine ulaşmayı ihmal eder hatta aktif şekilde engellemektedirler (Aasland vd., 2010:439). Literatürde yıkıcı liderliğin çoğunlukla niyetli ve kasıtlı davranışlardan oluştuğu ifade edilse de Einarsen vd. (2007) yıkıcı liderliğin aktif ve açık davranışlarla sınırlı olmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak pasif yıkıcı davranış sergileyen liderin örgüt ve çalışanlarını umursamaması beceriksizlik, duyarsızlık ya da düşünce eksikliğinden doğduğu düşünülmektedir (Einarsen vd., 2007). Sonuç ve niyetlere bağlı olmadan ortaya çıkan pasif ve dolaylı olumlu davranışların sistematik yokluğu da yıkıcı

lider davranışları arasındadır (Skogstad vd., 2007). Bu sebeple Einarsen vd., (2007), laissez-faire liderlik tarzıyla yıkıcı liderliğin örtüştüğünü ve bu kapsamda değerlendirilebileceğini ileri sürmektedirler. Padilla vd. (2007) ise konuyu farklı bir bakış açısı ile alarak yıkıcı liderliği; lider, izleyici ve çevresel faktörlerin birleşiminden oluşan bir “toksik üçgen” kavramıyla izah etmişlerdir. Toksik üçgen kavramına ilaveten Padilla vd. (2007) yıkıcı liderliğin ne olduğunu beş temel özellikle aşağıda çizelge-2 de açıklamışlardır.

Çizelge -2. Yıkıcı Liderliğin 5 Temel Özelliği

1) Yıkıcı liderlik nadiren tamamen yıkıcıdır, birçok liderlik durumlarında hem iyi hem de kötü sonuçlar vardır.

2) Yıkıcı liderlik süreci ikna etme, etkileme ve bağlılıktan ziyade baskınlık, zorlama ve manipülasyonu içermektedir.

3) Yıkıcı liderlik bencilce bir yönelime sahip olup, daha büyük sosyal grupların ihtiyaçlarından ziyade liderin ihtiyaçlarına odaklanılır.

4) Yıkıcı liderliğin etkileri, bileşenlerin yaşam kalitesini tehlikeye atan ve örgütün temel amaçlarından uzaklaşan sonuçlardır.

5) Yıkıcı örgütsel sonuçlar sadece yıkıcı liderlere ait sonuçlar değildir, aynı zamanda duyarlı izleyicilerin ve buna elverişli çevresel faktörlerinde ürünleridir.

(Padilla vd., 2007)

Thoroughgood vd. (2012) yıkıcı liderliğe ait davranışları; astlara ve örgüte yönelik yıkıcılık içeren davranışlar ve cinsellik içeren taciz davranışları olarak sınıflandırmışlardır. Astlara yönelik yıkıcı davranışlara örnek olarak; çalışanların öğle molası ve yıllık izin süresi gibi haklarında ihlallik, başkalarının yanında bağırma ve azarlama, telefon aramalarını veya e-postalarını görmezden gelerek onları yok sayma gibi yıkıcı davranışlardır. Örgüte yönelik olanlar ise; rüşvet alma, örgütün kaynaklarını aşırma, belgelerin asıllarını bozarak sahtecilik yapma veya örgütün dışında iken kötü bir yerde çalıştığını söyleyerek örgütünü kötüleme gibi davranışlar örnek verilebilir. Örgüte pornografi içeren birtakım materyaller getirmesi veya çalışanlarıyla duygusal ilişkiler yaşaması yıkıcı liderin cinsel taciz davranışlarını göstermektedir (Thoroughgood vd., 2012: 241).

Bu çalışmada yıkıcı liderlik bahsedilen karanlık liderlik tarzlarından en çok toksik liderlik ile benzerlik göstermektedir. Özellikle her iki liderlik tarzı da kapsam olarak oldukça geniş olup, bireysel ve örgütsel düzeyde son derece tahrip edici etkiye sahiptir. Benzer şekilde her ikisi de oldukça düzeylidir ve bu anlamda da örtüşmektedir. Yazında bazı araştırmacılar tarafından eş anlamlı olarak kullanılsa da toksik liderlikte güç ve bireysel özelliklere çok daha fazla vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir.

3.7. Toksik (zehirleyici) liderlik

Örgütlerde karanlık liderlik olarak değerlendirilen liderliklerden birisi de toksik liderlik veya Türkçe karşılığıyla zehirleyici liderliktir. Son zamanlarda iş dünyasında, liderlik ve yönetim

literatüründe toksik lider, toksik yönetici, toksik örgüt ve toksik kültür kavramları gittikçe artan bir sıklıkta görülmektedir. Astlarına karşı zorbaca davranan, tehdit eden, küçümseyen, bağırarak, değişken ruh hali ve tavırları nedeniyle tüm örgütün iklimini negatif yönde etkileyen, bozan liderler “toksik liderler” olarak tanımlanmaktadır. İlk kez Whicker 1996 da toksik kavramına değinmiş ve toksik liderlerin kötü niyetli, memnuniyetsiz, etrafına zarar verici davranışlara sahip, uyumsuz ve bencil kişilikli bireyler olarak betimlemiştir (Reed, 2004: 67). Toksik liderlerin zayıf kişilerarası becerileri ve yıkıcı davranışlarından dolayı temas ettikleri bireyler, gruplar ve yönettikleri örgütler hatta yönettikleri ülkeler ciddi ve kalıcı zarar görürler (Uslu, 2021: 906).

Araştırmacılar toksik liderliğin gerek bireyler gerekse örgüt üzerindeki olumsuz etkilerine de vurgu yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, toksik liderliğin çalışanların örgütsel bağlılık ve performans düzeylerini düşürdüğü (Kılıç ve Günsel, 2019: 54); tükenmişlik düzeylerini artırdığı (Uzunbacak ve Uzun, 2019: 217) tespit edilmiştir. Toksik liderin öngörülemez davranışlarına maruz kalan çalışanlarda örgütsel sessizliğin oluştuğu (Demirtaş ve Küçük, 2019:52-53), çaresizlik hissi ve hayal kırıklığı ile depresyon, anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklara, sindirim sistemi sorunlarına yol açtığı ve iş tatmininin azalmasına neden olduğu (Ülker, 2023:458) görülmüştür.

Gürültülü, kararlı ve ısrarlı isteklerde bulunan liderler her zaman toksik lider değildir. Aksine yumuşak ses tonuyla samimi yaklaşımlarda bulunan liderler de toksik olabilmektedirler. Reed toksik liderliği üç temel ögesi bulunan bir sendrom olarak nitelemiştir. Bunlardan birincisi; astların refah ve iyiliği için gereken ilginin belirgin bir şekilde eksikliği, ikincisi; örgüt iklimini olumsuz etkileyen bir kişilik ya da kişilerarası zayıf iletişim tekniğinin olması ve son olarak ise; astların liderin öncelikli olarak kendi çıkarlarına motive olduğuna inanmalarıdır (Reed, 2004: 67).

Schmidt (2008:116) ise, toksik liderleri empati yoksunu ve duyarlılığı olmayan, kendisi dışındaki bireyleri önemsemeyen ve görmezden gelen, otoritesini sık kullanarak çalışanları yıldırarak ve narsistik davranışları benimseyen, kişisel menfaatlerini örgütün menfaatlerinden daha önemli gören ve bilinçli bir şekilde zararlı davranışlarda bulunan liderler olarak ifade etmiştir.

Toksik liderlik, oldukça geniş kapsamlı olup pek çok olumsuz davranışları içermektedir. En çok göze çarpan özellikler arasında; kendi çıkarlarını çok önemseme ve bunlara ulaşmak için başkalarını kullanma, astlarına hükmetme ve kontrol altına almak suretiyle sadece onların emirlerini yerine getirmesi gereken robotlar olarak görme sayılabilir. Bunlara ilaveten; kimseye güvenmeme, hataları kabul etmeme ve başkalarını suçlama başarıları ise sürekli sahiplenme, ilişkilerinde kasıtlı olarak zayıflatıcı, yıpratıcı, aciz bırakıcı ve caydırıcı dinamikleri kullanma yer almaktadır (Ülker, 2023:457). Toksik liderlik özelliklerine bakıldığında örgütlerde yıkıcı, zorlayıcı ve zarar verici davranışların tümüyle alakalı olduğu görülmektedir. Kötü ve olumsuz değerlendirilen diğer lider davranış ve tarzlarını kapsaması, toksik liderliği diğerlerinden ayırmaktadır. Bundan dolayı yazında öne çıkan karanlık liderlik tarzlarından birisidir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, karanlık liderliğin ve türlerinin tanımlamasını yapmak ve kavramsal bir çerçeve oluşturarak bu konuda alan yazına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Yine bu çalışma, karanlık liderlik türlerinin ve belirgin davranış özelliklerinin neler olduğuna odaklanmaktadır. Öncelikle karanlık liderlik sübjektif bir olgudur ve türleri de bireylerin sahip oldukları sosyokültürel geçmişlerine ve algılarına göre değişkenlik gösterebilir. Ancak, karanlık liderliğin etkileri özellikle uzun vadede hem bireylerin motivasyonuna hem de örgütün tamamına zarar verecek ve örgütsel hedeflere ulaşılmasına da engel olacaktır.

Bunlara ek olarak, karanlık liderlikle ilgili alan yazın tarandığında, karanlık liderlik türlerinin ve karanlık liderlik davranışlarının net bir biçimde belirtilmediği ve farklı türlerinin olduğu vurgulanmakta ve bütünlük bir kavramsal çerçeve oluşmadığı görülmektedir. Bununla birlikte örgütlerdeki bireylerde istenmeyen davranışları artırdığı ve onlardan beklenen davranışları olumsuz etkilediği için, alan yazında karanlık liderlik bütünsel bir şekilde, negatif olarak algılanmaktadır. Her ne kadar De Vries (2018) çalışmasında, karanlık liderliğin en önemli özelliklerinin “Karanlık Üçlü” kişilik özelliklerini oluşturan kişilik özellikleri bütünüdür yani narsistlik, makyavelcilik ve psikopatlığın bir bileşiminden oluştuğunu savunsa da birçok farklı çalışmada daha farklı öncüllerinin olduğu ve farklı türde karanlık kişilik tiplerinin ve davranışlarının vurgulandığı görülmektedir. Sonuç olarak, temelde negatif olarak kabul edilen karanlık liderlik ve tarzlarının örgütler için olumsuz yönleri vardır ve örgütlerde karanlık liderlik ve olumsuz etkilerinden kaçınmak için aşağıda önerilerde bulunmaktadır:

- Yapılabilecek en etkili yöntemlerden birisi önleyici tedbirler almaktır. Öncelikle yeni bireyleri işe alma aşamasında bilimsel bir işe alma sürecinin benimsenmesi yerinde olacaktır. İşe alma sürecinde bilimsel kişilik testlerinin uygulanması, karanlık kişilik özelliklerine sahip bireylerin önceden belirlenmesi ve elenmesi aşamalarında yardımcı olacaktır. Bu durum ileride oluşabilecek olumsuz sonuçlardan kaçınmayı da sağlayacaktır. Yine liderlik için, örgüt içinde bulunan bir birey veya bireyler değerlendirileceği zaman bu kişilik testlerinin adaylara uygulanması ileride ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçların engellenmesinde yardımcı olacaktır.
- Karanlık liderlik ve davranışları çalışan tükenmişliğini ve çalışanlarda işten ayrılma niyetini artırdığı için, örgüt içinde belirli dönemlerde bilimsel özelliklere sahip çalışanların iş tatminini, işe bağlılıklarını ve işten ayrılma niyetlerini ölçen anketlerin yapılması yerinde olacaktır. Böylelikle örgütün sorumluluğunu almış olan lider veya liderlerin neden olduğu toksik çalışma ortamının gelişimi de engellenecektir.
- Bunlara ek olarak, Elbers vd. (2023) çalışmalarında, işe alma aşamasında veya lider olarak bir adayın belirlenmesi durumunda her ne kadar bilimsel teknikler ve kişilik testleri uygulansa da karanlık kişilik özelliklerinin tespit edilemeyebileceğini vurgulamıştır. Bu yüzden, gerektiğinde karanlık liderlerin örgütlerden ilişkisinin kesilmesinin de bir tedbir olduğunun altını çizmiştir. Sonrasında ise, örgüt içindeki bireylerin kişisel ve mesleki gelişimlerinin önünü açacak eğitimlerin düzenlenmesi ve örgütsel dayanışmayı artıracak sosyal faaliyetlerin de düzenlenmesinin, liderlerden

kaynaklı gözden kaçan toksik, kötü çalışma ortamının olumsuz etkilerinin azaltılmasında rol oynayacağına işaret etmişlerdir.

Son olarak, karanlık liderlik olgusu gerçektir ve olumsuz özellikleri sonuçta örgüte zarar verecektir. Kısacası, karanlık liderlik ve davranışlarının örgütler için, iş gücü devrini ve stresi artırdığından, çalışanların iş tatminini ve motivasyonunu azaltmasından dolayı yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Bu yüzden, lider adaylarının belirlenmesi çok önemlidir. Lider adaylarının iyi bir dinleyici olması, adil olması ve empati kurabilmesi, çalışanları motive ederken onlara ilham veren farkındalıkları yüksek dolayısıyla kendi zayıf ve güçlü yönlerini bilen bireyler olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Aasland, M. S., Skogstad, A., Notelaers, A., Nielsen, M. B. & Einarsen, S. (2010). The prevalence of destructive leadership behavior. *British Journal of Management*, 21, 438-452.

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: Author.

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV-TR-4th edition, Text Revision)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Aryee, S., Chen, Z. X., Sun, L., & Debrah, Y. A. (2007). Antecedents and outcomes of abusive supervision: test of a trickle-down model. *Journal of Applied Psychology*, 92, 191–201.

Ashforth, B. E. (1994). Petty tyranny in organizations. *Human Relations*, 47, 755-778.

Ballı, E., *Otel işletmelerinde karanlık liderliğin örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik üzerine etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2014.

Ballı, E., ve Çakıcı, A. (2016). Karanlık liderliğin örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik üzerine etkisi: otel çalışanları üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (3), 167-180.

Ballı, E., ve Çakıcı, A. (2019). Karanlık liderlik: otel işletmelerinde bir araştırma. *Turkish Studies*, 14 (2), 155-173.

Ballı, E., ve Koca Ballı, A. İ. (2021). The moderating role of power culture in the effect of dark leadership on organizational ethical climate. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (1), 22-33.

Bass, B. M., *Leadership and performance beyond expectations*, New York: Free Press, 1985.

Bass, B.M., *Dönüşümcü Liderlik: Endüstri, Askeri ve Eğitimsel Etki* (Lawrence Erlbaum Associates, Inc, Mahwah, NJ), 1998.

Başar, U., Sığırı, Ü., ve Basım, N. (2016). İşyerinde karanlık liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3 (2), 65-76.

Başar, U. (2020). İşyerinde karanlık liderlik algısı ölçeği. İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 1 (1), 70-103.

Bums, J. M., *Leadership*. New York: Harper & Row, 1978.

Charles, A. T., *Modern-day korahites in crisis: causes and consequences of moral failure in worship leader*. Doktora Tezi, Liberty Üniversitesi, Lynchburg, Virginia, 2020.

Celep, C., *Karizmatik önderlik. Dönüşümsel liderlik*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

Conger, J. A. (1990). The dark side of leadership. *Organizational Dynamics*, 19, 44–55.

De Vries, R. E. (2018). Three nightmare traits in leaders. *Frontiers in psychology*, 9, 871.

Demirtaş, Z., ve Küçük, Ö. (2019). Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizliği arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 41-58.

Einarsen, S., Aasland, M. S. & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 207-216.

Elbers, A., Kolominski, S., & Blesa Aledo, P. S. (2023). Coping with Dark Leadership: Examination of the Impact of Psychological Capital on the Relationship between Dark Leaders and Employees' Basic Need Satisfaction in the Workplace. *Administrative Sciences*, 13(4), 96.

Er Ülker, F., *Liderliğin Olumsuz Yönü: Karanlık Liderlik. Sosyal, İnsan ve İdari bilimlerde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar*, 2023. <https://doi.org/10.59287/siibocc.188> (Erişim tarihi:20.10.2023)

Erdal Üngör, J. (2021). Karanlık liderlik davranışlarının iş tatmini üzerindeki etkisi. *BMIJ*, 9 (1), 126-136.

Fascia, S. (2008). The value of dark leadership. *Journal of Strategy, Operations & Economics (JSOE)*, 3(2), 1-6.

Furtner, M. R., Maran, T., & Rauthmann, J. F. (2017). Dark leadership: The role of leaders' dark triad personality traits. *Leader development deconstructed*, 75-99.

Gillaspie, S. M. (2009). The impact of dark leadership on organizational commitment and turnover. Unpublished master thesis, Emporia State University, USA.

Gladwell, M. (2002). The talent myth: Are smart people overrated? *The New Yorker*, 28–33.

Grondel, D. T. (2016). An investigation of the relationship between leadership styles and dark leadership behavior in law enforcement executives. Doktora Tezi, Brandman Üniversitesi, Irvine, California.

Harris, A. & Jones, M. (2018) The dark side of leadership and management. *School Leadership & Management*, 38(5), 475-477.

Hogan, R., Curphy, G. J., & Hogan, J. (1994). What we know about leadership: Effectiveness and personality. *American Psychologist*, 49, 493–504.

Hogan, R., Raskin, R., & Fazzini, D. (1990). The dark side of charisma. In K. E. Clark & M.B. Clark (Eds.), *Measures of leadership* (pp. 343–354). West Orange, NJ: Leadership Library of America.

- House, R. J. (1977) A 1976 theory of charismatic leadership. In J. G. Hunt & L. L. Larson (Eds.), *Leadership: The cutting edge*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Johnson, N.J., & Klee, T. (2007). Passive-aggressive behavior, and leadership styles in organizations. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 68, 4828-4846.
- Jonason, P., Wee, S., Li, N., & Jackson, C. (2014). Occupational niches and the dark triad traits. *Personality and Individual Differences*, 69, 119–123.
- Kellerman, B., *Bad leadership: What it is, how it happens, why it matters*. Boston: Harvard Business Publishing, 2004.
- Khoo, H. S. ve Burch, G. J. (2008). The Dark Side of Leadership Personality and Transformational Leadership: A Exploratory Study, *Personality and Individual Differences*, 44 (1), 86-97.
- Kesken, J., & Ayyıldız, N., *Öteki liderlik*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.
- Kets de Vries, M. F. R. (1997). Leaders who self-destruct: The causes and cures. In R. P. Vecchio (Ed.), *Leadership: Understanding the dynamics of power and influence in organizations* (pp. 233–245). Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Kets de Vries, M. F. R., & Miller, D. (1997). Narcissism and leadership: an object relations perspective. In R. P. Vecchio (Ed.), *Leadership: Understanding the dynamics of power and influence in organizations* (pp. 194–214). Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Kılıç, M., ve Günsel, A. (2019). The dark side of the leadership: The effects of toxic leaders on employees. *European Journal of Social Sciences*, 2 (2), 51-56.
- Kurtulmuş, B. E. (2019). The dark side of leadership, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-02038-5> (Erişim tarihi:22.10.2023).
- Larsen E. & Goodsen J., *Who's driving your bus?*, Sandiago: Pfeifferve Co, 2003.
- Lasakova, A., and Remisova , A. (2015). Unethical Leadership: Current Theoretical Trends and Conceptualization. *Procedia Economics and Finance*, 34, 319-328.
- Maccoby, M. (2000, January–February). Narcissistic leaders: The incredible pros, the inevitable cons. *Harvard Business Review*, 69–77.
- Maccoby, M. (2004). The productive narcissist: The promise and peril of visionary leadership.
- McIntosh, G. & Rima S. D., *Overcoming the dark side of leadership-the paradox of personal dysfunction*. Grand Rapids, MI: Baket Books, 1997.
- Moliner, J. M. S. (2000). The Origins of the State: From Reciprocity to Coercive Power. *Constitutional Political Economy*, 11, 231–253.
- Otto, K., Thomson, B., ve Rigotti, T. (2018). When dark leadership exacerbates the effects of restructuring. *Journal of Change Management*, 18 (2), 96- 115.
- Quimet, G. (2010). Dynamics of narcissistic leadership in organizations: Towards an integrated research model. *Journal of Managerial Psychology*, 25(7), 713-726
- Padilla, A., Hogan, R. & Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. . *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.

- Reed, G. E. (2004). Toxic leadership. *Military Review*, July-August, 67-71.
- Rosenthal, S. A., & Pittinsky, T. L. (2006). Narcissistic leadership. *The Leadership Quarterly*, 17, 617-633.
- Rüzgar, N., ve Bedel, B. (2021). *Tourism studies and social sciences*. Editör V. Krystev, S. Çelik Uğuz, R. Efe, E. Kapluhan, *The Relationship Between Dark Leadership and Organizational Silence: A Comparative Example of Service and Production Sectors* (ss.692-717). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Schmidt, A. A. (2008). Development and validation of the toxic leadership scale.(Master of Science). The Faculty of The Graduate School Of The University of Maryland, College Park, ABD.
- Slattery, C. (2009). The dark side of leadership: Troubling times at the top. Retrieved from http://www.semannslattery.com/file_download/156. (Erişim Tarihi: 28.010.2023).
- Skogstad, A., Einarsen, S., Torsheim, T., Aasland, T. M., & Hetland, H. (2007). The destructiveness of laissez-faire leadership behavior. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(1), 80–92.
- Sperry, L. (2003). *Handbook of diagnosis and treatment of dsm-iv-tr personality disorders*. New York: Brunner-Routledge.
- Takala, T. (2010). Dark leadership, charisma and trust. *Psychology*, 1, 59- 63.
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *The Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190
- Thoroughgood, C. N., Tate, B. W., Sawyer, K. B., ve Jacobs, R. (2012). Bad to bone: Empirically defining and measuring destructive leader behavior. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19 (2), 230-255.
- Torregiante, K. M., *Destructive personality traits and leadership performance: A pattern-oriented approach*. Yüksek Lisans Tezi, North Carolina State Üniversitesi, Raleigh, 2005.
- Uslu, O. (2021). Karanlık liderlik tarzları: kavramsal bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2), 901-924
- Uzunbacak, H. H., ve Uzun, S. (2019). Toksik liderliğin çalışanların tükenmişlik düzeyine etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 211-219.
- Weaver, S. G. and George B. Yancey, “The Impact of Dark Leadership on Organizational Commitment and Turnover,” *Kravis Leadership Institute, Leadership Review*, Vol. 10, Summer 2010, pp. 104 – 124.
- Whicker, M. L., *Toxic leaders: When organizations go bad*. Westport, CT. Quorum Books, 1996.

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BANKACILIK ALANINDA İNOVATİF GELİŞMELER

Hatice Kübra YILDIRIM¹

Yusuf Kemal ÖZTÜRK^{2**}

Özet

Türkiye'de bankacılık sektörünün tarihindeki evrim, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik dinamikleriyle sıkı bir bağ içinde bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminin başlangıcında, Türkiye ekonomisinin modernleşmesi ve gelişmesi hedeflenirken, bankacılık sektörü de bu sürecin önemli bir parçası olmuştur. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bankacılık sektörünü organize etmek ve ekonomiyi desteklemek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet bankacılığında gerçekleşen inovasyon uygulamaları, finansal sistemdeki dönüşümü ve ekonomik büyümeyi tetikleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu makalede, Türkiye'deki bankacılık sektörünün tarih boyunca geçirdiği evrimi inceleyerek, özellikle Cumhuriyet dönemindeki inovasyon uygulamalarının sektördeki etkilerini ve döneme özgü öne çıkan gelişmeler ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Bankacılık, inovasyon, bankacılık sektörü

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR IN TURKEY AND INNOVATIVE DEVELOPMENTS IN THE FIELD OF BANKING

Abstract

The evolution in the history of the banking sector in Turkey is closely linked to the economic, social and political dynamics of the country. At the beginning of the Republic period, while the modernization and development of the Turkish economy was aimed, the banking sector was an important part of this process. Founded in 1923, the Republic of Turkey has taken important steps to organize the banking sector and support the economy. In this context, innovation practices in Republic banking have been one of the important factors that triggered the

¹ Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü – 0009-0001-1530-9356

^{**} Doç.Dr. Amasya Üniversitesi, Merzifon İ.İ.B.F. - 0000-0001-8918-0500

transformation in the financial system and economic growth. In this article, by examining the evolution of the banking sector in Turkey throughout history, the effects of innovation practices in the sector, especially in the Republican period, and the prominent developments specific to the period will be discussed.

Keywords: Banking, innovation, banking sector

1. GİRİŞ

Türkiye’de bankacılık sektörünün tarih boyunca geçirdiği evrim, ülkenin ekonomik yapısının gelişimi, finansal politikaların uygulanması ve küresel ekonomik dinamiklere adaptasyon süreci ile sıkı sıkıya bağlı bir seyir izlemiştir. Bu evrim, özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren ekonomik modernizasyon ve büyüme hedeflerini desteklemek amacıyla bankacılık sektörünün önemli bir rol üstlenmesiyle belirginleşmiştir. Cumhuriyet döneminde bankacılık, finansal altyapı oluşturma, tasarruf biriktirme ve yatırım yapma gibi temel işlevleriyle toplumsal ekonomik kalkınmaya katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye’deki bankacılık sektörünün tarihindeki kritik dönemleri ve Cumhuriyet döneminde gerçekleşen önemli gelişmeleri anlamak, ülkenin ekonomik ve finansal geçmişini değerlendirmek adına kritik bir öneme sahiptir.

Teknolojik alandaki gelişmeler sonucunda bankacılık sisteminde hizmet kalitesi artmış, tüketici talep ve beklentileri de aynı düzeyde artmıştır. Beklenti ve talepler doğrultusunda teknolojiye yatırım zorunlu hale gelmiştir. Sektörel rekabetin gittikçe artması, Pazarda daha fazla pay edinme isteği gibi unsurlar sonucunda daha az maliyetle daha iyi hizmet sunumu anlayışı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde en büyük amacı kâr elde edilmesi olan bankacılık, finans sektörünün çekirdeğidir. Halka arz yoluyla sermaye birliği meydana getirilerek kurulmaktadır. Bankalar için tüketici memnuniyeti sağlanması, katma değer yaratma ve hızlı çözüm üretme gibi unsurlar son derece önemlidir.

1. BANKACILIK VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

5411 Sayılı Bankalar Kanunu’nda banka, “Mevduat toplamak ve kredi kullanırmak esas olmak üzere Bankalar Kanunumuza uygun olarak Türkiye’de kurulan kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeler” olarak ifade edilmektedir (Bankacılık Kanunu, 2005: md. 3).

Ulusal ve uluslararası ekonomik sahada, bankaların rolü, geçmişten günümüze önemli değişikliklere uğramıştır. Para kullanımının yegane ödeme aracı olarak kabul edildiği dönemlerde, bankacılık faaliyetleri sadece basit finansal işlemleri içeriyordu. Ancak zaman içinde, ekonomik faaliyetlerin karmaşıklığı ve ticaretin uluslararasılaşmasıyla birlikte, bankaların rolü giderek genişlemiş ve derinleşmiştir. Bankacılık faaliyetleri, günümüzde daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve sürekli bir evrim içindedir.

21. yüzyılın başında ortaya çıkan iletişim teknolojileri, bankacılık sektörünün küresel düzeyde büyük bir dönüşüm geçirmesine olanak tanımıştır. Bu teknolojik gelişmeler, finansal kurumların sadece yerel değil, aynı zamanda küresel ölçekte faaliyet göstermelerine olanak sağlamıştır. Bankalar, dijitalleşme ve internet tabanlı platformlar aracılığıyla finansal hizmetleri sunma kapasitelerini artırmış ve müşteri iletişimini güçlendirmişlerdir. Bu gelişmeler, bankacılık faaliyetlerinin ekonomik aktivitelerle daha sıkı bir şekilde entegre olmasına ve küresel ticaretin dinamiklerine etkin bir şekilde adapte olmasına olanak tanımıştır (İbiş vd., 2018: 59).

Bankalar, toplumun birikimlerini kabul eden, bu birikimleri sahipleri adına yöneten, karşılığında faiz gibi bir ücret talep eden veya ödeyen, aynı zamanda finansal aracılık hizmetleri sunarak ekonomik ve ticari işlemleri kolaylaştıran kurumlar olarak tanımlanabilir. Gerçek veya tüzel kişilere ait tasarrufları toplamak, bu kaynakları gelir sağlayacak işlere yönlendirmek, ödemelerde aracılık yapmak, senet tahsilatı, para transferi gibi çeşitli hizmetleri sunmak bankaların temel faaliyet alanları arasındadır (İbiş vd., 2018: 59).

Bu bağlamda, bankalar ekonominin temel taşlarından biridir ve finansal sistemle sıkı bir entegrasyona sahiptir. Sağlıklı bir bankacılık sektörü, ekonomik büyüme, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma için kritik bir rol oynamaktadır. Bankaların işlevleri, ekonominin çeşitli sektörlerine destek sağlamak ve finansal sistemde güven oluşturmak suretiyle ekonomik canlılığın sürdürülmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, bankaların etkin ve güvenilir bir şekilde faaliyet göstermesi, genel ekonomik sağlığın korunması açısından önemlidir.

1.1. Dünyada ve Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi

Para, tarih boyunca toplumların ekonomik ilişkilerini düzenleyen önemli bir araç olmuştur. Bu bağlamda, devletlerin para yatırma süreçlerinde tekelleşmeye gitmeleri, para kullanımının yaygınlaşmasının ve ekonomik ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesinin bir yansımasıdır. Antik dönemin ticaret yolları üzerinde kurulan Lidya’da, M.Ö. 7. yüzyılda ortaya çıkan sikke şeklinde paralar, devletin para üretmesindeki ilk adımları temsil eder. Bu durumun

arkasındaki sebeplerden biri, devletin bütçesine gelir sağlama arzusudur. Vergilerin sikkelerle ödenmesi talebi, devletlerin hem kendi ödemelerini hem de piyasada kullanılacak para standartlarını belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Pamuk, 1999: 17).

Paranın temel işlevi, hizmet ve mal değişimini kolaylaştırmaktır. Ancak, para kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, ekonomik ilişkiler daha az kişisel ve soyut bir nitelik kazanmıştır. Nakit ödemelerin daha olağan ve düzenli hale gelmesi, paranın toplum ve ekonomi üzerindeki etkisini uzun vadede artırmıştır (Pamuk, 1999: 19). Bu, ekonomik ilişkilerin daha önce görülmemiş bir düzeye evrilererek, daha karmaşık bir yapıya bürünmesine işaret eder. Para, sadece bir değer ölçüsü değil, aynı zamanda toplumun organizasyonunu ve ekonomik süreçlerin yönetimini etkileyen bir araç olarak önemini sürdürmektedir.

Paranın ekonomik alanda belirgin bir rol oynaması ve tasarrufun mümkün hale gelmesi, tarihsel süreç içinde bankaların ortaya çıkışı ile yakından ilişkilidir. Mezopotamya'da M.Ö. 3500'de kurulan ilk bilinen bankanın "Maket" adı verilen yapılardan olduğu bilinmektedir. Bu yapılar, çiftçilere harman dönemlerinde ödenmesi şartıyla hammadde ve teçhizat sağlayarak, tasarrufun ve ekonomik faaliyetlerin yönetimini kolaylaştırmıştır (Sümer, 2013: 7).

Uluslararası ticaretin gelişmesi, para kurumlarının oluşmasını zorunlu kılmış ve bu süreçte sarraflar önemli bir role sahip olmuştur. Sarraflar, ticaretin karmaşıklığına ayak uydurarak bankerlerin öncüsü olarak nitelendirilmiştir. Ancak, bazı sarrafların taahhütlerini yerine getirememesi veya iflas etmeleri durumunda, halk tarafından "banço"ları kırılmıştır. Bu iflas durumu, "bankrupt" teriminin ortaya çıkmasına neden olmuştur ki bu iflas anlamına gelmektedir. Sarrafların faaliyet alanlarının genişlemesi, transfer işlemlerinin başlaması, mevduat kabul edilmesi gibi uygulamalar sonucunda, çalışma ortamları zamanla "transfer ve mevduat bankası"na dönüşmüştür. Gerçek anlamda para ticareti, mal ve sermaye ticareti ile ilgilenen sınıfların ve tüccarlar ile tefecilerin oluşturduğu burjuvazi ile birlikte doğmuştur (Yetiz, 2016: 109). Bu durum, paranın ve bankaların ekonomik sistemin temel taşları haline gelerek, tasarruf, yatırım ve ticaretin daha sofistike bir düzeyde gerçekleşmesine olanak tanımıştır.

Ortaçağ'ın büyük bir kısmında, Akdeniz havzasındaki ticaret, özellikle de ödeme düzenleri, genellikle doğu bölgelerinin tüccarları ve para birimleri tarafından şekillenmiştir. 13. yüzyıla gelindiğinde, Doğu Akdeniz'deki ticaretin, para kullanımının ve ilişkili kurumların Batı Akdeniz'e kıyasla daha gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Ancak, 11. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gümüş sikke miktarının artması, ticaretin ve para kullanımının yaygınlaşmasına

öncülük etmiştir. 13. yüzyılda altının yeniden kullanılmasıyla birlikte, Avrupa'da altın, gümüş ve bakır içeren bir sikke düzenine geri dönmüştür. İtalyan kent devletlerinin zenginlik elde etmesi, para birimleri ve sikkeleri Akdeniz ve Avrupa ticaretinin merkezine yerleştirmiş ve Venedik Dükası tarafından yönetilen altın sikke rekabetiyle sonuçlanmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında düka (ducatò), Akdeniz ve ötesindeki ticari ödemelerde önemli bir sikke ve hesap birimi haline gelmiştir. Ticareti kolaylaştırmak amacıyla, diğer Avrupa devletleri de dükanın standartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak, 16. yüzyılda Amerika'dan getirilen büyük miktarlarda altın ve gümüş, Eski Dünya'daki para sistemlerini temelden değiştirmiştir. Amerika'dan gelen bu gümüş sayesinde Avrupa'da büyük gümüş sikkelerin üretimi hız kazanmış ve 17. yüzyılda dünya ticaretinin önde gelen hesap birimi ve ödeme aracı haline gelmiştir (Pamuk, 1999: 24).

Avrupa'da, özellikle 12. ve 14. yüzyıllarda kurulan fuarlar, bankacılık sistemi için temel oluşturmuştur. Modern bankacılık yaklaşımı ise 1609'da Amsterdam Bankası'nın kurulmasıyla başlamıştır (Eyüpgiller, 1997: 8). İngiltere Merkez Bankası 1694 itibarıyla kurulmuş ve daha sonra 1913 yılında Federal Rezerv Bankası ile Amerikan Merkez Bankası'nın kurulması, günümüzdeki modern bankacılığın temellerini atmıştır (Tarlan, 1992: 58). Bu gelişmeler, finansal sistemdeki evrimin ve uluslararası ticaretin giderek karmaşıklaşmasının bir yansımasıdır.

Modern bankacılığın gelişimine kadar, devlete ait borç ve bankacılık işlemleri Galata bankerleri tarafından, yani sarraflar tarafından yürütülmüştür. Bu durum, 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Galata bankerleri, genel olarak saraya ve hazineye avans verilmesi, paraların başka paralarla değiştirilmesi, kaime, gümüş ve altının bir arada tedavülde olmasından kaynaklanan agio farkından faydalanılması gibi işlemlerle uğraşmışlardır. Ayrıca, senet alım ve satımı, başkalarının paralarının işletilmesi, vergilerin iltizamının alınması, devlet erkânına ait olan malların gelir yönetiminin yürütülmesi, mali danışmanlık gibi işlerle de meşgul olmuşlardır (Apak ve Tay, 2012: 67).

Osmanlı Bankası'nın kurulmasıyla birlikte, Galata bankerleri rakipsiz konumlarını kaybetmişlerdir. Osmanlı Bankası, daha modern bir bankacılık yapısıyla faaliyet göstererek, finansal sistemde yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir. Bu gelişme, Galata bankerlerinin sürdürdükleri geleneksel işlerden önemli ölçüde kâr sağlama avantajını zayıflatmıştır. Galata bankerlerinin faaliyetleri, dönemin ekonomik yapısına ve ihtiyaçlarına uygun olarak şekillenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mali işleyişine önemli katkılarda

bulunmuştur. Ancak, modern bankacılığın yükselişi, daha kurumsal ve düzenli bir yapı sunarak finansal sistemdeki dengeleri değiştirmiştir. Bu durum, Osmanlı Bankası'nın kurulmasıyla Galata bankerlerinin önceki etkinliğini kaybetmelerine neden olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde faaliyete geçen ilk milli bankalar, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik ve mali alanda önemli değişikliklerin yaşandığı bir evrede ortaya çıkmıştır. Bu dönem, modernleşme ve Batılılaşma çabalarının bir parçası olarak ekonomik reformların hayata geçirilmeye başlandığı bir zaman dilimini kapsar. Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısında büyük bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Milli bankalar, Tanzimat reformlarının ekonomik boyutunun bir yansıması olarak kurulmuştur. Bu bankalar, ekonominin modernleştirilmesine ve sermayenin daha etkili bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunmuştur. Sermayenin toplanması, kredi verilmesi ve ticaretin desteklenmesi gibi işlevleriyle milli bankalar, ekonomik canlanmaya zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, devletin mali istikrarını sağlamak ve borçlanma ihtiyacını karşılamak amacıyla da kullanılmışlardır. Bu bağlamda, milli bankalar Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısını modernleştirmeye yönelik bir adım olarak görülebilir. Tanzimat Dönemi'nde kurulan bu bankalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik alandaki dönüşümünde önemli bir rol oynamış, ekonomik reformların uygulanmasında ve Batılılaşma çabalarının bir parçası olarak tarihi bir işlev üstlenmiştir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ BANKACILIĞIN SEYRİ

1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye'de bankacılık sistemi ciddi düzeyde yabancı sermayenin kontrolü altındadır. Osmanlı Bankası da para çıkarma yetkisi olan başlıca yabancı bankalardan bir tanesidir. Bunun dışında söz konusu dönemde toplamda on üç yabancı banka faaliyettedir. Yabancı bankalar müşteri sayısı ve mevduat bakımından milli bankaların önüne geçmektedir, toplam ülke mevduatının %70'ine sahip olup özellikle ticari alanda kredi sağlamaktadır (Tezel, 2020: 150). Bu durum, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını artırma çabaları ve ulusal bankacılık sistemini güçlendirme hedefleri doğrultusunda atılan adımların bir göstergesidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında finansal alanda yaşanan bu değişim, ülkenin ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir dönemeçtir.

Bu dönemde uzun vadede kredi açacak yatırım bankaları henüz mevcut değildir, kredi piyasası yabancı bankaların elindedir ve verilmekte olan krediler yeterli gelmemektedir. Bu da temel finansal problemlerden birini meydana getirmektedir. Uzun müddet devam eden savaşlar nedeniyle ekonomide oluşan çöküntünün toparlanması ve ticari-sınai kurumların geliştirilmesi

son derece önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede gerekli olan finansmanın sağlanması için yerli bankalara yönelik bir gereksinim bulunmaktadır (Zarakolu, 1974: 20). Hızlı bir ekonomik kalkınma için milli bankaların kurulması ve kurulan bankalarla ticaret ve sanayi alanlarında halkın tasarruflarının aktarılması sağlanmalıdır (Zarakolu, 1974: 96).

İttihat ve Terakki Hükümetlerinin destekleri ile II. Meşrutiyet Dönemi'nde Anadolu'da mevcut olan yerli bankalar Cumhuriyet döneminde kurulması planlanan kurumlar için bir altyapı oluşturmuştur (Doğru, 1990: 268). Yerel bankalar tarafından tüccarlar, yerel esnaf ve çiftçiler finansal olarak desteklenmiştir (Doğan, 2012: 403).

1920'lerin başlangıcında yerel fabrikalar faaliyet göstermeye başlamış ve 1927-1928 yılları yerel bankaların geliştiği yıllar olmuştur. İzmir'de çoğunluğu tüccarlardan oluşan kurucularla Ahali ve Esnaf Bankası kurulmuş, söz konusu banka faiz karşılığında mevduat toplayarak esnaf, tüccar ve zanaatkârlara krediler açmıştır (Erdaş, 2014: 25). Yine ürgüp'te ticaret ve tarımla ilgilenen kesimin kredi gereksinimlerinin karşılanması için Zürra ve Tüccar Bankası kurulmuştur (Özdemir, 2013: 566). Trabzon'da Trabzon Bankası ve Karadeniz Bankası faaliyet göstermeye başlamıştır (Erdaş, 2014: 31).

1929 yılında dünya genelinde ciddi bir etki yaratan kriz, devlet politikalarında değişikliklere neden olmuş ve pek çok ülke liberal politikalara değil müdahaleci politikalara ağırlık vermeye başlamıştır. Bu süreçte Türkiye'de daha temkinli ve korumacı bir yaklaşım ortaya çıkmış, özellikle de 1931'den itibaren korumacı politika ön plana çıkmıştır (Gözcü, 2008: 280).

Cumhuriyet Dönemi, Türkiye'nin tarihinde derin ve köklü değişimlere sahne olan önemli bir evredir. Bu dönem, Türkiye'nin modernleşme ve çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda atılan adımların yoğun bir şekilde uygulandığı, ekonomik alanda da köklü değişimlere sahne olan bir zaman dilimini içermektedir. Bankacılık sektörü de Cumhuriyet Dönemi'nde önemli bir evrim geçirerek ülkenin ekonomik dönüşüm sürecine öncülük etmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye, çağdaş bir devlet yapısı ve ekonomik modeli oluşturma hedefiyle yola çıkmıştır. Bankacılık, bu dönemde ekonominin temel taşlarından biri olarak öne çıkmıştır. İlk yıllarda özellikle İsmet İnönü'nün liderliğindeki ekonomik politikalar, planlı ve kalkınmacı bir anlayışın benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet Dönemi'nde bankacılık sektörü, ülkenin ekonomik hedeflerini destekleyen bir araç olarak konumlanmıştır. Sermaye birikiminin sağlanması, yatırımların finansmanı, ticaretin desteklenmesi gibi işlevleriyle bankacılık, ekonominin canlanmasına ve

modern bir yapıya kavuşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde ulusal bankaların kurulması ve mevcut bankacılık altyapısının güçlendirilmesi gibi adımlarla finansal sistemini modernleştirmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde bankacılık sektöründeki bu gelişim, ülkenin ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeye yönelik atılan adımların bir yansımasıdır. Bu süreç, Türkiye'nin ekonomik alanda kendi gücünü oluşturma çabalarını simgelerken, bankacılık sektörü de bu hedefe ulaşmada kilit bir rol üstlenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya genelinde ekonomik ve siyasi dengelerin yeniden şekillendiği bir dönemde, Türkiye'de iç ve dış ilişkilerin ve ekonominin geçirdiği değişimlere paralel olarak, savaş yıllarında güçlenen ticari ve tarımsal burjuvazi, ekonomi politikalarında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Savaş yıllarında artan servetler, savaş sonrasında ticaret ve bankacılık sektörüne yoğun bir şekilde yönlendirilmiştir. Ancak, savaş sonrasında özel sektörün orta ve uzun vadeli kredi taleplerini karşılayacak bir kurumun eksikliği, bu alandaki finansman ihtiyacını karşılamada zorluklar yaratmıştır. Bu bağlamda, 1950 yılında, özel sektör ticari bankalarının kurulmasıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ortaya çıkmıştır. Bu banka, özel sektörü desteklemenin yanı sıra, Merkez Bankası, Dünya Bankası ve Türk devletinin katkılarıyla kurulmuştur. Temel hedefi, sanayi girişimcilerine finansal destek sağlamak ve özel sektörde yabancı sermaye işbirliğini teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda, ülkedeki sermaye piyasasını güçlendirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Kuruluşundan itibaren Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, sanayi alanında öncü projelere destek vererek dikkat çeken bir finansman ve destek politikası benimsemiştir. Doğrudan destek sağladığı 3500 projenin yanı sıra, 100 şirketle ortaklıklar kurarak özel sektörün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Banka, bu çabalarıyla özel sektörün büyümesinde etkili bir aktör haline gelmiş ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Coşar, 2004: 21).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özel bankacılığın canlanmaya başladığı bu dönemde, Türkiye'de özel bankaların sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. 1944 yılında 43 banka ile temsil edilen sektör, 1959'da 60 banka ve 1759 şube sayısı ile büyük bir gelişme kaydetmiştir. Yapı ve Kredi Bankası'nın 1944'te kurulmasıyla birlikte, özel bankacılık faaliyetlerinin kapsamı ve içeriği genişlemeye başlamıştır. Yeni bankaların kurulması, özellikle ulusal düzeyde faaliyet gösteren özel bankaların mevduat toplama yarışına girdiği bir dönemi başlatmıştır. Savaş sonrasında kurulan bu özel bankalar, ikramiye çekilişleriyle mevduat toplama yarışına katılmıştır (Coşar, 2001: 86). Şube sayılarını artırmak için çaba sarf ederken,

aynı zamanda ikramiye miktarını ve çeşitliliğini artırarak halkın ilgisini çekmeye çalışmıştır. 1950’li yıllarda banka sayısındaki artış, rekabeti şiddetlendirmiş ve bankalar, ikramiye çekilişleri düzenleyerek müşteri çekmeye yönelik stratejiler geliştirmiştir. İkramiyelerin sıklığı arttığı gibi, günlük, haftalık, aylık, özel günler için ikramiyeler gibi çeşitli ödüllerin yanı sıra, bankalar arasındaki rekabeti kızıştırmak adına çeşitli özel ikramiyeler düzenlenmiştir. Ancak, zamanla müşterilerin cüzdanda veya yastık altında bulunan paralarını bir bankadan diğerine taşıma eğilimi, rekabetin daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. Yeni giren bankalar, müşteri çekme yarışını daha da hızlandırarak tasarruf sahiplerini kendi bünyelerine çekmeye çalışmıştır. Bu dinamik ortam, Türkiye'nin bankacılık sektöründe hızlı bir evrimi beraberinde getirmiştir (Coşar, 2001: 87).

Türk bankacılığının önemli bir evrimini temsil eden bir diğer özellik, 1960’lı yıllardan itibaren özellikle sanayideki iştiraklerinin artışıdır. 1970’li yılların ortalarında, banka yönetimlerinin holdingler tarafından ele geçirilmesi süreci başlamıştır. Bu dönemde, sanayi kuruluşları ve işletmelerin karşılaştığı temel sorun, sermaye eksikliği ve yüksek faiz maliyetleridir. Bu sorunları aşmak amacıyla, bazı özel sektör kuruluşları, kendi iştiraklerini bünyesine katarak çözüm arayışına girişti. Bankaların, iştiraklere kredi verme oranında üst sınıra ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, 7129 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 38. maddesi çerçevesinde teşvik edilen bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu madde, bankaların en az yüzde 25 sermayesine sahip oldukları iştiraklere açacakları kredi oranındaki üst sınıra esneklik sağlamıştır. 1979 yılında bu madde değiştirilmiş olsa da, yerel ve bazı küçük bankalar, hâlâ holdingler tarafından satın alınma eğilimindedir. 1985’te holding bankacılığına sınırlama getirilse de, 2001 ekonomik krizine kadar yasal boşluklar nedeniyle bu alanda bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Holdinglerin bankacılık sektöründeki etkisi ve bu ilişkinin düzenlenmesi, Türk bankacılığının tarihinde önemli bir dönemeç oluşturmuştur (Coşar, 2009: 12).

1930 ve 1980 yılları arasındaki dönem, Türk bankacılık sektöründe önemli değişimleri tanıklık etmiştir. Bu süreçte, yabancı sermayeli banka sayısında azalma yaşanırken, ulusal düzeyde çok şubeli bankacılık modelleri gelişmiştir. Türkiye’de bankacılık, genellikle ticari ve mevduat bankacılığı odaklı bir yapı gösterirken, aynı dönemde sermaye kıtlığı, sanayi kuruluşlarını bankacılık sektöründe faaliyet göstermeye yönlendirmiştir. Kontrollü bankacılık döneminden sonra 1980 yılında serbest bankacılık sistemine geçilmiştir. Ancak, bu süreç 2001 ekonomik krizine kadar çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Finans sektöründeki krizler, Türkiye ekonomisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 krizi sonrasında alınan önlemlerle

bankacılık sektörüne istikrar getirilmiş, sermaye yeterliliği oranları artmış, bankacılık sıkı bir denetim altına alınmış ve sektörde yabancı sermayenin payı artmıştır. Kamu bankalarının hem şube hem de mevduat olarak bankacılık sektöründeki payı azalmıştır.

Türkiye’de bankacılık sektörü globalleşirken, ulusalcı özelliklerini kaybetmiştir. Bankacılık krizleri, güven bunalımları, dolandırıcılık ve çeşitli belirsizliklerle birlikte gelişen bu süreç içinde kamu bankalarının rolü önemli olmuştur. Kamu bankaları, sanayileşmede öncü bir rol üstlenmiş ancak gelişigüzel iktisat politikaları, siyasi belirsizlikler, finansman yöntemleri konusundaki tartışmalar, yasal ve fiziksel altyapı eksiklikleri ve girişimcilikteki yetersizlikler nedeniyle kalkınma bankalarının başarısını etkilemiştir. 1980’lerle birlikte sanayileşme hedefinin geri plana itilmesi, mali kesimin politika ve uygulamalarında ticari ve kısa vadeli finansal yatırımların öne çıkmasına neden olmuştur. Türkiye’de bankacılık kesimi ve mali sektör politikalarının belirlenmesinde, ülkenin sermaye birikimi, gelişme ve sanayileşme hedefleri ile teknik tercihleri göz ardı edilmiştir.

3. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTALLEŞME VE İNOVASYON

Bankacılık sektörü, günümüzde hızla değişen teknolojik ve ekonomik dinamiklere ayak uydurarak, dijitalleşme ve inovasyon konularında önemli adımlar atmaktadır. Dijitalleşme, finansal hizmetlerin sunumunda ve müşteri ilişkilerinde köklü bir dönüşüme yol açarak, geleneksel bankacılık anlayışını temelden değiştirmektedir. Bu kapsamda, bankalar müşterilerine daha hızlı, erişilebilir ve kişiselleştirilmiş çözümler sunabilmek için dijital teknolojileri benimsemekte ve sürekli olarak yenilikçi çözümler geliştirmektedir. İnovasyon, sadece ürün ve hizmetlerde değil, aynı zamanda iş süreçlerinde, operasyonel verimlilikte ve müşteri deneyiminde de gerçekleşen bir değişimi ifade etmektedir. Bankacılık sektöründeki dijitalleşme ve inovasyon çabaları, finansal piyasalarda rekabet avantajı elde etmek, müşteri memnuniyetini artırmak ve daha etkili risk yönetimi sağlamak amacıyla yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, dijital bankacılık uygulamaları, yapay zeka, blok zinciri teknolojileri gibi yenilikçi araçlarla entegre edilerek sektörde sürdürülebilir bir dönüşüm süreci başlamıştır.

Bankacılık alanında oluşan ve gelişen dijitalleşmenin tüketici açısından da önemli yararları söz konusudur. Dijitalleşme ve teknoloji kullanımı hızlı hareket etme, otomasyon, operasyonel maliyetlerde düşüş, kâr artışı gibi kolaylıklar sağlamaktadır. Buna ek olarak internet bankacılığı ve mobilizasyon ile tüketicilere maliyet ve zaman tasarrufu sağlanırken aynı zamanda istenen zamanda ve yerde hizmete erişme kolaylığı sağlanmaktadır. Dijital bankacılığın yoğun olarak kullanıldığı sistemlerin kullanılması müşteri bağlılığı ve tatmininin

artırılması, kullanıcıların yönlendirilmesi gibi hedefler bakımından da son derece önemlidir (Çoban ve Demirhan, 2019: 147).

Hizmet sektörlerinin tamamında olduğu gibi bankacılık sistemi içinde de müşteri deneyimlerinin gelişimi, değer kazanılması, müşteri bağlılığı ve tatmini ile uzun vadeli tüketiciler sağlanması bakımından önemli bir detay söz konusudur. Bu çerçevede tüketicilerin yaşamlarında önemli bir yer edinen, değer katan, tüketim biçimlerine ve yaşam tarzlarına uygun çözümler sunularak bankacılık uygulamalarının dijitalleştirilmesi ve iyileştirilmesi önem taşımaktadır.

İçinde bulunduğumuz dijital dönemde tüketici hangi hizmet veya ürünün sunulduğundan çok hangi sorunlara ne gibi çözümler sunulduğu ve aynı zamanda hizmet süreci boyunca kullanılan dijital deneyimin niteliğine odaklanmaktadır (Demirhan, 2021: 11).

3.1. Türk Bankacılık Sektöründe İnovasyon Faaliyetleri ve Gelişimi

1960'lerden günümüze kadar olan süreçte bilişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, kişisel ve toplumsal hayatı temelde dönüştürmüştür; bu değişim bankacılık sektörünü de etkilemiştir. 1980'lerde telefon bankacılığının yanı sıra ilk kez gündeme gelen internet bankacılığı, evde internet kullanımının yaygınlaşmasıyla güçlenmiş ve bankacılık işlemlerini dijital platforma taşımıştır. İnternet bankacılığı, bilgisayar kullanan müşterilere, bankaların otomasyon sistemlerine internet aracılığıyla erişim imkanı sağlayarak, kendi mevduat, yatırım, kredi hesapları ve kredi kartlarıyla ilgili işlemleri online olarak gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır (Çınar vd., 2012: 111). Bugünün modern dünyasında milyonlarca kişi, internet bankacılığına başvurarak finansal işlemlerini hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bankalar, mevcut müşteri portföylerini korumak ve daha fazla müşteri çekmek amacıyla uyguladıkları bilişim teknolojilerini sürekli olarak geliştirmek zorundadır. Bu, müşterilere daha nitelikli hizmetler sunarak rekabet avantajı elde etmelerini sağlamak adına önemli bir gerekliliktir.

Bankalar arasındaki rekabetin merkezinde, bilişim teknolojilerinin öncelikli bir rol oynadığı bir gerçektir. İnternetin yükselişi, işletme yönetimi anlayışını ve biçimini kökten değiştirerek, bankacılık sektöründe pazarlama ve satış stratejilerine büyük yenilikler getirmiştir. İnternetin yaygınlaşması, bankacılık ürünlerinin müşterilere dijital platformlar üzerinden sunulmasına olanak tanımıştır. İnovasyon, bankacılık sektöründe zorunlu bir unsurdur, ancak her zaman teknoloji kaynaklı olmak zorunda değildir. Tam aksine, mevcut kaynakları farklı

yöntemlerle kullanarak yapılan değişikliklerle de gerçekleştirilebilir. Her banka veya finans kuruluşu, dijital dönüşümü destekleyecek büyük maddi kaynaklara ve bu konuda liderlik yapacak bireylere sahip olmayabilir. Ayrıca, tamamen dijital bir zihniyetle çalışan kişiler her zaman bulunmayabilir. Bu durumda, dijitalleşme stratejileri, bankanın mevcut koşullarını dikkate alarak oluşturulmalı ve uygulanmalıdır (Taylaş, 2016).

Bankaların dijital imajını güçlendirmek ve dijital müşterileri elde tutmak adına yapılan pazarlama ve dağıtım çabaları, kısa vadeli kazançlar sağlasa da gelecekteki karlılığı sürdürmek için atılması gereken adımlar bulunmaktadır. Müşterilerin karşılaştığı zorluklara paralel olarak, bankalar mevcut ve hedef maliyetleri göz önünde bulundurarak, hem insan hem de teknolojik kaynakları doğru bir şekilde tahsis ederek, uçtan uca süreç analizi yaparak işletme modellerini gözden geçirmelidirler.

1980'li yıllar, Türkiye ekonomisinde köklü değişimlere yol açan bir dönemi simgeler. Ekonomik yapının serbest piyasa şartlarına geçişinin bir sonucu olarak finansal piyasalarda önemli değişimlere tanık olunmuştur. Türkiye'deki bankaların faaliyetlerini uluslararası standartlara uyumlu hale getirme, denetleme ve yeniden yapılandırma amacıyla özel bir kurum olan "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)"nın kurulması, bu dönemde alınan kritik kararlardan biridir. 2001 yılındaki finansal krizlerin ardından bankacılık sektörü, dayanıklılığını artırmak ve gelişimini hızlandırmak adına gözden geçirilmiştir (Aldış, 2012: 67).

Bu süreçte finansal piyasalarda artan işlem hacmi ve çeşitliliğin etkisiyle bankalar, teknolojilerini güncellemiş ve hizmetlerini daha geniş kullanım alanlarına ve daha hızlı bir şekilde sunmaya başlamıştır. 1986 yılında faaliyete geçen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), 1987'de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerini genişletmesi, 1989'da sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, 1991'de İMKB Tahvil ve Bono Piyasası Kesin Alım Satım Pazarı'nın faaliyete geçmesi, 1994'te hisse senetlerinin elektronik ortamda alınıp satılmaya başlaması ve 2005'te Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nın resmi olarak açılması gibi önemli adımlar atılmıştır. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle ödeme sistemleri de önem kazanmıştır. 1989'da faaliyete geçen SWIFT sistemi sayesinde bankalararası döviz transferleri daha güvenli ve hızlı bir hale gelmiştir. 1992'de kurulan Elektronik Fon Transfer (EFT) sistemi, Türk lirası ile gerçekleştirilen ödeme işlemlerinin elektronik olarak gerçek zamanlı brüt mutabakatını sağlamıştır. Bu dönemdeki

teknolojik ilerlemeler, finans sektöründe önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Aldış, 2012: 68).

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle zaman içinde bankalara olan ihtiyaç azalmış, müşteriler elektronik fon transferi, havale, kredi işlemleri, mevduat açma, döviz işlemleri gibi birçok bankacılık hizmetini mobil bankacılık aracılığıyla kolaylıkla gerçekleştirebilir hale gelmiştir. Bu durum, gelecekte bankacılık sektöründeki istihdam yapısı ve banka şubelerinin varlığı konusunda önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir (Yetiz ve Ünal, 2018: 128). Mobil bankacılık, kullanıcılara finansal işlemleri her an her yerden yönetme özgürlüğü sunarken, aynı zamanda bankalara da operasyonel verimlilik sağlama potansiyeli taşımaktadır. Geleneksel banka şubelerine olan talebin azalması, bu kurumların dijital dönüşüme hızla adapte olmalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sektöründe istihdamın ve fiziksel şubelerin azalması, teknolojinin getirdiği bu dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan bir eğilimdir. Ancak, bu değişim aynı zamanda yeni dijital yetkinliklere odaklanan uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır.

Gelecekte bankacılık sektöründeki bu dönüşümün nasıl şekilleneceği, müşteri talepleri, güvenlik endişeleri ve düzenleyici faktörler gibi birçok etkene bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Bu süreçte bankaların dijitalleşme stratejilerini etkili bir şekilde uygulamaları ve müşteri deneyimini geliştirmeleri, sektörde rekabet avantajı sağlamalarını sürdürebilmeleri için önemli olacaktır.

4. SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye ekonomisi ve finans sektörü, modernleşme ve Batılılaşma çabalarının bir parçası olarak önemli değişimlere tanıklık etmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte, ülkede ekonomik yapıda çağdaş bir dönüşüm başlamış, bu süreçte finansal alan da etkilenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bankacılık daha çok geleneksel yöntemlerle yürütülmekteydi. Ancak, zamanla teknolojik ilerlemeler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, finans sektöründe de dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşüm, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar sürekli bir evrim geçirmiş, sonuçta dijital bankacılık, günümüz finansal sisteminin önemli bir unsuru haline gelmiştir.

Türk bankacılık sektörü, zaman içinde hızlı bir dijital dönüşüm sürecine girmiş ve inovasyon faaliyetlerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu sektördeki inovasyon, müşteri beklentilerinin değişmesi, teknolojik ilerlemelerin etkisi, rekabetin artması ve düzenleyici değişiklikler gibi dinamik faktörlerden etkilenmiştir. Son yıllarda, Türk bankaları dijitalleşme

ve inovasyonu benimseyerek, müşteri deneyimini artırmayı, operasyonel verimliliği artırmayı ve rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, mobil bankacılık uygulamaları, çevrimiçi şube hizmetleri, dijital ödeme sistemleri ve yapay zeka destekli müşteri hizmetleri gibi alanlarda önemli adımlar atılmıştır.

Türk bankacılık sektöründeki inovasyon faaliyetleri sadece müşteriye yönelik hizmetlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda operasyonel süreçlerde verimliliği artırmaya yönelik çalışmaları da içermektedir. Otomasyon, veri analitiği ve blok zinciri gibi teknolojilerin kullanımı, bu alandaki inovasyonun öne çıkan unsurları arasında yer almaktadır. Ancak, bu inovasyon çabalarının başarılı olabilmesi için güçlü bir dijital altyapı, etkili veri güvenliği önlemleri ve düzenleyici uyum gibi unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Türk bankacılık sektörünün inovasyon alanındaki bu çabaları, gelecekte finansal hizmetlerin daha erişilebilir, güvenli ve etkili olmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında basamaklarını atan Türk bankacılık sektörü, dijitalleşmeyle birlikte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte dijital bankacılık, müşterilere daha hızlı, güvenli ve kullanıcı dostu hizmetler sunarak finansal süreçleri kolaylaştırmıştır. Bu dönüşüm, sadece finansal hizmetlere erişimde değil, aynı zamanda ekonominin canlanmasında da etkili olmuştur. Türk bankacılık sektörü, Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne kadar geçen süreçte dijitalleşme sayesinde daha küresel, daha etkili ve daha sürdürülebilir bir yapıya evrilmiştir. Dijital bankacılığın Türkiye'nin finansal geleceğindeki rolü, gün geçtikçe daha da belirgin hale gelmekte ve sektör, teknolojik inovasyonlarla kendini sürekli olarak yenileme çabasını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldış, A. Ö. (2012). Finansal yeniliklerin piyasalara olan etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri. Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3(3), 63-103.
- Coşar, N. (2001). Cumhuriyet Döneminde Banka İkramiyeleri ve Tasarruf. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 16(187), 85-94.
- Coşar, N. (2004). Business History of Turkey During the Twentieth Century. Yapı Kredi Economic Review, 15(1), 71-83.
- Coşar, N. (2009). Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. Türkiye Ekonomisi.
- Çınar, O., Yavuz, S. ve Aslan, İ. (2012). Akademisyenlerin İnternet Bankacılığı Hakkındaki Tutum, Düşünce ve Davranışları. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 103-124.

- Çoban, S. ve Demirhan, M. (2019b). Mobil bankacılıkta algılanan deneyimsel değerin tatmin ve bağlılık üzerine etkisinde güvenin düzenleyici rolü. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9(1), 135-155.
- Demirhan, M. (2021). Sektörel Bakış: Türk Bankacılık Sektöründe Dijitalleşmenin Şube Dağıtım Kanalına Etkileri. Erciyes Akademi, 35(1), 10-19.
- Doğan, H. (2012). Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(9), 2012, 397-416.
- Doğru, H. (1990). Eskişehir Çiftçi Bankası (1918-1930). Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1-2), 262-282.
- Erdaş, S. (2014). Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 11(2), 7-44.
- Eyüpgiller, S. (1997). Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara
- Gözcü, A. (2008). 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada 'Yeni Türkiye' Algısı ve Türkiye'nin Ekonomik Arayışlarına Yönelik Saptamalar. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16), 277-280.
- İbiş, C., Çatıkkaş, Ö. ve Çoban, N. (2018). Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar. İstanbul.
- Özdemir, E. ve Çakırbaş, A. (2013). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri: Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş. Turkish Studies, 8(5), 559-575.
- Pamuk, Ş. (1999). Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sümer, G. (2013). Türk Vergi Sistemi Açısından Bankaların Ödev Ve Yükümlülükleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Tavlas, T. (2016). Digital Banking Tips: Practical Tips for Disruptors!, CreateSpace Independent Publishing Platform, <https://www.amazon.com/Digital-Banking-Tips-PracticalDisruptors/dp/1514255715>
- Tezel, Y. S. (2020). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2).
- Yetiz, F. ve Ergin Ünal, A. (2018). Finansal Yeniliklerin Gelişimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(4), 117-135.
- Zarakolu, A. (1974). Cumhuriyetin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara.

MANUSA MEKİKLİ DOKUMALARININ GÜNÜMÜZ GİYSİ TASARIMLARINDA YORUMLANMASI¹

Merve CİNAL¹, Doç. Deniz ÇELİKER²

¹ Öğrenci, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, -0000-0002-8162-5621

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, -0000-0002-1869-0885

ÖZET

Anadolu’da tarih boyunca halk tarafından giyim ve ev tekstilinde kullanılmak amacıyla birçok farklı desen, malzeme ve teknikte kumaş dokunmuş, ancak bunların pek azı günümüzde devam ettirilmiştir. Yöresel kimlikleri ile bu dokumalar tarih boyunca halkın hem ihtiyaçlarını karşılamış hem de ticari yönü ile geçim kaynağı olmuştur. Teknolojinin gelişimi, hızlı tüketim alışkanlıkları, ucuz mal temini, markalaşamama, vb. birçok etken ile artık bu dokumaların pek azı destekler ile günümüzde de üretilmeye devam etmektedir. Malatya’ya bağlı Arapgir ilçesi hem düz dokuma tezgâhı hem de Jakarlı dokuma tezgâhı kullanılarak dokuma kumaş üretilmeye devam edilen bir ilçedir ancak kültürel miras özelliği de taşıyan ve kartlı dokuma olarak anılan yöresel kimlikli desenli ve çok renkli kumaşlar artık üretilmemektedir. Bu çalışmada geçmişte hem ihtiyacı karşılamak hem de ticareti ile geçim kaynağı olan Manusa dokuma örneklerinin günümüz giysi tasarımı değerlendirilerek yeniden üretimini sağlamak ve kültür mirası olma özelliği taşıyan örneklerin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Manusa dokumacılığı ve dokuma örnekleri hakkında geçmiş ve bugün tespitlerini yapabilmek amacı ile nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına ek olarak alan araştırması ve yüz yüze görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında Maunsa dokumalarının yöresel ve bugün üretim yapılan örnekleri incelenmiş, kültürel miras unsuru olan orijinal örneklerinden yola çıkılarak yeni tasarımlar üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Manusa, Mekikli Dokuma, Tekstil, Moda

ABSTRACT

Throughout history, people in Anatolia have woven fabrics in many different patterns, materials and techniques for use in clothing and home textiles, but very few of them have survived today. With their local identities, these weavings have both met the needs of the people throughout history and have been a source of livelihood with their commercial aspect. Due to many factors such as the development of technology, fast consumption habits, cheap goods, lack of branding, etc., very few of these weavings continue to be produced today with support. Arapgir district of Malatya is a district where woven fabrics continue to be produced using both plain weaving looms and Jacquard looms, but the patterned and multi-colored fabrics with local identity,

¹ Bu çalışma “Malatya Arapgir Manusa Dokumalarının Kadın Dış Giyim Tasarımlarında Yorumlanması” başlıklı Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarım Yüksek Lisans Tezinden düzenlenmiştir.

which also have cultural heritage features and are called carded weaving, are no longer produced. In this study, it is aimed to ensure the reproduction of Manusa weaving samples, which were a source of livelihood both to meet the needs and trade in the past, by evaluating them in today's clothing design and to record the samples that have the characteristics of cultural heritage. In line with this purpose, field research and face-to-face interview methods were used in addition to literature review from qualitative research methods in order to make past and present determinations about Manusa weaving and weaving samples. In the light of the data obtained, local and today's production examples of Maunsa weavings were examined, and new examples were created based on the original examples, which are cultural heritage elements.

Keywords: Arapgir, Manusa, Shuttle Weaving, Textile, Fashion

1. GİRİŞ

Dokuma kumaşlar, birbirleri ile dik yönde kesiştirilen iki grup ipliğin, bu kesişme sırasında birbirlerine “örgü” adı verilen bir düzen içinde bağlanarak bir doku oluşturması ile elde edilir. Günümüze kadar gelmiş el tezgâhları ve genel dokuma teknikleri Neolitik Çağ'dan İngiltere Endüstri Devriminin başlamasına kadar çok az değişim göstermiştir (Başer, 2020:1-5). Günümüzde dokuma kumaşı üretiminde düz dokuma tezgâhı ve Jakarlı dokuma tezgâhı kullanılmaktadır. Anadolu'da daha çok düz dokuma tezgâhı tercih edilmiştir. Anadolu Dokumacıları, günlük kullanım için yaptıkları dokumaları basit tezgâhlar da dokumuşlar ve düz, çizgili, ekose ve kareli gibi desenlerle süslemiştir. İkat, bürümcük, havlu gibi geliştirdiği özel tekniklerle farklı yapılı dokuma teknikleri kullanmışlardır. Keçe, aba, şayak, mora bezi, yelken bezi, çuha, muslin ve Şam dokumaları, alaca, futa, kutnu, tülbent, kemha, seraser, canfes, çatma, halı, cicim, sumak, zili, kilim, atkı ve çözümlü işlemeli, çok mekikli, yüzey değişmeli, desenli, çift katlı ve özel yapılı dokuma çeşitleri ile dokumalarını oluşturmuştur (Uğurlu, 2018:5-7).

Malatya'ya bağlı Arapgir ilçesinde “Manusa Dokuması” olarak bilinen kumaşlar hem düz dokuma tezgâhı hem de Jakarlı dokuma tezgâhı kullanılarak üretilmiştir. İlçede yapılan araştırma neticesinde incelenen örneklerde iki farklı tezgâh tipi kullanıldığı tespit edilmiştir. Çukur tezgâh olarak da bilinen düz dokuma tezgâhlarında daha çok ince ve kalın çizgili dokumalar, kareli kumaşlar; kartlı dokuma olarak bilinen jakar tezgâhlarında ise çözümlü lanse tekniğinde desenli/motifli ve çok renkli kumaşlar dokunmuştur. Jakarlı dokuma tezgâhında dokunulan kumaşlar çarşaf, yastık kılıfı, perde, çeyiz dokumaları olarak kullanılmış; düz dokuma tezgâhında üretilen kumaşlardan ise gömlek, şalvar, etek, iç giyim üretimi yapılmıştır. Malatya'nın Arapgir ilçesinde Manusa kumaşını pamuk ipliğinden dokunduğunu ve bu kumaşın giyinme ihtiyacını büyük ölçüde karşıladığı görülmüştür. Geçmişte Malatya Arapgir ilçesinde dokunan Manusa dokumalarının günümüze sınırlı sayıda örnekleri kalmıştır. Jakar el dokuma tezgâhların da bezayağı, dimi, saten, krep ve bazı motiflerde çözümlü lanse dokuma tekniği kullanıldığı görülmüştür (Akpınarlı, 2021:294). Araştırmalar doğrultusunda da Manusa kumaşını giyim ve ev tekstili ürünlerinde tercih edilen bir kumaş olduğu görülmüştür. Geçmişte Arapgir ilçesinde her evde en az 2 dokuma tezgâhı bulunduğu ve sadece giyinme ihtiyacını karşılamak için değil ev ekonomisine katkı sağlamak için dokuma yapıldığını ve bu dokumaların Erzurum'dan Rusya'ya giden bir kervan ile kumaşın ulaştığı hatta bu kumaşın

İngiltere ve Halep'e kervanlarla gittiği bazı kaynaklarca bildirilmektedir (Palalı, 1999:143). Ancak geçmişi oldukça parlak bir kumaş olan Manusa kumaşı kartlı dokuma örnekleri günümüzde üretilmemektedir.

Bu çalışmada geçmişte hem ihtiyacı karşılamak hem de ticareti ile geçim kaynağı olan çok renkli ve desenli bir dokuma olan Manusa dokuma örneklerinin günümüz giysi tasarımı değerlendirilerek yeniden üretimini sağlamak ve kültür mirası olma özelliği taşıyan örneklerin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda genel tarama yöntemi kullanılarak öncelikle bugün hala üretim yapan kişi/kişiler ve kurumlar ziyaret edilmiş, dokumaların günümüz ve geçmiş örnekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ek olarak literatür taraması yapılarak konu hakkında yapılmış araştırmalar incelenmiştir. Tespit edilen ürünlerde kullanılan iplik, teknik, renk, motif, kompozisyon, atkı ve çözgü sıklığı, özelliklerinden oluşan bir bilgi formu oluşturularak, dokuma görseli ile bu bilgiler çalışma içerisinde tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Manusa dokumacılığı ve dokuma örnekleri hakkında geçmiş ve bugün tespitlerini yapabilmek amacı ile nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına ek olarak alan araştırması ve yüz yüze görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın hedefleri şu şekildedir;

- Manusa kumaşının ulaşılabilen geçmiş örneklerinin tespit edilmesi,
- Günümüz örneklerinin kayıt altına alınması,
- Günümüz dokumada kullanılan malzeme, araç-gereçler, dokuma tekniği ve desen özellikleri vb. bilgilerinin kayıt altına alınması,
- Geçmiş ve günümüz örnekleri üzerinden değişimlerin tespit edilmesi,
- Günümüz modasına uygun giysi tasarımları yapılarak, kültürel miras özelliği taşıyan Manusa kumaşlarının yeniden canlandırılmasına katkı sağlamak.

Çalışmanın sınırını Malatya İli Arapgir İlçesinde geçmişte dokunmuş olan Manusa kumaşlarından ulaşılabilen geçmiş örneklerinden kartlı dokuma örnekleri oluşturmaktadır. Bilindiği üzere 6 Şubat 2023 tarihinde Gaziantep merkezli olarak gerçekleşen depremden Malatya Arapgir ilçesi de etkilenmiştir. Deprem sonrası can ve mal kaybı nedeni yaşam sürekliliği ve üretimler durmuştur. Afet nedeni ile araştırma için yapılacak yeni görüşmeler, analiz edilecek örneklere ulaşım gerçekleştirilememiştir. Bunlara ek olarak üretim kısıtlılığı nedeni ile örnek tasarımlar hayata geçirilememiştir. Sayılan bu nedenler çalışmamızın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. MANUSA KUMAŞLARI VE ÖRNEKLERİ

Manusa kumaşları; Arapgir ilçesinde yün ve pamuklu ipliklerle jakar tezgâhlarında, yollu ve nakışlı olarak daha çok halkın günlük giyim (desenli gömleklik, şalvarlık, entarilik vb.) ve ev tekstili (yastık-yorgan yüzü, çarşaf, sofrası, perdelik vb.) için üretilen bir kumaş çeşididir (<https://www.arapgir.bel.tr/>, 2023). Dokumalara adını veren desenler; Arap dudağı, kırmızı çiçekli, lacivert çiçekli, simsimi, dimi, kareli, yılan eğrisi, sandıklı, kuşgözü, muş çiçek, badem, dal çiçek, altıparmak, sıçandışi desenlerde bitkisel motiflerle ağırlık kazanmış olup, ince ve kalın bantlar halinde çizgi motiflerde kullanılmıştır (Göldağı, ty:24-25).

Manusa kumaşının üretiminin ilk tarihi kesin olmamakla birlikte, çok eskiye dayandığını gösteren belgeler mevcuttur. Rasim Kaşkala ait olan bir belgede tesis tarihi 1289 olarak yazılmış ve bu tarih miladi olarak 1872 yılına denk gelmektedir. Manusa dokumacılığı

tam da bu yıllarda fabrikasyon üretimine geçmiş ve Osmanlı döneminde gelişmiş ticari faaliyetlerinin başında gelmektedir.1942 yılında Arapgir’de çalışan bir kooperatif vardır. Bu kooperatif yapılan Manusa dokumalarını inceler ve mühürleyerek satışı hazır olduğunu belgelemektedir. O günlerde Arapgir de 900’e yakın Manusa tezgâhı mevcuttur ve Göldağı dergisinin ulaşmış olduğu bir belgeye dayanarak kumaşın üretimi seri halde yapılmaktadır. (Göldağı, ty:20). Manusa dokumacılığı dönemin en başında gelen bir dokuma olmakla birlikte kumaş ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Sadece Arapgir ilçesi değil çevresi hatta yurtdışına dahi bu kumaş gönderilmiştir. Kumaşın çok yönlü kullanımı ve dokumanın dayanıklılığının yanı sıra canlı renkler farklı desenlerle kumaşın talebi artmıştır. Osmanlı döneminde yapılan araştırmalar ve Osmanlı vilayet salnamelerinde Malatya (1869-1908) adlı kitabın yazılmış olduğu tarihler arasında kumaşa olan talebin fazla olduğu görülmektedir. Kadınlar ek iş olarak dokumacılıkla uğraşmasına rağmen ciddi bir üretim söz konusudur. Her evde iki tezgâh bulunduğu ve evin ihtiyacı dışında tüccarlara üretim yapıldığı ve zamanla fabrikalaşmanın olduğu kaynaklarca bildirilmektedir. (KK1, Arapgir, 2022)

Arapgir ilçesinde ciddi bir iş dağılımı söz konusudur. Dokuma yapacak olan kişi iplik üretimi yapmamakla birlikte, doğal iplik üreten ve boyayan kişiden temin etmiştir. Arapgir ilçesinde ekonomik bir dayanışma söz konusudur. Evlerinde dokudukları kumaşları önce kendi ihtiyaçları için dikmiş ve kullanmışlar, sonra tüccarlara satmışlardır. Tüccarların iplik ve desenini belirleyerek dokumalarını istedikleri kumaşlarda olmuştur. Manusa dokumacılığının en verimli olduğu dönemde henüz çocuk yaşta olan Asım Küllah günümüzde yaşayan tek Manusa dokumacısıdır.

Manusa kumaşını eski tezgâhta üreten ve şu an üretim yapmayan Asım Küllah ile kumaş hakkında 28.09.2022 tarihinde yapılan görüşmede; kumaşın hem giyim hem de maddi olarak kazanç sağlamak için dokunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Asım Külah 1952 Arapgir doğumlu olup, aile açıcılık, sebze-meyve üretimi, hayvancılık ve dokuma ile uğraşmaktadır. Dönemin getirmiş olduğu şartlardan dolayı aile hem maddi hem de ev ihtiyacını gidermek için dokuma ile uğraşmaktadır. Ailenin en son dokuma üretimi yapanı Asım Küllah’tır. Dokuma yapmayı ilkökul çağlarında annesi tarafından öğrenmiş, aile de sadece anne-oğul dokuma yapmışlardır. Günümüzde de Asım Küllah dışında eski tezgâhta dokuma yapan kalmamıştır. Geçmişte dokuma kullanılan iplerin üretimi ve boyanması işi, ilçedeki Hamber denilen esnaf ve ustalar tarafından gerçekleştirilmekte iken bugün bu işleri yapan kişilerin artık üretim yapmaması nedeni ile fabrikasyon ipler ile dokumalar üretilmektedir. 1950’li yıllara kadar bitkisel boya ile renklendirilen ipler kullanılmış, bu tarihlerden sonra ise Sümerbank Fabrikasyon boya ile ipler boyanmıştır. Asım Küllah, ilk kumaşlarını desensiz bezayağı dolarak dokumuş, sonrasında ihtiyaca ve talebe göre yöre motiflerini kullandığı desenli dokumalar üretmiştir. Dokuma tezgâhın da 50-150 en, 9 metre ile 12 metre arası dokuma yapılmıştır ancak bu ölçüler eski tezgâhlar için geçerlidir (Görsel 1). Asım Küllah’ın çocukluğunda atadan miras olarak öğretilen kumaş dokuma geleneğinin son temsilcisi olması ve sonraki kuşağa bilgilerini aktaramamasının nedenlerini şu şekilde tanımlamaktadır; *“kumaşa olan talebin yok denecek kadar azalması, emek yoğun bir iş olup geçmişteki gibi ev ekonomisi açısından kazanç sağlamaması, hazır giyim-hızlı tüketime Manusa kumaşlarının rekabet gücünün yetersizliği, moda uygun olmaması vb. nedenlerle yeni neslin öğrenmeye hevesli olmayışdır”* (KK2, Arapgir, 2022).

Üretime hala geçmişteki kadar yoğun olarak devam etmese de Asım Küllah evinin alt katında küçük bir müze oluşturmuş ve Manusa dokumacılığını burada yaşatma ve yeni nesle tanıtmaya çabası vermektedir. Annesi ile dokumuş olduğu birçok dokuma kumaşı burada sergilenmektedir.

Görsel 1. Asım Küllah'a ait kişisel koleksiyondan Manusa kumaş örnekleri (Cinal, 2022) .

Manusa dokumaları incelendiğinde bezayağı ve bezayağı, dimi, saten, krep gibi temel bağlama türleriyle dokunan, farklı motiflerin özel ipliklerle doku içine işlendiği lanse dokuma tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. İpliklerin çözgü yönünde eklenmesiyle oluşan dokulara “çözgü lanse”, atkı yönünde eklenmesiyle oluşan dokulara da “atkı lanse” denilmektedir (Akpınarlı, 2016:1126). Lanse dokumalar, temel bağlantıya sahip dokumalarda üçüncü bir iplik sistemi kullanılarak çözgü ya da atkı ipliği yönünde desenler oluşturulabilir (<https://tekstilsayfasi.blogspot.com>, 2023). Lanseli (atkı takviyeli) dokuların özellikleri incelenecek olursa, lanseli yapılar, bezayağı, dimi, saten ve krep gibi temel bağlama türleri ile dokunan, değişik motiflerin özel ipliklerle doku içine işlendiği motifli dokulardır. Çözgü ve atkı yönünde eklenen bu iplikler parlaklıkları, renkli oluşları ve materyal çeşitleriyle dokusal yüzeyi süslerler. Diğer işlemeli kumaşlardan farkı, daha ziyade dokunun tersini kaplayan lanse ipliklerinin dokunun ön yüzünde sadece motif ve figür olarak görünmesidir (İmer,1987:87). Atkı lanseli yapılarda motifler, atkı lanse ipliğinin zemin dokuya ve desene göre olan bağlantısıyla elde edilmektedir (İmer, 1987:90); (Metlioğlu, 2015:43).

Güneş 1992 yılındaki çalışmasında Manusa dokumalarında kullanılan motifleri yöresel adları ile şu şekilde sınıflamaktadır; Kemha, Arap dudağı, Kırmızı Çiçekli, Lacivert çiçekli, Simsimi, Ufak Kareli, Yılan Eğrisi, Sandıklı, Kuş Gözü, Badem Çiçek, Badem Dal Çiçek, Muş Çiçek, Top Çiçek, Üç Çiçek, Sıçan Dişi, Santranç, Altı Parmak, Beş Parmak (Güneş, 1992:50). Yöredeki kaynak kişilere motif isimleri sorulduğunda belli bir açıklama yapamamışlardır. Bu nedenle kumaş örneklerindeki motif isimleri tespit edilememiştir. Genel olarak kalın ve ince bantlar halinde kumaşın boyuna çizgiler arasında motifler dokunmuştur. Kullanılan renklere bakıldığında ise en fazla lacivert ile kırmızı dışında, sarı, beyaz, turuncu, mavi renkleri görülmektedir (Akpınarlı, 2016:1126).

Bugün artık dokunmayan ancak örneklerine Asım Küllah'ın müzesinde ulaşabildiğimiz çözgü lanse örnekler analiz edilerek yeniden dokunabilecek kadar iyi korunmuş örneklerdir (Görsel 2, Görsel 3, Görsel 4, Görsel 5).

Görsel 2. Manusa Kumaşı Örneği (Cinal, 2022)

Çizelge 1. Örnek 1

Kumaş adı	Kartonlu dokuma, top çiçek (yöresel adı)
1cm'deki A.T.S	22
1cm'deki Ç.T.S	32
Atkı renk raporu	20 lacivert, 2.desen;23 pembe,36 lacivert
Çözümlü renk raporu	20 sarı, 12 beyaz, 20 sarı, 180 beyaz
Teknik	Bezayağı, Çözümlü lanse
Tezgâh	Jakarlı dokuma tezgâhı
İplik	Atkı ve çözümlü pamuk ipliği
Kaynak Kişi	Asım Külâh

Görsel 2'de görülen kumaş jakarlı dokuma tezgâhında kartonlu dokuma örneğidir. Çözümlü lanse ve bezayağı tekniklerinde dokunan kumaşta zeminde beyaz ve sarı; motiflerde ise lacivert ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Yörede hayatağacı/top çiçek isimleri ile bilen kumaşta 20 sarı 12 beyaz 20 sarı 180 beyaz olarak düzenlenen zeminde sarı renkler yan yana kumaş boyunca şeritler halinde alanı bölmüş, büyük beyaz alanlar içinde ise kumaşa ismini veren gül motifleri dokunmuştur. Çok renkli ve simetrik bir kompozisyona sahip olan kumaş giysilik ve ev tekstili olarak üretilmiştir. Çizelge 1'de teknik özellikleri tanımlanan kumaşın çözümlü ve atkısı pamuk ipliğidir.

Görsel 3. Manusa kumaşı örneği (Cinal, 2022)

Çizelge 2. Örnek 2

Kumaş adı	Dal çiçek motifli Manusa kumaşı
1cm'deki A.T.S	14
1cm'deki Ç.T.S	17
Çözümlü renk raporu	18 lacivert, 12 beyaz, 24 kırmızı, 12 beyaz, 18 lacivert, 28 beyaz,10 kırmızı, 34 lacivert, 10 kırmızı
Teknik	Bezayağı, Çözümlü lanse
Tezgâh	Jakarlı dokuma tezgâhı
İplik	Atkı ve çözümlü pamuk ipliği
Kaynak Kişi	Asım Külâh

Görsel 3'te görülen kumaş jakarlı dokuma tezgâhında kartonlu dokuma örneğidir. Çözümlü lanse ve bezayağı tekniklerinde dokunan kumaşta zeminde beyaz renk; motiflerde ise lacivert ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Yörede Dal çiçek ismi ile bilen kumaşta 18 lacivert, 12 beyaz, 24 kırmızı, 12 beyaz, 18 lacivert, 28 beyaz,10 kırmızı, 34 lacivert, 10 kırmızı düzenlemesi ile simetrik bir kompozisyon oluşturulmuştur. Şeritlerin tekrarı ile oluşan dokuma kompozisyonunda sırası ile pıtrak, sığır sidiği, çiçekli yaprak motifinden oluşmaktadır.

Simetrik bir kompozisyona sahip olan kumaş giysilik ve ev tekstili olarak üretilmiştir. Çizelge 2’de teknik özellikleri tanımlanan kumaşın çözgü ve atkısı pamuk ipliğidir.

Görsel 4. Manusa kumaşı örneği (Cinal, 2022)

Çizelge 1. Örnek 3

Kumaş adı	Farklı desende dokunulmuş olan Manusa kumaşı
1cm’deki A.T.S	22
1cm’deki Ç.T.S	34
Atkı renk raporu	175 mavi
Çözgü renk raporu	29 beyaz, 21 kırmızı, 36 mavi, 3 sarı, 18 kırmızı, 3 sarı
Teknik	Bezayağı, çözgü lanse
Tezgâh	Jakarlı dokuma tezgâhı
İplik	Atkı ve çözgü pamuk, polyster ipliği
Kaynak Kişi	Asım Külâh

Görsel 4’te görülen kumaş jakarlı dokuma tezgâhında kartonlu dokuma örneğidir. Çözgü lanse ve bezayağı tekniklerinde dokunan kumaşta zeminde mavi renk; motiflerde ise sarı, beyaz ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Şeritler halinde düzenlenen dokumada 29 beyaz, 21 kırmızı, 36 mavi, 3 sarı, 18 kırmızı, 3 sarı, 36 mavi, 29 sarı, 21 kırmızı, 36 mavi renk olarak simetrik bir kompozisyon oluşturulmuştur. Şeritlerin tekrarı ile oluşan dokuma kompozisyonunda sırası ile pıtrak ve sığır sidiği motifleri kullanılmıştır. Simetrik bir kompozisyona sahip olan kumaş giysilik ve ev tekstili olarak üretilmiştir. Çizelge 3’te teknik özellikleri tanımlanan kumaşın çözgü ve atkısı pamuk ipliğidir.

Görsel 5. Manusa kumaşı örneği (Cinal, 2022)

Çizelge 4. Örnek 4

Kumaş adı	Farklı desende dokunulmuş olan Manusa kumaşı
1cm’deki A.T.S	22
1cm’deki Ç.T.S	24
Çözgü renk raporu	16 beyaz, 14 sarı, 10 beyaz, 14 sarı, 18 mavi, 18 gri, 18 kırmızı
Teknik	Çözgü lanse
Tezgâh	Jakarlı dokuma tezgâhı
İplik	Atkı ve çözgü pamuk, polyster ipliği
Kaynak Kişi	Asım Külâh

Görsel 5’te görülen kumaş jakarlı dokuma tezgâhında kartonlu dokuma örneğidir. Çözgü lanse tekniği ile dokunan kumaşta zemini 16 beyaz, 14 sarı, 10 beyaz, 14 sarı, 18 mavi, 18 gri, 18 kırmızı, 14 sarı, 10 beyaz, 14 sarı, 3 kahverengi, 32 kırmızı, 3 kahverengi, 16 beyaz,

14 sarı, 10 beyaz,14 sarı,18 mavi, 18 gri, 18 kırmızı, 14 sarı, 10 beyaz, 14 sarı, 6 kahverengi,6 kırmızı, 32 mavi, 6 kahverengi, 6 kırmızı çözgü raporunda simetrik şeritlere bölünmüştür. Şeritlerin tekrarı ile oluşan dokuma kompozisyonunda sırası ile zincir ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Simetrik bir kompozisyona sahip olan kumaş giysilik ve ev tekstili olarak üretilmiştir. Çizelge 4’te teknik özellikleri tanımlanan kumaşın çözgü ve atkısı pamuk ipliğidir.

Manusa dokumacılığında çizgili ve kareli olarak dokunulmuş olan kumaşlar giyim ve ev tekstili ürünler için üretilmiş, kartonlu dokumalar çok renkli ve desenli, çukur tezgâhlarda ise çizgili dokumalar üretilmiş kumaşlardır. Giyim için üretilen kumaşlar daha çok gömlek kumaşı; ince çizgili ve pamuklu kumaşlar daha çok çarşaf, yastık kılıfı olarak değerlendirilmiştir. Dal çiçek motifi çarşaf ve yastık kılıflarında, perde olarak, kalın çizgili Manusa kumaşı şalvar dikiminde kullanılmıştır (KK1, 2022).

Geçmişte yoğun emek ile üretilen kumaşlar bugün sadece Arapgir İlçesi Halk Eğitim Merkezi tarafından kurulan atölyede kurs kapsamında üretilmektedir. Halk eğitim bünyesinde devam eden kurslarda Manusa kumaşlarının eski örneklerinden yola çıkılarak kursiyerlerin üretebileceği daha çok çizgili kumaşlar ve etek ucu bezemeli simetrik kompozisyona sahip yeni tasarımlar üretilmektedir. Geçmiş örnekleri daha natüralist çiçek ve yaprak motiflerine sahipken yeni örnekler daha geometrik ve iri bezemeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Atkı ve çözgülerinde pamuk ipliği kullanılan bu örnekler perde, sehpa örtüsü, masa örtüsü, peştamal gibi ev tekstil ürünlerine yönelik olarak üretilerek canlandırılmaya çalışılmaktadır (Görsel 6). Asım Küllah arşivinde yer alan kartonlu dokuma örneklerinden ise henüz üretim yapılmadığı tespit edilmiştir.

Görsel 6. Arapgir Belediyesi desteği ile Halk Eğitim Merkezinde dokunmuş olan Manusa kumaşı örnekleri (Cinal, 2022)

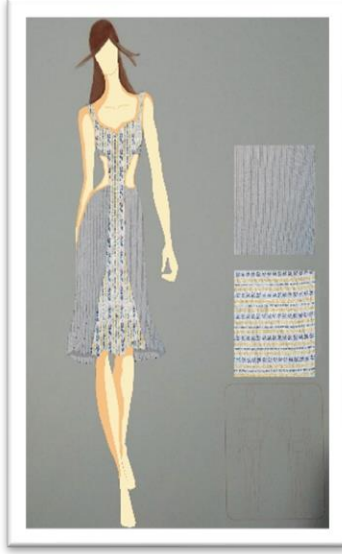
3. MANUSA KUMAŞININ MODERN GİYSİ TASARIMLARINDA YORUMLANMASI

Geçmiş Osmanlı dönemine uzanmakta olan Arapgir ilçesine ait Manusa dokuma kumaşları konusunda yapılan bu çalışmada, koleksiyon araştırma aşamasındaki edinilen bilgilere ve kumaş görsellerine dayanılarak, günümüz modasında uygun olarak yeniden tasarımlar oluşturulmuştur. Koleksiyon ismi “Manusa’nın Işıltısı” olarak belirlenmiştir. 12 parçadan oluşan kadın giysi koleksiyonu 2024 ilkbahar/yaz moda trendleri kapsamında, sokak modasına yöneliktir. Tasarım sürecinde günümüzde moda olan kalıplar ve bu kalıplara uyum sağlayan, Manusa kumaş örnekleri bir arada düşünülmüştür. Manusa kumaşının canlı renkleri ve dikkat çeken desenleri kıyafetlerle uyum sağlamış olup günümüzde de kullanıma uygundur. Giysi tasarımında ilham kaynağı Malatya iline ait Arapgir ilçesinde dokunmuş olan Manusa dokuma kumaşı seçilmiştir. Modellerin eskiz çizimi, desen çizimi, kumaşların görsel ile

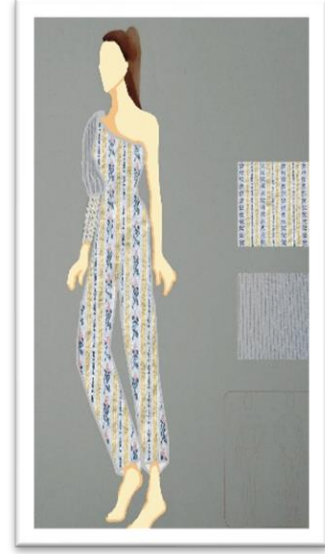
birleştirilmesi, renklendirilmesi dijital tabanlı (Adobe Photoshop CC) kullanılarak detaylandırılmıştır.

Görsel 7. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 1

Görsel 8. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 2

Görsel 9. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 3

Görsel 7, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 1'de görülen tasarımda kayık yaka, tek parça, fakir kol ve mini boy elbise olarak tasarlanmıştır. Ana kumaş olarak seçilen Manusa kumaşı pamuk çözgü ve atkı ile dokunmuş mavi renk desenli giyimlik olarak üretilmiş bir kumaştır. Etek bölümü ile iki parça görünümü sergileyen elbisenin bu bölümdeki asimetrik yapı ve farklı kumaş kullanımı elbisenin fark yaratan ve tasarıma hareket katan bölümünü oluşturmaktadır. Desenli ve desensiz kumaşın birlikte kullanımı, tasarımda kontrast bir görüntü yaratmaktadır. Elbisenin omuz/yaka alanı, kol manşetlerinde ve etek sağ ek parçada mavi saten kumaş kullanılmıştır.

Görsel 8, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 2'de görülen örnek crop ve eteğin göğüs kumaşı ile birleştiği tek parça elbise olarak tasarlanmıştır. Tasarımda kartlı dokuma olan Top çiçek isimli Manusa kumaşı ve bezayağı tekniği ile dokunmuş çizgili Manusa kumaşı bir arada kullanılmıştır. Bu kumaşlar haricinde kumaş tasarıma dahil edilmemiştir. Tasarımda kullanılan top çiçek isimli kumaşın benekli yapısı ile ikinci kumaşın çizgili yapısı desende kontrast bir yapı oluşturmaktadır. Rahat dökümlü ve pamuklu kumaş kullanılarak tasarlanması ile yaz koleksiyonu içinde yer alan tasarımın üst ve bel bölgesindeki açıklığa zıt olarak, evaze kesimdeki etek boyu diz hizasında bitirilmiştir.

Görsel 9, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 3'te görülen Tulum tasarımında tek omuz açık sağ omuzda dirseğe kadar karpuz kol dirsekten sonra daralan bir kol tasarımı yapılmıştır. Tasarımın ana kumaşı Manusa kumaşıdır. Dirseğe kadar olan karpuz kolda çizgili Manusa kumaşı kullanılarak kontrast yapısı sağlanmıştır. Bütünlüğü sağlamak için dirsekten sonra tulumun ana kumaşı kolda da kullanılmıştır. Tek parça ve rahat olması tasarımın yaz ayında yapılan tatil günleri için uygun bir tasarım olmuştur.

**Görsel 10. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 4**

**Görsel 11. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 5**

**Görsel 12. Manusa'nın
Işıltısı Tasarım 6**

Görsel 10, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 4'te görülen tasarım yaz ayının sıcak günlerinde kullanılabilecek incelik ve rahatlıkta bir gömlek, bol paça pantolon kombin tasarımıdır. Gömleğin sağ tarafında Manusa kumaşı, sol tarafında ise pamuklu beyaz bir kumaş tercih edilmiştir. Manusa kumaşı ile hareketlilik katılan gömleğe yine Manusa dokumalarından tasarlanmış çizgili bol paça pantolon eşlik etmektedir. Pantolonun bol yapısı ve pamuk kumaş olması yaz ayına oldukça uygundur. İki parçadan oluşan tasarım günlük giyime uygun tasarlanmıştır.

Görsel 11, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 5'te görülen tasarım crop tişört ve pantolon olarak tasarlanmıştır. Crop tişört düz kırmızı saten kumaş ile tasarlanırken, pantolonun verev gelen ön parçası Manusa kumaşı ile tamamlanmıştır. Bu tasarımda kullanılan Manusa kumaşı Asım Küllah'ın arşivinde yer alan ve kendi dokuduğunu ifade ettiği Manusa kumaş örneğidir. Bu tasarımda günlük yaşamda sıkça kullanılan crop tişört ve kot pantolonun Manusa kumaşı ile olan uyumu öne çıkmaktadır. Günlük yaşamda sıklıkla tercih edilen kot pantolona farklı bir şıklık, hareketlilik etkisi sağlamak için verev olarak kullanılan Manusa kumaşı kot ile uyumunu göstermektedir.

Görsel 12, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 6'da görülen askılı crop üzerine mini uzun kol crop tasarımına mini şort etek eşlik etmektedir. Tasarımı Manusa kumaşı ile tasarlanmış diz üstü çoraplar tamamlamaktadır. Askılı crop düz siyah pamuk saten kumaş ile tasarlanmıştır. Üzerinde kullanılan mini uzun kol crop Manusa kumaşı olup manşet detayında düz siyah kumaş kullanılmıştır. Mini uzun kollu crop yakasında ise dik yaka kullanılarak hareketlilik sağlanmıştır. Tasarımın alt kısmında şort eteğin şort kısmı siyah pamuk saten kumaş, üzerine gelen etek üst crop da kullanılan Manusa kumaşı ile aynı kumaştır. Mini şort eteğe diz üstü çoraplar kullanılarak bütünlük bu şekilde sağlanmıştır.

**Görsel 13. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 7**

**Görsel 14. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 8**

**Görsel 15. Manusa'nın
Işıltısı Tasarım 9**

Görsel 13, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 7'de görülen tasarım etek ve bluzdan oluşan iki parça takım olarak tasarlanmıştır. Örneğin üst ve alt dikiminde ana kumaş olarak Manusa kartlı dokumalarından dal çiçek motifli kumaş kullanılmıştır. Tasarımda hâkim yaka üst, yaka da ve kol manşetlerinde, ek olarak kalem etek olarak tasarlanan etek kemerinde ve uç fırfırında kırmızı saten kumaş kullanılmıştır. Kolları uzun olarak tasarlanan takımın omuzlarda bırakılan açıklık tasarımın hareket katılan ve aynı zamanda ofis modasına da uyarlanabilir özelliğini göstermektedir. Renk, motif ve kesim ağırlığı olan tasarıma mevsim rahatlığı omuz kesimleri, düz ve parlak renkli saten kumaş kullanımı ve pamuklu ince dokuma olan Manusa kumaşı sayesinde kazandırılmaya çalışılmıştır.

Görsel 14, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 8'de görülen tasarım kruvaze bir elbise olarak tasarlanmıştır. Elbisenin kumaşı Manusa kumaş örneklerinden çizgili, pamuk ve polyester ipliğin karışımı olan kumaştan tasarlanmıştır. Kumaşın diğer Manusa kumaşlarına göre olan parlak renk yapısı ve çizgili deseni elbiseye farklı bir hareketlilik katmıştır. Polyester ve pamuk karışımı olan bu kumaşın elbise üzerindeki göz alıcı yapısını tamamlamak için pamuk saten kumaş ile kruvaze elbisenin altta kalan yakası ve kol manşetleri tamamlanmıştır. Kruvaze elbisenin etek boyu diz üstünde bırakılarak hareketlendirilmiştir. Tasarım bir akşam yemeğine giderken giyilebilecek zariflikte bir tasarımdır.

Görsel 15, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 9'da görülen tasarım sağ kol fırfır detaylı sol kol düz dar kesim elbise olarak tasarlanmıştır. Elbisenin sağ ve sol kolunda farklı iki Manusa kumaşı kullanılmıştır. Sağ kolda Manusa kumaşı fırfır detayı ile birleştirilmiştir. Manusa kumaşlarının kendi içinde bulunan uyumu bu tasarım ve diğer tasarımlarda öne çıkmıştır. Hareketli üst tasarımı alt tasarımda çizgi detaylı Manusa kumaşı kullanılarak tamamlanmıştır.

**Görsel 16. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 10**

**Görsel 17. Manusa'nın
Işıltısı Tasarım 11**

**Görsel 18. Manusa'nın Işıltısı
Tasarım 12**

Görsel 16, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 10'da görülen tasarım yaz ayında rahatlıkla kullanılabilecek kumaş ve forma sahiptir. Farklı kombinlere uygun iki parçadan oluşan tasarımda üst, crop kesim uzun kollu tişört olarak tasarlanmıştır. Crop tişörtün omuzlarından pencere açılarak tişörte hareketlilik sağlanmıştır. Crop kesim tişörtü çan kesim etek ile bütünleştirilmiştir. Crop üstte kullanılan desenli manusa kumaşına karşın, etekte kullanılan Manusa kumaşının çizgili yapısı tasarımda kontrast bir yapı oluşturmuştur. Tasarım günlük yaşantımızda cafeye, alışverişe giderken giyilebilecek rahatlıkta ve şıklıkta bir tasarımdır. Özellikle yaz ayında kullanıma uygun iki parçadır.

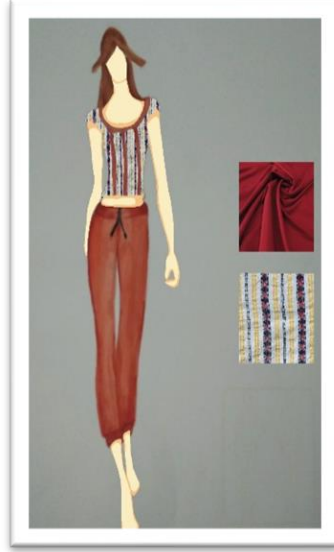
Görsel 17, Tasarım 11'de görülen tasarım ceket ve slim soft kesim jean kot pantolon olarak tasarlanmıştır. Örnekte ceketin ana kumaş olarak Manusa kumaş kullanılmıştır. Manusa kumaşının canlı rengi ve desen yapısının öne çıkarmak için ceketin yaka ve manşetlerinde mavi kot kumaş ile tamamlanmıştır. Manusa kumaşının günlük hayatımızda sıkça kullanmış olduğumuz kot ceket, kot pantolonlar üzerinde de oldukça şık ve zarif bir görüntü elde edilmiştir.

Görsel 18, Tasarım 12'de Tasarım pantolon ve bluzdan oluşan iki parça takım olarak tasarlanmıştır. Örnekte üst ve alt dikiminde ana kumaş olarak Manusa kartlı dokumalarından iki farklı motifli kumaş kullanılmıştır. Tasarımda günlük hayatta çok tercih edilen tişört ve kot pantolondan esinlenilerek tasarlanmıştır. Tasarımda farklı renk ve desenlerin kullanılmış olması nedeniyle oluşabilecek karmaşa sarı renkteki desensiz kumaş ile önlenmeye çalışılmıştır. Tişörtün gövde ön ve arka kısmında düz renk saten kumaş, kol manşetleri gövde kol altı ve beden alanı Manusa kumaş ile düzenlenmiş, böylece sadece tasarımsal anlamda alt ve üst beden uyumu değil aynı zamanda mevsim sıcaklığında bedene ferahlık sağlanmaya çalışılmıştır. Ek olarak alt giyimde Mom Jean kesimi ile günümüz moda trend kesim ve tercihleri yakalanmaya çalışılmıştır. Paçalarda kullanılan farklı desenlerdeki Manusa kumaşlarına üst bedende çapraz olarak yerleştirilerek tasarıma hareket kazandırılmaya çalışılmıştır. Farklı kombinlere müsait olarak tasarlanan bu örnekte kullanılan kumaş, kesim ve

renkler ile günümüz modasında çok tercih edilen tişört ve kot pantolon Manusa kumaşları ile yeni bir görüntüye ve şıklığa dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Görsel 17. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 13

Görsel 18. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 14

Görsel 19. Manusa'nın Işıltısı Tasarım 15

Görsel 17, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 13'te görülen Tasarım sweatshirt ve şort olarak iki parça olarak hazırlanmıştır. Sweatshirt kahve rengi penye kumaş ile Manusa kumaşının birleşimi ile tasarlanmıştır. Sweatshirt kolları ve yakası penye kahve rengi kumaş ile Manusa kumaşına eşlik etmektedir. Üst tasarımının rahatlığı alt tasarımında şort kullanılarak sağlanmıştır. Alt tasarımda üst tasarımın kollarında kullanılan penye kumaş kullanılarak bütünlük oluşturulmuştur. Tasarım ilkbahar ayında sabah yapılacak bir sahil yürüyüşüne uygun şıklık ve rahatlıkta spor bir tasarımdır.

Görsel 18, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 14'te görülen tasarım iki parça olarak tasarlanmıştır. Tişört ve eşofman günlük yaşantımızda kullanıma uygundur. Tasarımın üst kısmında bulunan tişört 4 bölme olarak Manusa kumaşı ile bütünleştirilmiştir. Tişörtte kullanılan Manusa kumaşının desenleri ile bütünlük sağlamak için tişörtün ana kırmızı kumaşı şeritler halinde kullanılmıştır. Bu şekilde tişört de hareketlilik sağlanmıştır. Tişörte eşlik eden eşofman düz renk olarak tasarlanmıştır. Tişört ve eşofman kumaşın da kırmızı pamuk saten tercih edilmiştir. Tasarımda kullanılan günlük ev yaşantımızda kullandığımız eşofmanı pamuk saten kumaş ile birleştirerek alışverişe giderken giyilebilecek rahat bir kıyafet elde edilmiştir.

Görsel 19, Manusa'nın Işıltısı Tasarım 15'te görülen tasarım sağ kol firfir detaylı sol kol düz dar kesim olarak tasarlanmış tişörtten oluşmaktadır. Tişörtün sağ ve sol kolunda farklı iki Manusa kumaşı kullanılmıştır. Bu tasarım da Manusa kumaşı farklı formlarda sergilenmiştir. Sağ kolda Manusa kumaşı firfir detayı ile birleştirilmiştir. Tişörtte iki farklı Manusa kumaşı birleştirilmiştir. Dokunmuş olan Manusa kumaşlarının kendi içinde bulunan uyumu bu tasarım ve diğer tasarımlarda öne çıkmıştır. Hareketli üst tasarımı alt tasarımda düz renk kilotlu çorap görünümünde vücudu saran tayt ile tamamlanmıştır. Tasarımın kalıbı hazır giysi kalıbı ile hazırlanmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanların ilk güdüsü korunma olarak değerlendirilmektedir. Bu korunma gereksinimi sadece bedenın doğa koşullarından korunması değil aynı zamanda ruhun ve ömrün de korunmasını içeren güdü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığı bu güdü kimi zaman akranlarından farklılaştırma kimi zaman ise ulvi olan güçle birleşme ve onun tarafından korunmaya yöneltmiştir. Özellikle arkeolojik kaynaklara baktığımızda giyim ve kuşam unsurlarının bu amaçlara hizmet ettiğini açıkça görmekteyiz. Geçmişte olduğu gibi tüm yaşam tarihi boyunca ve bugün de giyim bu amaç doğrultusunda bireyin kimliğini yansıtan önemli bir sözsüz iletişim aracı görevi görmektedir. Giyim ve kuşam ile kendini gösterme, bir gruba dahil olma ya da farklılaşma, kimliğini ispat etme çabası ile giyim ve kuşam zaman içinde çok daha fazla çeşitlenmiştir. Aynı zamanda insan oğlunun gelişimi, yerleşik hayata geçiş, teknik ve teknolojik gelişmelerde tekstil alanındaki gelişimi hızlandırmıştır. Tüm bu gelişmeler ile ticaret yollarındaki gelişimde ihtiyaç karşılamak amacı ile üretilmiş dokumaların ticari bir ürüne dönüşmesi sağlamış, böyle atölyeler kurularak yöresel kimliğin de oluştuğu dokumalar üretilmeye başlanmıştır. Ancak makineleşme ve sanayi toplumuna geçiş ile 19.yüzyilin sonlarında giysiler büyük kitlelerin ulaşabildiği ilk tüketim mallarından biri olmuş, seri üretim ile ucuzlaşan giysi fiyatları herkesin onlara rahatlıkla ulaşabilmesini sağlamıştır, hazır giyim sektörünün hızına yetişebilecek kumaş üretimleri ile küçük atölyeler önemini yitirerek yöresel dokumalar hızla kaybolmaya başlamıştır. Konumuz olan ve geçmişi Osmanlı dönemine uzanmakta olan Arapgir ilçesine ait Manusa dokuma kumaşları da yöresel kimlik taşıyan örnekleri ile geçmişte hem ihtiyaç hem de ticari olarak üretilen dokumalardandır. Araştırmamız neticesinde dokuma bugün sadece Arapgir Halk Eğitim Merkezinde açılan kurslarda devam ettiği, kartlı dokumaların ise artık dokunmadığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında Manusa geçmiş örneklerden günümüze kalan 13 farklı dokuma örneği tespit edilmiştir. Tespit edilen ürünlerde kullanılan iplik, teknik, renk, motif, kompozisyon, atkı ve çözgü sıklığı, özelliklerinden oluşan bir bilgi formu oluşturularak, dokuma görseli ile bu bilgiler tez içerisinde tanıtılmaya çalışılmıştır. Dokumalardan 4 tanesi çözgü lanse ve bezayağı, 9 tanesi bezayağı tekniği ile dokunmuştur. Çözgü lanse örnekler ince veya kalın bantlar içerisinde bitkisel motiflerin yer aldığı dikine bezemeli ve çok renkli dokumalardır. Bezayağı tekniği ile dokunmuş olanlar ise 1 tanesi kareli diğerleri ise çizgili kumaş olarak dokunmuştur. Manusa kumaş dokumalar üzerindeki bezemeler geometrik ve bitkisel bezemeler olarak iki grupta sınıflandırılmış, geometrik bezemelerden en fazla kullanılan motifler dikey çizgi, kare ve yatay çizgilerdir. Bitkisel bezemelerde en fazla kullanılan motifler ise yaprak, çiçek ve pıtrak motifleridir. Tüm örneklerin çözgü ve atkılar pamuk olmakla birlikte, çözgü ve atkı sıklıkları kumaş modeline göre değişmektedir. Teknik olarak incelendiğinde Manusa kumaşları, özellikle ilkbahar-yaz mevsimi modasına uyurlanabilir elverişte bir kumaştır. Desenli ve canlı renklere sahip olması ve farklı kumaşlar ile kombinlenebilmesi kumaşın sonsuz tasarımlarda kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Kültür mirası olma özelliği taşıyan Manusa dokumalarının kayıt altına alınması kadar, mirasın sürdürülebilirliği de büyük önem arz etmektedir. Ek olarak Manusa kumaşları desen ve teknik özellikleri ile giyim ve ev tekstili bakımından elverişli bir kumaş olması ile kullanım alanları çeşitlendirilerek günümüz trendleri ile uyumlu olarak tasarımlarda kullanılabilir bir kumaştır. Bu bağlamda Manusa kumaşlarının üretiminin canlanmasına katkı sağlanmak, kumaşların tanınırlığının artırılması, yeniden gelir

getirebilecek ve istihdam sağlayacak şekilde ticarileşmesi için yerel yönetim, kurum, kuruluş ve tekstil firmaları tarafından değerlendirilmesi önerisindeyiz. Özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde Gaziantep merkezli olarak gerçekleşen depremde felaketi yaşamış olan Malatya Arapgir ilçesinde Manusa kumaşlarının üretimi ve ticaretinin canlanması, ilçe için yeni yapılanma ve istihdam sürecine de destek verebileceği konusu düşünülmelidir. Ek olarak ayrıca üniversiteler, kurum ve kuruluşlar, sanayi iş birliği ile yapılacak olan projeler, ar-ge çalışmaları ve iş birlikleri ile Manusa kumaşları tanıtılabileceği gibi, yeni üretim ve ürün üretme/çeşitlendirme, ticarileştirme süreçleri gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akpınarlı, F. Ve Gök, E. , Geleneksel Manusa Dokumalarının Teknik, Motif Analizi ve Yeniden Uygulanması”, İdil Dergisi, 5/20, 2016.

Akpınarlı, F. ve Bulat, F., Tekstil Yüzeylerinin Manipülasyonu ve Dijital Transfer Baskı Denemeler”, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 9/17, 2016.

Akpınarlı, H. F., Kumaş Dokumacılığının Anadolu’daki Coğrafi Dağılımı”, İdil Sanat ve Dil Dergisi, 1, 2021.

Başar, G., *Dokuma Tekniği ve Sanatı*, Argonaut Basım, Cilt 1, İzmir, 2020.

Erdoğan, S., *Arapgir Manusa Dokumaları*, 7th International İstanbul Textile Conference, Anadolu’ya Dokunan Bezler, İstanbul, 2016.

Güneş, H., *Malatya’da Manusa Dokumacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat, Malatya Özel Sayısı, 16, 1992.

Palalı, İ., *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında, (Vilayet Salnamelerine ve Mahalli Kaynaklara Göre) Diyarbakır, 1869-1905*, Doktora tezi, Malatya, 1999.

Uğurlu, S., *Geleneksel Tekstil Teknikleriyle Yeni Sanatsal Çalışmalar*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018

<https://www.arapgir.bel.tr/>, (Erişim Tarihi: 20.08.2023).

<https://tekstilsayfasi.blogspot.com>, (Erişim Tarihi: 20.08.2023).

İmer, Z., *Dokuma Teknikleri I*, Cem Web Ofset, Ankara, 1986.

KK1- Kavas, Mesut. Arapgir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü “Arapgir ilçesinin adının nereden geldiği” konulu görüşme, Arapgir (28.09.2022).

KK2- Külâh, Asım. 71. “Manusa Kumaşı ve Dokuma Tezgâhları” konulu görüşme, Arapgir (28.09.2022).

ARTİSTİK SERAMİK PANOLARIN, GÜNÜMÜZDE SERAMİK DUVAR SANATINA DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. NALÂN DANÂBAŞ

Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
nalandanabas@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-9838-4433

Özet

Mimaride seramik pano uygulamaları geçmişten günümüze gelen bir pratiği içermektedir. İç ve dış mekânlarda sürekli olarak kullanılmış olan seramik panolar, dönemin kültürünü, duygusunu, politikasını ve eğitim düzeyini aktararak bir ifade dili olma özelliği göstermiştir. Tarihsel süreç içerisinde seramik panolar, ilk olarak Mısır ve Mezopotamya’da yapıların dış yüzeylerini hem korumak hem de süslemek amaçlı kullanılmıştır. Kültür, bir toplumu diğerlerinden ayıran en önemli özelliktir, seramik panolar da her dönemin kendine ait kültürünü ve düşüncesini günümüze kadar yansıtmışlardır. Artistik seramik panoların, günümüzde seramik duvar sanatına dönüşmesi sonucunda çoğu kamusal ve özel mekânlarda izleyici ile buluşması, geçmişe ve geleceğe göndermeler yapan uygulamaları içermektedir. Ülkemizde 1950’lerde çağdaş kent anlayışıyla uygulanan artistik seramik panolar çoğunlukla sosyal yapılarda, otel ve şirket binalarında ve kültür merkezlerinin iç ve dış mekânlarda görülmektedir. Seramik disiplini içerisinde, farklı uygulama teknikleri ile oluşturulan seramik panoların, sadece bir eser olması dışında, uygulandığı mekân ile de bir bütünlük sağlaması ona ayrıcalıklı bir anlam kazandırmaktadır. Üretilen panoların ana maddesi olan kil, günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle birlikte yeni yöntemleri ve malzeme çeşitliliğini de beraberinde taşıırken, sanatçılara geniş bir yelpaze olanağı sunmaya devam etmektedir. Ayrıca, günümüzde uygulanan seramik duvar sanatı, seramik alanındaki genç kuşaklara kültürel anlamda ilham kaynağı olmaktadır. Artistik seramik panoların, günümüzde seramik duvar sanatına dönüşümü isimli çalışma, pano uygulamalarının tarihini yeniden tekrarlamak olmamakla beraber, ulusal ve uluslararası seçilmiş örnekler ve uygulamalarla elde edilen teorik bilgi ve görsellerin hem genç nesillere bir bilgi aktarımı sağlamak hem de geçmişle günümüz arasında bir köprü kurulmasını amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Artistik pano, Duvar sanatı, Seramik

THE TRANSFORMATION OF ARTISTIC CERAMIC PANELS INTO PRESENT-DAY CERAMIC WALL ART

Abstract:

The application of ceramic panels in architecture is a practice that spans from the past to the present. Used in both interior and exterior spaces, ceramic panels have become a language of expression, conveying the culture, emotions, politics, and educational level of the time. Throughout history, ceramic panels have been used to both protect and decorate the exterior surfaces of buildings in Egypt and Mesopotamia. Since culture is the most prominent feature

that distinguishes one society from another, ceramic panels have reflected the unique culture and mentality of each period to the present day. The transformation of artistic ceramic panels into contemporary ceramic wall art has led many of them to meet the viewer in public and private spaces, incorporating applications that contain references to the past and the future. Practiced with the modern urban approach in the 1950s in Turkey, artistic ceramic panels are often found in social structures, hotel and commercial buildings, as well as interior and exterior spaces of cultural centers. Designed using a variety of techniques within the discipline of ceramics, ceramic panels not only serve as works of art, but also contribute to the integrity of the environment in which they are installed, adding a sense of authenticity. As the primary material for building panels, clay continues to provide artists with a wide range of resources, and as technology advances, new methods and a variety of materials are becoming available. Furthermore, ceramic wall art as it is practiced today is a source of cultural inspiration for the younger generations in the field of ceramics. Although the study “The Transformation of Artistic Ceramic Panels into Present-day Ceramic Wall Art” does not aim to repeat the history of panel applications, the theoretical knowledge and visuals obtained through selected national and international examples and practices are intended to serve both as a transfer of knowledge to younger generations and to build a bridge between the past and the present.

Key words: Artistic panel, Wall art, Ceramics

1. Giriş

Uygarıklık boyunca yaşıdığı kùltür ile çoğu alanda uygulanmış olan seramik sanatı, en çok seramik duvar panoları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dayanıklılığı, doğal bir malzeme olması ve mekâna göre tasarımları açısından da genellikle tercih edilmektedir (Hayırsever, 2019, s.2). İlk kez Mısır ve Mezopotamya’da görölen seramik panolar, yapıların yüzeylerini doğal etkilerden korumak ve süslemek amacıyla kullanılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde Anadolu’daki seramik panolar çoğunlukla mimari yapıların duvarlarında çini olarak kendini göstermiştir. Anadolu Selçukluları çiniyi idari binalarla dini binalarda, Osmanlılar ise İznik çinilerini tüm mimari yapılarda kullanmışlardır. Anadolu’da Cumhuriyet dönemine kadar kamusal yapılarda ve alanlarda kullanılan seramik hem estetik hem de işlevsel açıdan ele alınmıştır. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yönetim biçimi değişmiş ve düşünceleri de değişime uğratmıştır. Değişim sanata da yansıyarak dönemin gereksinimlerine cevap verebilecek eserler yaratılmaya başlanmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber seramiğe olan ilginin artması ile çeşitli uluslararası etkinliklerde seramik eserlerin görünür olmaya başlaması değişimlerden bir tanesidir. Bu bağlamda 1960’ların başlarından itibaren modernizm düşüncesiyle inşa edilen yapılarda, mimarların ve sanatçıların diyaloğu ile seramik panolar yapılara dahil edilmeye başlanmıştır. Aynı yıllarda Avrupa’da da benzer düşünceler hâkim olmakla beraber, panoların yapıya sonradan eklenen bir süsleme olmaması için, yüzeyin, mekânın ve çevrenin bir bütün olarak algılanması gerektiği ve mimariden ayrılamayacağı hedeflenmiştir. Yaşamımızın temel unsurlarından olan hava, su, ateş ve toprağın bütünleşmesiyle ortaya çıkan seramik sanatı, geleneği geleceğe aktaran bir yapıdır (Cingöz, 2022, s. 1,2). Geçmişte artistik seramik panolar buldukları mekâna kişilik katarken, artık günümüzde seramik duvar sanatı olarak tanımlanmaktadır. Çalışmaların malzemesi, yapım yöntemi teknolojiye göre sürekli değişse de seramik pano uygulamaları her zaman ve her devirde mimarinin tamamlayıcısı olmuştur. Seramik panoyu tasarlayan, şekillendiren, sırlayarak fırınlayan seramikçi, yaratıcılığıyla beraber eserin özgün ve tek olması açısından

sanatçı niteliği kazanmaktadır. Seramik sanatçıları, mekânlara uyguladıkları çalışmalarla, bireyi hem sanat ile buluşturur hem de psikolojik açıdan kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadırlar. 1970’li yıllarda sanata bakış açısı değişerek yeni bir algı yaratılmış ve toplumda sanata karşı bir farkında olma durumu sağlanmıştır (Hayırsever, 2019, s.12, 13). Değişim, toplumdaki topluma, ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir. Her ülkenin kültürel birikimi, inançları, coğrafyası, siyasal durumu ve ihtiyaçları birbirlerinden farklı olduğundan, değişimi ve yenilenmeyi de farklı yaşamışlardır (Erman, 2010, s.79). Günümüzde iç ve dış mekânlarda karşılaştığımız seramik duvar sanatı, mimari yapının soğuk görünümünü sanatla beraber gizleyerek, yer aldığı alanın özelliklerini ifade etmektedir. Duvar, sınırlayan bir öğe olarak düşünüldüğünde, seramik duvar sanatı yapıyı sanatsal ifade biçimi ile değerli kılmakta ve böylelikle izleyenin iç dünyasında bir hareketlilik meydana getirmektedir (Küçük ve Özçelik, 2022, s. 480).

2. Seramik Sanatında Duvar Panoları

Hammaddesi kil olan ve çeşitli yöntemler ile üretilen seramik panolar, işlevsel, dekoratif veya sanatsal isimlendirilmeleriyle mimariye bağlı pişmiş kil ürünler olarak tanımlanmaktadır. Avrupa’da duvar panoları 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimi ile hız kazanmıştır. Endüstrileşmeyle beraber İngiltere’de gelişen Arts and Crafts hareketi, seri üretimin artması ve el emeğinin azalmasına karşı tepki göstermiştir. Resim ve heykel sanatçıları Arts and Crafts hareketinin etkisiyle seramik alanına ilgi duymuş ve bu dönemde modern seramik atölyeleri çoğalmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında, Arts and Crafts, Art Nouveau, De Stijl ve Bauhaus gibi yapılanmaların amacı disiplinlerarası etkileşimi artırmak ve en önemli iki alan olan mimarlık ve seramiği birleştirme düşüncesidir. Mimar Walter Gropius ve Le Corbusier, modern mimarlık ilkelerini benimseyerek zaman içerisinde ilkeleri olgunlaştırmışlardır. Modernitenin sorgulandığı 1960’lı yılların ardından tekdüzeliğe tepki olarak Postmodern mimarlık hareketi gelişmiştir. Dönemin sanatçılarıyla çalışan mimarlar yapı tasarımlarına seramik panolarını da dahil etmişlerdir. Yine dönemin ressamı, heykeltıraşları ve seramik sanatçıları çoğu yapıya seramik pano uygulamalarında bulunmuşlardır. Türkiye’de ise mimarlık, 20. yüzyılın başlarında Selçuklu ve Osmanlı çini sanatının etkisi altında kalmıştır. 1940’lı yıllarda, modern mimarlığın etkisi görülmeye ve 1950’li yıllarda ise, batının mimarisinden etkilenilerek geleneksel tasarımlardan uzaklaşmaya başlanmış, mimarlık ve sanat iş birliği bu dönemde önem kazanmıştır. Yapılarda artistik seramik panoların yaygınlaşması ve sanatsal bir olguya dönüşmesi yine bu dönemde görülmektedir. Geçmişte mimari yapılarda görülen çiniler, zaman içerisinde batının da etkisiyle dönemin gerekliliğine uyum sağlayarak yerini modern seramik panolara bırakmıştır. Batı mimarisine uygun modern yapıların cephelerinde kültürel ve Anadolu’ya ait simgelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Sonraki zamanlarda sanatçılar modern mimari anlayışına uygun iç ve dış mekânlarda eserlerini uygulamışlardır. Çağdaş mimaride panolar, endüstriyel ve sanatsal seramik panolar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Cingöz, 2022, s. 88,89,97-101). Sanat, geçmişten günümüze insan yaşamında önemli bir yere sahip olurken diğer bir taraftan da bir ifade aracı olarak kullanılmıştır. Disiplinlerarası sınırların ortadan kalktığı günümüzde, mimarlık ve seramik devamlı etkileşim halindedir (Çetin, 2022, s. 85). Yaşadığımız yüzyılda mimari ve seramik etkileşimi üzerinden artistik seramik panoları, günümüzde duvar sanatına (Ceramic Wall Art) dönüşerek çeşitli uygulamalarını sürdürmektedir.

3. Seramik Duvar Sanatı Üzerinden Sanatçı ve Yapıt Okumaları

Seramik dayanıklı bir malzeme olarak farklı uygulamaları içerisinde barındıran bir malzemedir. Bu nedenle geçmişten günümüze mimaride önemli bir yer tutmuştur. Seramik sanatı, toplumsal ve kültürel olgusuyla beraber, gelişen/dönüşen bir alan olarak en çok seramik duvar panolarında kendini göstermiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze dönüşerek gelen pano uygulamaları, yaşadığımız yüzyılda sanatçıların ifade biçimlerinin de değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur.

Seramik duvar sanatı ile okunabilecek eserler üreten yerleştirme sanatçısı **Danielle Weigandt**, zamanın ne olduğu sorusu üzerinden, onun görülemediğini, işitilemediğini, koklanamadığını ve dokunulamadığını düşünmektedir. Zamanın tüm duyularımızdan kaçtığını söyleyen sanatçı, yine de onu yaşadığımızı ve aslında her yerde olduğunu savunmaktadır. Çoğu kişi için zaman sadece duvardaki bir saattir. 24 saat sürekli dönen ve sürekli bir döngüyü ifade etmektedir. Weigandt'ın sanatı, jeoloji ve kuantum fiziği ile ilgilidir. Çalışmalarında küp formunu kullanan sanatçı, küpü zamanda bir an olarak ifadelendirirken, formların bir araya gelmesiyle de tüm zamanı duvar üzerinde kurgulamaktadır. Sanatçı, duvardaki saatin ötesine geçerek, görünmez gibi görünen zamanı görünür kılmak peşindedir. Mekâna özgü yerleştirmeler yapan Weigandt, izleyen için zaman içerisinde eserlerini farklı yorumlamalarla düşüneceklerini beklemektedir.

Görsel 1,2,3,4,5,6: Danielle Weigandt, “Untitled”, “İsimsiz”, porselen, 2018-2019, 15 Haziran 2023.

Sanatçı, sanatı yaratma sürecinin, yaratılan nesne kadar önemli olduğu düşüncesinden hareketle, izleyicinin anlamak için sadece gözlerini eser üzerinde gezdirmesi veya sadece etrafında dolaşmasının yeterli olmadığını düşünmektedir. İzleyici, zamanın gerçekte ne olduğuna dair kendi yorumunu aktif olarak devreye sokmalıdır. Weigandt'ın çalışmaları, her zaman geçmiş zamanın bir temsili olsa da onları şimdiki zamanda yaratmaktadır. Sanatçı hem zamanın hem de çalışmalarının sonsuz olduğunu işaret etmektedir (URL 1). Weigandt, yaşadığımız olayların zaman içerisindeki yapısını ve hayatımızdaki rolünü araştırmaktadır. Ona göre bir olayın fiziksel oluşumu veya durumu, zamandaki bir noktayla ilişkilendirildiğinde hem yere hem de zamana bağlı bir anı simgelemektedir. Böylelikle farklı yerleştirmelerle zamanı birleştirmeye çalıştığını düşünmektedir (URL 2).

Seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üreten diğer bir sanatçı **Heather Knight**, modern tasarım ile doğal dünya arasında bir köprü kurmaya amaçlamaktadır. Knight, modern estetiği doğadan ilham alan desenler, şekiller ve dokularla birleştiren seçkin porselen çalışmalarıyla tanınan bir sanatçıdır. Sanatçının zanaata dayalı çalışmalarının tümü elle şekillendirilmiştir. Knight'in yavaş üretim tekniğine olan bağlılığı, yarattığı her nesnenin tek örnek olması ve bir ömür boyu dayanacak şekilde kurgulanmasını sağlamaktadır (URL 3). Sanatçı neredeyse tüm çalışmalarını porselen malzeme ile doğadan ilham alarak ve tekrara dayalı formlar olarak üretmektedir. Knight çalışmalarının organik modern tarzda olduğunu, dokuya odaklandığını işaret etmektedir. Yaratım sürecinde günün modasını ve iç mekânları bir

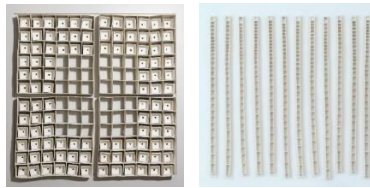
sıçrama tahtası olarak gören sanatçı, yaptığı yürüyüşler sürecinde karşılaştığı tüm doğal nesnelere etkilendiğini ve bunun üzerine çalışmalarını gerçekleştirdiğini söylemektedir.

Görsel 7,8(ayrıntı),9: Heather Knight, “Porcelain Wall Sculpture”, “Porselen Duvar Heykeli”, 2007-2008, 17 Mayıs 2023.

Kili dünyevi ve kalıcı bir malzeme olarak gören sanatçı, doğayı da yeni ifade biçimleri oluşturmak için bitmeyen bir kaynak olarak görmektedir. Knight’ın kil levhalar ile başlayan çalışmaları, rüzgârın ve dalgaların hareketini yüzeye yansıtmasıyla devam etmektedir. Sanatçının çalışmaları birçok ülkenin mimarları tarafından tercih edilmektedir. Sanatçı çiçeklerden deniz kestanelerine ve tohum kabuklarına kadar, yaratıcılığını harekete geçiren doğal nesnelere bir araya getirmektedir. Dokuları yan yana getirerek seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üretmektedir (URL 4). Duvar heykellerini sadece porselenin verebildiği ruhani yarı saydamlığı vurgulamak için formların yüzeyini sırsız bırakan sanatçı, neme karşı da dayanıklılık kazanması açısından formları yüksek derecede fırınlamaktadır.

Çalışmalarında mekânlarla hem duygusal hem de fiziksel ilişkimizin bizi nasıl şekillendirdiği duygusu üzerinden hareket eden İrlandalı seramik sanatçısı **Isobel Egan**, kırılma, hafıza, mahremiyet ve duygu gibi kavramları eserlerine taşımaktadır. Kâğıt kadar ince porselenle çalışan sanatçı, mekânla olan ilişkisini ve onun hem fiziksel hem de duygusal olarak izleyeni nasıl etkilediğini işaret eden yüzeyler oluşturmaktadır. İzleyicide merak uyandırmayı hedefleyen sanatçı, çalışmalarında kişisel etkileşimlerini, deneyimlerini ve gözlemlerini kapsayan yaşam yolculuğundan hareket etmektedir. İnce porselenden kutu heykeller yapan Egan, şehirler, evler ve soyut mekânlar inşa etmektedir. Kutu evler hayal gücüyle sağlamlaştırılan aslında dayanıksız yapıları hatırlatmaktadır. Ayrıca, çalışmalar anılarımızı saklayabileceğimiz gizli bölmeleri önermektedir.

Görsel 10,11: Isobel Egan “Inside Outside”, “İçeriden Dışarı”, “Continuity”, ”Süreklilik”, 15 Haziran 2023.

Yaşadığımız evlerin sağlamlığını ve dayanıklılığını, ayrıca bizi çevreleyen duvarların gerçekliğini sorgulamaktadır. Sanatçının çalışmaları izleyicinin kendi mekânlarını, çocukluk ve hafıza deneyimlerini düşünmeye davet etmektedir. Kutu yapıları mikro mimari eserler gibidir (URL 5). Aynı zamanda, yaşadığımız binalarla aramızdaki karşılıklı ilişkiyi araştıran sanatçı, izleyeni yüzeyin ötesine bakmaya ve ilk bakışta görünmeyen gizli alanları keşfetmeyi hedeflemektedir. Egan’ın “Inside Outside”, “İçeriden Dışarı” isimli çalışması, bilincimizde

duvarlar ördüğümüzü, boşluğu, dinginliği ve sınırlamaları ifade eden seramik heykel serilerinden oluşmaktadır (URL 6).

Seramik duvar sanatı kapsamında yapıtlar üreten diğer bir sanatçı **Judit Varga**, Macaristan doğumlu bir seramik sanatçısıdır. Doğayla ve onun içerisindeki organik formlarla bağ kuran sanatçı, biçim, renk, yüzey ve yapı arasındaki dengeyi bulmak için çalışmaktadır. Sanatçının doğayla ve üzerine inşa edildiği organik yapılarla güçlü bir bağı vardır. Yürüyüşlerinde karşılaştığı küçük nesnelere, ona doğanın kırılğan izlerini sunmaktadır (URL 7). Doğanın sunduklarından etkilenen sanatçı, yaşamdaki döngüyü vurgulamak için boş bölmeler, kozalar ve ölmekte olan çiçekleri metaforik bir yaklaşımla ifade etmektedir. Ona göre doğa, her zaman uyum ve denge içerisinde döngüsünü sürdürmesine rağmen uyumsuzluk ve çatışmalardan da beslenmektedir. Sanatçı, çalışmalarını kilin doğası gereği ıslakken şekil vererek astarlamaktadır (URL 8).

Görsel 12,13: Judit Varga, “Knot”, “Düğüm”, 17 Nisan 2023.

Plastik özelliği ve yönlendirilebilir olmasıyla porselen malzemeyi tercih eden sanatçı, kırmızı, beyaz ve siyah kil de kullanarak, çalışmalarını fırınladıktan sonra mat bir sır ile sırlamaktadır. Varga, kil aracılığıyla doğadaki evrensel dil ile bir bağ kurduğunu düşünmektedir. Sanatçının eserleri, doğada bulunan nesnelere ve onların keşfi olarak tanımlanmaktadır. Kilin yaşayan bir malzeme olduğunu düşünen sanatçı, genellikle eserlerinde içsel boşlukları vurgulamakla beraber, yaşamındaki hüznü ve neşeyi yaşam boyunca geçici bir yolculuğun kalıntılarıyla ilişkilendirdiğini vurgulamaktadır (URL 9).

Uzaktan bakıldığında ikna edici ancak izleyiciyi yakından bakmaya davet eden çalışmalar üreten **Karyn Gabriel**, kili birincil malzeme olarak kullanması ile tekrar, modülerlik, alan ve doku konularında da duyarlı bir sanatçıdır. Tasarımcı ve görsel bir sanatçı olan Gabriel, duvar heykelleri yaratırken güzelliği, zanaatı ve işlevi birleştirmeye çalışmaktadır. Çalışmalarında ağırlıklı olarak kil malzeme ile çalışan Gabriel, yapısal bileşenler olarak metal, deri ve iplik malzemelerini de kullanarak kilin ağırlığına karşı zıtlıklar yaratmaktadır. Sanatçının çalışmaları incelikli ve ayrıntılarla dolu olmasına rağmen, sadeleştirilmiş formları içermektedir (URL 10). Kent görüntüleri ve doğada bulunan biçim ve desenlerden etkilenen Gabriel, aslında yüzeyin altını araştırdığını, formların özüne indiğini ve bizi çevreleyen yapıları ortaya çıkardığını vurgulamaktadır.

Görsel 14,15(ayrıntı),16,17(ayrıntı): Karyn Gabriel, “Burnt”, “Yanmış”, 2020, “Origin”, “Köken”, 18 Şubat 2023.

Tekrar ilkesini çalışmalarında bir yapı taşı olarak kullanan sanatçı, yapıyı modülerlik, boşluk, yüzey ve doku aracılığıyla ifade ettiğini düşünmektedir. Hem bütün hem de yüzlerce parçadan oluşan duvar heykellerinde sır kullanmayan sanatçı, ritmik hareketlere ve temel yapılara odaklanmaktadır (URL 11). Sanatçı, “Burnt”, “Yanmış” isimli çalışmasında, duvara monte edilen heykelsi bir pano için, çok sayıda düzensiz biçimli seramik karoyu çelik tel ile birbirlerine bağlamıştır. Gabriel’in tek tek karoları birleştirmesi, yalnızca ritmik hareketi oluşturmak için değil, aynı zamanda benlik ve topluluk fikirleri için de bir metafor olarak tasarlanmıştır. Farklı parçaların bağlantısının görünüşte zayıf olduğu, ancak bir araya getirildiğinde bütünün daha güçlü olduğu üzerinden oluşturulmuştur (URL 12).

Seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üreten diğer bir sanatçı **Laurel Lukaszewski**, kil malzeme ile yerleştirmeler ve heykeller üreten bir sanatçıdır. Sanatçının çalışmaları, zamanda yakalanmış bir an düşüncesine odaklanan ve doğayı yansıtan nesnelere içermektedir. Lukaszewski’nin çalışmaları, doğada bulunan ritim ögesine ve Japon kültürünün üzerine yaptığı çalışmalardan oluşmaktadır (URL 13). Suda yaşayan canlıların yanı sıra hareket, desen ve ritimlerden etkilenen sanatçı, çalışmalarında suya ömür boyu sürecek olan tutkusunu yansıtmakla beraber, suyun kesintisiz bir şekilde akışını yorumlamaktadır. Ona göre çalışmaları, bu sürekli hareketin sadece bir an için bile olsa durdurulduğu bir kesiti yakalamayı amaçlamaktadır. Duvar yerleştirmeleri, sergi süresince var olan ve daha sonra yeniden yapılandırıldığında değişen, sürekli değişimi yansıtmaktadır (URL 14).

Görsel 18,19,20: Laurel Lukaszewski, “Past Midnight”, “Geceyarısı Sonrası” 2013, “The Changing Tide“, “Değişen Gelgit” 2014, “Dreams written while falling from the night”, “Geceden Düşerken Yazılan Düşler” 2013, 25 Ocak 2023.

Neredeyse Zen benzeri minimalist bir anlayışa sahip olan çalışmalar, duvardan aşağıya doğru sarkmaktadır. Sanatçının “Past Midnight”, “Gece Yarısı Sonrası” isimli çalışması, siyah porselen bobinlerden oluşan ilk bakışta sıkı bir kütle görüntüsüne sahip, gerçekte yerçekimine karşı duran gevşek bir yapıyı temsil etmektedir. Sanatçı bu çalışmasını mürekkeple yazılmış bir yazı olarak düşünmektedir. Siyah porselen işçiliği biçime ve çizgiye odaklanmayı sağlarken, beyaz renkli çalışmaları ise ışık ve gölgeye dikkat çekmektedir. Ham siyah ve beyaz porselen malzemeyle oluşturulan çalışmalar saf ve görsel bir etki sunarken, çizginin, formun, ışığın ve gölgenin de önemli bir etki yarattığı görülmektedir. Sanatçının oluşturduğu her parça, ince bir delikten geçirilerek şerit haline getirilen ve bir bütünün parçası olan formları içermektedir (URL 15).

Birçok sanatçı gibi **Lauren Blakey** de doğal dünyadan ilham alan, çalışmalarını doğal yaşam ve biyoloji ile ilgili konular üzerinden ele alan bir sanatçıdır. Sanatçı, doğada bulunan yan yana gelmeleri aktarmakla beraber, büyüme, çürüme, güç ve kırılma kavramlarına odaklanmaktadır. Yosun, liken ve alglerin yüzeyleri, zamanla lekelenen ve yıpranan tortular, geçmişi ve büyümeyi açığa çıkaran yüzeyler oldukları için bu kavramlara

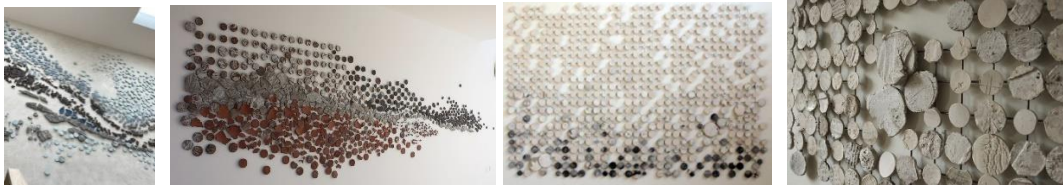
özellikle örnektir. Blakey'nin jeolojik olarak esinlendiği oluşumlar zaman duygusunu somutlaştırmaya çalışır, böylece ufalanmış ve çürüyen parçaların doğada bulunan bu karşılıklı döngüde yer aldıkları algılanabilir. Parçaların çoğu bir duvara asılabilecek şekilde düzenlenmektedir. Blakey, seramik duvar sanatı çalışmalarını topraktan veya denizden çıkarılan özel çalışmalar olarak görmektedir. Yarattığı nesnelere ortaya çıkarılmış kalıntıları hissettirse de geçmişimizden söz eden izleri işaret etmektedir (URL 16).

Görsel 21,22,23: Lauren Blakey, 2019, 21 Aralık 2022.

Bir süre sadece karolara odaklanan sanatçı, yaptığı çalışmaların aslında bir tuval-pano olduğunu düşünmektedir. Karolarla her şey yapılabilir düşüncesiyle yola çıkan sanatçı, onları çoğaltarak duvar heykelleri üretmektedir. Karoların iki boyutlu olduğu düşünülse de üzerlerine gelen çalışma ile üç boyutu yansıtmaktadırlar. Kil malzemenin duygusallığına inanan Blakey çalışmalarında hem doğadan hem jeolojik oluşumlardan hem de kaya benzeri dokulardan, özellikle yosun ve geçmişi açığa çıkaran yüzeyleri işaret etmektedir (URL 17).

Seramik duvar sanatı kapsamında yapıtlar üreten Amerikalı sanatçı **Margaret Booser**, kil malzeme ile tarihe ve jeolojiye dokunmasıyla bilinen bir seramik sanatçısıdır. Sanatçı genellikle topraktan çıkan ve doğrudan sanatına giren kil ve mineraller ile çalışmaktadır. Bazı durumlarda, topraktan çıkardığı renkli malzemelerden kompozisyonlar oluşturarak, "toprak çizimler" adını verdiği çizimleri yaratmaktadır. Çizim olarak adlandırılmasına rağmen, bu sanat eserleri daha çok heykelsi yerleştirmelere benzemektedir ve çizdiği malzeme kâğıt değil aslında galeri duvarıdır. Booser, yerleştirmelerine farklı kil, mineral ve toprak dolu kovaları galeriye getirmekle başlar. Daha sonra kendisinden çalışması istenilen her mekânın özelliklerine göre farklı bir çalışma yaratarak yanıt vermektedir. Sanatçı çalışmalarını sıkıştırılmış toprak resimler olarak tanımlamakla beraber duvarlara asılan kompozisyonlar oluşturmaktadır (URL 18).

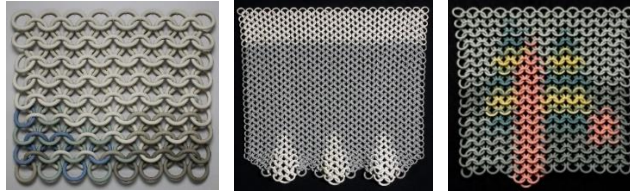

Görsel 24(ayrıntı),25,26,27(ayrıntı): Margaret Booser, "Continents in Perpetual Movement", "Kıtalar Sürekli Hareket Halinde" 2023, "Accumulation", "Birikim", 2008,"Bandar Dirt Poem", "Bandar Kir Şiiri", 27 Mart 2023.

Sanatçının, "Continents in Perpetual Movement", "Kıtalar Sürekli Hareket Halinde" isimli çalışması, Hint Okyanusunda 115 adadan oluşan bir takımada tasvir etmektedir. Okyanus hissi veren çalışma, hareket ve okyanus tabanındaki izleri, parçalanmışlığı ve gelgitlerin hareketini işaret etmektedir. Sanatçı ayrıca, ticari sanat galerileri için daha kolay tüketilebilen dikdörtgen plakalar üreterek parçaları duvara kurgulamayı uygun görmektedir. Dünya

tarihinden ve jeolojisinden ilham alan sanatçı, genellikle gözden kaçan hikayelerin soyut görünümünü sunmak için ham toprak ve kil malzemeyi kullanmakla beraber, şehirlerin altındaki toprağın haritalanmış şeklini sade bir biçimde sunmaktadır. Boozer’a göre, toprak, yaşamların en büyük bağlayıcısı, her şeyin kaynağı ve varış noktasıdır. Toprak, hastalığın sağlığa, yaşlılığın gençliğe, ölümün yaşama geçmesini sağlayan şifacı, onarıcı ve dirilticidir. Sanatçı, toprağa gereken özeni göstermeden ne bir kültüre ne de bir yaşama sahip olamayız söylemini savunmaktadır (URL 19).

Hareket halindeki bir vücudu korumak için tasarlanmış, birbirine kenetlenen seramik halkalardan oluşan çalışmalar üreten **Ruth Borgenicht**, dokuma etkisiyle savunma, kalıcılık ve gizlenme kavramlarını sorgulayan bir sanatçıdır. Eski zırhlar gibi onun da seramik halkaları hareket edebilen birbirine kenetlenen parçalardan oluşmaktadır. Ayrıca ekonomi, tarım turizmdeki büyüme, fiziksel dünya ve kişinin besin kaynaklarıyla yeniden bağlantı kurma arzusunu sorgulamaktadır. Çalışmalarında yerel malzemeleri kullanan sanatçı, izleyenin çevreye karşı duyarlı olmasını işaret etmektedir. Sanatçının geçmişten etkilenecek aldığı ve yeni bir malzeme ile ortaya koyduğu eserleri nostaljik bir duygu yaratmakla beraber, zincir desenini alışılmadık biçimlere dönüştürdüğü ve geleneksel zanaatkarlığın sınırlarını zorlayarak yaratıcı yollar açtığı görülmektedir. Borgenicht, çağdaş seramik heykel alanında çalışan özgün bir sanatçıdır. Çalışmaları, bireysel bütünlüklerini koruyan düzinelerce bileşenden oluşmaktadır (URL 20).

Görsel 28,29,30: Ruth Borgenicht, “Land and Sea”, “Kara ve Deniz” 2022, “Hairpin Curtain “, “Fırketli Perde” 2016, “The American dream: the cranberry path”, “Amerikan Rüyası:Kızılılık Yolu” 2008, 11 Mayıs 2023.

Sanatçının çalışmaları paradokslarla doludur. Çalışmalara uzaktan bakıldığında, savaş sırasında korunmak için kullanılan zincir zırhı, ancak daha yakından bakıldığında seramik malzemeyle yapılmış bir dokumayı öne çıkartmaktadır. Koruyucu bir ağ oluşturmak için kil malzeme kullanmak çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Sanatçı, ayrıca görsel olarak taş görünümünde olan halkaların, içsel kırılganlıklarıyla çelişen güçlü ve aşılmaz bir etki bıraktıklarını düşünmektedir (URL 21).

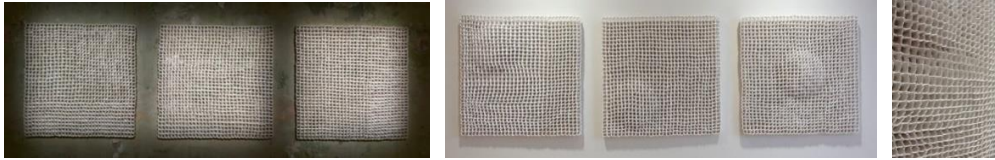
Seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üreten diğer bir sanatçı **Sara Ransford**, seyahatleri sırasında fark ettiği aşınma ve birikme etkisini kâğıt seramikler üzerinden sürdürmektedir. Onun için en önemli şey, suyun üzerimizdeki etkisi ve bu etkiyle yaşamımızı değiştiren olaylardır. Sanatçı doğada ve hayatımızda önemli olayların meydana geldiğini, geçmiş olayların açığa çıkarak, kontrolümüz dışındaki olayların bir nehrin rotasını kalıcı olarak değiştirebildiğini veya bizi nesiller boyu etkilediğini düşünmektedir. Ransford, doğada tanık olduğu gerilimi ve uyumu bilinçaltımızda açılan bir pencere metaforu olarak kullanmaktadır. Ransford, doğal dünyayı heykel formlarıyla keşfettiğini, doğadaki karmaşıklığı ve bu karmaşıklığın kendi dünyamıza nasıl yansıdığını işaret etmektedir (URL 22).

Görsel 31,32,33,34: Sara Ransford, “Red River Lines”, “Kızılırmak Hatları” 2015, “Fall Revisited”, “Güz Yeniden Ziyaret Edildi” 2017, “Interpreting Dance”, “Dans Yorumlama” 2016, “Bubbling Apart”, “Ayrı Köpüren” 2012, 16 Nisan 2022.

Sanatçının çöllerde, kanyonlarda ve okyanuslarda yaptığı gözlemler sonucunda, suyun bıraktığı tarihi izler ve oyuklar çalışmalarının alt yapısını oluşturmaktadır. Sanatçı, yeryüzündeki bu değişimlerin yaşamımızı kalıcı olarak değiştirdiğini düşünmektedir. Ransford, erozyon görüntülerini ve zamanın geçişini çağrıştıran çalışmalarında, yeryüzündeki suyun erozyon etkisini vurgulamaktadır. Sanatçının çalışmalarında parçalar arasındaki ilişki, çoktan kaybolmuş bir anı hissettirmektedir (URL 23).

Kilin sunduğu olanaklar ile tekrar ilkesini içeren duvar heykelleriyle tanınan Danimarkalı **Stine Jespersen**, değişmez ve kontrol edilemeyen arasındaki dengeyi, modüler tekrara dayalı çalışmalar yaparak ortaya koymaktadır. Sanatçı, izleyenin benzerlikler ve farklılıklar arasındaki ilişkiyi sorgulamalarını amaçlamaktadır. Tekrar içeren çalışmalarının aynı zamanda insan yaşamındaki kaçınılmaz tekrarın bir yansıması olarak görmektedir (URL 24). Kil parçalarını keserek birleştiren sanatçı, parçalar arasındaki farklılıkları ritim ve akış olarak tanımlamaktadır. Tekrarlanan öğeler arasındaki küçük farklılıklar, tanıdık olanın içinde beklenmedik olanı keşfederken izleyiciyi de içine çekmektedir.

Görsel 35,36,37(ayrıntı): Stine Jespersen, “Clay Knit”, “Kil Örgü” 2021, 21 Aralık 2022.

Jespersen, zanaat ve endüstri disiplinini içeren tekrar sürecini yansıtmakla beraber hem dokumayı hem de bal peteğini çağrıştıran, doğa ve insan endüstrisini yansıtan duvara monte edilen eserler üretmektedir. Çalışmalarında rengi, dokuyu, düzeni ve kaosu ifade etmeye çalışan sanatçı, biçim ve malzeme bilgisiyle eserler üretirken, zıtlıkların önemli olduğunu ve endüstriyle el yapımının birleştirilmesini amaçlamaktadır (URL 25). Sanatçının tekrar, ritim, modül, boşluk ve yön olguları, bütünlü arasındaki bağlantıyı sağlarken bir taraftan da karmaşık ağlara dönüşmektedir. Ayrıca bu karmaşık ağlar, tekdüze ve meditasyon duygusu uyandırmaktadır. Bu süreçte modüller arasındaki boşluk bütünlüğün önemli bir parçası haline gelirken, sonuçta eğlenceli bir oyuna dönüşmektedir (URL 26).

Bir diğer seramik duvar sanatı çalışmaları üreten ve özellikle porselen malzemeyi kullanan Brezilyalı sanatçı **Valeria Nascimento**, doğa ve seramiğin pek çok ortak noktası olduğunu, her ikisinin de çok güçlü ve son derece kırılabilir olduğunu düşünmektedir. Sanatçının duvar yerleştirmelerinde doğal şekillerle, kentsel çevre görüntülerinin birleşmesi, ruhani bir güzellik ve huzur yaratmaktadır. Sanatçının mimarlık eğitimi alması iyi bir alan duygusuna sahip olmasına yardımcı olurken, doğa çalışmalarında da her zaman ilham kaynağı olmuştur.

Nascimento, çalışmalarında izleyiciyi ruhani, bitkisel ve huzurlu görüntüler arasında bir yolculuğa çıkartmayı amaçlamaktadır. Her çalışmasını tek tek elde şekillendiren sanatçı, güçlü ve aynı zamanda hassas olan kurulumlarını mekâna uyum sağlayacak şekilde yerleştirmektedir. Sanatçı çalışmalarında bir bütün oluşturmak için, aynı formları bir araya getirerek ve birbirini tekrarlayan yerleştirmeler kurgulamaktadır. Ona göre doğa, tekrar eden biçimlerle doludur (URL 27).

Görsel 38,39,40,41: Valeria Nascimento, “Blue Hanging Cups”, “Mavi Asılı Bardaklar” 2019, “Grey Pods”, “Gri Bakla”, “Black Cups”, “Siyah Bardaklar” 2019, “Dark Waters”, “Karanlık Sular”, 20 Temmuz 2023.

Sanatçı, Amazon Yağmur Ormanlarının yok edilmesine tanık olarak çalışmalarını bu yok ediliş üzerinden gerçekleştirmektedir. Büyük ölçekli çalışmalarda yan yana getirilen küçük formlar, birbirleriyle diyaloga girerek bir enerji yaratmaktadır. Nascimento'nun çalışmaları, ayrı öğelerin uyumlu, heykelsi bir bütünlük oluşturduğu ve tekrara dayalı bir kurgulamayı içermektedir. Ayrıca sanatçı, çiçeklere ve bitki örtüsüne göndermelerde bulunarak, duvara monte edilen veya tavana asılan yerleştirmeler yaratarak, doğayı iç mekânlara taşımaktadır. Düşüncelerini ifade etmek için aradığı yumuşaklığı ve işlenebilirliğe sahip olan porselen malzemeyi seçen sanatçı, bu malzemenin mekânın dekorunun ayrılmaz bir parçası olduğunu düşünerek, seramik duvar yerleştirmeleri yapmaya başlamıştır. Nascimento'nun çalışmaları dinginliği, güzelliği ve sadeliği hissettirirken, o kendini bir seramikçi olarak değil, kil üzerinde çalışan bir sanatçı olarak görmektedir (URL 28).

Hollandalı bir sanatçı olan **Cecil Kemperink**, birbirine bağlı yüzlerce seramik halka kullanarak seramik duvar heykelleri yaratmaktadır. Çömlekçi tornasında halkalar oluşturmaya başlayan sanatçı, geriye dönüp baktığında moda geçmişinin ve dans tutkusunun heykellerine yansıdığını düşünmektedir. Kemperink'e göre, çalışmalarındaki her şey birbirine bağlıdır ve bu bağlamda, her birimiz de birbirimize bağlıyızdır. Sanatçı, enerjinin her yerde olduğunu ve hepimizi birbirine bağladığını savunmaktadır. Bir halka hareket ettiğinde, diğerlerini de etkilemektedir. Hareket, sanatçının heykellerinin ifade gücünün önemli bir parçasıdır. Her halka bir çemberin sembolizmini taşımakla beraber, gücü, bağlantıyı ve sonsuzluğu ifade etmektedir. Kemperink, her bireyin dünyaya bağlanmasını, dünyayı hissetmesini ve kendini evinde hissetmesini sağlamak için kil (toprak) malzeme ile çalışmaktadır. Sanatçı, izleyenin eserlerine dokunmasını, onunla etkileşime geçmesini ve onu harekete geçirmesini beklemektedir. Çalışmalarında kırılabilirlik ve dayanıklılık arasındaki çelişki açıkça görülebilmektedir (URL 29).

Görsel 42,43,44(ayrıntı): Cecil Kemperink, “Seeds of Connection”, “Bağlantı Tohumları”, “Hold Me”, “Sarıl Bana”, 11 Kasım 2023.

Sanatçının “Hold Me”, “Sarı Bana” isimli çalışması porselenin farklı renk geçişlerinden oluşan seramik duvar yerleştirmesidir. Hareket onun için heykellerinin ifade gücünün önemli bir parçasıdır. Her halka önemlidir ve diğerini etkiler, çünkü hepsi birbirine bağlantılıdır. Sanatçının çalışmaları duygusal olarak sürekli değişime yol açmakla beraber, renk, ses, malzeme ve ritimde denge aramaktadır. Heykeller hareket ettiğinde izleyenin dinlemesi, görmesi, hissetmesi ve deneyimlemesi amaçlanmaktadır. Sanatçı, doğadan ve özellikle gelgitlerden, kalp atışlarından, güneş ve ay gibi devam eden hareketlerden ilham almaktadır (URL 30). Sanatçının çalışmaları hem ekolojik hem de insanlar arasındaki bağlantıları sembolik olarak ortaya çıkaran bir bağlılık duygusuna odaklanmaktadır. Yönlendirerek yeniden şekillendirilmesi amaçlanan her halka, sanatçının yerde hareket ettirebileceği, tavandan sarkıtılabileceği veya duvara asılabileceği sağlam ama narin bir kumaş gibi diğer halkalara bağlanmaktadır (URL 31).

Seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üreten Meksika doğumlu **Raquel Charabati** ve **Monica Bizzarri** bir araya gelerek oluşturdukları projelerin felsefesinde, çamurun bizlere köklerimiz ve tarihimizi hatırlattığını, bu sayede medeniyetleri tanıdığımızı, kırılan olduğu varsayılan kilin yeryüzünde en kalıcı malzeme olduğunu, sert olanı esneğe dönüştürdüklerini, sanatla iç içe olmanın yeni olasılıklar açtığını düşünmektedirler. Charabati ve Bizzarri'nin zanaat geleneğine dayanan ancak çağdaş sanat düzeyine yükselttikleri çalışmaları, seramik malzemenin sınırlarını zorlayarak olaylara bakış açımızla ürettiğimiz düşünce ve teknikleri yıkarak kile yeni bir ses kazandırmaktadır. Tekstilden ilham alan sanatçılar, dikerek, örerek, esneterek ve katlayarak sert olan malzemeyi esnek bir hale dönüştürmektedirler. Sanatçılar yüzlerce ve binlerce elle şekillendirdikleri sırlı parçalardan duvar düzenlemeleri yaratmaktadırlar. Sonuçta saatlerce el emeği/teknik bilgi gerektiren ve titiz bir süreçten geçerek iç ve dış mekânların estetiğini yükselten büyük boyutlu eserler üretmektedirler (URL 32).

Görsel 45,46,47,48: Raquel Charabati ve Monica Bizzarri, “Canvas”, “Tuval”, “Espuma”, “Köpük”, “Dioro”, “İki saat”, “Purple Nudos”, “Mor Düğümler” 2019,15 Kasım 2023.

Sanatçıların proje süreçleri malzemeyi kumaşmış gibi bükmelerine, katlamalarına ve dokumalarına olanak tanıyan özel bir kil karışımı ile başlar. Bu özel organik karışım, büyük ölçüde Meksika'nın belirli bir bölgesinde bulunan antik mineral elementlere dayanmaktadır. Sanatçılar bu elementleri kendileri karıştırıp, her bir seramik parçasını kalıp kullanmadan elle şekillendirmektedirler. Kullandıkları teknik, benzersiz ve güzel bir renk skalası sağlamakla kalmaz, aynı zamanda dış mekân kurulumuna da uygun, dayanıklı ve uzun ömürlüdür (URL 33). İkilinin uzaktan tekstil olduğunu gördüğümüz ancak yakından bakıldığında seramiğin sağlamlığını ve dokusunu hissettiğimiz duvar uygulamaları, her bir parçanın içinde bulunduğu bir anı, yaşam dokusu olarak da söz söylediği bir alana izleyeni davet etmektedir (URL 34).

Seramik duvar sanatı ile okunabilecek yapıtlar üreten diğer bir sanatçı **Melis Buyruk**, büyük ölçekli ve özellikle çiçeklerden oluşan seramik duvar heykelleri yaratmaktadır. Çalışmalarında gerçek olmayacak kadar incelikli bir görüntü sunan sanatçı, izleyenin bu incelikleri görebilmesi için eserlere yakından bakmasını önermektedir. Sanatçı, çoğunlukla emek ve zaman harcadığı çalışmalarında, porselen malzeme ile yaprakları, dokuları, dikenleri, tüyleri ve hayvan

figürlerini gerçekçi bir gözle betimlese de gerçek olmayan bir dünya sunmakta ve doğada gördüğümüz renkleri çalışmalarında kullanmamaktadır. Yaşadığımız dünyanın estetik öğelerine dikkat ederek çalışmalarını kurgulayan Buyruk, güzelliği önemseydiği bir kavram olarak niteleyerek, izleyenin esere yaklaştığında, fark ettiği ayrıntıları yeniden düşünmesini amaçlamaktadır (URL 35). Küçük alanlarda, küçük olan formlara ve ayrıntılara ilgi duyan sanatçı, küçük ayrıntıların bütünü oluşturduğunu düşünmektedir.

Görsel 49,50(ayrıntı),51,52(ayrıntı): Melis Buyruk, “Serçe” 2021, “Doğal Ortam” 2021, 23 Temmuz 2023.

Sanatçının çalışmalarında, insana, hayvana ve doğaya ait dokular bulunmaktadır. Bütüne baktığımızda hepsinin tek bir doku olduğunu vurgulayan sanatçı, bu oluşumun habitatu oluşturduğunu işaret etmektedir. Ve böylelikle binlerce dokunun bir araya gelmesi de yaşam formunu ifade etmektedir. Çalışmalarında yaprakları kullanan sanatçı, bazen hayvanların kendisini bazen de tüylerini kullandığını ve bütün dokuların birbirinden çoğaldığını, böylelikle bütünleştiğini vurgulamaktadır (URL 36). Sanatçı, gerçekçi bir gözle betimlediği eserlerinde tek renkli alanlar yaratmaktadır. Eserlerine dikkatle bakıldığında içerisinde insana ve hayvana ait formların da olduğu melez alanlarla karşılaşmaktadır. Hayvan ve insan bedeninden olan parçaları eşit bir şekilde eserlerine yerleştiren Buyruk, türlerin hiyerarşisini parçalamayı ve insanın üstünlüğü düşüncesini reddetmektedir (URL 37).

Sanat, düşüncelerimizi özgün ve özgür bir biçimde yorumlayarak aktarmaktır düşüncesini benimseyen, Türk seramik sanatına yön vermiş olan seramik sanatçısı ve akademisyen **Güngör Güner**, seramiğin altının toprak, üstünün sırla kaplanarak cam olduğunu ve bu bağlamda insanın toprak ile gökyüzü arasında durduğunu metaforik bir bakış açısı ile vurgulamaktadır. Eserlerinde seramik malzemenin doğasına ve geleneğine saygıyla yaklaşan sanatçı, gelenekten vazgeçmeden tüm yeniliklere de açık olduğunu söylemektedir. Seramik malzemenin sınırlarını sonuna kadar zorlayan Güner, sanatın sonu ve sınır çizgisinin olmadığına inanmaktadır (URL 38). Sanatçı, Türkiye'nin ilk akademik eğitim alan seramikçilerinden biridir. Seramik ona göre hem resim ve heykeli hem de zanaatı ve teknolojiyi içerisinde barındıran bir sanat alanıdır.

Görsel 53,54,55: Güngör Güner, “Bu Bir Karo Değildir” sergisinden, 2022, 25 Temmuz 2023.

Güner'in çalışmalarında Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin etkileriyle beraber, Anadolu'ya dair imgelerin de bulunduğu görülebilmektedir. Sanatçı, kültürel geçmişi içselleştirdikten sonra, zihninde biriktirdikleriyle beraber, yaşanan çağı reddetmeden eserlerine yansıttığını ve bunun değerli olduğunu vurgulamaktadır (Özgül, 2018, s. 134, 136,

137). Güner'in "Bu Bir Karo Değildir" isimli sergisi, sanatçının sanat ile tasarımın tam arasında bulunan ve Bauhaus ekolünün izlerini taşıyan, tek bir desenden yola çıktığı son dönem çalışmalarını kapsamaktadır. Bu bir karo değildir isimli sergide oluşturulan motifin, sadece bir karo olmadığını ve tek başına duvarda duran bir resim olduğunu düşünen sanatçı, izleyene tanıdık gelen geometrik motifin aslında yılların süzgecinden geçirilerek bilgisayar yardımıyla yüzeye aktarıldığını ve kopyalama olmadığını söylemektedir. Motifin özü, sekiz köşeli Selçuklu yıldızını işaret etmektedir. Sergide Selçuklu kültürüne ait olan yıldızın, çağdaş sanatta ne şekilde yorumlandığı görülebilmektedir. Sanatçının çalışmalarındaki yalınlık, geleneğe olan saygı, tinsellik, simgesellik ve özgünlük yaratım sürecinde kendisine eşlik etmektedir (URL 39). Geçmişe arkasını dönmeden, yenilikten yana olduğunu söyleyen sanatçı, bu düşüncesini seramik duvar sanatında da göstermektedir. Güner'in gençlik yıllarında mimariyle bütünleşen, iç ve dış mekânlarda kurgulanan resimsel anlatımlı artistik seramik panoları da bulunmaktadır. 2000'li yılların başında foto seramik tekniği ile fotoğrafları yüzeye aktaran sanatçı, resim ile seramiğin buluştuğu sanat yapıtları da üretmiştir (Batukan, 2008, s. 44, 60, 63).

4. Sonuç

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda mimari ve seramik arasındaki ilişkinin yeniden sorgulandığı ve yorumlandığı görülmektedir. Seramik malzemenin tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinmekle beraber, Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarında çoklukla kullanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapılarda görülen çini duvar uygulamaları daha sonraki dönemlerde artistik seramik panoları olarak karşımıza çıkmaktadır. Artistik seramik panolar uygulandıkları yapılarla birebir ilişki içerisindedirler. Günümüzde artistik seramik panoların duvar sanatına/yerleştirmesine/heykeline dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda, seramik duvar sanatı izleyen tarafından sanat bilincinin yükselmesine ve görsel zenginliklerinin çoğalmasına katkı sağlamakla beraber sanatsal duyarlılığında artmasına yardımcı olmaktadır. Seramik malzeme, gölgesiyle, rengiyle, dokusuyla, yansımasıyla ve ışığıyla değişken özellikler gösteren, yapısı gereği güçlü bir malzemedir. Kil malzemenin plastiklik özelliğinden yararlanan sanatçılar, geleneği geleceğe taşıyarak bir köprü vazifesi üstlenmektedirler. Sanatçı kullandığı teknik, kavram ve biçimsel olarak uyguladığı eserinde, gelecek nesillere ve izleyiciye örnek oluşturacak yapıtlar ortaya koymaktadır. Seramik panoları geçmişten günümüze kadar sanatsal ve endüstriyel alanlarda hızlı bir değişim göstermiş ve bu bağlamda oldukça hareketlilik sağlanmıştır. 1960'lı yıllarda kentleşmeyle beraber, Türkiye'de Artistik seramik panolar genellikle soyut ve anlatımcı bir ifade olarak görülmeye başlarken, Cumhuriyet döneminde ise geleneksel olan ile çağdaşın birlikteliği yolunda eserler üretilmeye başlanmıştır.

Günümüzde seramik duvar sanatı uygulamalarının yüzeylerle uyumlu yeni bir sanat dili oluşturması açısından, eserin zaman zaman yüzey üzerine asılarak, zaman zaman da yüzeye sabitlenerek yeni alanlar oluşturduğu görülmektedir. Seramik duvar sanatı uygulamalarının meydana geldiği alanlar tekrar ilkesi ile yapılmış çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Tekrar ilkesi ile yapılan formlar, sonunda bir bütünü oluşturmakla beraber, esere canlılık ve hareket sağlamaktadır. Seramik duvar sanatında tekrar ilkesi sanatçıya yeni pencereler açarken, yeni ifade biçimleri oluşturması açısından da önemlidir. Gelecek nesillere kültürel bir zenginlik aktarımı sağlayan seramik duvar sanatı, mekâna kimlik kazandırırken, izleyeni de psikolojik, sanatsal ve sosyolojik açıdan etkilemektedir. Seramik malzeme mimari yapının ayrılmaz bir parçası olarak, duvar sanatında çağdaş sanat anlayışıyla önemli bir alan edinmiştir. Seramik

duvar sanatının amacı sadece bir mekânı estetik açıdan tanımlamak değil, aynı zamanda özgün bir alan yaratarak yapıyı da özgün bir kimliğe kavuşturmasıdır. Seramik duvar sanatının uygulandığı mekân, sanatçının ifade diliyle okunabilen bir duvara dönüşmektedir. Günümüzde yaşam tarzının değişmesi ile artistik seramik panolar seramik duvar sanatına dönüşmüş ve bir sonraki çağa gönderimde bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, her duvar sanatı uygulaması, biçimi ve içeriğiyle bütünleşmiş bir yapı sunmaktadır. Biçimin her bir ögesi kendi içerisinde bir içerik ile bütünleşmiştir. Günümüzde seramik duvar sanatı uygulamaları, mekânın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Batukan, F. (2008). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Anasanat Dalı Çağdaş Türk Seramik Sanatında Prof. Güngör Güner'in Yeri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Cingöz, A. (2022). Mimarlıkta ve İç Mimarlıkta Tasarım Ögesi Olarak Seramik Pano Kullanımı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, C. İ. (2022). İç Mekânda Artistik Seramik Pano Çalışmalarının Sunumu; Sanatçı Serap Akarcalı Çalışmaları Örneği. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. 8 (48). 84-90. http://dx.doi.org/10.31589/JOSH_AS.882 (Erişim tarihi:06.10.2023)
- Erman, D. O. (2010). Cumhuriyet Sonrası Türk Seramik Sanatının Çağdaşlaşma Süreci. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 1 (6). 77-93.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/192573> (Erişim tarihi:06.09.2022)
- Hayırsever, B. (2019). Seramik Yüzey – Mekân İlişkisi ve Bir Duvar Uygulaması. [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Küçük, H., ve Özçelik, H. (2022). Sanatın Dönüştürücü Gücü Etkisinde Kamusal Mimari Yapılardaki Duvar Seramikleri, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi*, 0 (47). 473-487.
https://sanatyazilari.hacettepe.edu.tr/img/14345130112022_5916253924k.pdf (Erişim tarihi:03.10.2023)
- Özgülven, S. (2018). Seramik Sanatçısı Prof. Dr. Güngör Güner ile Söyleşi. Konya Sanat-Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi. Sayı: 1. 132-137
<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/18373> (Erişim tarihi:21.10.2022)

Görsel Kaynakça

- Görsel 1, 2, 3, 4, 5, 6: <https://www.1stdibs.com/art/sculptures/danielle-weigandt-untitled/id-a-4253781/>
<https://www.danielleweigandt.com/wallinstallations/cm5g4uomujrpd4c62oo33dsnzq2s1m>
- Görsel 7, 8, 9: <https://www.savannahclaycommunity.com/heather-knight.html>
<https://cargocollective.com/klink/Artist-Heather-Knight>

- Görsel 10, 11: <https://www.riverbank.ie/event/inside-outside-exhibition-by-isobel-egan/>
<https://www.sofinearteditions.com/work/continuum/>
- Görsel 12, 13: <http://www.juditvarga.net/statement.html>
- Görsel 14, 15, 16, 17: <https://www.californiahomedesign.com/trending/2021/06/11/in-person-opening-of-one-of-many-a-group-exhibition-featuring-new-works-of-art-by-karyn-gabriel-tanya-hollis-and-liza-riddle-at-dzine-gallery/> www.karyngabriel.com
- Görsel 18, 19, 20: <https://www.mutualart.com/Artist/Laurel-Lukaszewski/337C449B4026E758> <https://lrossgallery.com/artists/laurel-lukaszewski/>
https://art.state.gov/personnel/laurel_lukaszewski/
- Görsel 21, 22, 23: <http://www.bluecrowgallery.com/lauren-blakey>
<https://canadianartjunkie.com/2019/03/12/natural-ceramics/>
- Görsel 24, 25, 26, 27: www.margaretboozer.com
https://art.state.gov/personnel/margaret_boozer/
<https://www.interiorzine.com/2009/06/22/dichotomy-of-dirt/>
- Görsel 28, 29, 30: <https://ruthborgenicht.com/>
- Görsel 31, 32, 33, 34: <http://pyrogirlaspen.com/portfolio/paper-clay-recent/>
<http://pyrogirlaspen.com/portfolio/paper-clay-2010-12/>
- Görsel 35, 36, 37: <https://goldsmidtassemble.com/artist/stine-jespersen/>
<https://cargocollective.com/stinejespersen/Statement> <https://www.stinejespersen.com/>
- Görsel 38, 39, 40, 41: www.valerianascimento.com
- Görsel 42, 43, 44: <https://cecilkemperink.nl/en.html> <https://www.cecilkemperink-shop.nl/a-63594453/cecil-kemperink-sculptures/hold-me-six-items/>
- Görsel 45, 46, 47, 48: <https://www.charabatibizzarri.com/>
- Görsel 49, 50, 51, 52: <https://melisbuyruk.com>
- Görsel 53, 54, 55: <https://www.seramikturkiye.org/post/bu-bi-r-karo-de%C4%9Fi-ldi-r>
https://www.facebook.com/Dartgaleri/posts/5311744172218944/?locale=ms_MY
- URL 1- <https://www.artstudio.org/artists-of-gumbo-clayfest-2023/> (Erişim tarihi:15 Haziran 2023)
- URL 2- https://www.1stdibs.com/art/sculptures/danielle-weigandt-untitled/id-a_4253781/ (Erişim tarihi:15 Haziran 2023)
- URL 3- <https://www.elementclaystudio.com/store/p533/setofmicrotiles.html#/> (Erişim tarihi:17 Mayıs 2023)
- URL 4- <https://blogs.scientificamerican.com/symbiart/c/science-art-interviews-heather-knight/> (Erişim tarihi:17 Mayıs 2023)
- URL 5- <http://www.isobeleganceramics.com/work.html> (Erişim tarihi:15 Haziran 2023)
- URL 6- <https://www.riverbank.ie/event/inside-outside-exhibition-by-isobel-egan/> (Erişim tarihi:15 Haziran 2023)
- URL 7- <http://www.juditvarga.net/statement.html> (Erişim tarihi:17 Nisan 2023)
- URL 8-<https://www.aic-iac.org/member/judit-varga/> (Erişim tarihi:17 Nisan 2023)
- URL 9-<https://www.homeanddesign.com/2009/12/14/art-studio-natural-expression/> (Erişim tarihi:17 Nisan 2023)
- URL 10- www.karyngabriel.com (Erişim tarihi:18 Şubat 2023)

- URL 11-<https://www.deltacollege.edu/student-life/delta-center-arts/lh-horton-jr-gallery/online-exhibitions-virtual-events/visions-clay-3> (Erişim tarihi:18 Şubat 2023)
- URL 12-<https://www.californiahomedesign.com/trending/2021/06/11/in-person-opening-of-one-of-many-a-group-exhibition-featuring-new-works-of-art-by-karyn-gabriel-tanya-hollis-and-liza-riddle-at-dzine-gallery/> (Erişim tarihi:18 Şubat 2023)
- URL 13-www.laurellukaszewski.com (Erişim tarihi:25 Ocak 2023)
- URL 14-<https://wparch.com/sculpting-water-laurel-lukaszewski/> (Erişim tarihi:25 Ocak 2023)
- URL 15-<https://www.eastcityart.com/profiles/laurel-lukaszewskis-white-point-studio/> (Erişim tarihi:25 Ocak 2023)
- URL 16-<http://www.bluecrowgallery.com/lauren-blakey> (Erişim tarihi:21 Aralık 2022)
- URL 17-<https://www.thepolymerarts.com/blog/tile-talk/> (Erişim tarihi:21 Aralık 2021)
- URL 18-<https://earthmatters2013.wordpress.com/tag/margaret-boozer/> (Erişim tarihi:27 Mart 2023)
- URL 19-www.margaretboozer.com (Erişim tarihi:27 Mart 2023)
- URL 20-<https://ruthborgenicht.com/monograph/> (Erişim tarihi:11 Mayıs 2023)
- URL 21-http://nlisus.com/?page_id=149 (Erişim tarihi:11 Mayıs 2023)
- URL 22-<http://pyrogirlaspen.com/resume/> (Erişim tarihi:16 Nisan 2022)
- URL 23-<https://saltmag.online/2019/02/02/winter-contours-a-sara-ransford-gallery/> (Erişim tarihi:16 Nisan 2022)
- URL 24-<https://www.stinejespersen.com/> (Erişim tarihi:21 Aralık 2022)
- URL 25-<https://www.gallerierasmus.dk/stine-jespersen/> (Erişim tarihi:21 Aralık 2022)
- URL 26-<https://peachcorner.dk/past-exhibitions/2021/> (Erişim tarihi:21 Aralık 2022)
- URL 27-www.valerianascimento.com (Erişim tarihi:20 Temmuz 2023)
- URL 28-https://helenchislett.com/gallery_items/black-cups (Erişim tarihi:20 Temmuz 2023)
- URL 29-<https://through-objects.com/blog/ceramic-series-by-cecil-kemperink/> (Erişim tarihi:11 Kasım 2023)
- URL 30-<https://cecilkemperink.nl/en.html> (Erişim tarihi:11 Kasım 2023)
- URL 31-<https://www.thisiscolossal.com/2022/08/cecil-kemperink-linked-ceramic-sculptures/> (Erişim tarihi:11 Kasım 2023)
- URL 32-<https://www.charabatibizzarri.com/> (Erişim tarihi:15 Kasım 2023)
- URL 33-<https://www.codaworx.com/projects/silicon-valley-interior-wall-installation/> (Erişim tarihi:15 Kasım 2023)
- URL 34-<https://softmagazine.mx/arte/hechizo-y-seducion-en-maco-diseno/> (Erişim tarihi:15 Kasım 2023)
- URL 35-<https://vogue.com.tr/sanat/melis-buyrukun-gercekustu-dunyasi> (Erişim tarihi:23 Temmuz 2023)
- URL 36-<https://www.aksam.com.tr/cumartesi/melis-buyruk-calismalarimda-referansim-insan-hayvan-ve-doga/haber-1300516> (Erişim tarihi:23 Temmuz 2023)
- URL 37-<https://bigumigu.com/haber/melis-buyruk-tan-bitki-hayvan-ve-insan-formlarinin-birlestigi-porselen-dunyalar-habitats/> (Erişim tarihi:23 Temmuz 2023)
- URL 38-<http://www.gungorguner.com/viewofart.htm> (Erişim tarihi:25 Temmuz 2023)

URL 39-<https://www.seramikturkiye.org/post/bu-bi-r-karo-de%C4%9Fi-ldi-r> (Erişim tarihi:25 Temmuz 2023)

IVAN LE LORAIN ALBRIGHT'IN BAROK ÜSLUBUNDAKİ ESERLERİNDEKİ ABARTI VE KORKUNÇLUK ETKİLERİ

Doç. Dr. FAHRETTİN GEÇEN, İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
Resim Bölümü,. Malatya-Türkiye Orcid: 0000-0002-0787-7505

ÖZET

Ivan Le Lorain Albright çalışmalarında otoportre, natürmort ve karakter çalışmaları yapan Amerikalı ressam, heykeltıraş ve matbaacıdır. Araştırmanın amacı sanatçının çalışmalarında kendisini diğer sanatçılardan ayıran biçimsel farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın önemi ise birçok sanatçıyla karşılaştırıldığında sanatçının çalışmalarında kendine özgün ve net biçimsel özelliklere sahip olduğunun bu araştırmayla bir örnekleminin oluşturulmasıdır. Ivan Le Lorain Albright eserlerinde genelde barok tarzı ışık-gölge kullanılmaktadır. Çalışmalarında genel olarak abartı hakimdir. Bu abartılar boyutsal açıdan figürleri daha belirgin fakat daha yaşlı gibi göstermektedir. Portrelere daha çok hicivsel bir bakışla yaklaştığı düşünülmektedir. Sanatçının portreleri hem hicivleştirilmesi hem de karakter analizine gitmesi abartı yapmasının önemli nedenlerindedir. Ayrıca sanatçı deri hastalıklı ve Noonan sendromuna sahip figürleri çalıştığından eserlerinde figürlerin uzuvlarında bozukluklar görülmektedir. Sanatçı abartı yaparken resimlerde tonal geçişleri vermektense çizgisel tek tona yakın çizim yaparak abartıyı vermektedir. Ayrıca sanatçı hem koyu içinde figürleri resmetmesi hem abartarak figürleri daha yaşlı göstermesi hem hastalıklı figürleri model alması hem de karakterlere daha soğuk ve katı bir yüz ifadesi vermesiyle korkunç bir görünümde vermektedir. Araştırma Nitel bir araştırma olup resim analizinde betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadaki verilere ulaşmak amacıyla da literatür taramasına gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ivan Le Lorain Albright, Portre, Abartı, Korkunç, Barok

THE EFFECTS OF EXAGGERATION AND AWFULNESS IN THE WORKS OF IVAN LE LORAIN ALBRIGHT IN THE BAROQUE STYLE

ABSTRACT

Ivan Le Lorain Albright is an American painter, sculptor and printmaker who makes self-portrait, still life and character studies in his works. The aim of the research is to reveal the formal differences in the artist's works that distinguish him from other artists. The importance of the research is to create an example with this research that the artist has unique and clear formal features in his works compared to many artists. Ivan Le Lorain Albright usually uses baroque style light-shadow in his works. In general, exaggeration prevails in his work. These exaggerations make the figures look more prominent in dimensional terms, but older. It is thought that he approached the portraits more with a satirical look. One of the important reasons why the artist exaggerates portraits both by satirizing them and by going to character analysis is that he exaggerates. In addition, since the artist works with figures with skin diseases and Noonan syndrome, there are disorders in the limbs of the figures in his works. When the artist

exaggerates, instead of giving tonal transitions in the paintings, he gives the exaggeration by drawing close to a linear single tone. In addition, the artist gives a terrible appearance both by painting figures in darkness, exaggerating the figures to make them look older, modeling diseased figures, and giving the characters a colder and stricter facial expression. The research is a qualitative research and descriptive research method was used in the image analysis. In order to reach the data in the research, a literature search was also conducted.

Keywords : Ivan Le Lorain Albright, Portrait, Exaggeration, Terrible, Baroque

1. **ARAŞTIRMANIN AMACI:** Araştırmanın amacı sanatçının çalışmalarında kendisini diğer sanatçılardan ayıran biçimsel farklılıkları ortaya çıkarmaktır.
2. **ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ:** Araştırmanın önemi ise birçok sanatçının çalışmalarında kendine özgün ve net biçimsel özelliklere sahip olduğunun bu araştırmayla bir örnekleminin oluşturulmasıdır.

3. **IVAN LE LORAIN ALBRIGHT KİMDİR VE SANATÇI KİMLİĞİ?**

Sanatçı kimliğinin yanında cilt hastalıkları doktoru olan Ivan Le Lorain Albright, 1987 yılında Chicago'nun hemen dışında olan Illinois, North Harvey'de dünyaya gelmiştir. Cilt hastalıkları doktoru olması hasebiyle yaptığı resimlerde tercih ettiği yaşlı insanların tamamen yüzlerini, ellerini, varsa hasar görmüş ciltleri resmederdi. Bu hasarlar lekelenmiş, uyuz, pullu ve yıpranmış alanlar oluyordu. Görüntü olarak çürümüş ve kötü etkiler taşıyan bu etkiler bir cilt doktoru için haz alınacak bir şey oluyordu (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1365-4362.1975.tb00150.x>). Sanatçı yaptığı eserlerde kullandığı modellerde farklı hastalıkta olan kişileri model almayı seviyordu. Bu hastalıklardan bir tanesi de Noonan Sendromu'dur. Bu sendroma sahip hastalar, karakteristik özelliğe sahip sarkmalar, çekiklik, düz burun, perdeli boyun, yüksek kemerli damak ve hatlı biçimli kulaklara sahiptirler. Sanatçı bu tür hastaları da çalışarak hem biçimsel anlamda kendi resim üslubuna uygun formları yakalamakta hem de ürkütücü etkiler yaratan görünümler sağlamaktaydı. Hastalar onun eserlerinin mihenk taşı olmaktaydı (<https://publications.aap.org/pediatrics/article-abstract/66/3/468/74965/Noonan-s-Syndrome-A-Historical-Perspective>)

4. **IVAN LE LORAIN ALBRIGHT'IN ESERLERİ ÜZERİNDEN ANALİZLER**

4.1. **Doran Gray'in portresi**

Albright. *The portrait of Dorian Gray*

Resim 1: Albright. The portrait of Dorain Gray, 1943-1944

Sanatçı bu eserde genel görünümüne metalik bir etki vermiştir. Metalik etki oluşmasının nedeni ise hem mekân da hem de figürde metalik ışık gölge etkilerinin olması, renklerin soğuk etki taşınması olarak söylenebilir. Figürün her yerinde abartılı kıvrımsal etkiler görülmektedir. Yüzdeki ve ellerdeki kırışıklık etkileri kıyafetin her yerinde de görülmektedir. Sanatçı abartılı verdiği kıvrımlarla hem Dorain Gray'i çok yaşlı bir görünüm etkisiyle vermiş, hem de kıvrımların yoğunluğuyla tüm resimde görsel algıyı yoran bir etki oluşturmuştur. Bu etki psikolojik olarak huzursuzluk ve korku duyguları izleyicide oluşturduğu düşünülmektedir. Ellerdeki kıvrımlarla birlikte kırmızı lekeler yaralanmış ya da hasar görmüş el izlenimi vermektedir. Bu durumda korku etkisini arttırmaktadır.

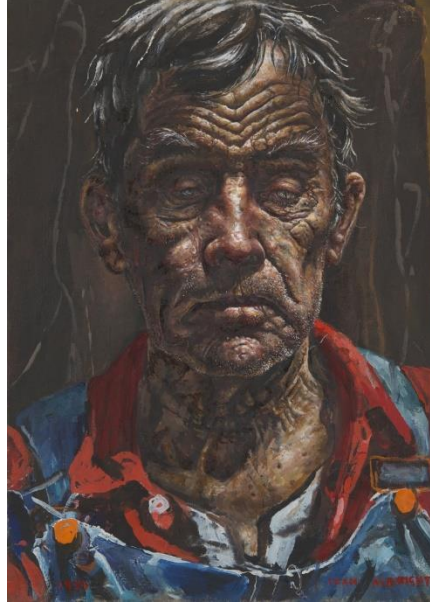
4.2.Otoportre

Resim 2: Albright. Otoportre, 1982

Sanatçı bu eserde kendi portresini etüt etmiştir. Portreye bakıldığında renk kullanımını ve fırça darbelerinde empresif bir anlayış görülmektedir. Sanatçı bu eserinde de barok tarzı çalışmıştır. Çalışmada üç boyut kendini kıvrımların ve renksel tonların etkisiyle güçlü bir şekilde göstermektedir. Albright yüz kıvrımlarını belirgin bir şekilde vererek portrenin daha yaşlı bir görünüme kavuşmasını sağlamıştır.

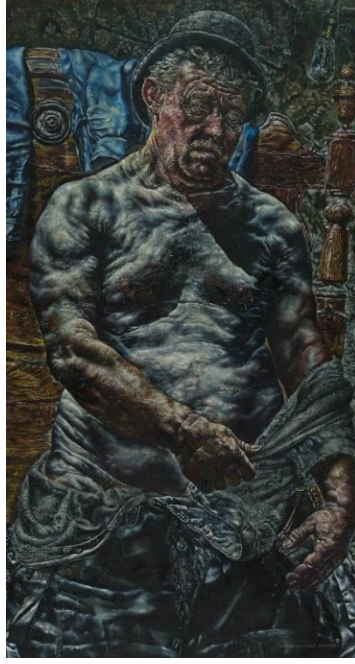
4.3. Gürcistan'dan Bir Yüz

Resim 3: Albright, Gürcistan'dan Bir Yüz, TÜYB,
39,4 × 27,3 cm, 1974

Albright 'Gürcistan'da Bir Yüz' isimli eserini son derece gerçekçi bir etkiyle çizmiştir. Bu eserinde açık-koyu ilişkisinde barok etkileri gözlemlenmektedir. Sanatçı vücut formlarındaki çizgisel hatları abartılı bir şekilde vererek figürün yaşlılığını baskın bir şekilde göstermiştir. Figürün gözleri ve boyun altlarındaki bölgeler anatomik açıdan problemlili görülmektedir. Boyundaki anatomik bozukluğa bakıldığında, Model olan figürün Noonan Semdromlu olduğu kanısı oluşmaktadır.

4.4. Ve İnsan Tanrını Kendi Suretinde Yarattı

Resim 4: Albright, Ve İnsan Tanrısı Kendi Suretinde Yarattı, TÜYB, 121,9 × 66 cm, 1930-1931

Albright bu eserini koyu ağırlıklı tonlar ile yapmıştır. Eserde en belirgin şey figürün anatomik formunun aşırı abartılı görünmesidir. Resmin koyu tonlar ile ve aşırı abartılı kıvrımlarla yapılmış olması ürkütücü bir etki yaratırken aynı zamanda rahatsız etki bir görüntü haline de dönüşmektedir.

Resim 5: Yorgun Olana Kürek Ağır, Ceket Ağır, Deniz Ağır

Resim 5: Albright, Yorgun Olana Kürek Ağır, Ceket Ağır, Deniz Ağır, TÜYB, 135,3 × 86,4 cm , 1929

Albright bu eserde de hem bedende hem de kıyafetlerde kıvrımsal abartılar yapmıştır. Bu kıvrımsal abartılar figürü yaşlı göstermektedir. Barok etkisiyle ışık-gölgesi verilen bu eserde figürün üzerindeki kıyafetlerdeki ayrıntılı çizim dikkati çekmektedir. Resimdeki figür ve mekânda sıcak renk etkileri olsa da figürün görünümü ürkütücüdür. Hem figürün abartılı kıvrımlarla çizimi hem de siyah içerisindeki görüntü korkunç duygusu hissettirmektedir.

5. YÖNTEM

Bu araştırma Nitel araştırma Yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada sanatçının eserleri incelenmiş ve eserler üzerinden veriler elde edilmiştir. Resim analizleri betimsel resim analizi ile yapılmıştır. Sanatçı hakkında bilgi edinmek ve resim görsellerine ulaşabilmek için literatür taramasına gidilmiştir. Araştırmanın örneklemini Ivan Le Lorain Albright adlı sanatçı oluşturmaktadır. Sanatçının beş eseri ile araştırma sınırlandırılmıştır. Araştırmanın Evrenini Albright'ın eserlerindeki abartı ve korkunçluk etkisi oluşturmaktadır.

SONUÇLAR

Sanatçının aynı zamanda cilt doktoru olması ve ilgi alanının deri olması sebebiyle eserlerinde deriyi abartılı göstermektedir. Figürlerin uzuvlarında uyuz, lekeli, pullu ve yıpranmış alanları resmederek eserin daha ürkütücü görünmesine neden olmuştur. Sanatçı yaptığı resimlerde kıvrımları net belirgin ve abartılı şekilde vermektedir. Bu abartı resmedilen figürün olduğundan daha yaşlı görünmesine sebep olmaktadır. Ayrıca yüz ve ellerde renk ya da formla verdiği bazı etkiler hastalıklı ya da problemlili uzvun yada bölgenin daha ürkütücü görünmesine neden olmaktadır. Örneğin elde yer alan leke ya da uyuzun kırmızı ile abartılı gösterilmesi (Resim 1). Sanatçı bazı belirgin hastalıklara sahip kişileri model olarak kullanmıştır. Noonan Semdromu örnek olarak gösterilebilir. Bu hastalıktaki insanlarda karakteristik özelliğe sahip sarkmalar, çekiklik, düz burun, perdeli boyun, yüksek kemerli damak ve hatlı biçimli kulaklar vardır. Sanatçıda resimlerinde bu sorunlu uzuv ve yerleri kullanarak kendi üslupsal abartılı ve formu bozuk biçimleri oluşturmada eserlerindeki ürkütücü görünümü sağlamaktadır. Sanatçının eserlerinin büyük kısmında renk ve fırça kullanımı açısından empresif etkiler görülmektedir. Sanatçının eserlerindeki barok etkisiyle verilen siyah tonların yoğunluğu ve kırışıklık ve kıvrımlardaki abartı izleyici üzerinde korku hissini arttırmaktadır. Sanatçı eserlerinde koyu açık ilişkisi kurarak renksel değerleri güçlü bir şekilde kullanarak ve abartılı formlar vererek üç boyut hissini kuvvetli bir şekilde vermektedir.

Albright'ın bazı resimlerinde aşırı koyu tonların ve abartılı kıvrımların varlığı, figürlerin kilolu, cilt hastalıklı çizilmesi korkunun yanında rahatsız edici, iğrendirici bir duyguda oluşturuyor diyebiliriz.

Sanatçının eserleri Barok etkisiyle yapılmış olsa da Barok resimleriyle önemli bir fark bulunmaktadır. Albright'ın eserlerinde ışık genelde resmin her bölgesinde görülmektedir. Barok sanatında ise birkaç ışık kaynağı ile belirli bölgeler aydınlanmaktadır.

KAYNAKÇA

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1365-4362.1975.tb00150.x>

Görsel Kaynakçalar:

- Resim 1:** <https://www.neliufpe.com.br/wp-content/uploads/2014/03/15.pdf>
- Resim 2:** <https://www.artic.edu/artists/33376/ivan-albright>
- Resim 3:** <https://www.artic.edu/artworks/93802/a-face-from-georgia>
- Resim 4:** <https://www.artic.edu/artworks/93813/and-man-created-god-in-his-own-image>
- Resim 5:** <https://www.artic.edu/artworks/9535/heavy-the-oar-to-him-who-is-tired-heavy-the-coat-heavy-the-sea>

ÜSLUP VE KONU BAĞLAMINDA DOĞU-BATI SENTEZ İLİŞKİSİ İLE OSMAN HAMDİ BEY RESİMLERİNE YÖNELİK ÇÖZÜMLEMELER

Doç. Dr. FAHRETTİN GEÇEN

İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü,
. Malatya-Türkiye Orcid: 0000-0002-0787-7505

ÖZET

Araştırmanın amacı Çağdaş Türk Resim sanatına önemli katkıları bulunan Osman Hamdi Bey'in eserleri üzerinden doğu-batı sentez ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın önemi ise Türk resminin modernleşme evresinde tekniksel ve tema açısından izlediği yolu görmektir. Modern sanatın sembolü ve ilk adımı gibi görülen Osman Hamdi Bey Asker Sanatçılarından sonra Türk resim sanatında Batı resim sanatı anlayışı ile doğu sanatının melezini ortaya koyan bir sanatçı olmuştur. Batı sanatı ile doğu sanatının ilişkisinin Osman Hamdi Bey'in eserlerinde görülmesinin ve irdelenmesinin temel sebeplerinden bir tanesi Türk resim sanatındaki bir geçiş sürecinin Osman Hamdi Bey örnekleme ile verilmeye çalışılmasındandır. Bu sentezin oluşmasındaki en önemli neden Batı resminde resmin temel dinamikleri içerisinde yer alan tekniksel uygulamaların hızla Türk resmine kazanımlarının sağlanmaya çabalanmasıdır. Türk resim sanatçılarının bir kısmı batı resim sanatının tekniksel boyutunu kazanım olarak eserlerine yansıtıken, yaşam formlarını, gelenekleri, kökensel mirasları vb. yer aldığı temaları resimlerinde yer edindirmeye devam etmişlerdir. Özetle teknik BATI tema-konu DOĞU olmuştur. Araştırma Nitel bir araştırma olup verilere ulaşmak amacıyla literatür taramasına gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osman Hamdi Bey, Üslup, Çağdaş Türk Sanatı, Doğu-Batı

ABSTRACT

The aim of the research is to reveal the east-west synthesis relationship through the works of Osman Hamdi Bey, who has made important contributions to contemporary Turkish painting art. The importance of the research is to see the path followed by Turkish painting in terms of technique and theme during the modernization phase. Osman Hamdi Bey, who is regarded as a symbol and the first step of modern art, has become an artist who reveals the

hybrid of Western and eastern art understanding in Turkish painting art after the Military Artists. One of the main reasons why the relationship between western art and eastern art is seen and examined in the works of Osman Hamdi Bey is that a transition process in Turkish painting art is being tried to be given with the example of Osman Hamdi Bey. The most important reason for the formation of this synthesis is that the technical applications included in the basic dynamics of painting in Western painting are trying to provide rapid gains to Turkish painting. While some of the Turkish painting artists reflect the technical dimension of western painting art as an acquisition in their works, they also reflect the characteristics of life forms, traditions, original heritages, etc. the themes in which he took part have continued to take the place of the paintings. In a nutshell, the technical WESTERN theme-the topic has become the EAST. The research is a qualitative research and a literature review was conducted to reach the data.

Keywords : Osman Hamdi Bey, Style, Contemporary Turkish Art, East-West

1. ARAŞTIRMANIN AMACI:

Çağdaş Türk Resim sanatına önemli katkıları bulunan Osman Hamdi Bey'in eserleri üzerinden doğu-batı sentez ilişkisini ortaya çıkarmaktır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ:

Türk resminin modernleşme evresinde tekniksel ve tema açısından izlediği yolu görmektir.

3. GİRİŞ

Görsel 1: Osman Hamdi Bey

Asker sanatçılar Osmanlı sanatını batı sanatıyla buluşturan çok önemli isimleri barındırmaktadır. Türk resminde Modern sanatın ve batı sanatının yerleşmesi ve gelişmesi açısından Asker ressamından sonra kim gelir sorusunun karşılığı elbette Osman Hamdi Bey'dir denilebilir. Osman Hamdi Bey eserlerinde, Türk Resim sanatı ile Batı Resim sanatının bir melezini oluşturmuştur. Sanatçının tekniksel açıdan batı resim sanatından beslenmesi, Türk resminde de önemli bir yer tutması ve Türk resminin batılı tarzda eserler üreten sanatçıların olduğu bir dönemin geçiş evresinde olması açısından kendisini iyi bir örneklem haline getirmektedir. Bu sentezin oluşmasındaki en önemli neden Batı resminde resmin temel dinamikleri içerisinde yer alan tekniksel uygulamaların hızla Türk resmine kazanımlarının sağlanmaya çabalanmasıdır. Türk resim sanatçılarının bir kısmı batı resim sanatının tekniksel boyutunu kazanım olarak eserlerine yansıtırken yaşam formlarının, geleneklerin, kökensel mirasların vb. yer aldığı temaları resimlerinde yer edindirmeye devam etmişlerdir. Özetle teknik BATI tema-konu DOĞU olmuştur. Bu iki sentezi bir araya getiren sanatçılar Oryantalist sanatçılar olmuştur. Osman Hamdi Bey'de Oryantalist sanatçılardan biri olmakla birlikte batıya ait temalardan Nü' resmini de Türk resim sanatına kazandırmıştır.

Türk resim sanatında kurumsal açıdan devrimsel adımlar atan ve Türk resmine önemli ve büyük katkılar sağlayan, Batı resim anlayışının Türk resmine geçişinde köprü vazifesi gören ve cesaret isteyen birçok adımda öncülük eden kişidir Osman Hamdi Bey.

Osman Hamdi Bey'in eserlerine genel olarak bakıldığında resim anlayışında figürleri realist bir ifade ile vermiştir. Ayrıca Türk resim sanatında resmin eğitim sürecini kurumsal olarak verilmesini sağlamıştır. Sanatçı figür çizimlerinde anatominin çözümlenmesinde Nü resmini resmi olarak bir devlet kurumunda çizilmesini sağlamıştır.

4. OSMAN HAMDİ BEY'İN KISACA HAYATI

Osman Hamdi Bey'in babası Sakızlı bir Rum olması dolayısıyla kendisi de Rum kökenli bir kimliğe sahiptir. 30 Aralık 1842 yılında dünyaya gelen sanatçının babası İbrahim Edhem Paşa'dan çok büyük destek almıştır. İbrahim Edhem ilerde ciddi makamlara gelmesi açısından kendisine büyük yararlar da sağlayacaktır. İlkokulu Beşiktaş'ta okumuş sonrasında 1856'da 'Maarif-i Adliye' adlı okulu okumuştur. Edhem Paşa, en büyük oğlu Osman Hamdi Bey'i eğitim için yurt dışına Paris'e göndermiştir. Yurt dışına hukuk eğitimi için gönderilen Osman Hamdi bey orda sanata ilgi duymuş ve hukuk eğitimini yarıda bırakıp Paris Güzel Sanatlar Okulu'na yazılmıştır. Paris'te hem yabancı sanatçılardan ders almış hem de Türk sanatçılarıyla birlikte çalışmıştır. Paris'te açılan sergilerde ödüllere almış olan sanatçı burada sanatsal etkinliklere aktif olarak katılmıştır. Daha sonları ülkesine dönen sanatçı, arkeolojik kazılara başlamış ve Sanayii Nefise Mektebi'ni kurmuştur (Geçen (Ed), 2023: 45-46; Demir, 2020: 3-6)

5. OSMAN HAMDİ BEY'İN ESER ÖRNEKLEMELERİ

5.1. Osman Hamdi Bey'in 'Huzur' adlı eseri;

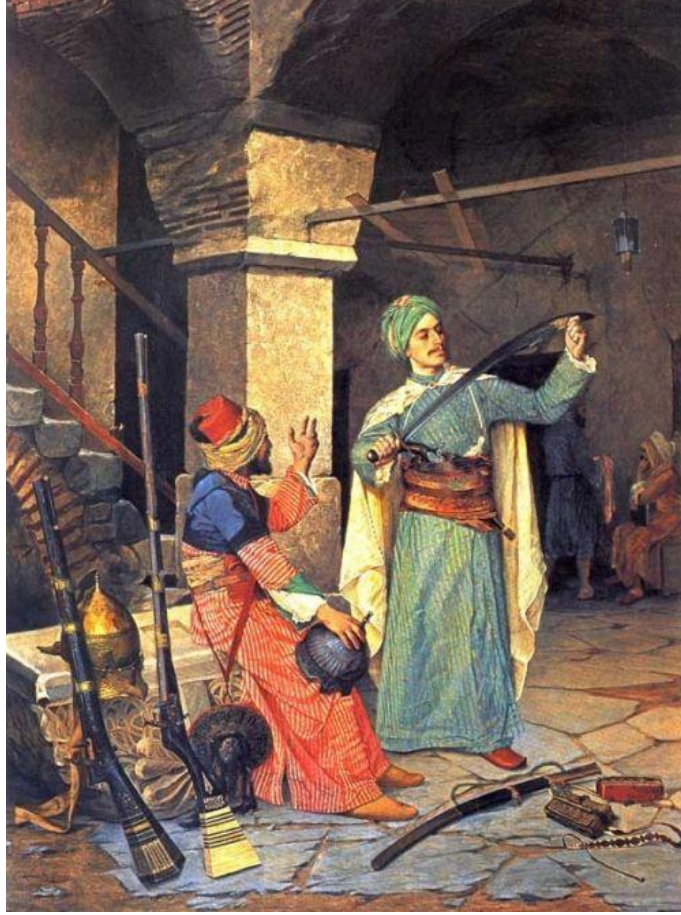

Görsel 2: Osman Hamdi Bey, Huzur, 1904, Tuval üzerine yağlı boya, 110 x 70 cm, Özel koleksiyon. (<https://www.pivada.com/osman-hamdi-bey-huzur-1904>; Özsezgin, 2014: 16)

“Osman Hamdi'nin çağdaş sanatımız içinde yeniden gündeme gelmesini sağlayan diğer bir olay, gene bir müzayede satışı nedeniyle yaşanmıştır. İsmail Cem koleksiyonundan Antik AŞ. girişimiyle müzayedeye (Büyük Ustalar Müzayedesini) Alman tabloda iki feraceli Osmanlı kadını, Eskişehir kalesine doğru gün batımını izlerken yansıtılmıştı. "Huzur" adıyla da bilinen tablo, 9 milyon 150 bin dolara kadar çıktığı halde ödeme konusunda anlaşma sağlanamadığı için aileye kalmıştı. Osman Hamdi'nin ölümünden altı yıl önce (1904) yapılmış olan 110x70 cm boyutundaki tuval, ilginç bazı özellikler taşımaktadır. Sanatçının yaşamı boyunca sergilenmemiş olan bu yapıtının gerçek adını bilmiyoruz. Sanatçının, gönülden bağlı olduğu ve yaşamının önemli bir bölümünü geçirdiği Eskişehir izleniminden hareketle, bu tablodaki feraceli kadınları muhayyel bir tasarımla kurgulamış olduğu düşünülebilir. Yerel Osmanlı giysilerini ve yaşam biçimini tablolarına aktarmakta yeterince hassas davranmış olması, böyle bir kurgunun da gerçek nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir.”(Özsezgin, 2014: 16). Eserde feraceli kadınlar ve İstanbul deniz manzarasının

birlikte etüdü ile Osmanlı yaşamından bir kesit verilmiştir. Tekniksel açıdan bakıldığında oldukça realist etkiler içeren bu çalışma oryantalist bir hava estirmektedir.

5.2.Osman Hamdi Bey'in 'Huzur' adlı eseri;

Görsel 3: Osman Hamdi Bey, Silah Taciri, 1908, Tuval üzerine yağlı boya, 175 cm × 130 cm, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara.

Osman Hamdi Bey 'Silah Taciri' adlı eserinde eski Osmanlı kıyafetleriyle ve kapalı iç mekânda (kervansaray olduğu düşünülmektedir) kendini ve oğlunu temaya uygun şekilde etüt etmiştir.

Dikey dikdörtgen bir kompozisyon ile etüt edilen resimde ışık kapalı bir mekânda belirli bölgelere ve ana temada bulunan figürlere vurgu yapmaktadır. Bu şekilde resim barok üslubuna yakın bir görünüm vermektedir. Sanatçı kendisini bir sütun başlığı üzerinde oturur vaziyette betimlemişken oğlunu ayakta durur şekilde etüt etmiştir. Osman Hamdi Bey resimde çeşitli imgelerle göndermelerde yapmıştır. Üzerinde oturduğu sütun ile müzeciliğe gönderme yapmaktadır. Aslında resimde özel göndermeli mesajlarda yer almaktadır. Kendisinin sol elini kaldırıp çocuğuna vücuduyla yönelmiş olması aslında bir öğüt verme şeklinde yorumlanabilir. Çocuğunun ise ayakta elindeki kılıcı incelemesi gençliği temsil eden bir durum olarak görülmektedir. Osman Hamdi Bey'in ve oğlunun farklı kıyafet ve şapka giyinmeleri kuşak farklılığına işaret etmektedir. Resmin arka tarafında daha az belirgin görünen elinde kitap olan

yaşlı bir figür imgesi ile ona bir bez uzatan bezirgân görülmektedir. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Silah Taciri](https://tr.wikipedia.org/wiki/Silah_Taciri)). Osman Hamdi'nin bu eserine tekniksel açıdan bakıldığında önden arkaya nesnelere küçülmesi ve netliğinin azalmasıyla bir derinlik oluşturduğu, bu derinliği oluştururken de ışık-gölge, açıklık-koyuluk etkilerini doğru kullandığı gözlemlenmektedir. Resimde öndeki figürlerin ışık ile belirginleştirilmesi tema açısından ön planda tutulan figürlerin vurgulanması açısından önemlidir. Diğer bölgelerin daha koyu ve karanlık olmasıyla Barok üslubuna benzemektedir. Resimde vurguyu artırma amacıyla ayrıntılı etüt yapılmıştır. Özellikle vurgu belirli bölgelerde ve figürlerde baskın olarak kullanılmıştır. Baktığımızda silahların, zırhların öndeki figürlerin kıyafetlerinin üzerlerindeki işleme ve motiflerin ayrıntılı, ince işlemeyle yapılması dikkati çekmektedir. Osman Hamdi'nin resim üslubundaki en önemli uygulama biçimlerinden biri de ince işlemeciliktir. Figürlerin kendi içlerindeki ve nesnelere olan, mekanla olan ilişkilerindeki oran-orantı ilişkisi uygulama açısından sorunsuzdur. Modle, üç boyutun oluşturulmasında renk geçişleri-tonlama, çizgi değerleri gibi öğeler dikkat çekmektedir. Silahlar ile birlikte figürlerin önden arkaya görünümü diyagonal bir etki taşımaktadır. Öndeki figürler kendi içinde, arkadaki figürler kendi içinde simetrik bir denge oluştururken mekânı oluşturan taş vb. öğeler ise hem simetrik hem de asimetric etkiler taşımaktadır. Bütün bu tekniksel uygulamaların yanında figür ve nesneleredeki gerçekçi ifade biçimi de dikkati çekmektedir.

Resme genel olarak baktığımızda ayrıntılarla etüt edildiği son derece gerçekçi resmedildiği ve batılı realist sanat üslubunun başarılı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Sanatçı tema açısından ise Osmanlı Ticari ve sosyal yaşamını yansıtan bir resim yaptığı anlaşılmaktadır. Yani kısacası teknik batı tema doğu olmuştur. Özümüzden kopmadan sadece teknik batıya uyarlanmıştır.

5.3.Osman Hamdi Bey'in 'İhtiyar Balıkçı İsmail Ağa adlı eseri;

Görsel 4: Osman Hamdi Bey, "İhtiyar Balıkçı İsmail Ağa", Tuval Üzerine Yağlıboya, 48cm x 41cm, Özel Koleksiyon, Eskişehir, 1905. (Özçelik, 2020: 9)

Sanatçı bu eserinde portre çalışması yapmıştır. İhtiyar balıkçının resmedildiği bu eserde Osmanlı kıyafet formları kendini göstermektedir. Tema açısından portre olsa da Osmanlı yaşam formundan bir iz görülmektedir. Figürün yüzündeki ve kıyafetindeki ayrıntılı ve gerçekçi tavrı ise tekniksel anlamda batı tarzını yansıtmaktadır.

5.4.Osman Hamdi Bey'in 'Gezintide Kadınlar' adlı eseri;

Görsel 5: Osman Hamdi Bey, 'Gezintide Kadınlar', TÜYB, 1887 (Geçen (Ed), 2023: 55; https://tr.wikipedia.org/wiki/Gezintide_Kad%C4%B1nlar#)

Resimde sanatçının Osmanlı yaşam formunu hem kıyafetlerle hem de mekanla ayrıntılı bir işlemeyle verdiği görülmektedir. Yine bu eserde de tema Doğu teknik batı şeklindedir.

6. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada verilere ulaşmak amacıyla, kitap, makale, tez ve internet kaynaklarına başvurularak literatür taramasına gidilmiştir. Araştırmada araştırmaya konu olan sanatçının eserlerinin analizinde Betimsel Resim Analiz tekniği uygulanmıştır. Araştırma, sanatçının dört resmi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın örneklemini Osman Hamdi Bey, araştırmanın evrenini ise Osman Hamdi Bey'in eserlerindeki doğu-batı sentezi oluşturmaktadır.

SONUÇLAR

Osman Hamdi Bey Türk resim sanatı, müzecilik, arkeoloji gibi alanlarda çok büyük katkıları olan büyük bir şahsiyettir. Osman Hamdi Bey Avrupa'dan aldığı sanat eğitimi ile batılı resim anlayışını çözümlemiş ve resimlerinde uygulamıştır. Sanatçının tekniksel alt yapısı Avrupa'dan beslense de meydana getirdiği eserlerde tema açısından doğu-Osmanlı yaşam formlarını içeren görseller kullanmıştır. Osman Hamdi Bey aynı zamanda Şeker Ahmet Paşa gibi Asker ressamıyla da Avrupa'da birlikte çalışma imkanı bulmuştur. Hem batı resim eğitimi alan hemde Çağdaşlaşma adına resim atılımları yapan Asker ressamıyla iletişimi resimlerinde Çağdaş resim üslupları (kübizm, empreyonizm, fovizm gibi) yerine daha realistik etkiler veren eserler

üretmesinde rol oynamıştır. Sanatçı realistik etkilerle Osmanlı yaşamında yer alan figürler ve mekanlarla daha sıcak ve temaya uygun formlar oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda baktığımızda Oryantalist yaklaşım sergilese dahi Osman Hamdi Bey resimlerinde tekniksel açıdan batı tema açısından doğu (Osmanlı) konularıyla resimlerini icra etmiştir.

KAYNAKÇA

Demir, E. (2020). Osman Hamdi Bey Resimlerinde Mekân Analizi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Demir, E. (2020). Osman Hamdi Bey Resimlerinde Mekân Analizi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*

Geçen, F. (Ed), (2023). Çağdaş Türk Resim Sanatı ve Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Akademi Yayıncılık.

Görsel Kaynakçalar

Özsezgin, K. (2014). Çağdaş Sanatımızda Son Osmanlı Osman Hamdi. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Görsel 1: <https://www.biyografya.com/biyografi/9821>

Görsel 2: <https://www.pivada.com/osman-hamdi-bey-huzur-1904>

Görsel 3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Silah_Taciri; Özsezgin, 2014: 11

Görsel 4: Özçelik, N. (2020). Osman Hamdi Bey'in Portrelerinde Anlam. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 449-458.

Görsel 5: Geçen, F. (Ed), (2023). Çağdaş Türk Resim Sanatı ve Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Akademi Yayıncılık.;

https://tr.wikipedia.org/wiki/Gezintide_Kad%C4%B1nlar#

EKOLOJİK PERSPEKTİFTE DİSTOPİK TÜRK SİNEMASI

Doktora Öğrencisi, AYTEK UĞUR ÇAN

MARMARA Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0000-0003-3784-9836

Prof. Dr., MEHMET ÖZTÜRK

MARMARA Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0000-0003-2026-492X

ÖZET

Günümüzde teknoloji, modernite, kentleşme gibi pek çok unsurun dolaylı yada dolaysız ortaya çıkardığı ekolojik sorunlar sürdürülebilir bir yaşamı tehdit etmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ile doğanın bir parçası olduğunu unutan ve doğaya hükmetmeye çalışan insan medeniyeti, doğa ve insan arasındaki uyumu bozmuş, ekosisteme zarar vermiştir. Ralph Metzner'e göre "ekoloji, ekosistemlerin arasındaki birbirine bağımlı ve karmaşık ilişki ağını ve insanların kapsamlı rol ve etkisini de içermesi bakımından disiplinlerarası bir bilimdir." Bu sebeple ekolojinin sinemadaki yeri özümsemeli ve bu konudaki araştırmalar derinlikli bir şekilde sürdürülmelidir.

Bu makale, kapsam olarak seçilmiş distopya sinemasını ekoeleştirel bakış açısıyla irdelerken, bir yandan da ekolojik krize neden olan varsayımları da ele alarak sinemanın bu konuda kayda değer bir çözüm aracı olup olamayacağını gösterebilmeyi de önemsemektedir. Dolayısıyla çevre ve ekoloji gibi farklı disiplinlerden görüşler, kaynaklar, bilgiler vs. bu makalede yer alacaktır. Bu literatür araştırmaları sayesinde disiplinlerarası bir alan olan film çalışmaları içinde farklı anlatı tarzlarının ekolojik dili incelenecektir. Türk distopya sinemasındaki yönetmenlerin ekolojiye yaklaşımları araştırılırken sinemasal çerçevede ekoeleştirel içerik analizleri yapılması bu makalenin önemli sonuçlarından biri olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Distopya, Ekoloji, Eko-sinema, Ekoeleştiri, Doğa, Türk Sineması

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji, modernite, kentleşme gibi pek çok unsurun dolaylı yada dolaysız ortaya çıkardığı ekolojik sorunlar sürdürülebilir bir yaşamı tehdit etmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ile doğanın bir parçası olduğunu unutan ve doğaya hükmetmeye çalışan insan medeniyeti, doğa ve insan arasındaki uyumu bozmuş, ekosisteme zarar vermiştir.

Ekoloji, ekosistemlerin arasındaki birbirine bağımlı ve karmaşık ilişki ağını ve insanların kapsamlı rol ve etkisini de içermesi bakımından disiplinlerarası bir bilimdir. (Metzner, 1994) Ekoloji birçok batı ülkesinde bağımsız bir sosyal bilim disiplini olarak kabul edilmiş iken, Türkiye'de kamu yönetiminde, ekolojik sorunlarla ilgili yetkinlik, sadece mühendislikle ilişkilendirilmesi ve üniversitelerde ekolojiyle ilgili sosyal bilimler

bölümlerinin olmayışından görüldüğü gibi, bir doğa bilimi disiplini olarak algılanmaktadır (Mutlu, 2007, s. 10).

Dünya üzerinde insan faaliyetlerinin doğada yarattığı olumsuz etkiler, farklı düşünce akımlarınca geliştirilen hareketlerle sorgulanmaktadır. Disiplinlerarası bir alan olan film çalışmaları içinde film anlatılarının ekolojik bakış açıları, doğa-insan ilişkisi ve doğanın temsili bakımından incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bir mekan olarak doğa, doğanın temsil edilme biçimi, insanın ekosistem içindeki yeri ve kültürle doğa arasındaki karşılıklı ilişki ortaya konmalıdır. Bu türden çalışmalarla ekolojik bilinçlendirme oluşturarak, doğanın kötü muameleye maruz kalarak bilinçsizce yok edilmesini önlemeyi amaçlayan bir film dili oluşturulmasına katkı sağlanmalıdır.

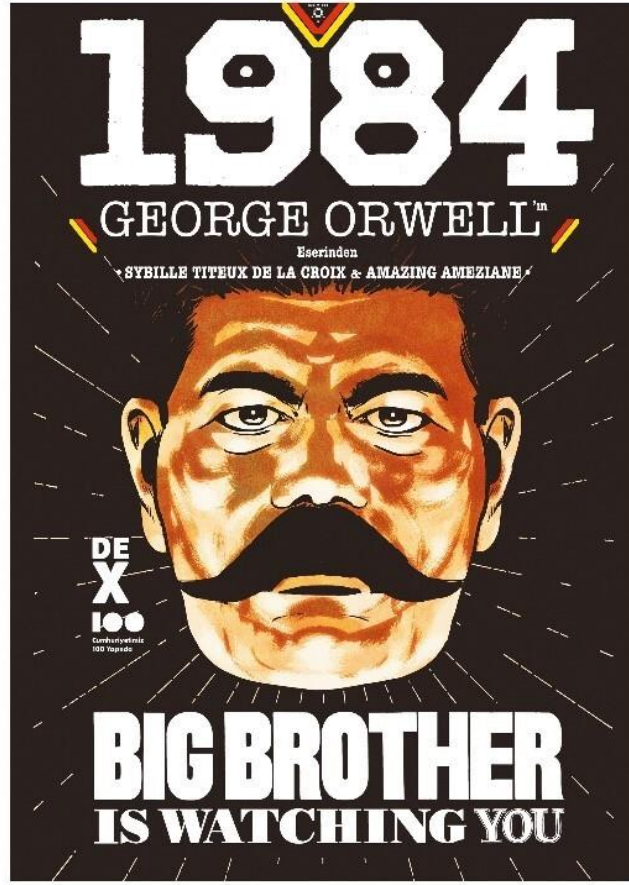
2. EKOLOJİK PERSPEKTİFTE TÜRK DİSTOPYA SİNEMASI

2.1 Ekosinema ve Distopya Sineması

1975 yılında "Ecocinema: A Plan for Preserving Nature" adlı çalışmasında Roger C. Anderson tarafından doğa yaşamını filme yansıtma fikrinin sunulmasıyla birlikte ekosinema kavramının ilk kez ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Chu, 2016) Ekosinema, çevre sorunları ve sürdürülebilirlik gibi konuları ele alan ve çevre bilinci oluşturmayı amaçlayan bir film türüdür. Ekolojik ve çevresel mesajlar içeren filmleri kapsayan geniş bir kavramdır. 2013 yılında yayınlanan "Ecocinema Theory and Practice" kitabına göre ekosinema, izleyicilerde çevre sorunları hakkında farkındalık yaratmak, duyarlılık geliştirmek ve eyleme geçme isteği uyandırmak için güçlü bir iletişim aracı olarak kullanılır. Filmler, dramatik anlatılar, belgesel türü ya da animasyon gibi farklı formatlarda olabilir ve çeşitli izleyici kitlesine ulaşabilir (Rust, Monani, Cubitt, 2013).

Distopya, olumsuz, karanlık ve genellikle korkutucu bir geleceği veya toplumu tasvir eden edebi veya sinematik bir türdür. Distopya, idealize edilen bir toplum veya düzenin tam tersi bir geleceği sunar (Akkoyun, 2016). Bu türdeki hikayelerde, genellikle otoriter bir yönetim, yıkıcı bir çevresel durum, aşırı teknoloji kullanımı veya diğer toplumsal sorunlar gibi faktörler nedeniyle toplumun bozulmuş bir versiyonu anlatılır. Distopya, ütopyayı ve anti-ütopyayı anımsatır, "var olmayan güzel bir yer" anlamına gelir. Bir başka deyişle ütopyik toplum anlayışının antitezini ifade eder. Ütopya gibi distopya da "kurgusal bir ülke"dir ve öncelikle uzak gelecekte geçen öykülerde kullanılır (Stableford, 1999: 56).

Distopyalar, George Orwell'in "1984" ve Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya" gibi klasiklerden Suzanne Collins'in "Açlık Oyunları" ve Margaret Atwood'un "Damızlık Kızın Öyküsü" gibi daha çağdaş eserlere kadar geniş bir yelpazede bulunabilir. Bu tür eserler, toplumsal sorunlara, güç kötüye kullanımına ve insanın özgürlüğüne yönelik tehditlere dikkat çekerek, insanları düşünmeye ve geleceği sorgulamaya çağırır.

Görsel 1: Kitap, 1984, Yazar: George Orwell Yayın Tarihi: 1949

20. yüzyılın en ünlü distopik romanlarından biri olarak kabul edilen 1984 (Görsel 1), Okyanusya'da totaliter ve baskıcı bir rejimin kontrolü ve parti diktatörlüğü altında sınıf ayrımcılığına maruz kalan, çok katı kurallarıyla ünlü bir toplumun öyküsünü anlatır.. Bu anti-ütopik dünyada tekelleri iktidarın mutlak hakimiyet yoluyla göstermeye çalıştığı şey korku, propaganda ve beyin yıkama yoluyla halk üzerinde iktidar kurmaktır.

Distopik film anlatısı ekolojik anlamda değerli bulgulara sahiptir. Mekânsal anlamda ise insanları küçülten peyzaj ve mimari ya da savaş, kirlilik, iklimsel değişiklikler gibi nedenler sonucu bozulmuş ortamlar kullanılmaktadır. Karanlık oda, yağmurlu asfalt, sembolik gölge, sis, vb. görsel unsurlar da sıklıkla işlenmektedir. Ekolojik yapının distopya üzerindeki etkisi oldukça fazladır (aktaran Erin ve Tezcan, 2014, s. 2). Bunun neticesinde ortaya çıkmış olan ekodistopik sinema, distopya türünde olan ancak özellikle çevre, ekoloji ve sürdürülebilirlik konularına odaklanan bir alt türdür. Bu tür filmler, gelecekteki olumsuz çevresel senaryoları, doğanın tahrip olmasını, iklim değişikliğini ve insan faaliyetlerinin doğaya olan etkilerini ele alır. *Soylent Green* (1973), *The Day After Tomorrow* (2004) ve *Wall-E* (2008) filmleri ekodistopik sinema örneği olarak verilebilir. Richard Fleischer'ın yönetmenliğini üstlendiği *Soylent Green* (1973) filmi gelecekteki bir dünyada doğal kaynakların tükenmesini ve aşırı

nüfus sorununu ele alır. Film küresel ısınma sonrası tüm doğal kaynakların yok olması sebebiyle insanların gıda sıkıntısı çektiği distopik bir evrende geçer. Yönetmen Roland Emmerich'in 2004 yılında çektiği *The Day After Tomorrow* filmi iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan çevresel felaketi anlatmaktadır. Bir animasyon filmi olan *Wall-E* (2008), kaynakların bilinçsizce kullanılmasıyla yaşanamaz hale gelen dünyada hayatına devam eden Wall-E isimli robotun hikayesini anlatmaktadır. Filmde insanlar dünyayı terk etmiş ve uzay istasyonunda yoğun tüketim alışkanlıklarının olduğu bir hayat sürmektedir. Bu yönüyle film tüketim toplumlarının çevreye olan etkilerini gözler önüne sererken, dünyanın tekrar sağlıklı haline dönmesi için gerekli yolları gösterir.

2.2 Türk Distopya Sinemasına Ekoeleştirel Bakış

Ekoeleştiri kavramını ilk kez "Literature and Ecology" (Edebiyat ve Ekoloji) isimli makalesinde kullanan William Ruckert 'Ekoloji insanın dünyaya bakışında gezegenin bugünü ve yarınını ilgilendiren en önemli disiplindir.' der (Oppermann, 2012). Ekoeleştiri, insan-doğa ilişkisindeki sorunları vurgulayan bir düşünce akımı olarak insanların doğayı sadece kaynakları sömürmek için bir araç olarak gördüğü ve doğanın kendi içsel değerini göz ardı ettiği eleştirisini yapar. Bu yaklaşım, insanların çevreyle olan ilişkilerinde derin bir dönüşüm ve ekolojik bilinç geliştirmesini teşvik eder.

Türkiye'de distopya türünde çekilen filmler sınırlı olsa da, bu filmler toplumsal ve çevresel sorunlara dikkat çekerek izleyiciyi düşündürmektedir. Distopik evrende geçen film sayısı son derece az olmakla beraber bu filmler arasında en dikkat çekici filmlerden ikisi Semih Kaplanoğlu'nun *Buğday* (2017) ve Erdem Tepegöz'ün *Gölgeler İçinde* (2020) filmleridir. Bu filmler kendi tarzıyla distopik temalar ele alırken ekolojik olarak önemli bulgular sunmaktadır.

2.2.1 Buğday Filmi (2018)

Buğday, Semih Kaplanoğlu'nun yönettiği, distopik bir gelecekte geçen Türk bilim kurgu filmidir. *Buğday*, distopik bir havası olan, insan ve doğa arasındaki karmaşık ilişkiyi sorgulayan bir film olarak öne çıkmaktadır. Film ekolojik sorunların yanı sıra insanın doğaya bağımlılığının ve onun tahribatının sonuçlarını da ele almaktadır. İnsan kendi amaçlarına uygun olarak doğal kaynakları, toprağı, suyu, canlı varlıkları kullanır sömürür, dönüştürür. Bu doğayı dize getirme, ele geçirme sürecidir (Çoban, 2020: 281-282). Bu sürecin yaşandığı karamsar bir gelecekte geçen hikayede insanlık doğal hasadını kaybetmiştir. İnsanlığın teknoloji ne kadar ileri giderse gitsin hayatta kalabilmek için hâlâ binlerce yıl önce yetiştirilmiş tahıllara ihtiyacı olduğu film boyunca vurgulanmaktadır. Buğday temel ihtiyaçlar arasında ilk sırada gelenlerdendir.

Görsel 2: Film, Buğday, Yön: Semih Kaplıanoğlu, 2017.

Buğday filmi, izleyicilere insanlığın doğayla ilişkisini, sürdürülebilirliği ve çevre konularını sorgulama fırsatı veren bir bilim kurgu deneyimi sunmaktadır. Eko-eleştirel açıdan baktığımızda film önemli mesajlar vermektedir. Distopik bir evrende doğanın insanlığa sunduğu kaynakların bilinçsizce tüketilmesi nedeniyle en temel besin kaynaklarından birinde ciddi sıkıntılar baş göstermektedir. Bunun sonucunda başlayan kıtlık, bu distopik düzende yaşamı felakete sürüklemektedir.

Panopticon evreni gibi herkesin kontrol altında tutulmaya çalışılması da bu olumsuz süreci hızlandırmaktadır. Sorgulamayan ve çözüm üretmeyen bir toplumda kahramanın çıktığı yolculuk izleyiciyi de metaforlarla dolu derin düşüncelere yönlendirir. Filmin bir bölümünde "Herkes insan olmaya çalışıyor" gibi insanlığı yücelten satırlar bulunmaktadır. "Her şeyin insan için olduğunu" kabul eden bir anlayış aslında insan merkezci bir düşünceyi beraberinde getirmektedir. İnsanı doğanın bir parçası olarak değil, evrenin merkezi olarak görmesi filmin eko-eleştirel olarak soru işareti doğurmasına sebep olmaktadır. Film başlangıcında merkezine doğayı koyuyormuş gibi gözükse de aslında yine insanın kendi içinde yaşadığı dönüşümden bahsederek insan dışını ikinci plana atmaktadır.

Ekolojik temasıyla kahramanın çıktığı mistik bir yolculuğu anlatan film izleyiciye çok katmanlı bir hikaye sunar. Baş iki karakterin başına gelen olaylarla inanç öğretilerini sorgulayan film bu yapıyla Andrei Tarkovski'nin *Stalker* (1979) filmin, andırmaktadır.. Senaryodaki 'girilmez alanlar', 'rehber eşliğinde seyahat etmek' ve 'su kenarında uyumak' gibi göndermelerle birlikte filmin siyah beyaz çekilmesi filmin *Stalker* ile bağını kuvvetlendirmektedir.

Filmin son sahnesinde Cemil karakteri bir buğday tanesini yuvasına götüren bir karıncayı takip eder. Yuveyi bulduktan sonra elindeki bir çubukla yuvanın etrafına dairesel çizimler yapmaya başlar. Yuvanın yan tarafından elini içeri soktuğunda bir avuç buğday bulur, bunu görünce 'nefes' der. Bu hikayedeki arayışın temel bir cevabı niteliğindedir. Çünkü canlı nefes alıp verdiği sürece yaşam devam etmektedir. Nefes, bütün bedende dolaşarak canlının

yaşamasını sağlar. Nefes aynı zamanında doğanın temsilidir. Doğa nefes alamadıkça insanın ihtiyacı olan temel kaynakları ona sunamayacaktır.

2.2.2 Gölgeler İçinde (2020)

Yönetmenliğini Erdem Tepegöz'ün üstlendiği *Gölgeler İçinde (2020)* filminin başrollerinde Numan Acar, Vedat Erincin, Ahmet Melih Yılmaz, Emrullah Çakay, Muharrem Bayrak ve Selin Kavak yer almaktadır. Erdem Tepegöz'ün ikinci filmi olan *Gölgeler İçinde* sürekli gözetim altında tutulan distopik bir dünyada, ilkel bir teknolojiyle yönetilen fabrikadaki işçilerin sistemi sorgulamasıyla yaşadığı değişimi anlatır. İlkel teknolojinin hüküm sürdüğü, zaman ve mekanın belirsiz olduğu bir distopyada, insan grupları yaygın bir gözetim sistemi tarafından kontrol edilmektedir. Adeta bir panoptikon sistemine benzeyen bu yapıda yönetici taraftan biri ile görüşmek neredeyse imkansızdır. İçlerinden biri gizemli bir hastalığa yakalandığında işini kaybetme korkusuyla yetkililerle iletişime geçmeye çalışır. Kafasında oluşan sorular ve sürekli sorgulaması diğer işçileri rahatsız eder. Fabrikada çalışan işçiler doğadan koparılmış ve cezai sistemin hakim olduğu mekanik bir dünyaya esir edilmiştir. Her ne kadar sınıfsal farklılıklar olsa da işçilerin konumunun değişmesi mümkün değildir.

Görsel 3: Film, *Gölgeler İçinde*, Yön: Erdem Tepegöz, 2020.

Sürekli bir gözetim altında tutulduğunu düşünen bireyler korkuyla yaşamakta ve sistemi sorgulayan bir fikir ortaya çıktığında rahatsız olmaktadır. Yönetmen Erdem Tepegöz kendisiyle yapılan söyleşide filmde ekolojik metaforlar kullanarak izleyiciye farklı bir mesaj vermek istediğini belirtmiştir (E. Tepegöz, şahsi görüşme, Nisan 7, 2022). Çamur, at ve su bu metaforlardan bazılarıdır.

Filmin ana karakteri sistemi sorgulamaya başladığında sistem de ona karşılık verir. Bir şekilde fabrika onu hasta eder ve o hastalıktan kurtulmak için vücuduna çamur sürer. Çamur metaforu burada önemli bir konuya işaret eder. Filmin ana karakteri hastalığını tedavi etmek

için çamuru kullanır. Çamur burada doğanın temsilidir. Yani şifa yine doğadan gelir. Hayvanlar da metafor olarak filmlerde yaygın olarak kullanılır. “İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana dünyayı anlamaya, algılamaya ve kavramaya dayanan ilk insan fikirleri, hayvan metaforları ile ilgili sembollerde idealize edilmiş ve kodlanmıştır.” (DeMello, 2012). Filmdeki önemli metaforlardan biri de attır. Ana karakter atın bağlı olduğu ipin ucunun hiçbir yere bağlı olmadığını sadece toprağa gömülü olduğunu fark eder ancak atın buna rağmen yerinden ayrılmadığını görür. Bu metafor fabrikadaki işçilerde olduğu gibi kabul edilmiş çaresizliği temsil eder. Bu sistemden asla çıkamayacağına inandığı için işçiler hiçbir şeyi sorgulamazlar ve sadece kendilerine sunulan ile yaşamlarına devam etmektedirler.

Gölgeler İçinde filminde su metaforu da göze çarpmaktadır. Su metaforu bir çok distopik filmde olduğu gibi gücü temsil eder. Distopik evrenlerde su gibi temel kaynaklar genellikle otoriter sistemin kontrolünde tutulmaktadır. Yönetmen Erdem Tepegöz su metaforuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Şöyle mesela orada ilginç bir şey var. Sular kesiliyor bir ara. Hatta işçi ilk geldiğinde bölgeyi tanıtırken diğer işçi ona diyor ki; işte yemeğini oradan alırsın yemek şuradan çıkıyor. Su sınırsız diye vurguluyor. Su nereden geliyor belli değil ama bir vana var. Yani demek ki oraya bir vana konulması oraya bir yönetim konulmuştur yani sınırsız bir doğa kaynağı olayı yok. Bir ara sular kesiliyor, sonra bir bakıyoruz bir yerde sular taşmış su fişkırıyor. Yani aslında bolluk var su var ama çalışan kesimin ulaşması bazen engellenebiliyor. Burada vana gücün temsili. Vanayı kesmek kapatmak orada güç demek. Doğa sana veriyor ama kontrol sistemde. Vananın çok büyük metaforu var. Örneğin Mad Max filminde distopik evrendeki diktatör şehre akan su vanalarını kendisi açıp kapatmaktadır. Bu bir güç temsidir.” (E. Tepegöz, şahsi görüşme, Nisan 7, 2022)

Ekoeleştirel boyutta incelendiğinde su, doğayı temsil eden önemli metaforlardan biri olduğu gibi farklı anlamlarda da kullanılabilir. Su, hayat, sonsuzluk, bereket ve kutsallığa işaret eder (Çatak, 2015, s. 61). Su canlılık ve büyüme kaynağı olarak hem hayat, bereket ve kutsallık sembolü hem de insanı zor durumda bırakmasından dolayı tehdit unsuru olarak nitelendirilebilir. Su metaforu, eserlerde birçok farklı kavramı ifade etmede kullanılan bir unsurdur (Gürkan 2009, s. 442). Filmde su kaynaklarının sadece belirli bir sistem tarafından kontrol altında tutulması yine insanın merkezde olduğu bir düşünce yapısına işaret etmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde üretilen distopik filmler arzu edilen sayıda olmasa da derinlikli yapısı sayesinde Türk distopya sineması günden güne gelişmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ile *Buğday (2017)* gibi yüksek bütçeli bir Türk distopik film örneği çekilebilmiştir. Yine *Gölgeler İçinde (2020)* filmi de ülke sinemasını başarılı bir şekilde temsil etmiştir. Ekolojik öğeleri distopya dünyası ile harmanlayan bu tarz filmler, sürdürülebilir bir hayat için izleyiciye bazı bulgular sunmaktadır. Bu da distopik sinemanın ekoeleştirel bakış açısıyla izlenmesini

mümkün kılar. Bu bağlamda ekoeleştirel yaklaşımı benimseyen çalışmalar duyarlılık yaratarak izleyicinin çevreyle ilişkisini yeniden gözden geçirmesine olanak tanır ve doğanın yıkıcı kullanımının önlenmesi konusunda farkındalık yaratır. Bunun en hızlı ve en temel çözümü, kitle iletişim araçları aracılığıyla, özellikle toplumsal bilincin yaratılması ve yaygınlaştırılması açısından toplum için için daha etkileyici bir tür olan sinema, hatta distopik filmler aracılığıyla doğru mesajı vermektir. Distopya sineması bu anlamda insanoğlunun geleceğine dair önemli ekolojik bulgular sunar. Bu sebeple ekolojinin distopik filmlerdeki yeri detaylı incelenmeli ve bu konudaki ekoeleştirel araştırmalar derinlikli bir şekilde sürdürülmelidir. Sonuç olarak özellikle insan-çevre ilişkilerindeki doğal kısıtlamalar nedeniyle toplumsal kurum ve yapıların kökten değişmesi gerektiği gerçeğinin anlaşılmasını ve içselleştirilmesini gerekmektedir. İnsan-çevre ilişkilerindeki sorunları yalnızca gelişen teknolojik çözümler temelinde ele almanın yeterli olmadığı açıktır. Yalnızca yeni bir ekolojik toplum, insanlığa yeni bir yaklaşımı en doğru şekilde ortaya koyabilecektir. Bu sebeple insanoğlu kendini merkeze koyduğu bir düşünce yapısından vazgeçip doğa merkezci bir düşünce yapısını benimsemelidir.

KAYNAKÇA

Akkoyun, T., *Ütopya/Distopya*, Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, 2016.

Baudrillard, J., *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Bookchin, M., *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çev:Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

Brereton, Pat. *Hollywood Utopia: Ecology in Contemporary American Cinema*. Bristol, UK: Intellect, 2005.

Carmichael, Deborah A., ed. *The Landscape of Hollywood Westerns: Ecocriticism in an American Film Genre*. Salt Lake: University of Utah Press, 2006.

Çoban, A., *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram*, Ankara: İmge Kitabevi, 2020.

DeMello, M., *Animals and society: An introduction to human-animal studies*, Columbia University Press, 2012.

Erin, İ & Tezcan, S., *Distopik filmlerin mekân ve toplumsal yapı bağlamında incelenmesi*, Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokiyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2014.

Fromm, H. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, University of Georgia Press, 1996.

Garrard, G., *Ekoeleştiri*, “*Ekoloji ve Çevre Üzerine Tartışmalar*”, çev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Yayınları, 2016.

- Guattari, F. *Üç Ekoloji*, Ali Akay (Çev.), İstanbul: Hil Yayınları, 1990.
- Gustafsson, T. & Kaapa, P. (Eds.) *Transnational Ecocinema: Film Culture in an Era of Ecological Transformation*. Chicago: The University of Chicago Press, 2013.
- Hughes, J. *Ecology and Historical Materialism*. Madrid: Cambridge University Press 2000.
- Ingram, D., *Green Screen: Environmentalism and Hollywood Cinema*. Exeter, UK:University of Exeter Press, 2000.
- Kışlalıoğlu, M., Berkes, F., *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi. 2010.
- Kiu-wai Chu, *Ecocinema*, Journal of Chinese Cinemas, 2016.
- Metzner, R., “Ekoloji Çağı”, *Derin Ekoloji içinde*, Der: Günseli Tamkoç, İzmir: Ege Yayınları, 1994.
- Oppermann, S., *Ekoeleştirir Çevre ve Edebiyat*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Mutlu, A., “Ekolojik Düşüncede Eğitim Anlayışı”. *Ulusal*. 12. 13-18, 2007.
- Past, E. *Italian Ecocinema Beyond the Human*, Indiana University Press, 2019.
- Rust, S., Monani S., Cubitt S. (Ed.) *Ecocinema Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013.
- Stableford, B., *The Dictionary of Science Fiction Places*, New York: Wonderland Press, 1999.
- Tasa B., *İnteraktif Medya Tasarımı İçin Bütüncül Ve Ekolojik Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Simge Esin Orhun, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014.
- Urgan, M., *Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More*, İstanbul: Adam Yayınları, 1984.
- Yağmur Ö., Özer Y., *Doğaya Hakim Olma Düşüncesinden Doğa Dostu Metodolojiye Evrilme Sürecinde Ekolojik Sanat*, *Sanat&Tasarım Dergisi*, 12 (2), 2022: 447-464
- Yılmaz, Ç. *Ekosinema; Çevreci Film Eleştirisine Giriş*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2021.
- Wilkinson, K., *Semboller ve Anlamları* (S. Toksoy, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Wollen, P., *Sinemada Göstergeler ve Anlam*. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

Filmler

Buğday, Semih Kaplanoğlu, Türkiye, 2017, 128’

Gölgeler İçinde, Erdem Tepegöz, Türkiye, 2021, 94’

Soylent Green, Richard Fleischer, Amerika, 1973, 97’

Stalker, Andrei Tarkovsky, Rusya, 1979, 163’

The Day After Tomorrow, Roland Emmerich, Amerika, 2004, 124’

Wall-E, Andrew Stanton, Amerika, 2008, 103’

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA BEDEN DİLİ KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME¹

Tuğçe ÇALIŞKAN²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, – ORCID ID: 0000-0002-0443-9542

Doç. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN³

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, – ORCID ID: 0000-0002-9730-3280

ÖZET

Ders kitapları görsellerle birlikte hazırlandığında daha öğretici olmaktadır ancak görsellerin işlenen metinlerle ilişkili olması gerekmektedir. Metinler ve görseller aracılığıyla beden dilini kullanmak, yabancı bir dilin öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik hazırlanan ders kitaplarındaki metinler ile görsellerdeki beden dili kullanımlarının uyumlu olup olmadığını tespit etmektir. Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan farklı dil becerilerine ait 33 metin ve bu metinlerle ilişkili 173 görselin incelendiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Metinlerin ve görsellerin uyumunu incelemek için veri toplama aracı olarak “Ders Kitaplarında Kullanılan Görseller ve Metinler Arasındaki Beden Dili Kullanım Uyumu Tespit Formu” kullanılmıştır. Form aracılığı ile elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak 15 metinde metin-görsel beden dili kullanımının uyumlu, 18’inde ise uyumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, ders kitapları, beden dili, görsel

A STUDY ON THE USE OF BODY LANGUAGE IN COURSEBOOKS FOR TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS

ABSTRACT

Textbooks are more instructive when prepared with visuals, but the visuals must be related to the texts covered. Using body language through texts and visuals makes learning a foreign language easier. The aim of this study is to determine whether the texts in the textbooks prepared for teaching Turkish as a foreign language are compatible with the use of body language in the visuals. In this study, in which 33 texts belonging to different language skills and 173 images related to these texts in the Yunus Emre Institute's Learning Turkish 1 textbook were examined, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. To examine the harmony of texts and visuals, "Body Language Use Compatibility Form between Images and Texts Used in Textbooks" was used as a data collection tool. Descriptive analysis

¹ Bu bildiri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tuğçe Çalışkan’ın Doç. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN danışmanlığında hazırlamış olduğu “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitaplarındaki Görsellerde Kullanılan Beden Dilinin Metin İçerikleriyle Uyumu” adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden hareketle hazırlanmıştır.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

³ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

management was used in the analysis of the data obtained through the form. As a result, it was determined that the use of text-visual-body language was compatible in 15 texts and incompatible in 18 texts.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, textbooks, body language, visual

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te iletişim “Duygu, düşünce ve bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon” olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük, “iletişim” (Erişim 09 Ocak 2024)). Günlük hayatta iletişimi sağlayan en önemli araç ise dildir. Bu sebeple dil öğretimi gerek anadilde gerek yabancı dil öğretiminde çokça yer kaplamaktadır. Dil öğretimi, anadilde de yabancı dil öğretiminde de tek ayaklı bir yapı olarak inşa edilmemektedir. Bu sürece katkı sağlayan en önemli araçlardan biri ders kitaplarıdır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitapları için de durum aynıdır. Demirel ve Kıroğlu (2021) ders kitabını “bir eğitim programında yer alan hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ile ölçme-değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanmış ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyali” olarak tanımlamaktadırlar. Ders kitabının bir diğer tanımı ise “eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden öğretim materyallerinden biri, hatta birçok durumda tek öğretim materyalidir” şeklindedir (Halis, 2002: 51; akt. Göçer, 2008). İlhan ve Yazar (2021) ders kitaplarının, öğrencilerin öğrenme yaşantıları oluşturmalarında öğretmenden sonraki en etkili kaynak olduğunu belirtmişlerdir.

Ders kitaplarıyla birlikte sağlanan dil öğretimi esnasında kurulan iletişimin başka bir gerekliliği daha vardır ki bu da beden dili kullanımıdır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte beden dili “Duygu ve düşüncelerin yüz ifadesi, beden duruşu vb. yollarla anlatıldığı iletişim biçimi; vücut dili” olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük, “beden dili). “İletişimin verimliliğini sağlayan en önemli unsur beden dilidir. Beden dili sessiz bir film seyrederken aldığımız mesajlardır” (Özkan, 2006: 81). Beden dili kullanılarak kurulan iletişimde ve bu iletişim sırasında yapılan dil öğretiminde beden dilinin oldukça etkili olduğu ve dil becerilerini desteklediği bilinmektedir. “Jestler ve mimikler diğer kişilere görsel sinyaller gönderen hareketlerdir. Yüz kaslarının anlatım amaçlı kullanımı mimikleri; baş, el, kol, bacak ve bedenin kullanımı da jestleri oluşturur” (Baltaş ve Baltaş, 1992: 37). Benzer (2015) bir çalışmasında temel dil becerilerinin beden diliyle kullanımına yer vererek; dinleme eğitiminde beden dili kullanımının mevcut etkiyi arttıracığından, konuşma eğitiminde beden dili kullanımının sadece öğretmen ile sınırlı kalmayıp öğrencilerin de yeni durumlar karşısında aktif beden dili kullanımının sağlanacağından, okuma eğitiminde beden dili kullanımının sesli okuma becerisini geliştireceğinden, yazma eğitiminde beden dili kullanımının yazılan ve konuşulan dilin iletişim becerilerini öğrenmeye katkı sağlayacağından bahsetmektedir.

Ders kitaplarındaki metinlerin öğreticilik özelliği vardır ve bu ders kitapları görsellerle birlikte hazırlandığında daha öğretici olmaktadır ancak görsellerin işlenen metinlerle de ilişkili olması gerekmektedir. “Görsel bir öge olarak resimler kendi başlarına önemli bir işleve sahip oldukları gibi metinle birlikte düşünüldüğünde de anlamı tamamlayan, açıklayan, genişleten bazen de metne yeni anlamlar katan bir uyaran olurlar” (Türkben,2019). “Görsel materyallerin

mesajı açık hale getirdiği için öğrenmeyi daha çok kolaylaştırdığı, yazılı metinle birlikte kullanılması halinde etkisinin arttığı, ayrıca görsel materyallerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduğu söylenebilir” (İşler, 2003; akt. Şahin,2014).

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik hazırlanan ders kitaplarında yer alan metinlerde ve bu metinlerin beraberindeki görsellerde kullanılan beden dili ifadelerinin uyum durumunu tespit etmek amaçlanmaktadır.

Dil öğretiminde kullanılan en temel kaynak, ders kitaplarıdır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik farklı kurumlar tarafından hazırlanan çok sayıda ders kitabı bulunmaktadır. Bu ders kitaplarında farklı dil becerilerine yönelik metinler ve etkinlikler yer almaktadır. Dil öğretim sürecinde etkili olan bir diğer beceri de uygun beden dili kullanımınıdır. Çünkü konuşulan dil, bedenden bağımsız düşünülemez ve işlevsel olamaz. Türkçe öğretiminde beden dili kullanımına yönelik çalışmalar tarandığında bu çalışmaların daha çok sınıf ortamında kullanılan beden diline yönelik çalışmalar olduğu görülmüştür. Sadece sınıf ortamında kullanılanlar değil dil öğretiminde temel kaynak olarak kullanılan ders kitaplarındaki beden dili ifadeleri de dil öğretim ve öğrenim süreci için gereklidir. Beden dili ifadelerinin ders kitaplarında kullanılabileceği yer metin içerikleri ve metin görselleridir. Metinlerin uygun görsellerle verilmesi öğrenilen dilin anlaşılabilirliğine de etki etki edecektir. Bu sebeple yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplardaki metin içeriklerindeki beden dili ifadeleri ile görsellerdeki beden dili ifadelerinin uyumlu olmasının önemli olacağı düşünülmüştür. Alanda bu konuya yönelik az sayıda çalışma olduğu görüldüğünden ve konuya daha fazla dikkat çekmek gerekliliğinden bu çalışma için aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir:

- Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan metinlerin içeriklerinde beden dili ifadesi kullanım durumu nedir?
- Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan metinlerin görsellerinde beden dili ifadesi kullanım durumu nedir?
- Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan metinlerin içerikleri ile metinlere yönelik görseller beden dili ifadesi kullanımı yönünden uyumlu mudur?

Yöntem

Araştırma Modeli

Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan farklı dil becerilerine ait 33 metin ve bu metinlerle ilişkili 173 görselin incelendiği bu çalışma nitel bir araştırmadır. Yıldırım ve Şimşek (2018) nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadırlar. “Nitel araştırmaların bir özelliği de keşfedici olmalarıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır.” (Neuman, 2012: 228; akt. Karataş. 2015). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki metinler ile metinlerin beraberindeki görsellerin beden dili kullanım uyum ve uyumsuzluk durumlarının incelendiği bu çalışma konusu da az çalışılmış bir konu olduğundan araştırmada keşfedicilik özelliği ön plandadır. Çalışmada nitel

araştırmanın tanımında da yer alan yöntemlerden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Geleneksel olarak tarihçilerin, atropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinen doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2018:189). Özkan (2021) doküman incelemesi yöntemini detaylı bir şekilde işlediği kitabında doküman incelemesi yöntemini “Araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi” olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada da Özkan’ın tanımında yer alan aşamalar dikkate alınmıştır.

Araştırma Materyali

Bu çalışmada araştırma materyali olarak Yunus Emre Enstitüsü (YEE) tarafından hazırlanan Türkçe Öğreniyorum setinin 2020 yılına ait basımının “Türkçe Öğreniyorum 1” ders kitabı kullanılmıştır. Türkçe Öğreniyorum ders kitabı seti Türk Eğitim Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Set A1 ve A2 seviyede ikişer kitap olmak üzere toplam 4 kitaptan oluşmaktadır. Kitap setinin ana amacı işlevsel Türkçe öğretmek, hedef grubu ise 10-15 yaş çocuk gruplarıdır (<https://www.yee.org.tr/tr/yayin/turkce-ogreniyorum-1-ders-kitabi> (Erişim 1 Ocak 2024)). Kitap setinin hedef grubunun da görsellere ilgisi göz önünde bulundurularak araştırma için bu materyal seçilmiştir. Belirtilen sete ait ders kitabının araştırma materyali olarak seçmedeki bir diğer amaç, bu kitapların Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde uzun süre kullanılmış ve hâlen farklı kurumlarca kullanılıyor olmalarıdır. “Eğitim alanında ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları vb.gibi dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir” (Bogdan ve Biklen 1992; Goetz ve LeCompte, 1984; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018:190).

Çizelge 1

Çalışma Materyalinin Özellikleri

Kod	Sayfa Numarası	Görsel Sayısı	Dil Becerisi
M1	10	6	Dinleme
M2	12	10	Dinleme
M3	14	9	Konuşma
M4	15	2	Konuşma
M5	15	2	Yazma
M6	24-25	23	Okuma-Yazma
M7	26	12	Okuma
M8	38	8	Dinleme-Okuma
M9	39	5	Dinleme
M10	39-40	12	Okuma
M11	41	8	Okuma
M12	42	1	Dinleme
M13	48	12	Okuma

M14	52	5	Dinleme
M15	53	2	Okuma
M16	55	6	Konuşma
M17	58	6	Okuma
M18	59	6	Konuşma
M19	61	2	Konuşma
M20	62	3	Okuma
M21	68	1	Dinleme
M22	69	2	Okuma-Konuşma
M23	70	4	Okuma Konuşma
M24	74	2	Okuma-Konuşma
M25	76-77	4	Yazma
M26	80	1	Okuma
M27	81	1	Dinleme
M28	81	6	Okuma
M29	82	1	Okuma- Konuşma
M30	83	1	Okuma
M31	86	4	Okuma
M32	89	3	Dinleme
M33	90	3	Konuşma

Çizelgede görüldüğü üzere bu çalışma Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan “Türkçe Öğreniyorum 1” ders kitabında yer alan 33 metni ve 173 görseli kapsamaktadır. Seçilen metinler içerisinde okuma, dinleme, konuşma, yazma dil becerilerine yönelik metinler yer almaktadır. Metinlerin seçiminde hem metnin içeriğinde hem de metne ait görselde beden dili ifadesi bulunması dikkate alınmıştır. Bu sebeple, görselleri insan figürlü olan çizimler ya da görselleri insan fotoğrafı olan metinler ile çalışma sınırlandırılmıştır. Aynı metnin birden fazla sayfaya dağıldığı durumlarda ikili sayfa numaraları (24-25, 39-40, 76-77) yazılmıştır. Bulgular bölümünde metinler Çizelge 1’de yer alan kodlarla (M1, M2...) kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması/ Veri Toplama Aracı

Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabında yer alan farklı dil becerilerine ait metinlerde ve bu metinlerin beraberindeki görsellerde kullanılan beden dili kullanım uyumunun tespit edilmeye çalışıldığı bu çalışmada “Ders Kitaplarında Kullanılan Görseller ve Metinler Arasındaki Beden Dili Kullanım Uyumu Tespit Formu” kullanılmıştır. Belirtilen form bu çalışmanın araştırmacıları tarafından hazırlanmış ve görüşleri alınmak üzere alan uzmanlarına iki kez sunulmuştur. Alan uzmanlarından alınan dönütlere göre formun yanıtları düzeltilmiş, eksikleri tamamlanmış ve form maddeleri detaylandırılarak forma son şekli verilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan “Ders Kitaplarında Kullanılan Görseller ve Metinler Arasındaki Beden Dili Kullanım Uyumu Tespit Formu” oluşturulurken aşağıda

sıralanan yazar ve o yazarlara ait çalışmalardan faydalanılmış, bu çalışmalarda kullanılan ortak kodlamalar dikkate alınarak form maddelendirilerek detaylandırılmıştır.

- Sadioğlu(2018)'nin “Öğretmenlik Uygulaması Alan Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sınıfta Kullandıkları Beden Dilinin İncelenmesi”,
- Benzer (2015)'in “Türkçe Öğretiminde Beden Dili Kullanımının Öğrenme ve Tutum Üzerindeki Rolü”,
- Hişmanoğlu ve Hişmanoğlu (2008)'nin “The Use Of Body Language In Foreign Language Learning and Teaching” ,
- Abdulqader ve Azeez (2018)'in “Incorporating Body Language into EFL Teaching” ,
- Öral(2022)'in “Kur’ân-ı Kerim’de Terğib ve Terhib Âyetlerinin Beden Dili Açısından Tahlili”

“Ders Kitaplarında Kullanılan Görseller ve Metinler Arasındaki Beden Dili Kullanım Uyumu Tespit Formu” aşağıdaki beş ana maddeden oluşmaktadır:

- Metin içeriğinde yer alan beden dili ifadelerine uygun kelime ya da kelime grupları ve cümle içinde kullanılışları,
- Metin içeriğinde -tekrar edenler de dahil olmak üzere- kullanılan beden dili ifadelerinin sayısı ,
- Metnin görselinde/görsellerinde yer alan beden dili ifadeleri,
- Metnin görselinde/görsellerinde – tekrar edenler de dahil olmak üzere – kullanılan beden dili ifadelerinin sayısı ,
- Metnin içeriği ile görseli/görsellerinin beden dili kullanımı yönünden uyumu.
Birinci ve üçüncü maddelere “baş-kafa-boyun hareketleri, yüz hareketleri, el hareketleri, kol hareketleri, bacak hareketleri, ayak hareketleri, gövde hareketleri” alt madde olarak eklenmiştir. Ayrıca formda, incelenen ders kitabına yönelik genel bilgilere ve görseliyle beden dili kullanımı yönünden karşılaştırılmalı incelen metne yönelik bilgilere de yer verilmiştir. Form, alan uzmanlarından alınan görüşlere göre gerekli düzeltme ve düzenlemeleri yapıldıktan sonra çalışmada kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada “Ders Kitaplarında Kullanılan Görseller ve Metinler Arasındaki Beden Dili Kullanım Uyumu Tespit Formu” ile elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. “Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler önce sistematik ve açık bir şekilde betimlenir. Yapılan bu betimlemeler daha sonra açıklanır, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018:240-241). Bu çalışmada da belirtilen formla elde edilen veriler formda yer alan maddelere göre düzenlenmiş, gerekli kodlamalar yapılarak tablolastırılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmada incelenen 33 metin ders kitabında sayfa numarası sırasına göre sıralanmış ve M1’den M33’ e kadar kodlanmıştır. 173 görsel metin sırasına göre metnin beraberinde incelenmiş görsellerde herhangi bir kodlama kullanılmamıştır.

2. BULGULAR

2.1. Metin İçeriğinde Beden Dili İfadelerinin Kullanım Durumu

Çizelge 2

Metin İçeriğinde Beden Dili İfadeleri

Metnin Kodu	Metin İçeriğinde Beden Dili ifadeleri							Toplam
	Baş-kafa-boyun hareketleri	Yüz hareketleri	El Hareketleri	Kol hareketleri	Bacak hareketleri	Ayak hareketleri	Gövde hareketleri	
M1	+	+	+	+			+	5
M2	+	+	+	+			+	5
M3	+	+	+	+			+	5
M4	+	+	+	+			+	5
M5	+	+	+	+			+	5
M6	+	+	+	+				4
M7	+	+	+	+	+	+	+	7
M8		+	+	+				3
M9	+	+	+	+			+	5
M10			+	+				2
M11			+	+				2
M12		+	+					2
M13			+	+				2
M14	+	+	+	+				4
M15		+	+					2
M16	+	+	+					3
M17	+	+	+					3
M18	+	+	+					3
M19	+	+	+					3
M20	+	+	+	+			+	5
M21	+	+	+				+	4
M22	+	+	+				+	4
M23	+	+	+				+	4
M24	+	+	+	+			+	5
M25	+	+	+					3
M26	+	+	+					3
M27	+	+	+					3
M28	+	+	+				+	4
M29	+	+	+					3
M30	+	+	+					3
M31	+		+					2
M32	+	+	+	+			+	5
M33	+	+	+	+			+	5

Toplam	27	29	33	17	1	1	15
Genel Toplam	123						

Çizelge 2 incelendiğinde metin içeriklerinde tespit edilen beden dili ifadelerinin 33 kelime ya da kelime grubu ile en çok el hareketleri olarak bulunduğu görülmektedir. Yüz hareketlerinin kullanımını gerektiren 29, baş-boyun-kafa hareketlerinin kullanımını gerektiren 27, kol hareketlerinin kullanımını gerektiren 17, gövde hareketlerinin kullanımını gerektiren 15, bacak ve ayak hareketlerinin kullanımını gerektiren 1 adet kelime ya da kelime grubunun olduğu tespit edilmiştir. Metin içeriklerinde beden dili kullanımını gerektiren 123 adet kelime ya da kelime grubu olduğu saptanmıştır. 1 metnin (M7) içeriğinde tüm beden dili ifadelerine, 10 metinde 5, 6 metinde 4, 10 metinde 3, 6 metinde 2 beden dili ifadesine yönelik kelime ya da kelime grubu olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Metin Görselinde Beden Dili İfadelerinin Kullanım Durumu

Çizelge 3

Metin Görsellerinde Beden Dili İfadeleri

Metnin Kodu	Metin Görselinde Beden Dili İfadeleri							Toplam
	Baş-kafa-boyun hareketleri	Yüz hareketleri	El Hareketleri	Kol hareketleri	Bacak hareketleri	Ayak hareketleri	Gövde hareketleri	
M1	+	+	+	+	+	+	+	7
M2	+	+	+	+	+	+	+	7
M3	+	+	+	+	+	+	+	7
M4	+	+					+	3
M5	+	+	+	+			+	5
M6	+	+	+	+	+	+	+	7
M7	+	+	+	+	+	+	+	7
M8	+	+	+	+		+	+	6
M9	+	+	+	+		+	+	6
M10		+	+	+			+	4
M11		+	+	+	+	+	+	6
M12	+	+	+	+		+	+	6
M13	+	+	+	+	+	+	+	7
M14	+	+	+	+	+	+	+	7
M15		+	+	+	+		+	5
M16	+	+	+	+	+	+	+	7
M17		+	+	+	+	+	+	6
M18	+	+	+	+	+	+	+	7
M19	+	+	+	+	+	+	+	7

M20	+	+	+	+	+		+	6
M21	+	+	+	+	+	+	+	7
M22	+	+	+	+	+	+	+	7
M23	+	+	+					3
M24	+	+	+	+	+	+	+	7
M25	+	+	+	+	+		+	6
M26	+	+	+	+	+		+	6
M27	+	+	+	+			+	5
M28	+	+	+	+	+	+	+	7
M29	+	+	+	+			+	5
M30	+	+	+	+			+	5
M31	+	+	+	+	+		+	6
M32	+	+	+	+	+	+	+	7
M33	+	+	+	+	+	+	+	7
Toplam	29	33	32	31	23	21	32	
Genel Toplam				201				

Çizelge 3 incelendiğinde 17 metne ait görsellerde tüm beden dili ifadelerine yönelik görsel özelliklerin olduğu tespit edilmiştir. Metin görsellerinde kullanılan beden dili ifadelerinin 33 resim ya da fotoğraf ile en çok yüz hareketleri olarak bulunduğu görülmektedir. El hareketleri ve gövde hareketlerinin kullanımına yönelik 32, kol hareketlerinin kullanımına yönelik 31, baş-kafa-boyun hareketlerine yönelik 29, bacak hareketlerinin kullanımına yönelik 23, ayak hareketlerinin kullanımına yönelik 21 adet resim ya da fotoğrafın olduğu tespit edilmiştir. Metin görsellerinde beden dili kullanımını gerektiren 201 adet resim ya da fotoğrafın olduğu saptanmıştır. 16 metnin görsellerinde tüm beden dili ifadelerine, 9 metinde 6, 5 metinde 5, 1 metinde 4, 2 metinde 3 beden dili ifadesine yönelik kelime ya da kelime grubu olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Metinlerin İçerik-Görsel Beden Dili Uyum Durumu

Çizelge 4

Metinlerin İçerik-Görsel Uyum Durumu

Metnin Kodu	Metinlerin içerik-görsel uyum durumu
M1	Uyumlu
M2	Uyumlu
M3	Uyumlu
M4	Uyumsuz
M5	Uyumlu
M6	Uyumlu
M7	Uyumsuz
M8	Uyumsuz
M9	Uyumsuz
M10	Uyumlu

M11	Uyumlu
M12	Uyumsuz
M13	Uyumlu
M14	Uyumsuz
M15	Uyumsuz
M16	Uyumsuz
M17	Uyumsuz
M18	Uyumlu
M19	Uyumsuz
M20	Uyumlu
M21	Uyumsuz
M22	Uyumsuz
M23	Uyumsuz
M24	Uyumsuz
M25	Uyumsuz
M26	Uyumlu
M27	Uyumsuz
M28	Uyumsuz
M29	Uyumlu
M30	Uyumlu
M31	Uyumlu
M32	Uyumlu
M33	Uyumsuz

Metin içeriğinde kullanılan beden dili ifadesi ya da beden dili ifadeleri ile metnin görselinde kullanılan beden dili ifadesi ya da ifadeleri metindeki beden dili ifadesi ile görseldeki beden dili ifadesi kullanım yönünden uygun mu değil mi diye karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve Çizelge 5 elde edilmiştir. Çizelge 5 incelendiğinde 15 metnin (M1, M2, M3, M5, M6, M10, M11, M13, M18, M20, M26, M29, M30, M32, M31) metin içeriği ile görsellerinin uyumlu, 18 metnin (M4, M7, M8, M9, M12, M14, M15, M16, M17, M19, M21, M22, M23, M24, M25, M27, M28, M33) ise metin içeriği ile görsellerinin uyumsuz olduğu görülmektedir. Çalışmanın geneli göz önünde bulundurulduğunda metin-görsel beden dili uyum ilişkisinde uyumsuz metinlerin uyumlu metinlerden daha fazla olması dikkate değer bir tespit olarak görülmektedir.

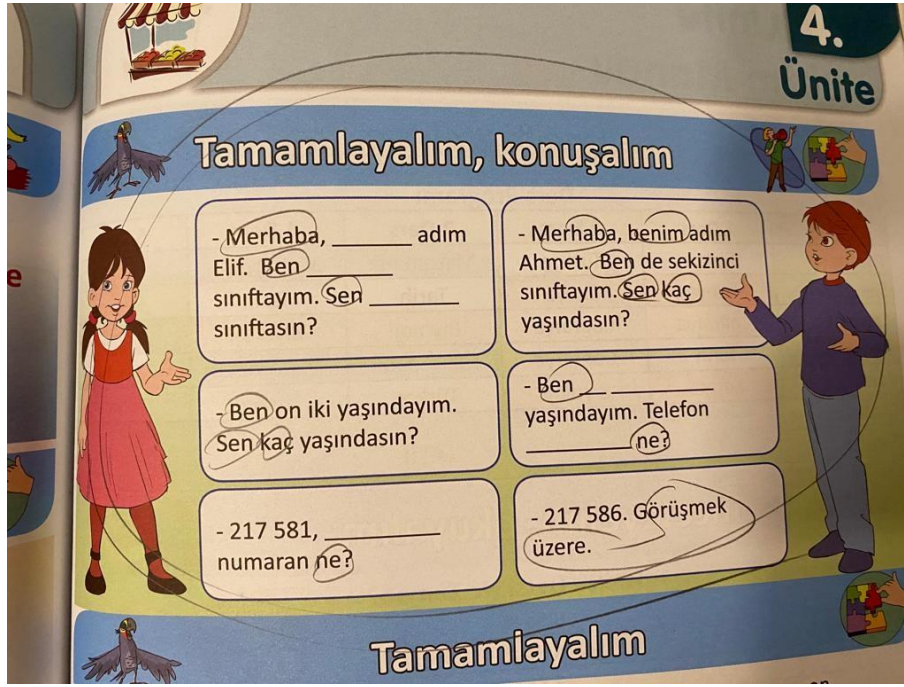
2.4. .Metin İçeriği İle Görsel Uyumluluğu Örneği

Görsel 1. YEE Türkçe Öğreniyorum Ders Kitabı 1, sayfa 26

YEE Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabınının 26. sayfasından alınan bu görsel, metin içeriğinde kullanılan kelime ve kelime gruplarının gerektirdiği beden dili ifadeleri ile görsellerde kullanılan beden dili ifadelerinin genel olarak “uyumlu” olarak kullanıldığını gösteren bir örnektir. Tüm kelime ve kelime gruplarına yönelik baş, boyun, kafa, gövde hareketleri görsellerde uygun bir şekilde verilmiştir. “Parmak kaldır, yaz, sil, sus, dinle” ifadelerinde uygun el, kol ve parmak hareketleri kullanılmıştır. Tüm görsellerde yüz ifadelerine yönelik çizimler yapılmıştır. Kitap okurken daha ciddi, şarkı söylerken ise eğlenen yüz ifadesinin gösterilmiş olması beden dili ifadelerinin çiziminde metin içeriğinin gerektirdiği beden dili ifadesinin kullanıldığını göstermektedir. Ayak ve bacakların görüldüğü görsellerde de “Otur, kalk ve gel” kelimelerine yönelik kullanılan görseldeki ayak ve bacak hareketlerinin uyumlu olduğu görülürken “Yaz, sil ve şarkı söyle” kelime ve kelime gruplarına yönelik kullanılan görsellerde ise normalin dışında bir beden duruşu sergilendiği görülmüş ve bu kısımlar uyumsuz olarak değerlendirilmiştir. Ancak metin içeriği ve görsellerin genelinde uyumluluk durumu daha fazla olduğundan bu ve bunun gibi metin ve görseller çalışmada “uyumlu” olarak işlenmiştir.

2.5 Metin İçeriği İle Görsel Uyumsuzluğu Örneği

Görsel 2. YEE Türkçe Öğreniyorum Ders Kitabı 1, sayfa 61

YEE Türkçe Öğreniyorum 1 ders kitabının 61. sayfasından alınan bu görsel, metin içeriğinde kullanılan kelime ve kelime gruplarının gerektirdiği beden dili ifadeleri ile görsellerde kullanılan beden dili ifadelerinin genel olarak “uyumsuz” olarak kullanıldığını gösteren bir örnektir. Metin konuşma becerisine yönelik bir metindir ancak metin içeriğine göre karşılıklı konuşan kişiler metin görsellerine göre göz teması kurmamaktadır ve kız çocuk görseli baş, kafa, boyun duruşu yönüyle konuşulan kişiye dönük değildir. Bu da beden dilinde kişinin konuşmadan uzaklaşma isteği anlamına gelmektedir. Metinde geçen selamlaşma ve vedalaşma ifadeleri “merhaba, görüşmek üzere” ifadelerine yönelik bir beden dili ifadesine metin görsellerinde rastlanmamaktadır. “Ben ve benim” ifadeleri metin içeriğinde tekrarlı olarak kullanılmasına rağmen bu ifadelere yönelik bir beden dili ifadesi görselde kullanılmamıştır. Görsellerde yüz ifadelerinde konuşan kişi mimiklerinin, konuşan açık ağız çizimlerinin ve sen ifadesi içeren el kol jestlerinin kullanılmış olması metin içeriği ile görselinin beden dili uyumu açısından yeterli değildir. Metin içeriği ile görsellerin genelinde uyumsuzluk durumu daha fazla olduğundan bu ve bunun gibi metin ve görseller çalışmada “uyumsuz” olarak işlenmiştir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen 33 metinden 15’inin içeriğinde yer alan, beden dili ifadesi kullanımı gerektiren kelime ya da kelime gruplarının metnin beraberindeki görselle uyumlu; 18’ininkinin ise uyumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Metin içeriğinde beden dili ifadeleri kullanımı gerektiren kelime ya da kelime gruplarının en çok el hareketlerine yönelik olduğu; metin görsellerinde yer alan beden dili ifadelerinin ise en çok yüz hareketlerine yönelik olduğu görülmüştür. Bu da göstermektedir ki beden dili ifadesi kullanımı metin içeriklerinde ve

görsellerinde el ve yüz hareketlerinin kullanımında yoğunlaşmaktadır. Metin içeriklerinde ve görsellerinde beden dili ifadesi uyumu yönünden karşılaştırılabilecek ifadeler en az ayak ve bacak ifadelerine yöneliktir.

Sonuç olarak metin içeriklerinde kullanılan beden dili ifadeleri ile metnin görselinde kullanılan beden dili ifadelerinin sayıca eşit olması metin içeriği ile görselindeki beden dili kullanımının uyumlu olduğu anlamına gelmemektedir. Önemli olan metin içeriğinde yer alan kelime ya da kelime grubunun anlamsal karşılığına uygun olan beden dili ifadesini görselde uygun olarak verebilmektir.

Gün ve Yurtçu (2022) “Yabancı bir dilde gördüklerimizi anlama ve yorumlama biçimlerimiz diğer beceri alanları olmak üzere o dile ilişkin tutumlarımızı da etkiler” demektedirler. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki beden dili kullanımları da görülebilen öğeler olduğundan ve dil öğrencisinin dili anlamlandırma sürecine katkıda bulunacağından dikkat edilmesi gereken unsurlardır. Metin içeriği ile görselde kullanılan beden dili ifadesi sadece sayıca değil kullanım yönünden uyumlu olursa dil öğretimi ve öğrenimi de kolaylaşacaktır.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan ders kitaplarının içeriği oluşturulurken her türlü ayrıntı göz önünde bulundurulmalı, dil öğrenmeye çalışan kişilerin öğrenilen dile her yönüyle hakim olmaya çalıştıkları unutulmamalıdır. Ders kitabında yazılı olarak gördüğü kelimeyi ya da kelime grubunu uygun olan görsel öge ile de görebilen dil öğrencisi öğrendiği dili hayat akışı içinde daha kolay kullanacaktır. Bu konuda Demirel ve Kıroğlu (2021:6) da ders kitaplarının bireylerin yaşamlarına hitap etmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Özen ve Dağyar (2020) yabancı dil öğretiminde beden dilinin akla ilk gelen öğelerden olmadığından ancak beden dili öğelerine İngilizce ders kitaplarındaki metin, görsel ve etkinliklerde daha fazla yer verilmesi gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Bu da göstermektedir ki Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği ders kitaplarında yer alan metin ve görsellerde de doğru ve etkili beden dili kullanımı büyük bir gerekliliktir.

Göçer(2008) bir çalışmada ders kitaplarının sahip olması gereken özellikleri sıralarken konuyu bütünleyen görsel materyallerle zenginleştirilmesi gerekliliğini de belirtmiştir. Ders kitaplarında konular metinler ile ele alınır ve konuyu bütünleyecek olan ilk unsur o işlenen metne yönelik görsellerdir. Bu sebeple metinlerin görsellerle her yönüyle uyumlu olması gerekmektedir. Şeref ve Yılmaz(2013)’a göre de metinler görsellere referans vermeli, görseller metni doğrudan desteklemeli ve metni tamamlayıcı özellikte olmalıdır.

İşeri (2007) ders kitaplarındaki görsel düzenin eğitici özellikler taşıması gerekliliğinden ve aynı zamanda bunun kullanılan ders kitabında estetik açıdan da bir yükümlülük olduğundan bahsetmektedir. Beden dili kullanımı da iletişimin estetik yönü olarak ele alınabileceğinden dil öğretiminde gerek yazılı ve basılı materyallerde gerek uygulamalı öğretimlerde önemsenmeli ve uygun bir biçimde kullanılmalıdır. Çünkü dil öğretimi ne kadar çok görsel öge ile desteklenirse o kadar kolay ve kalıcı olacaktır. Cangil (2004) sözsüz iletişim unsurlarına ve yabancı dil öğretiminde beden dili kullanımına yönelik saptamalara da yer verdiği bir çalışmada iletişim sürecinin bir boyutu olan beden dilinin doğru iletişimi sağlayabilmesinde etkili olduğundan, yabancı dil öğrenen ve öğretenlerin bu konunun farkında olması gerektiğinden, beden dilinin yabancı dil öğretimi derslerinde diğer yabancı dil becerileri gibi sistemli olarak yer alması gerektiğinden bahsetmiştir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde öğretim sürecinin etkililiğini sağlamak adına ders içerisinde kullanılan kitapların tüm özelliklerine ayrıntılı bir şekilde dikkat edilmelidir. Metin içerikleri ile görsellerin tam uyumlu olması gerekir. Bunun için kitap çizerlerinin beden dili kullanımını konusunda eğitim almış kişilerden seçilmesi ya da çizimler esnasından beden dili kullanımını konusunda uzman olan kişilerden destek alması sağlanabilir.

Beden dili kullanımının daha net ve günlük hayata en uygun şekilde verilebilmesi için metin görsellerinde o metinlerin içeriklerine özel olarak çekilmiş fotoğraflar kullanılabilir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde beden dili kullanımının önemine daha fazla dikkat çekmek amacıyla bu alanda yapılan çalışmalar artırılabilir ve detaylandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Azeez, R. A. ve Azeez, P. Z. (2018). Incorporating body language into EFL teaching. *Koya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 36-45.
- Baltaş, Z. ve Baltas, A. (1992). *Bedenin Dili*. İstanbul : Remzi Kitabevi (29. Basım).
- Benzer, A. (2015). Türkçe öğretiminde beden dili kullanımının öğrenme ve tutum üzerindeki rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 33-47.
- Cangil, B. E. (2004). Beden dili ve kültürlerarası iletişim. *HAYEF Journal of Education*, 1(2), 69-78.
- Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (2021). Eğitim ve ders kitapları. Ö. Demirel & K. Kıroğlu (Edt.), *Ders kitabı incelemesi içinde* (5. baskı, ss. 4-12). Pegem Yayınları
- Derya, Ö. Z. E. N., & Dağyar, M. (2020). Çokkültürlülük Bağlamında Ortaöğretim İngilizce Ders Kitaplarının İncelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 53(2), 601-636.
- Göçer, A. (2008). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 197-210.
- Hişmanoğlu, M., ve Hişmanoğlu, S. (2008). The use of body language in foreign language learning and teaching. *Journal of Social Sciences*, 19, 165-178.
- İhan, E. ve Yazar, İ. (2021). Temel eğitim Türkçe ders kitaplarındaki metin-görsel ilişkisinin görsel tasarım unsurları bağlamında incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (52), 744-763.
- İşeri, K. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabının ilköğretim Türkçe programının amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, (136), 58-74.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Mesut, G. Ü. N. ve YURTÇU, A. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürün sessiz bir göstergesi: beden dili. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 943-968.
- Öral, Z., *Kur'ân-ı Kerim'de terğib ve terhib âyetlerinin beden dili açısından tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2022.
- Özkan, Z.(2006). *Kazandıran beden dili*. İstanbul : Hayat Yayıncılık.
- Özkan, U. B. (2021). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. Ankara : Pegem Akademi, Sonçağ Yayıncılık.

- Sadioğlu, Ö. (2018). Öğretmenlik uygulaması alan sınıf öğretmeni adaylarının sınıfta kullandıkları beden dilinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (45), 190-209.
- Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.
- Şeref, İ., ve Yılmaz, İ. (2013). Gökkuşaağı Türkçe öğretim setindeki okuma metinleri ile görsellerin bütünselliği. *Journal of International Social Research*, 6(27).
Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 9 Ocak 2024. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metin resimlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 650-672.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğreniyorum 1 Ders Kitabı. Erişim 1 Ocak 2024. <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/turkce-ogreniyorum-1-ders-kitabi>

RUMELİ-BALKAN TOPLULUĞUNDA AKRABA EVLİLİĞİ VE ALGISI ANALİZLERİ: RUMELİ-A ÇALIŞMASI

Gülen Aksu Türker¹, Prof. Dr. Necdet Tekin², Prof. Dr. Ayhan Olcay³, Yasemin Olcay Karahan⁴

1. Kosova Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği Sosyolojik ve Stratejik Araştırmalar ArGe Birimi, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0009-0007-2491-2572
2. RUBASAM (Rumeli Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezi), İstanbul, Türkiye. ORCID: 0009-0009-6560-0588
3. İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0003-0525-6569
4. Bağımsız araştırmacı, Manchester, İngiltere. ORCID: 0009-0006-0075-9481

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Balkan, Akraba evliliği,

Özet:

Giriş:

Akraba evliliği uzun süredir dünyada tartışmalı bir konu olmayı sürdürüyor. Son elli yılda tüm dünyada, akraba evliliklerinin yaygınlığında önemli bir azalma olmasına rağmen, akraba evlilikleri tüm etnik ve dini gruplarda, çok farklı düzeylerde de olsa, sıklıkla karşılaşılan bir toplumsal olgu olmaya devam etmektedir. Türkiye’de yaşayan Rumeli-Balkan göçmenlerinde ve Rumeli-Balkan ülkelerinde yaşayanlarda akraba evliliğine ilişkin bilimsel bir çalışma da bulunmamaktadır. Çalışmamızda bu iki gruptaki akraba evlilikleri araştırılmıştır.

Materyal ve metod:

Araştırma; 17.11.2023 - 04.12.2023 tarihleri arasında 29 açık ve kapalı uçlu sorudan oluşan bir anketle, Türkiye’de yaşayan Rumeli-Balkan kökenli katılımcılar ve Rumeli-Balkan ülkelerinde yaşayan 1149 katılımcının cevapladığı online anket usulü yapılmıştır. 22 anketin boş olarak gönderildiği görülüp çalışmamızın istatistiklerinden çıkarılmıştır. Bu çalışmada, pek çok olgu araştırılmış, kent ve kırsalda, farklı yaş gruplarında, farklı eğitim guruplarında akraba evliliği oranları, sosyolojik algıları, aile yapısındaki etkileri ve rollerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Sonuçlar:

Çalışmaya katılanların 539 kişisi (%48) erkek, 580 kişisi (%51) kadındır ve yaş ortalaması 50.6 ± 13.35 ve yaş aralığı 14-83’tür. Katılımcılardan 1050 kişi (%93) şehir merkezlerde, 72 kişi (%3) kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Katılımcıların ülkeleri ve sayıları şöyledir: Almanya 17 (%1.5), Arnavutluk 4 (%0.4), Belçika 2 (%0.2), Bosna Hersek 11 (%1), Bulgaristan 8 (%0.7), Fransa 3 (%0.3), İngiltere 5 (%0.4), İsveç 1

(%0.1), Kanada 3 (%0.3), Kosova 11 (%1), Kuzey Makedonya 16 (%1.4), Romanya 1 (%0.1), Sırbistan 14 (%1.2), Slovakya 1 (%0.1), Yunanistan 5 (%0.4) ve ülke belirtmemiş 5 (%0.4), Türkiye 1014 (%88.5) tir. Tüm çalışmaya katılanlardan 928 kişi evli olduğunu, bunlardan sadece 4 kişi akraba evliliği yaptığını beyan etmiştir. Akraba evlilik oranı % 0.43'olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de yaşayan Rumelililerde 897 kişi evli ve 3 kişi akraba evliliği yapmış olup akraba evlilik oranı % 0.33 olarak hesaplanmıştır. Çocuğunuz akraba evliliğini tercih ederse tepkiniz ne olur sorusuna 10 kişi olumlu bulabileceğini, 1019 kişi ise olumsuz bulacağını belirtmiştir. Ankette sorulan sorulardan alınan cevaplar araştırmamızda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Tartışma:

Çalışmamıza sonuçlarına göre; hem Türkiye'de yaşayan Rumeli-Balkan kökenli kişiler hem de Rumeli-Balkanlarda yaşayan kişilerde akraba evlilik oranları çok düşüktür. Rumeli-Balkan coğrafyasında yaşayan insanlar akraba evliliğine karşı şiddetli bir "olumsuz tepki verme" eğilimi göstermektedirler. Türkiye'de akraba evliliğinin dirençli doğasına işaret eden ulusal ölçekte birçok bilimsel çalışma bulunmasına rağmen; Rumeli-Balkan kökenli insanlarda, akraba evliliği ile ilgili algı "şiddetle karşı çıkılması" şeklindedir.

Giriş:

Son dönemlerde akraba evliliklerinin yaygınlığında tüm dünyada önemli bir azalma olmasına karşın, akraba evlilikleri halen tüm etnik ve dini gruplarda toplumsal bir olgu olmaya devam etmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık %20'sinin akraba evliliği sonucu oluşan bir ailede yaşadıkları tahmin edilmektedir (1-4). Türkiye'de akraba evlilikleri ile ilgili çok sayıda ulusal ve uluslararası bilimsel çalışma da bulunmakta olup akraba evliliğinin dirençli yapısına dikkat çekilmektedir (5-13). Rumeli, Rûm-eli, Osmanlıların Balkan yarımadasına verdikleri coğrafi isim, aynı zamanda bu bölgeyi içine alan Osmanlı eyaletinin adıdır (14). Karpat'ın tanımına göre, Rumeli, Romalıların vatani ya da Avrupa'nın parçası anlamını taşımaktadır ve Balkanları ifade etmektedir. Bu bölge halen Rumeli adıyla anılmaktadır (15). Balkanlar, günümüzdeki yapısı itibariyle, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bir bölgedir (16). Daha önce yapılan "Türkiye Cumhuriyeti Sınırları (Anadolu) içinde yaşayan Rumeli ve Balkan Kökenli Nüfus Tahmini" çalışmasına göre 2020 yılı itibarı ile Türkiye sınırları dahilinde; Minimum 27 milyon, Maksimum 32 Milyon (Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve eski Yugoslavya dan) göçle gelen insanın yaşadığı tespit edilmiştir (17). Rumeli ve Balkanlardaki ülkelerde akraba evliliği ile ilgili çok fazla bilimsel çalışma gözlenmemektedir. Türkiye'ye göç ile gelen Rumeli Balkan kökenli toplumun akraba evliliği oranları ile ilgili detaylı bir bilimsel çalışma yoktur. Çalışmamızda Türkiye'deki Rumeli Balkan kökenliler ile Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan'daki Türkler, Boşnaklar ve Arnavutlarda farklı yaş gruplarının akraba evlilik oranları, sosyolojik yaklaşımları ve aile yapıları içindeki rolü değerlendirildi.

Materyal ve Metod:

Araştırma; 17.11.2023-04.12.2023 tarihleri arasında 29 açık ve kapalı uçlu sorudan oluşan bir anketle, Türkiye’de yaşayan Rumeli-Balkan kökenli katılımcılar ve Rumeli-Balkan ülkelerinde yaşayan 1149 katılımcının cevapladığı online anket usulü yapılmıştır. 22 anketin boş olarak gönderildiği görülüp çalışmamızın istatistiklerinden çıkarılmıştır. Açık ve kapalı uçlu 29 soru sorulup web sitelerinden ilanla, karekod ile farklı toplantılarda, email , SMS veya whatsapp üzerinden katılımcıların doldurulması istendi. <https://forms.gle/UikTE1FXWe7RVPXNA>. Çalışma Kosova Prizrenliler Kültür ve Yardımlaşma Derneği Sosyolojik ve Stratejik Ar-GE birimi tarafından desteklenmiştir. Ankette katılımcılara kimliklerini belirtecek özel soru sorulmamıştır. Çalışmada gerçekleştirilen ver analizlerinde SPSS 23.0 versiyonu kullanılmıştır. Analizlerde tip 1 hata seviyesi (α) % 5 olarak alınmıştır. Oranların karşılaştırılmasında Fisher’s exact test kullanılmıştır.

Akraba evliliği tanımı:

2018 yılında Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasında Koç ve ark. akraba evliliğini, aynı soydan gelen bireyler arasında yapılan evlilik olarak tanımlamaktadır. Akraba evlilik kuşaklarına göre analizler çalışmasında eşinizle akraba evliliğiniz var mı sorusuna verilen cevaplara göre akraba evliliklerini şöyle sınıflamışlardır: “Hayır (0), Amca oğlu (1), Hala oğlu (2), Dayı oğlu (3), Teyze oğlu (4), Baba tarafı diğer (5), Anne tarafı diğer (6) ve Diğer (96)”. Bu sorular ve cevap kategorilerinden hareketle çalışmanın bağımlı değişkeni olan akrabalık derecesi “Akrabalık yok (0), Birinci kuzen (1-4) ve Diğer akraba 5,6 ve 96” değişkeni oluşturulmuştur (18).

Bittle ve ark. tanım olarak akraba evliliklerini ikinci dereceden kuzenler veya daha yakın olanlar olarak sınıflandırıldı. Bu sınırın seçilme nedeni evliliklerdeki genetik etkinin 2. derece kuzenden sonra akrabalık ilişkisi olmayana göre marjinal farklar göstermesi nedeniyledir (19).

Sonuçlar:

Çalışmaya katılanların 539 kişisi (% 48) erkek, 580 kişisi (% 51) kadındır; yaş ortalaması 50.6 ± 13.35 olup yaş aralığı 14-83’tür. Çalışmada 1123 kişi yaşını girmiş, 4 kişi yaş bilgisi girmemiştir.

Mesleğiniz nedir?

Emekli (226, %21), ev hanımı (104, %9.6), öğretmen (75, %6.9), mühendis (69, %6.4), doktor (45, %4.2), öğrenci (27, %2.5), akademisyen (26, %2.4), memur (25, %2.3), Teknik eleman (24, %2.2), Muhasebe (23, %2.1), Serbest (20, 1,8%) Sağlık çalışanı (19, %1.8) Gazete-Medya (18, %1.7), Hemşire (18, %1.7), Esnaf (17, %1.6), Mimar (16, %1.5), işçi (14, %1.3), mali müşavir (14, %1.3), Bankacı (13, %1.2), Eczacı (13, %1.2), yönetici (12, %1.1), Diş hekimi (11, %1) Diğer (253, %23.4) (

Yaşadığınız ülke ve şehir neresidir (kişi sayısı ve yüzdesi)?

Amerik Birleşik Devletleri (ABD) (1, % 0.1), Almanya (17, % 1.5), Arnavutluk (4, % 0.4), Belçika (2, % 0.2), Bosna Hersek (11, % 1), Bulgaristan (8, % 0.7), Fransa (3, % 0.3), İngiltere (5, % 0.4), İsveç (1, % 0.1), Kanada (3, % 0.3), Karadağ (4, % 0.3), Kosova (11, % 1), Kuzey Makedonya (16, % 1.4), Romanya (1, % 0.1), Sırbistan (14, % 1.2), Slovakya (1, % 0.1), Türkiye (1014, % 88.5), Yunanistan (5, % 0.4), Ülke belirtmemiş (5, % 0.4).

Yaşadığınız şehirde nerede yaşıyorsunuz ?

Kırsalda (72, % 6.39), Merkezde (1050, % 93.25), Bilgi girilmemiş (4, % 0.35).

Annenizin Rumeli-Balkanlardan geldiği-yaşadığı bölge neresi?

Arnavutluk (12, % 1), Balkan (1, % 0.1), Bosna Hersek (30, % 2.7), Bulgaristan (231, % 20.5), Kafkasya (1, % 0.1), Karadağ (43, % 3.8), Kıbrıs (1, % 0.1), Kosova (121, % 10.7), Kuzey Makedonya (265, % 23.1), Romanya (15, % 1.3), Rum (1, % 0.1), Sırbistan (149, % 13), Türkiye (24, % 2.1), Yunanistan (159, % 14.1), Boş bırakılan (73, % 6.5).

Babanızın Rumeli-Balkanlardan geldiği-yaşadığı bölge neresi?

Arnavutluk (10, % 0.9), Balkan (1, % 0.1), Bosna Hersek (31, % 2.7), Bulgaristan (226, % 20), Girit (1, % 0.1), Gürcistan (1, % 0.1), Karadağ (42, % 3.6), Kıbrıs (1, % 0.1), Kosova (116, % 10.3), Kuzey Makedonya (281, % 24.9), Romanya (10, % 0.9), Rusya (1, % 0.1), Sırbistan (150, % 13.3), Türkiye (18, % 1.6), Yugoslavya (1, % 0.1), Yunanistan (179, % 15.9), Boş bırakılan (58, % 5.1).

Kendiniz geldiyseniz Rumeli-Balkanlardan geldiğiniz bölge neresidir ?

Arnavutluk (2, % 0.2), Bosna Hersek (14, % 1.2), Bulgaristan (90, % 8), Karadağ (11, % 1), Kosova (41, % 3.6), Kuzey Makedonya (76, % 6.7), Sırbistan (33, % 2.9), Yunanistan (15, % 1.3).

Eğitim durumunuz ?

İlk okul mezunu (49, % 4), orta okul mezunu (54, % 5), lise mezunu (281, % 25), üniversite mezunu (737, % 66), bilgi girilmemiş (5, % 0.4).

Medeni Durumunuz ?

Evli (924, % 82), bekar (194, % 17), bilgi girilmemiş (7, % 1).

Evli iseniz eşiniz ile akrabalığınız var mı ?

Türkiye’de yaşayan Rumelililer üzerinde yapılan değerlendirmede 897 kişi evli ve 3 kişi akraba evliliği yapmış, akraba evlilik oranı % 0.33 (Şekil 1). Tüm Rumeli-A grubunda yapılan değerlendirmede katılanlardan 928 kişi evli ve 4 kişi akraba evliliği yapmış, akraba evlilik oranı % 0.43 (Şekil 2).

Şekil 1. Türkiye’de yaşayan Rumelililerde eşiyile akraba evlilik oranı

Şekil 2. Tüm Rumeli-A çalışma grubunda (Türkiye+Rumeli ve Balkanlar) eşiyile akraba evlilik oranı.

Bir önceki soruya evet dediyseniz akrabalık derecenizi belirtir misiniz?

Akrabalık dereceleri 8. kuşak; 3. kuşak; Eşim, annemin amcasının kızının kızı; Eşimin annesinin anne annesi ile babamın babası kardeş

Etnik kökeniniz nedir ?

Şekil 3. Etnik kökeniniz nedir sorusuna verilen cevapların kelime bulutu

Türk (361, %32.8), Boşnak (164, 15%), Arnavut (113, %10.3), Makedonya (52, %4.7), Bulgaristan (4, %3.7), Selanik (19, %1.7), Balkan (17, %1.5), Bulgaristan Türkü (17, %1.5), Rumeli göçmeni (16, %1.5), Arnavut-Türk (15, %1.4), Yugoslavya göçmeni (14, %1.3), Pomak (13, %1.8), Müslüman (12, %1.1), Balkan Türkü (11, %1), Göçmen (11, 1%), Makedonya Türkü (11, 1%), Diğer tanımlamalar (202, %18.4)

Doğuştan gelen yada kronik bir hastalığınız var mı ?

Evet var (132, % 11,71), hayır yok (993, % 88.11), bilgi girilmemiş (2, % 0.177)

Bir önceki soruya evet dediyseniz, hastalığınız nedir?

Diabet (30,%19.5), Kalp (20, %13), Tansiyon (20, %13), Astım (10, %6.5), Göz hastalıkları (6 %3.9), Kanser (6, %3.9), Böbrek hastalıkları (5, %3.2), Ankilozan spandolit (4, %2.6), Hashimoto (4, %2.6), Ailevi akdeniz ateşi(FMF) (3, %1.9), Migren (3,%1.9), Tiroid (3, %1.9), Eklem romatizması (2, %1.3), Guatr (2, %1.3), Lenfödem (2, %1.3), Lupus (2, %1.3), Ms (2, %1.3), Romatizma (2, %1.3), Talasemi (2, %1.3), Wegner/gpa (2,%1.3), APDS tip 2 gen bozukluğuna bağlı immün yetmezlik (1, %0.6), Az işitme (1, %0.6), Behçet hastasıyım (1, %0.6), Bronşit (1, %0.6), Brc 2 mutasyon (1, %0.6), Dish kemik kireçlenmesi (1, %0.6), Doğuştan kalça çıkıklığı (1, %0.6), Doğuştan pankreas ana tahliye borusu yok yedek kullanılıyor (1, %0.6),

Hemofili (1, %0.6), Hepatit B, (1, %0.6), Hiperlipidem (1, %0.6), KOAH (1, %0.6), Kolestereol (1, %0.6), Minör anemi (1, %0.6), Parkinson (1, %0.6), Polisekeli (1, %0.6), Romatoid artrit (1, %0.6), Sinüzit (1, %0.6), Sistemik skleroz (1, %0.6), Trombofilija (1, %0.6), Varis (1, %0.6)

Tablo 1. Ülkelere Göre Rumelililerin Akraba Evlilik Oranları Karşılaştırması

Yaşadığımız ülke ve şehir neresidir ?	Tablo 1			Toplam ve toplam katılımcı içerisinde % oranı
	Evli iseniz eşiniz ile akrabalığınız varmı ?			
	Yanıt yok	Evet/Da/Po	Hayır/Ne postoji/Jo nuk ka	
Yaşadığı ülke belirsiz	5 (%100)	0 (%0)	5 (%100)	5 (%0.5)
ABD	0	0 (%0)	1 (%100)	1 (%0.1)
Almanya	1 (%5.9)	1 (%5.9)	15 (%88.2)	17 (%1.5)
Arnavutluk	1 (%25)	0 (%0)	3 (%75)	4 (%0.4)
Belçika	0	0	2 (%100)	2 (%0.2)
Bosna Hersek	1 (%9.1)	0	10 (%90.9)	11 (%1)
Bulgaristan	0	0	8 (%100)	8 (%0.7)
Fransa	0	0	3 (%100)	3 (%0.3)
İsveç	0	0	1 (%100)	1 (%0.1)
İngiltere	1 (%29)	0	4 (%80)	5 (%0.4)
Kanada	0	0	3 (%100)	3 (%0.3)
Karadağ	2 (%50)	0	2 (%50)	4 (%0.4)
Kosova	1 (%9.1)	0	10 (%90.9)	11 (%1)
K. Makedonya	5 (%31.2)	0	11 (%68.8)	16 (%1.4)
Romanya	0	0	1 (%100)	1 (%0.1)
Sırbistan	2 (%14.3)	0	12 (%85.7)	14 (%1.2)
Slovakya	0	0	1 (%0.1)	1 (%0.1)
Türkiye	114 (%11.2)	3 (%0.3)	897 (%88.5)	1014 (89.8)
Yunanistan	0	0	5 (%100)	5 (%0.5)
TOPLAM	133 (%11.7)	4 (%0.4)	991 (87.9)	1127 (%100)

Çalışmaya 18 ülkeden katılım olmuş, 5 kişi katıldığı ülkeyi belirtmemiş olup Fisher's exact test ile ülkelere göre evlilik oranları arasında istatistiki olarak fark vardır ($p= 0.036$) (**Tablo 1**).

Tablo 2. Evli iseniz eşiniz ile akrabalığınız varmı ? Kırsal ve Şehir Merkezi Grup Karşılaştırması

Yaşadığınız şehirde nerede yaşıyorsunuz ?	TABLO 2 Evli iseniz eşinizle akraba evliliğiniz varmı ?			Toplam ve toplam katılımcı içerisinde oranı %
	Bilgi girilmemiş	Evet	Hayır	
Bilgi girilmemiş	2 (%40)	0	3 (%60)	5 (%0.5)
Kırsalda	6 (%8.3)	0	66 (%91.7)	72 (%6.4)
Şehir merkezinde	123 (%11.7)	4 (%0.4)	923 (%87.9)	1050 (%93)
TOPLAM	131	4	992	1127 (%100)

Fisher's exact test ile akraba evlilik oranlarının şehir merkezi ve kırsal karşılaştırmasında evlilik oranları arasında istatistiki olarak fark vardır ve şehir merkezinde yaşayanlarda akraba evliliği oranı daha yüksektir ($p= 0.002$) (**Tablo 2**).

Tablo 3. Ailenizde akraba evliliği varmı sorusuna cevapların yaş grubuna göre analizi

Yaşınız	TABLO 3 Ailenizde akraba evliliği yapan varmı ?			Grup toplamı ve tüm grup içerisindeki %
	Bilgi girilmemiş	Evet	Hayır	
<30	2 (%2.2)	0	89 (%97.8)	91 (%8.1)
31-50	7 (1.6%)	16 (3.6%)	418 (94.8%)	441 (%39.3)
51-65	3 (%0.7)	23 (%5.2)	415 (%94.1)	441 (%39.3)
>65	3 (%2)	11 (%7.5)	136 (%90.7)	150 (%13.4)
TOPLAM	15	50	1058	1123

Ailenizde akraba evliliği varmıdır sorusuna verilen yanıtlar arasında Fisher's exact test ile istatistik olarak anlamlı fark vardır ve 30 yaş altındaki grubun ailesinde hiç kimsede akraba evliliği gözlenmemiştir (p= 0.032) (**Tablo 3**).

Çocuğunuz var mı ?

Evet (905, % 80), hayır (199, % 18), bilgi girilmemiş (22, % 2).

Çocuğunuz var ise kaç tane?

Bir çocuk (258, % 22.97), iki çocuk (502, % % 44.54), üç çocuk (127, % 11.3), dört çocuk (18, % 1.6), dörtten fazla çocuk (4, % 0.35), bilgi girilmemiş (218, % 19.41).

Doğum sırasında ve ya daha sonra kaybettiğiniz çocuğunuz var mı ?

Evet var (65, % 6), hayır yok (937, % 83), bilgi girilmemiş (125, % 11).

Var ise doğumdan gelen kronik bir hastalığı var mıydı?

Erken doğum (3), anne karnında ölüm ve düşük (3), Beyin özürülü (1), Kasabach merich sendromu (1), AVSD (1), Solunum yetersizliği, (1), Down Sendromu (1), Akondroplazi (1), Astima megilli alerjik bronşit (1), Trafik kazası (1), Anne karnında gelişim geriliği (1), ALL (1), Organ eksikliği (1), Otizm (1), Diyafram hernisi (1), Antifosfolibit Sendromu (1)

Yaşayan çocuk-çocuklarınızda kronik bir rahatsızlığı olan var mı? Varsa hastalığı nedir ?

Alerji (10), Astım (9), Böbrek (3), Diabet (3), Troid (3), Epilepsi (3), yüksek tansiyon (2), Ülseratif kolit (2), Akdeniz anemisi (1), Alerjik rinit (1), Asperger (1), Bronşit (1), Renk körlüğü (1), Crohn (1), Down Sendromu (1), Serebral palsi (1), hipermetrop (1), Gözlerinde şaşılık (1), İşitme kaybı (1), Kalp ritim düşüklüğü (1), Kanser (1), Kunduracı göğsü (1), Hormon eksikliği (1), Polianjit (1), MS (1), Otizm (1), Psikiyatri bibolar bozukluğu (1), Spastik (1), Spina bifida (1), Talesemi (1), Vaskulit (1), Vitiligo cilt (1), Zihinsel gerilik(1)

Eğer akraba evliliği yaptıysanız, yapma nedeniniz nedir?

Ana dilin korunması, Annemin ısrarı, Birbirimizi beyenip sevmemiz.

Ailenizde akraba evliği yapan var mı ?

1127 katılan kişiden 50 kişi ailesinde akraba evliliği olduğunu söylüyor (%4.4). Akraba evliliği var diye yanıt verenlerin akraba evliliği tarifinde 2'sinin sosyolojik olarak akraba evliği olmadığı görüldü ve gerçek akraba evliliği olmayanlar çıkarıldıktan sonra ailede akraba evliliği oranı %4.26 bulundu.

Çocuğunuz akraba evliliğini tercih ederse tepkiniz ne olur ?

Katılanlardan 1011 kişi (% 99.02) çocuğunun akraba evliliğine karşı olumsuz görüş bildirirken 10 kişi (% 0.93) görece olumlu görüş bildirirken yorumları şöyledir: Kendisi karar verir; Yakınlık derecesine bağlı; Acizlik durum var ise olabilir; Hayır bende 4 göbek olabilir, 7 göbek biraz farazi geliyor; 4 kuşak geçmezse çok hoşuna gitmez ama tabii karar onun, Tepki göstermem; Hevesli olmam ancak kader derim; Dinimizin izin verdiği dereceye kadar büyük bir sıkıntı olmaz.fakat Peygamberimizin dediği gibi, bu çember ne kadar uzun olursa o kadar iyi, diye tavsiye veririm; Çok yakın olamamak şartıyla olabilir.

Çocuğunun akraba evliliğine karşı olumsuz tepki verenlerin bazılarının yanıtları şöyledir: Reddetmek; Fikrini değiştirmesi için gayret ederim; İzin vermezdim; Nedaj Bože; Bizde asla akraba evliliği yoktur herkes birbirine kardeş gözüyle bakar; Katiyetle akraba evliliğine karşıyım; Akraba evliliği düşünülemez bile; Uygun görmem biyolojik ve sosyo kültürel sakıncalarını anlatırım; İlişkimi keserim; Ne bih dozvolio; Önce uyarırım, sonra döverim, en son evlatlıktan reddederim; Tepki duyar, tıbbi & psikolojik etkilerini izah ederim; Akraba evliliği Arnavutlarda yoktur, Müsade etmem; Nuk do te isha dakord; Nemoguće, Neću; Kültürümüzde akraba evliliği yoktur ve çok ayıp karşılanır; Yetiştirilme tarzı ve akrabalarımızla olan ilişkilerimiz böyle bir şeyin aklımızdan bile geçmesine sebebiyet vermez; Ne daj Boze; Biz ve çevremizde akraba kardestir. Asla o gözle büyütülmedik çocuklarımızda bunu öğrettik; Nuk lejohet martesa brenda familjes. Martesat behen pas shtate brezave.

Genel anlamda akraba evliliği ile ilgili görüşünüz nedir?

Şayet gelecekteki İnsan neslinin sağlıklı olmasını istiyorsak medeni kanunlarda yasak getirilmesi taraftarıyım; Korkunç, Bünyem ve aklım red ediyor; Strašno ,tužno ne moguće; Ahlaki açıdan tasvip etmiyorum. Bilimsel a.ıdan da zaten sakıncaları ispatlanmıştır. Ailemden aldığım Rumeli kültüründe hiçbir zaman akraba evliliği diye bir şey yoktur. Bu kültürde yetişen insanlar her zaman akrabalarını bir kardeş gibi görür ve böyle büyürler. Bunu kabul eden kültürlerde de görücü usulü evliliklerin azalmasıyla bu tarz evlilikler son bulacaktır diye düşünüyorum; Çocukların yetiştirilmesi doğru yazılırsa zaten böyle bir bakış açısı gelişme, Akraba evliliği olmamalıdır; 2023 yılında hala bunu konuşuyor olmamız bile yanlış, 21.yüzyılda saçma tercih; Her bakımdan sakıncalı, ayrıca tıbben de sakıncaları var; Nije uredu, Osudjujem. Osecam odvratnost; Hiç ahlaki değil evliliği yapan her kese kapıyı kapatması lazım çünkü böyle insana herkez kapıyı kapar; Velika greška (nedopustivo); Sapkınlıktır şiddetle karşıyım; Çok ama çok yanlış buluyorum, Öyle bir evlilik olabileceği var sayıldığında, akrabalar arasında herkes birbiriyle eş olacakmış gibi bakar, Sıkı bir akrabalık ilişkidir gelişmez, Boşanma olduğunda akrabalık ilişkileri bozulur, Çocuklar engelli olabilir. Vs vs

Ailenizin akraba evliliği ile ilgili görüşleri nelerdir?

Yakın akrabalarımın hemen hepsi aynı görüştedirler, Bildiğim kadarıyla 1900 yılların başında doğan babamın babası annesi, annemin babası annesi ile başlayan 2 şer kişilik iki aileden toplam 160 kişiye yakın ikinci derece akrabalarım arasında Akraba evliliğinin hiç görmedim, duymadım. Ahlaksızca, Na tu temu nema potrebe razgovarati kućni odgoj nam to ne dozvoljava, Karşıdır ve 7 kuşak aranır, Ne podzavamo to, Mümkünü olan birsey değil komşu çocuğu ile bile evlilik karsitilar bırakın ki akraba asla iki kardeş çift olamaz onlara göre, çok yakın akraba değillerse olabilir, Dinen günah

değil ama sağlık açısından sıkıntılar ortaya çıkabiliyor, K to lloj martesash, i shohin si prapambeturi t  popujve t  prapambetur apo atyre q  jan  akoma me organizim finsor. Jan  t  papranueshme, Njejte si te miat, Isto grozni - ne bi se slozili sa time, Sağlıksız, Etik Dışı, Gayri Ahlaki, Gelenek Dışı, Strogo zabranjeni
Uzak akraba ise, dogacak cocuklarda kalıtsal olumsuz bozukluk olmayacak kadar uzaksa olabilir. Bunun dışında ise olmaz

Tartışma:

Daha önce tüm Türkiye’yi kapsayan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, 2022 yılında toplam resmi evlilikler içinde, son evliliğinde birinci dereceden kuzenleri ile akraba evliliği yapmış 16 ve üzeri yaştaki bireylerin oranı %8,3 oldu. Akraba evlilikleri akrabalık türüne göre incelendiğinde, akraba evliliği yapmış bireylerin %46,5’inin hala/dayı çocukları ile %27,2’sinin amca çocukları ile ve %26,3’ünün ise teyze çocukları ile evli olduğu görüldü (20).

World population ranking sıralamasına göre akraba evlilikleri konusunda literatür bilgisi olan Balkan  lkeleri, Türkiye ve diğer bazı ülkelerdeki akraba evlilik oranları: Türkiye % 21.1, Hırvatistan % 0.1, Slovakya % 0.1, ek Cumhuriyeti % 0.1, Suudi Arabistan % 38.9, Filistin % 31.6, İsrail % 10.4, Pakistan % 61.2, Japonya %3.9, Fransa %2.6, Çin %2, İngiltere %1.1, Macaristan %0.5, ABD % 0.1 (21) Şeklinde bulunmuştur.

Koç ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmanın sonuçlarına evlilik kuŐakları temelinde bakıldığında, 1993 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında %40 olan akraba evliliği oranının 2014-2018 döneminde evlenen kadınlar arasında, %60 azalarak, %16’ya gerilediği görülmektedir (22).

Çalışmamızın sonuçlarına göre; hem Türkiye’de yaşayan Rumeli-Balkan kökenli kişiler (%0.33) hem de Rumeli-Balkanlarda yaşayan kişilerde (% 0.43) akraba evlilik oranları çok düşüktür. Rumeli-Balkan coğrafyasında yaşayan insanlar, akraba evliliğine karşı Şiddetli bir “olumsuz tepki verme” eğilimi göstermektedirler. Bu topluluk aynı kültürü ocuklarınada aŐılmakta titiz davranmakta aksi davranışın toplumdan dıŐlanmaya neden olacağını aktarmaktadır. Türkiye gibi akraba evliliği yüksek bir toplumda bile Rumeli-Balkan kökenli insanlarda, akraba evliliği ile ilgili algı “Şiddetle karşı çıkılması” Şeklinde olduğu için tercih edilmemektedir.

EŞinizle akrabalığınız var mı sorusuna verilen cevaplar: 8. Kuşak; 3. kuşak; eşim, annemin amcasının kızının kızı; eşimin annesinin anne annesi ile babamın babası kardeş Őeklinindedir. Bu evliliklerden 2 tanesi Koç veya Bittle’ın sosyolojik akraba evlilik tarifi dıŐındadır fakat Rumeli-Balkan toplumundaki algı sosyolojik tarifte akraba evliliği olmamasına rağmen akraba evliliği Őeklinindedir. Koç ve Bittle’ın sosyolojik akraba evlilik tarifine göre sonuçlar analiz edilecek olsa çok düşük olan oranlar yarıya düŐecektir.

Ailenizde akraba evliliği yapan var mı sorusuna 1127 katılan kişiden 50 kişinin ailesinde akraba evliliği var (%4.4) Şeklinde yanıt verilmiştir fakat Koç ve arkadaşlarının kullandıkları sosyolojik tarife göre 2 kişi akraba değildir sadece 48 kişi akraba evliliği yapmıŐtir ve gerçek oran (%4.26) Őeklinindedir.

Çalışmaya katılan Rumeli-Balkan toplumunda evli olan kişilerin çoğunluğu 2 veya daha az ocuk sahibidir (%67.43’ünün 1-2 ocuk).

Akraba evliliği yapan 4 kişinin de şehir merkezinde yaşıyor olması kırsalda yaşayan toplumun akraba evliliğinden kaçınma konusunda daha katı bir tutum sergilediğini desteklemektedir.

Ailenizde akraba evliliği var mı sorusu yaş gruplarına göre analiz edildiğinde 30 yaş altı 91 katılımcı hayır yanıtını vermiş olup akraba evliliğine karşı Rumeli-Balkan toplumunda katı kuralların yeni nesillerde de devam ettiğini ve giderek azaldığını teyid etmektedir.

Çalışmamız Rumeli Balkan toplumunda etnik kimliğiniz nedir, doğuştan gelen rahatsızlığınız var mı, çocuğunuzun doğuştan gelen rahatsızlığı var mı, anne ve babanız Rumeli’de nereden geldi sorusuna alınan cevaplarla da bu alanda gelecek çalışmalara referans olacak sonuçlar içermektedir.

Teşekkür:

Çalışmaya destekleri için Türkiye Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Tek Rumeli TV Yön. Kur. Başk. Atilla Baykal, Nazım Çelik, Nusret Sancaklı, Erol Öztürk, Dr. Ada Myrto (Arnavutluk), Dr Mürvet Dikyol, Dr. Elidor Agolli, Dr Ergi Hysi, Dr Aida Hadzic Goruzdic (Sırbistan), Doç. Dr. Rahima Jahić (Bosna Hersek), Doç. Dr. Amra Ardovic Yıldız, Mersija Muric, Şeyla Karup, Facebook siteleri (Bulgaristan’dan haberler, Romanya Türk Birliği, Gebze Balkan Dernekleri, Makedonyalılar, Makedon Türkleri, Rumeli Balkan Dernekleri Federasyonu, Balkan Türkleri Yardımlaşma ve Dayanışma Grubu, Selanik Rumeli ve Balkan Göçmenleri, Tokat Anadolul Fedrasyonu, Boşnaklar Burada, Boşnaklar, Biz Rumeliyiz, Karacaova Mübadilleri) teşekkür ederiz.

Referanslar:

1. Bittles AH. The role and significance of consanguinity as a demographic variable. *Popul Dev Rev* 1984; 20(3). 561-584.
2. Koç İ. Prevalence and sociodemographic correlates of consanguineous marriages in Turkey. *J Biosoc Sci* 2008; 40(1). 137-148.
3. Koç İ. Eryurt MA. The causal relationship between consanguineous marriages and infant mortality in Turkey. *J Biosoc Sci* 2017; 49(4). 536-555.
4. Bener A. Mohammad RR. Global distribution of consanguinity and their impact on complex diseases: Genetic disorders from an endogamous population. *Egypt J Med Hum Genet* 2017; 18(4). 315-320.
5. Bittles. A. H. Consanguineous marriage. *The International Encyclopedia of Anthropology*. 2018; 1-4.
6. Timur S. Türkiye’de Aile Yapısı [Family Structure in Turkey]. Hacettepe University Publication. Ankara. 1972.
7. Ulusoy M. Tunçbilek E. Türkiye’de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümüne Etkisi. *Turkish Journal of Population Studies* 1987; 9(1). 7-26.
8. Tunçbilek E. Ulusoy M. Consanguinity in Turkey. *Turkish Journal of Population Studies* 1998; 11(1). 35-46.
9. Tunçbilek E. Koç I. Consanguineous marriage in Turkey and its impact on fertility and mortality. *Ann Hum Genet* 1994; 58(4). 321-329.

10. Hancioglu A. Tuncbilek E. Akraba Evlilikleri. Sosyo-demografik özellikleri ve çocuk ölümleri üzerindeki etkileri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 1998; 41(1). 139-153.
11. Basaran N. Sayılı BS. Basaran A. Solak M. Artan S. Stevenson JD. Consanguineous marriages in the Turkish population. Clin Genet 1998; 4. 339-341.
12. Baykara-Krumme H. Consanguineous marriage in Turkish families in Turkey and in Western Europe. Int Migr Rev 2016; 50(3). 568-598.
13. Kaplan S. Pinar G. Kaplan B. Aslantekin F. Karabulut E. Ayar B. Dilmen U. The prevalence of consanguineous marriages and affecting factors in Turkey: a national survey. J Biosoc Sci 2016; 48(5). 616-630.
14. Durmaz, E. (2014). Tarihsel süreç içerisinde coğrafi, siyasi ve idari bir terim olarak "Rumeli" (12.-19. yüzyıllarda). Ejoboc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(1), 68-75. <https://doi.org/10.17343/ejoboc.21173>
15. Kemal H. Karpat, Osmanlı Geçmişi Ve Bugünün Türkiye'si, Derleyen Kemal H. Karpat, Çeviren Sönmez Taner, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 11.
16. Akova, S. (2012). Balkan savaşları'ndan günümüze batı Balkanlar ve kültürlerarası iletişim bağlamında Türkiye ile ilişkiler. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 5(9), 170-201.
17. Tekin N. Migrations from Rumelia and the Balkans to the Republic of Türkiye and Population Growth Forecasts for 2020 (Demographic Forecasts). April 2023, XIX IBANESS Congresses Series on Economics, Business and Management-Plovdiv/Bulgaria April 8-9, 2023.
18. Koç İ., Türkiye'de akraba evliliklerinin yaygınlığının değişimi ve dirençli grupların belirlenmesi: 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'ndan evlilik kuşaklarına göre analizler. Turk J Public Health 2022;20(3):423-438.
19. Bittles AH. The role and significance of consanguinity as a demographic variable. Popul Dev Rev 1984; 20(3). 561-584.
20. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683#:~:text=Akraba%20evlili%20oran%C4%B1%202022%20y%C4%B1%C4%B1nda,%253%2C9%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC> (8.1.2024'te indirilmiştir).
21. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/inbreeding-by-country> (8.1.2024'te indirilmiştir)
22. Koç İ., Türkiye'de akraba evliliklerinin yaygınlığının değişimi ve dirençli grupların belirlenmesi: 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'ndan evlilik kuşaklarına göre analizler. Turk J Public Health 2022;20(3):423-438.

PIERRE LOTI'NİN İZLANDA BALIKÇISI'NDA SINIF ÇATIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR ¹, Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ ²

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ORCID ID. 0009-0001-1570-5420

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Toplum ve onun paydaşı olan birey, kültürel, ekonomik veya toplumsal nedenlere bağlı olarak ayrışabilir. Bu ayrışma hiyerarşik bir farklılığı da beraberinde getirmektedir. Hiyerarşik katmanlaşma bireyler ya da gruplar arasında ekonomik konumları başta olmak üzere bir ayrışmayı doğurmaktadır. Toplumsal sınıflaşma da ise varlığını benzer siyasi ya da ekonomik ilgilere göre sürdürmektedir. Sınıfsal farklılıklar insanoğlunun var olduğu her dönemde çeşitli görünüşleri ve uygulamalarıyla birey ve toplum yaşamında etkisini duyumsatmıştır. Bu çeşitlilikse zenginlik, yoksulluk, statü, güç gibi etmenlerle olmuştur. Bu ölçütlere göre belirlenmiş sınıflar içinde yer alan kişiler konumları gereği bundan ve bu durumdan kaynaklanan sebeplerden olumlu veya olumsuz şekilde etkilenmişlerdir. Bireyler bu sınıf ayrımında içinde buldukları sınıfa göre ayrıştırılabilmektedirler. İyi durumda olanların yaşam kalitesi yüksek, refah düzeyi iyi iken, kötü durumda olanların fakirlik ve yoksunluk içinde oldukları gözlemlenmektedir. Sınıfsal farklılık yalnızca toplumu değil özele inildiğinde bireyleri de derinden etkileyen bir anlama sahiptir. Kişi içinde bulunduğu yoksulluktan dolayı refah bir hayat sürmek isteyebilmektedir. Bunun yanı sıra kişinin sevdiği insanlar ya da topluluklar da vardır. Kimi zamansa birey arzu ettiği içinde olmak istediği gruba girme isteği de duyabilmektedir. Pierre Loti'nin bir balıkçı kasabasında geçen olayları odağına aldığı *İzlanda Balıkçısı* kuşaklar boyu denizci olan üç ailenin yaşamını anlatır. Kitapta yer alan üç aile Gaos'lar, Moan'lar ve Mevel'lerdir. Mervel'ler diğer ikisinden varsıldılar. Gaos'ların oğlu Yann, Mevel ailesinin kızı Gaud'a âşık olur. Kitapta sınıf çatışmaları bir aşk öyküsü ekseninde ele alınır. Her iki genç de birbirini sevmesine karşın Yann gururlu ve mağrur duruşuyla kendini geride tutar. Bir gün çıktığı seferden geri dönemeyen Yann sevdiğine kavuşmadan ölür. Bu aşkın tek engeli olarak görülen sınıf çatışması romanın temel izleğidir. Tarama (survey) türü araştırma çeşitlerinden betimsel (descriptive) betimleyici araştırma deseninin kullanıldığı bu

çalışmanın temel amacı sosyal olguların yazınsal yaratımlarda nasıl ve ne şekilde yansıma bulunduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Pierre Loti, *İzlanda Balıkçısı*, sınıfsal çatışma, aile, aşk.

ABSTRACT

Class differences have made their presence felt in individual and social life with their various appearances and practices in every period of human existence. This diversity was due to factors such as wealth, poverty, status and power. Persons included in the classes determined according to these criteria have been positively or negatively affected by this and the reasons arising from this situation due to their position. Individuals can be separated according to the class they belong to in this class distinction. It is observed that those who are in good condition have a high quality of life and a good level of welfare, while those who are in poor condition are in poverty and deprivation. Class difference has a meaning that deeply affects not only the society but also individuals when it comes to the private. The person may want to lead a prosperous life due to the poverty he is in. There are also people or communities one loves. Sometimes, the individual may also feel the desire to join the group he wants to be in. *İzlanda Balıkçısı*, in which Pierre Loti focuses on the events in a fishing town, tells the life of three families who have been sailors for generations. The three families featured in the book are the Gaos, Moans, and Mevels. Mervels are better than the other two. The son of Gaos, Yann, falls in love with the daughter of the Mevel family, Gaud. Class conflicts are dealt with in the axis of a love story in the book. Although both young people love each other, Yann holds himself back with his proud and haughty stance. One day, Yann, who cannot return from the expedition, dies before he can be reunited with his beloved. Class conflict, which is seen as the only obstacle to this love, is the main theme of the novel. The main purpose of this study, in which descriptive research design, which is one of the survey type research types, is used, is to reveal how and how social phenomena are reflected in literary creations.

Key words: Pierre Loti, *İzlanda Balıkçısı*, class conflict, family, love.

1.GİRİŞ

Toplum yaşamında bireylerin kimi ölçütlere göre hiyerarşik bir yapı oluşturdukları ve buna göre toplumsal sınıflandırma yaptıkları bilinir. Tarihsel açıdan bakıldığında, özellikle Ortaçağ'da toplumsal sınıf kavramının belirginlik kazandığı ve bireyleri katı bir hiyerarşik düzen içinde ayrıştırdığı görülür. Toplumsal sınıf ayrımının ne anayasal ve uluslararası insan hakları ne de din kurallarına göre kabul edilemez olması nedeniyle günümüzde kavram varlığını

sürdürmesine karşın eşitlik ve insana değer kavramının öncelendiği bir dünyada kısmen etkisini yitirmiştir. Toplumsal sınıflandırma içinde yer alan gruplar yatay ve dikey bir hareket sergilemektedir. Her grup kendi içinde yatay, bir üst ya da alt sınıfla da dikey bir hareket yönü gösterir. Bu nedenle her grup kendi içinde nispeten organik bir yapı özelliği taşır. Özellikle başta sosyal, kültürel, ekonomik etmenler olmak üzere eğitim ve iş kariyerleri bağlamında bir eşitlik durumu korunur. Yine de belirtmekte yarar vardır ki bu sınıflandırmada ekonomik ölçüt en belirleyici olandır. Bu ölçüte göre üst, orta ve alt olmak üzere sınıflar üç farklı biçimde ayrıştırılır. Ekonomik gücün en üst düzeyde olduğu üst sınıfı kendi eğitimleri sonucu meslek ve kariyer sahibi olan kişilerin oluşturduğu bir başka deyişle beyaz yakalı orta sınıf onu da adının imlediği gibi asgari düzeyde yaşamlarını sürdüren işçiler yani mavi yakalıların oluşturduğu alt sınıf izler. Belirttiğimiz gibi sosyal devlet anlayışı insanların ekonomik güçlerine göre ayrıştırılmalarına kesinlikle karşıdır. Zira yasa önünde tüm bireyler eşit ve aynı haklara sahiptirler. Ancak bu toplumda daima tartışma konusu olmuş toplumsal bir sorundur.

Toplumda sınıf çatışması, sosyal bilimlerde sıklıkla tartışılan bir konudur. Tarihte insanlık, konum, mülkiyet, iktidar gibi birçok kavramın etkisiyle toplum içerisinde eşit olmayacak biçimde dağılmıştır. Bu değişkenlikleri ve/veya eşitsizlikleri tanımlamak için ise çeşitli kavramlar kullanılmıştır. “Bu kavramlar bazen sosyal bir tabakayı, bazen de sosyal bir sınıfı işaret eden nitelikler taşımıştır” (Başaran, 2017: 215). Hangisi olursa olsun, bu kavramlar toplumdaki birçok hiyerarşik düzenin belirlenmesi için kullanılmıştır. Toplumsal yaşamda beliren koşullar ve kişilerin beklentileri, sahip oldukları maddi güçleri ve sosyal statüleri gibi pek çok etmen sınıflaşma durumunun oluşmasında etkilidir. Bunların arasında en etkili iki etmen de ekonomik ve sosyal açıdandır. Ekonomik anlamda birey ya da grupların maddi durumları sosyal açıdan ise buldukları ortam belirleyicidir.

Ekonomik sermaye, bireylerin sahip olduğu maddi kaynaklar ve serveti, sosyal sermaye ise ağları ve ilişkileri, kültürel sermaye ise bireylerin edindiği bilgi, beceri ve kültürel varlıkları ifade eder. Bu sermaye biçimleri, bireylerin toplum içinde sahip oldukları sosyal statü ve güce katkıda bulunur. Sınıf çatışması, bu sermaye biçimlerinin dağılımında bir eşitsizlik olduğunda ortaya çıkar. Bu da beraberinde toplumsal eşitsizliğe yol açarak güç dengesizliklerini getirir. Daha fazla ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeye sahip olan egemen sınıfın alt sınıf veya sınıflar üzerinde bir kontrol mekanizması geliştirme ya da etki uygulama eğilimi gösterdikleri bilinir. Bu da doğal olarak bir sömürü ve baskıya yol açar. Alt sınıflar ise, kaynaklara ve fırsatlara daha adil erişim elde etme girişiminde üst sınıfların egemenliğine direnebilir ya da meydan okuyabilir. Sembolik güç, egemen sınıfın toplumun normlarını, değerlerini ve

inançlarını şekillendirme ve kontrol etme, böylece ayrıcalıklı konumlarını koruma becerisine atıfta bulunur. Sonuç olarak sınıf çatışması, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin farklı sosyal sınıflar arasında eşitsiz dağılımından kaynaklanan karmaşık bir sosyal olguya dönüşür.

Bütün bu olgular ışığında Fransız yazar Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı* isimli yapıtı bir aşk izleğinde kadın ve erkeklerin dünyasından sınıf çatışmasını konu edinir. İzlanda'nın bir köyünde geçen olaylar halkın yazgısını belirleyen bir anlama gönderme yapar. Erkekler mevsimler boyu süren balık avına giderlerken geride özlem ve bekleyişle geçen bir zamana iye diğerlerini bırakırlar. Geçimlerini sağlamak için zorlu çalışma şartlarına katlanmak zorunda kalan erkekler kadar kadınlar da çaresiz ve umutsuzdurlar. Çünkü dönüp dönmeyeceği ya da sağ mı ölü mü döneceği belli olmayan erkekleri bekleme beraberinde çaresizliği, yazgıya boyun eğmeyi de getirir. Babasını, eşini, sevdiğini, kardeşini veya nişanlısını bekleyen kadınlar yüreklerinde hep bir umut taşırlar. Bu yüzden bekleyiş kutsallaştırılan bir imgeye dönüşürken, tüm gerçekliğiyle acı, bilinmezlik, kayıp, hasret ve sevincin iç içe geçtiği bir yaşam resmedilir.

2. ROMANDA TOPLUMDA SINIF ÇATIŞMASININ İZLERİ

Pierre Loti'nin yazınsal kişiliği, röportaj, izlenimcilik ve yazdığı konulara karşı derin bir bağın benzersiz karışımı ile ortaya çıkmaktadır. Loti'nin, rapor yazma konusundaki becerilerini ve izlenimci duyarlılığıyla resim yapma yeteneğini de birleştirmesi güçlü bir yazar olduğunun göstergesidir. Loti'nin yazıları ayrıca aşk, özlem ve insanlık durumu gibi izlekler üzerine lirik açıklamalar ve içe dönük düşüncelerle şiirsel bir nitelik sergilemektedir.

Pierre Loti yapıtlarında sosyal veya politik sorunları açıkça ele almak yerine genellikle kültürel keşiflere ve kişisel deneyimlere odaklanarak bir durum saptaması yapar. Onun yapıtları genellikle farklı kültürler ve sosyal sınıflar arasındaki karşılaşmaları betimleyip doğabilecek eşitsizlikleri ve gerilimleri vurgular. Pierre Loti'nin yerel İzlandalı balıkçılar ile üst sınıf tabakanın veya yabancı ziyaretçiler gibi diğer sosyal gruplar arasındaki dinamikleri açığa çıkardığı *İzlanda Balıkçısı* adlı romanı bu açıdan incelemeye değerdir. Loti'nin farklı karakterlerle duygudaşlık kurma yeteneği, ayrıntı ve betimlemelere verdiği önem, farklı sınıflar arasında oluşabilecek toplumsal dinamikler ve güç mücadeleleri hakkında fikir vericidir.

Bir balıkçı kasabası olan Paimpol olayların geçtiği uzamdır. Anlatıda üç aile üzerinden zamansız bir deniz öyküsü anlatılır. Romanda bir denizci ailesi olan Gaos'lar yanında yıllar boyu denizde yitip gitmiş Moan'lar ve Paris görmüş ve aynı zamnada zengin bir aile olan Mevel'lerin öyküleri konu edilir. Bunun yanı sıra sınıf çatışmaları da aşk izleğine doğrudan ya da dolaylı olarak ulamlanır. Buna bir örnek verecek olursak:

“Yann, vahşi bir hayvan çevikliğiyle sıyrılmış, sonunda “Hayır, Matmazel Gaud” diye cevap vermişti. “Bizim oralarda hakkımızda konuştuklarınız daha önce kulağıma geldi... Hayır, Matmazel Gaud... Siz zenginsiniz, aynı sınıftan insanlar değiliz. Ben size içgüveysi olacak bir delikanlı değilim...” (Loti, 2012: 87-88).

Yann’ın Matmazel Gaud’u reddetmesinin tek gerekçesi sınıfsal farklılıklarıdır. Bir taraf zengin ve varlıklı iken diğer taraf yoksuldur. Bu da doğal olarak ikisinin birlikteliğini olanaksız kılar. Kitapta alıntıladığımız türden pek çok örneğe rastlanabilir. İnsanların iye oldukları sosyal sınıflar fiziki özellikleri ve görünümünden yaşadıkları evlere kadar her boyutta görünür kılınır. Romanda buna yönelik pek çok betimleme vardır.

“Yakın çevredeki evlerin tamamı, en uzaktakiler, en karanlıktakiler, hatta orman içinde olanlar bile dilencisinden, sakatından, delisinden, koltuk değneklisinden boşalmıştı. Bu grup mızıkaları, akordeonları, viyolalarıyla yol kenarına dizilmiş; ellerini, çanaklarını, şapkalarını uzattıyor; Yann’ın asil edasıyla, Gaud’nun ise kraliçeler gibi tatlı gülüşüyle fırlattığı sadakaları kapmaya çalışıyorlardı. Bu dilenciler arasında çok yaşlı, içleri daima bomboş kalmış kafaların üstünde kır saçları olanlar vardı; yol üzerlerindeki çukurlara saklandıklarından tam olarak çıkmışa benzemedikleri ve hiç dert etmeden yakında dönecekleri toprakla aynı renktheydiler” (Loti, 2012: 158).

Değindiğimiz gibi anlatıda insan görünümüleri sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarıyla bütünleşik olarak yansıtılır. Yoksul insanların durumu gerek görünüşleri, kılık kıyafetleri gerekse yaşadıkları ve buldukları ortamlarla özdeşleştirilerek anlatılır. Örneğin, Gaud’nun bir kraliçe gibi betimlenmesi de tümüyle varıl bir kişi olduğuyula açıklanabilir. Bir süre sonra olaylar tersine dönüp Gaud yoksullaştığında kişilerin görünüşe göre sınıfsal farklılıkları olduğu görünür kılınır.

“Guad ellerini masaya yaslamış ayakta duruyordu. Yann şimdi etrafını inceliyor, o da yoksulluklarını gözden geçiren bu sessiz teftiş sırasında ona bakıyordu. Bir araya gelen bu iki terkedilmiş kadının evi, derli toplu ve mütevazı görüntüsüne rağmen, oldukça yoksuldu gerçekten de. Belki de onu böyle bir sefaletin içine, bu taş duvarlar arasına ve bu kulübeye düşmüş görünce en azından ona acırdı; eski zenginliğinden, o güzel genç kız yatağının, bembeyaz yatağın dışında eser kalmamıştı ve Yann’ın bakışları da ister istemez oraya takılıyordu” (Loti, 2012: 145-146).

Kitapta sınıfsal farklılıkların birey ve toplum yaşamı, insanlar arası ilişkiler bağlamında yansımaları gösteren birçok örnek vardır.

“Düğün yemeği Gaud’un kulübesinin çok yoksul olması nedeniyle Yann’ların evinde düzenlenmişti” (Loti, 2012:159).

Sınıf çatışması, toplumun sosyal başta olmak üzere siyasal, ekonomik veya kültürel eşitsizliklerini yansıtan bir olgudur. Bu alanlarda görülebilen ve toplumun farklı sınıflarının çıkar çatışmalarını imleyen bir olguya gönderme yapar. Kültürel ve siyasal etmenler sınıfsal çatışmanın en belli başlı nedenleri arasındadır. Kültürel etmenler, farklı sosyal sınıflar arasındaki değerler, normlar ve yaşam tarzlarındaki farklılıklardan kaynaklanırken, siyasi etmenler sınıf çıkarlarını temsil eden politik güçlerin mücadelesiyle ilişkilendirilebilir. Sosyal çatışmaların farklı nitelikteki görünümleri çıkar çatışmalarının sonucudur. Bu çıkarlar sosyal, ekonomik, politik veya ideolojik biçim alabilir. Ekonomiyi en önemli etmen olarak düşündüğümüzde bireylerin çıkarlarını korumak için öncelikle ekonomik olanları öncelikle ve onlara ulaşmanın peşinde oldukları söylenebilir. Bu da doğal olarak bir çatışma olarak belirebilir. Sosyal sınıflar arasındaki güç mücadelelerinin asıl nedeni kuşkusuz ekonomiktir. Her kesimin sahip olduğu ekonomik durum sınıfının gücünü simgeler. “Sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olma mücadelesi, toplumsal çatışmanın temel özelliği sayılabilir” (Akdağ, 2020: 5238). İnsanlar kişisel gereksinimlerini karşılayabilmek için birbiriyle rekabet veya yarış içine girebilirler. Bu da beraberinde bir çatışmayı doğurabilir. Bunlar toplumun farklı sınıfları arasındaki çıkar çatışmalarını ve yapısal eşitsizlikleri yansımasıdır. Ancak sınıfsal çıkarlar her zaman açık ve belirgin olmayabilir. Sosyal bir gerçeklik olarak jeoloji biliminden sosyal bilimlere aktarılmış olan tabakalaşma da bu şekilde oluşur. Bu tabakalaşmada toplum yapısında yaşanan değişim ve dönüşümler ve bunlara bağlanan mekanizmaların anlaşılması büyük önem taşır. Bu kavramı İnce “maddi ya da simgesel ödüllere erişebilme açısından toplumsal gruplar arasında ortaya çıkan yapısal eşitsizliklerin oluşum süreci olarak” tanımlamaktadır (2017: 294). Yapısal eşitsizliklerin temel nedeni olan bu tabakalaşma beraberinde toplumsal farklılaşmayı getirir ki bunun doğal sonucu olarak da eşitsizlikler hüküm sürer. Çünkü toplumların kökeninde bir katmanlaşma vardır. Dünya üzerinde ne kadar insan topluluğu varsa o kadar tabakalaşma sistemi olacağına dikkat çeken Yalçın, genel ve tarihsel yönden bunların kölelik sistemi, kast sistemi, feodal zümre sistemi ve toplumsal sınıf sistem olarak dört başlık altında incelendiğini belirtmektedir (2019: 160). Bu eşitsizliğin doğurduğu toplumsal tabakalaşma farklı birçok kaynaktan beslenir. Bu eşitsizlikler nesilden nesile aktarılırken yerleşik bir sıradüzenini takip eder. Dolayısıyla sosyolojik temelli bir sorun olarak değerlendirilebilir. Çünkü aşağı yukarı tüm toplumların kökeninde farklı karakteristik özelliklere sahip bir katmanlaşma vardır. Bu durumsa hem bireyler hem de gruplar arası kimi sosyokültürel farklılıkları oluşturmaz aynı

zamanda bunların aktarımı noktasında da işlevsel bir rol oynar. “Parsons işlevselci ekol içinde toplumsal tabakalaşma konusuna sıkça değinmiştir. Tabakalaşma konusunu ele alışımda Parsons’un hareket noktası Davis ve Moore’dan farklı değildir. Parsons’a göre de toplumsal tabakalaşma her toplumda gözlemlenen bir zorunluluğa cevap verir. Zira örgütlenmiş sistemlerde gerekli hayati bir işlevi yerine getirir” (Aydın, 2014: 224). Parsons, tabakalaşma sistemlerinin doğrudan toplumda baskın olan temel değerler tarafından şekillendirildiğine inanır. Her toplum kendi kültürel yapısıyla değerlerini bütünleştirir ve tek bir örnekmiş gibi sunar. Bu değerler arasında her ne kadar teknoloji, bilim, siyasi ve dini değerler yer alsada moral değerler diğerine üstün gelir. Çünkü toplumsal yaşamda birey sahip olduğu ya da olmadığı bu değerlere göre değerlendirilir veya değer görür. Kişi sahip olduğu bu ortak moral değerlere göre tabakalaşma sistemi içindeki konumunu belirler. Bu da toplumsal kurumlarca biçimlenir. Bu yüzden kişinin moral değerleri saygınlığıyla belirginlik kazanırken, eğitim düzeyi ve varsıllığıyla ile de pekiştirilir. İnsanların etkisi altına aldığı kültürel kodlar birey davranışlarının da belirleyicisi olurlar. Çünkü bir kez oluşturulduktan sonra değiştirilmeleri olanaksızlaşan bu kodlar birey ve davranışları üzerinde zorlayıcı ve önemli bir güç haline gelir. Bu da beraberinde resmi olarak tanınmış olmasada toplumun olay ve durumlara karşı ortak bir bakış açısı benimsemesi sonucunu getirir. Toplumunu kategorize etmekle kalmayıp kültürel kodlar oluşturan toplumsal katmanlaşma yalnızca kültürel boyutta anlam kazanan bir olgu da değildir.

Sosyal tabakalaşmanın en önemli ölçütlerinden biri de ekonomik temellidir. Her ne kadar yasal düzlemde bireyler arası bir ayrışmayı imlemese de toplumsal sınıf kavramı kısmen örgütlü ve yarı kapalı bir yapı özelliği taşır. Bir grubun diğer grupla çatıştığı ve birliklerinin kısmen bilincinde olan bireylerin oluşturduğu toplumsal sınıf kendine özgü nitelikleriyle ayırt edici toplumsal bir oluşumdur. Kendi içinde bir tabakalaşmayı koşullayan bu sistem ne hukuki ne dini ne de norm açısından bir yükümlülük taşır. Bu yüzden sınıflara arası hareketlilik ve geçişkenlik söz konusu olabilir. Bireye sınıfı verili olmadığı için ekonomik farklılıklardan kaynaklı bir ayrım belirgindir. Kişiler arası ilişki sisteminde ise hiçbir sosyal etkileşim kısıtlanmamış veya engellenmemiştir. Ancak toplumsal sınıf ayrımı yapısal eşitsizliklerden kaynaklı olduğundan daha çok ekonomi temellidir. Kökeni sanayi devrimine dayanan bu durum kentlere göçle birlikte endüstriyel üretimi geliştirmiş ve bireyin emeğini sermaye sahiplerine satmasıyla güçlenmiştir.

3. SONUÇ

Toplum ekonomik, politik, kültürel ve sosyal pek çok boyutun işleyişiyle oluşan bir yapı özelliği taşır. Bu ölçütler farklı düzey ve boyutta birbiriyle ilişki halindedir. Birbiriyle sıkı ilişki halinde olan bu ulamlar çözüldükçe sosyal yapının doku bütünlüğü bozulmaya başlar. Bunun sonucunda oluşan boşluklar, toplumsal çatışmanın nesnel koşullarını hazırlar. Toplumun yapısal bütünlüğünün bozulması ise, yönetici ya da liderlerin yönetsel anlamda bir krizle karşılaşmaları anlamına gelir. Bu türden toplumsal farklılıklar derin bir çatışma alanı oluşturabilir.

Sınıf kavramı ve buna ilişkin bir ayrımın ifade ettikleri konusunda evrensel bir görüş birliği olmasa da, sınıfın üretim ilişkilerindeki değişimlere tepki olarak bir evrim geçmişi olduğu konusunda pek çok uzman hemfikirdir. En ilkel toplumdan en gelişmişine kadar toplumlarda açık ya da örtük biçimde yer alan bir kast sisteminin izleri gözlemlenebilir. Bu sistemin neden ve nasıl oluştuğu da farklı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımların kimileri bunun sebebini toplumun temel anlayışlarındaki farklılıklara kimileri ise insan doğasına ilişkin kimi temel varsayımlardaki farklılıklara bağlar. Bu ikinci tür ayrım tabakalaşma teorilerinin en zorunu ifade eder. Bilindiği üzere günümüz toplumunda en yaygın tabakalaşma biçimi sınıf farklılıklarına dayalı olarak gelişen türdür. Bunun en temel nedeni olarak da sosyal sınıflar arasındaki ekonomik ve kültürel sebeplerden kaynaklı ayrışmadır.

Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı* isimli romanında sınıfsal ayrım ve çatışmalar aşk izleğine ulamlanarak anlatılır. Üç aile üzerinden ele alınan aşk izleği aile boyu denizci olmuş Gaos'lar, Moan'lar ve zengin bir aile olan Mevel'ler üzerinden anlatılır. Aslında insanlar üzerinde yaşamın ve denizin yol açtığı yıkım kişiler arası ilişkiler düzleminde görünür kılınır. Birbirini seven Gaud ve Yann'ın önündeki tek engel, onları ayıran sınıf farkıdır. Paris görmüş, hayatı tanıyan Gaud, aşkı uğruna her şeyden vazgeçmeye hazırdır. Ancak Yann'dan beklediği karşılığı alamaz. Yann, kendisinden çok zengin bir kıza olan duygularını açmada, kendini ifade etmede başarılı olamaz. Yoksul olmasına karşın gururlu bir genç olan Yann kendini zengin bir aileye damat gitmeye layık bulmaz. Çünkü kendini oraya ait hissetmez. Tüm güzel duygulara karşın oradaki sınıf ayrımı gerçeği bir tokat gibi yüzüne vurur. Yann tüm yaşamını denizlerde geçirmekte ve geçimini bu yolla sağlamakta iken sevdiği kadınla aralarında aşılmaz engeller koyan bu ayrımın etkilerinden kendini koruyamaz. Onun aksine Gaud aileden gelen bir soyluluğa ve zenginliğe sahiptir. Yapıtta birbirini seven iki insanın yollarını ayıran sınıf farkı, günlük yaşamdaki görünümü ya da karşılığı ile görünür kılınır.

KAYNAKÇA

- [1] Akdağ, İ. Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme, OPUS International Journal of Society Researches, 15(1), 5231-5251, 2020.
- [2] Aydın, K. Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), 213-239, 2014.
- [3] Başaran, A. Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese, Politik Ekonomik Kuram, 1(1), 214-237, 2017.
- [4] Pierre, L. *İzlanda Balıkçısı* (Çev. B. Behramoğlu), Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- [5] İnce, M. Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (1), 294-319, 2017.
- [6] Yalçın, E. Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 8, Sayı:20, 158-179, 2019.

LOUIS PERGAUD’NUN DÜĞME SAVAŞLARI’NDA AKRAN ZORBALIĞI

Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ¹, Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ORCID ID. 0009-0001-1570-5420

ÖZET

Zorbalık, aynı yaş grubundaki çocukların gerek bireysel gerekse grup olarak aynı yaştaki bir başka çocuk ya da çocuklara uyguladıkları şiddettir. Düzenli olarak gerçekleşen bu şiddet yalnızca fiziksel değil, sözel, sosyal, cinsel ve hatta siber biçimde görülebilir. Akran zorbalığı çocuk ya da ergenlerin birbirlerine aşağılayıcı sözler kullanma, fiziki olarak zarar verme, küçük düşürücü hareketlerde bulunma gibi durumlarla karşı tarafa zorbalık etmelerini imler. Erken çocukluk dönemlerinde başlayan akran zorbalığı çocuğun okula başlamasıyla başka bir boyut ve anlam kazanır. Okullarda çocuklar birbirlerine lakap takma, kötü söz söyleme, fiziki olarak zarar verme girişiminde bulunarak karşıdaki çocuğu toplum içerisinde rencide edebilir. Akran zorbalığı bir kereye özgü değil sürekliliği olan bir olgudur. Sürekli zorbalığa maruz kalan bireyse psikolojik ve sosyal açıdan yara alabilir, yaşamı olumsuz yönde etkilenebilir. Bunun sonucunda ezen-ezilen grubu ortaya çıkabilir ve bireyin tüm yaşamını değiştiren uygulama ve yaptırımlara dönüşebilir. Bu çalışmada akran zorbalığı kavramı Fransız yazar Louis Pergaud’nun *Düğme Savaşları* (Birinci Kitap) adlı kitabında izlek ve anlatı yerlemleri çevreninde ele alınmıştır. Kitapta çocukların birbirlerine taktıkları lakaplar, kullandıkları aşağılayıcı sözler, gurur kırıcı hareket ve davranışlar akran zorbalığının bireyin sosyal ve psikolojik dünyasında yarattığı yıkıcı etkileri gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Nitel bir durum araştırması olan bu çalışmanın öncelikle çocuk yazın araştırmaları başta olmak üzere birçok alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Louis Pergaud, *Düğme Savaşları*, akran zorbalığı, ergen, çocuk, toplum.

ABSTRACT

Bullying is violence that children of the same age group inflict on one or more other children of the same age, either individually or in groups. This violence, which occurs regularly, can

manifest not only in physical form, but also in verbal, social, sexual and even cyber forms. Peer bullying refers to children or adolescents bullying each other by using derogatory words, physically harming each other, and committing humiliating acts. Peer bullying, which begins in early childhood, takes on a different dimension and meaning when the child enters school. In schools, children may offend others in public by calling each other names, using bad words, or attempting to physically harm each other. Peer harassment is not a one-off phenomenon but an ongoing phenomenon. A person who is constantly exposed to bullying can suffer psychological and social injuries and their life can be negatively affected. As a result, an oppressor-oppressed group can emerge and transform into practices and sanctions that change the individual's entire life. In this study, the concept of peer bullying is discussed within the context of theme and narrative settings in French author Louis Pergaud's book *Düğme Savaşları*. The nicknames the children give each other, the derogatory words they use, and the degrading actions and behaviors the children use in the book are important in revealing the devastating effects of peer bullying on the social and psychological world of the child. It is believed that this study, which is a qualitative case study, will contribute to many areas, including children's literature research.

Keywords: Louis Pergaud, *Düğme Savaşları*, peer harassment, adolescent, child, society.

1.GİRİŞ

Özellikle 2-14 yaş aralığındaki okur kitlesi hedef alan çocuk yazını, onların duygu ve düşüncelerine yönelik olan tüm sözlü ve/veya yazılı yapıtları kapsar. Çocuk yazınının başlıca ereği çocukların hayatı anlamasına, anlamlandırmasına katkıda bulunma, düş güçlerini geliştirme, okuma alışkanlığı kazandırmadır. Bu yazın türü çağrıştırdığı ilk anlamının aksine yalnızca basit bir eğlence amacı gütmeyiz. Çocuk okurun düş gücünü harekete geçirerek kendisinin olduğu kadar yaşamının da anlamlandırılmasına olanak sağlayan bir işleve sahiptir. Bu yolla da çocuğa diğerini anlama, başka dünyaları, zamanları ve uzamları keşfetme olanağı sunar. Çocukluk döneminde kazanılan deneyim ve yaşanmışlıkların yetişkinlikte ne kadar önemli olduğu anımsandığında, çocuk yazını ürünlerinin çocuk dünyasına uygun olmasının gerektiği de net biçimde ortaya çıkacaktır. Bu yüzden çocuk yazını ürünlerinin çocuğun ilgisini çekebilmesi, eğlenceli olduğu kadar eğitici yanının da güçlü olması beklenir. Bu türün sahip olması beklenen bir diğer nitelikse imgesel evrende çocuğu ruhsal yönden geliştirmesidir. Bunun yanı sıra çocuk yazını ürünleri yalın ve doğru bilgiler sunarken, çocukta okuma isteği uyandırabilmelidir de. Hatta bu isteğin yaşam boyu sürekli kılınması noktasında çocuk yazını

örnekleri önemli bir itici güçtür. Çocukların somut öğrenme aşamasında oldukları dikkate alındığında seçilen kitapların onların beğenisine uygun olmasına özen gösterilmelidir. Bu kitaplar resimler de içerebilir. Bu kapsamda doğa ve insana dair olan her şey çocuk kitaplarında yerini alır. Bunun en öncelikli amacı da değindiğimiz gibi çocuklara hayat boyu sürecek olan okuma alışkanlığını kazandırmaktır. İnsana ve doğaya ait olan her şeyi kitaplarda gören, yaşayan çocuğun empati gücü gelişmiş olacak böylece farklılıklara saygısı artacaktır. Bu kazanımları yanında çocuk kitaplar sayesinde sevgi, özveri, dostluk, sadakat gibi değerlerin önemini yalancılık, aç gözlülük ve kıskançlık gibi duygularınsa değersizliğini kavrayacaktır. Çocuk kitapları masal, biyografi, şiir, çizgi roman, resimli kitaplar, roman, öykü ve hatta tiyatro oyunları ile çeşitlendirilebilirken biçimsel açıdan da kimi farklılıklara sahip olabilirler. Örneğin çocuk kitapları kare veya dikdörtgen şeklinde olabileceği gibi minyatür boyutunda ya da daha büyük olabilir. Aynı şekilde içinde resim veya fotoğraflar da bulunabilir. Bu resimler renkli ya da siyah beyaz olabilir. Çocuk kitapları konuları bakımından da çeşitlilik gösterir. Çünkü insana dair olan her şey çocuk kitaplarına konu olabilir.

Batı dünyasına göz atıldığında, çocuk yazınının gelişiminin öncelikle masal ve ninnilerle başladığı söylenebilir. Bu geleneğinse çocuklardan çok yetişkinler için olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu dönemdeki asıl amaç toplumların kültür ve değerlerinin aktarımının hikâye anlatıcıları ile sağlanabilmesidir. Bu nedenle de çocuklar dinledikleri kadar bu geleneğin bir parçası olurlar. Bu dönemde çocuklar için ya da çocuklara özgü böylesi bir gelenekten söz etmek güçtür. Bunda yüzyılın sosyo-ekonomik durumu, çağın eğitim anlayışı ve diğer koşullar etkili olmuştur. Bunda özellikle eğitim anlayışının temellerini oluşturan otoriter ve katı kuralların biçimlendirdiği bir disiplin anlayışı etkili olmuştur. Bu dönem kitaplarının çocuğa görelilik ilkesine uygun düşmeyen nitelikte olduğunu da belirtmek gerekir. Ölüm izleği ya da karamsar bir bakış açısı olan bu kitapların çoğu İncil'e dayanan bir özelliğe sahiptirler. Bu açıdan da çocuk ve onun dünyasına hitap etmekten çok uzaktırlar. Batıda çocuklara özel kitap yaratma fikrini ortaya koyan ve bunu gerçekleştiren Charles Perrault'dur. Bu yönüyle Perrault çocuk kitaplarının babası olarak bilinir. Halk arasında anlatılan bazı masalları toplayıp, kısaltır ve çocuklara özgü hale getirir. Bu kitaplar arasında yer alan Kırmızı Başlıklı Kız, Uyuyan Güzel, Kül Kedisi, Parmak Çocuk, Mavi Sakal ve Çizmeli Kedi günümüze kadar gelmiş olanlardır. İlk ortaya çıkış ülkesi Fransa olan bu masal kitaplarının baskısı daha sonra İngiltere ve Almanya'da yapılır. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda büyük oranda sözel gelenekten beslenen çocuk kitaplarının temel nitelikleri derlemelerle oluşturulmuş olmalarıdır. Masallar gerek konuları gerekse içerikleri bakımından çocuk kitaplar macera ve hayvan öyküleriyle

çeşitlendirilmiştir. Çocuk kitapları gerek nitelik gerekse nicelik bakımından XX. Yüzyılda gelişim göstermiş ve çocuklara yönelik yayınlar çeşitlenip, artmıştır.

Tarihsel süreç olarak değerlendirildiğinde çocuk yazını ürünlerinin eğitimsel amaçları öncelik taşıyor olsa da değerler eğitimi kazandırma işlevi taşıdığını da söylemek olasıdır. Bunun dışında söz konusu ürünlerin taşıdığı başkaca işlevler de vardır. Wild bunları çocukları ve gençleri disiplin altına almak, onlara birtakım ideolojileri aşlamak, iyi bir dindar olmak ve özellikle de genç kızların iyi bir eş ve ev kadını olmalarını özendirmeye yönelik olarak örneklendirmekte ve yazılmış sözde “eğitici” yazılar olduğuna dikkat çekmektedir. (1990: 87-88). Çocuk okurun kişilik gelişime olumlu katkılar sağlayan bu yazınsal ürünler aynı zamanda ulusal ve evrensel değerleri de onlara kazandırmayı erek edinir. Çocukların önce aile sonra yakın çevresindeki kişileri rol model aldıkları hatırlandığında çocuk yazını yapıtlarının bu konuda çok yararlı bir kaynak olduğu görülür. Çünkü kitaplar birçok rol modeli açık ya da örtük biçimde onlara gösterir. Aynı zamanda toplumun kabul gören değer yargıları ve davranışları bu bağlamda benimsetilmeye çalışılır. Çöktü kitaplardaki olumlu veya olumsuz bakış açılarının da iyi değerlendirilmesi ve olay örgüsünden olumlu bakış açıları olumsuzla oranla ders çıkarılması gereğine dikkat çekmektedir (2018: 3). Ancak yapıtta yansıtılan her kahraman rol model olarak alıntılanmamalıdır. Bu açıdan çocuk kitaplarındaki kötü kahramanlar iyi değerlendirilmeli ve çocuğa bu yönde telkinde bulunulmalıdır.

Fransız romancı, asker ve savaş şairi kimliğiyle tanınan Louis Pergaud, baba mesleğini seçmiş ve öğretmen olmuştur. Asker olduğu I. Dünya Savaşı sırasında esir düşmüştür. Esir kaldığı top atışlarının altında ölmüştür. Şiirle başladığı yazınsal yaşamını kısa öykülerden oluşan koleksiyonları izlemiştir. Doğalcılık akımına iye olan yazar dil ve anlatımında gerçeği tüm açıklığı ve doğallığı ile yansıtır. İsmiyle özdeşleşen La Guerre des Boutons (Düğme Savaşları) romanı yalnızca Fransız eğitim dizgesinde okullarda okutulan bir kitap olmamış aynı zamanda beyazperdeye de uyarlanmıştır. Romanda iki komşu köyün birbirleriyle anlaşamayan yetişkinleri gibi çocuklarının da sürekli çatışma içinde oldukları olaylar anlatılır. Büyük gruplar halinde birbirleriyle savaşan genelde erkeklerden oluşan çocuklar rehine olmamaya gayret ederler. Çünkü rehine olanların ayakkabı bağları, kemer ya da düğmeleri sökülerek evlerine gönderilirler. Bu yüzden bu amansız çekişmede kaybedilen ya da kopan her düğme onu koparan için bir zafer anlamına gelir. Yazar acımasız bir dünyanın gerçeklerini çocuk bakış açısından sunarken bundan ders çıkartılmasını amaçlar.

2. ŞİDDETİN BİR BAŞKA BOYUTU: AKRAN ZORBALIĞI

Akran zorbalığı, bireylerin kendi yaş grubundaki diğer kişi veya kişilere yönelik sürekli ve isteyerek yaptıkları planlı bir zarar verme durumudur. Saldırı ve zarar verme amacıyla yapılan zorbalığın sürekli oluşu, mağdur ve kurban arasında bir güç dengesizliği içermesi söz konusudur. Bu dengesizlik çatışma veya kavgadan daha farklı bir anlam taşır. Karşı tarafın hırpalanmasıyla oluşan ve bir tür saldırganlık anlamına gelen bu şiddet benzer sosyal örüntüler içerisinde gelişir.

Akran zorbalığı sözlü, fiziksel, duygusal, sanal ya da siber bir saldırıyı ifade eder. Bu saldırılara yeni eklenen siber zorbalık son yıllarda özellikle de sosyal medyaya görünür hale gelmiştir. “Siber zorbalık davranışlarının başında zorbanın, kurbanı, elektronik iletişim araçları kullanmak sureti ile tehdit etmesi ya da kurbanı yönelik kötü sözler içeren mesajlar göndermesi gelmektedir. Zorbanın bazen mağdur hakkında internet ortamında dedikodu yaptığı veya mağduru utandıracak resimlerini ve özel bilgilerini yaydığı da görülmektedir” (Özdemir ve Akar, 2011: 609). Günümüzde yapılan araştırmalar akran zorbalığının çocuklar ve özellikle ergenler arasında artarak devam ettiğini göstermektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesine koşut olarak bireyler her şeye hızlı ulaşma olanağına sahip olmaktadır. Bu yolla sanal ortamda da karşıdakini ezme, aşağılama, kötüleme, tehdit ya da şantaj şeklinde akran zorbalığı kendini göstermektedir. “Bunun en önemli nedeni sözlü iletişim yerine sosyal medya üzerinden kişilerin duygu ve düşüncelerini daha açık ve çekinmeden paylaşmasını kolaylaştıran yazılı iletişimidir” (Özcan ve diğ., 2018: 84). Bu sayede çocuk veya ergenler şiddet ve saldırganlık içeren davranışlar sergilemeye yönelebilmektedirler.

Zorbalığı uygulayan kişi gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan diğerine göre daha güçlüdür. Çoğunlukla çocukların birlikte vakit geçirdikleri özellikle okul gibi ortamlarda rastlansa da farklı yerlerde de bu durum oluşabilmektedir. Sıklıkla kendisine veya eşyalarına zarar verme ile yapılan bu zorbalık bunun yanı sıra isim takma, dedikodu ve iftira, tehdit, hakaret, küçük düşürme, dışlama şeklinde de görülebilir. “Zorbalık yapan kişi zorba, zorbalığa maruz kalan kişi mağdur veya kurban olarak adlandırılmaktadır” (Çarkıt ve Bacanlı, 2020: 2547). Fiziksel ve zihinsel zararları yanında psikolojik yönden de yıkımları olan zorbalık kavramı zorbanın ve mağdurun kişiliğinde olumsuz izler bırakır. Mutsuzluk, güvensizlik, okul fobisi, depresyon ve kaygı gibi sorunları beraberinde getiren bu durum her yaş grubunda ortaya çıkabilmektedir. Pişkin (2010), akran zorbalığında üç rol olduğunu belirtmekte ve bunları zorba başka bir deyişle akranlarına kasıtlı olarak zarar veren, kurban yani zorbalığa maruz kalan ve izleyici yani zorbalığa sessiz kalan olarak sınıflandırmaktadır. Zorbalığa uğrayan taraf çoğu kez bunu gizleyebilmektedir. “Akran zorbalığına uğrayan öğrenciler çoğu kez bu durumu

ebeveynleri ve öğretmenleri ile paylaşmamaktadır” (Yurdakul ve Dağcıoğlu, 2021: 50). Özellikle okulda yaşanan akran zorbalığı mağdur çocuğun okula gitmek istememesinden kendine olan saygısını kaybetmesine hatta psikolojik sorunlara varan kimi olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Zorbalık davranışı içinde olan birey diğeri üzerinde haklılık ya da üstünlüğünü bu yolla kurma çabasında olabilmektedir.

Saldırı herhangi bir fiziki hareket ya da alçaltıcı bir söz çocukta yıkıcı bir etki yaratacaktır. “Zorba çocuklar dolaysız olarak fiziksel saldırganlık ya da dolaylı olarak ilişkisel saldırganlığı kullanarak diğeri grup çocuğa (mağdur) sistematik ve tekrar tekrar zarar vermektedirler. Genel olarak hem akranlarından hem de mağdurlarından daha büyük, fiziksel olarak iri ve güçlüdürler” (Izğır, 2019: 471). Zorba kişilerin belirleyici niteliklerinden biri de mağdur üzerinde hâkimiyet kurmasıdır. Zorbalık yalnızca bir kişiden diğeri değil bir gruptan diğeri yönelik de gelişebilir. İster fiziksel ister psikolojik boyutta olsun şiddet, uygulayan için de buna maruz kalan için de onarılmaz sorunlara yol açabilir. Çocuk önce kendine özsaygı davranmalı ardından karşısındakine bunu yansıtmalıdır.

3. LOUIS PERGAUD’NUN *DÜĞME SAVAŞLARI* KİTABINDA AKRAN ZORBALIĞI

Fransız yazar ve eğitimci Louis Pergaud’nun 1912 yılında yayınlanan *Düğme Savaşları* isimli yapıtı birçok kez beyaz perdeye uyarlanmıştır. Longeverne ve Velran Köyleri arasında uzun yıllardır süregelen savaşın konu edildiği kitapta bu komşu köyün insanları birbirine rakip iki çocuk çetesi üzerinden anlatılır. Çocuklar arasında mutlak kaybeden ve kazananların olduğu bir savaş vardır. Bu savaşın asıl nedeni olarak gösterilen Muri özellikle daha çok sıcak havalarda beliren ve köydeki büyük baş hayvanları telef eden, hastalık yayan görünmez bir yaratıktır. Kitapta iki köy arasında her yıl okulların açıldığı zaman başlayan ve herkesin kanıksadığı bir düşmanlıktan söz edilir. Yaşları birbirinden farklı 45’i Longevern’li genç ve çocuğun Velran’lı akranları arasındaki çatışmanın dozu her geçen gün artan bir boyuta ulaşır. Neredeyse her gün yinelenen bu kavgalarsa iki köyün ortak kullandığı orman alanında gerçekleşir. Bu gençler ve çocuklar birbirlerine hakaret etmekten, pusuya düşürmekten ve kıyasıya dövüşmekten kaçınmazlar. Hatta bu kavga birbirlerinin kıyafetlerini parçalayana kadar sürer. Kazananlar galibiyetlerinin göstergesi olarak yenilen tarafı esir almakla kalmaz giysilerindeki düğmeleri sökerler ve onları köylerine öylece gönderirler. Bu savaşın mağluplarının düğme, toka ya da bağcıkları soyulmakla kalmaz aynı zamanda aşağılanıp, küçük düşürülürler. Bu yüzden her birinin amacı bu ‘düğmeler savaşının’ galibi olmaktır. Bu savaşın

kazananı olmak için de ellerinden gelen her şeyi yapmaya hazırdırlar. Birbirlerine karşı kişiliklerini ispatlama yarışına giren bu gençler kendi doğal yaşamları içinde betimlenir ve yansıtılırlar. Çocuk dünyasında nefret, acımasızlık ve öfke kavramları içlerinde kimi karşıtlıkları da barındırır. Bir yandan son derece saldırgan, dövüşmeyi seven bu cesur çocuk ve gençler diğer yandan arkadaş canlısıdırlar.

Louis Pergaud *Düğme Savaşları* adıyla Türkçeye çevrilen kitabında çocuklar arasında süregelen akran zorbalığı kavramının fiziksel ve sözlü boyutta yansımalarını ortaya koyar. İki komşu köyün çocukları yüzyıllardır ebeveynlerinin sürdürdüğü geleneği kendi yöntemleriyle devam ettirirler. Çocuklar fiziksel olarak birbirlerine zarar verir, hakaret eder, lakap takar, argo ve küfür dolu söylemlerde bulunur veya birbirlerinin kişisel eşyalarına zarar verirler. Kurbanda özellikle kaygı, korku ve endişe gibi olumsuz duygular yaratan bu durum fiziksel, sözel ya da psikolojik temelli saldırıyı imler ve öncelikli amacı onu yıldırmaaktır. Bu iki tür zorbalığı Burnukara ve Uçanok şu şekilde tanımlarlar: “Fiziksel zorbalık, vurma, itme gibi kişiye fiziksel temas yoluyla zarar veren, canını yakan davranışları, sözel saldırganlık kişinin diğerlerine sözel olarak sataştığı, hakaret ettiği, isimler taktığı veya alay ettiği durumları kapsamaktadır” (2012: 69). Doğrudan fiziksel bir temas bulunmasa da sözel zorbalık da en yaygın rastlanan türden bir şiddet boyutudur. Kişinin “onurunu zedelemek, alay etmek, isim takmak, dedikodu çıkarmak, küçük düşürmek, küfür etmek, hakaret etmek ve tehdit etmek gibi davranışlar ortaya koyabilmektedir” (Çankaya, 2011: 83). Kitapta buna yönelik “Bastıbacak Aztek, Şakrak Camus, Yamuk Bancal, Azman Tatti, Tikli Migue” (Pegaud, 2015: 17) gibi pek çok örnek vardır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kitapta bu türden bir zorbalık örneği olduğu görülür. Çocuklara lakap takıldığı ve bu durumun onları psikolojik olarak etkilediği açıktır.

“Reis Lebrac (ona Avcı Lebrac da derlerdi); başyardımcısı Şakrak Camus (bir çırpıda ağaçlara tırmanıp şakrak yuvalarını bozduğu için bu adı takmışlardı ona); Filispit Gambetta (dedesi 1948 özgürlük ayaklanmalarına katılmış, babası en kötü zamanlarda Gambetta’yı savunmuş eski bir Cumhuriyetçi olduğu için bu adı almıştı); her şeyi bilen Filozof Crique, Tenten, yüzünüze bakmak için başını çevirmesi gereken Şehla Guignard ve kafası çok büyük olduğu için İribaş diye anılan Tétas, kısacası köyün en güçlü çocuklarının hepsi oradaydılar ve ciddi bir konuyu tartışıyorlardı” (Pergaud, 2015: 5).

Kitapta çocukların birbirine lakap tasma durumu diğer pek çok örnekte olduğu gibi büyüklerini model almalarıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü çocuklar bu lakapları büyüklerinin geçmişinden ya da fiziki özelliklerinden ya da görünüşlerinden alırlar. Bu özellikler onlar için

kimi zaman bir ayrıcalık çoğu zamansa tersidir. Çoğu kez bu lakaplar onları küçük düşürür. Çocuklar birbirlerine hakaret ederek de zorbalık ederler.

“Danalar gibi böğürüyor, taş atıp, sopalarını sallıyorlardı. Bize demediklerini bırakmadılar. Salaksınız dediler, mankafasınız dediler, hırsızısınız, domuzsunuz, süprüntüsünüz, kafasızısınız, hayâsızsınız dediler” (Pergaud, 2015: 5).

Kimi zamansa sövgüler bir cepheden diğerine bombardıman halinde yağar. Kitapta saçma ve tuhaf olarak değerlendirilen bu sövgüler bir taraftan diğerine dozu artarak akar.

“Hıh! Söyle de annen yine sana o sevdiğin böcek soslu türlüden yapsın!

Asıl sen annene söyle de, salatana koymak için davul tozu alsın!” (Pegaud, 2015: 18).

Örneklerde görüldüğü gibi çocukların birbirlerine olan zorbalıkları yalnızca isim takmayla sınırlı değil aynı zamanda küçük düşürücü söylem veya hakaretler de içerir. Kitapta zorba liderin kendi yaşıtı bir mağdura zorbalık ettiği görülmektedir. Mağdur ise bu grubun karşısında sesini çıkaramaz. Kendisine yapılanlara çaresizce boyun eğer.

“Önce okul önlüğünden başladı işe: boyun kısmındaki metalik kopçaları söküp attı, kol ağzlarındaki ve öndeki düğmeleri bir bir kesti, ardından ilikleri boydan boya yarı. Şakrak Camus de, artık iler tutar yanı kalmamış olan gömleği toptan çıkardı. Hırkanın düğme ve ilikleri de aynı kaderi paylaştılar. Pantolon askıları kesildikten sonra, hırka da fırlatıp atıldı. Derken sıra gömleğe geldi. Yakadan, ön kısma ve kollara kadar, çakıdan nasibini almayan tek bir düğme ve ilik bile kalmadı. Ardından pantolon da tepeden tırnağa elden geçirildi: paçalar, kemer tokası, cepler, düğmeler ve ilikler teker teker çakının tadına baktılar. Çorapları tutan lastik diz bağları ve ayakkabı bağcıkları çıkarılıp kırk parçaya kesildi” (Pergaud, 2015: 5).

Bu olayı yaşayan mağdur ise gözyaşlarına boğulur. Kendisine yapılanlar karşısında bir şey yapamayacağını anlar ve arkasına bile bakmadan oradan uzaklaşır. Bu da ne yazık ki beraberinde toplum dışına itilip, yalnızlaşması sonucunu getirir. “Kurbanlar, zorbalardan gördüğü fiziksel, sözel veya ilişkisel kötü muamele sonucunda çevrelerinden gün geçtikçe biraz daha izole olmaktadır” (Uysal ve Dinçer, 2012: 471). Kurbanın yaşadığı bu durum onun psikolojik dünyasında çeşitli sorunlara sebep olmakla kalmaz toplum dışına itilmesine hatta ötekileşmesi boyutuna kadar varabilir.

4. SONUÇ

Çocuk yazını ürünü olan *Düğmeler Savaşı*'nda akran zorbalığının birçok türüne rastlamak olasıdır. Kitapta çocuklar arasında fiziksel, sözel ve psikolojik boyutta pek çok zorbalık örneğinin bulunması özellikle çocuk okurun bu konuda bir bilinç oluşturması açısından

önemlidir. Okul içinde veya dışında çocuklar arasında olumsuz sonuçları olan zorbalık, şiddet ve saldırganlık davranışlarının en son noktasını oluşturur. Bu davranışların çocuklar arasında varlık göstermesinin en temel nedeni de kendilerine rol model aldıkları ebeveynleridir. Çocuklar özellikle de okul çağından önceki dönemlerde aile ve yakın çevrelerinin davranış biçimlerini benimseyip aile ve yakın çevrelerindeki kişilere öykünmektedirler. Kitapta çocuklar arasında var olan zorba davranışların temel sorumlusu aileleridir. Bu gibi olumsuz tutum ve davranışların çocukların fiziksel ve/veya psikolojik gelişimlerini doğrudan etkilediği düşünüldüğünde onlarda bu konuda bir farkındalık yaratmak adına çocuk yazını ürünlerinin etkisi yadsınamaz. Bilindiği gibi çocuk yazını ürünlerinin birincil amaçları çocuğu eğitmek ve olumlu davranışlar geliştirmesine katkıda bulunmaktır. Çocuk yazını ürünlerinde ele alınan çoğu konu evrensel bir nitelik taşıdığı için değerler eğitimi konusunda da onlarda bir bilinç oluşturmada etkilidir. Dönem toplumundan bir kesit aktaran kitap çocukların içinde yaşadıkları toplum ve onun kabul görmüş değerlerini, kültür ve toplum bağlamında aksettirir. Çocuğun kitaplardaki kahramanlarla özdeşleştiği düşünüldüğünde anlatıda zorbalık, saldırı ve şiddet gibi olumsuz durumların yansıtılmasında özendirici olunmadan olumsuz sonuç ve etkileri somutlanarak çocuk okurun bundan bir ders çıkartması sağlanabilir.

Çocuğun okul öncesi dönemde başlayan sosyalleşme süreci arkadaşlarıyla ve diğer kişilerle kurduğu bağ ve iletişim biçimiyle güçlenerek gelişir. Aile ve akranlarla başlayan bu etkileşim sürecinde çocuk diğerinin farkına varma, iletişim kurma, çatışma veya paylaşma gibi pek çok sosyal davranış biçimini edinir. Özellikle okul dönemiyle birlikte çocuğun akranlarıyla etkileşimi artar ve yaşlılarıyla ilişkisinin niteliği bu şekilde gelişim gösterir. Akran ilişkilerinin en temel niteliği akran grupları arasında paylaşım ve işbirliğini desteklemesidir. Bu nedenle çocuk kişiler arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi için gerekli bilgi ve beceriyi de bu yolla kazanır. Yapıtta zorbalığın öğrenilen bir davranış biçimine dönüştüğü görülür. Çünkü yalnızca çocuklar değil büyükler de kendi aralarında çatışma içindedirler. Çocuklarsa daha çok babalarını örnek alıp tekrar eden bir döngüyü sürdürürler. Bireyin kendini temsil etme biçiminden öğrenmesine ve çevresiyle bağ kurup bunu olumlu yönde geliştirmesine kadar toplumsal yaşamda uyulması gereken bazı yazılı olmayan kurallara vardır. Aynı zamanda bireyin çevresinde kurduğu ilişkilerdeki içtenliği, kişisel mahremiyeti saygısıyla doğru orantılıdır. Yapıtta okurun bu olumsuz davranış ve sözlerden ders çıkartarak, eleştirel bir bakış açısıyla düşünme ve sorgulama yapabilmesi amaçlanmaktadır. Yarattığı tahribatlarla zorbalığın yıkıcı etkilerinin yalnızca çocukluk değil yetişkinlik dönemlerine de sirayet eden bir olgu olduğu gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Burnukara, P. , Uçanok, Z., İlk ve Orta Ergenlikte Akran Zorbalığı: Gerçekleştiği Yerler ve Baş Etme Yolları, Türk Psikoloji Yazıları, 15 (29), 68-82, 2012.
- [2] Çankaya, İ. İlköğretimde Akran Zorbalığı, Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (1), 81-92, 2011.
- [3] Çarkıt, F. , Bacanlı F. Okullarda Akran Zorbalığı: Öğretmen Görüşlerine Göre Nitel Bir Çalışma, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(24), 2547-2583, 2020.
- [4] Çöltü İ. (2018). Louis Pergaud'un Düğmelerin Savaşı adlı Eser Örneğinde Çocuk ve Gençlik Yazınında Argo Söylemler ve Şiddet Eylemi, Balkan Educational Studies, Trakya Üniversitesi Yayınları, 186-196.
- [5] İzgır, G. *Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Yaygınlığı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın, 2019.
- [6] Özcan, E., Uslu, G., İbişoğlu, Ş. C. ve Dinçer, E. N. Ergenlerde Akran Zorbalığının Sosyal Medyada Üretimi Ve Yeniden Üretimini Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Değerlendirilmesi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(2), 78-102, 2018.
- [7] Özdemir, M., Akar, F. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17 (4), 605-626, 2011.
- [8] Pergaud, L. *Düğmeler Savaşı*, (Çev., Yonca Dalar), Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2015.
- [9] Pişkin M. Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2(2), 531-62, 2002.
- [10] Uysal, H., Dinçer, Ç. Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 5(4), 468-483, 2012.
- [11] Wild, R. *Geschichte der Deutschen Kinder und Jugendliteratur*. Metzler, Stuttgart, 1990.
- [12] Yurdakul, E. ; Dağcıoğlu, B. F. Aile Hekimlerinin ve Pediatristlerin Akran Zorbalığı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Araştırılması, Ankara Medical Journal, 21(1), 49-56, 2021.

MAUPASSANT'IN SİMON'UN BABASI İSİMLİ ÖYKÜSÜNDE BABA İMGESİ

Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ¹, Yüksek Lisans Öğrencisi, Remzi DEMİR²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ORCID ID. 0009-0001-1570-5420

ÖZET

Bu çalışmada Fransız Yazınının önde gelen yazarlarından biri olan Guy de Maupassant'ın *Le Papa de Simon* (Simon'un Babası) isimli öyküsü baba izleği açısından incelenmiştir. Öykünün anlatı yerlemleri değerlendirildiğinde aile, baba, çocuk gibi temel izleklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Öyküde babasız bir çocuk olan Simon'un yaşadığı olaylar özellikle aile, arkadaş, okul hatta akran zorbalığı ekseninde ele alınmıştır. Arkadaşlarının onu dışlaması, aşağılaması ve bu durumdan dolayı Simon'un kendisini yalnız ve güçsüz hissetmesi ve bir babaya ihtiyaç duyması öykünün başat olayı olarak ortaya konulur. Bir çocuğun gözünden anlatılan öyküde, yalnız çocuk değil, kadın kavramı da mercek altına alınır. Öyküde toplumsal cinsiyet anlayışı ve değer yargılarının kadını özellikle de üstlendiği anne ve eş rolüyle nasıl değerlendirdiği gözler önüne serilmiştir. Çocuk kahraman Simon'nun okul ve aile yaşantısında bir babanın eksikliği yine onun bakış açısından yansımaları bulur. Simon'un annesi gerek anne gerekse kadın olarak üstlendiği sorumluluklarla tek başına mücadele eder. Simon ve annesinin hayatlarında bir erkeğin yokluğu farklı anlamlar taşır. Özellikle bu açıdan öyküde değerler eğitimi kavramı ön plana çıkar. Çünkü öykünün anlatı zamanının Simon'un hayatını başkalarıyla nasıl uyum içerisinde geçirebileceğini öğreneceği ve kendi kişiliğini oluşturacağı bir dönemi temel alması yönüyle bu durum oldukça önemli bir işleve sahiptir. Öyküde adalet, sevgi, saygı, empati, sabır, öz denetim, dostluk, dürüstlük ve sorumluluk gibi değerlerin yalnızca evrensel değil yerel ve kültürel bağlamda önemi babasız bir çocuğun yaşadıklarıyla ilişkilendirilerek anlatılır. Özellikle erken çocukluk döneminde bu kavramların daha da önem kazandığı Simon'un kişiliği ve ruhsal dünyası temel alınarak aktarılır. Öyküde bunlar ve kazandıkları anlamlar bir çocuğun gözünden ve yaşantısı üzerinden anlatılır. Baba imgesine koşut olarak değerler eğitiminin çocuğun kişilik gelişimi, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan durumuna etkisine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Maupassant, Simon'un Babası, baba, çocuk, kadın.

ABSTRACT

In this study, the story *Le Papa de Simon* (Simon'un Babası) by Guy de Maupassant, one of the main writers of French literature, was examined from the perspective of the paternal theme. When the narrative parameters of the story are evaluated, it is found that fundamental themes such as family, father and child come to the fore. In the story, the events experienced by Simon, a child without a father, are addressed particularly in the context of harassment from family, friends, school and even peers. The main event of the story is that his friends exclude and humiliate him, and that Simon feels alone and helpless in this situation and that he needs a father. In the story told through the eyes of a child, it is not only the child but also the notion of woman that is put in the spotlight. The story reveals how gender understandings and value judgments evaluate women, particularly in the roles of mother and wife. The absence of a father in the school and family life of child hero Simon is reflected from his point of view. Simon's mother struggles alone with the responsibilities she takes on as both a mother and a wife. The absence of a man in the lives of Simon and his mother has different meanings. It is particularly in this regard that the concept of values education comes to the fore in history. Because it has a very important function in that the narrative time of the story is based on a period in which Simon will learn to live his life in harmony with others and to form his own personality. In history, the importance of values such as justice, love, respect, empathy, patience, self-control, friendship, honesty and responsibility, not only in a context universal but also local and cultural, is explained by relating the confrontation with the experiences of a child without a father. It is transmitted from Simon's personality and spiritual world, where these concepts become more important, especially in early childhood. In the story, these elements and the meanings they acquire are told through the eyes and life of a child. Along with the image of the father, attention was drawn to the effect of value education on the development of personality, cognitive, emotional and behavioral state of the child.

Key Words: Maupassant, Simon's Father, father, child, woman.

1.GİRİŞ

Fransız romancı ve kısa öykü yazarı Guy de Maupassant şiirleri, oyunları ve eleştirileri yanında özellikle de öykücülüğü ile tanınır. Şiirle başladığı yazınsal yaşamına bu türle devam etmez. Kendisine örnek aldığı Gustave Flaubert'in yönlendirmeleriyle şiirden uzaklaşarak kariyerine roman ve özellikle öykülerle devam eder. Yazınsal üretimlerini altı roman ve on sekiz kitapta topladığı üç yüz öyküsüyle taçlandırır. Gerçekçilik ve Doğalcılık akımlarının

etkilerinin duyumsandığı yapıtlarında her kesimden insana yer verir. Bir yandan kırsal yaşama iye köylüler öte yandan bürokratik çarkın içindeki memurlar vardır. Her iki grup insanını başarıyla yansıtan yazarın bu başarısının altında benimsediği biçemi etkilidir. Sade ve yalın bir dil ve anlatım biçimiyle onun kişileri toplumsal yaşamın her alanında karşılaşılabilecek türden sıradan insan görünüşleri sunarlar. Bu kişileri doğal kılan bir başka yön ise onların kendileriyle uyumlu yaşam alanları içinde anlatılmalarıdır. Öykülerinde ağırlıklı olaylar öncelendiği için kendi adıyla anılan Maupassant tarzı öyküler kaleme alır. Klasik bir öykü biçimi olan bu tarzda başat olay zinciri kişi, zaman, yer gibi diğer anlatı yerlemleriyle bütünleşik olarak değerlendirilir. Bu nedenle öyküler serim, düğüm ve çözüm sıralamasıyla ilerler. Olaylar, anlatı zamanına göre planlanarak aktarılır. Temel sorunsalın ortaya konulduğu serim bölümünü güçlü bir merak olgusunun yer aldığı düğüm bölümü ve onu da çözüm izler. Belirttiğimiz gibi odakta olay olmasına karşın anlatı boyunca temel sorunsal varlığını korur. Böylece yazarın farklı izleklerle ele aldığı öykülerde okurun eleştirel bir okuma yaklaşımı sergilemesi beklenir.

Gerek konusu ve anlatı şeması gerekse izleği nedeniyle bu çalışmada yazarın Simon'un Babası isimli öyküsü ele alınmıştır. 1 Aralık 1879'da yayımlanan öykü eğitim, aile, çocuk ve ona ulamlanan değerler eğitimi kavramıyla değerlendirilebilir. Öykünün çocuk başkışisi Simon ve onun çevresinde gelişen olaylar yine bir çocuğun bakış açısıyla anlatılır. Simon'u diğer sınıf arkadaşlarından ayıran en önemli durumsa babasının olmamasıdır. Baba figürünün olmaması çocuğun dünyasındaki anlamıyla ele alınır. Öyküde uzam Simon ve annesiyle sınırlı dar bir alandır. Anne ve oğul her ikisi birden biri 'baba' diğeri 'eş' yokluğunun kendilerine yaşattıklarıyla baş etme durumunda kalırlar/bırakılırlar. Simon okulda arkadaşları ve onların zorbalıklarıyla annesi ise yaşadığı çevrede kendine yönelik önyargı ve dedikodularla zorlu bir mücadeleye itilir. Hatta bu olaylar Simon'un intihara kalkışmasına kadar varır. Simon'un yaşadığı derin üzüntünün ana nedeni arkadaşlarının onunla empati kuramamasıdır. "Empati bir anlamda anlama becerisidir. Empati kurmanın basamakları öncelikle sevmek, değer vermek ve paylaşmaktır" (Tarhan, 2017:165). Simon'un yaşadığı olaylar okur için güçlü bir katarsis etkisine sahiptir. Çünkü intihar ve çocuk olgusunun birlikte anılması gerçekten ciddi bir sorun olarak değerlendirilebilir. Bu özellikle de çocuk okur için oldukça önemlidir. Çünkü gerçek yaşamda benzer durumlara rastlanabilmekte ve insanlar benzer ve/veya aynı davranış, söylem ve aşağılayıcı durumlarla karşılaşabilmektedirler. Öyküde yer verilen aile, anne, baba, çocuk ve arkadaş gibi kavramlar çocuğun bilişsel ve davranışsal gelişimine olduğu kadar psikolojik durumuna etki eder. Bu yönden öykü bu konuda bir farkındalık geliştirmeye katkıda bulunabilir.

Öykü 7-8 yaşlarındaki Simon'un babası olmamasından dolayı arkadaş çevresinde maruz kaldığı olumsuz davranışların gösterilmesiyle başlar. Öyküde yaratılan merak ögesi bunun bir çocuk için ne anlama geldiğiyle canlı tutulur. Anlatıda uzam ve öğeleri insan ve sosyal durum açısından yansıtılır. Betimlemeler tümüyle gerçekçi ve doğalcı bir bakış açısıyla ele alınır (Genç, 2008: 100). Betimler o kadar gerçekçidir ki okur kendini uzamının içindeymiş gibi duyumsayabilir. Uzam ve zaman gibi kişilerin fiziki ve moral yönden betimlemeleri okurun öyküyle bütünleşmesini sağlar. Kişi kadrosunu oluşturanlar aynı zamanda başkışı Simon'un yakın ya da uzak çevresini kuşatan kişilerdir. Öykünün Simon, annesi, arkadaşları, komşu çocuklar ve demirci ustası Philippe Remy'den oluşan kişileri olay örgüsüne ana izlerle bağlantıları oranında katılırlar. Arkadaşlarının babası olmadığı için dalga geçtikleri Simon yalnız, çaresiz ve çekingen bir çocuktur. Annesi Simon'a hem analık hem de babalık eden bir kadındır. Özellikle tek ebeveynli ailelerde anne veya baba tek başına diğerinin rolü ve sorumluluğunu da üstlenmek durumunda kalabilir. Kendisini aldatan ve terk eden eşinin yokluğuyla baş etmek zorunda kalmış olan La Blanchotte oğlunu tek başına büyütmeyle çalışan bir kadındır. Ancak böyle bile olsa bu durumdan yalnız kendi değil oğlu da olumsuz yönde etkilenir. Biri için eş diğeri için babasızlığın getirdiği yoksunluk her ikisi için de ağır bir yüke dönüşür. Simon için baba öncelikle korunma, sevgi, aile demektir. Yaşamını eşi olmadan süren La Blanchotte toplumun ahlaki ve etik değerlerine dikkat ederek yaşayan biridir. Oğluna arkadaşlarının yaptıklarını onaylamasa da bu konuda çaresizdir. Simon'un okula başladığı ilk günden başlayan anlatı zamanı bunu izleyen üç aylık bir süreci kapsar. Bu zaman dilimi babasız küçük bir çocuğun dünyasında bu kavramın anlamını önceleme işlevi üstlenir. Bu nedenle öyküde bu birkaç aylık süreç ele alınır. Anlatı yerlemlerinden uzam da zaman gibi küçük Simon'la annesinin yalnızlığını ön plana çıkartma işlevi üstlenir.

Öyküde birey davranışları ve onu olumlu yönde destekleyen değerler eğitiminin pek çok ögesi somut biçimde varlık gösterir. Bu eğitimin amacını Altan şu şekilde açıklamaktadır: “Bütün insanlığın ortaklaşa sahip olduğu evrensel değerlere vurgu yaparak iyi karakter örnekleri sergileyen, ahlâkî değerlere sahip, sorumluluk duygusu içinde hareket eden vatandaşlar ortaya çıkarmaktır. Bu bakımdan, değerler eğitimi bireylerde; saygı, sevgi, sorumluluk, erdem, cesaret, inanç, azim, adalet ve bireysel disiplin gibi çok önemli ahlâkî ve medeni değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır” (2011: 55). Bu eğitimin bireysel, evrensel amaç ve boyutları vardır. Bireysel olarak kişinin özbenliğinin gelişmesini sağlamayı amaçlayan boyutunun altında dürüst, saygılı ve ahlaki değerleri yüksek bir birey nitelikleri öne çıkar. Aynı zamanda örnek bir birey olan bu kişi, sorumluluklarının bilincindedir. Bu değerler okul, aile ve

bireyin etkileşimde olduğu diğer çevreye de sirayet eder. Çocuk bunları ailede öğrenir, okul ve diğer sosyal ortamlarda ise pekiştirir ve uygular. Bireyi yalnızca akademik açıdan değil aynı zamanda insani nitelikleri bakımından da yetiştirip geliştirme ereği olan okul bu anlamda aileden sonra önemli bir işlev üstlenir. Aile bireyin tüm yaşamını doğrudan etkileyen ve kişilik oluşumunun şekillendiği bir kurumdur. Ailede anne, baba ve çocuk etkileşimi ve iletişimi tüm bireylerin özellikle de çocukların bilgi, beceri ve tutumlarının belirleyicisidir. Aile içinde sevgi, saygı, güven, anlayış, hoşgörü ve paylaşım gibi değerler bireyin düşünce ve edimlerinin belirleyici etmenlerindedir.

2. ÖYKÜDE BABA İZLEĞİ

Babasız, küçük bir çocuk olan Simon annesiyle birlikte yaşar. Öykü Simon'un okula başladığı ilk günle başlar. Hiç dışarı çıkmayan, köyün sokaklarında veya nehir kıyısında oynamayan bu çocuğu kimse tanımıyordu (Maupassant, 2014: 75). Sosyal bir ortama girdiği bu ilk gün onun için çok heyecan vericidir. Ancak on dört on beş yaşlarındaki bir gencin Simon'un babasının olmadığını ifade eden sözleri diğer çocukların onunla alay edip, şiddet uygulamalarını ateşleyen bir kıvılcım olur. Haber hızla yayılıp Simon alay konusu olurken, küçük çocuğun onlarla mücadele edemeyeceği onun soluk benizli, cılız ve çekingen olarak betimlenmesiyle gösterilir (Maupassant, 2014: 76). Babasız olmasıyla yüzleşen Simon kendini ifade edecek söz bulamaz. Çünkü Simon'un isminin ardına koyacağı bir soyadı yoktur. Simon kendisi gibi babasız olan bir başka çocuğu kendine emsal göstermeye çalışsa da kendi durumunu değiştiremez. Çünkü onun bir babası vardır ve o da ölmüştür. Bu yüzden başı dimdiktir. Onun mezarlıkta da olsa bir babası vardır, Simon gibi değildir. Simon'un tüm arkadaşlarını ondan üstün konuma taşıyan tek gerçek (ölü de olsa) babalarının olmasıdır. Böylece kasabanın tüm çocukları Simon'u alt ederler. Okulun ilk günü kendisine yapılanlar Simon'a kendini kötü hissettirir. Çocuklar ona "doğadışı bir varlık" mış (Maupassant, 2014: 76) gibi bakarken anneleri de bu küçük çocuğun annesine acıma duygusuyla yaklaşır.

Arkadaşlarının zorbalıkları karşısında ruhen ve bedenen yaralanan Simon çaresizdir. Buysa Simon'un babası olmadığını söylemesiyle başlar. Ardından arkadaşlarının alaycı söylem ve davranışları neticesinde Simon çok üzülür. "Akran zorbalığının hedefi genellikle tek bir kişi olmakla birlikte bir grup da olabilmektedir (Ergül Topçu, 2018: 2)." Bu bireyin kendine olan özgüveni ve saygısının sarsılmasına neden olan bir durumdur. "Zorlu yaşamlar içinde hayvanlarla yakından haşır neşir olan bu çocuklar kendi türlerinden biri yaralandığında onun üzerine atlayan kümes hayvanlarının acımasız güdüsünün duyumu içindediler" (Maupassant,

2014: 77). Arkadaşlarının bu şekilde betimlenmesi aralarındaki karşıtlığı gösterme işlevi üstlenir. Simon'un masumiyeti, saflığı ve çekingenliğine karşı zevk aldıkları acımasızlıklarıyla bu çocuklar hayvani bir dürtüyle avının üzerine atlayan vahşi birer hayvan gibidirler. Kendilerini yasal düzenin bir parçası gören bu çocuklar sırf babasız olduğu için Simon'u dışlarlar. Bu saldırı kişisel boyutta olabileceği gibi sosyal boyutta da olabilir. "Sosyal dışlama kişiyi kasıtlı olarak gruptan dışlama veya görmezden gelme gibi davranışları içermektedir" (Burnukara ve Uçanok, 2012, 69). Arkadaşlarının sözel ve fiziksel saldırısına uğrayan Simon yaşadıklarından sonra kendi yalnızlığına gömülür. "Kurbanlar, zorbalardan gördüğü fiziksel, sözel veya ilişkisel kötü muamele sonucunda çevrelerinden gün geçtikçe biraz daha izole olmaktadır" (Uysal ve Dinçer, 2012: 471). Çocukların cinsiyetlerine göre anne ve babalarıyla özdeşleştikleri düşünüldüğünde ilk rol model olarak onları örnek aldıkları görülecektir. Kendi babaları sarhoş, hırsız ve evde annelerine eziyet eden kötü insanlar olsalar da kendilerinin belirlediği bu yasallığın dışında kalan Simon'u ezmekten zevk alırlar adeta.

Simon zorlu bir kavgaın sonunda yediği yumruklarla çürükler içinde kendini yerde bulur. Diğerlerinin ona karşı tek üstünlükleri bir babalarının olmasıdır. Bu da onları Simon'a karşı güçlü kılar. Simon'un yediği dayağın hesabını soracak bir babası olmadığını bilen çocuklar onun üzerine daha da giderler. "Tek başına kalan babasız küçük Simon" (Maupassant, 2014: 79) büyük bir öfke içinde nereye veya kime sığınacağını bilmeden çayırlara doğru koşar. "Öfke hem içsel hem de dışsal nedenlerden kaynaklanarak gelişir. Belirli bir insana veya bir olaya yönelik olduğu gibi, genel kişisel sorunlardan da kaynaklanıyor olabilir. Anılar, travma yaratan ya da travmayı canlandıran olaylar da öfke duygularını harekete geçirebilir" (Bilge ve Ünal, 2005: 190). Gerek fizyolojik gerekse biyolojik değişimlerle ortaya çıkan öfke aslında canlıların karşılaştıkları tehde karşı verdikleri doğal bir tepkidir. Onu teselli edip, avutacak bir şey bulamaz. Küçük çocuğun yalnızlığı ve akranlarının zorbalığının tek nedeni babasız oluşudur. Baba bir güç simgesi olarak yansıtılır öyküde. Bu manevi olduğu kadar fiziksel bir güçtür de. Gerçekten de öykünün sonunda küçüğün babası olmayı seçen Philip anlatı boyunca fiziksel olarak güçlü bir kişi olarak betimlenir. Philip'in beş kişi birlikte çalıştıkları yaşlı Loizon'un demirhanesinin betimlendiği sahnede özellikle öne çıkartılan durum erkeklerin güçleridir. Simon "Bu dev gibi adamlar arasında küçük bir böcek gibi kalır" (Maupassant, 2014: 84).

Çocuk için babanın ilk anlamı güveni çağrıştırmasıdır. Buysa Özdal ve Aral'ın ifade ettikleri gibi "çocuklar babayı güçlü, saygı uyandıran kişi olarak algılamakta ve babanın çocuğuna karşı olan davranışlarının niteliği çocuğun gelişim alanlarını etkilemektedir" (2005: 256)". Bu yanı sıra baba ailede diğer duygulardan çok güvenle anıştırılır. "Babanın genellikle

anne ve çocukları için güven kaynağı olduğu belirtilmektedir” (Özdal ve Aral, 2006: 256). Arkadaşlarının acımasızca dalga geçtiği Simon, babasızlığının acısına daha fazla katlanamayacağını hisseder. Son çaresi kendini nehre atmaktır. Buna bir anının itkisiyle karar veren Simon tıpkı parasızlık içinde yaşamaya daha fazla katlanamayan zavallı bir dilencinin yaptığı gibi yapacaktır. Onun için babasız olmaktansa ölmek yeğdir. Bu duygularla gittiği nehir kenarında gördüğü canlılar ve doğa bir süre ilgi odağını farklı yere yönlendirmesini sağlar. Gözlemediği kurbağa yaşadığı sıkıntıyı unutturur hatta onu mutlu eder. “Mutluluk bilmekle, inanmakla, sevmekle, iletişim kurmakla, doğaya ve insana saygı duymakla ve yardım etmekle elde edilir. İyi olmak erdemdir ve erdemli olmak mutluluğu getirir (Keleş, 2020: 160)”. Ancak kurbağa ile olan mutluluğu annesi ve evinin aklına gelmesiyle hüzne dönüşür. Ruhunda açılan onulmaz yarayla ne çevresindeki bir şey dikkatini çeker ne de bir şey düşünebilir. Böylesi bir durumdayken tanır Philip’i. Bir elin güçlü dokunuşunu hisseder omuzunda. Simon’un intihar etmeyi düşündüğü sırada ona rastlayan demirci Simon onun için bir güç timsalidir.

Simon’u annesine teslim etmek için onu evine götüren demirci, La Blanchotte’un duruşu ve ciddi tavırlarından onu ilk gördüğü anda etkilenir. Onu hafife alamayacağını da o anda anlar. Kadının kendisini aldatan bir erkeğin yaptığından sorumlu tutulamayacağını da düşünmeden edemez. Annesine çocuğu yolunu şaşırdığı için getirdiğini söylese de Simon bir kurtarıcı olarak gördüğü Philip’i yalanlar. Ona doğru koşarak “Benim babam olur musun?” (Maupassant, 2014: 81) der. Demirci, kabul etmemesi durumunda kendini nehre atacağını söyleyen çocuğun sözlerini şaka gibi algılar ve onu avutmak için babası olmak istediğini söyler. Bu söz üzerine çok mutlu olan Simon o andan sonra ne başka bir şey duyar, ne de ister. Çünkü tek ihtiyacı olan şey gururla söyleyebileceği bir baba ismidir. Ataerkil bir toplumda soyun babadan geldiği düşüncesinin sonucu olarak kadın erkeğin nüfusuna geçer ve onun soyadını alır. Bunun yanı sıra bu durum ailenin birlik ve beraberliğinin sağlanmasında da erkeğe kadınıkinden farklı bir görev yükler. 2002 yılı Ocak ayından itibaren yürürlüğe giren bir yasayla evlilik birliğinin yönetiminde kadın ve erkek eşit söz hakkına sahip olmuşlardır. Böylece evlilik birliğini temsil etme yetkisi sadece erkeğe değil eşlerin ikisine de eşit biçimde verilmiştir. Öykünün yazıldığı dönem dikkate alındığında Fransız toplumunda ataerkil bir yapının hâkim olduğu görülür. Eşi onu aldatıp gitmiş olsa da La Blanchotte toplumsal kuralların ve cinsiyet kavramının ona biçtiği rollere uygun şekilde davranmak ya da yaşamak zorunda kalır. Philip de zaten onu böyle olduğu için eş olarak kabul eder.

Philip’ten babası olma sözünü alan Simon onu alaycı gülüşlerle karşılayan ve sataşmaya çalışan çocuklara karşı zafer kazanmanın gururuyla “Babamın adı Philip” (Maupassant, 2014:

82) diye haykırır. Bu durum üzerinden üç ay geçer. Simon çok gururludur artık ismini söyleyebileceği bir babaya kavuşmuştur. Ne var ki bu, çocuklar için yeterli olmaz. Simon'a saldıran grubun başındaki çocuk bir babaya sahip olmanın koşulunun annesinin kocası olması gerektiğini söyler. Simon'un kısa süren mutluluğu yeni bir soruna evrilir. Geriye tek bir sorun kalmıştır o da annesinin demirciyle evlenmesidir. Çevredeki olumlu telkinler ve Philip'in bu sürede kadını tanınması onun da evlilik fikrine sıcak bakmasına vesile olur. Öykünün sonunda Philip güçlü kollarıyla Simon'u kucaklar ve ona okulda arkadaşları kendisiyle alay edecek olurlarsa “Babanın demirci ustası Philip Remy olduğunu ve ona el kaldıranların kulaklarını çekeceğini söyler” (Maupassant, 2014: 86).

Simon'un gerçek bir babaya sahip olmasının tek ölçütü bu adamın sadece onun babası olması değil aynı zamanda da annesinin kocası olmasıdır. Bu adamı artık herkes biliyordur. O demirci Philip Remy'dir ve dünyadaki herkesin babam diye gururlanacağı bir adamdır. Bir çocuğun bakış açısından irdelenen baba imgesi farklı boyutlarda anlam kazanır. Demirci ustası Simon'a soyadını verdiğinde ancak onun tam olarak babası olur. Bu yüzden de Philip'in soyadı ancak öykünün sonunda geçer.

3. SONUÇ

Simon'un Babası isimli öykü tümüyle baba izleği çevreninde gelişir. Öykünün içeriği başlığıyla tümüyle uyumludur. Öyküde kadın, erkek ve onlara biçilen roller annelik ve babalık rolleriyle ele alınır. Cinsiyetlerde olduğu gibi ebeveyn olma durumu da toplumsal cinsiyet açısından ve ataerkil bir anlayışla anlam kazanır.

Simon'un Babası isimli öyküde akran zorbalığının başlıca nedeni olarak gösterilen baba kavramı küçük bir çocuğun etrafında gelişen olaylar bağlamında ele alınır. Çocuk kahraman Simon'un babasız oluşu ve/veya bırakılışının sosyal açıdan çok onu ruhsal dünyası üzerinde yarattığı yıkımlar yönünden anlam kazanır. Çünkü arkadaşları tarafından maruz kaldığı alay, hakaret, şiddet ve zorbalık onu intihar girişimine kadar sürükler. “İntihar girişiminde bulunan kişi gerçekten ölmek arzusunda olabileceği gibi, bu davranışında ruhsal acısını, çaresizliğini ve umutsuzluğunu dile getirmek amacını da gütmüş olabilir” (Şevik, Özcan, Uysal, 2012: 219). Küçük bir çocuğu ölmeyi istemeye iten tek sebep de babasızlığıdır. Baba onun için onu sevip, koruyan ve arkasında olan güvenli bir limandır. Öyküde çocukların Simon ve annesine karşı besledikleri olumsuz düşüncelerin görünür bir nedeni yoktur. Çünkü çocuklar La Blanchotte'u birey olarak değil başında bir erkek olmayan bir kadın olarak damgalar ve tıpkı ebeveynleri gibi onu dışlarlar. Evinden kiliseye gitmek dışında çıkmayan bu kadın haksız yere kendine yapılanın

cezasını çeker. Toplum karısını aldatıp terk eden kocayı değil kadını suçlar. İffetli, onurlu, ciddi ve güçlü bir kadın olarak betimlenen La Blanchotte bu özellikleriyle kendisini yargılayan kişilerin gözünde bile farklıdır. Okulda oğluna zorbalık eden, onu aşağılayan, küçümseyen çocukların söz ve edimleri de ebeveynlerinden kaynaklıdır. Çocuğun babası evde çocukları ve eşlerine karşı kötü davranışlarda bulunur. Çocukların ailede başlayan değerler eğitimi onların kişilik gelişimleriyle bütünleşir. Bu yüzden aile içinde bireylerin birbirlerine karşı gösterdikleri, sevgi, saygı, güven, merhamet gibi duygular sosyal yaşamda yansımaları bulur.

Simon özellikle de büyüklerine öykünen akranlarının kendisine babası olmadığı için yaptıklarına katlanamaz ve ölmek ister. Çünkü onu koruyup, gözetecek, arkasında olacak, sığınacak bir babası yoktur. Burada babanın iyi ve güzel özelliklerle donanmış olması da bir öneme sahip değildir. Önemli olan mezarda da olsa, kötü de olsa bir babaya sahip olmasıdır. Simon'un dışlanmaması, alay edilmemesi ve arkadaş grubuna girebilmesi için bir babanın varlığına ihtiyacı vardır. Ancak tek başına bu da yeterli değildir. Aynı zamanda bu babanın annesinin kocası da olması gerekir. Bu noktada toplumun etik, ahlak, gelenek, görenek gibi yazılı olmayan kuralları devreye girer. Öyküde Philip'in Simon'a karşı sevecen yaklaşımı bir çocuğun dünyasını değiştirmeye yetmiştir. Philip'le birlikte onun ve annesinin yaşamları değişmiştir. Baba ve eş rolüyle bir erkek bir zırh gibi aileyi tüm tehlikelere karşı koruyan bir güç haline gelmiştir. Onun yaşamlarına girmesiyle yalnızca Simon arkadaşlarının zorbalığından değil, annesi de komşularının baskıcı ve yargılayıcı tutum, davranış ve sözlerinden kurtulmuştur.

KAYNAKÇA

- [1] Altan, M. Z. Çoklu Zekâ Kuramı ve Değerler Eğitimi. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1(4), 53-57, 2016.
- [2] Bilge, A. , Ünal, G. Öfke, Öfke Kontrolü ve Hemşirelik Yaklaşımı, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 21(1), 189-196, 2005.
- [3] Burnukara, P. , Uçanok, Z. İlk ve Orta Ergenlikte Akran Zorbalığı: Gerçekleştiği Yerler ve Baş Etme Yolları, Türk Psikoloji Yazıları, 15 (29), 68-82, 2012.
- [4] Ergül Topçu, A. Okullarda Akran Zorbalığının Yaygınlığı ve Doğası Üzerine Bir Derleme, Kriz Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, 1-10, 2018.
- [5] Genç, H. N. Une Lecture Autobiographique Sur “Le Papa de Simon” De Guy De Maupassant, V. Uluslararası Frankofoni Kongresi, Erzurum. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Fenomen, 99-109, 2008.

- [6] Keleş, Ş. Mutluluk Üzerine Ampirik Bir Analiz, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 20, 156-17, 2020.
- [7] Maupassant, G. de. *Gönül Öyküleri* (1. Basım), AlaKarga, İstanbul, 2014.
- [8] Özdal, F., Aral, N. Baba Yoksunu Olan ve Anne-Babası İle Yaşayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 255-267, 2005.
- [9] Şevik, A. E. , Özcan, H. ve Uysal E. İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Risk Faktörleri ve Takip, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 15 Sayı: 4, 218-225, 2012.
- [10] Tarhan, N. *Toplum Psikolojisi ve Empati* (10. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- [11] Uysal, H., Dinçer, Ç. Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(4), 468-483, 2012.

BOSNALI İBRAHİM VEHBÎ'NİN RUZNAMESİ

Doktora Öğrencisi MUSTAFA YILMAZ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID:0009-0006-3728-5224

ÖZET

Bosnalı İbrahim Vehbî 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın başlarında Saraybosna'da yaşamış ve hakkında akademik bir araştırma yapılmamış edebî şahsiyetlerimizden biridir. İzlerini şair, münşi ve kadı olarak takip edebildiğimiz yazarın çeşitli kütüphane kayıtlarında bir Divan'ı ile bir Münşeât'ı bulunmaktadır. İbrahim Vehbî'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY 09584 numarasıyla kayıtlı Münşeât'ını incelediğimizde, eserin başında müellifin bizzat başından geçen veya yaşadığı zaman diliminde gerçekleşen olayları anlattığı ruzname/günlük diye de isimlendirebileceğimiz uzun bir bölüm olduğunu görürüz. İbrahim Vehbî nesir ve şiiri ustalıklı kullandığı günlüğünde Saraybosna'da kadılık göreviyle meşgul olduğunu söylemiştir. Osmanlı devlet kademesinde üstlendiği bu görev sayesinde yazarımız yaşadığı coğrafyada gerçekleşen sosyal gelişmelerin yanı sıra siyasi gelişmeleri de yakından takip etmiş ve önemli gördüklerini eserine aktarmıştır. Bu yönüyle çalışmamızın tarih araştırmacılarına da yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Eserde oldukça fazla yer tutan ve konuyla bağlantılı olarak yazılan şiirler İbrahim Vehbî'nin şairlik yönünü ortaya koymasından önemlidir. Anlatımı etkili kılmak için aktarılan Kur'an ayetlerinin söylenmek istenenle ilgisi ve sayısının fazla olması dikkat çekicidir. Ayrıca çocukluğu ve gençliğinde ders aldığı hocalarının isimleri, inşa ilminde nasıl ustalaştığı, İstanbul'da geçirdiği günlere ait gözlemleri, kaleminin beğenilerek memuriyete alınma serencamı, şikâyet edilerek sürgüne gönderilirken son anda kurtulması gibi yaşadığı mutluluklar ve çektiği sıkıntılar oldukça süslü ve sanatlı bir dille ifade edilmiştir.

Bosnalı İbrahim Vehbî'nin Ruzname'si hem diliyle hem de muhtevasıyla incelemeye değer nâdir bir edebî eserdir. Çalışmamızda bu güzîde şahsiyetimizin münşiliği ve şairliği ortaya konulacak, yazarın yaşadığı döneme ait dikkate değer gözlemleri, duyguları ve düşünceleri aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler : İbrahim Vehbî, Münşeât, Ruzname.

1.GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatımızda şiir türüne gösterilen önemin ve saygının gölgesinde kaldığını düşündüğümüz nesir, aslında kendine mahsus disiplin gösteren ve kıymeti sonradan anlaşılan bir cevher olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü şairlerimiz ve yazarlarımız bu dönemde kaleme aldıkları ilmî, edebî kitaplarda, yakınlarına veya devlet görevlilerine gönderdikleri

mektuplarda kullandıkları dile ve üsluba da oldukça özen göstermiştir. Hatta bu özen öyle bir noktaya ulaşmıştır ki arzularını ifade ederken ne kadar sanatlı ve süslü yazarlarsa o kadar itibar elde edeceklerini düşünmüşler, bu düşünceyle de “ilm-i inşa” denilen bir güzel yazı ve ifade disiplini ortaya çıkarmışlardır (Haksever, 1995:1).

Sözlükte “yapma, vücuda getirme, kaleme alma, mektuplaşma ilminde ustalık kazanma” (Şemseddin Sami:177) manalarına gelen inşa kelimesinden türeyen münşeat; resmî dairelerde çalışan nişancı, kâtip ya da diğer görevliler tarafından hizmetin gereği olarak sanatkârane bir üslupla oluşturulan resmî yazılar ve mektuplar ile şairlerin ya da diğer kalem ustalarının yazdığı her çeşit sanatlı düzyazıyı ve bu yazıların toplandığı kitapları karşılayan bir sözcük olarak karşımıza çıkar (Uzun:18). Klasik edebiyatımızda kâtiplerin devletin resmî işlerinin düzenlenmesi amacıyla alt, üst ya da denk makama yazdıkları mektupların veya inşa ilminin inceliklerini öğretmeyi amaçlayan güzel nesirlerin bir araya getirilerek toplandığı münşeatları görebiliriz. Bunların yanında müellifinin şahit olduğu olayları bir günlük türü gibi aktardığı ve konuyla ilgili şiirler yazdığı, bunu yaparken de sanatlı, süslü ve oldukça ağır bir dil kullandığı münşeat örneklerine de şahit oluruz. Çalışmamıza konu olan Bosnalı İbrahim Vehbî’ye ait olan Münşeat da gerek diliyle gerek muhtevasıyla incelemeye değer böyle nâdir bir edebî eserdir.

2. İBRAHİM VEHBÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

Hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olan İbrahim Vehbî’nin hayatı ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

İbrahim Vehbî Stolçe’de doğmuş, iyi bir eğitim almış, Saraybosna ve çevre şehirlerde kadılık yapmış, 1216/ 1801-1802 yılında Travnik’te vefat etmiştir. Mezarı da Travnik’tedir (Kurnaz: 1181). Asıl adının Ahmed Zeki olduğu da söylenmektedir (Şabanoviç:518). Bir gözünün görmemesi hasebiyle şiirlerinin makta beyitlerindeki Vehbî mahlasını yazarken “ا” harfinin bir gözünü mürekkeple kapatmış ve bu sayede şiirlerinin Sünbülzâde Vehbî ile karıştırılmasını da önlemiştir (Fatin Davud:446). İbrahim Vehbi Bosna’nın muhtelif yerlerinde bulunan bazı cami ve çeşme onarımlarını gösteren kitabeleri ve birtakım önemli kişilere ait mezar taşlarını da yazmıştır (Mahmutćehajić:79).

Yaptığımız araştırmalar neticesinde İbrahim Vehbî’nin şiirlerini topladığı Divan’ı, günlüklerini kaleme aldığı Ruzname’si ve içinde resmi yazışma örneklerinin bulunduğu Münşeat’ı olmak üzere üç eseri olduğunu söyleyebiliriz. Kütüphanelerdeki nüshaların birinde Divan’ın müstakil olduğunu diğer nüshalarda ise iki eserin birleşerek tek cilt altında toplandığını görüyoruz. Bu durumun müstensihlerin tercihindен olduğunu düşünüyoruz. Onun bu eserlerinin nüshalarını şu kütüphanelerde bulabiliriz:

- 1- Bosna-Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi, Saraybosna, Nr. 1158 (Divan).
- 2- Hırvat Bilim ve Sanat Akademisi Kütüphanesi, Codices Orientales, Zagreb, Nr. 10 (Divan ve Ruzname).
- 3- İbrahim Vehbî, Münşeat, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 09584 (Ruzname ve Münşeat).

4- İbrahim Vehbî, Münşeat, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, n. 571. (Ruzname ve Münşeat), (Bu nüsha Ankara Milli Kütüphanede A-3581 numaralı mikrofilm olarak da kayıtlıdır).

3. İBRAHİM VEHBÎ’NİN RUZNAMESİ

İbrahim Vehbî’nin Ruzname’sinin kütüphanelerde bulunan nüshaları arasında, metnin anlam bütünlüğünü etkilemeyen, birkaç kelime ve ifade biçimlerinin değiştirilmesinden kaynaklanan küçük farklar vardır. Bu farklarının sebebini müstensihlerin kendini gösterme çabası olarak düşünüyoruz. Metin üzerindeki incelememizde yıpranmaya daha az uğramış olarak görünen ve bu sayede okunmasının daha sağlıklı olacağını düşündüğümüz İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 09584 numarada bulunan nüshayı tercih ettik. Bu nüshanın 1b’den 35b’ye kadar olan bölümü Vehbî’nin yaşadığı dönemdeki tanıklık ettiği olayları anlattığı günlüklerinden oluşmaktadır. Yazarımız örnek gösterilecek bir eser oluşturma gayesiyle yazdığını söylediği bu eserine “*ruzname-i sergüzeşt-i derd ü bela ve razname-i nâsiye-nüvişt-i kahr u kaza*”(2a) dediği için biz de eseri Ruzname olarak adlandırmayı uygun gördük. Ruzname oldukça sanatlı ve süslü bir dille yazılmış, içerisinde ifade edilen konularla ilgili şiirlere de yer veren güzel bir eserdir. Şiirlerin tamamına yakını İbrahim Vehbî tarafından yazılmış olduğundan yazarımızın şairlik vasfının da dikkate değer olduğunu söyleyebiliriz.

Ruznamesinde sıkça kendi şiirleriyle anlatımını zenginleştirmesi ve eser boyunca kullandığı kelime hazinesiyle Türkçe, Farsça ve Arapça dillerine hâkim olduğunu düşündüğümüz İbrahim Vehbî, yaşamının büyük bir kısmını Saraybosna’da geçirmiştir. Ayrıca Belgrad ve İstanbul’da da bulunduğunu söylemiştir. Çocukluk döneminde Saraybosna’da Farsça dilinde ve aruz vezninde mahir olduğunu söylediği Kandemirî Abdullah Efendiden ders almıştır (2a). Gençlik döneminde ise Âşık Paşa dergâhında yetiştiğini söylediği hocası Salahî Abdi Efendiyle eğitimini sürdürmüş, burada kendini iyi bir şekilde yetiştirdiğini ifade etmiştir (3a). İbrahim Vehbî daha sonra da Mevlevî dergâhında da eğitim aldığını ve buradaki hocasının da Neşet Efendi olduğunu söylemiştir (3b). Aldığı bu eğitim neticesinde kaleminin beğenildiğini söyleyen yazarımız bu sayede de devlet kademesinde işe başlamıştır (5b).

Vehbî eserinde birçok yerde önemli olaylara tarih düşürmüştür. Bunlardan bazıları:

Sultan 3. Mustafa’nın ölümüyle yerine geçen kardeşi 1.Abdülhamit’in tahta çıkışıyla ilgili bir şiir kaleme almış ve 1187 (miladi 1774) yılına tarih düşürmüştür (2b):

‘Azm-i ‘ukbâ eyleyince rûh-ı sultan Mustafa

Taht-ı Rûma dâderi ‘Abdülhamid itdi cülûs

Gün gibi açıldı rûy-ı şâhid-i baht u zafer

Haclet-ârâ oldı mâh-ı çehre-pîrâ-yı ‘arûs

Kürsî-i ‘arş-ı mu‘allâ-pâyesine reşk ider

Hâ’iz-i burc-ı şerefde matla ‘-ı şemsü’ş-şümûs

*Ol şehinşâh-ı cihânun makdem-i ikbâline
Eyledi tekrîm ile erkân-ı devlet pâ-y-bûs
Çarh yüzinde gû'iyâ tabl-ı beşâret çaldılar
Kâ'inâta lerze viridi tumturâk-ı bâng-ı kûs
Gül cemâlinden sirâyet itdi hüsni 'âleme
Çekre-i yâkûta döndi üsküf-i sürh-i hurûs
Dilrübâlar çifte benler Vehbiyâ târihlerin
Nola ihsân-ı hümâyun olsa 'unvân-ı rü'ûs
Âşiyân-ı zeyn-i hulde irdi sultan Mustafa (1187)
Gül gibi Abdülhamîd Han kıldı devletle cülûs (1187)*

Dürri-zâde Mustafa Efendinin 3. defa Şeyhülislamlık makamına atanmasıyla ilgili 1187 (miladi 1774) yılına tarih düşürerek yazdığı şu beyti de dikkat çekicidir (4a) :

*Sülisle yazdı üçler Vehbiyâ târih-i teşrîfün
Üçüncü Dürri-zâde sa'd ile müfti'l-enâm oldu (1187)*

İbrahim Vehbî kaleminin gücünü de övmüş ve eserinin Veysî ve Nergisî'nin eserleri gibi güzel olduğunu söylemiştir (4a). Üslubunun da Sultan Süleyman'ın makama gelişlerini öven hocaların seçiminde kullandıkları kelimelerin hassaslığında olduğunu beyan etmiştir (4b). Şiirini çekemeyen, kıskananların olduğunu söyleyen Vehbî bu kişilerin onun memur olmasını istemediklerini dile getirmiştir (5a). Bütün bu olumsuzluğa rağmen yine de yazdıklarının itibarıyla devlet memurluğuna kaydı yapılmıştır (5b).

Eserde İstanbul'un iyi bir gözlem olmadan yapılmasının mümkün olmadığı ayrıntılı bir tanıtımı vardır. Bu durum bize İbrahim Vehbî'nin bir süre bu şehirde kaldığını göstermektedir. Eserde belde-i tayyibe olarak adlandırılan İstanbul'un saraylarını, bahçelerini, çeşmelerini, cami ve külliyelerini, medreseleri, dergâhları anlatan yazar, Bayezid Çarşısı, Tahtakale, Galata, Kâğıthane, Tarabya, Emirgan, Laleli gibi yerleri kendine ait güzellikleriyle beraber ayrıntılı bir biçimde tasvir etmiştir. Şehrin mimarisini, cami ve külliyelerini, medreseleri, dergâhları, imarethanelerini de övgü dolu ifadelerle dile getirmiştir (5b-10a).

Vehbî 1196 (miladi 1782) yılında İstanbul'da bir Ramazan akşamında Gül Camiinde kılınan teravih namazı esnasında çıkan büyük yangından söz etmiştir. Yangın esnasında Laleli Camiinin vakıflarından Yeni Langa Kapısı'na kadar deniz alev alev parlamış ve bu mevkide kimi ateşte yanarak kimi de suda boğularak yaklaşık 1000 kişinin vefat ettiği söylenmiştir. Yangında Yahudilerin ve Hıristiyanların da kutsal mekânları da yanmış, yangını söndürmek için Kaptan-ı Derya Hasan Paşa Çanakkale'den İstanbul'a çağırılmıştır. Yangının uzun sürmesi

neticesiyle yağma olayları da yaşanmış padişah Sadrazam Mehmed Paşa'yı görevden alarak yerine Yeğen Mehmed Paşa'yı getirmiştir (10a-13a).

Bosna'da memuriyet görevini sürdüren İbrahim Vehbî, sebebini söylemediği bir durum neticesinde Zülfikar Kaptan tarafından Bosna Valisi Abdullah Paşa'ya şikâyet edildiğini ve bu yüzden Midilli'ye sürgüne gönderilme belasıyla karşılaştığını ancak bu beladan son anda kurtulduğunu ifade eder. Vehbî sürgüne gönderilme sıkıntısını ve kurtuluşunu fırtınaya kapılan bir gemi tasviriyle anlatmıştır (13a-13b) :

Bu fülk-i mihnet içre gönül çâr-mîh olup

Şaldı muhît-i hayrete mellâh-ı emr-i kün

Deryâ-dil ol cihândaki bu rûzgârdur

Tecrî'r-riyâhu leyse kemâ teştehi's-süfün (13b)

Vehbî eserinin devamında Belgrad'da fesat ve kötülüğün olduğunu, insanların başarıyı çekemediğini anlatıyor. Mahkemede kadı vekili olarak çalışırken resmi işlerde yaşanan olumsuz durumlara işaret ediyor ve kendisinin de istemeyerek bu düzenin bir parçası olduğunu söylüyor. Geçim sıkıntısı nedeniyle Vehbî bir dîvan yazma ihtiyacı hissediyor. Yazdığı eserinin belagat sahipleri tarafından çok beğenildiğini, cahiller tarafından da eserinin önemini anlayamadığını vurguluyor. Eserinin Bekrî Mustafa'nın eseri gibi paramparça olmasından endişe duyuyor ve bir kitap olarak basılmasını istiyor. İstanbul'da Hulefâ-yı Mektûbiyân-ı Sadrazam'da görevli Zagnoszâde Ahmet Nuri Bey'in eserinin kıymetini gördüğünü ve eserini unutulmaktan kurtardığını anlatıyor (14b-16a):

Îlâhî düşmesün bir bî-nevâ ol şehre kim anda

Hüner mezmûm u iffet ma'siyet himmet sefâhetdür

müfâdınca tene-i telîde-i târ-ı 'ankebût-ı hayâl olan şîrâze-i dîvânçemüze tündbâd-ı sarsar-ı tefrika-sâz-ı kazâ isâbet ile ke-ramâdin işteddet bihi'r-rîh cânib-i âsmâna pervâz ve çârsû-yı müşterî vü mirrîhde mezâd-ı dellâl hîc-fürûş ile bey' olunup bakıyyetü't-telef olan âsâr-ı nesriyyâtımız dahı ol vîrânede cühhâl-i siyeh-şeb-i hâturun 'adem-i i'tibârıyla ebdâl-i meykede-i bezm-i belâ ve üstâd-ı tarab-hâne-i lehv ü nevâ Bekrî Mustafa merhûmun mecmû'a-i perîşânı gibi nigâşte-rîz-i dimne-i hâk ve dîvân-ı 'azamet-i bekdâşiyândan zeyf ü fezâhat ile matrûdun girîbânı gibi sad-çâk olup matraka-keş-i kullukçiyân belki tavâ'if-i dîvân-ı lâ-derze-i Hazret-i Süleyman ol eczâ-i perîşân-ı bî-ser ü sâ mânâ tertîb-sâz ve nazm-ı külliyyâta medâr olmak hâ'iz-i hîta-i imkân iken...(15b)

İbrahim Vehbî, Avusturya'nın Osmanlı devleti ile yaptığı barış antlaşmasını bozarak bir orduyla Bosna üzerine geldiğini ve burada bazı kalelere saldırdığını bildiriyor. Vezir Arslan Paşa'nın bu taarruza başarıyla karşılık verdiğini söylüyor. Bosna Valisi Sırrı Selim Paşa'nın ölümünden sonra yerine İbrahim Paşazâde Sami Bekir Paşa'nın geçtiğini bildiriyor. Bu esnada Bosna eyaletine Ser-Askerî makamının da tahsis edildiğini anlatıyor (18a-21a):

... bundan akdem vedâ ‘-ı ‘âlem-i fânî ve ‘azm-i gülşen-sarây-ı câvidânî olan Bosna vâlîsi Sırrı Selim Paşa mansıbından ‘azli günü ve cā-nîşîni hâl-i ruhsâr-ı vezâret ve nûr-ı cemâl-i devlet ü ‘inâyet ilçi İbrâhim Paşa-zâde Sami Bekir Paşa Hazretlerinin henüz mâh-ı nev-sabâhat ve pertev-i mihr-i vezâretlerine nâm-zed-i düstûrîleri kılınan Bosna eyâletine rütbe-i vâlâ-yı ser-‘askeriyet inzımâm olunup...(18a)

Düşman ordusu Yerköki kalesini kuşatmış bu saldırıya karşılık veren Osmanlı ordusu birkaç gün düşmanla çatışıp mübarek Kadir Gecesi gününün sabahında düşmana bütün gücüyle bir taarruz başlatmış ve büyük bir zafer kazanmıştır. Savaş sonrası 10.000 civarında düşman askeri öldürülmüştür. Zaferin büyüklüğünü göstermek için savaş meydanındaki düşman cesetlerinin miktarını abartılı bir şekilde ifade etmek isteyen Vehbî kendine has üslubuyla bu cesetlerin ancak Hz. Süleyman’ın cin ordusu ya da okyanusun dalgaları tarafından temizlenebileceğini dile getirmiştir (20a-20b):

kâfir-i bi-dîn-i hazelân-karîn lâşesinden küşte-i püşte ve tûde-i fersûdenün nakl ü tathîri lâzım gelse divân-ı Süleyman ‘aleyhi’s-selâma muhtâc ve mevce-endâz-ı ‘ummâna bâhirü’l-ihityâc idi (20b)

Vehbî kazanılan zaferle ilgili kulağına bazı olumsuz haberlerin geldiğini ve bunların üstünün örtüldüğünü söylemiş, kendinin de bu yaşanan durumdan haberdar olduğunu ancak devlet sırrı olabileceği endişesiyle bazı gerçekleri açıklayamadığını da “diliyle kan saçan kılıç gibi olan kalemimi kınına koyduğunu” söyleyerek anlatmıştır:

...hâme-i kümeyt-i siyeh-zânû-yı hoş-hurâmun nez ‘-i licâm ve bend-i zimâmında şemşîr-i hûn-rîz-i zebân vaz ‘-ı niyâm-ı ârâm kılındı (21a)

Daha sonra İbrahim Vehbî elemli hallerini kaleme aldığı bir metin oluşturuyor, bu metinde yine daha önce bahsettiği maddi darlık içinde olduğunu sonra bir yardım alarak İstanbul’a gittiğini ve orada medrese hocası olan Nuri Bey ile görüşüğünü ifade ediyor. Nuri Bey’in kendisine çok yardımcı olduğunu bu vesileyle bu iyilikleri yazmayı düşündüğünü belirtiyor. Elemli yazılarının Belgrad’da iken dağılıp kaybolduğunu sonra onları bularak bir cilt altına aldığından bahsediyor. Daha sonra yazılarının toparlanarak bir münşeat eseri olarak çıkması vesilesiyle çok sevindiğini söylüyor (21a-22a).

Ruzname’nin devamında yazar kendisi de memur olduğu için Bosna eyaletinde devlet kademesinde hizmet eden şahsiyetleri yakından tanıtmış, bunlardan bazılarını övmüş, bazılarını da görevlerinde ihmal gösterdikleri gerekçesiyle yermiştir. Hasan Efendi, Osman Bey, Hüsam Paşa bunlardan bazılarıdır. İbrahim Vehbî kadı olarak görev yaptığı beldelerin güzelliklerinden de bahsetmiş ve bu beldelerde tanık olduğu olayları yazıya aktarmıştır (23a-35a).

4. SONUÇ

İbrahim Vehbî’nin yaşadığı dönemde başından geçen hâdiseleri, sevinçlerini, kederlerini, tanık olduğu yangın, savaş gibi toplumu etkileyen siyasi ve sosyal olayları ve devlet kademesinde gerçekleşen önemli hususları aktardığı bir nevi günlük özelliği gösteren Ruznamesi, klasik

edebiyatımızda kayda değer nadide bir eserdir. Dönemin siyasî ve kültürel tarihine de ışık tutan bu eser yazarının kullandığı dil ve üslup ile de dikkati çeker. Oldukça sanatlı ve süslü ifadelerle karşımızda duran bu metinler araştırılmaya ve incelenmeye devam edildikçe bugüne ışık tutacak bilgileri ortaya çıkaracaktır. Yazar, şair ve devlet adamı olarak öne çıkan İbrahim Vehbi eserleriyle 18. yüzyıla ait şiir ve nesir türünde adını duyurmamız gereken önemli bir şahsiyettir. Bosna eyaletinin değişik vilayetlerinde görev yapan Vehbî, iyi bir eğitim almış ve bu eğitimi sayesinde kadı olarak memuriyete atanmış bir Osmanlı aydınıdır. Bu yönüyle de onun yaptığı gözlemleri ve şahit olduğu hadiseleri muhteva olarak ortaya koyan günlükleri nadide bir değer olarak karşımızda durmaktadır. Hakkında oldukça az bilgi bulunan İbrahim Vehbî'nin bu eserle daha iyi tanınacağına ve isminin münşeat yazarlarımızın yanında yer bulacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA:

- [1] Akün, Ö.F. , “Münşeat”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.9, 1994.
- [2] Fatin Davud, Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr, TTK Kütüphanesi, İstihkâm Alayları Litografya Destgâhı, İstanbul, 1271.
- [3] Haksever, Halil İbrahim, Eski Türk Edebiyatında Münşeatlar ve Nergisî'nin Münşeatı, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1995.
- [4] İbrahim Vehbî, Divan, Bosna-Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi, Saraybosna, Nr. 1158.
- [5] İbrahim Vehbî, Münşeat, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 09584.
- [6] İbrahim Vehbî, Münşeat, Süleymaniye Kütüphanesi, n. 571.
- [7] İbrahim Vehbî, Münşeat, Hırvat Bilim ve Sanat Akademisi Kütüphanesi, Codices Orientales, Nr. 10.
- [8] Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatçı (hızl.), Tuhfe-i Nâilî, Mehmet Nail Tuman, Bizim Büro Yay, Ankara, 2001.
- [9] Komisyon, "Vehbî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. VIII. İstanbul: Dergâh Yay. 524, 1986.
- [10] Mahmutéhajić, Rusmir, İbrahim Vehbi- Kadija, Pjesnik i Epigrafičar, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yıllıkları Dergisi, 3(4), 77–94, 1976.
- [11] Şabanovic, Hazım, Knjisevnost Muslimina Bih na Orijentalnim Jezicima, Sarajevo, 1973.
- [12] Şemseddin Sami, “İnşâ”, Kamus-i Türkî, İkdâm, İstanbul, 1901.
- [13] Uzun, Mustafa İsmet, Münşeat, TDV İslam Ansiklopedisi, c.32, 2006.

BİLGE KARASU'NUN DUTLAR HİKÂYESİNDE KRONOTOP

Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-1704-8014

Özet

Bilge Karasu, Türk edebiyatına hikâye, roman, deneme gibi türlerde eser kazandırmış bir yazardır. Edebiyatçı olmasının yanında felsefeci kimliğiyle de bilinen Karasu'nun eserlerine onun bu çok yönlülüğü yansır. Karasu'nun edebi metinlerinin en önemli özelliklerinden biri, kapalıdır. Metinlerindeki bu kapalılık okuyucuyu bir hayli zorlar. Birçok meselenin iç içe verildiği bu kapalı metinler Bilge Karasu'yu özgün kılar. Bu çalışmada yer verilen Dutlar hikâyesi de Karasu'nun en kapalı hikâyelerinden biridir. Hikâyede 27 Mayıs ihtilali, Mussolini döneminde yaşanan faşizme dayalı baskıcı ortam, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali gibi farklı coğrafyalarda yaşanan toplumsal olaylar bir arada verilir. Kronotop, Mikhail Bakhtin tarafından romana uyarlanan bir kuram olarak geliştirilmiştir. Temelde bir kurgudaki zaman-mekân ilişkisine dayalı bir kuramdır. Zaman ve mekânın dil ve edebiyattaki görünürlüğü kronotopun temel özelliğidir. Kronotop her ne kadar roman için geliştirilmiş bir kuram olsa da hikâye ve sinema gibi kurgusal metinlere de uyarlanmıştır. Dutlar hikâyesi bu çalışmada, Bakhtin'in yazın dünyasına kazandırdığı kronotop kavramı bağlamında incelenecektir. Dutlar hikâyesinde zaman ve mekân kurgununun en temel iki bileşeni olarak belirir. Anlatıcı toplumsal ve bireysel hafızayı teşkil eden belleği zaman ve mekân bağlamında öne çıkarır. Hikâyede hem toplumsal hem bireysel bağlamda bir bellek vurgusu yapılır. Bu çalışmada zaman ve mekân vurgusu Bakhtin'in salon ve karşılaşma/yol kronotopu ile değerlendirilecektir. Yol kronotopu, Bakhtin'in ifade ettiği gibi uzamsal ve zamansal noktada kesişmeyi ifade eder. Salon kronotopu ise tarihsel ve toplumsal olayların görünür olduğu bir alan özelliği gösterir. Her iki kronotop da zaman ve mekân eksenli olarak ilerler. Dutlar hikâyesinde zaman ve mekân bu iki kronotop üzerinden değerlendirilecektir. Böylece hikâyede hem toplumsal hem de bireysel belleğe ait unsurların tahlili amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bakhtin, kronotop, Bilge Karasu, Dutlar, hikâye

CHRONOTOPE İN BİLGE KARASU'S STORY OF MULBERRİES

Abstract

Bilge Karasu is a writer who contributed works in genres such as stories, novels and essays to Turkish literature. This versatility of Karasu, who is known as a philosopher as well as a man of letters, is reflected in his works. One of the most important features of Karasu's literary texts is their closedness. This closedness of the texts challenges the reader considerably. These closed texts, in which many issues are intertwined, make Bilge Karasu unique. The Mulberries story included in this study is one of the most closed stories of Karasu. In the story, social events that took place in different geographies, such as the May 27 revolution, one of the important social events of Turkey, the oppressive environment based on fascism during the Mussolini period, and Italy's occupation of Abyssinia, are presented together. Chronotope was developed by Mikhail Bakhtin as a theory adapted to the novel. It is basically a theory based on the time-space relationship in a fiction. The visibility of time and space in language and literature is the fundamental feature of the chronotope. Although chronotope is a theory developed for novels, it has also been adapted to fictional texts such as stories and cinema. In this study, the Mulberry story will be examined in the context of the chronotope concept that Bakhtin introduced to the literary world. In the Mulberries story, time and space appear as the two most basic components of fiction. The narrator highlights the memory that constitutes social and individual memory in the context of time and space. In the story, memory is emphasized in both social and individual contexts. In this study, the emphasis on time and space will be evaluated with Bakhtin's chronotope of the hall and the encounter/road. The road chronotope, as Bakhtin puts it, refers to the intersection at a spatial and temporal point. The living room chronotope, on the other hand, features a space where historical and social events are visible. Both chronotopes progress in time and space. In the Mulberries story, time and space will be evaluated through these two chronotopes. Thus, the aim of the study is to analyze the elements of both social and individual memory.

Keywords: Bakhtin, chronotope, Bilge Karasu, Mulberries, story

1. GİRİŞ

Mikhail Nikhailovich Bakhtin (1895-1975) edebiyat tarihi, eleştiri kuramları, dilbilimi, edebiyat, felsefe ve estetik gibi alanlarda sosyal bilimlerde önemli bir isme sahip olup, Batı dünyasını bu anlamda etkilemiş bir yazardır. Literatüre kazandırmış olduğu karnaval ve kronotop kavramları edebiyatta ve sinemada kullanılır. Bahtin kronotop kavramını *Romanda Zaman ve Kronotop Biçimleri* isimli makalesinde dile getirir. Kronotop kavramı için “edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantılılığı” ifadesini kullanır (2001:315). Bu kavramın epistemolojik temelini Einstein’ın Görelilik Teorisi’nden bir eğretileme olarak ödünç aldığını belirten Bakhtin, bu eğretilemde özellikle

zamanın ve mekânın ayrılmazlığı vurgusunun öne çıktığını belirtir. Bakhtin'in kronotop kavramında zaman-mekân ilişkisi öne çıkar. Zaman ve mekân, kronotop kavramına göre birbirinden ayrılmayan iki olgudur. Edebiyatta zaman ve mekân kavramları bu ayrılmazlık ilişkisi içinde daima duygu ve değerlere dair izleri içlerinde taşırlar. Bu sebeple de kronotop kavramı aracılığıyla aynı zamanda insan zihnindeki duyguları, çağrışımları şekillendiren unsurlar tetiklenir. Bakhtin'e göre (2001:316) sanat ve edebiyat, çeşitli derecelerde ve kapsamlarda zaman-mekânsal değerlerle doludur. Çünkü zaman ve mekân Bakhtin'e göre anlatı düğümünün bağlandığı ve birleştiği yerdir. (2001:316). Olayların temsil edilebilirliği ve gösterilebilirliği zaman ve mekân sayesinde mümkün olur. Bakhtin roman için zaman ve mekânın sahnenin açıldığı temel nokta işlevi gördüğünü belirterek zaman ve mekândan uzakta konumlanmış olayların ise sırf kuru bilgi ve iletilen olgular olduğuna (2001) dikkat çeker. Bakhtin, edebi imgede zaman-mekân ilişkisine ilk dikkat çeken ismin Lessing olduğunu hatırlatır. Lessing edebi imgenin zamansal niteliğini tespit etmiştir. Mekânın kurgudaki durağan yapısı mevcut haliyle kurguyu ilerletemez. Dolayısıyla mekândaki durağanlığın zaman dizisiyle temsil edilmesi gerekir. Bakhtin zaman ve mekânın kapsayıcı olduğunu düşünür. Her iki unsur da bir arada bulunabilir, iç içe geçebilir, birbirinin yerini alabilir. Birbiriyle uyuşabileceği gibi ters de düşebilir. Bakhtin'e göre zamanla mekân arasındaki bağ, farklı biçimlerde kurulur ve bu bağlar kurulurken çeşitli toplumsal deneyimler aracılığıyla ilerlenir. Bakhtin, kronotopu roman üzerinden ele alıp geliştirmiştir. Yazar, kronopları karşılaşma/yol kronotopu; misafir odası/salon kronotopu; taşra kronotopu, eşik kronotopu şeklinde adlandırarak tasvir eder. Burada adı geçen kronotopların tamamı sanatta ve edebiyatta zihni şekillendiren, çeşitli çağrışımlarla kurguyu besleyen ve onu farklı bakış açılarıyla değerlendirmeye olanak sağlayan kronotoplardır.

Bakhtin 17. yüzyılın sonunda İngiltere'de "gotik" veya "kara" roman olarak adlandırılan roman türü ile birlikte yeni bir alan olarak "şato"nun ortaya çıktığını söyler. Yazar, "şatonun zamanının tarihselliği, şatonun tarihsel romanın gelişiminde bir hayli önemli bir rol oynamasını olanaklı kıldı. Şatonun kökleri uzak geçmişte yatmaktadır, yönelimi geçmişe doğrudur" (2001:319) ifadeleriyle şato kronotopunun, özellikle The Castle of Otranto romanında ortaya çıktığını vurgular. Bunun yanında Madame Bovary romanında ise taşra kasabasının öne çıktığını ve bunun da taşra kronotopunu ortaya çıkardığını ifade eder. "Metin eleştirisinde ve eserin sanat yanının felsefi bir bakış açısıyla ortaya konmasında oldukça önemli ipuçları olan kronotoplar" (Özdemir Riganelis, 2021: 200) metnin zaman ve mekânı ile metin dışı zaman ve

mekânı değerlendirmek bakımından önemli bir konumdadır. Bakhtin zaman ve mekân arasındaki ilişkinin önemini şöyle dile getirir:

“Peki bu zaman-uzamların ne gibi bir önemi vardır? En belirgin olan şey, anlatı açısından taşıdıkları anlamdır. Romanın temel anlatısal olaylarını örgütleyen merkezdir bu zaman-uzamlar. Zaman-uzam, anlatı düğümlerinin bağlandığı ve birleştiği yerdir. Anlatıyı biçimlendiren anlamın bu zaman -uzamlara ait olduğu, hiçbir çekince ilave edilmeksizin söylenebilir.

Zaman-uzamın temsil etme bakımından taşıdığı önemden güçlü bir biçimde etkilenmekten kaçınamayız. Sonuçta, zaman dokunulur ve görünür hale gelir; zaman-uzam anlatıdaki olayları somutlar, cisimleştirir, onlara yaşam kazandırır. Bir olay iletilebilir hale gelir, bilgiye dönüşür, kişi olayın geçtiği yer ve zamana dair kesin bilgi verebilir hale gelir. Ama olay, bir figür (obraz) olmaz. Olayların gösterilirliği, temsil edilebilirliği için gerekli zemini hazırlayan bizzat zaman-uzamdır. Bu, tam da zaman işaretlerinin -insan yaşamının, tarihin zamanı- yoğunluğu ve somutluğundaki özel artış sayesinde iyice tanımlanmış uzamsal alanlar içinde gerçekleşir. Zaman-uzamda olayların bir temsilinin yapılandırılmasını mümkün kılan da budur.” (2001:324).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere kronotop kavramının temel çıkış noktası zaman ve mekânın birbirini destekleyip tamamlayarak zihinsel çağrışıma olanak sağlamasıdır.

2. DUTLAR HİKÂYESİNDE KRONOTOP

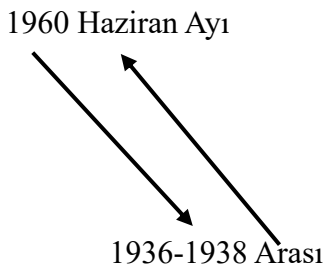
Bilge Karasu Türk edebiyatına önemli katkılar sunmuş bir yazardır. Kapalı metinleriyle dikkat çeken Karasu'nun metinlerindeki bu kapalılık onun uzun süre çok fazla ön plana çıkmamasının temel sebeplerindedir. “Karasu metinlerinin okunaksız olduğuna yönelik önyargı” (Evren, 2021:2) uzunca bir süre devam eder. Bu sebeple Bilge Karasu, eleştirmenler tarafından da geç keşfedilmiştir.

Dutlar hikâyesi iç içe geçmiş bir zaman üzerinden ilerler. Hikâye, zaman ve olaylar bakımından çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu durum, Bilge Karasu'nun hemen hemen bütün eserlerinde görülür. Yıldız Ecevit'in geleneksel kurguya alternatif olarak ortaya çıkan postmodern kurgu hakkında söylediği “geleneksel edebiyatta senteze (bireşime) ulaştırılarak bütünsel bir anlamın uyum şemsiyesi altında toplanan karşıtlıklar yeni edebiyat ürünlerinde uyumsuzluğu/belirsizliği oluşturur” (Ecevit, 2006:104) tespiti Karasu'nun bu hikâye kurgusuna

da uygundur. Çünkü kurgudaki iç içe geçmiş olay ve zaman hikâyeyi kapalı bir yapıya büründürür. Bunun yanında hikâyede örtük biçimde çeşitli olay ve kişilere yapılan vurgular da yine hikâyedeki kapalılığı artıran unsurlardır. 27 Mayıs 1960 askerî darbesi, Mussolini yönetimindeki İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, İtalya'da Mussolini rejiminin yarattığı baskıcı atmosfer, faşizm gibi meselelere yer verilirken bir taraftan da anlatıcının çocukluğuna dönülür. Çerçeve öykülerle olaylar iç içe geçmiş bir şekilde işlenir.

Yazar, hikâyesini 1960 yılının haziran ayıyla başlatır. Bu tarih, 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen öncedir. Karasu, zamanı hal ve mazi olmak üzere iki şekilde kullanır. Hal dediğimiz gerçek zaman ile başlayan öyküde iç içe geçmiş bir şekilde gidiş gelişlerle yazar, 1936 senesine gidip gelir. 1936 yılı, anlatıcının altı yaşında olduğu çocukluk dönemidir. Anlatıcı, yazarın kendisidir. Diğer bir ifadeyle hikâyede ben-anlatıcı vardır. 1930 doğumlu olan Bilge Karasu, 1936 yılına geri dönüş tekniği ile giderek 1936 yılında Mussolini'nin Habeşistan'ı işgalinin en çetin günlerini anımsar. Bir çocuğun gözünden emperyalizmin savunmasız, zayıf ve fakir bir halkı sömürmesini gözlemler. O dönemde yayımlanan *Domenica del Corriere* dergisindeki resimde gördüğü “yalın ayak, başı kabak, kara derili insanlar, gözleri korkudan kocaman kocaman olmuş” (2019:142) çaresizce kaçırlar. Bu resim, anlatıcının çocuk hafızasında iz bırakmıştır. Anlatıcı geriye dönüşle yer verdiği 1930'lu yıllarda İtalya'daki Mussolini rejiminin baskıcı, faşist ve yıkıcı ortamı ile hikâyenin gerçek zamanı olan 1960 ihtilalinin gölgesindeki Türkiye'nin baskıcı ortamını bir arada verir. Zaman ve coğrafya farklı olsa da her iki ülkede yaşananlar baskı, korku ve güvensizlik ortamı oluşturmuş ve birçok acıya sebep olmuştur.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonraki haziran ayı, hikâyenin gerçek zamanıdır. Hikâye boyunca geçmişe gidilip ardında gerçek zaman olan 1960 yılı haziran ayına geri dönülür. Anlatıcı bu zamandan sürekli geri dönüşlerle 1936-1938 zaman aralığına gidip gelir. Bu gidiş gelişler hikâyede 12 kez tekrarlanır:

1936-1938 yılları, Mussolini'nin Habeşistan'ı işgal ettiği zaman aralığıdır. Anlatıcının piyano öğretmenin İtalyan oluşu, onun çocukluğuna denk gelen bu tarihi olayı anımsamasına sebeptir. Anlatıcının çocukluğunda ders aldığı piyano öğretmeni Arjantin'ten Türkiye'ye kaçmıştır. Kocasını, Arjantin'de kalmış ve piyano öğretmeni bir daha ondan haber alamamıştır. Bu çerçevede hikâyeye de anlatının içine serpiştirilir. Bu hikâyede trajik bir hayatın yansıması vardır.

2.1. Yol/ Karşılaşma Kronotopu

Bakhtin yol kronotopundan söz ederken “ayırt edici özelliği duygu ve değerlerin yüksek yoğunluğudur” (2001:316) ifadesini kullanır. Bakhtin'e göre “*bir romanda karşılaşmalar genellikle 'yolda' cereyan eder. Yol, rastlantısal karşılaşmalar için özellikle iyi bir yerdir. Yolda ('anayol') -tüm toplumsal sınıfların, zümrelerin, dinlerin, milliyetlerin, çağların temsilcileri olan- çok değişik insanların izledikleri uzamsal ve zamansal patikalar, tek bir uzamsal ve zamansal noktada kesişir. Olağan koşullarda toplumsal ve uzamsal mesafeye birbirinden ayrılan insanlar rastlantısal olarak bir araya gelebilir; herhangi bir zıtlık boy gösterebilir, en farklı yazgılar çarpışıp iç içe geçebilir. Yolda, insanların yazgılarını ve yaşamlarını tanımlayan uzamsal ve zamansal diziler, bir yandan toplumsal mesafelerin kaybolmasıyla giderek daha karmaşık ve daha somut bir hal alırken, aynı zamanda birbirleriyle farklı şekillerde bileşirler*” (Bakhtin 2001:317).

Hikâyede yol kronotopuna olayın gerçek zamanında rastlanır. Hikâyenin kurgusu da zaten yol kronotopu ile başlar. Anlatıcı, hikâyenin başında postaneye gitmek üzere yürümektedir. Yol boyunca karşılaştığı dut ağaçlarında yoğun bir tırtıl istilası görür. Bütün ağaçlarda tırtıl salgısına rastlar. Bu durum bütün yol boyunca devam eder. Olayın zamanı 27 Mayıs darbesinden yaklaşık bir ay kadar sonrası olduğu için de olayın travması henüz atlatılamamıştır. Yol boyunca dut ağacı ile ihtilalin bunalımlı ve travmatik ortamına maruz kalan ülkenin durumu anlatıcının yaşadığı yer özelinde birbiriyle ilişkilendirir. Yazar, ihtilalin ardından geçen bir ay içinde her yerde ümitlerin yeniden yeşerdiğine dair işaret olduğunu yine dut ağacı imgesiyle anlatır:

“*Yola sapıyorum şimdi, ağaçların altından tiksintisizce geçiyorum. Haziran sıcaklığı yaprak katmanının altlarına erişemiyor olmalı. Ağaçların altı serin, diplerindeki otlar dipdiri*” (Karasu, 2019:140).

Anlatıcının yol boyunca karşılaştığı dut ağaçları, belli bir zaman tırtıl istilasına uğrayıp büyük zarar görmüş olsa da 1960 yılının haziran ayında yeniden doğar gibi yaprak açmaya başlarlar. Anlatıcının yolda gördüğü bu ümit verici manzara aslında üstü kapalı bir biçimde Türkiye'nin herhangi bir yerinde hissedilen ihtilalin travmasının yavaş yavaş atlatılmaya çalışılması ve hayatın yeni bir ümitle yeşermesini imler. Bu bakımdan anlatıcının yolda karşılaşmış olduğu manzarayı ve yol boyunca gördüklerini Bakhtin'in yolda “insanların yazgılarını ve yaşamlarını tanımlayan uzamsal ve zamansal diziler” (Bakhtin,2019:317) tespitine uygun olarak imgeselleştirdiği görülür. Anlatıcı imge olarak ise dut ağacını kullanır.

Yol, zamanın işleyişinin kronolojik düzlemde hissedildiği bir metaforudur. Bunun yanında zamanın kronolojik olmayan bir seyirde yola eşlik ettiği de kimi kurgularda görülür. Dutlar hikâyesi tam da bu şekilde kurgulanmış bir eserdir. Hikâye boyunca anlatıcı bir yoldan postaneye gidiş gelişlerini anlatır. Ancak bu yolun nerede olduğu, postaneye ne için gidildiği belli değildir. Yalnızca bir haziran ayında yürünen yolda karşılaşılan dut ağacı ve ağacı adeta kuşatmış olan tırtıl istilasını bu yola eşlik eder. Yol kronotopuna belki daha özelleştirilmiş bir alt kronotop olarak dut ağacı kronotopu ilave etmek yanlış olmaz. Çünkü hikâyede yol boyunca anlatıcıya dut ağaçları da eşlik eder. Anlatıcının yol boyunca zihnini işgal eden ve en güçlü hatırlanan his “çocukluğumun tiksintisi” (2019:143) diye nitelendirdiği tırtılların kollarına, ensesine, paçalarına yapışmasıdır. Bu rahatsız edici istila karşısında anlatıcının duyduğu tiksinti yol ile birleşir ve yol boyunca hatırlanan bir his olarak anlatıcıya eşlik eder. Anlatıcının ruhunda yara açan toplumsal bir travma olan 27 Mayıs ihtilali bu rahatsız edici tırtıl istilasını ile anlatılır. Yol boyunca ayaklarının altında ezilen tırtılların çıkardığı “börültülü” (2019:143) ses onu daha çok rahatsız eder. Anlatıcı zihninde dut ağacı imgesi ile 27 Mayıs darbesinin kaotik ortamını eşleştirir. Bu bakımdan dut ağacını karşılaştıkça kronotopu içinde değerlendirmek mümkündür. Bakhtin, karşılaştıkça kronotopunda zamansallığın öne çıktığını ve hatırlamanın daha yoğun hale geldiğini belirtir. Zamansallığın ayırt edici özelliği “duygu ve değerlerin yüksek yoğunluğudur” (2001:316). Dut ağacı imgesinde hikâyenin esas düğümü bulunur. Çünkü dut ağacının dut istilasına uğrayarak adeta hastalanması, her tarafını tırtılların kaplaması tıpkı 27 Mayıs'ın kaotik ortamına maruz kalan Türkiye'nin hali gibidir. Bu toplumsal travma, dutların tırtıl istilasına uğraması gibi ülkeyi kemirmektedir. Bunun yanında anlatıcının postane yolu boyunca karşılaştığı askerler, tanklar, kalabalık, gözaltına alınan insanlar da yol metaforu üzerinden anlatıcının adeta bir ayna konumundaki yol aracılığıyla okura yansıttığı ayrıntılardır. Okuyucu, yol boyunca gördüklerinden hareketle o atmosferi görmüş olur:

“O gün farkına varmadım önce. Yola sapmış, başım önümde, gidiyordum postaneye doğru. Sağımda bir hışırtı oldu. Baktım. Üç asker çömelmiş oturuyor. Yürüdüm. Duradurdum sonra. Askerlerin ne işi vardı burada? Ağaçların altında üçer beşer çömelmişlerdi. Cıgara tütürüyorlar, fisilti ile konuşuyorlardı. Gülüyorlardı arada bir. Sesleri biraz yükseliyor, sonra gene fisiltiye dönüşüyordu. Savutlarını çatmışlardı önlerinde. İki kilometre ötedeki alanda, Kızılay’da, şarkı söyleyenlerin buralara çıkmaları olasılığını düşünerek yerleştirmiş olacaktı bunları ağaçların altına. Şarkı söyleyenler buraya çıksa ne olacaktı? Şarkı söylüyor, kol kol yürüyorlardı aşağıda, bir şeyler kırıp döktükleri yoktu ki... Gelseler, dur diyeceklerdi onlara herhalde” (2019:149).

Anlatıcının yol boyunca karşılaştığı ve meydana daha da belirginleşen bu manzara o günlerin sıkıntılı ve zor zamanlarını anımsatan bir unsur olarak dikkat çeker. Yol boyunca karşılaştığı bu manzaraya eşlik eden dut ağacının uğradığı tırtıl istilası uzun sürse de bir süre sonra bu istila ortadan kalkar. Adeta bir yeniden doğuş yaşanır:

“Gözlerime inanamıyorum. Dutlar yeniden yapraklanıyor, yeşeriyor” (Karasu, 2019:466) ifadesi hikâyenin birkaç yerinde bir leitmotiv gibi tekrar edilerek bu yeniden ayağa kalkma durumuna vurgu yapılır. Bu yeniden doğuş Türkiye özeline indirgenerek darbe sonrası toplumdaki toparlanma ima edilmek istenir. Yazar bunu dut ağacı imgesiyle yapar:

“İnanılır gibi değil. Dutlar yeniden yaprak açıyor, 1960 yılının bu haziran ayında, yeniden yeşeriyor. Daha bir ay önce -bir ay bile olmadı- güzelim gür yaprakları birkaç gün, handiyse sayıya gelecek birkaç saat içinde, göz göre göre tırtıl salgısına dönüşmüştü ” (Karasu, 2019:140).

Ağacın kısa sürede kendini toparlayıp iyileşme sürecine anlatıcı postaneye doğru giderken yol boyunca şahit olur. Anlatıcının yürüdüğü yol bir bakıma onun bilincini dışarıya çıkaran bir süreç olur.

2.2.Salon Kronotopu

Bakhtin; Stendhal ve Balzac’ın romanlarında romansı olayların gerçekleşebileceği mekânlardan biri olarak salonu gösterir. Salon, romanın temel uzamsal ve zamansal sahnelerinin kesiştiği bir yer olarak dikkat çeker. Bakhtin’e göre salon ve misafir odalarında entrika ağları örülür, sonuçlar bağlanır. Salonlar ve misafir odaları diyalogların gerçekleştiği yerlerdir. Bakhtin, bu romanlar aracılığıyla Restorasyon ve Temmuz monarşisi döneminin

misafir odaları ve salonlarında politik hayat ve iş dünyasının yoğun biçimde yer aldığına dikkat çeker. (Bakhtin, 2001:320).

Dutlar hikâyesinde de anlatıcı çocukluğu olan 1936 yılına döndüğünde hatırladıklarının hemen hemen tamamı evlerinin salonunda cereyan eder. Bakhtin, anlatılarda evlerin salonlarında kahramanların karakter, fikir ve tutkularının öne çıktığını söyler. Tıpkı Bakhtin'in vurguladığı gibi Dutlar hikâyesinde de anlatıcının hissiyatı özellikle çocukluğunun geçtiği salonda öne çıkar. Anlatıcı hikâyede 1936 yılında evinin salonunda İtalya'nın Habeşistan'ı işgal haberinin evde uyandırdığı etkiyi işler. Sakin bir günde annesi ile salondaki masada yemek yerken masadaki ekmek tabağından bir dilim ekmek aldığı anda ekmeğin altında kuyruğunu dikmiş bir akrep görür. Hikâyede bir imge olarak kullanılan bu akrep ilerleyen bölümde Mussolini için kullanılır. Tarihte Mussolini için Scorpionaccio (akrep) lakabı kullanıldığı hatırlandığında akrebin aslında Mussolini'yi hatırlatmak amaçlı kurguya dahil edildiği anlaşılır. Salonda geçen bir diyalogda anlatıcının piyano öğretmeni, İtalya'da kalan nişanlısı için endişelidir. İtalya'da Mussolini'nin diktatörce yönetimi insanları bezdirmiştir. Piyano öğretmeni ülkesinden uzakta, İstanbul'da ülkesinde yaşananları endişe ile takip eder. Aşağıdaki diyalogda da piyano öğretmeni, anlatıcının babasına İtalyanca, Mussolini için "o bir akrep" (Karasu,2019:140), der. Bu ifadelerinde Mussolini'ye duyduğu öfke hissedilir:

"(...) dersin sonuna gelmiştik. Babam, elinde gazetesi, içeri girince, tembelliğimden acı acı yakındı ama babamın karşılık vermesine meydan bırakmadan "S'immagini pure, signor Karasu, quello scorpionaccio, quello scorpionista... *Scorpionaccio* dediği Mussolini'ydi, iyi biliyordum." (2019:140)

Anlatıcı için bu diyalogun geçtiği salon, onun çocuk muhayyilesinde, yaşanan üzücü olayların nasıl şekillendiğini gösterme işlevine sahiptir. Anlatıcının ailesinin ortak hafızasının kodları bu salonda oluşturulmuş gibidir. Müzik öğretmeni İtalyan bir kadın olan Guilia'nın üzüntüsü ailenin de ortak üzüntüsüdür. Guilia'nın, nişanlısından haber alamaması, Mussolini rejiminde yaşananlardan endişe duyması o salondaki her ferdi birleştiren ortak bir duyguya dönüşür. Bunun yanında salonda konuşulan meselelerden biri de Habeşistan'ın işgalidir. Bu işgal anlatıcının muhayyilesinde bir gazete haberiyle kodlanır. Anlatıcı altı yaşında bir çocuğun algısıyla gazetede gördüğü İtalyan askerlerinden kaçan siyahi insanların fotoğraflarına bakarak o insanlarla empati kurar. Salon, anlatıcının çocuk muhayyilesindeki bu empati hissinin üst seviyeye çıktığı bir mekân işlevi görür:

“(…) O resimde yalın ayak başı kabak, kara derili insanlar; gözleri korkudan kocaman kocaman olmuş, kimi kargısını, kimi bomboş ellerini kollarını başlarının üzerinde sallayarak kaçıyorlardı resmin sağ yanına doğru. Artlarından tank dendiğini bildiğim birtakım nesnelere geliyordu, uçaklar dolaşıyordu üzerlerinde, uzakta yakında bir şeyler patlamış, ateşler, tozlar, dumanlar saçılıyordu. Kara derililerin ardından başlıkları püsküllü, şapkaları tüylü adamlar koşuyordu. Ellerinde bıçaklı bıçaklı tüfekler vardı” (Karasu, 2019:142).

Anlatıcı salonda, İtalya'nın toplumsal hafızasında yaralar açmış olan Mussolini'ye de kapalı ve imgesel bir göndermede bulunur. Bu göndermede yukarıdaki alıntıda tasvir edildiği gibi Mussolini işgali karşısında çaresizlik içinde etrafa kaçışan “kara derili” Afrikalıların öfkesinden izler vardır. Anlatıcı, altı yaşındaki bir çocuğun muhayyilesinden öfke duyduğu Mussolini'ye gönderme yapar. Mussolini'ye duyduğu öfkeyi yanan sobaya atılan akrep imgesiyle ortaya koyar. Ekmek tabağının içinde gördüğü akrebi maşayla tutarak yanmakta olan sobaya atar:

“Sofradan kalkıp sobanın maşasını elime aldım, kapağını açtıktan sonra ekmek tabağında, kuyruğu -hâlâ ölüm saçmağa hazır- havada bekleyen akrebi dikkatle sıkıştırdım maşanın iki ucu arasına, sobanın açık kapağından içeri, korların ortasına bıraktım. Kapağı kapayınca dek kendini sokmadı. Kapak kapandıktan sonra bir fokurdama iştir gibi oldum. Ardından mısır, kestane patlar gibi bir ses oldu. Annem ekmek tabağını kaptı, mutfağa götürdü. Yeniden ekmek dildik” (Karasu, 2019:143).

Bakhtin salon kronotopunda hem tarihsel zamanın hem de bireysel ve biyografik zamanın işaretlerinin belirginleştiğine dikkat çeker (Bakhtin, 2001:321). Dutlar hikâyesinde salonda daha çok tarihsel ve toplumsal meselelerin öne çıktığını söylemek mümkündür.

3. SONUÇ

Bilge Karasu'nun bir hayli kapalı ve imgelerle dolu bir anlatıma sahip olan Dutlar hikâyesi bireysel ve toplumsal hafıza üzerinden ilerleyen bir anlatıdır. Hikâyede anlatıcının çocukluğuna gidilerek bireysel hafızası öne çıkarılırken, anlatıcının hayatı boyunca karşılaştığı iki farklı ülkede, Türkiye ve İtalya'da yaşanan iki önemli toplumsal olay aracılığıyla da toplumsal hafıza öne çıkarılır. Çağrışımların yoğun bir biçimde yer aldığı hikâyede, bireysel ve toplumsal bellek adeta tersyüz edilir. Anlatıcı hikâye boyunca yazgısından belleğine yansıyan birçok duyguyu

kapalı bir şekilde imler. Bunu yaparken imgesel bir yol takip eder. Genel itibariyle toplumsal olayların bireyin zihninde ve belleğinde oluşturduğu çağrışımları öne çıkarır. Dutlar hikâyesi bol çağrışımlı ve imgesel tarzıyla, birkaç önemli toplumsal dönüm noktasını ve kırılmaları bir arada işleyen bir hikâyedir. Bu özelliğiyle de Dutlar hikâyesi Bakhtin'in kronotop kuramı bağlamında çözümlenmeye uygun bir metindir.

KAYNAKÇA

Bakhtin, M., *Karnaval'dan Romana*, (Der. Sibel Irzık), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001

Ecevit, Y., *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Evren, S., E., *Dolabın İçinden Yazmak: Bilge Karasu'nun Queer Modernizmi*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

Karasu, B., *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.

Özdemir Riganelis, G., *Ölüm Hükümü Romanında Kronotop Kavramı Bağlamında Karşılaşma Mekânları*, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S:51, s.195-241, 2021.

FATİH- HARBİYE ROMANINDA DOĞU-BATI MUKAYESESİ

Doç. Dr. SEVGÜL TÜRKMENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-1704-8014

Özet

Fatih – Harbiye romanı, Peyami Safa'nın diğer birçok romanı gibi tezli bir eserdir. Eserin temel vurgusu Doğu-Batı karşılaştırması üzerinedir. Peyami Safa, romanda hemen her bakımdan Doğu ve Batı'yı karşılaştırır. Bu karşılaştırmayı, eserlerinin pek çoğunda yaptığı gibi, romanın kadın kahramanını merkeze alarak yapar. Romanda Fatih ve Şişli semtleri arasındaki yaşantı farkı üzerinde durulur. Romanın kahramanı Neriman, Şişli'yi renkli sokakları, şık mağazaları, gece gündüz sönmeyen ışıkları ile yaşanılacak ideal bir semt olarak görür. Kendi yaşadığı semt olan Fatih'i köhne ve eski bulur. Bu köhneliğin semtin insanların sahip olduğu zihniyet yapısından kaynaklandığını düşünür. Yaşadığı yerden memnun olmayan Neriman, üzüntüden sürekli kriz ve ataklar geçirir. Tam bir Doğulu zihniyete sahip olan babasıyla zaman zaman Doğu-Batı karşılaştırması üzerine tartışır. Babası Faiz Bey'in derinlikli fikirlerine karşılık Neriman'ın fikirleri sığ ve yüzeyseldir. Peyami Safa, bu tezli eserinde Doğu'dan yana bir tavır takınır. Onun bu yanlı yaklaşımı Neriman ile babası Faiz Bey arasında geçen diyaloglara yansır. Eserin bu tartışma kısımları yazarın taraflı yaklaşımının en fazla öne çıktığı kısımdır. Eserde bir bakıma Doğu ve Batı arasındaki farklar, Doğu'nun zihin dünyası ve yaşam şekli masaya yatırılır. Yazar, yarı örtük bir biçimde Doğu dünyasına ait değerlerin Batılılar tarafından iyi bilindiğini vurgular. Bu vurgunun devamında ise gençlerin bir aşağılık kompleksi içinde kendi değerlerini öteleyip önemsemediklerine dikkat çeker. Kızı Neriman'ı da bu zihniyetteki insanlardan biri olarak görür. Bu düşünce ekseninde ilerleyen romanda nesnelere üzerinden Doğu-Batı karşılaştırması yapılmaya devam edilir. Peyami Safa, bu mukayeseyle her seferinde Doğu'nun Batı'ya karşı üstünlüğünü ortaya koymayı amaçlar. Batılılaşmayı yüzeysel algılamının yanlışlığına dikkat çeker. Bu çalışmada Fatih-Harbiye romanı, yukarıda ifade edilen tespitler ışığında Doğu-Batı mukayeseşi üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Fatih- Harbiye, Doğu- Batı karşılaştırması

EAST-WEST COMPARISON IN FATİH-HARBIYE NOVEL

Abstract

The novel Fatih – Harbiye is a work with a thesis, like many other novels of Peyami Safa. The main emphasis of the work is on the East-West comparison. Peyami Safa compares the East and the West in almost every aspect in the novel. He makes this comparison by focusing on the female protagonist of the novel, as he does in many of his works. The novel focuses on the difference in life between Fatih and Şişli districts. She thinks that this obsolescence stems from the mentality of the people of the district. Neriman, the hero of the novel, sees Şişli as an ideal neighborhood to live in, with its colorful streets, stylish shops, and lights that do not go out day and night. She finds Fatih, the district where she lives, run-down and old. Neriman, who is not satisfied with where she lives, constantly has crises and attacks due to sadness. She sometimes argues with her father, who has a completely oriental mentality, about the comparison between East and West. Unlike her father Faiz Bey's deep ideas, Neriman's ideas are shallow and superficial. Peyami Safa takes a pro-Eastern stance in this thesis work. This biased approach of his is reflected in the dialogues between him and his father, Mr. Faiz. In these discussion sections of the work, the reader often encounters the author's biased approach. In a way, the work discusses the differences between the East and the West, the mental world and lifestyle of the East. The author half-implicitly emphasizes that the values of the Eastern world are well known by Westerners. As a continuation of this emphasis, he draws attention to the fact that young people have an inferiority complex and ignore their own values. He sees his daughter Neriman as one of the people with this mentality. In the novel, which progresses on this axis of thought, East-West comparison continues to be made through objects. With this comparison, Peyami Safa aims to reveal the superiority of the East over the West every time. He draws attention to the mistake of perceiving Westernization superficially. In this study, the novel Fatih-Harbiye will be evaluated through East-West comparison in the light of the findings stated above.

Keywords: Peyami Safa, Fatih-Harbiye, East-West comparison

1. GİRİŞ

Peyami Safa, Fatih-Harbiye romanını 1931 yılında yazmıştır. Roman, “Peyami Safa’nın edebi mahiyetteki on bir romanından yayın sırasına göre yedincisidir” (Okay,1995:249). Peyami Safa, Doğu- Batı meselesine eserlerinde sıkça yer verir. Fatih- Harbiye romanının da en önemli vurgusu Doğu-Batı meselesidir. Yazar, bu meseleye eğilirken sembolik bir yaklaşımla roman kurgusunu oluşturur. Basit bir kurguya sahip olan romanda bu sembolik vurgu romanın bütün sathına yayılır. Romandaki bu sembolik vurgu Fatih-Beyoğlu semtleri; konservatuarın alaturka ve alafranga kısmı; ut ve keman; Şinasi ve Macit üzerinden yapılır. Fatih semtinde ikamet eden Faiz Bey ile kızı Neriman, Neriman’ın nişanlısı Şinasi kendi

hallerinde, mazbut bir hayat sürmektedirler. Neriman, Doğulu bir semt olan Fatih'ten sıkılmıştır. Sürekli Beyoğlu'ndaki akrabalarına gider. Burada gördüğü asri hayat onu bir hayli etkiler. Nişanlısı Şinasi ona fazla alaturka gelir. Konservatuarın Türk müziği kısmında okumaktan memnun değildir. Alafranga kısmında okuyan arkadaşı Macit, her zaman bakımlı ve kibar haliyle Neriman'ın dikkatini çeker. Neriman, her seferinde nişanlısı Şinasi'yi Macit ile kıyaslar. Şinasi'nin özensiz giyiminden, “alaturka” davranışlarından rahatsız olur. Macit'in keman gibi zarif bir enstrümanı çalmasına karşılık Şinasi tırnaklarına zarar veren, elini adeta parçalayan kemençeyi tercih etmiştir. Neriman, Macit'in bakımlı tırnakları ile Şinasi'nin batıklarla dolu tırnaklarını karşılaştırarak insanın elini parçalayan bir sazın çalınmayı hak etmediğini düşünür. Kısacası romandaki bütün vurgularda bir Doğu-Batı karşılaştırması söz konusudur. Peyami Safa bu şekilde bir kurgu oluştururken değişmeyen bir roman şeması da şekillenir. Bu şemada bir aşk hikâyesi vardır ve bu hikâyede üçü erkek biri kız olmak üzere başlıca dört kişi rol alır. Erkeklerden biri Batı öteki Doğu'dur. Bu iki erkek arasında kalmış kararsız bir genç kız, bir de yazarı temsil eden ve Doğulu fikirleriyle öne çıkan bilge bir adam vardır (Moran, 2001:2019). Yazarın ilk romanlarından olan *Sözde Kızlar*, *Şimşek* gibi eserlerinde de bu şemayı görmek mümkündür. Fatih- Harbiye romanında da Macit ile Şinasi arasında kalan Neriman, bir bocalama süreci geçirir. Romanda Doğulu ve görmüş geçirmiş yönüyle öne çıkan Faiz Bey ise yazarın görüşlerini temsil eden bir figürdür. Neriman, romanın sonunda “doğru yol”u bulur ve Beyoğlu semtindeki görünürde renkli ve ışıltılı hayattan vazgeçerek kendi semti olan Fatih'e, nişanlısı Şinasi'ye ve sahip olduğu değerlere geri döner.

2. FATİH-HARBİYE ROMANINDA DOĞU- BATI MUKAYESESİ

Peyami Safa, birçok yazısında Doğu-Batı mukayesesini üzerinde durur. Türk İnkılabına Bakışlar ve Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak adlı eserlerinde bu mesele üzerine geniş değerlendirmelerde bulunur. Yazarın romanlarında da bu meseleyi sıkça ele aldığı bilinmektedir. Bu romanlardan biri de Fatih-Harbiye'dir. Birçok araştırmacı bu romanın bir Doğu-Batı sentezi yaratmaya çalıştığı kanaatinde olsa da Nurdan Gürbilek, romanın sonunda erkek kahramanların kendi aralarında “Doğu-Batı sentezi”ni tartışmaları dışında bir sentez fikrinin romanda yer almadığını düşünür. Hatta Gürbilek, romanda geçen Fatih-Harbiye tramvayının iki kültürü birbirine bağlayan değil, tersine yarığı açan, Beyoğlu ile Fatih arasındaki farkı daha da öne çıkan bir görev içinde olduğunu dile getirir (Gürbilek, 2015:88). Gürbilek'in bu tespiti özellikle romanın ana karakteri Neriman üzerinden net bir şekilde görülür. Neriman, doğup büyüdüğü Fatih semti ile Şişli'yi her kıyasladığında iki semt arasında çok derin bir ayırımın olduğunu fark eder. Fatih-Harbiye romanında şehir olgusu üzerinden yapılan bir Doğu-Batı karşılaştırması vardır. Romanın bu karşılaştırma bakımından dikkat çekici yönlerinden biri, Fatih semti üzerinden yazarın “Müslüman- Türk” olarak nitelendirdiği tipik bir semt vurgusudur. Romanda geçen Fatih semti o yıllarda muhafazakâr, gelenek ve değerlerine bağlı yaşayan bir semttir. Dolayısıyla Fatih, bir şehir temsili olarak “Müslüman-Türk” şehri temsil eder. Şehir, insanla birlikte şekillenip anlam kazanan bir yerleşimdir.

“İnsanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fizikî ürünü ve insan hayatını yönelten, çerçeveleyen yapı” (Cansever, 1996:125) olarak nitelendirilen şehir, toplumsal hayata ve insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. Richard Sennet şehrin iki yönüne dikkat çeker. Biri “urbs” yani “kent’in taş yapısı”dır. Yazara göre kent’in taş yapısı korunma, ticaret ve savaş gibi pratik nedenlerle kurulmuştur. Bir diğer yönü ise İngilizce şehir anlamına gelen “city” nin kökü olan “civitas”tır. Sennet’e göre, kentte biçim bulan duygular, ritüeller ve inançlardır. Şehri şekillendiren ve ona anlam katan, Sennett’in tespit ettiği bu “civitas” yönüdür. Sennet’in de değindiği gibi şehirler toplumun aynası gibidir. Toplumların dinleri, gelenekleri, yaşam şekilleri, alışkanlıkları şehirlerin kodları gibidir. Bu yüzden de şehrin bu “civitas” yönü, şehri asıl şekillendiren ve ona kimlik kazandıran yönüdür (Sennet,1999:27). Şehirler oluşturulurken zihniyetin, inancın, yaşam biçiminin yansımalarıyla anlam kazanmışlardır. Fatih-Harbiye romanında şehrin bir toplum ve zihniyet tarafından şekillendirilmesi üzerinden Doğu-Batı karşılaştırması yapılır. Bu karşılaştırma iki farklı şehir yerine aynı şehirde bulunan yaşam şekli birbirinden farklı iki semt üzerinden yapılır. Yazar, bu kıyaslamaları roman boyunca Fatih semti ile Şişli arasında yapar. Bu kıyaslamalar Neriman’ın gözünden yapılır. Bu kıyaslamalar çoğunlukla yüzeyseldir. Semtin mimarisi, sokakları, alışkanlıkları, inançları üzerinden yapılan bu kıyaslamalardan özellikle birkaçı öne çıkar. Öne çıkan bu kıyaslamalar bir taraftan her iki semtin yaşam şekli bakımından farklılığını ortaya koyarken diğer taraftan da Neriman’ın gözünden aynı şehrin iki semti üzerinden Doğu-Batı karşılaştırmasını verir. Bu kıyaslamalardan biri, Neriman’ın, Fatih’te yürürken gördüğü mezarlık ve bu mezarlığın etrafındaki kahvehaneler üzerinden yapılır. Neriman, mezarlıklarla neredeyse iç içe olan kahvehaneleri estetik bulmaz ve buralardan rahatsız olur:

“(...) Fakat tramvay biraz ilerledikten sonra, Neriman parmağıyla Fahriye’ye caddede bir şey gösterdi: - Allah aşkına bak! dedi, yol üstünde mezarlık olur mu? Koskoca cadde... Ortasında mezarlık... Mezarlar arasında yaşıyoruz” (Safa, 2000:28).

Neriman’ın şikâyet ettiği bu durum, Osmanlı’nın bir dönem önemli yerleşim birimlerinden biri olan Fatih’te mezarlıkların meskûn bulunduğu alandır. Türk toplumunda mezarlıkların şehirle iç içe oluşu, ölümün ötelenmemesi, dışlanmamasına örnek teşkil eder. İslam inancında ölümün her zaman hatırlanması ve hayatın gerçeklerinden biri olduğu anlayışı hakimdir. Bu sebeple de şehirler ile mezarlıklar her zaman iç içe olmuştur. “İslâm şehirlerinde mezarlıklar genellikle yerleşim alanının ve surların dışında şehir kapılarına yakın yerlerde oluşmuştur” (Bozkurt, 2004:520). Ancak Neriman, bu durumu rahatsız edici bulur ve bunun üzerinden kendi mensubu olduğu kültürü ve yaşam biçimini eleştirir.

Şişli semti, Türk romanında çoğunlukla batılı, Türk millî ve manevi değerlerinden uzak bir semt olarak ele alınır. Peyami Safa, Şişli’yi Sözde Kızlar, Matmazel Noraliya’nın Koltuğu gibi romanları başta olmak üzere birçok romanında bu yönüyle ele alır. Peyami Safa ile aynı dönemin şair ve yazarlarından olan Yahya Kemal, *Ezansız Semtler* isimli yazısında Şişli’yi “frenk semtlerinde”n (Beyatlı, 1992:12) biri olarak değerlendirir. Burada yaşayan çocukların millî ve manevi değerlerden yoksun olarak yetiştiğini düşünür. Peyami Safa, Fatih Harbiye’de

bu yaklaşıma benzer bir biçimde Şişli'yi tamamen batılı bir semt olarak değerlendirir. Şişli semti, roman boyunca yalnızca romanın kadın kahramanı Neriman için imrenilecek bir semttir. Romanın bilge karakteri olarak değerlendirilebilecek Faiz Bey, kızı Neriman ile sürekli Garp ve Şark eksenli tartışmalara girer. Neriman bir konuşma sırasında Şarkı kedi gibi miskin, uykucu ve lapacı; Garbın da köpek gibi her zaman çevik, uyanık ve ayakta olduğunu ileri sürer. Faiz Bey, Neriman'ın bu yaklaşımını sığ bularak yumuşak üslubuyla değerlendirme yapar. Neriman'ın yüzeysel değerlendirmelerinin yanlış olduğuna dikkat çeker:

“- Güzel bulmuşsun, dedi, filhakika şarklılar, kediler, garplılar da köpekleri bunun için severler; Şarklı tembel, Garpli da çalışkandır. Fakat gel seninle bu muammayı birlikte halledelim. Acaba her oturan adam tembel, her koşan adam çalışkan mıdır?

Neriman'a baktı ve cevap vermesini beklemeden devam etti:

- Kimi adam vardır ki sabahtan akşama kadar oturur ve düşünür. Onun bir hazinesi efkârı vardır, yani fikir cihetinden zengindir; kimi adam da vardır ki sabahtan akşama kadar ayak üstü çalışır, meselâ bir rençper, fakat yaptığı iş dört tuğlayı üst üste koymaktan ibarettir. Evvelki insan tembel görünür velâkin çalışkandır, diğer insan çalışkan görünür velâkin yaptığı iş sudandır. Zira birisi maneviyat ile, zihin gayretiyle yapılan iştir; öbürü vücut ile, bedenle yapılan iştir. Maneviyat daima daha âlidir, vücut sefildir. Yapılan işlerin farkı da bundandır” (Safa, 2000: 47).

Faiz Bey, bu ifadelerle hem Doğu ve Batının zihin dünyasını verir hem de Şişli ile Fatih semti arasındaki farkın Neriman'ın düşündüğü gibi şekli olmanın çok ötesinde bir zihniyet ve medeniyet farkı olduğuna dikkat çeker. Tanrısal bakış açısının kullanıldığı romanda yazarın da Faiz Bey'den yana bir tavır takındığı görülür. Yazar, Neriman'ın Doğu-Batı mukayesesi yaparken yüzeysel ve sığ bir bakış açısına sahip olduğunu, doğuyu değerlendirecek birikimde olmadığını vurgular. Özellikle romanda geçen: (...) *Büyük bir kültürü olmayan Neriman, ancak bu basit remizlerin zıddiyetleri arasında mukayeseler yaparak, kendine göre bazı fikirlere daha sahip olmaya başlamıştı*” (Safa, 2000:45) ifadeleri, yazarın Faiz Bey'in fikirlerini tasdik ettiğini açık bir biçimde ortaya koyar.

Şişli, Neriman'ın gözünden tam yaşanılacak bir semttir. Bu sebeple de kendisi gibi asri hayat sürdürmek isteyen o dönemde “halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanır” (Safa,2000:29). Neriman bu sebeple Beyoğlu'na her çıktığında “Kabil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir” (Safa, 2000:29) düşüncesine kapılır. Romanda Şişli ve Fatih'in bir kıyaslaması da Beyazıt Sergisi ile Beyoğlu'ndaki şık mağazalar üzerinden yapılır. Neriman bu kıyaslamayı yaparken yine Fatih'te yaşamaktan duyduğu mutsuzluk öne çıkar:

“Küçükken babası onu Ramazan'da Beyazıt sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı birçok yağlı, kirli şişeler arasında, ayakta durur; kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı kokusu Neriman'ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi... Son günlerde sık sık yaptığı mukayeseyi tekrarladı ve bu iki koku arasındaki farkı düşündü” (Safa, 2000:31).

Fatih- Harbiye romanında Doğu-Batı mukayesesi musiki üzerinden de irdelenir. Neriman ve nişanlısı Şinasi, Dârülelhan'ın alaturka kısmında okurlar. Neriman ut, Şinasi kemeñçe çalar. Neriman, alaturka kısmında okumaktan ve ut çalmaktan memnun değildir. Elindeki uttan utanır. Dışarıda taşırken rahatsız olur.

- Öf... *Bu elimdeki ut da sinirime dokunuyor, kıracağıml geliyor. Şunu Şamlı'ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetişmiyormuş gibi üstelik bir de Darülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak...*” (Safa, 2000:25).

Darülelhân'ın alaturka kısmının 1926 yılında lağvedildiği (Özcan,1993:520) bilinmektedir. Neriman, bu söylentilere de bir göndermede bulunmuş olur. Şinasi'nin kemeñçe çalması da Neriman'ı rahatsız eder. Alafranga kısmında okuyan Macit'in çaldığı keman ile Şinasi'nin kemeñçesini kıyaslar ve Macit'in bakımlı ve zarif olmasında çaldığı kemanın zarafetinin de payı olduğunu bu kıyaslama üzerinden dile getirerek yine Doğu ve Batı mukayesesi yapar:

“O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz, incecik, tırnakların üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemeñçe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazı parçalamalı. Hiç telin kenarına tırnak sürtülen saz görülmüş müdür? Her işimiz acayip, nefret ediyorum” (Safa, 2000:26).

Yukarıdaki alıntıda geçen “nefret etmek” ifadesi romanın birçok yerinde Neriman tarafından doğulu olan unsurlara karşı tekrarlanır. Neriman doğu ile batıyı kıyasladığı hemen her konuşmadan sonra doğuya ait unsurlardan nefret ettiğini cümlelerine ekler:

“(...) Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor” (Safa, 2000:26).

“(...)? Her işimiz acayip, nefret ediyorum” (Safa, 2000:26).

“Fakat ne idi, ara sıra Neriman'ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor” (Safa,2000:43)

“- Ben miskin mahlûklardan nefret ediyorum” (Safa,2000:49).

“-Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum” (Safa, 2000:68).

“Ve içinde herşey için bir nefret” (Safa,2000:109).

Bu nefret Neriman'ın Fatih semtine her yönüyle duyduğu bir nefrettir. Çünkü Fatih'te “ihtiyar adam, bozuk saat, salaşpur ev, ezan helvacı” (Safa,2000:68) gibi Neriman'a göre tamamen Şarkın köhneliğini yansıtan birçok unsur bir aradadır ve Neriman artık “başka, bambaşka” (Safa,2000:68) şeyler istemektedir.

3. SONUÇ

Fatih-Harbiye romanı, Peyami Safa'nın Doğu-Batı karşılaştırmasını en yoğun biçimde işlediği romanlarından. Bu karşılaştırma romanın bütün kurgusuna yayılmıştır. Tezli bir eser olan Fatih-Harbiye, olayın zamanı olan 1920 yılının ortalarına doğru Türk toplumunda

özellikle gençler arasında yaygın olan asri hayat özentisini öne çıkarır. Bu özentisi daha çok genç kızlar arasında yaygındır. Çoğunlukla güzel giyinmek, alışveriş, balo gibi maddi unsurlar üzerinden asri hayat özentisi içinde olan genç kız profili, Neriman üzerinden verilir. Neriman, yaşadığı hayatı eski, köhne ve alaturka bulan bir tip olarak dönemin belli bir genç kesiminin temsilcisi konumundadır. Yazar, Neriman'ın karşısına Doğulu karakterler olarak çıkardığı Şinasi ve Faiz Bey'i daha donanımlı tipler olarak kurgular. Böylece Neriman, bu iki tip karşısında yüzeysel ve sığ kalır. Yazarın kurguyu oluştururken temel amacı da budur. Çünkü tezli bir yönü de bulunan Fatih-Harbiye romanında yazar aslında değerlerine sahip çıkmamanın önemine ve batılılaşmayı yüzeysel algılamamanın yanlışlığına da dikkat çeker.

KAYNAKÇA

- Beyatlı, Y., K., *Aziz İstanbul*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Bozkurt, N., “Mezarlık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C:29, s.519-522, 2004.
- Cansever, Turgut, “Şehir”, Cogito, Kent ve Kültürü Özel Sayısı, S:8, 125-129, 1996.
- Gürbilek, N., *Sessizin Payı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Moran, B., *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Okay, Orhan, “Fatih Harbiye” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:12, s.249, 1995.
- Safa, P., *Fatih- Harbiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özcan, N., “Dârülelhan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:8, s.518-520, 1993.
- Richard S., *Gözün Vicdanı*, (Çev. Süha Sertabiboğlu-Can Kurultay) İstanbul, 1999.

DOBRUCA TÜRK AĞIZLARINDA “H” ÜNSÜZÜNÜN KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Use of the “h” Consonant in Dobruja Turkish Dialects

Prof. Dr. Özlem Demirel Dönmez

İnönü Üniversitesi, [-0000-0003-1965-2554](https://www.inonu.edu.tr)

ÖZET

Anadolu ve Rumeli ağızlarında “h” ünsüzüyle ilgili fonetik hadiselerle sıklıkla rastlanmakta olup ünsüz değişimleri, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi ses olaylarında “h” ünsüzü karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yansıma kelimelerde yer alan “h” ünsüzünün Türkçenin asli seslerinden olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Halaçça ön seste yer alan “h” ünsüzü diğer lehçelerde görülmemektedir. Yakut, Çuvaş, Tuva, Karay ve Azerbaycan Türkçelerinde “k > h” değişimi sonucu ön seste “h” ortaya çıkmaktadır. Eski Türk yazıtlarında ise “h” sesini gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Dobruca Türk ağızlarında “h” sesinin kullanımları gerek istatistiksel olarak gerekse fonetik bakımdan, ağız gruplarına ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada, Bulgaristan’dan Silistre, Şumnu ve Razgrad ili Türk ağızlarının, Romanya’dan ise Babadağ ve Başpınar Türk ağızlarının verileri kullanılmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlar sınıflandırılarak genel bir değerlendirme yapılmış ve “h” sesinin kullanımlarının ağız bölgelerinin tasnifinde kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dobruca, h sesi, ağız

GİRİŞ

“H” sesi, ses tellerinin titreşimine göre tonsuz, boğumlanma yerine göre gırtlak, ses yolu bakımından sızıcı bir ağız ünsüzüdür (Coşkun, 2002: 3-6).

Eski Türkçede “h” sesini gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Eski Türkçedeki uzun ünlülerin “h” sesini de karşıladığı iddiası, Halaçça ve Eski Türkçedeki sözcüklerin karşılaştırılması sonucu geçerliliğini yitirmiştir (Gülsevin, 2016: 134).

Halaççanın Türk dilleri arasındaki yeri konusunda en belirleyici yönü belki de Ana Altayca p- sesinin devamı sayılan Ana Türkçe varsayımsal “h” sesini yaşatıyor olmasıdır (Ölmez, 1995: 18).

Türkçede ön seste asli olarak bulunmayan “h” ünsüzü bazı ses değişimleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Yakut, Çuvaş, Tuva, Karay ve Azerbaycan Türkçelerinde “k > h” değişimi sonucu ön seste “h” görülmektedir.

Ağızlarda “h” sesiyle ilgili fonetik hadiseler (k >h, g >h, v >h vb.) sıklıkla görülmekte olup bunlardan bazıları ağız bölgesinin belirlenmesinde etkili olabilmektedir.

Bu çalışmada Dobruca ve Deliorman bölgesi Türk ağızlarında “h” sesinin durumu ele alınacaktır.

Dobruca, Romanya’dan Tulça, Babadağ, Köstence, Mangalya, Mecidiye; Bulgaristan’dan Silistre ve Dobriç’i içine alan Türk nüfusun yoğunlukta olduğu bölgenin ismidir.

Deliorman ise, Bulgaristan sınırları içerisinde kalmakta olup aşağı Tuna Ovası’nda yer alan; Rusçuk, Razgrad, Silistre, Şumnu, Eski Cuma ve Dobriç şehirlerini kapsamaktadır.

Çalışmada Bulgaristan’ın Silistre iline bağlı Dulovo ilçesi (Demirel D., 2012), Razgrad ili Kubrat ilçesi ve Mıdrevo, Bisertsi, Sevar köyleri (Murtaza, 2016), Şumnu ili (Başoğlu, 2022), Romanya Tulça ili Babadağ ilçesi (Demirel D., 2021) ve Köstence ili Başpınar köyü (Demirel D., 2021) Türk ağızları ele alınmıştır.

Söz konusu Türk ağızlarında “h” sesinin karakteristik özellikleri iki ana başlık şeklinde sınıflandırılabilir.

1. “H” SESİNİN KAYBOLMASI

1.1 DÜŞMEK ÜZERE OLAN “H” SESİ

Belirsiz “h” sesi: Genellikle kelime başında görülen bu ünsüzün hece sonunda görülen örnekleri sınırlı sayıdadır, “h” ünsüzünün kaybolmadan önceki ara safhası olarak değerlendirilebilir. Transkripsiyon alfabesinde bu ses altında sıfır olan “ḥ” şeklinde gösterilmektedir.

Bu belirsiz “h” sesinin kullanım sıklığının Dulovo ve Başpınar ağızlarında ön seste, Şumnu ağızında ise iç seste daha fazla olduğu görülmektedir.

Ön seste görüldüğü örneklerin çoğunda “h” ünsüzünü, kalın “a” ünlüsü takip etmektedir. İç seste görüldüğü örneklerde ise ya iki “a” ünlüsü arasında kalmakta ya da bir ünsüzden önce gelmektedir.

“a” ünlüsü Türkçedeki tek kompakt ünlü olup, bu tür ünlülerde dilin dikey hareketi yüksektir (Çoşkun, 2001: 8).

“h” ünsüzü ise Türkiye Türkçesinin tek gırtlak ünsüzüdür. Bu ünsüzün oluşumu esnasında akciğerlerden gelen hava akımı, yarı açık ile açık arasında bir konumda olan ses tellerinin iç çeperlerine sürtünür ve bu sürtünme sonucunda h ünsüzü oluşur. Bu ünsüz, tonsuzdur (Çoşkun, 2001: 13).

Dulovo ağızı

hayvan, haykırısın, ḥocai, ḥepsi, ḥemen, ḥasdaneden, ạhmet, ceraḥ (Demirel D., 2012: 46)

Razgrad ağızı

ḥocalık, ḥristiyanlık, ṛahmetli, sabaḥ (Murtaza, 2016: 38).

Şumnu ağızı

sabaḥ, taḥanayı, Allaḥ, boḥça, yaḥnı, aḥcıyım (Başoğlu, 2022: 17)

Babadağ ağızı

ḥaçan, ḥane, ḥastalandım, paḥalılık, nikaḥ, vallaḥ, yaḥnı (Demirel D., 2021: 30)

Başpınar ağızı

ħaçan, ħayvan, ħanım, ħüseın, baħarat, ħayrat, ħani, ħasır, ħemen, ħalde, ħegdar, ħer

(Demirel D., 2021: 47-98)

1.2. h Ünsüzünün Düşmesi

Ele aldığımız ağız örneklerinin hepsinde ön seste “h” düşmesi karakteristik olacak bir yoğunluğa sahiptir. Ön seste düşen “h” ünsüzü yine bütün ağızlarda genellikle “a” sesinden önce gelmektedir. Orta seste görülen “h” kaybolması ise genellikle büzülme şeklindedir iki ünlü arasında kalan ünsüz düşerken geride uzun bir ünlü bırakır. “h” sesinin bir ünlü ile ünsüz arasında kalıp kaybolduğu erime örneklerinin sayısı daha azdır. Son seste “h” düşmesi örnekleri ise karakteristik bir özellik olarak değerlendirilemeyecek kadar az sayıdadır.

Dulovo ağızı

āber, āčan, āfız, āfta, āk, āsda, iç, ĩnzır, ĩsım, ĩzlı, ĩzmet, ōca, ūma (Demirel D., 2012: 70)

Razgrad ağızı

aberi, afta, alk, aşlamak, ayvan, bāşuř, er, kāve, lāna , orazdır, tohum, yānı (Murtaza, 2016: 58-59)

şumnu ağızı

alaya, ayvan, asırdan, ısımlāmız, ayır, aşlıysin, āmırdan, alkın, atır, āzıla, kāvede, saba, Alla (Başoğlu, 2022: 46-47).

Babadağ ağızı

ačan, ısım, er, elva, ayvan, ediye, asan, ūseini, amıra (Demirel D., 2021: 48)

Başpınar ağızı

arman, atım, avuç, āır, em, emen, erkez, ūsein (Demirel D., 2021: 40-41)

K > H SIZICILAşMASI

“k > h” değişimi genellikle iç ve son seste görülen bir fonetik hadise olup bazı ağız grupları ve Eski Anadolu Türkçesi için karakteristiktir.

Develi, Eski Anadolu Türkçesinin II. Ağız grubunun belirleyici özelliklerden olan kelime içinde ve sonunda k > /h/ değişmesinin, bu ağız grubuna ait metinlerin yazıldıkları coğrafyaya bakarak Orta Anadolu’dan Azerbaycan’a kadar uzanan bir sahada yayılmış olabileceğini belirtmektedir (2002: 118).

Korkmaz, Orta ve Doğu Anadolu Ağızlarında yaygın olarak görülen iç ve son seslerdeki k > h değişiminin, Anadolu ağızlarının Eski Anadolu Türkçesi ile ortaklaşan ses değişimlerinden olduğunu ifade etmektedir (2007: 96-97).

Erdem ise Orta Anadolu ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan k > h değişiminin diğer bölge ağızlarında sistemli olmadığını söyleyerek, değişimin sistemli olarak meydana geldiği Eski Anadolu Türkçesi metinleriyle Orta Anadolu ağızlarını ilişkilendirmektedir (2006: 98).

Orta Anadolu ağızlarının belirleyici özelliklerinden biri olan bu sızıcılışma hadisesi, ele aldığımız ağız bölgelerinde Dulovo ve Şumnu da sıklıkla görülürken Razgrad, Babadağ ve Başpınar ağızlarında görülmemektedir.

Dulova ağızı

alhol, ahlım, birahtık, ohşar, oharın, fıkralıhlan, uzah, çoh, yoh, acıh, çalışdıh, gonusurduh, çıharıdıh, ohuduh (Demirel D., 2012: 77)

Razgrad ağızı

Büşra Balbay'ın Razgrad ağızıyla ilgili makalesinde (2020), Durgul Metin Murtaza'nın yüksek lisans tezinde (2016), Neşe Haliloğlu'nun Razgrad ili Zavet köyü ağızını incelediği yüksek lisans tezinde (2017) k > h sızıcılışmasına rastlanmamaktadır.

Şumnu ağızı

vahtılar, baħlava, ufah, yoh, giderdiħ, çoh, daħdılar, oynamahtan, sokahda, uşahlar, bahtım, galhardık (Başoğlu, 2021: 42-43).

SONUÇ

Dobruca ve Deliorman Türk ağızları içerisinde yer alan Dulovo, Razgrad, Şumnu, Babadağ ve Başpınar Türk ağızlarında “h” sesiyle ilgili olarak şu hususiyetler tespit edilmiştir:

1. Dulovo, Razgrad, Şumnu, Babadağ ve Başpınar Türk ağızlarında belirsiz “h” sesi sıklıkla görülmektedir.
2. Dulovo, Razgrad, Şumnu, Babadağ ve Başpınar Türk ağızlarında ön seste “h” düşmesi yoğunluktayken iç seste görülen büzülme ve erime hadiseleri ve son seste “h” düşmesi daha azdır.
3. “k > h” sızıcılışması, Dulovo ve Şumnu ağızlarında karakteristik olarak görülürken Razgrad, Babadağ ve Başpınar ağızlarında görülmemektedir.
4. Dulovo ve Şumnu ağızlarında “k > h” değişiminin görüldüğü Türkçe kelimelerin Eski Anadolu Türkçesi ile örtüştüğü örnekler tespit edilmektedir: yoh, çoh, bah-, ohşa- vb.; bunun yanında baklava, oynamak, uşak, kork-, kalk- gibi Türkçe kelimelerde; alkol, sokak, vakit gibi yabancı kökenli kelimelerde de bu değişimin devam ettiği görülmektedir.

Bu tespitlere dayanarak Dobruca ve Deliorman ağızlarının sınıflandırılmasında, belirsiz “h” sesinin durumu ve “h” sesinin kaybolması belirleyici bir özellik olarak değerlendirilemezken; “k > h” değişimi belirleyici ses özellikleri arasında değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Balbay, B. (2020). Avluburun Muhacir Ağzı Üzerine Kısa Bir İnceleme. *Diyalektolog*, (25).
- Baçoğlu, A. S. (2022). *Bulgaristan Şumnu (Shumen) ili Türk Ağzı* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- COŞKUN, V. (2001). Standart Türkçedeki Ünlüler ve Ünsüzler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4).
- Coşkun, V. (2002). Türkçenin Öğretiminde Ünsüzlerin Sınıflandırılması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (8).
- Demirel D., Özlem (2012). Kuzeydoğu Bulgaristan Silistreli İli Dulovo / Akkadınlar İlçesi Türk Ağzıları, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demirel D., Özlem (2021). Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağzıları, Sonçağ Yayınları.
- Demirel D., Özlem (2021). Romanya Köstence İli Başpınar İlçesi Türk Ağzıları, Sonçağ Yayınları.
- Develi, H. (2002). Eski Türkiye Türkçesi Ağzılarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar. *Türkbilig* (4), 117-124.
- Erdem, M. D. (2014). Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı Ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri Ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar. *İlmi Araştırmalar* (22), 83-110.
- Gülsevin, G. (2016). Eski Türk Yazıtlarında Kelime Başında /H-/ Sesi Gösterilmiş Miydi? (Was The Initial /H-/ Shown In The Old Turkic Inscriptions?). *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi* (42), 127-136.
- Haliloğlu, N. (2017). *Zavet Köyü Türk Ağzı* (Master's thesis, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Korkmaz, Z. (2010). Anadolu ve Rumeli Ağzılarının Dayandığı Temeller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 55(2007/1), 87-110.
- Murtaza, D. M. (2016). *Razgrad İli Kubrat İlçesi Alevi-Bektaşî Köyleri Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)* (Master's Thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ölmez, M. (1995). Halaçlar Ve Halaçça. *Çağdaş Türk Dili*, 84, 15-22.

SEYF-İ SARAYI'NİN GÜLİSTAN TERCÜMESİ'NDE “OL” İŞARET SIFATI ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi Melek ÇUBUKCU

Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Orcid No: 0000-0001-6821-2681

ÖZET

Seyf-i Sarāyi'nin Gülistan Tercümesi, çoğunluğu Anadolu Türkçesine ait olan, bilinen Türkçe Gülistan tercümelerinin en eskisidir ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmıştır. Tercümeden çok uyarlama özelliği taşıyan eserin müellifi Seyfi Sarāyi hakkında elimizde fazla bilgi olmamakla birlikte, müellifin adından Altın Ordu'nun baş şehri Saray'dan olduğu anlaşılmaktadır. Gülistan Tercümesi'nin kaleme alınmış olduğu Kıpçak Türkçesi, Türk dilinin batı grubuna giren eski bir şivesidir. Gülistan Tercümesi, Kıpçak Türkçesinin nadir edebi eserlerinden biri ve Türkmenceleşme meselesinde de Kıpçakça unsurları en fazla muhafaza eden eserlerinden biridir. Seyfi Sarayî'nin Gülistan Tercümesi, dil özellikleri bakımından Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ile benzerlik göstermektedir. Harezmi ve Altın Ordu sahasının dili ile çok benzerlik gösteren Kıpçak Türkçesinin asıl eserlerinin dil özellikleri arasında pek az fark bulunmakta, Seyfi Sarayî'nin Gülistan Tercümesi de bu eserlerden sayılmaktadır.

Çalışmada işaret sıfatı olarak “ol” yapısı üzerinde durulmuş; örnekler Türkçe ve alıntı kökenli olanlar, soyut ve somut nitelik belirtenler bakımından sınıflandırılmıştır. Memluk Kıpçakçasına ait olan bu önemli eserin “ol” işaret sıfatıyla ilgili söz yapımı, söz öbekleri ve söz varlığı bu incelemeyle belirlenmiştir. Bu çalışmanın hem alanın uzmanlarına hem de öğrencilerine faydalı olacağı kanaatindeyim.

Anahtar Kelimeler: Kıpçak Türkçesi, Seyf-i Sarayî, Gülistan Tercümesi, ol, işaret sıfatı.

ON THE SIGN ADJECTIVE "OL" IN SEYF-İ SARAYİ'S GULISTAN TRANSLATION

ABSTRACT

Seyf-i Sarāyi's Gulistan Translation is the oldest of the known Turkish Gulistan translations, the majority of which belong to Anatolian Turkish, and was written in Kipchak Turkish. Although we do not have much information about the author of the work, Seyfi Sarāyi, which is more of an adaptation than a translation, it is understood from the name of the author that he is from Saray, the capital city of the Golden Horde. Kipchak Turkish, in which the Gulistan Translation was written, is an old dialect of the western group of the Turkish language. Gulistan Translation is one of the rare literary works of Kipchak Turkish and one of the works that preserves Kipchak elements the most in terms of Turkmenization. Seyfi Sarayî's Gulistan Translation is similar to Kutb's Hüsrev ü Şirin in terms of its linguistic features. There is little

difference between the linguistic features of the actual works of Kipchak Turkish, which are very similar to the language of the Khwarezm and Golden Horde areas, and Seyfi Sarayi's Gulistan Translation is also counted among these works.

In the study, we will focus on the “ol” structure as a demonstrative adjective; Examples will be classified in terms of those of Turkish and borrowed origin, those of abstract and concrete character, and those of positive and negative character. The word formation, phrases and vocabulary related to the demonstrative adjective "ol" of this important work belonging to the Mamluk Kipchak language will be determined by this examination. I believe that this study will be useful for both experts and students in the field.

Keywords: Kipchak Turkish, Seyf-i Sarayi, Gulistan Translation, ol, demonstrative adjective.

GİRİŞ

Memlük Kıpçakçası

VIII. yüzyılda Göktürk İmparatorluğu'na bağlı Türk boylarından olup IX. ve X. yüzyıllarda batıya doğru ilerleyerek bir kısmı Doğu Avrupa'da (Bizans kaynaklarında Komana), bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinde (İslâm tarihçilerinde Deşt-i Kıpçak) yurt tutmuş olan Kuman ve Kıpçakların birbirleriyle kaynaşmasıyla ortak bir görünüm kazanan dil birliğine Kuman-Kıpçak Türkçesi denir. Tarihi kader birliği dolayısıyla uzun bir müddet Türkmenlerle birlikte yaşamaları neticesinde Kıpçak Türkçesi, Türkmen Türkçesi ile yakın temasta olmuştur. Kaşgarlı da çoğu zaman Oğuzcayla Kıpçakçayı birlikte zikretmiştir. Zamanla Oğuzlara dâhil olan Türkmenlerin güneye, Kıpçakların kuzeye yerleşmeleri bu iki lehçede tabiatıyla bazı farklar husule getirmiştir. (Karamanlıoğlu, 1994: 19)

Memlük Kıpçakçası Memlük (Kölemen) egemenliği çağında (1250-1517) Mısır yönetici Türk bölüğünün konuştuğu dildir. Bu dil ile birtakım eserler vücuda getirilmiştir. Fakat bu eserlerin dili daima aynı değildir. Aralarında gramer ve kelime hazinesi bakımından bazı farklar vardır. János Eckmann bu farklılardan dolayı Memlük Kıpçak eserlerini Asıl Memlük Kıpçakçası ve Oğuz-Kıpçak karışımı bir dille yazılmış olanlar şeklinde iki sınıfa ayırmıştır. Eckmann Asıl Memlük Kıpçakçasını temsil eden eserler olarak Kitâb-ı Gulistân bi't-Türkî, İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtîn, Münyetü'l Guzât ve Baytaratü'l-Vâzih'i göstermektedir. Memlük Kıpçak eserlerinin dili birlik göstermez. Bu eserler, Oğuz ve Kıpçak özelliklerinden hangisinin daha baskın olduğuna göre: Kıpçak öğelerinin daha çok olduğu grup yahut Oğuz öğelerinin daha çok olduğu grup olarak iki şekilde tasnif edilir. Bu gruba giren metinlerde karışıklık, eserlerin imlâlarına da yansımıştır. Memlük Kıpçakçası 15. yüzyıldan başlayarak gittikçe Oğuzcalaşmıştır. (Eckmann, 1965: 36)

Memlük-Kıpçak sahası temelde Arap dili ve kültürünün hâkim olduğu bir coğrafyadır. Türkçenin geneli Arapça ve Farsça etkisi altında kalmış, dini terimler söz konusu olduğunda ise bu etki çok daha belirgin olmuştur. Arapça bilen din bilginleri arttığı gibi, Arapça dini terimlerin halk içinde bilinirliği de artmıştır.

Seyf-i Sarayı ve Gülistan Tercümesi

Seyf-i Sarāyi'nin Gülistan Tercümesi, çoğunluğu Anadolu Türkçesine ait olan, bilinen Türkçe Gülistan tercümelerinin en eskisidir ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmıştır. Tercümeden çok uyarlama özelliği taşıyan eserin müellifi Seyfi Sarāyi hakkında elimizde fazla bilgi olmamakla birlikte, müellifin adından Altın Ordu'nun baş şehri Saray'dan olduğu anlaşılmaktadır. Gülistan Tercümesi'nin kaleme alınmış olduğu Kıpçak Türkçesi, Türk dilinin batı grubuna giren eski bir şivesidir. Gülistan Tercümesi, Kıpçak Türkçesinin nadir edebi eserlerinden biri ve Türkmenceleşme meselesinde de Kıpçakça unsurları en fazla muhafaza eden eserlerinden biridir. Seyfi Sarayı'nın Gülistan Tercümesi, dil özellikleri bakımından Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ile benzerlik göstermektedir. Harezm ve Altın Ordu sahasının dili ile çok benzerlik gösteren Kıpçak Türkçesinin asıl eserlerinin dil özellikleri arasında pek az fark bulunmakta, Seyfi Sarayı'nın Gülistan Tercümesi de bu eserlerden sayılmaktadır. (Karamanlıoğlu, 1989: XXIV)

Aynı kavram içinde Türkçe, Arapça, Farsça sözcüklerin bulunması kelime kadrosunu genişletmekle beraber tarihi gelişmede Türkçeyi daraltmıştır. Mesela it yanında kelb, kılık yanında hulk, közsüz yanında kör, kirek yanında lāzım, körklü yanında latif, çerig/ çeri yanında leşker, tün ve keçe yanında leyl, konak yanında müsāfir, kulak yanında sem' gibi durumlara sıkça rastlanmakta, hatta sade bir yabancı dilden değil, aynı sözün her iki yabancı dildeki karşılığının da kullanıldığına şahit olmaktayız. Ancak bu yabancı sözlerden Arapça olanlarının mühim bir kısmının, örnek alınan Farsçaya geçmiş ve yerleşmiş oluşu da dikkate alınmalıdır. (Karamanlıoğlu, 1989: XXIX)

Çalışmada işaret sıfatı olarak “ol” yapısı üzerinde durulacak; örnekler Türkçe ve alıntı kökenli olanlar, soyut ve somut nitelik belirtenler bakımından sınıflandırılacaktır. Memluk Kıpçakçasına ait olan bu önemli eserin “ol” işaret sıfatıyla ilgili söz yapımı, söz öbekleri ve söz varlığı bu incelemeyle belirlenmiş olacaktır.

BULGULAR

1.“Ol” İşaret Sıfatının Türkçe Kökenli Sözcüklerle Kullanımı

1.1.Somut Anlam Taşıyanlar

72 farklı, 116 tekrar eden örnek olarak toplamda 188 örnekte “ol” işaret sıfatı Türkçe sözcükle ve somut anlamda kullanılmıştır.

ol ağaç ayakı (GT 269/7)

ol ağaç (GT 269/10)

ol altun (GT 41/8; 205/1; 204/13; 222/12)

ol arsalan (GT 190/4)

ol arslan (GT 62/10)

ol ay bigi yüz (GT 229/4)

- ol ay yüz(GT 233/13; 237/8; 257/3)
ol başları (GT 310/1)
ol bay (GT 162/13)
ol big (GT 223/3; 57/9; 58/9; 56/11; 57/1)
ol çiçek (GT 96/7)
ol hatun (GT 241/12)
ol ikki-si (kişi) (GT 276/1)
ol ikinci (kişi) (GT 181/3; 181/10)
ol il (GT 90/8)
ol ir (GT 100/6; 12/11; 14/9; 158/7; 172/4; 175/8; 183/4; 188/5; 211/3; 241/13; 267/4; 294/4;
298/11; 298/5; 321/5; 36/2; 75/9 ; 174/13)
ol irenler (GT 22/6; 24/4; 24/8)
ol issi yüzli 267/6)
ol iş (GT 292/11; 326/3; 330/7; 46/9)
ol ışık (GT 38/3)
ol iv (GT 119/10; 341/8; 218/7; 218/7; 243/2)
ol karadmv çehre-li kul (GT 94/9)
ol kararı (GT 106/8)
ol karınca (GT 163/7)
ol karındaş (GT 155/6)
ol karşı-ğı vâdi (GT 269/4)
ol kent (GT 221/2)
ol kında (GT 67/5)
ol kınska boyli oğlı 21/2)
ol kıya bakışın (GT 253/11)
ol kız (GT 136/2; 23/1; 23/2)
ol kiçe (GT 102/11; 119/12; 182/1; 207/4; 256/10; 256/13; 257/7; 258/7; 275/12)
ol kimi (gemi) (GT 34/3)
ol kim-irse (GT 172/5; 310/3; 337/10; 341/11; 62/2)
ol kişi (GT 155/7; 190/1; 196/13; 20/10; 204/11; 319/4; 325/7; 334/4; 347/9; 42/5; 79/6;
86/13; 283/11; 262/2; 69/11; 85/12; 190/5; 263/2)
ol kök (GT 160/12)
ol közsüz (GT 150/2)
ol kul (GT 33/11; 34/9 ; 61/4; 67/12; 8/1; 8/3; 8/4; 8/7 ; 140/12)
ol kuşlar (GT 127/9)

- ol kün (GT 102/5; 139/4; 273/9; 39/11; 54/11; 64/5; 65/2; 67/2; 95/11)
ol küneş (GT 170/13)
ol küneş yüz (GT 243/12)
ol miş (GT 161/7)
ol nime (GT 332/8)
ol oğlan (GT 283/7; 22/12; 245/2; 27/5; 28/11; 30/6 ; 291/3 ; 290/13)
ol oğlu (GT 22/9)
ol oğrı (GT 102/6)
ol oğrı 'aczi (GT 260/5)
ol ortada (GT 108/5; 120/11; 325/6)
ol ot-dan (GT 293/11)
ol ölümlü kişi (GT 17/3)
ol seniñ yanınđa koñşısı bolğan iv (GT 218/12; 218/12)
ol söz (GT 181/8; 235/5; 217/12; 217/12)
ol taş (GT 63/11)
ol ıatar (GT 173/10)
ol til (GT 245/6)
ol tilençi (GT 182/13)
ol timür (GT 277/12)
ol tülki (GT 51/4)
ol tün (GT 181/13)
ol yigit (GT 192/2; 198/1; 203/6; 203/9; 220/7; 228/1; 228/4; 44/11)
ol yigit-niñ köñli (GT 199/10)
ol yimek (GT 169/3)
ol yip-ni (GT 202/1)
ol yir (GT 31/9; 36/13; 38/5; 79/2; 92/3; 179/10; 217/6; 217/6; 223/1; 109/8)
ol yoğurt (GT 85/2)
ol yolda (GT 128/3)
ol yüz (GT 232/12)
ol yüzi ay (GT 139/6; 234/8)
ol yüzük (GT 209/12; 209/13; 210/4; 210/5)

1.2.Soyut Anlam Taşıyanlar

11 farklı, 6 tekrar eden örnek olarak toplamda 17 örnekte “ol” işaret sıfatı Türkçe kökenli sözcükle soyut anlamda kullanılmıştır.

ol arslan yürek (GT 13/8)

- ol bilig-li (GT 355/8)
- ol biligsiz (GT 42/11)
- ol bir ve bar teñri (GT 235/10; 4/2)
- ol inçitmegiñ 201/8)
- ol ogırı-lar (GT 204/6; 220/4)
- ol özden / özden (GT 195/8; 323/2; 231/8)
- ol tüşi (GT 222/3)
- ol yakın (GT 156/5; 156/6)
- ol yavuzlar (GT 26/4)
- ol yıl (GT 174/1; 244/2)

2. “Ol” İşaret Sıfatının Türkçe+ Alıntı / Alıntı+ Türkçe Sözcük Yapısıyla Kullanımı

2.1.Somut Anlam Taşıyanlar

9 farklı , 1 tekrar eden örnekte olmak üzere toplam 10 örnekte “ol” işaret sıfatı Türkçe + alıntı / alıntı + Türkçe sözcük yapısıyla kurulmuş ve somut anlamda kullanılmıştır.

- ol burunğı mu ‘allim-niñ (T+A. önceki muallim) (GT 282/2)
- ol burunğı süret (T+A. önceki görüntü, görünüş) (GT 141/2)
- ol ikki beyt (T+A. iki beyit) (GT 240/8; 245/7)
- ol iklim hañib-lerinden bir hañib-niñ (T. + A. o iklimin hatiplerinden biri) (GT 221/4)
- ol oğlan yārān-ları (T+ A. o oğlanın sevdikleri, dostları) (GT 269/9)
- ol qamer yüzli (A+ T. ay yüzlü) GT 2575)
- ol mübārek kün (A+ T. bereketli, feyizli, kutlu, hayırlı, uğurlu gün) (GT 55/4)
- ol mescid işiki (A. + T. mescidin kapısı) (GT 282/9)
- ol pehlevān yiğit (F. + T. güçlü yiğit) (GT 297/2; 298/2)

2.2.Soyut Anlam Taşıyanlar

6 farklı örnekte “ol” işaret sıfatı Türkçe + alıntı / alıntı+ Türkçe sözcük yapısıyla kurulmuş ve soyut anlamda kullanılmıştır.

- ol bir ve bar ‘azze ve celle (T. + A. her daim var olan ve tek olan Tanrı) (GT 345/2)
- ol ikki yār-ı derün (GT 262/9)
- ol mürüvvet-siz kime-çi (A. merdlik, insanlık, mürüvvet + T. kime (gemi) (GT 199/7)
- ol yaman muşāhib (T+ A.sohbet eden iyi arkadaş, dost) (GT 222/1)
- ol yaramaz hāl (T+ A. kötü hal, durum) (GT 151/12)
- ol yazuklı sultān (T+A. günahı olan, suçlu sultan) (GT 17/10)

3. “Ol” İşaret Sıfatının Alıntı Kökenli Sözcüklerle Kullanımı

3. 1. Somut Anlam Taşıyanlar

104 farklı örnek, 102 tekrar eden örnek olmak üzere toplamda 206 örnekte “ol” işaret sıfatı alıntı sözcüklerle somut anlamda kullanılmıştır.

ol ādemm (A. > F. insan, beşer, adam, kişi oğlu) (GT 206/7; 348/13; 62/13; 65/6; 74/5)

ol ‘alāmet (A. işaret, alamet) (GT 291/10)

ol ‘ālim (A. ālim, bilgili, bilen) (GT 10/7; 172/6; 286/13; 287/5; 287/3; 280/10; 287/2)

ol ameldār (A. > F. amel, iş sahibi demek olup, metinde āmil, idare amiri yerine kullanılmıştır. (GT 63/1)

ol ‘azmz (A. aziz, sevgili) (GT 311/12; 106/12; 107/5; 151/8; 246/11; 288/12)

ol bustān (F. bahçe) (GT 14/7)

ol cem‘ (A. toplama, topluluk, toplu) (GT 119/1)

ol cemāl (A. güzellik, (güzel) yüz) (GT 230/1)

ol cihet (A. 1. cihet, taraf, 2. iş, vazife, hizmet, memnuniyet) (GT 290/10; 59/3)

ol cinān (A. cennetler, bahçeler) (GT 305/1)

ol cum‘a (A. cumā. Metinde her iki misalde de “hafta” karşılığında kullanılmıştır.)(GT 186/11)

ol cüнди karındaşı (A. süvari, sipahi, kumandan) (GT 89/12)

ol dārū zehr-i қatil (F+ F+ A. öldürücü zehrin ilacı) (A. GT 116/9)

ol devr ayağı (A. devir, dönme; F. şarap kadehi- Mecliste devr eden, dönen kadeh metinde mecazen kader anlamında kullanılmıştır) (GT 91/7)

ol dilber (F. gönül götüren güzel, dilber) (GT 240/9)

ol dilrübā (F. gönül kapan, sevgili) (GT 308/4)

ol dost (F. dost, arkadaş) (GT 109/9)

ol düşmen (F. düşman) (GT 205/6)

ol eyyām (A. günler, zamanlar) (GT 158/3; 158/3)

ol faқmḥ (A. faқih din (fıkıh) ālimi, fakih (metinde “āmil” yanında “muallim” karşılığında da kullanılmaktadır) (GT 158/5; 229/7; 158/5)

ol ferah (A. ferah, sevinç, ferahlık, sevinme) GT 178/5)

ol fitne (A. fesat, azdırma, fitne; ayartıcı, baştan çıkarıcı (güzel yüz vb.) (GT 40/5)

ol ğam demi (A. gam, keder, kaygı + F. an, zaman; nefes)(GT 262/11)

ol ḥabmb (A. sevgili) (GT 243/10; 227/5; 254/1)

ol ḥacālet (A. utanma, mahcubiyetle şaşırma) (GT 127/11)

- ol hākīm (A. hikmet sahibi, bilge; hekim, tabip; Allah'ın isimlerinden) GT 75/4; 158/6; 158/6; 166/1)
- ol hāl (A. hal, durum) GT 101/8; 157/1; 157/1; 237/7; 52/3; 63/4; 91/9)
- ol hālet (A. hal, keyfiyet) (GT 109/13; 41/11; 219/10; 219/10; 286/3)
- ol hānqāh zāhidleri (A. > F. tekke) (GT 151/6)
- ol hār (F. eşek) (GT 187/8)
- ol hārāmm (A. hırsız, haydut, harāmi) (GT 28/9; 24/5)
- ol hārmf (A. dost, arkadaş; adam, kimse) (GT 121/8; 142/8; 54/5)
- ol hāşeki (A. haşş hükümdarların yakını, has adamları) (GT 143/2; 143/6)
- ol hayvān (A. 1. canlılık, hayat, 2. hayvan) (GT 191/2)
- ol hediyye (A. hediye, armağan) (GT 13/12)
- ol hıdmat (A. hizmet, vazife) (GT 165/9)
- ol hikmet (A. hikmet) (GT 117/10)
- ol hoca (F. hıvace 1. Efendi, sahip, büyük) (GT 170/10; 117/6; 88/8)
- ol hukm (A. hüküm GT 240/6; 211/9; 246/6; 255/1; 338/1; 350/2; 57/3)
- ol hūlk (A. huy, tabiat, yaratılış) GT 329/1)
- ol kār vān (F. kervan, kafiye) (GT 117/7)
- ol kāsib (A. emeği ile kazanan, geçimini çalışarak sağlayan) (GT 90/1)
- ol kavm (A. kavim, millet, ahali) GT 33/3)
- ol kil (F. kil) (GT 15/4)
- ol kms (A. para kesesi, torba) (GT 143/1)
- ol leşker (F. asker, ordu) (GT 13/9)
- ol maḥalle (A. maḥalle) GT 28/11)
- ol mahbūb (A. sevgili) (GT 227/13; 228/8; 230/8; 243/6; 253/7)
- ol maṭlūb-ı cān (A+ A. istenilen, arzu edilen kişi) (GT 229/1)
- ol meclis (A. toplantı, toplanılan yer, meclis) (GT 59/13)
- ol mecrūh (A. yaralı, yaralanmış) (GT 171/1)
- ol melik (A. hükümdat, melik) (GT 209/10; 250/10; 41/1; 82/8; 33/6)
- ol melūl-lik hātırım (A+ A. (GT 178/6)
- ol memdūh-ı nazar (A. + A. övülmüş, makbul bakış, görüş) GT 227/8)
- ol meşakḳat (A. zahmet, sıkıntı) (GT 183/5)
- ol muğanni (A. şarkıcı) (GT 119/13; 120/8; 122/6)
- ol muğaylān (F. deve diken) (GT 111/6)
- ol muḥanneḍ (A. korkak, kadın mizaçlı, edepsiz) (GT 173/9)

- ol muraşşâ´ (A. süslü, bezenmiş) (GT 346/5)
- ol muşmbet (A. musibet, felaket) (GT 105/4)
- ol muteber emir-i kebir (A. + A. itibarlı büyük kumandan) (GT 55/1)
- ol mübârek sem´ (A+ A. bereketli, feyizli, kutlu, hayırlı, uğurlu kulak) (GT 212/6)
- ol mü´ezzîn (A. ezan okuyan) (GT 222/9)
- ol mülk (A. memleket, mülk) (GT 19/5)
- ol nâ-ḥalef (F+ A. hayırsız halef (evlat) (GT 321/8)
- ol nefes (A. soluk, nefes ; bir nefeslik an) (GT 4/6)
- ol pehlevân (F. pehlivan, güçlü) (GT 297/11)
- ol şâdef (A. sedef, inci kabuğu) (GT 195/9)
- ol safar (A. sefer, yolculuk) (GT 293/2)
- ol sebeb (A. sebep) (GT 11/8; 125/2; 125/9; 148/1; 180/1; 234/5; 252/1; 309/11; 36/6; 53/5; 81/13; 190/6; 212/13; 242/9; 89/1)
- ol serbâz (F. yiğit, cesur) (GT 90/9)
- ol subḥ-dem (A. + F. sabah vakti)(GT 238/7)
- ol şüret (A. görünüş, kılık, biçim) (GT 65/8; 286/1)
- ol şâh (F. hükümdar, şâh)n (GT 73/13)
- ol şâhid-i ra´nâ (F+. A. güzel sevgili) (GT 226/5)
- ol şahs (A. kişi, kimse, şahıs)(GT 174/2)
- ol şâ´ir (A. şa´ir) (GT 219/11; 219/11)
- ol şart (A. şart) (GT 152/9)
- ol şehr (A. şehir) (GT 173/5)
- ol şeker (A.> F. şeker) (GT 96/4)
- ol şer (Ar. şerr kötülük, şer) (GT 293/7)
- ol ṭabmb (A. hekim, tabip)(GT 165/3; 165/5)
- ol tâcir (A. ticaretle uğraşan, tacir) (GT 115/11; 186/3; 185/13; 186/8)
- ol tâğm bâğm (A. + A. zalim isyankar-m Firavn kastedilir) (GT 92/9)
- ol taraf (A. taraf, yön) (GT 137/8; 325/12)
- ol târih (A. tarih (gün) (GT 64/3; 103/1)
- ol tâyife (A. taife, guruh, bölük) (GT 304/10)
- ol teşrmf-i kâbul (A+ A. şereflendirme, şeref verme) (GT 71/10)
- ol va´de-niḡ (A. söz verme, vaad) (GT 290/4)
- ol vaḡt (A. zaman,vakit) (GT 104/1; 113/11; 205/12; 216/11; 270/12; 301/12; 311/2; 94/13; 165/7)
- ol varaḡa (A. (tek yaprak)yazılı kağıt, pusula) (GT 71/3; 71/6a)

- ol vāriḍ (A. mirasçı, varis) (GT 187/3)
ol velāyet (A.1. kuvvet 2. memleket, diyar) (GT 65/4; 211/6)
ol vezmr (A. vezir) (GT 17/12; 17/8; 27/13; 45/10; 85/10)
ol yārānlar (F. yar sözününün çokluğu) (GT 227/6)
ol yār-ı ‘aziz (F+ A. aziz sevgili) (GT 242/3; 112/5)
ol yārim (F. yār, dost, sevgili) (GT 262/13)
ol zaḥm (A. yara; ısırma, sokma suretiyle meydana gelen diş yarası) (GT 348/2)
ol zālīm (A. haksızlık eden, zulm eden, zālīm) (GT 33/5; 63/12)
ol zarif-i cehān (A+F. zarif,ince dünya) (GT 229/10)
ol zencmr (F. zincir (mecazen) esaret) (GT 21/7)7

3. 2. Soyut Anlam Taşıyanlar

43 farklı örnek, 32 tekrar eden örnek olmak üzere toplamda 75 örnekte “ol” işaret sıfatı alıntı sözcüklerle soyut anlamda kullanılmıştır.

- ol ‘ābid (A. kul, ibadet eden, kulluk eden) (GT 128/12; 128/8; 341/9)
ol ‘acāyib (A. ‘acā’ib, acayip, şaşılacak şey) (GT 12/2)
ol ‘ālimü’l-ğayb (A. gaybı bilen Tanrı) (GT 125/12)
ol ‘araf (A. Cennet ile cehennem arasında tasavvur olunan yer, āraf) (GT 35/6)
ol āşık-ı bmcāre (A. + F. çaresiz aşık) (GT 227/2)
ol āşık-ı şādık (A+ A. sadakatli aşık) (GT 228/10)
ol ‘azāb-ı elim (A. + A. acı azap) (GT 268/7)
ol biçāre (F. çaresiz) (GT 202/2; 293/9; 16/9)
ol cāh (A. (yüksek) mevki, makam, itibar) (GT 80/10)
ol cāhil (A. bilgisiz, cahil) (GT 207/9)
ol cefā (A. eziyet, cefa) (GT 82/7)
ol daqmqa (A. incelik) (GT 78/7)
ol devlet (A. baht, saadet, ikbal) (GT 236/9; 135/8)
ol du‘ā (A.du‘ā) (GT 189/9)
ol edmb (A.edip) (GT 14/2)
ol edmb-i zarmf (A. zarif, ince; nükteden, yakışıklı edip) (GT 335/13)
ol fakir oğlu (A. fakir, yoksul, aciz) (GT 299/10)
ol faqm (A. fakir, yoksul, aciz) (GT 152/2; 307/9; 309/1; 45/9; 290/7; 126/12; 169/13; 176/2; 182/6; 247/13; 63/10; 248/8)
ol gāyet (A. gāyet; nihayet, uç, son) (GT 27/12; 76/12; 93/2; 251/13; 215/12; 232/3)
ol gāyret (A. 1. gayret, 2. kıskançlık) (GT 49/4)

- ol ḥayy (A. canlı, diri (Tanrı) (GT 159/2)
- ol i'tikād (A. itikat, inanma) (GT 218/1; 218/1)
- ol kerem (A. cömertlik, lütuf, ihsan, kerem) (GT 261/13; 8/12)
- ol ma'lumîy-nı (A. belli, bilinen, malum) (GT 248/2)
- ol ma'ni (A. mĀnā) (GT 216/1; 216/3)
- ol miḥnet (A. eziyet, sıkıntı, mihnet) (GT 179/5)
- ol miskm̄n (A. āciz, zavallı, yoksul) (GT 81/12)
- ol münāfiḳ dost (A. iki yüzlü, münafık + F. dost, arkadaş) (GT 325/9)
- ol nādān (F.Cāhil, bilmez) (GT 83/9)
- ol nāḥoş nefesiḳ (F. hoşa gitmeyen + A. nefes) (GT 223/13)
- ol renc (F. ağrı, sızı, zahmet) (GT 112/2)
- ol sa'ādet-siz (A. ikbāl, tālih, baht, saadet) (GT 285/8)
- ol sĀ'at (A. saat, zaman) (GT 138/7; 22/7; 264/12)
- ol sĀḥib-i vaḳt (A. + A. gönül sahibi rind) (GT 75/7; 14/6)
- ol server-i kāyinat (F. baş, reis, ulu+ A. kāinat) (GT 7/2)
- ol şermf (A.şerefli, asil; peygamber soyundan) GT 84/3)
- ol tekellüm (A. söyleme, konuşma) (GT 92/4)
- ol terbiyet (A. terbiye, eğitim, yetiştirme) (GT 277/6)
- ol 'uḳūbat (A. ceza, eziyet, işkence, aza) (GT 261/13)
- ol ümmd (F. umut, umma, ümit) GT 49/13)
- ol zāhid (A. dindār, sofı, zāhit) (GT 116/7)
- ol zamān (A. zaman, müddet, devir, çağ) (GT 40/2; 56/6; 166/4)

SONUÇ

1.”ol” işaret sıfatıyla oluşturulmuş toplam 603 söz öbeği tespit edilmiştir. Bu söz öbeklerinden 281 tanesi alıntı sözcükle; 306 tanesi Türkçe sözcükle; 16 tanesi ise Türkçe + alıntı / alıntı + Türkçe kökenli sözcükle oluşturulmuştur. Bu yönüyle bakıldığında metinde geçen “ol” işaret sıfatıyla kurulmuş yapıların çoğunluğunu Türkçe kökenli sözcüklerin oluşturduğunu görmek mümkündür.

2. Türkçe kökenli sözcüklerle oluşturulan yapıların 289’u somut, 17 tanesi ise soyut anlamlıdır.

3. Alıntı kökenli sözcüklerle oluşturulan yapıların ise 206’sı somut, 75’i soyut anlamlıdır.

4. Türkçe + alıntı / alıntı+ Türkçe kökenli sözcükle oluşturulan yapıların 10 tanesi somut, 6 tanesi ise soyut anlamda kullanılmıştır.

5.Genel olarak bakıldığında alıntı sözcüklerle oluşturulan “ol” işaret sıfatlı biçimlerin % 80 oranında Arapça sözcüklerden meydana geldiği tespit edilmiştir.

6. “ol” işaret sıfatıyla kurulan yapılarda somut anlamlı sözcüklerin kullanımı soyut anlamlı sözcüklerin kullanımından oldukça fazladır.
7. Alıntı kökenli sözcüklerle oluşturulan “ol” işaret sıfatlı yapıların daha çok dini kavramlar üzerinde oluştuğunu söylemek mümkündür.
8. Metinde geçen “ol” işaret sıfatıyla kurulmuş söz öbeklerinde soyut anlamlı kullanımların daha çok dini kavramlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.
9. Bu çalışma eserin hacmi dolayısıyla sadece sıfatlarla sınırlandırılmış, bunun için de işaret sıfatı olarak yalnızca “ol” yapısı tercih edilmiştir. “ol” yapısının şahıs zamiri ve işaret zamiri olarak veya kimi araştırmacılara göre bildirici konumda kullanılmalarına dair de bir çalışma yapılabilir, işbu çalışma da belki böyle bir araştırma için vesile olmuş olabilir.
10. Hem Memluk Kıpçakçasının hem de Seyf-i Sarayi'nin Gülistan Tercümesi'nin sözvarlığı ve söz yapımında oluşturduğu kurallar hakkında kısmi de olsa bilgi vermesi açısından bu çalışmanın hem alanın uzmanlarına hem de öğrencilerine faydalı olacağı kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

- Eckmann, János (1965). *Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 12 (01 Ocak 1965), 35-41.
- Karamanlıoğlu, Ali (1968). *Seyf-i Sarayînin Gülistan Tercümesinin Dil Husûsiyetleri*. Türkiyat Mecmuası XV 75-126.
- Karamanlıoğlu, Ali (1989). *Seyf-i Sarayi Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistan bi't-Türkm)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Ali Fehmi Karamanlıoğlu (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

KELİME ÇAĞRIŞIMLARININ SOSYOEKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ “ELMA” ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Selcen ÇİFCİ

Uşak Üniversitesi, selcen73@gmail.com - ORCID ID 0000-0003-2563-5574

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kelime çağrışımlarının sosyoekonomik düzeye göre nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktır. Kelime çağrışımı (word association) denekten, kendisine sunulan kelimeye karşılık aklına gelen ilk kelimeyi söylemesi istenen bir tür yansıtma testidir. Özellikle ilk çağrışım kelimesi, kültürel değer ve tarihsel derinlikle ilgili yüksek ortaklığa işaret eder. Bu amaçla, Uşak ilinde ortaokul öğrenimi gören öğrencilere “elma” kelimesi verilerek öğrencilerden bu kelimeyle ilgili olarak sınırlı bir sürede akla gelen ilk beş kelimeyi, beyin fırtınası tekniğinin temel uygulamasında olduğu gibi yazmaları istenmiştir. Doküman analizi yöntemiyle betimsel olarak yapılan çalışma sonucu elde edilen veriler, sosyoekonomik düzey değişkenine göre analiz edilmiştir. Analizde, öğrencilerde ilk çağrışım yapan kelimelerin ve toplam çağrışım yapan kelimelerin sıklıkları değerlendirilmiştir. Gruplar arasında çağrışımların çeşitliliği bakımından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Örneğin sosyoekonomik düzeyi düşük 40 öğrencinin 18’i “kurt” kelimesini çağrışım olarak yazarken; sosyoekonomik düzeyi yüksek 40 öğrenciden hiçbiri bu kelimeyi çağrışım olarak yazmamıştır. Buna karşılık sosyoekonomik düzeyi yüksek 40 öğrencinin 21’i “sağlık” kelimesini çağrışım olarak yazarken; sosyoekonomik düzeyi düşük 40 öğrenciden hiçbiri bu kelimeyi çağrışım olarak yazmamıştır. En çok çağrışım yapan kelimeler de sosyoekonomik düzeye göre farklılık göstermektedir. Sosyoekonomik düzeyi düşük öğrenciler ilk çağrışım için “ağaç” kelimesini yazarken; sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrenciler “meyve” kelimesini yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: kelime çağrışımı, elma, sosyoekonomik düzey

EXAMINATION OF WORD ASSOCIATIONS ACCORDING TO SOCIOECONOMIC LEVEL VARIABLE "APPLE" EXAMPLE

The aim of this study is to reveal how word associations vary according to socioeconomic status. Word association is a type of reflective test where the participant is asked to say the first word that comes to mind in response to a given word. Particularly, the first association word signifies a high commonality related to cultural values and historical depth. For this purpose, middle school students in the Uşak province were given the word "apple," and they were asked to brainstorm and write the first five words that come to mind related to this word, within a limited time, similar to the basic application of brainstorming technique. The data obtained from the descriptive study conducted using the document analysis method were analyzed based on the socioeconomic level variable. In the analysis, the frequencies of the first words and total words that students associated were evaluated. Significant differences in the

diversity of associations between groups were achieved based on socioeconomic levels. For example, out of 40 students with a low socioeconomic level, 18 wrote "apple worm" as an association word, while none of the 40 students with a high socioeconomic level wrote this word as an association. In contrast, 21 out of 40 students with a high socioeconomic level wrote "health" as an association word, while none of the 40 students with a low socioeconomic level wrote this word as an association. The most associated words also differ according to socioeconomic status. Students with a low socioeconomic level wrote "tree" for the first association, while students with a high socioeconomic level wrote "fruit."

Keywords: word association, apple, socioeconomic level

1. GİRİŞ

Bir kelimenin veya ifadenin zihinsel olarak başka kelimeleri, duyguları, anlamları tetiklemesine kelime çağrışımı denir. Bir diğer ifadeyle, kelime çağrışımı o kelimenin ilişkilendirildiği diğer kavramları hatırlamak veya düşünmek anlamına gelir. Bu ilişkilendirmeler genellikle bireyin deneyimleri, kültürü veya dil bilgisiyle bağlantılıdır. Bu çalışma çağrışım alanlarının sosyoekonomik düzey değişkeninde ne gibi ortaklık ve farklılık oluşturduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Kelime çağrışimleri üzerine yapılan ilk çalışma 1880’de Sir Francis Galton tarafından yapılan bir kelime çağrışım testidir ve psikoloji alanında yapılmıştır (Colman, 2001) Deneklerden uyarıcı kelimeye (stimulus word), zihinlerine gelen ilk çağrışımı vermelerini istemiştir. Kelimeler arasındaki bu çağrışım psikolojide zamansal yakınlık yasası ile açıklanmaktadır. Yapılan çalışmalarda çağrışımın genel olarak benzer kelimelerin çağrışimleri, zıt kelimelerin çağrışimleri ve biri birine yakın kelimelerin çağrışimleri olmak üzere üç temele dayandığı gözlemlenmiştir (Çifci, 2009). Bu üç temele dayansa da, çağrışım kelimeleri (response word) yaş, kültür, dil gibi değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir. Kelime çağrışımının ilk çalışma alanı psikoloji bilim alanıdır ve teşhis ve tedavi amacıyla kullanılmıştır. Dil bilimi ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmı ana dili ve yabancı dil öğretiminde değerlendirilmektedir. (Çiftelinar, 2002; Dönmez, Arıkan, Akagün, 1999; Fitzpatrick 2007) Çağrışım yasalarının dil öğretiminde, özellikle de yabancılara Türkçe öğretiminde; hafıza eğitimini güçlendirerek kalıcı ve doğru bir dil öğrenmeye destek verebileceği düşünülmektedir (Cüceloğlu 1998; Mercan, Şen, 2023)

Problem cümlesi

“Elma” kelimesinin çağrışım alanlarının sosyoekonomik düzeye göre gösterdiği ortaklık ve farklılıklar nelerdir?

2. YÖNTEM

Çalışma betimsel olup doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, bir belge veya metin setini inceleyerek anlam çıkarmak, bilgi elde etmek veya belirli bilgileri ortaya koymak için kullanılan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

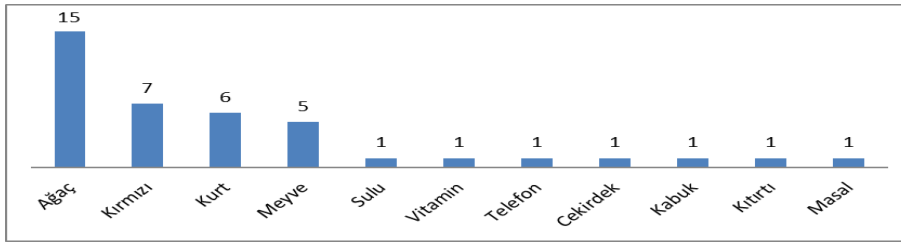
Çalışmada Uşak Merkezde bulunan iki ortaokulun öğrencileri denek olarak yer almıştır. Bu okullardan bir sosyoekonomik düzey bakımından düşük, diğeri de sosyoekonomik düzey bakımından yüksek bölgede bulunmaktadır. Denek gruplarını oluşturmak için her iki okuldan

7. sınıfa devam eden 40 öğrenci rastgele (random) yöntemiyle seçilmiştir. Öğrencilere aynı gün ve zamanda, aynı ölçme aracı uygulanmıştır. Deneklere, çağrışımlarını yoklamak amacıyla uyarıcı kelime (stimulus word) olarak “elma” kelimesi verilmiş ve ilk anda zihinlerinde oluşan beşer kelimeyi (response word) yazmaları istenmiştir. Uygulama esnasında öğrenciler, araştırmacı gözetiminde bulduklarından birbirlerini etkilemedikleri varsayılmıştır.

Elde edilen veriler, Excel programına aktarılmış, sıklıklarına ortaklık ve farklılıklarına göre incelenmiştir.

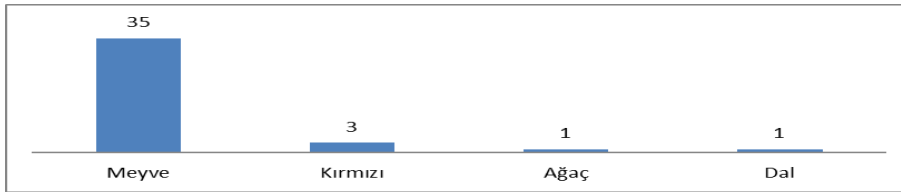
3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Sosyoekonomik düzeyi düşük ortaokul öğrencilerinin birinci çağrışım alanı

Görsel 1. Sosyoekonomik düzeyi düşük ortaokul öğrencilerinin birinci çağrışım alanı

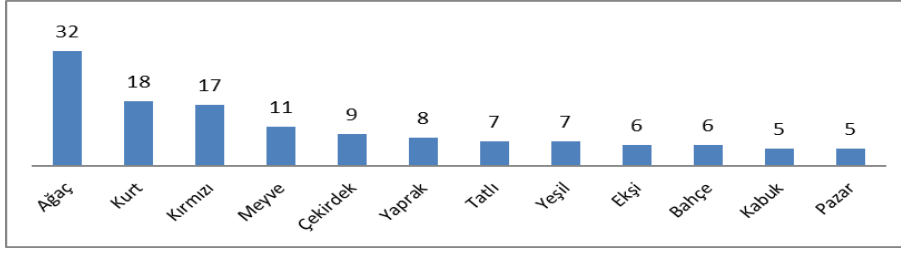
Teste katılan sosyoekonomik düzeyi düşük 40 öğrenci 11 çeşit kelime yazmıştır. Öğrencilerin %37'si ilk çağrışım alanında “ağaç” kelimesini yazmışlardır. İkinci sırada %18 ile “kırmızı”, üçüncü sırada ise %15 ile “kurt” kelimesi yer almaktadır. “Elma”nın “meyve” çağrışımı %12 ile 4. sırada kendine yer bulabilmiştir. Diğer çağrışımlar ise birer tekrar oranına sahiptir. Bu çağrışımlar, sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin “elma”nın yetiştiği ortamda buldukları ve bu deneyimlerinin çağrışım alanlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Görsel 2. Sosyoekonomik düzeyi yüksek ortaokul öğrencilerinin birinci çağrışım alanı

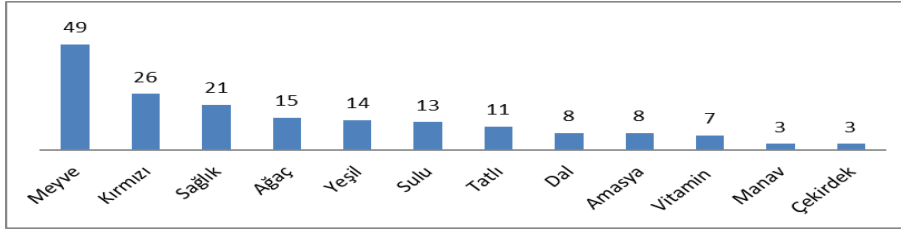
Teste katılan sosyoekonomik düzeyi yüksek 40 öğrenci 4 çeşit kelime yazmıştır. Öğrencilerin %87'si ilk çağrışım alanında “meyve” kelimesini yazmışlardır. İkinci sırada %7 ile “kırmızı”, üçüncü sırada ise iki kelime “ağaç ve dal” %6 ile yer almaktadır. Bu çağrışımlar, sosyoekonomik yüksek öğrencilerin “elma”yı çok büyük bir oranda meyve olarak zihinlerinde canlandırdıkları ve yaşadıkları çevre itibarıyla “elma”nın yetiştiği bahçelerde bulunmadıklarını göstermektedir.

3.2. Elma” kelimesinin sosyoekonomik düzeye göre toplam çağrışım alanı

Görsel 3. “Elma” kelimesinin sosyoekonomik düzeyi düşük ortaokul öğrencileri çağrışım alanı

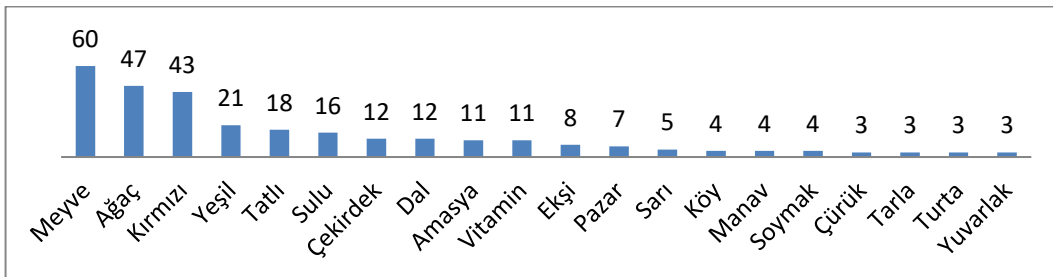
Teste katılan sosyoekonomik düzeyi düşük 40 öğrenci 46 çeşit kelime yazmıştır. İlk çağrışımında olduğu gibi “ağaç” kelimesi en çok yazılan kelimedir ve 32 tekrar ile %16’lık orana sahiptir. İlk çağrışımında üçüncü sırada bulunan “kurt” kelimesi, 18 tekrar ve %9’luk oran ile ikinci sıraya yerleşmiştir. “kırmızı” kelimesi 17 tekrar ve %9’luk oran ile üçüncü sıradadır. Sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin “elma” ile ilgili çağrışım kelimelerinin 46 çeşit kelime olması da dikkat çekicidir. Öğrenciler günlük hayatta “elma” ile karşılaştıkları her ortamı çağrışım alanında yazmışlardır.

Görsel 4. “Elma” kelimesinin sosyoekonomik düzeyi yüksek ortaokul öğrencilerinin çağrışım alanı

Teste katılan sosyoekonomik düzeyi yüksek 40 öğrenci 27 çeşit kelime yazmıştır. İlk çağrışımında olduğu gibi “meyve” kelimesi en çok yazılan kelimedir ve 49 tekrar ile %25’lik orana sahiptir. İlk çağrışımında ikinci sırada bulunan “kırmızı” kelimesi, 26 tekrar ve %13’lük oran ile ikinci sıraya yerleşmiştir. “sağlık” kelimesi 21 tekrar ve %11’lik oran ile üçüncü sıradadır. “Ağaç” ise 15 tekrar ve %8’lik oran ile ancak 4. sırada kendine yer bulabilmiştir.

3.3. Elma” kelimesinin ortak çağrışım alanı

Görsel 5. “Elma” kelimesiyle ilgili ortak çağrışım kelimeleri

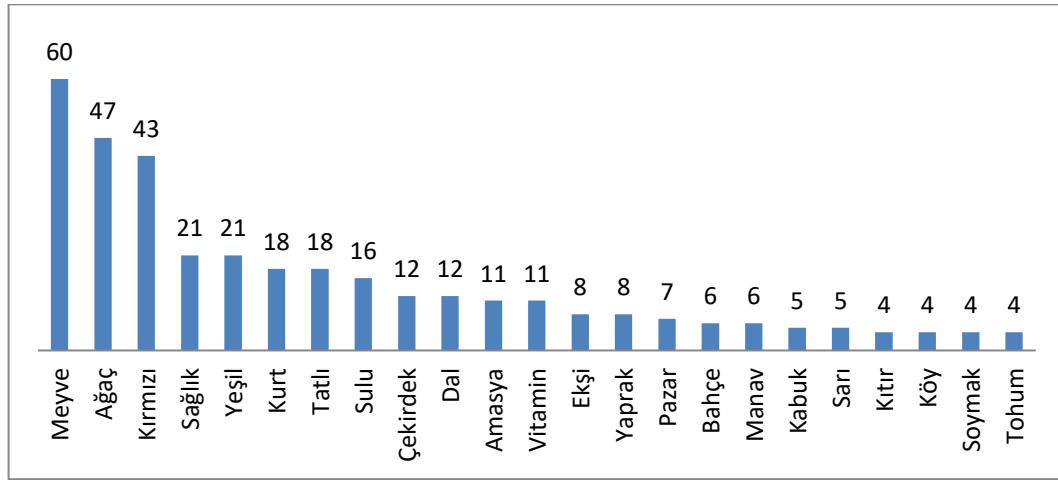
Yukarıdaki grafikte ortaokul öğrencilerinin ortak olan çağrışım kelimeleri gösterilmektedir. Öğrencilerin toplam çağrışım alanı için verdikleri 400 kelimedenden 295’i

ortaktır. Her iki grupta da ortak olarak yazılan çeşit kelime sayısı ise 20’dir. Ortak kelimeler incelendiğinde “meyve, ağaç ve kırmızı” kelimeleri ilk üç sırada yer almaktadır.

Kurt(18), yaprak(8), bahçe(6), kabuk(5), kıtır(4), tohum(4), elma suyu (3), masal(3), saplı(3), yemek(3), solucan(2), meyve suyu(2), bıçak(1), güzel(1), kilogram(1), kova(1), lezzetli(1), parlak(1), pekmez(1), reçel(1), sağlık(1), satmak(1), sirke(1), , telefon(1), toplamak(1), yaz mevsimi(1)) sadece, sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer almaktadır. Buna göre sadece sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer alan çeşit sayısı 26’dır. 18 tekrarlı “kurt”, 8 tekrarlı “yaprak”, 6 tekrarlı “bahçe” kelimeleri bu öğrencilerin günlük yaşantılarında “elma”nın yetiştiği yerde deneyimlerinin olduğunu gösterir. 40 öğrencinin 18 tanesi “kurt”u yazarken sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin hiçbiri bu kelimeyi yazmamış olması oldukça dikkat çekicidir. “Yaprak, bahçe, tohum, solucan, kova” kelimeleri de “elma” yetiştiriciliği kavram alanındaki kelimelerdir.

Sağlık (21), sert(2), sonbahar(1), şekli(1), dilimlemek(1), küçük(1), resim(1) sadece, sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer almaktadır. Buna göre sadece sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer alan çeşit sayısı 7’dir. 21 tekrarlı “sağlık” kelimesi, sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerden tarafından çağrışım kelimesi olarak yazılmamış olması oldukça dikkat çekicidir.

3.4. Elma” kelimesinin toplam çağrışım alanı

Görsel 6. “Elma” kelimesi ile ilgili toplam çağrışım alanı

Ortaokul öğrencileri “elma” kelimesi için toplam 400 çağrışım kelimesi yazmışlardır. Bu kelimelerin toplam çeşit sayısı 53’tür. 80 öğrencinin 60 tanesi “meyve” kelimesini çağrışım olarak yazmıştır ve bu toplam kelime çağrışımın %17’sine tekabül etmektedir. 47 tekrar ve %13’lük oranla “ağaç” ikinci sırada, 43 tekrar ve %12’lik oranla “kırmızı” kelimesi üçüncü sırada yer almaktadır. Bütün öğrencilerin çağrışım kelimelerine bakıldığında, zihin haritasında elmanın bir meyve olması, ağaçta yetişmesi, renkleri, sağlık için önemi, tadı, elmasıyla meşhur

olan şehir, elmanın yetiştiği ve satıldığı yerler ile ilgili tematik bir haritalandırma yapılabilir. Ancak bu tematik haritalandırmada, yukarıdaki grafiklerden de anlaşıldığı üzere sosyoekonomik düzey bakımından oldukça anlamlı farklar vardır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada “Sosyoekonomik düzeyin kelime çağrışımlarını etkileme durumu nedir?” sorusuna cevap aranmış ve anlamlı farklar bulunmuştur.

1. Sosyoekonomik düzeyi düşük 15 öğrenci ilk çağrışım için “ağaç” kelimesi yazarken sosyoekonomik düzeyi yüksek sadece 1 öğrenci bu kelimeyi ilk çağrışımına yazmıştır. Sosyoekonomik düzeyi yüksek 35 öğrenci “meyve” kelimesini ilk çağrışımına yazarken sosyoekonomik düzeyi düşük 5 öğrenci ilgili kelimeyi ilk çağrışımına yazmıştır. Öğrencilerin yaşadıkları çevrenin kelime çağrışımlarına etkisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

2. Sosyoekonomik düzeyi düşük öğrenciler toplam çağrışımında 46 çeşit kelime yazarken sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrenciler ise 27 çeşit kelime yazmıştır. Çeşit kelime sayısında dikkat çekici farklılık oluşmasının sebebi sosyoekonomik düzeyi düşük öğrenciler günlük hayatta “elma” ile sadece yemek masasında karşılaşmadıkları, “elmanın yetiştiği, satıldığı mekânlarda sıklıkla bulunmalarının çeşit çağrışım sayısını arttırdığı düşünülebilir.

3. Öğrencilerin toplam çağrışım alanı için verdikleri 400 kelimedenden 295’i ortaktır. Her iki grupta da ortak olarak yazılan çeşit kelime sayısı ise 20’dir. Ortak kelimeler incelendiğinde “meyve, ağaç ve kırmızı” kelimeleri ilk üç sırada yer almıştır. Bu ortaklıklar bize genel çağrışım alanını sunmaktadır.

4. Kurt(18), yaprak(8), bahçe(6), kabuk(5), ktır(4), tohum(4), elma suyu (3), masal(3), saplı(3), yemek(3), solucan(2), meyve suyu(2), bıçak(1), güzel(1), kilogram(1), kova(1), lezzetli(1), parlak(1), pekmez(1), reçel(1), sağlık(1), satmak(1), sirke(1), , telefon(1), toplamak(1), yaz mevsimi(1)) sadece, sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer almaktadır. Buna göre sadece sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer alan çeşit sayısı 26’dır. 18 tekrarlı “kurt”, 8 tekrarlı “yaprak”, 6 tekrarlı “bahçe” kelimeleri bu öğrencilerin günlük yaşantılarında “elma”nın yetiştiği yerde deneyimlerinin olduğunu gösterir. 40 öğrencinin 18 tanesi “kurt”u yazarken sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin hiçbiri bu kelimeyi yazmamış olması oldukça dikkat çekicidir. “Yaprak, bahçe, tohum, solucan, kova” kelimeleri de “elma” yetiştiriciliği kavram alanındaki kelimelerdir. “masal(3)” kelimesinin sadece bu grupta çağrışım yapması evlerinde hala masal dinlemekte oldukları sonucunu düşündürebilir. Sağlık (21), sert(2), sonbahar(1), şekli(1), dilimlemek(1), küçük(1), resim(1) sadece, sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer almaktadır. Buna göre sadece sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin kelime çağrışımlarında yer alan çeşit sayısı 7’dir. 21 tekrarlı “sağlık” kelimesi, sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerden tarafından çağrışım kelimesi olarak yazılmamış olması oldukça dikkat çekicidir.

5. Sosyoekonomik düzeyi düşük ve öğrencilerin toplam çağrışım alanlarındaki farklılıklara bakıldığında günlük hayattaki deneyimlerin kelime çağrışımına etkisinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıdaki görsel “elma” kelimesi ile ilgili çağrışım alanlarının nasıl bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir.

Görsel 7. Sosyoekonomik düzey düşük tüm çağrışım Görsel 8. Sosyoekonomik düzey yüksek tüm çağrışım

KAYNAKÇA

- Colman, A. M., *A Dictionary of Psychology*, Oxford University Pres, Oxford, 2001.
- Cüceloğlu, D., *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 8. Baskı, 1998
- Çıfci, S., Kelime Çağrışımının Cinsiyet Değişkenine Göre Gösterdiği Temel Nitelikler Üzerine Bir Deneme. *Journal of Turkish Studies*, 4(3), 633-654., 2009
- Çıftepınar, B., Çağrışımın Dil Öğretimindeki Yeri, *Selçuk İletişim*, 2(3), 74-78, 2002
- Dönmez, Ç., & Arıkan, Ö., & Akagün, C., Farklı Dil Becerilerine Sahip İkidilli Türklerde Temsil Sistemlerinin Kelime Çağrışımları Kullanılarak Değerlendirilmesi, *Katarsis (/1-1999/1999 SB 260) M Kütüp*.1999
- Fitzpatrick, T., Word Association Patterns: Unpacking The Assumptions, *International Journal of Applied Linguistics*, Nov. 2007, Vol. 17, Issue 3. 2007
- Mercan, Ö., & Şen, Ü., Türkçeyi İkinci Dil Olarak Öğrenenlerin Türkçe Sözcüğüne İlişkin Çağrışımları. *E-International Journal of Educational Research*, 14(4), 2023
- Yıldırım, A., & Şimşek H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (12 baskı) Seçkin Yayıncılık, 2021

PEDAQOJİ FİKİR TARİXİNDƏ “VƏTƏN DİLİ” DƏRSLİYİNİN YERİ.

Fidan NASİROVA

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu

ORCID ID: 0000-0001-8178-7287

XÜLASƏ:

Biz bu araşdırmamızda tarix, konsepsiya və məzmun baxımından Azərbaycan dərsləkləri üçün bünövrə rolunu oynayan “Vətən dili” dərslək-kitabını tədqiqata cəlb etmiş, onun pedaqoji fikir tariximizdəki mövqeyini, maarifpərvər ziyalı kütlələrinin yetişməsindəki müstəsna rolunu aydınlaşdırmağa çalışmışıq.

XIX əsrin ortalarında Qafqazda genişlənən məktəb hərəkatı yeni təlim-tərbiyə metodlarına, dövrün mövcud tələblərinə cavab verən yeni üsullu məktəblərin yaradılması ilə paralel ana dilində dərslək vəsaitlərinin yoxluğu məsələsini də gündəmə gətirdi. 1881-ci ildə Qafqaz canişininin yerli xalqların ibtidai təhsili öz ana dilində almaları haqqında qəbul olunan qanunu qeyd etdiyimiz problemi daha da aktuallaşdırdı. Dərsləyin hazırlanması Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müdiri A.O. Çerniyayevskiyə (1840-1894) həvalə olundu. Beləliklə, uzun illər milli təəssübkeşlər, ziyalılar, aydın maarifpərvərlər üçün prioritetlik kəsb edən doğma dildə mövcud reallıqları əks etdirən, dövrlə səsləşən dərsləyin yazılması artıq dövlət əhəmiyyətli vəzifəyə çevrildi.

İki hissədən ibarət “Vətən dili” dərsləyinin birinci hissəsi 1882-ci ildə Tiflisdə A.O. Çerniyayevskinin rəhbərliyi ilə işıq üzü gördü. Bu hissə görkəmli rus pedaqoqu K.D. Uşinskinin (1824-1870) “Doğma söz” kitabı əsasında tərtib edilmiş, birinci siniflər üçün nəzərdə tutulmuşdu. Əlifba ilə tanışlıq, hərf və xüsusi yazı işarələrinin nümunələri, söz birləşmələri, qısa cümlələr, atalar sözləri, tapmaca və kiçik hekayələrin ehtiva olunduğu dərslək qırx ilə yaxın müddətdə Cənubi Qafqazda mükəmməl dərslək vəsaiti rolunu oynadı.

İkinci və üçüncü sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulan dərsləyinin ikinci hissəsi yenə də K.D. Uşinskinin “Doğma söz” kitabının təsiri ilə tərtib olunmuş, 1888-ci ildə A.O. Çerniyayevski və maarifpərvər ziyalı S.H. Vəlibəyovun həmmüəllifliyi ilə çap olunmuşdur. İdeya-tematik aktualıq, xalq yaradıcılığından bəhrələnmə, yeni pedaqoji prinsiplərin tətbiqi, forma və məzmun vəhdəti “Vətən dili” dərsləyinin uğur, müvəffəqiyyət və uzunömürlülüyünü şərtləndirən səciyyəvi xüsusiyyətlərdir.

Açar sözlər: “Vətən dili”, A.O.Çerniyayevski, ana dilində dərslək,

GİRİŞ:

XIX əsrin ortalarında Qafqazda genişlənən məktəb hərəkatı yeni təlim-tərbiyə metodlarına, dövrün mövcud tələblərinə cavab verən yeni üsullu məktəblərin yaradılmasını gündəmə gətirdi.

1870-1880-ci illərdə İrəvan şəhəri Qafqazda yeni məktəb hərəkatının və ana dili məktəblərinin ən mühüm mərkəzlərindən biri idi. Həmin illərdə burada açılmış milli Azərbaycan məktəblərində Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası üzrə nəzərəçarpancaq inkişaf diqqəti cəlb edirdi. Bu isə öz növbəsində yaxın region və xüsusilə də Cənubi Azərbaycanda xalq maarifinin inkişafına güclü təsirini göstərirdi. Məhz bu səbəbdəndir ki, yeni üsullu məktəb açmaq arzusunun reallaşdırmaq istəyən maarifpərvər ziyalıların böyük əksəriyyəti ilk öncə məhz İrəvana üz tuturdu. İranda yeni tipli məktəblərin banisi, “İran maarifinin atası”, əslən azərbaycanlı olan Mirzə Həsən bəy Rüşdiyyə (1851-1944) kimi. O, yeni məktəblərin idarəçilik və tədris metodikasını mənimsəmək məqsədilə 1883-cü ildə Qafqaza gələrək İrəvan şəhərində yeni üsullu nümunə məktəbi açmışdı. Bu xüsusda geniş vüsət alan məktəb hərəkatının inkişafında müstəsna rola malik “Mütəllə” təxəllüslü azərbaycanlı ədib, istedadlı pedaqoq Mirzə Kazım Əsgərzadə, bu hərəkatın təkanverici ideoloqlarından “Əkinçi” qəzetinin İrəvan müxbiri Hacı Seyyid Rza Əmirzadənin (1840-1895) də adını qeyd etmək olar.

Təbii ki, yüksək nəticələr əldə etmək üçün yeni üsullu məktəblərin formalaşmasının əsasında duran maddi-texniki baza ilə yanaşı, yeni metodika və dərsliklərin yaranması məsələsi də aktuallaşırdı. Təlim-tədris prosesində köhnə “əbcəd-hərf-heca” üsulunun yeni səs üsulu (səs-heca) ilə əvəzlənməsi əlifbanın öyrənilməsində qısa zaman kəsimində böyük nəticələr əldə etməyə imkan verdi.

ƏSAS ARAŞDIRMA:

1. Azərbaycan məktəblərində savad təlimi metodunun (səs üsulu-sövti) tətbiqi tarixindən

Qeyd etdiyimiz kimi, yeni üsullu məktəblər (bu tipli məktəblər, tədris müəsisələrində yeniliyin eksterior və interyerdəki dəyişikliyindən deyil, və ya bununla paralel, daha önəmli olan düşüncə, baxış, mahiyyətdə təzahüründən söhbət gedir) tərəqqiyə səsləyən yeni yaşam, həyat, düşüncə tərzini, yeni tədris metodikası və ideya-tematik, məzmun və forma cəhətdən yenilənmiş dərsliklərin vəhdətindən ibarət idi. 1860-cı illərdə K.D. Uşinski tərəfindən “Vətən dili” kitabı vasitəsilə bütün Rusiyada təbliğ edilən səs üsulunun tətbiqinin vacibliyi məsələsi M.F.Axundovun hələ 1839-cu ildə yazmağa başladığı “Əlifba-ye cədid” əsərində qaldırılmış, “M.F.Axundovun təcrübəsi Şeyxül-islam Axund Əhməd Hüseynzadə Səlyani tərəfindən fars və Azərbaycan dilləri üzrə 1870-cu ildə Tiflisdə nəşr olunmuş “Moəlləm ol-ətfal” dərs kitabında inkişaf etdirilmişdir. [7] “Axund Əhməd Hüseynzadənin ardınca, savad təlimi metodu üzrə K.D.Uşinskiyə “Родное слово” əsərindən faydalanmış A.O.Çerniyayevskinin “Vətən dili” (Tiflis, 1882), 1883-cü ildən başlayaraq Rusiya-müsəlman məktəbləri dairələrində səs üsulunu əməli olaraq təbliğ edən İsmayıl bəy Qasprinskiyə “Xacə Səbiyan (Bağçasaray), Güney Azərbaycanda M.H.Rüşdiyyənin “Vətən dili” (Təbriz, 1894) və Rəşid bəy Əfəndizadənin “Uşaq bağçası” (İstanbul, 1898) adlı dərsliklərində səs üsulu tətbiq olunmuşdur”[5;204]

2. İlk ana dili dərslisi “Əlifba-ye cədid”

İlk öncə qeyd etməliyik ki, yazılı mənbələrdə qeyd alınmış “Azərbaycan dilində sövü üsulla yazılmış ilk əlifba dərslisi (Ana dili dərslisi) 1839-1840-cı illərdə M.F.Axundov tərəfindən qələmə alınmış və 1868-ci ildə “Əlifba-ye cədid” adı ilə Tiflisdə nəşr edilmişdir.” [8] M.F.Axundovun bu kitabı haqqında müxtəlif mənbələrdə (M.Ə.Tərbiyyət¹[4], Ə. S. Səidzadə²[3], H.M. Yəhya, X.Abovyan³, H.Qaradağı, N.A.Tahirzadə və b.) çoxsaylı məlumatlar verilməyinə baxmayaraq, dünənə qədər aparılmış arxiv araşdırmaları nəticəsiz qalmış, əsər tapılmamışdı. Lakin, “bu yaxınlarda alimlərimiz Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Əlyazmaları Fondunda uzun müddət tədqiqatçılar tərəfindən axtarılan M.F.Axundovun “Əlifba-ye cədid” adlı dərslisini əldə etmişlər”. [6] Mədəni-elmi, tarixi-pedaqoji əhəmiyyət daşıyan dərslinin faktoloji materiallarını nəzəri ümumiləşdirmə yolu ilə təhlil predmetinə çevirən professor Əsəd Rza Yəqubi bu “qiymətli tapıntı”nı silsilə tədqiqatlar məcmusu formatında geniş elmi ictimaiyyətə təqdim etmişdir. Əlbəttə, bu əsəri təlim-tədris sahəsində zəngin ənənələrə və qədim tarixə malik Azərbaycanın ilk əlifba kitabı adlandırmaq bir o qədər də düzgün olmazdı. Biz onu məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz və qeyd etmədiyimiz bir çox parametrlər bucağından ilk dərslük kimi dəyərləndirə bilərik. Özünə qədərki dərslüklərdən əxlaqi-didaktik, milli-mənəvi dəyərlərin təbliği ilə yanaşı ictimai motivli məzmunu ilə seçilən əsər özündən sonra yaranan bir çox dərslük vəsaitləri üçün istinad nöqtəsi olmuşdur. Elə Rusiyada elmi pedaqogikanın banisi K. D. Uşinskinin “Vətən dili” kitabı kimi.

2. Zamanın tələblərindən doğan “Vətən dili” dərslisi, onun pedaqoji fikir tariximizdəki mövqeyi.

Biz bu araşdırmamızda tarix, konsepsiya və məzmun baxımından Azərbaycan dərslükləri üçün bünövrə rolunu oynayan “Vətən dili” dərslük-kitabını tədqiqata cəlb etmiş, onun pedaqoji fikir tariximizdəki mövqeyini, maarifpərvər ziyalı kütlələrinin yetişməsindəki müstəsna rolunu aydınlaşdırmağa çalışmışıq.

Məlumat üçün bildirək ki, XIX əsrin ikinci yarısında K. D. Uşinskinin “Vətən dili” ibtidai sinif dərslisi A. O. Çernyavskinin, M.H. Rüşdiyyənin tərtibatında işıq üzü görün “Vətən dili” dərslisi, Güney Azərbaycan maarifpərvəri Mirzə Yusif Təbrizinin “Gəncinə-ye daneş” (Bilik xəzinəsi) və adlarını çəkmədiyimiz bir çox təəssübkeş ziyalıların tərtib etdikləri dərslüklər üçün əsas mənbə, ilkin məxəz rolunu oynamışdır.

1881-ci il yanvarın 26-da Qafqaz canişininin Cənubi Qafqazda yaşayan yerli xalqların ibtidai təhsilini öz ana dilində almaları haqqında qəbul olunan qanunu qeyd etdiyimiz problemi daha da aktualaşdırdı. Dərslinin hazırlanması Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışan Aleksey Osipoviç Çerniyayevskiyə (1840-1894) həvalə olundu. Beləliklə, uzun illər milli təəssübkeşlər, ziyalılar, aydın maarifpərvərlər üçün prioritetlik kəsb edən doğma dildə mövcud reallıqları əks etdirən, dövrlə səsleşən dərslinin yazılması artıq dövlət əhəmiyyətli vəzifəyə çevrildi.

Vaxtın darlığına baxmayaraq, (yəni 1 ildən az müddətdə) Çerniyayevski ona həvalə edilmiş bu məsələyə olduqca ciddi və məsuliyyətlə yanaşır. O, Qori seminariyasında təhsil almış Rəşid bəy Əfəndiyev, Firudin bəy Köçərli, Səfərəli bəy Vəlibəyov və Həsənəlixan Qaradağski kimi

savadlı və bacarıqlı gəncləri ətrafına toplayaraq kitabın tərtibinə başlayır. Birinci siniflər üçün nəzərdə tutulan birinci hissə görkəmli rus pedaqoqu, Rusiyada elmi pedaqogikanın banisi K.D. Uşinskinin (1824-1870) “Родное слово” (Vətən dili) kitabı əsasında tərtib edilir. Dərslərdə olan şeir, təmsil, hekayələrin bir çoxu elə məhz yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz maarifpərvər ziyalılar tərəfindən tərcümə olunur. “Vətən dili” strukturunu mövcud olmuş rus dərsləri əsasında tapsa da, tərtibçilər onu tam milliləşdirməyə nail ola bilməmişlər. Çünki, bu işi özlərinə ən ümdə vəzifə seçmişlər.”[2] ““Vətən dili” 1882-ci ildə “Qafqaz Kitabı Ticarəti” nəşriyyatında çap edilmişdir. Nəşrin səhifəsində belə bir qeyd var: “Kitab mənim müsəlman tələbələrimə həsr edilir.” Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının inspektoru A.O.Çernyayevskinin dərslərin tərtibçisi (müəllifi) kimi belə bir qeydə həm haqqı çatır, həm də qeydlə seminariyadakı azərbaycanlı tələbələrinə öz sevgisini ifadə edir.” [9]

Beləliklə, iki hissədən ibarət “Vətən dili” dərslərinin birinci hissəsi 1882-ci ildə Tiflisdə A.O. Çernyayevskinin rəhbərliyi ilə işıq üzü görür. 66 səhifədən ibarət olan dərslər özü-özlüyündə də şərti olaraq 2 hissəyə ayrılır. I hissədə əlifba ilə tanışlıq, hərf və xüsusi yazı işarələrinin nümunələri, söz birləşmələri, qısa cümlələr, atalar sözləri, tapmaca və kiçik hekayələr, II hissədə isə 28 kiçik hekayə, yenə də atalar sözləri, tapmacalar yer alıb.

İkinci və üçüncü sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulan dərslərinin ikinci hissəsi yenə də K.D. Uşinskinin “Vətən dili” kitabının təsiri ilə tərtib edilmiş, 1888-ci ildə A.O. Çernyayevski və maarifpərvər ziyalı Səfərəli bəy Vəlibəyovun həmmüəllifliyi ilə çap olunmuşdur. 174 səhifədən ibarət dərslər rus və Azərbaycan dillərində geniş müqəddimə ilə başlayır. Müxtəlif mövzulu 106 kiçik hekayəyə uyğun şeir, atalar sözləri, təmsil və yanılmaclar da keçilmiş mövzunun yaddaşda möhkəmlənməsinə və şagird tərəfindən dərkinə xidmət edir. Ətraf mühitin öyrənilməsi, ümumi dünyagörüşünün formalaşması kimi prioritetləri qarşıya məqsəd qoymuş dərslərdə yeyib-içmək, qab-qacaq geyim kimi ev əşyalarından tutmuş təsərrüfat, tikinti alətlərinə, fauna, flora, təbiət hadisələrindən insanın sosial varlığını şərtləndirən insanlıq, səmimilik, bilik, sədaqət, müdriklik kimi mənəvi dəyərlər uşaq qavram səviyyəsində sadə dillə izahını tapır. Həyat, yaşam haqqında ən vacib anlayışlar dövrün maarifpərvər ziyalıların qələm məhsulları olan nəzm və nəsr parçaları ilə yanaşı, klassik bədii irs, folklor nümunələri ilə uşaqların təfəkkür və təxəyyül dünyasına ayaq açır. Uşaqlar üçün seçilmiş bu hekayə və şeirlərin ideya-bədii məzmununa gəlincə, qeyd etməliyik ki, milli və ümumbəşəri ideyalarla zəngin bu materiallar ibrət, nəsihət dolu əxlaqi-didaktik, dini-mənəvi motivlərlə zəngindir.

Qeyd etməliyik ki, ideya-tematik aktualıq, xalq yaradıcılığından bəhrələnmə, yeni pedaqoji prinsiplərin tətbiqi, forma və məzmun vəhdəti “Vətən dili” dərslərinin uğur, müvəffəqiyyət və uzunömürlülüyünü şərtləndirən səciyyəvi xüsusiyyətlərdəndir. Bu səbəbdəndir ki, “Vətən dili” 40 ilə yaxın bir müddətdə Cənubi Qafqazda mükəmməl dərslər vəsaiti olmaqla yanaşı Azərbaycanın elə Azərbaycan boyda oğulları Üzeyir bəy Hacıbəyli, Müslüm Moqaməyev, Mahmudbəy Mahmudbəyov, Nəriman Nərimanov, Süleyman Sani Axundov və yüzlərlə adını çəkmədiyimiz ziyalılarımızın yetişməsində mayak rolunu oynayıb.

Azərbaycan pedaqoji fikrində dönüş nöqtəsinə çevrilmiş “Vətən dili” dərslərinin tarixi dəyərindən bəhs edən görkəmli alim Tofiq Hacıyev haqlı olaraq deyir: “XIX əsrin sonuncu rübündə Azərbaycanın mədəni həyatında iki mühüm hadisə baş verdi. Birinci, “Əkinçi” qəzeti

nəşrə başlamaqla Azərbaycan mətbuatının əsası qoyuldu. Bu hadisə öz çəkisinə görə M.F.Axundov dramaturgiyasının Azərbaycan tarixindəki dəyəri ilə müqayisə oluna bilər. İkinci, “Vətən dili” kitab-dərsliyi çap olundu ki, bu da dərslük mədəniyyətimizin ən mükəmməl nümunəsi olaraq, dərslük dilinin bünövrəsini qoymaqla yanaşı, həm də ədəbi dilimizin tarixində uşaq ədəbiyyatının dil üslubunu yaratdı.”[1;17]

Sevindirici haldır ki, dünənə qədər tarixi xidmətləri unudulmuş “Vətən dili” kitabının ərsəyə gəlməsində böyük xidmətlər sahibi Həsənəlixan Qaradağının nəvəsi, tanınmış şərqşünas alim Vüqar Qaradağlı bu dərsliyi müasir elmi tələblərə cavab verəcək səviyyədə araşdırmaqla onu yenidən Azərbaycan mədəniyyət və ictimaiyyətinə qazandırmışdır. Bu barədə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Vasim Məmmədaliyevin “Sanballı tədqiqat” sərlovhəli yazısında oxuyuruq: “Tərtibçi 3 il ərzində apardığı gərgin iş sayəsində “Vətən dili”nin leksik, stilistik, struktur və b. məsələlərini müasir elmi tələblərə cavab verə biləcək səviyyədə araşdırıb maraqlı nəticələrə gəlməyə müvəffəq olmuşdur. O, təkcə mətni transfoneliterasiya etməklə kifayətlənməyib, eyni zamanda mətnə 3200-dən artıq haşiyə vermiş, həmçinin, 10500-dən artıq sözdən ibarət tezlik lüğəti və 40-a yaxın cədvəl tərtib etmiş, orijinal tədqiqat əsəri hesab edilə biləcək hazırkı nəşri çapa hazırlamışdır.”[1;16]

NƏTİCƏ:

Milli dərslüklərimiz üçün bünövrə rolunu oynayan “Vətən dili” dərsliyi dövrün mövcud tələblərindən yarandı. O, yalnız yeni qaydalara, standartlara cavab verəcək dərsliyə olan ehtiyacı, tələbatı doldurmaq missiyasını yerinə yetirmədi. Bu işə canını, bilik və bacarığını qoymuş aydınların ziyasından işıq alan “Vətən dili” hədəflədiyi məqsədləri aşmağı bacardı. Bölgə insanların uzun əsrlər yaddaşında, qanında, etnoqrafik görüşlərinin bütün hücrələrində daşlaşmış, formalaşmış, təfəkkürünün alt qatında, təhtəşüurunda kök salmış ənələrə sadıq qalmaqla, yeniləşən dünyanın, yeni ictimai formasiyanın tələb etdiyi ideyalarla ayaqlaşdı. O, kiçikdən-böyüyə hər kəsin sevimli dərsliyinə çevrildi. Uzun müddət aktuallığını itirməyərək başqa dərslüklər üçün örnək, nümunə olan “Vətən dili” tarixi, mədəni mahiyyəti, pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus mövqeyi ilə seçilmişdir. Pedaqogika, psixologiya, etika, təbabət və bir çox elm sahələrində ilkin anlayışlar toplusu kimi qəbul edilə biləcək dərslük məzmun və mündəricə, məqsəd və vəzifə baxımından azyaşlıların, yüzminləri təmsil edən məktəbli ordusunun bədii-estetik zövqünün formalaşmasında müstəsna əhəmiyyətə malik olmuşdur. O, Azərbaycanı dünya arenasında şərəflə təmsil edən neçə-neçə görkəmli şəxsiyyətlərin, aydınların yoluna işıq salaraq, mayak rolunu oynamışdır. “Vətən dili”nin saysız-hesabsız ziyalı nəslinin yetişməsindəki inkaredilməz rolu tarixi faktdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Çernyayevski A. O., *Vətən dili*, I hissə; Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H., *Vətən dili*, II hissə.Faksimil nəşriyyatı/Bakı, 2007.

2. Çernyayevski A. O., *Vətən dili*, I hissə, (1882); Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H., *Vətən dili*, II hissə, (1888); Çasıoğlu nəşriyyatı/Bakı, 2022.
3. Сеид-заде А., *Хачатур А. и его связи с передовыми представителями Азербайджана XIX века*, Баку, 1960 г.
4. Тəрбиyyət М., *Daneşməndan-i Azərbaycan*, Azərnəşr nəşriyyatı/ Bakı, 1987.
5. Yəqubi Ə. R. *Azərbaycanda təlim-tərbiyə mədəniyyəti, təhsil və pedaqoji fikir tarixi/ Seçilmiş əsərləri*, Nurlan nəşriyyatı, Bakı, 2005. s. 628.
6. Yəqubi Ə. R., “*Qiyətli tapıntı*”/ Bakı qəzeti, Bakı, 1981, 10 aprel
7. Yəqubi Ə.R., *Mirzə Fətəlinin sirdaşı*, “İpəkçi” qəzeti, Şəki, 7 dekabr, 1987.
8. Yəqubi Ə. R., *M.F.Axundovun naməlum bir əsəri*/ “Bakı” qəzeti, Bakı, 20 aprel, 1971-ci il
9. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2022/aprel/788743.htm>

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI

Dr. Öğr. Üyesi, AHMET SAKİN ¹, MİNENUR ÇÖPOĞLU ²

¹ SAKARYA ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-9226-7858

² SAKARYA ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

- ORCID ID: 0000-0002-9533-9335

ÖZET

Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Değer bir inanç olmak bakımından dünyamızın belli bir kısmı ile ilgili idrak duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir. Fakat değer inancın spesifik bir şekli olmak itibarıyla ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur (Güngör, 1998,s.28). Değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkilemede, tutum ve davranışların belirlenmesinde ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynar (Dilmaç, 1999). Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin tutumlarının ne düzeyde olduğunu belirlemektir. Araştırmanın Alt Problemleri: Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin tutumları ne düzeydedir? Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı fark var mıdır? Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarında cinsiyetlerine göre anlamlı fark var mıdır? Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarında yaşlarına göre anlamlı fark var mıdır? Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitiminin gerekli görüp görmediklerine yönelik verdiği cevaplar açısından değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark var mıdır? Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın evren ve örneklemi 2021-2022 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünde kayıtlı bulunan toplam 493 öğrenci evereni oluşturmaktadır. Örneklem ise yaklaşık olarak 1., 2., 3. ve 4. sınıf toplam 246 öğrenciden oluşmaktadır. Bu çalışmada tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ölçek olarak, öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik tutumlarını ölçmek için Çetin (2018)'in hazırlamış olduğu “Değerler Eğitimine Yönelik Tutum Ölçeği (DETÖ)” kullanılmıştır. Alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin ve öğretmen adayların sahip oldukları değerlerin neler olduğunu çeşitli değişkenler açısından birçok çalışmada ele alındığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarını incelediğimizde öğretmen adaylarının değerler eğitimine yönelik tutum puanlarının 94,3% değerinde çok yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca lisans öğrencilerinin demografik özellikleri açısından eğitim gördükleri sınıf ve değerler eğitimi gerekli görüp görmediklerine yönelik verdiği cevaplar açısından anlamlı bir fark elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Okul Öncesi Eğitim, Lisans eğitimi, Değerler eğitimi.

1. GİRİŞ

Ahlaki davranışın en ayırt edici özelliği birtakım insanların ve düşüncelerin iyi ve kötü hükümleri çerçevesinde ele alınmasıdır. Biz bu türlü hükümlere değer hükümleri diyoruz eğer hükümleri bir şeyin Arzu edilebilir İyi veya edilemez kötü olduğunu belirten ifadelerdir insanlar şeyler insanların davranış ve niyetleri hakkında değer hükümleri veririz. (s.27). [1]

Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Değer bir inanç olmak bakımından dünyamızın belli bir kısmı ile ilgili idrak duygu ve bilgilerimizi bir terkibi demektir. Fakat değer inancın spesifik bir şekli olmak itibarıyla ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur (ibid.).

Perry (1926) General Theory of Value adlı eserinde, Değerleri insanın ilgileri, ilgi objeleri, ilgililerin cinsi, miktarı, yoğunluğu çerçevesinde izah edebileceğimizi söylemektedir. burada ilgi denince hoşlanma, hoşlanmama, ihtiyaç, tercih gibi eğilimler kastedilmektedir.(ibid., s.32).

Bizim kanaatimizce, bir kimsenin diğer sıralamasının 1 veya en üst sırasında bulunan değer, onun temel değeri sayılabilir. teorik olarak, varlığı mümkün olan bütün değerler bir kimseye verildiği zaman onların sıralaması yaptırılınca, şahsın en yukarıya koyduğu değer onun her şeyden daha fazla Kıymet verdiği şeydir (ibid. ,s.42).

İnsan, biyolojik gereksinimleri yanı sıra dinsel, sosyal ve politik kimliği ve sanatsal etkinlikleriyle doğayı tanıma anlama ve denetleme yolunda yaptığı çalışmalarla çok yönlü bir varlıktır. Bu nedenlerle kültür aktarımında ailede, okulda ve geniş sosyal çevrede bireyleri etkileyen çeşitli koşullandırma, model sunma, rehberlik, taklit, özendirme şeklinde uygulanan bilinçli veya bilinçsiz çeşitli eğitim yolları etkili olmaktadır. insan toplulukları farklı çevre koşullarına ve ortak tarihlerine bağlı olarak farklı kültürel birikimlere sahiptir. Bu farklılıklara rağmen, farklı kültürleri ele aldığımızda bunların insan olma özelliğinden kaynaklanan ortak paydalarının da bulunduğunu görmekteyiz (s.206). [2]

DEĞERLERİN TANIMI

Türk Dil Kurumu (TDK) ise (2023) [3] değer kavramını “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; fehamet, kadir, kıymet; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlamıştır. Oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan değer kavramıyla ilgili alan yazın incelendiğinde birçok tanım karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımların her biri, değerın ayrı bir yönüne odaklanmaktadır. Değer kavramına ilişkin yapılan tanımlamaların bazıları şunlardır: Güngör (1998), değeri, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç olarak tanımlarken; Çağlar (2005), değerlerin, bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler olarak adlandırılabilirliğini ifade etmektedir. [4] Değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkilemede, tutum ve davranışların belirlenmesinde ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynar. [5]

Schwartz ve Bilsky'ye göre değerin özellikleri şunlardır: Değerler, duygularla ie ie geçmiş bir yapıda bulunan inançlardır. Değerler, bireylerin hedefleri ve hedefe varmada etkili olan davranış tarzları ile bağlantılıdır, Değerler, özgül davranış ve durumların ötesindedir. [6]

DEğERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Spranger'in çalışmasından ilham alan Allport, Vernon ve Lindzey (1960) "A study of values" adlı çalışması ile değerleri 6 sınıfa ayırmıştır. Bunlar estetik, iktisadi, sosyal, siyasi, dini ve bilimsel değerlerdir. Estetik değerler; ahenk, zarafet, güzellik ve simetrimin ön planda olduğu değerlerdir. İktisadi değere sahip kişiler için temel amaç başkalarını ekonomik yönden geçmektir. Sosyal değerler; sevgi, dostluk, naziklik ve sempati kurmak gibi nitelikleri barındırmakta olup bu değere sahip olanların amacı sosyal ilişkiler yolu ile sevgiyi elde etmektir. Siyasi değerlerde sahip olunan güç ile diğerleri üzerinde hakimiyet kurmak öne çıkmaktadır. Dini değerlerde kutsal unsurlar ve inanç sistemi önemli iken bilimsel değerlerde rasyonel düşünce, gözlem, eleştirme ve araştırma ağır basmaktadır (s.65). [7]

DEğERLER EğİTİMİ

Sınıfın içerisinde öncü olan öğretmen sınıf içindeki tutumları, öğrencilerin o sınıfta edindikleri yaşantılarını etkilemektedir. Bazen demokratik, bazen serbest ve bazen otoriter bir tutum içinde olan öğretmenlerin sınıflarında bulunan öğrenciler de benzer tutumları benimsemekte ve onları davranış haline getirmektedirler. [8]

Değerler eğitimi sürecinde öğretmenin birçok görevi bulunmaktadır. Öğretmenin örnek olabilmesi, farklı biçimlerde değerleri öğrencilere sunabilmesi, öğrencileri özendirilebilmesi ve onları yüreklendirmesi, farklı faaliyetlerle değerleri ortaya çıkarabilmesi vb. durumlar ile öğretmenlerin değerler eğitimindeki etkililiği artmaktadır. Öğretmen, müfredat içindeki faaliyetler beraberinde gizil öğrenmenin de etkisiyle değerleri kazandırabilmektedir. Öğretmenin kurduğu iletişim şekli, olaylara karşı takındığı tutum ve davranışlar, yararlandığı yöntem teknikler, öğretim esnasında kullandığı veya kullanmadığı pekiştireer değerlerin kazandırılmasında etkili olmaktadır (ibid.).

Erken ocukluk döneminde değerlerin öğretmenler tarafından çocuklara aktarılması önemlidir fakat çocukların değerleri yansıtarak ve diğer çocuklarla etkileşimde bulunarak kazandıkları da unutulmamalıdır. Bu yüzden erken çocukluk eğitimi ortamı çocuklar için bir değer edinme ve aynı zamanda sahip olduğu değerleri sergileme ortamıdır ve bu ortamda değerler açısından çocuklar için çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. [9]

Öğretmen değer kazandırma sürecinde değerler hakkındaki düşüncesini ortaya koymamalı, hangi değerlerin kazanılması durumunda öğrencilerde baskı oluşturmamalıdır. Olması gereken öğretmenin öğrencilere kendi değerlerini açıklamaları konusunda uygun bir ortam bulmalarını sağlamaktır (s.200).[10]

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Avcı'nın yapmış olduğu araştırmada karma araştırma yöntemi ile karma araştırma desenlerinden de açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır. Araştırmada önce nicel veriler toplanmış ardından nitel veriler toplanmıştır. Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel basamağındaki örneklemini, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı Elazığ ilinde görev yapan 273 sınıf öğretmeni ve 252 branş öğretmeni olmak üzere toplam 525 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın nitel basamağındaki örneklemini ise bu öğretmenler arasından belirlenen 30 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın bulgularına göre; yaş, mesleki branş, mesleki kıdem ve okul türü değişkenine göre öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık olmadığı, cinsiyet değişkenine göre ise anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir [8]

Bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor beceriler bağlamında bir bütün olarak gelişimini gerekli kılan çağımızda, okullarda değerler eğitiminin işlevsel hale getirilmesi önemli görülmektedir. Okul öncesi dönem bu eğitiminin başlangıç noktasını oluşturmakta ve bu noktada okul öncesi öğretmenlerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Alan yazında okul öncesi eğitimde değerler eğitime yönelik ve okul öncesi öğretmenleriyle yürütülen çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Saracaloğlu, vd. (2013) Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü'nde öğrenim gören 488 öğretmen adayı ile değer algıları ve bu değer algılarıyla demokratik tutumlarının birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Gözütok (1995) tarafından geliştirilen "Demokratik Tutum Ölçeği" ile Demirutku (2007) tarafından geliştirilen "Portre Değer Anketi" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının değer algılarının "Hazcılık", "Öz yönelim", "Evrensellik", "İyilikseverlik" ve "Güvenlik" alt boyutlarında yer alan puan ortalamalarında kadınlar lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının değer algılarının yaş değişkenine göre "Hazcılık" ve "Geleneksellik" alt boyutlarında ise anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. [11]

Beceren Özdemir ve Bilgen, (2019)'da yaptıkları araştırmada Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, başlıklı çalışmasında kuzey batı bölgesinde Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi Anabilim dalında eğitim öğretim gören 313 okul öncesi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve değer önceliklerini ölçmek amacıyla Schwartz ve diğerleri tarafından geliştirilmiş [12] Türkçe uyarlaması Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010) tarafından gerçekleştirilen Portre Değerler Anketi kullanılmıştır. [13] Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmen adaylarının en yüksek değer algı becerisinin iyilikseverlik güvenirlilik, en düşük değer algı becerisinin de güç kaynakları olduğu ortaya çıkmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının değer algı alt boyutlarından olan kurallara uyma ve kişisel güvenlik alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Değer algı alt becerilerinden olan saygınlık, öz yönelim davranış, öz yönelim

düşünce, evrenselcilik ilgi, iyilikseverlik sevgi ve toplumsal güvenliğin sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

Akinal (2013) “Aile Ortamı Dışında Yetişen Çocuklarda Ahlaki Gelişim” adlı araştırmasında, aile ortamı dışında yetişen 7-12 yaş arasındaki çocukların ahlaki olgunluk düzeyleri tespit edilmeye ve ahlaki değerler eğitimi verilmeye çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan; “Ahlaki Olgunluk Ölçeği” Adnan Kulaksızoğlu ve Bülent Dilmaç tarafından geliştirilmiştir. Araştırmada yapılan ahlaki değer eğitimi sonunda çocukların ahlaki gelişim seviyelerinde artış beklenilmekteydi. Ancak eğitimin sonunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Eğitimin kısa süreli olması, dışarıdan gelen bir eğitimcinin eğitimi vermesi (bu eğitimin ders olarak algılanması) eğitimin limitasyonları olarak düşünülmektedir. Eğitimin sonunda anlamlı bir farklılık bulunmamasına rağmen, öfke kontrolü (affetme) dışında, puanların yükselmiş olması, ahlaki değerleri kazanmada eğitimin önemini göstermektedir. [14]

Sigurdardottir, Williamsb & Einarsdottir, (2019) İzlandalı araştırmacılar okul öncesi öğretmenlerinin değerleri çocuklara nasıl ilettiklerini araştırmışlardır. Anaokulundan alınan video gözlemlerine dayanarak toplamda dokuz saat 17 dakika süren 68 bölüm kaydedildi. Veri seti, çocuklarla değerler hakkında iletişim kuran okul öncesi öğretmenlerine ilişkin zengin bilgiler sağlamıştır. Bu çalışmada, oyun zamanı durumlarına odaklanılmıştır. Odak noktası olarak oyun zamanı seçilmiş çünkü bu durumlar okul öncesi öğretmenlerinin çocuklarla iletişim kurmaları ve onlara değerleri öğretmeleri için olağanüstü bir fırsat sağlamaktadır. [15]

Pekdoğan, S. ve Korkmaz, H. İ. (2017) okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarına verilen değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi [16]; Uzun, M. ve Köse, A. (2017) okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri [17]; Ogelman, H. G. ve Sarıkaya, H. E. (2015) okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri: Denizli ili örneği; öğretmenlerin ele aldıkları değerlerin, uyguladıkları etkinliklerin, karşılaştıkları sorunların, değerler eğitimiyle ilgili görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı [18], Kozikoğlu, (2018) okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutumlarını ve okul öncesi eğitiminde değerler eğitimine ilişkin görüşlerini belirlemek, sınırlı sayıda öğretmenle çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir.[19] Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkkılı (2008) araştırmasında öğretmen adaylarının sahip oldukları değerlerin neler olduğunu çeşitli değişkenler açısından ele aldığı görülmektedir. [20] Dolayısıyla bu çalışma, okul öncesi öğretmen adaylarının değerler eğitimine yönelik tutumlarını belirlemeye çalışması lisans öğrencilerine yönelik olması ve nicel araştırma yöntemi kullanılmasıyla alanyazındaki benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır ve bu yönleriyle ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin tutumlarının ne düzeyde olduğunu belirlemektir.

Araştırmanın Alt Problemleri

1. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin tutumları ne düzeydedir?
2. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı fark var mıdır?

3. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarında cinsiyetlerine göre anlamlı fark var mıdır?
4. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarında yaşlarına göre anlamlı fark var mıdır?
5. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimini gerekli görüp görmediklerine yönelik verdiği cevaplar açısından değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark var mıdır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi olan ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır. İlişkisel tarama, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımına denir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır. (Büyüköztürk vd., 2017). [21]

Evren ve Örneklem

Eğitim fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünde kayıtlı 246 öğrenci katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın evren ve örnekleme 2021-2022 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünde kayıtlı bulunan toplam 493 öğrenci evereni oluşturmaktadır. Örneklem ise yaklaşık olarak 1., 2., 3. ve 4 . sınıf toplam 246 öğrenciden oluşmaktadır. Bu araştırmada tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin nicel analizinde; frekans, yüzde dağılımları, standart hata, ortalama, standart sapma, çarpıklık, basıklık değerleri, güvenilirlik, bağımsız gruplar t testi, ANOVA kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayar destekli istatistik paketi olan SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir.

Araştırmada ölçek olarak, öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik tutumlarını ölçmek için Çetin (2018)'in hazırlamış olduğu “Değerler Eğitimine Yönelik Tutum Ölçeği (DETÖ)” kullanılmıştır. [22] Bu ölçek, 5’li likert tipinde (Hiç Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kısmen Katılıyorum, Büyük Ölçüde Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum) ve 31 maddeden oluşmaktadır. Üç alt faktörden oluşan Değerler Eğitimi Tutum Ölçeği’nin, birinci alt faktörü 13 maddeden oluşmakta ve bu alt faktör değer eğitiminin inancına yönelik olumlu tutumları yansıttığından dolayı bu faktör “değer eğitiminin gereğine inanç” olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin ikinci alt faktörü 7 maddeden oluşmakta ve değer eğitimini benimsemeye yönelik olumlu tutumları yansıttığından “değer eğitimini içselleştirme” olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin üçüncü alt faktörü ise 11 maddeden oluşmakta ve değerler eğitimine ilişkin olumsuz tutumları yansıttığından “değer eğitimine yönelik olumsuz inanç” olarak adlandırılmıştır. Ölçekte yer alan 11 maddede olumsuz ifade kullanılırken 20 maddede ise olumlu ifade kullanılmıştır.

Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 155 en düşük puan ise 31'dir. Ölçekten alınacak puanların yüksekliği değer eğitime yönelik olumlu tutumun bir ifadesidir. Analizler sonucunda Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.95 birinci alt faktör için .91, ikinci alt faktör için .87, üçüncü alt faktör için .71 olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak değer eğitime yönelik tutum ölçeğinin gerekli psikometrik özelliklere sahip bir ölçme aracı olduğuna karar verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çizelge1. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarına ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Toplam	Faktor1 Değer eğitiminin gereğine inanç	Faktor2 Değer eğitimi içselleştirme	Faktor3 Değer eğitime yönelik olumsuz inanç
N	246	246	246	246
Ortalama	127,6707	53,1341	25,4187	49,1179
Standart Sapma	14,60561	7,53836	4,82759	5,38159
Varyans	213,324	56,827	23,306	28,962
Basıklık	-,739	-,735	-,209	-1,280
Çarpıklık	1,056	1,116	,016	1,461
Minimum	72,00	22,00	10,00	29,00
Maksimum	155,00	65,00	35,00	55,00
Yüzdilik dilim				
25	118,7500	48,7500	22,0000	46,0000
50	129,5000	54,0000	26,0000	51,0000
75	138,0000	59,0000	29,0000	53,0000

Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği (DETÖ)'nden aldıkları puanların normallik test sonucunu incelediğimizde araştırmada kullanılan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2 aralığında değerler aldığı ve normal dağılım gösterdiği saptanmıştır.

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalamasına bakıldığında toplam puanların ortalaması ($X=127,670$) yüksek oranda çıkmıştır. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değer eğitime yönelik tutumlarının “Büyük ölçüde katılıyorum” düzeyinde olduğu söylenebilir. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği birinci alt faktörden “Değer eğitiminin gereğine inanç” aldıkları puanların ortalamasına bakıldığında ($X=53,134$) olarak bulunmuştur. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin “Değer eğitiminin gereğine inanç” alt faktöründen “Büyük ölçüde katılıyorum” düzeyinde puan aldıkları söylenebilir. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği ikinci alt faktörden “Değer eğitimi içselleştirme” aldıkları puanların ortalamasına bakıldığında ($X=25,418$) olarak bulunmuştur. “Değer eğitimi içselleştirme” faktöründen aldıkları puanların ortalamasının “Büyük ölçüde katılıyorum” düzeyinde olduğu söylenebilir.

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin Değerler Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği ikinci alt faktörden “Değer eğitime yönelik olumsuz inanç” aldıkları puanların ortalamasına bakıldığında ($X=49,117$) olarak bulunmuştur. “Değer eğitime yönelik olumsuz inanç” faktöründen aldıkları puanların ortalamasının “Katılmıyorum” düzeyinde olduğu söylenebilir. “Değer eğitime yönelik olumsuz inanç” puanları ters puanlandığından dolayı öğrencilerin yüksek puan alması Değer eğitime yönelik olumsuz inanç beslemedikleri anlamına gelmektedir.

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitime yönelik tutumlarında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için ANOVA testi ve farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için ikili karşılaştırma testlerinden Sheffe uygulanmıştır.

Çizelge 2. Değerler Eğitime Yönelik Tutum Puanlarının Sınıf değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi ile İkili karşılaştırma Sheffe testi Sonuçları

		N	Ort.	Sd	F	p	Sheffe/ Grup
Toplam	1 sınıf	19	125,000	3	3,415	,018*	
	2 sınıf	71	130,352	242			,025*, 2-4
	3 sınıf	136	127,904	245			
	4 sınıf	20	119,100				,025*, 2-4
Değer eğitiminin	1 sınıf	19	52,473	3	2,783	,042*	
	2 sınıf	71	54,295	242			,045*; 2-4

gereğine inanç	3 sınıf	136	53,242	245		
	4 sınıf	20	48,900			,045*; 2-4
Değer eğitimini içselleştirme	Gruplar Arası			3	1,290	,278
	Gruplar İçi			242		
	Toplam			245		
Değer eğitimine yönelik olumsuz inanç	1 sınıf	19	48,421	3	3,064	,029*
	2 sınıf	71	50,140	242		,034*; 2-4
	3 sınıf	136	49,117	245		
	4 sınıf	20	46,150			,034*; 2-4

*P<0,05

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi testi sonuçlarına göre toplam puanlar ($F=3,415$, $p<0.025$). ile Değer eğitiminin gereğine inanç ($F=2,783$, $p<0.045$) ve Değer eğitime yönelik olumsuz inanç ($F=3,064$, $p<0.034$) alt faktörleri açısından ($p<.05$) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ikili karşılaştırma Sheffe testi sonuçlarına göre, lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitime yönelik tutumlarında toplam puan açısından bakıldığında 2. Sınıflarla 4. Sınıflar arasında 2. Sınıflar lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir.

Değer eğitiminin gereğine inanç alt faktörüne bakıldığında 2. Sınıflarla 4. Sınıflar arasında 2. Sınıflar lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir. Değer eğitime yönelik olumsuz inanç alt faktörüne bakıldığında 2. Sınıflarla 4. Sınıflar arasında 2. Sınıflar lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir.

Çizelge 3-Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarında cinsiyetlerine göre anlamlı fark var mıdır?

	cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma
Toplam	kadın	210	128,1429	14,15460
	erkek	36	124,9167	16,96277
Faktor1	kadın	210	53,3333	7,42512

	erkek	36	51,9722	8,18181
Faktor2	kadın	210	25,4286	4,79804
	erkek	36	25,3611	5,06615
Faktor3	kadın	210	49,3810	4,94637
	erkek	36	47,5833	7,33436

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitime yönelik tutum puanlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği, yapılan t testi sonucunda anlamlı çıkmamıştır.

Çizelge 4-Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitime yönelik tutumlarında yaşlarına göre anlamlı fark var mıdır?

ANOVA

		N	Ort.	sd	F	Sig.	Sheffe
Faktor2	18-21 yaş	104	25,086	3	6,595	,000	,006*; 28 ve üzeri yaş -18-21 yaş
	22-24 yaş	104	24,644	242			,001*; 28 ve üzeri yaş -22-24 yaş
	25-27 yaş	13	27,769	245			
	28 ve üzeri yaş	25	28,800				,006*; 28 ve üzeri- yaş 18-21 yaş

*P<0,05

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin yaşlarına göre değerler eğitime yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi testi sonuçlarına göre toplam puanlar ile Değer eğitime yönelik olumsuz inanç alt faktörlerinde Değer eğitiminin gereğine inanç puanları açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin yaşlarına göre Değer eğitimi içselleştirme alt faktörü (F=6,595, p<0.000) açısından (p<,05) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ikili karşılaştırma Sheffe testi sonuçlarına göre, lisans öğrencilerinin yaşlara göre değerler eğitime yönelik tutumları açısından Değer eğitimi içselleştirme alt faktörüne bakıldığında 28 ve üzeri yaş -18-21 yaş

arasında 28 ve üzeri yaş lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir. 28 ve üzeri yaş -22-24 yaş arasında 28 ve üzeri yaş lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir.

Çizelge 5-Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitiminin gerekli görüp görmediklerine yönelik verdiği cevaplar açısından değerler eğitimine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark var mıdır?

Değerler eğitimi önemli mi?		N	Ort.	Std. Sapma	sd	t	p
Toplam	evet	242	128,4008	13,49260	244	6,608	,000*
	hayır	4	83,5000	12,34234	3,120	7,205	
Faktor1	evet	242	53,5165	6,92833	244	6,723	,000*
	hayır	4	30,0000	7,70281	3,081	6,066	
Faktor2	evet	242	25,6074	4,61088	244	4,997	,000*
	hayır	4	14,0000	4,32049	3,114	5,323	
Faktor3	evet	242	49,2769	5,24837	244	3,696	,000*
	hayır	4	39,5000	5,19615	3,102	3,732	

***P<0,01**

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerine “Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin gerekli olduğuna inanıyor musunuz? Sorusuna verdikleri cevapların t testi sonuçlarına göre toplam puan ile alt faktörlerin hepsi arasında ($p<,005$) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin “Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin gerekli olduğuna inanıyor musunuz? sorusuna verdikleri cevaplar açısından ölçekten alınan toplam puanlar ($X=128,400$) , Değer eğitiminin gereğine inanç ($X=53,516$), Değer eğitimi içselleştirme ($X=25,607$) ile Değer eğitime yönelik olumsuz inanç ($X=49,276$) alt faktörlerinde büyük oranda değerler eğitimi önemli buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin değerler eğitimine yönelik tutumları açısından toplam puanlarının oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu araştırmanın sonuçlarına benzer sonuç Kozikoğlu'nun 2018'de yapmış olduğu araştırma sonuçlarında da elde edilmiştir.[19]

Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin yaşlara göre değerler eğitimine yönelik tutumları açısından Değer eğitimi içselleştirme alt faktörüne bakıldığında 28 ve üzeri yaş -18-21 yaş arasında, 28 ve üzeri yaş lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir. 28 ve üzeri yaş -22-24 yaş arasında 28 ve üzeri yaş lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir.

Altunay ve Yalçınkaya, (2011) yapmış oldukları araştırmada bu araştırmada elde edilen bulgulara benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre benimsedikleri değerler karşılaştırıldığında, erkek öğretmen adaylarına göre, kadın öğretmen adaylarının tüm değer boyutlarına daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Bunun yanında kadın ve erkek öğretmen adaylarının en yüksek oranda benimsedikleri değerlerin geleneksel değerler olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen adayları yaş gruplarına göre karşılaştırıldığında, 18-20 yaş grubundaki öğretmen adaylarının geleneksel değerleri, 21 yaş ve üstündeki öğretmen adaylarına göre daha düşük düzeyde benimsedikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının anne ve baba eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi ve yaşamın çoğunlukla geçtiği yer değişkenlerine göre varyans analizi yapılmış, ancak puanlarına ait ortalama farklarının anlamlı olmadığı görülmüştür. [23]

Araştırma sonuçlarına göre, Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin buldukları sınıfa göre değerler eğitimine yönelik tutumlarında toplam puan açısından bakıldığında 2. Sınıflarla 4. Sınıflar arasında 2. Sınıflar lehine anlamlı bir sonuç çıktığı görülmektedir. Akınal (2013) yapmış olduğu araştırmada benzer bir sonuca ulaşmıştır. Ahlaki değer eğitimi sonunda çocukların ahlaki gelişim seviyelerinde artış beklenilmekteydi. Ancak eğitimin sonunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu araştırma da bir eğitim verilmesi de lisans öğrencilerinin almış oldukları lisans programında yer alan bazı dersler Eğitimde ahlak ve Etik, Karakter ve Değerler Eğitimi gibi Ahlak ve değerler konusunu içeren dersler almalarına rağmen öğrencilerin değerler eğitimine yönelik tutumlarında 4. Sınıflar lehinde değil de 2. sınıflar lehine bir sonuca ulaşılmış olması düşündürücüdür.[14]

H. Yusuf Acuner , Fatih Camadan , Musa Türkan (2014) “Ahlaki Gelişim Düzeyleri ile Mükemmeliyetçiliğin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı araştırma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde 2011-2012 eğitim-öğretim yılının bahar yarıyılında çeşitli programlarda öğrenim gören birinci sınıf öğrencileriyle yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak Değerlerin Belirlenmesi Testi (Deining Issues Test: DIT), Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği (ÇBMÖ) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin öğrendikleri programa göre yapılan karşılaştırmalarda ahlaki gelişim düzeylerinden gelenek öncesi düzeyden alınan puanlarda anlamlı farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmenliği programı öğrencilerinin, İlköğretim Matematik Öğretmenliği programı öğrencilerine göre geleneksel düzeyden aldıkları puanların daha yüksek olduğu görülmüştür. [24] Ancak İlköğretim Fen

Bilgisi Öğretmenliği programı öğrencilerinin, İlköğretim Matematik Öğretmenliği ile İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği programı öğrencilerine göre gelenek ötesi düzeyden aldıkları puanların daha düşük olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği öğrencilerinin aldıkları puanlar arasında anlamlı farkın olmaması ise, uygulamanın yapıldığı grubun 1. Sınıf öğrencileri olmaları sebebiyle; bu programlarda yürütülen derslerin öğrenciler arasında henüz belirgin bir fark oluşturmaması ile ilgili olabilir. Sonuç olarak araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda Okul öncesi öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğrencilerin değer eğitime yönelik tutumlarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonucu etkileyen değişkenler yaş ve sınıf düzeyi olarak karşımıza çıksa da başka faktörlerin de öğrencilerin değer eğitime yönelik tutumlarını etkileyebileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Öneriler

- 1-Bu araştırmada kullanılan ölçme araçları dışında farklı değerler eğitime yönelik tutumları ölçen araçlarla araştırmalar genişletilebilir.
- 2-Araştırmada sınırlı sayıda örnekleme çalışılmıştır. Eğitim fakültelerinden farklı bölüm öğrencileriyle daha geniş gruplarla araştırma yapılabilir.
- 3-Araştırmanın amacına göre öğretmen adaylarının değerler eğitime yönelik sınırlı sayıda değişkenlerle çalışılmıştır. Araştırmacılar öğretmen adaylarının değerler eğitime yönelik tutumlarını etkileyebilecek değişkenleri ele alacak farklı araştırma tasarımları planlayabilirler.
- 4-Bu araştırma öğretmen adaylarının değerler eğitimi hakkındaki mevcut tutumlarını belirlemeye çalışmaktadır. Araştırmacılar değerler eğitime yönelik eğitim programları geliştirerek öğretmen adaylarının bu eğitim programlarına katılımlarından sonra değerler eğitimi konusundaki tutumlarını da ölçebilirler.

KAYNAKÇA

- [1] Güngör, E. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- [2] Sevinç, M. Evrensel ve Yerel Değerlerin Eğitime Yansımaları, Mehmetoğlu, Y. ve Mehmetoğlu A. U. (Ed.). *Küreselleşme ahlak ve değerler*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- [3] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi:12.12.2023).
- [4] Çağlar, A., *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* (Ed. M. Sevinç). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2005.
- [5] Dilmaç, B., *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesi ve eğitimin ahlaki olgunluk ölçeği ile sınanması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1999.
- [6] Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76. 2000.
- [7] Şimşir, Z. Ve Dilmaç, B. *Değerlerin Sınıflandırılması*, Ekşi, H. ve Katılmış, A. (Ed.) Karakter ve Değerler Eğitimi, Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- [8] Avcı, M., *Öğretmenlerin Değerler Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- [9] Ömeroğlu, E. ve Sapsağlam, Ö. *Erken Çocuklukta Karakter ve Değer Eğitimi*, Ankara: Pregel Akademi, 2020.
- [10] Aydın, Ö., *Sorumluluk ve yardımseverlik odaklı karakter eğitimi programının 7. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- [11] Saracaloğlu, A. S.; Uça, S.; Baydilek, N. B. Ve Coşkun, N., Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları ile Değer Algılarının İncelenmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Haziran 4(1), 45-59., 2013.
- [12] Beceren, Özdemir, Burcu ve Zehra Bilgen, Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, , 15(4), 363-379., 2019
- [13] Demirutku, K. ve Sümer, N., Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketi'nin Türkçe Uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25., 2010.
- [14] Akınal, B., *Aile Ortamı Dışında Yetişen Çocuklarda Ahlaki Gelişim*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

- [15] Sigurdardottir, I.; P. Williams & J. Einarsdottir. Preschool teachers communicating values to children, *International Journal of Early Years Education*, 27:2, 170-183, 2019, DOI: [10.1080/09669760.2019.1602516](https://doi.org/10.1080/09669760.2019.1602516)
- [16] Pekdoğan, S. ve Korkmaz, H. İ. Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarına verilen değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 59-72, 2017.
- [17] Uzun, M ve Köse, A. Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Vol. 12, No. 23, 305-338., 2017.
- [18] Ogelman, H. G., & Sarıkaya, H. Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri: Denizli ili örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 81-100, 2015.
- [19] Kozikoğlu, İ. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Tutum Ve Görüşlerinin İncelenmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2698-2720., 2018.
- [20] Dilmaç, B., Bozgeyikli, H ve Çıkkılı, Y. Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No. 16, 69-91., 2008.
- [21] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- [22] Çetin, F. Değer Eğitimine Yönelik Tutum Ölçeği (DETÖ) Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 323-341., 2018.
- [23] Altunay, E. ve Yalçınkaya, M., Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplumunda Değerlere İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt 17, Sayı 1, ss: 5-28, 2011.
- [24] Acuner, Y., Camadan, F., & Türkan, M. Ahlaki Gelişim Düzeyleri ile Mükemmeliyetçiliğin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 7-40., 2014.

VIEWS ON TEACHER LEADERSHIP ROLES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM¹

Najlaa J. F. ALNAKHALA², Assoc. Prof. Dr. Necla ŞAHİN FIRAT³

² Dokuz Eylül University, Faculty of Education, 0009-0002-3197-7108

³ Dokuz Eylül University, Faculty of Education, 0000-0001-8710-9516

ABSTRACT

Teacher leadership is emerging as a concept that increasingly becomes central to professional life, emphasizing different roles of individuals. Leadership is now viewed as a fundamental dimension in the functional practices of teachers, reflecting the growing importance of teachers' roles in both classroom and extracurricular interactions. This study aims to uncover teachers' perspectives on their leadership roles within and beyond the classroom. To achieve this objective, researchers developed a semi-structured interview form directed at 12 teachers working in various public and private elementary schools in Izmir province. Data were analyzed using content analysis technique. The findings can be summarized as follows: Teachers' views on in-class teaching roles encompass (1) non-routine roles, (2) showing interest in students, (3) peer observation, (4) knowledge exchange with other schools, (5) crisis management, (6) subject expertise, and (7) professional development. Regarding teachers' views on out-of-class teaching roles, these involve (1) aiding administration, (2) participation in activities, (3) relationship with parents, (4) involvement in instructional processes, (5) involvement in school policies, and (6) involvement in school issues, categorized under different themes.

Keywords: Teacher leadership, Teacher, Elementary school, In-class leadership role, Out-of-class leadership role

1. Introduction

The success of the educational system in achieving its objectives depends mainly on the type of leadership that guides this system. This is stated at all levels of leadership in the educational system starting from the central level in the Ministry of Education at the executive level in schools at different stages and levels.

Schools, akin to other organizations, are intricate and ever-changing, often hindered by bureaucratic obstacles that impede the teaching and learning process, leaving administrators to lead with limited time and resources. In today's educational landscape, leadership should distance itself from the hierarchical structure rooted in scientific management (Beycioğlu,

¹ This study is derived from the doctoral thesis titled "Teachers' Views on Teacher Leadership Practices in Primary Schools: The case of Turkey and Palestine" conducted by the first author under the supervision of the second author.

2009), recognizing the necessity for schools to transition from traditional leadership models to more effective and potent approaches.

Extensive research efforts have birthed various theories and perspectives in educational leadership. The literature on management and educational leadership has introduced novel terms and concepts such as democratic leadership, shared leadership, teacher leadership, and distributed leadership.

At the core of these concepts lies the essence of democratic involvement in educational leadership, expanding the participation circle to encompass a broader spectrum of employees within educational institutions. Consequently, leadership isn't vested in a single individual occupying a formal position of authority; rather, it becomes a reciprocal process, enabling participants in the educational community to construct a shared purpose for schooling.

In the literature, it is observed that teachers work more effectively when they are supported by their colleagues and work jointly, and that mutual support and cooperation between employees in successful school development is functional (Harris, 2004b; Harris, 2005a; Spillane and others, 2001).

This study delves into the concept of "Teacher Leadership," emphasizing teachers' collaborative efforts, their active participation, and provision of opportunities for leadership roles. Teacher leaders, specialized educators who spend significant time in classrooms, voluntarily contribute to school development and innovation efforts (Harris & Muijs, 2003). Thus, teacher leadership extends beyond the confines of the classroom; it encompasses relationships within and beyond the school to enhance educational practices.

The idea of teacher leadership derived from a discourse of professionalization in the USA in the 1980s and 1990s, in an attempt to reconsider teaching profession (Berry 2013). Traditional methods no longer fit in the teaching profession. It is no longer sufficient to centralize leadership in one person, because organizational change is a development that calls for the development of leadership capabilities on a large scale.

In the USA, Canada and Australia the notion of 'dispersed, 'distributed' or 'teacher leadership' is particularly well developed and grounded in research evidence (Harris and Muijs, 2003). It is noted that Harris pointed out the equality of the two terms, distributed leadership, and teacher leadership. Where both implies a redistribution of power and a re-alignment of authority within the organisation. Teacher leadership is a complex, multifaceted construct, the unifying feature of which is educational improvement via active involvement (Tsaı, 2017).

A number of definitions of teacher leadership have been proposed in the literature. Katzenmeyer and Moller (2009) define teacher leaders as :*"teachers who are leaders within and beyond the classroom, identify with and contribute to a community of teacher learners and leaders, and influence others towards improved educational practice"*.

In a more expanded view, Crowther, Kaagar, and Hann (2009) define teacher leadership and its contribution as: *"Action that transforms teaching and learning in schools, that ties schools and*

communities together on behalf of learning... teacher leadership facilitates principled action to achieve whole-school success”.

Teacher leadership is not limited to its roles within the classroom, but its relationship within the school, and outside the school, to improve educational practices.

Katzenmeyer and Moller (2009) see teacher leadership as having three main facets:

1. Leadership of students or other teachers: facilitator, coach, mentor, trainers, curriculum specialist, creating new approaches, leading study groups;
2. Leadership of operational tasks: keeping the school organized and moving towards its goals, through roles as Head of Department, action researcher, member of task forces;
3. Leadership through decision making or partnership: membership of school improvement teams, membership of committees, instigator of partnerships with business, higher education institutions, and parent-teacher association.

So, the definition of leadership focuses on: Roles beyond the classrooms, supporting the professional learning of peers, influencing policy/decision making, and Ultimately, targeting student learning.

The higher the motivation teacher leaders are able to maintain, the better they are able to provide learning opportunities, the better their teaching will be, and the better are the learning outcomes their students will attain (Tsai, 2013).

Many researches showed that there is a relation between the teacher leadership and the development of educational institutions. TSAI (2017) clarify that effective teacher leadership promotes not only students’ motivation to learn, but also the productivity and development of educational institutions. Danielson (2007) states that teacher leaders are an important part of school success and student achievement. Kiliñç (2014) stated that teacher leaders facilitate learning and teaching for themselves and others, build effective communication among colleagues, and make use of opportunities to foster positive change in school environments.

The presence of teacher leaders both inside and outside the classroom significantly transforms the school culture, fostering collaboration and effectiveness, as they actively contribute to school development and innovation efforts, according to Harris and Muijs (2003).

Little (1990) identifies, among the criteria for defining teacher leadership, the role that goes beyond classroom management, establishing social connections within school boundaries and the community. This role involves building relationships within the school and realizing opportunities that will facilitate meaningful development among teachers. Essentially, a teacher, who has the responsibility of managing the classroom, should demonstrate effective leadership behaviors not only within the classroom but also outside it as a necessary aspect of leadership qualities (Çelik, 2003).

The majority of administrators perceive leadership behaviors within the boundaries of teachers’ actions in the classroom (Can, 2010). Teacher leaders, as do leaders within and outside education, share a heightened responsibility for equitable opportunities for the success of their school, students, peers, and communities(Killion & others, 2016).

From this perspective, the study aims to explore teachers' perspectives on teacher leadership roles both inside and outside primary school classrooms in Turkey. This research endeavors to augment the experiences of primary school teachers in Turkey, leveraging their insights into teacher leadership within and beyond the classroom. Additionally, this study aims to contribute to global research by shedding light on a widely resonating subject and offering insights into the application of teacher leadership in primary education.

In this context, this research seeks answers to the questions: "What are teachers' opinions on (1) in-class and (2) out-of-class teacher leadership roles?"

2. Methodology

The methodology utilized in this study is grounded in a qualitative research approach, aiming to explore the views of primary school teachers on the teacher leadership roles inside and outside the classroom.

The chosen research method is a Phenomenology model, as it is deemed the most suitable qualitative approach for this investigation. This model is concerned with the study of lived experiences and the identification of the essential structures of those experiences for individuals engaged in a particular phenomenon (Creswell and Poth, 2017). To collect data for this study, the researchers utilized a semi-structured interview format. The interview protocol was meticulously designed in consultation with experts in the field. The questions were administered to four subject-area experts working in the education faculties of three different universities, three primary school teachers, and a Turkish language teacher. Afterward, the questions were reorganized based on the correction suggestions deemed necessary by them. Following this revision, a pilot application was conducted on three primary school teachers who were not included in the sample group. Upon observing that the questions were appropriately prepared for the purpose, the main implementation phase was initiated.

2.1 Target Group

The study group of the research consists of 12 teachers working in state primary and private schools in the Izmir city, Turkey, selected using a maximum diversity sampling method (Table 1). Diversity was considered in the sample regarding the participants' gender, educational level, years of service in the profession, years of service at the current school, graduated faculty and field of expertise.

Table 1. Profile of the respondents

Code	Gender	Education Level	Graduated faculty	Branch	Years of Service in the Profession	Years of Service at the Current School	Type of the school
Aiche	Female	Bachelor	Education	Class Teacher	16	15	Private

Fatma	Female	Bachelor	Education	Class Teacher	28	18	State
Demet	Female	Bachelor	Education	Class Teacher	10	3	State
Ahmet	Male	Bachelor	Education	Class Teacher	34	20	State
Farida	Female	Bachelor	Education	Classa Teacher	28	26	State
Yaşar	Male	Bachelor	Education	Class Teacher	32	2	State
Deniz	Female	Bachelor	Education	Class Teacher	11	10	Private
Hülye	Male	Ph.D	Education	Class Teacher	28	22	State
Yasemin	Male	Bachelor	Education	Special Education Teacher	16	6	State
Mehmet	Male	Bachelor	Education	Class Teacher	24	16	State
Kübra	Female	Master	Science-Biology	English teacher	4	4	Private
Hasan	Male	Master	Education	Class Teacher	29	9	State

As seen in Table 1, among the participants, 6 are female, and 6 are male. 9 of the participants' education level is a bachelor degree, two are master degree and one is a Ph.D degree. All of them graduated from the education faculty except one teacher graduated from the science faculty. Five of the participants have been teaching for 16 years or less, five for 24-29 years and two for 30-34 years. Nine teachers work in state primary schools and three work in private school. Ten of the participants branch is a class teacher, one is a special education teacher and one is an English teacher.

2.2 The procedure of the study

The investigators selected participants and initiated the interview process. Interview sessions were conducted face to face. Each interview lasted for 30 minutes, and participants agreed to audio recording, being assured that it would be used for research purposes only, and their identities would not be disclosed anywhere, but will code their names. After transcribing the participants' responses, the written content was sent to their email addresses. Participants were asked to review the text and make any changes, deletions, or additions if they wished.

To analyse the interviews, a coding process was applied to each interview. Common themes that emerged from the coding were then utilized to streamline the presentation of results and formulate recommendations and conclusions.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The results of the research presented below and focused on two dimensions

3.1. Teacher views on teacher leadership roles inside the classroom

In order to delve into the diverse dimensions of teacher leadership within the classroom setting, a series of themes were meticulously addressed during the interviews with educators. These encompassed:

(1) Non-routine roles, (2) showing interest in students, (3) peer observation, (4) knowledge exchange with other schools, (5) crisis management, (6) subject expertise, and (7) professional development.

The subsequent analysis will present a synthesis of the teachers' perspectives on these key themes, accompanied by illustrative quotes to provide depth and context to their viewpoints.

Theme 1. Non-routine roles:

We inquired about the unconventional approaches teachers employ to enhance their students' success. A predominant preference among educators is adopting engaging methods tailored to students' ages. Specifically, eleven teachers emphasized "Learning through fun" as a non-routine strategy for boosting academic success, incorporating elements like traditional games, computer games, music, cartoons, and drama. Four teachers highlighted "learning through experience," and three mentioned the integration of technology, such as YouTube, educational websites, and interactive whiteboards. Two teachers incorporated "additional resources," including extracurricular books, while adjusting discussions to align with their students' age groups. In line with the directives from school management, one teacher from a private school implemented diverse assessment and "activity models." Furthermore, one teacher mentioned employing peer teaching, and another empowered students as 'Junior Teachers,' assigning them leadership roles in their learning.

Ayşe: "I think finding activities that engage the students' interests is a major factor in improving their success, especially since I work with younger age groups."

Mehmet: "I try to use technology to the maximum. We have interactive whiteboards, smartboards in every classroom, so I use them... For example, we have educational portals, educational websites, animated problem-solving, interactive activities, where kids come to the board and solve questions by touching, just like playing a game."

Most teachers like Ayşe and Mehmet showcase diverse leadership roles by fostering engaging learning experiences tailored to student needs, integrating technology, and empowering student involvement in the learning process. In line with Warren's (2018) insights on the significance of teacher leadership skills, the non-routine roles highlighted in Theme 1 resonate as strategies employed by teacher leaders in the classroom to maximize students' development and enhance overall learning experiences.

Theme 2. Showing interest in students:

We inquired about how teachers express their interest in their students, and it became evident that a majority of participants prioritize demonstrating interest through 'Behavioral' and 'Verbal' means. A substantial number of teachers, totaling nine, focus on conveying interest through physical engagement. Another smaller yet noteworthy group of educators places high value on individual recognition, emphasizing the comprehensive understanding of each student, encompassing their preferences, dislikes, and personal traits. This approach underscores their dedication to recognizing and appreciating the unique qualities and achievements of each student. Categories like 'Love like a mother/father,' 'Empathy,' 'Building trust with students,' 'Private conversation,' and 'Problem-solving' were each mentioned by two teachers. While deemed important, these aspects were highlighted by a smaller number of educators compared to the aforementioned categories.

Deniz: "Firstly, I always express verbally that I care about them, that I love them. Every day, there's always a theme of love. I also engage in sharing about any physical or emotional changes they might be experiencing."

Deniz emphasizes verbal expression to convey care and importance, ensuring daily verbal affirmations and themes of affection. Deniz also engages in sharing thoughts on physical and emotional changes observed in students.

Aligned with the sentiments expressed by Warren, (2018) teachers' strong desire and interest in improving their teaching practices, as well as addressing issues within their learning community, serves as a motivational force. This motivation propels them to exhibit keen interest in their students' well-being and academic progress, as observed in Theme 2. Showing interest in students, where teachers employ various means such as verbal affirmations, physical engagement, and individual recognition to express their care and dedication, ultimately contributing to enhanced student learning experiences.

Theme 3. Peer observation

We inquired about the teachers' perspectives on colleague observation and whether they extend invitations to their peers from the same school to observe various aspects, such as teaching styles and the implementation of new teaching techniques and strategies. The responses provided valuable insights into the prevalent practices and attitudes regarding colleague observation for teacher leadership inside the classroom. The most frequently mentioned aspect, emphasized by 11 teachers, was the sharing of experiences among educators. The data indicates diverse approaches among teachers regarding formal classroom visits or invitations extended to colleagues, with seven teachers explicitly noting the absence of such practices. Two teachers mentioned engaging in conversations within the teachers' room. Moreover, two teachers pointed out that classroom visits were primarily undertaken by new teachers and interns. Another two teachers confirmed the non-existence of formal classroom visits among school teachers.

The responses also highlighted a modest interest among some teachers in inviting colleagues to their classrooms (2 teachers) and visiting colleagues in their classrooms (4 teachers). These findings underscore the varied landscape of colleague observation practices, with certain

teachers actively engaging in sharing experiences while others exhibit limited formalized observation practices.

Hasan: " *"In the teachers' lounge, we discuss students issues like this: 'I faced this issue with a student, so I solve it like this. another teacher say I also have a student like that.....'"*

Deniz: " *"But what happens is that mostly new teachers or trainee teachers are entering our classes."*

Theme 4. Knowledge exchange with other schools

We inquired about the existence of online or in-person groups at the school aimed at exchanging information with teachers from other schools and sharing activities to enhance teaching. Six teachers underscored the use of social media groups as an effective means for information exchange. Additionally, four teachers emphasized the significance of professional meetings and in-service trainings to foster connections with other schools. Two teachers each acknowledged the value of meetings among department heads and online meetings. However, three teachers indicated a lack of active engagement in exchanging information with other schools. Notably, project engagement and school visits were mentioned once each. This diversity in responses underscores the various strategies teachers employ to facilitate knowledge exchange and collaborative efforts with other educational institutions.

Demet: " *"Yes, there are created groups. However, these are project-based. Let's say an e-twinning project is carried out. During the process, teachers from the other school in the group communicate with each other. However, once the project is finished, the communication is cut off. But instead of these groups, there are popular teachers and applications on social media."*

Theme 5. Crisis management

We inquired about the approach teachers take when faced with challenging situations in the classroom. Teachers provided diverse perspectives on how they manage crises or problems with students inside the classroom. A significant number of twelve teachers emphasized the importance of verbal intervention as a primary strategy. Attention and energy management, coupled with not rushing through challenging situations, were highlighted by five teachers each. Four teachers underscored the need for an "educational counselor," while another four teachers indicated that they handle difficult situations with students independently. Additionally, maintaining calmness, addressing problems thoughtfully, and avoiding haste were mentioned by three teachers each. Meanwhile, meeting with parents, assigning responsibility to students, and adhering to established rules were mentioned by two teachers each. This varied response underscores the multifaceted approaches teachers adopt when navigating crisis situations within the classroom.

Mehmet: " *"Of course, we observe, and it becomes apparent immediately. When we identify a problematic student, we usually call the parent right away and say, "Your child is constantly getting into fights. We've been giving warnings, trying to communicate with the child, and often it works. But if we see that it's not working, we call the parent again."*

Teachers exhibit a diverse and adaptive approach to managing classroom crises, emphasizing strategies such as verbal intervention and collaboration with parents, showcasing their resourcefulness in handling complex situations.

Theme 6. Subject expertise

We inquired with the teachers about their self-perception regarding expertise in their field. Teachers provided diverse responses reflecting their perceptions of their own expertise. Notably, a group of five teachers expressed confidence in seeing themselves as experts in their field. Conversely, a slightly larger group of eight teachers conveyed a commitment to continuous development, indicating a proactive approach to enhancing their expertise. Meanwhile, four teachers acknowledged their expertise but did not categorize themselves as experts. Additionally, three teachers explicitly stated their experience in the field. This spectrum of responses underscores the varied self-perceptions among teachers regarding their expertise, with a significant emphasis on continuous improvement and development.

Ayşe: "In teaching, it's a constantly evolving situation; you have to keep up with the times. That's why you need to keep improving yourself. I cannot see myself as an expert, but I am experienced. However, one must always strive for improvement, let me put it that way".

The teachers' responses reveal a diverse spectrum of self-perceptions regarding expertise, with some expressing confidence as experts and others emphasizing a commitment to continuous development, highlighting the dynamic nature of the teaching profession. Ayşe's reflection underscores the evolving nature of teaching, emphasizing the need for continual self-improvement and a humble acknowledgment of experience over expertise.

Theme 7. Professional development

We inquired with the teachers about their efforts to enhance their knowledge or skills, revealing a range of approaches to professional development. Six teachers emphasized their commitment to pursuing an academic career, demonstrating dedication to advancing their expertise within the educational field. Attending training sessions emerged as a prevalent strategy, with four teachers actively participating to stay informed about the latest pedagogical practices. An equal number of teachers highlighted the significance of reading books for continuous learning and improvement. Notably, personal effort was underscored by four teachers, signifying proactive engagement in self-directed learning. Additionally, two teachers expressed their intent to apply or share the acquired knowledge, reflecting a collaborative approach to professional growth. This diversity of strategies underscores the multifaceted nature of professional development among the teachers, demonstrating their commitment to staying current and continually evolving in their roles.

Demet: "I am still working to improve myself. I am pursuing a Master's degree. I am not perfect, of course, but I keep track of innovations in my field and strive to implement them by keeping up with changes in my country and the world."

The teachers' diverse approaches to professional development highlight their dedication to staying current and continually evolving in their roles. Demet's pursuit of a Master's degree and commitment to implementing innovations showcase a proactive stance toward self-improvement, emphasizing the dynamic nature of their engagement with evolving educational practices.

3.2. Teacher views on teacher leadership roles outside the classroom

In order to delve into the diverse dimensions of teacher leadership outside the classroom setting, a series of themes were meticulously addressed during the interviews with educators. These encompassed:

(1) aiding administration, (2) participation in activities, (3) relationship with parents, (4) involvement in instructional processes, (5) involvement in school policies, and (6) involvement in school issues.

Theme 1. Aiding administration

The teachers' responses regarding their willingness to assist the school administration when needed reflect diverse perspectives. One teacher expressed reservations, stating they don't find it appropriate for teachers to help with management tasks. Another teacher found their stance dependent on the context, emphasizing the importance of relevance and alignment in their assistance. Four teachers indicated that teachers in their schools would be willing to help if it is made compulsory. On the other hand, a more significant number of seven teachers expressed a positive inclination, stating that there are teachers at their school who volunteer willingly.

Mehmet: *"They don't help unless forced, and voluntary assistance is minimal. If they are not compelled, they don't offer help for our school."*

Mehmet's observation aligns with a prevalent sentiment that voluntary assistance is limited without external pressure. This diversity of opinions highlights the need for open dialogue and collaborative decision-making to foster a supportive school community.

Theme 2. Participation in activities

In exploring the teachers' perspectives on their willingness to engage in activities that showcase leadership skills within the school, several noteworthy categories emerged from their responses. The majority of teachers, constituting 10 out of the 12 participants, expressed an eagerness to participate in non-administrative decisions, emphasizing the importance of collaborative decision-making within their teams. Additionally, 7 teachers highlighted their inclination to send students to competitions, indicating a commitment to fostering students' extracurricular achievements. A significant number of teachers, 6 in total, acknowledged a need for recognition, emphasizing the importance of appreciation in motivating their contributions. When the context was related to their specific subject areas, 4 teachers expressed a heightened interest in engaging in leadership activities. Meanwhile, 3 teachers emphasized the significance of being assigned tasks and involved in planning as part of their leadership roles. Engaging in

curriculum-related extracurricular activities and participating in projects were each mentioned by 2 teachers. Moreover, a notable trend was observed, with 5 teachers expressing willingness only if their involvement was voluntary, while 4 teachers indicated a readiness to participate even if it were compulsory. These findings illuminate the multifaceted nature of teachers' willingness to engage in various leadership activities within the school, underscoring the diversity of their motivations and preferences."

Ahmet: "You cannot evade legal duties; it is an official duty. In such matters, the principal issues a written assignment. If there are volunteers, they do it; if there are no volunteers, the principal officially assigns the task. She says, 'If no one volunteers, Ayşe, this task is yours,' and delegates it to her."

Ahmet candidly communicates the compulsion teachers often feel in undertaking assigned activities, indicating a shift from voluntary leadership to formal tasks mandated by the principal. Teachers' participation in school-wide teacher meetings, educational committees, and celebration events, as observed by Can (2009), aligns with the findings on teachers' willingness to engage in various leadership activities within the school.

Theme 3. Relationship with parents

In exploring the efforts made by teachers at the school to establish relationships with parents and the broader societal environment, several distinct categories emerged from the responses of the 12 teachers. A significant number of teachers, constituting 12 out of the 12 participants, emphasized the importance of engaging in social activities as a means to build and nurture connections with parents and the community. Four teachers mentioned involving parents through projects, while an equal number highlighted the significance of individual meetings as part of their approach. Daily communication and mandatory parent meetings were each cited by three teachers, indicating a commitment to regular interaction and organized parental involvement. Additionally, a notable emphasis on home visits, totaling three teachers, reflected a proactive approach in reaching out to parents in their home environments. Finally, two teachers emphasized the cultivation of a healthy relationship, and one teacher in a private school underscored communication by phone, albeit noting that it was not voluntary but rather a requirement from the management. These findings reveal a diverse range of strategies employed by teachers to establish meaningful connections beyond the classroom, showcasing their multifaceted approaches to leadership roles involving parental and societal engagement.

Feride: "Generally, we conduct home visits in the first grade to get to know the parents more closely. We visit their homes to understand the living conditions, both financially and the child's environment. We want to see their rooms, understand their financial situation, whether they have a room, and what items they have. This is done not only for the child to feel valued but also for us to see how they work and live in their environment. Almost all teachers, along with class mothers, participate in these home visits. Additionally, we organize occasional picnics towards the end of the school year."

Feride's insights encapsulate the essence of teacher leadership outside the classroom, portraying a dual commitment to both the emotional well-being and academic growth of students. Her dedication to making students feel valued goes beyond a formal duty, reflecting a genuine curiosity about the individual circumstances that shape their learning experiences. This illustrates the multifaceted nature of teacher leadership, emphasizing that building meaningful connections involves not only strategic approaches, such as home visits and social activities, but also a deep personal understanding of students' lives. Feride's perspective serves as a poignant reminder that effective teacher leadership extends beyond the academic realm, encompassing a holistic commitment to the overall development and well-being of each student.

Theme 4. Involvement in instructional processes

The analysis of teacher responses on Involvement in instructional processes reveals valuable insights into their roles and contributions within the school environment. Examining the breakdown of topics discussed by the teachers, it becomes evident that a significant portion, encompassing 10 teachers, revolves around the meticulous process of preparing and evaluating exam questions. This highlights the crucial role teacher's play in shaping the assessment landscape within the school. Moreover, the data shows that 5 teachers shed light on their involvement in activities contributing to their professional development, underscoring the importance placed on continuous learning within the teaching profession. Extracurricular activities emerge as another focal point, with 7 teachers discussing their participation in planning and executing these events, showcasing a commitment to enriching students' experiences beyond the standard curriculum. Lastly, the topic of involvement in administrative decisions garners insights from 7 teachers, emphasizing the varying degrees of engagement teachers have in shaping the broader educational framework at the school.

Kübra: "We teachers used to only implement exams and the prescribed curriculum. Administrative decisions, in particular, are not a concern for teachers; they are solely made by the administration. The school management does not have the authority to propose solutions to administrative issues, and teachers do not intervene in such matters."

Kübra's statement sheds light on a common perspective among teachers regarding administrative decisions and their limited involvement in such matters. It reflects a traditional hierarchical structure where teachers perceive themselves as implementers of established policies rather than active contributors to administrative solutions. In terms of teacher leadership outside the classroom, this perspective may signify a missed opportunity for collaborative decision-making.

The findings on teachers' roles in instructional processes, particularly the emphasis on exam preparation, professional development, and extracurricular activities, resonate with Can's (2009) observation that teachers tend to be more responsive to specific responsibilities. The detailed breakdown of topics discussed by teachers aligns with Can's assertion that teachers may not be as proactive and enthusiastic in creating independent projects.

Theme 5. Involvement in school policies

The teachers' viewpoints on their participation in various aspects of school policies reveal a nuanced landscape. Notably, "Neighborhood Pressure" and "Institutional Culture" are each mentioned by one teacher, indicating that teachers perceive minimal influence from external factors such as the community or the overall school environment in shaping policies. Three teachers discuss "Individual Action" and emphasize that there is no common attitude among teachers because each teacher primarily focuses on their own class.

Additionally, three teachers express their thoughts on both "Improving Student Behavior" and "Contribution to Policies." Regarding the former, they highlight meetings with parents as a strategy to address behavioral issues. Interestingly, the category "Guidance Counselor" is emphasized by four teachers, suggesting that teachers perceive guidance counselors, rather than themselves, as playing a more active role in policy-related matters. These teachers clarify that the responsibility for student discipline files lies with the school guidance counselor, who may seek assistance from teachers, particularly group leaders, or collaborate with the school administration. Furthermore, one of that teachers explains that the school discipline file falls within the sole responsibility of the guidance counselor. Finally, five teachers underscore the category "There is no such environment", accompanied by the statement "You are just an executor," indicating a sentiment among teachers that they predominantly function as implementers with minimal involvement in shaping broader policies.

Hasan contributes to the discussion by stating: *"In the school counseling committee, guidance counselors, and usually one teacher from each department, often the department heads, determine the school policy regarding the management of student behavior at the beginning of the academic year. Decisions are made and communicated to other teachers."*

Hasan's contribution highlights the role of a structured committee involving guidance counselors and department heads in determining school policies. This collaborative approach, if implemented effectively, could serve as a model for shared decision-making and distributed leadership within the school.

The analysis reveals diverse perspectives on teacher leadership beyond the classroom. Teachers emphasize individual action, limited external influence, and a notable role for guidance counselors in shaping school policies. The findings underscore the complex dynamics of teacher leadership, indicating potential areas for improvement in fostering a more inclusive and participatory environment.

Theme 6. Involvement in school issues

In the context of teacher involvement in school issues, the survey findings reveal diverse strategies employed by educators. One teacher underscores the importance of informal discussions and collaboration among teachers, creating an environment where they collectively tackle challenges specific to the school. On the other hand, another teacher emphasizes individual teacher initiative within the classroom, with educators expressing autonomy in

resolving specific issues without extensive collaboration. Notably, 5 teachers recognize the role of the school administration in addressing and resolving school-specific problems, pointing to instances where issues are elevated to or involve administrative intervention. Furthermore, 2 teachers place value on formalized settings like evaluation meetings or "zümre toplantıları," signaling a structured approach to problem-solving within the school context. However, a distinct perspective surfaces from 5 teachers who perceive a limited or nonexistent collaborative environment for addressing school-specific issues, suggesting a potential necessity for more structured mechanisms to enhance teacher involvement in broader school matters.

Fatma: "They report problems to the school administration and involve the guidance service. They sometimes activate the school-parent association to address specific issues unique to our school. We try to solve problems in this way, seeking consensus among ourselves, especially with the school principal."

Teachers exhibit diverse strategies in addressing school issues. Fatma emphasizes involving the administration, utilizing guidance services, and activating the school-parent association. Her approach aligns with collaborative problem-solving.

In conclusion, the exploration of teachers' perspectives on leadership roles both within and beyond the classroom reveals a nuanced educational landscape. When it comes to classroom leadership, teachers exhibit diverse strategies, ranging from emphasizing individual autonomy to fostering collaborative environments. The spectrum of approaches underscores the adaptability and varied philosophies within teaching practices.

In the realm of leadership roles outside the classroom, teachers engage in different strategies, including collaborative efforts, administrative involvement, and participation in structured meetings. These mechanisms reflect the multifaceted nature of addressing broader school issues. However, challenges emerge, as indicated by some teachers perceiving limitations in collaborative spaces.

In essence, the findings portray the dynamic nature of teacher leadership, requiring a delicate balance between individual agency and collective engagement. The complexities inherent in educational settings necessitate ongoing exploration and adaptation, emphasizing the continuous effort to enhance teaching practices and contribute meaningfully to broader school issues.

REFERENCES

- Berry, B., *Teacherpreneurs: A Bold Brand of Teacher Leadership for 21st-Century Teaching and Learning*. Science (New York). 340 (6130), 77-88, 2013
- Beycioğlu, K., *An Analysis of Teacher Leadership Roles in Elementary Schools (The Case Of Hatay Province)*, PHD Thesis, İnönü University Social Sciences, Turkey, 2009.
- Can, N (2010). The Effect of Administrators on Demonstrating Leadership Behavior and Teacher Leadership. *Journal Park*. 27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4769/65597> /(Accessed: 14.01.2024)
- Can, N. (2007). “Liderlik Davranışı ve Öğretmen Liderliğinin Gösterilmesinde Yöneticilerin Etkisi”. 16.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, (5-7 Eylül 2007) Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Bildiriler Kitabı 1; 627-634.
- Çelik, V., *Sınıf Yönetimi*, Ankara, Nobel Yayınları, 2003.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N., *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.), Sage, 2017.
- Crowther, F., Ferguson, M., & Hann, L., *Developing Teacher Leader: How Teacher Leadership Enhances School Success*. (2nd ed), Corwin Press, 2009.
- Danielson, C., The many faces of leadership. *Educational Leadership*, 65(1), 14–19, 2007.
- Frost, D., Judy, D. (2003). Teacher Leadership: rationale, strategy and impact. *School Leadership and Management*, 23(2); 173-186. DOI: 10.1080/1363243032000091940 /(Accessed: 14.01.2024)
- Katzenmeyer, M. H., & Moller, P. G. V., *Awakening the Sleeping Giant: Helping Teachers Develop as Leaders*, (3rd ed.). California: Corwin Press, 2009.
- Kilinc, A., Examining the Relationship between Teacher Leadership and School Climate. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14 (5), 1729-1742, 2014.
- Killion, J., Harrison, C., Colton, A., Bryan, C., Delehant, A., & Cooke, D. (2016). A Systemic Approach to Elevating Teacher Leadership. *Learning Forward*, 2016.
- Little, J. W. (1990). The Persistence of Privacy: Autonomy and Initiative in Teacher’s Professional Relations. *Teachers College Record*, 91(4), 509-536. <https://doi.org/10.1177/016146819009100403>/(Accessed: 14.01.2024)
- Little, J. W. (1990). The Persistence of Privacy: Autonomy and Initiative in Teacher’s Professional Relations. *Teachers College Record*, 91; 50-53.
- Spillane, J., Halverson, R., & Diamond, J., Investigating school leadership practices: A distributive perspective. *Education Researcher*, 30(3), 23-28, 2001.
- Tsai, K. C., Leadership recipes for promoting students’ creativity. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 3, 1–9, 2013.
- Tsai, kuan. Development Of The Teacher Leadership Style Scal. *Social Behavior And Personality*, 45(3), 477–490, 2017.
- Warren, L (2021). The Importance of Teacher Leadership Skills in the Classroom. *Education Journal*. Vol. 10, No. 1, pp. 8-15. doi: 10.11648/j.edu.20211001.12.

BALKANLARDA TÜRKLER VE ETKİLERİ

Prof. Dr Nurhan AYDIN¹, Perihan AKSU²

¹ Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

² Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans

Öğrencisi peri767689@gmail.com

ÖZET

Türkler Balkanlarda tarih boyunca etkili olmuştur. Bu bölgede yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte Türk kültürü ve dilinin etkisi de yayılmıştır. Ayrıca Balkanlarda Türklerin ekonomik ve siyasi faaliyetleri de dikkate değerdir.

Balkanlarda Türk varlığı binlerce yıl öncesine dayanır. Bölgede yerleşik halkların gözdesi olan Türkler, Orta Asya'dan göç ederek bu topraklara gelmiştir. Türklerin köklü tarihi ve kültürel birikimi, Balkan toplumları üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Binlerce yıl önce başlayan bu göç, Balkanlarda Türklerin kalıcı bir iz bırakmasına neden olmuştur. Bir dönem göçebelikle geçinen Türkler, Balkanlarda yerleşik hayata geçerek tarım ve ticaret alanlarında etkinlik göstermeye başladılar. Köyler ve şehirler kurarak yerleşik hayata adapte olan Türkler, bölge ekonomisine ve sosyal yaşama da katkı sağladılar. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk tüccarlar, Balkanlar üzerinden Avrupa'ya mal ticareti yaparak bölge ekonomisine canlılık kattılar.

Türklerin Balkanlara yerleşmesiyle birlikte Türk kültürü ve gelenekleri bu topraklarda köklü bir etkiye sahip oldu. Türk halk dansları, geleneksel müzik enstrümanları ve el sanatları gibi unsurlar Balkan kültüründe kendine özgü bir yer edindi. Bulgaristan; Yemek kültüründe Türk lezzetleri, geleneksel el sanatları, Arnavutluk, Türk müziği ve halk dansları, Romanya, Türk kahve kültürü, hamamlar, Yunanistan, Türk mutfağı ve geleneksel eşarp gibi kültürler hayatlarında yer edindi.

Türklerin Balkanlara yerleşmesiyle birlikte Türk dili bölgede yaygın bir şekilde konuşulmaya başladı. Türkçe, Balkan toplumlarının günlük hayatında, ticaretle ve eğitimde hala kullanılan önemli bir dildir.

Balkanlar, Türklerin ekonomik faaliyetleri için önemli bir platform haline gelmiştir. Türk girişimciler, tarım, sanayi, ticaret ve turizm gibi sektörlerde aktif olarak faaliyet göstermektedir. Balkanlar üzerinden ihracat ve ithalat faaliyetleri yaparak bölge ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkler, Balkanlarda siyasi alanda da etkinlik göstermiştir. Bu etkinlikler, Türklerin demokratik haklarına sahip çıkması ve topluluklarının çıkarlarını korumasıyla öne çıkmaktadır.

Balkanlarda Türk toplumunun sosyal yapısı, Türk toplumunun değerleri ve gelenekleri etrafında şekillenmiştir. Türklerin dayanışma kültürü ve aile yapısı, Balkanlarda güçlü bir sosyal ağın oluşmasını sağlamıştır.

Balkanlarda Türk toplumunun önem verdiği konulardan biri de eğitimidir. Türkler, çeşitli eğitim kurumları kurarak Türkçe ve Türk kültürü eğitimi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Ekonomi, Siyaset, Eğitim, Balkanda Türkler.

ACTIVITIES OF TURKS IN THE BALKANS

SUMMARY

Turks have been influential in the Balkans for a long history. As they settled in this region, the influence of Turkish culture and language spread. In addition, the economic and political activities of the Turks in the Balkans are also noteworthy.

Turkish presence in the Balkans dates back thousands of years. Turks, who are the favorite of the people settled in the region, migrated from Central Asia and came to these lands. The deep-rooted historical and cultural background of the Turks has left a deep impact on the Balkan societies.

This migration, which started thousands of years ago, left a permanent mark on the Turks in the Balkans.

Turks, who once lived as nomads, settled in the Balkans and began to show activity in agriculture and trade. Turks, who adapted to settled life by establishing villages and cities, also contributed to the regional economy and social life. Especially during the Ottoman Empire, Turkish merchants added vitality to the regional economy by trading goods to Europe through the Balkans..

With the settlement of the Turks in the Balkans, Turkish culture and traditions had a deep-rooted impact on these lands. Elements such as Turkish folk dances, traditional musical instruments and handicrafts have gained a unique place in Balkan culture. Bulgaria; In food culture, cultures such as Turkish delicacies, traditional handicrafts, Albania, Turkish music and folk dances, Romania, Turkish coffee culture, baths, Greece, Turkish cuisine and traditional scarves took place in their lives.

With the settlement of the Turks in the Balkans, the Turkish language began to be widely spoken in the region. Turkish is an important language still used in the daily life, trade and education of Balkan societies.

The Balkans have become an important platform for the economic activities of the Turks. Turkish entrepreneurs are actively operating in sectors such as agriculture, industry, trade and tourism. It contributes to the development of the regional economy by carrying out export and import activities through the Balkans.

Turks were also active in the political arena in the Balkans. These events stand out because they protect the democratic rights of Turks and protect the interests of their communities.

The social structure of the Turkish society in the Balkans is shaped around the values and traditions of the Turkish society. The solidarity culture and family structure of the Turks enabled the formation of a strong social network in the Balkans.

One of the issues that the Turkish society in the Balkans attaches importance to is education. Turks provide Turkish and Turkish culture education by establishing various educational institutions.

Key Words: Turkish Culture, Economy, Politics, Education, Turks in the Balkans

GİRİŞ

Türklerin Balkanlara gelişi ile başlayan bu tarihi yolculukta, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda etkisi büyük olmuştur. Türklerin sınırlarını genişletmesiyle birlikte Balkanlarda Türk toplulukları oluşmuş ve Türk kültürü buraya da yayılmıştır. Bugün hala Balkanlarda Türkçenin kullanımı ve Türklerin bıraktığı tarihi miras görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda büyük bir siyasi kontrol sağlamış ve bölgede uzun yıllar hüküm sürmüştür. Bu sayede Türklerin etkisi burada derinleşmiştir. Osmanlı

İmparatorluğu'nun Balkanlarda bıraktığı kültürel miras, bugün hala hissedilmektedir. Türk mutfağı, müziği ve sanatı bölgede önemli bir etkiye sahiptir. Osmanlı yönetimi, İslam dinini yaymak ve Türkçeyi kullanmak için çaba sarf etmiştir. Bu da Balkanlarda Türk kültürünün daha da kökleşmesine yol açmıştır. Balkanlarda Türk toplulukları, Türk kültürünü ve dilini korumak için önemli bir rol oynamıştır. Bu topluluklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra bile varlıklarını sürdürmüş ve Balkanların kültürel çeşitliliğine katkıda bulunmuşlardır. Balkan ülkelerinde Türkçe kelimelerin kullanımı hala yaygındır. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisinin bir göstergesidir ve Türk kültürünün Balkanlardaki varlığını sürdürdüğünü gösterir¹.

Türklerin Balkanlara gelişi, bölgenin tarihini ve kültürünü derinden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda etkisi siyasi, kültürel ve dilsel olarak önemli bir rol oynamıştır. Türk kültürü, Balkanlarda Türklerin etkisiyle yayılmış ve hala varlığını sürdürmektedir. Balkan ülkelerinde hala Türkçe kelimelerin kullanımı yaygındır ve Türk kültürünün izlerini göstermektedir. Balkanlarda birçok Türk yapısı kale bulunmaktadır. Bu kaleler tarihi bir miras olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Türk kültürüne ait geleneksel kıyafetler Balkanlarda günümüzde de giyilmektedir ve bölgedeki Türklerin kimliklerini yansıtmaktadır. Osmanlı mimarisi, Balkanlarda izlerini bırakmış ve bu bölgenin mimari tarzını etkilemiştir. Türk mutfağı, Balkanlarda önemli bir yere sahiptir. Baklava, kebab ve çorba gibi lezzetler bölgede popülerdir. Türk müziği ve dansı, Balkanlarda hala canlı bir şekilde devam etmektedir. Özellikle zeybekler ve horonlar bölgenin karakteristik danslarıdır. Türk halk hikâyeleri ve efsaneleri, Balkanlarla paylaşılan ortak bir kültürel zenginliği yansıtır. Balkanlarda Türklerin tarihi mirası ve etkisi günümüzde canlıdır. Türk kültürü, dil ve gelenekler gelecek nesiller tarafından korunacak ve Balkanların kültürel çeşitliliğini zenginleştirmeye devam edecektir².

Balkan Türkleri

Balkan Türkleri, Balkanlar'da yaşayan Türk kökenli insanları ifade eder. Hem tarihi hem kültürel olarak zengin bir mirasa sahipler. Bu bölgedeki Türkçe lehçeleri, benzersiz bir tarih ve kültürü yansıtır. Ayrıca, Balkan Türkleri toplumsal yapısı ve büyük göç dalgalarıyla da

¹Cemile UZUN, Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu, ÜSKÜP/MAKEDONYA (2018)

² Süleyman DOĞAN, **Balkanlarda Türk İzleri**, Tarih Kültür Dergisi, (2009), S.13-17

tanınır. Balkanlar, Türklerin tarih boyunca güçlü bir etkiye sahip olduğu bölge olarak öne çıkıyor. Edebiyatları ve buradan çıkmış önemli kişilerle de öne çıkarlar.

Coğrafi konumu, tarihçe ve göç dalgaları, kültürel etkiler, dil ve edebiyat, mimari ve sanat, gelenek ve görenekler gibi farklı alanlarda Türklerin izleri görülebilir.

Türkler ve Balkanlar arasındaki ilişkiler tarihi geçmişe dayanır. Bu ilişkiler, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarda gelişmiştir³.

Balkan Türklerinin tarihi derin köklere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun fethiyle Balkanlar'a gelmeye başlayan Türkler, bölgede uzun süre hüküm sürmüşlerdir. Balkan Türkleri, bu topraklarda önemli medeniyetler inşa etmiş, tarihi olaylara tanıklık etmiştir⁴. Osmanlı balkan şehirlerinin gelişiminde padişahlar, eşleri, kızları ve diğer devlet ricali tarafından tesis edilen evkafın rolü büyüktür. Bu geleneğin Üsküp'te de sürdürüldüğü özellikle camii, medrese, han, hamam, tekke, zaviye gibi dinî ve sosyal eserlere ait evkafın varlığından anlaşılmaktadır⁵.

Türklerin Balkanlar'da etkili olmasında coğrafi konumun büyük rolü vardır. Balkanlar, Doğu ve Batı arasında köprü görevi görmüştür. Bu stratejik konum, Türklerin burada güçlü bir varlık sergilemesine olanak sağlamıştır. Balkan şehirleri ile Türk şehirleri arasında kardeş şehir ilişkileri sıkça kurulur.

Tarihçe ve Göç Dalgaları

Balkanlar'da Türklerin etkisi, tarih boyunca farklı göç dalgalarıyla şekillenmiştir. Göktürkler, Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu gibi Türk devletleri, Balkanlar'da uzun süre hüküm sürmüş ve Türk kültürünü buraya taşımıştır.

Türk kavimlerinin Asya'dan göç edip Anadolu ve Balkanlara yerleşmelerini de tarihi olayların akışı içinde doğal ve normal yollardan olmuştur.

Mecburi göçler; Türklerin Osmanlı İmparatorluğu döneminden Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında mecburi göç etmek zorunda kaldıkları dönemlerdir.

³ Elena İvanova, (Bulgarca'dan çeviren: Esin Osmanoğlu), Balkanlarda Mimarlık, mimarlık, s. 316, Ankara, (2004).

⁴**Mehmet İnbaşı , Balkanlarda Türkler ve Türk Mirası, Türk Yurdu (2011) , Yıl 100 - Sayı 287.**

⁵ Ali Karahan, Balkanlarda Bir Türk Şehri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s.339

Gönüllü göçler; Balkan Türkleri, zaman zaman kendi istekleriyle de göç etmişlerdir. Ekonomik nedenler, iş fırsatları ve daha iyi yaşam koşulları göç sebepleri arasındadır⁶.

Kültürel etkileşim

Balkan Türkleri, göç ettikleri bölgelerde yerel kültürlerle etkileşim içinde olmuş ve kendi kültürlerini korurken yeni kültürel öğeleri de benimsemişlerdir⁷. Dil ve Edebiyat alanında yerel kültürle etkileşim halinde olmuştur.

Dil; Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi dili olan Osmanlıca, Balkanlar'ın tarihine derin bir etki bırakmıştır. Osmanlıca, bölgede günümüzde kullanılan bazı kelimelerin kökenini oluşturur.

Türkçenin Balkanlarda konuşulan farklı lehçelerini kullanır. Balkanlar'daki diğer toplumlarla etkileşim sonucunda, Balkan Türkçesinde yerel unsurlar da bulunur. Balkan Türkleri, Türkçeyi ana dilleri olarak konuşmayı sürdürürler ve dilin gelişimine katkıda bulunurlar⁸.

Türkçe; Balkanlar'da konuşulan diller arasında yer alır. Özellikle Tuna Nehri'nin doğusundaki bölgelerde Türkçe konuşulmaktadır. Balkanlar, Türkçenin ve Türk kültürünün hala yaşatıldığı bölgelerdir. Balkanlar'da Türkçenin günümüzde de konuşulduğu yaygın bölgeler ve Türk kültürünün izleri görülür.

Kaynağını zengin halk kültüründen alan Balkanlar Türk şairleri, şiirlerinde aruzun yanı sıra, heceyi ve serbest nazım tarzlarını benimsemişlerdir. Bu manzumelerde yer yer Rumeli şivesinin izlerine rastlansa da esas itibarıyla dil her zaman Anadolu Türkçesi olmuştur⁹.

Edebiyat; Türk edebiyatının Balkanlar üzerindeki etkisi büyüktür. Türk şairlerinin eserleri halen bu bölgede okunmaktadır. Balkan ülkelerinin edebiyatında Türk motiflerine sıkça rastlanır. Balkan Türklerinin edebiyat geleneği, Türkçenin Balkanlarda konuşulan farklı lehçelerinden etkilenmiştir. Şiir ve hikâye anlatıcılığı ön planda olmakla birlikte, roman ve tiyatro gibi türlerde de eserlere rastlanır.

Balkanlar, Türk şiir ve edebiyatının yetiştirdiği birçok önemli şair ve yazarın memleketi olmuştur. Bu isimler, Türk edebiyatına önemli katkılar sağlamıştır¹⁰.

⁶ Mustafa Hatipler, Cumhuriyet Dönemi Balkan Göçlerinin Sosyal Politikalar ile İlişkileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 423 Aralık 2018 Cilt 20 Sayı 2 (423-445) s.425-428

⁷ Yavuz ERCAN, Balkan Türkleri ve Bulgarlar, Belleten, (1990), Cilt: 54, Sayı: 209, SS.297 – 308, s.298.

⁸ Hayriye süleymanoğlu Yenisoğ; Bulgaristan Türkleri Şiiri. Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı V. (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), Sayı: 531, Ankara 1996, s.449.

⁹ Rıdvan Canım “ Yirmibirinci Asrın Basında Balkanlarda Yasayan ve Türkçe Yazan Şairler” Atatürk Üniversitesi, Araştırma Enstitüsü Dergisi, sayı.16 Erzurum.(2001) s. 82

¹⁰ Oran, B. (1993a). “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik” (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya

Balkanlar, zengin tarihçesi ve kültürel mirasıyla dikkat çeken bir bölgedir. Türkler, bu coğrafyada uzun yıllardır varlık göstermiş, tarih boyunca birçok önemli Türk şair ve yazarına ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgede yetişen sanatçılar, edebiyat dünyasında iz bırakan işlere imza atmışlardır. Balkanlarda Türk şairler ve yazarlar, kültürel etkileşim, edebi akımlar ve önemli eserleriyle büyük bir değere sahiptir. Balkanlarda birçok önemli Türk şahsiyetler doğmuş veya etkili olmuştur. Bu isimler arasında tanınmış devlet adamları, sanatçılar ve bilim insanları yer almaktadır¹¹. Bu önemli şahsiyetler arasında ve ilki M. Kemal Atatürk olmaktadır. Atatürk;

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan büyük lider Mustafa Kemal Atatürk 1881 yılında Selanik'te Kasımiye mahallesi, Islahane caddesinde şimdi müze olan evde doğdu. Babası Ali Rıza Efendi ve annesi Zübeyde Hanım'dır. (1881, Selanik, Osmanlı İmparatorluğu - 10 Kasım 1938, İstanbul, Türkiye), Türk asker, devlet adamı, Türk Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır. Balkan Savaşları'nda da önemli başarılar elde etmiştir¹².

Şairlerinin büyük bir çoğunluğunun öğretmen şairler oluşu ve rejimin baskılarından bunalan bu insanların Türkiye'ye göç etmiş olmalarıdır. Genelde Bulgaristan'da yaşayan Türk toplumunun sosyal problemleri, sıkıntıları, paylaşılan acılar, sıra hasreti, vatan ve millet sevgisi ve dolayısıyla milli duygular ve duygulanmalar, çocuk duyarlılıkları, tabiat güzellikleri ele alınan belli başlı temalar olarak dikkati çeker. Şairlerin, bir milletin var olma mücadelesi sürecinde ne kadar önemli bir konuma sahip oldukları görülmüştür¹³.

Bu arada; Türk müziği, Balkan ülkelerinin müzikal zenginliğine katkıda bulunmuştur. Geleneksel Türk müzik enstrümanları hala balkan müziğinde kullanılmaktadır. Türk ritim ve melodileri, Balkan müziğinin tarzını etkilemiştir. Ortak müzik ve dans ritimleriyle Balkanlar, eşsiz bir kültürel deneyim sunar¹⁴.

Mimari ve Sanat ise;

Osmanlı mimarisi, Balkanlar'da birçok etkileyici yapıyı ortaya çıkarmıştır. Selimiye Camii, Arnavutluk'taki Osmanlı köprüleri ve daha birçok örnek, bu dönemin izlerini taşır.

ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 48, No:1-4, Ocak-Aralık, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını.

¹¹ Erman Artun, "Balkanlarda Destan Söyleme Geleneği ve Prizrenli Âşık Ferki'nin Destanları", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi.

¹² Alaattin UCA, Atatürk'ün Doğumu ve Çocukluk Yılları (1881-1893), A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 31 Erzurum 2006, SS. 1-13, S.3.

¹³ Rıdvan Canım "Yirmibirinci Asrın Basında Balkanlarda Yasayan ve Türkçe Yazan Şairler" s.86

¹⁴ Süleyman, Senel, "Aşık Edebiyatı ve Musikisinde Destan", TDK İslam Ansiklopedisi, İstanbul, (1994). s.209

Balkanlarda Türk sanatının, özellikle el sanatlarının izlerini görebilirsiniz. Balkan Türkleri, el sanatlarında da üretkenlerdir. Dokuma, seramik, ahşap oymacılığı gibi el becerileriyle özgün ve zarif eserler ortaya çıkarırlar.

Ebru, Türk sanatının önemli bir parçasıdır. Balkanlar'da da ebru sanatına ilgi büyüktür ve bu sanatın örnekleri görülebilir¹⁵.

Ayrıca; Balkan Türklerinin kültürü, gelenek ve göreneklerle yoğrulmuştur. Özel günlerde düzenlenen festivaller, müzik ve dans gibi etkinliklerle kültürleri canlı tutulur. Balkanlar'da Türk geleneksel festivalleri ve dini bayram kutlamaları yoğun bir şekilde yaşanır¹⁶.

Halk oyunları, Balkanlar'da önemli bir kültürel etkiye sahiptir. Türk halk oyunları, Balkan halk oyunlarına da önemli bir etki yapmıştır. Balkanlar'da Türk düğün ritüelleri günümüzde de sürdürülmektedir. Gelin alma, çeyiz alışverişi gibi gelenekler bu bölgede yaygındır¹⁷.

Yemek Kültürü ve Mutfağı'na baktığımızda ise;

Türk mutfacı, Balkanlarda yaygın olarak benimsenmiştir. Balkan ülkelerinde Türk tatlıları ve kebaplarının tüketimi yaygındır. Türk çayı, Balkanlar'da popüler bir içecektir. Balkanlar'da Türk mutfacının etkisi, lezzetli yemekler ve özel tatlarla kendini gösterir. Balkan Türkleri'nin mutfak kültürü, lezziz yemeklerle doludur. Börek, pilav, kebab gibi Türk mutfacının zengin lezzetleri, Balkan Türklerinin sofralarını süsler.

Türk kültüründe önemli bir yer tutan misafirperverlik Balkanlar'da da önemlidir. Misafirler, Balkan toplumunda özel bir statüye sahiptir.

Türk kahve kültürü, Balkanlar'da günümüzde yoğun bir şekilde yaşatılmaktadır. Türk kahvesi, bu bölgede geleneksel bir içecek olarak tüketilir.

Türk şekerlemeleri, Balkanlar'da da popülerdir. Lokum, yassı şeker gibi lezzetler Balkan mutfacında da kendine yer bulmuştur¹⁸.

Toplumsal Yapıda ise;

Balkan Türkleri için aile çok önemlidir. Aile bağları güçlüdür ve aile büyükleri saygı gören lider konumundadır.

¹⁵ Elena İvanova, Balkanlarda Mimarlık, s. 316

¹⁶ M. Sabri Koz, "Aşık Edebiyatında Destan ve Destan Konuları", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüş 2, Konya, (1985). S.95-98

¹⁷ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu; Bulgar Folklorunda Türk Folkloru Etkileri Bilgil Bilim ve Kültür Dergisi Sayı: 2, Ankara 1996, s.142.

¹⁸ Hasan Eren, Balkan Ülkelerinde ve Macaristan'a Türkoloji Çalışmaları Dünyada Türkçülük Araştırmaları ve Türkiye Marmara Üniversite Yayını İstanbul 1987, s. 5. S. 74-82

Balkan Türkleri, toplumlarıyla birlikte sıkı dayanışma içindedir. Ortak değerlere sahip olma, birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirir

Türk etkisi Balkanların sadece kültürel ve tarihi alanlarında değil, günlük yaşamda da görülebilir. Türk mutfağı, müziği, dansları ve diğer birçok yönü Balkan halkının hayatının bir parçası olmuştur. Balkan Türkleri, çeşitli mesleklerde faaliyet gösterirler. Tarım, ticaret, eğitim ve sağlık sektöründe etkin rol oynarlar. Bulgaristan'daki rejimin yıkılması ve değişmesi bu ülkedeki Türk azınlığı rahatlaması açısından olsun, tehdit algılaması biçiminde olsun Türkiye açısından hem dostluk hem de ticari ilişkilerin gelişmesini doğurdu. Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ticaret hacmi, her geçen gün artmaktadır¹⁹. Türkiye, Balkan turistlerin popüler destinasyon²⁰larından biridir ve Balkanlar da Türk turistler için cazip bir seyahat bölgesidir²¹.

Sonuç olarak, Rumeli'ye adım atan Osmanlılar, bu bölgede en etkin devlet olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mübadele Kanunu ile Balkanlara yerleştirilmiş olan Türkmenlerin bir kısmı tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir. Buna rağmen günümüzde Makedonya, Arnavutluk, özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'da pek çok Türk vatandaşı varlıklarını sürdürmektedirler. Balkanlar için Türkiye bir umut çünkü Osmanlının mirası her yerde canlı tutulmaya çalışılıyor. Verimli topraklara sahip olan balkanlarda ticaret canlı tutuluyor. Balkanların tarihi, coğrafi ve stratejik yapısı Türkiye için önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye tarihi ve bölgesel vazifesi olarak bu bölgede aktif rol oynamıştır Türkiye akılcı politikaları takip etmiş yatırımlar yapmış dil ve eğitime önem vermiştir. Türkiye balkanlarda kültürel değerlerini ve tarihi mirasının yaşatmıştır. Kültürel ve tarihi bağı olan Türkiye balkanlarla akılcı politikalarını günümüzde de sürdürmüştür ve sürdürmeye de devam etmektedir.

¹⁹ Baskın Oral, Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (1995). ss. 271-278, s.272

²⁰ Destinasyon, turizm sektörünün en önemli bileşimlerinden biridir. Kelime anlamı ile destinasyon, varış yeri, gidilecek yer anlamını taşımaktadır

²¹ Saatçi (Suphi) "Kerkük ile Kıbrıs ve Balkanlarda Yaşayan Türk Topluluklarının Edebiyatları Arasında Var olan Benzerlikleri", 2. Uluslararası Kıbrıs Balkan Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildiriler, İzmir.

Kaynakça

ARTUN, Erman, “Balkanlarda Destan Söyleme Geleneği ve Prizrenli Âşık Ferki'nin Destanları”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi.

CANIM, Rıdvan, (2001). “Yirmibirinci Asrın Basında Balkanlarda Yasayan ve Türkçe Yazan Şairler” Atatürk Üniversitesi, Araştırma Enstitüsü Dergisi, sayı.16 Erzurum.(2001)

DOĞAN, Süleyman, (2009). Balkanlarda Türk İzleri, Tarih Kültür Dergisi.

ERCAN, Y. (1990). Balkan Türkleri ve Bulgarlar, Belleten, 54(209), 297-308

EREN, Hasan, (1987). Balkan Ülkelerinde ve Macaristan'a Türkoloji Çalışmaları. Dünyada Türkçük Araştırmaları ve Türkiye. Marmara Üniversite Yayını İstanbul.

HATİPLER, Mustafa, (1996). Cumhuriyet Dönemi Balkan Göçlerinin Sosyal Politikalar ile İlişkileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 423 Aralık 2018 Cilt 20 Sayı 2 (423-445) s.425-428

İNBAŞI, Mehmet , (2011) . Balkanlarda Türkler ve Türk Mirası, Türk Yurdu, Yıl 100 - Sayı 287.

İVANOVA, Elena, (2004). (Bulgarca'dan çeviren: Esin Osmanoğlu), Balkanlarda Mimarlık, mimarlık, Ankara,

KARAHAN, Ali, (2018). Balkanlarda Bir Türk Şehri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ORAL, Baskın, (1995). Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, ss. 271-278.

ORAN, Baskın. (1993). “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik” (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 48, No:1-4, Ankara Üniversitesi SBF Yayını.

SAATÇI (Suphi) “Kerkük ile Kıbrıs ve Balkanlarda Yaşayan Türk Topluluklarının Edebiyatları Arasında Var olan Benzerlikleri”, 2. Uluslararası Kıbrıs Balkan Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildiriler, İzmir.

SÜLEYMANOĞLU Y. Hayriye, (1996). Bulgar Folklorunda Türk Folkloru Etkileri. Bilig. Bilim ve Kültür Dergisi Sayı: 2, Ankara.

SÜLEYMANOĞLU, Y. Hayriye, Bulgaristan Türkleri Şiiri. Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı V. (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), Sayı: 531, Ankara.

UCA, Alaattin, (2006). Atatürk'ün Doğumu ve Çocukluk Yılları (1881-1893), A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı. 31 Erzurum.

UZUN, Cemile, (2018). Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu, Üsküp/Makedonya.

TEKİRDAĞ MÜZESİNDEKİ KORİNTH SÜTUN BAŞLIKLARI¹

Ayten DURGUT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sanat Tarihi: ORCID: 009-008-4520-3596

ÖZET

Bizans imparatorluğu'nda sütun başlıkları genellikle üç ana tipte karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Dor, İyon ve Korinth sütun başlıklardır. Dor sütun başlıkları genellikle sade ve minimalist bir tasarıma sahipti, düz bir tabana sahiptir. İyon sütun başlıkları ise Dor tipine kıyasla daha süslü ve detaylı bir tasarıma sahiptir. Korinth sütun başlıkları ise en süslü ve detayları önemsenerek işlenmiş sütun başlığıdır. Korinth başlıklarının Yunanistan'da İ.Ö.5.yüzyılın sonunda ortaya çıkışından sonra Korinth düzeni Roma İmparatorluk çağına değin çeşitli yapılarda kullanılmış ve Bizans döneminde de en çok tercih edilen türlerden biri haline gelmiştir. Korinth başlıkların çekirdeğini abakusun altındaki bir dudak bölümü ile çıkıntı yapan bir sepet formu kalathos oluşturur. Bu kalathos yüzeyinin ortasında halka biçiminde başlıkları olan iki adet kaulis bulunur. Kaulislerin her biri akanthus yapraklarından oluşan kadeh biçimindeki kapalı yaprak demetlerini taşır. Kalathos yüzeyinin üst bölümünde ise kapalı yaprak demetlerinden büyüyen bitki sapları vardır. Bunlardan içeriye dönerek kalathos dudağının altında spiral oluşturanlar volüt olarak adlandırılırlar. Kalathos ise alt yaprak ve üst yaprak çelengi olmak üzere iki yaprak çelengindeki akanthus yaprakları ile sarılmaktadır.

Tekirdağ, Bizans döneminde önemli bir liman şehri olarak stratejik konumu nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Şehir, Konstantinopolis'i Balkan Yarımadası'na bağlayan ana ticaret yolları üzerinde yer alması nedeniyle ticaretin ve deniz taşımacılığının merkezi haline gelmiştir. Önemli ulaşım ağı üzerinde bulunan şehir Erken Bizans döneminde de yoğun iskân edildiğini tarihi kaynaklar ve seyyahların verdiği bilgilerden anlıyoruz. Bu öneme karşın şehrin bizans dönemine ait arkeolojik veriler sınırlıdır. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde yer alan 16 Korinth sütun başlığı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma alanımızda incelediğimiz Korinth başlıkları müzenin bağçesinde sergilenmekte ve müzeye nereden getirildiği bilinmemektedir. Bu durum eserlerin tarihlenmesinde ve değerlendirilmesinde önemli bir sorun oluşturmaktadır. Tarihsel bağı kopmuş bu eserlerin hangi yapılarda, hangi dönemde kullanıldığı, üretim yeri gibi birçok soru cevapsız kalmaktadır. Ve bu durum Tekirdağın Bizans dönemi mimarisinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışmanın amacı başlıkları üslup ve formlarını tanımlayıp benzer üslup ve form özelliği gösterenler ile tarihlenmektir. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'ndeki Korinth başlıklarının tamamı Erken Bizans dönemine tarihlenmektedir. Başlıklarda kullanılan mermer türleri ise gri damarlı beyaz ve beyaz mermerdir.

Anahtar Kelimeler: Tekirdağ, Mimari plastik, Sütun başlığı, Korinth tipi sütun başlıkları, Bizans Dönemi.

ABSTRACT

Tekirdağ was of great importance due to its strategic location as an important port city during the Byzantine period. The city has become the center of trade and maritime transport as it is located on the main trade routes connecting Constantinople to the Balkan Peninsula. 16 Corinthian column capitals in Tekirdağ Archeology and Ethnography Museum constitute the subject of our study.

Column headings in the Byzantine Empire generally appear in three main types. These are Doric, Ionic and Corinthian column headings. Doric capitals generally had a simple and minimalist design, with a flat base.

¹ Bu makale Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda ve Prof. Dr. Ayşe Çaylak TÜRKER tarafından hazırlanmakta olan "Tekirdağ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

Ionic column capitals had a more ornate and detailed design compared to the Doric type. Corinthian column capitals are the most ornate column capitals that are processed with attention to detail. After the emergence of Corinthian capitals in Greece at the end of the 5th century BC, the Corinthian order was used in various structures until the Roman Imperial age and became one of the most preferred types in the Byzantine period. The core of the Corinthian capitals is a basket-shaped kalathos protruding with a lip section below the abacus. In the middle of this kalathos surface, there are two kaulis with ring-shaped caps. Each caulis bears a cup-shaped closed leaf bundle of acanthus leaves. In the upper part of the Kalathos surface, there are plant stems growing from closed leaf bundles. The ones that turn inward and form a spiral under the kalathos lip are called volutes. Kalathos, on the other hand, is wrapped with acanthus leaves in two leaf wreaths, the lower leaf and the upper leaf wreath.

The Corinthian capitals we examined in our study area are exhibited in the garden of the museum, and it is not known where they were brought to the museum. This situation creates a significant problem in the dating and evaluation of the works. Many questions remain unanswered, such as in which buildings and in which period these works, whose historical ties have been weakened or broken, were used, and where they were produced, making it difficult to understand the Byzantine period architecture of Tekirdağ. The aim of this study is to define the styles and forms of the titles and to compare and date them with dated examples showing similar style and form characteristics. The Corinthian capitals in the Tekirdağ Archeology and Ethnography Museum date back to the Early Byzantine period. The types of marble used in the headboards are white and white marble with gray veins.

1. Giriş

Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesindeki sütun başlıklarından sayıca en yoğun grubu on altı örnek ile Korinth başlıklar oluşturmaktadır. Korinth mimarlık düzenin en önemli ögesini oluşturan Korinth sütun başlıklarının Roma döneminde yaygın kullanım alanı olduğu arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır.² Önemli ulaşım ağı üzerinde yer alan Doğu Trakya bölgesinde, Roma yolları, Bizans döneminde de önemini korumuş “Via Militaris” ve “Via Egnatia” karayollarının rotaları genel hatları ile korunmuş, ancak zaman içinde meydana gelen sınır değişiklikleriyle birlikte rotalarda değişiklikler oluşmuştur (Külzer, 2008, 184). Eski Trakya eyaleti Europe'nın alanı bugün beş modern Türk eyaletine kadar uzanmaktadır: başlangıçta, Propontis boyunca, Silivri'nin (Selymbria) ötesinde, yaklaşık olarak Eski Ereğli'ye (Palaia Herakleia) kadar uzanan İstanbul ilinin Avrupa kısmını kapsamaktadır. Karadeniz'de Karacaköy'ün kuzeyindeki bölgeye ve Tekirdağ ilinin tamamına kadar uzanır, Şarköy'ün batısında (Peristas) Marmara Denizi'nde sona erer ve kuzeyde Hayrabolu'nun (Chariu-polis) ötesine uzanır. Trakya Khersonesos'unun tamamı ve Kadıköy-Evrese'nin (Afrodisias) kuzeyindeki Saros Körfezi (Melas Kolpos) çevresindeki kıyılar, adını; antik

² Korinth sütun başlıklarının Roma imparatorluğu dönemine ait örnekleri, sınıflamaları ve tarihlendirmeleri için bkz. Heilmeyer, 1970; Fischer, 1990; Kahler, 1939; İdil, 1984, 1-49; Başaran, 1997, 1-52.

Abydos'tan çok da uzak olmayan, Hellespontos'un Asya yakasındaki Osmanlı kalesinden alan Çanakkale iline bağlıdır. Körfezin Saros'tan Hebros üzerindeki Enez'e (Ainos) kadar olan kuzey kıyısı artık Edirne iline aittir, eski Avrupa'nın geri kalanı bugünkü Kırklareli ilinin güney kısmını oluşturur; Buradaki sınır, Trakya'nın Haimimontos bölgesinin bir parçası olan Babaeski (Bulgarophyon) ve Pınarhisar (Brysis) kasabalarının güneyinden geçiyor ancak Kıyıköy (Medeia) ile Lüleburgaz'ı (Arkadiupolis) kapsıyor. Bizans eyaletinin toplam alanı neredeyse 16.000 km idi (Külzer, 2008, 64).

Hristiyanlığın Doğu Trakya'daki başlangıcı efsanelere dayanmaktadır. Bu efsanelerin izleri, birinci yüzyılda Pontos'a giderken Argyropolis'te bir süre kaldığı ve burada Stachys'i Bizans'ın ilk piskoposu olarak kutsadığı söylenen havari Andreas'a kadar uzanır. Havariler arasında ilk çağrılanlar da o zamanlar Perinthos olarak anılan Herakleia'ya gelerek Nasıralı İsa'nın 72 havarisinden biri olan Apelles'i şehrin ilk piskoposu olarak atadılar (Külzer, 2008, 173). Trakya'nın kilise temsilcileri, İmparator I. Theodosios (379-95) tarafından 381 yılında Konstantinopolis'te toplanan ekümenik konsilde başkent Konstantinopolis, Herakleia Piskoposunun dini üstünlüğünden kurtulmuştur. Ve bu dönemde sadece Konstantinopolis piskoposunu atama hakkına sahiptir (Winkelmann, Akt. Külzer, 2008, 64). Romalıların Trakya'yı MS 46'da almasından sonra yeni Roma eyaletinin başkenti olan ve Via Egnatia üzerinde yer alan kent, Herakleia'ya adını 4. yüzyılda Diokletianus verdi. Kent, Prokopios'a göre Avrupa eyaletinin en önemli kentiydi ancak bu önemini Konstantinopolis kurulduğunda kaybetti. 378'de Hadrianopolis savaşından sonra Gotların, ardından Attila'nın, 7. yüzyılda Avarların ve 8. yüzyılda Bulgarların saldırısına uğradı (Samothers, akt. Sarıoğlu, 2012, 124).

Prokopios'un aktardığına göre Tekirdağ 6. yüzyılda İustinianos tarafından surlarla çevrildi. Prokopios kentle ilgili şunları yazar: "Herakleia'dan bir günlük uzaklıkta sahilde Rhaidestus adındaki kent bulunur. Marmara Denizi'ne açılmak için uygun bir yerdedir, deniz ticareti için uygun bir limanı vardır; öyle ki tüccar gemileri mallarını kolaylıkla yükleyip, boşalatabilir, mallarını yükledikleri gemileriyle hiç güçlüklerle karşılaşmadan denize açılabilirler. Ama kent eskiden barbarların saldırılarına açıktı, bunlar bölgede zaman zaman hiç beklenmedik akınlar yapıyorlardı. Çünkü kent, geçici de olsa savunma hatlarından yoksundu ve buraya ulaşmak kolaydı. Ama şimdi İmparator İustinianos sadece buranın güvenliğini sağlamakla kalmadı, aynı zamanda bu çevrede oturanların hayatını kurtardı: Rhaedestus'u kuvvetli surlarla çevrili bir kent haline getirdi ve kenti genişletti. Böylece önceden barbarlar saldırdığında kentten kaçan insanlar hem kendilerini hem de mallarını kurtardı." (Procopius, Akt. Sarıoğlu, 2012, 105). Tekirdağ, 1204'de IV. Haçlı orduları tarafından alındı ve Venediklilere verildi. Daha sonra tekrar Bizanslıların eline geçti. 1394'te Osmanlılar tarafından alınsa da, 1403'te Bizanslılar tarafından geri alındı ve aralıklar da olsa 1452 yılına kadar Bizans hâkimiyetinde kaldı (Kıminas, 2009).

Bizans döneminde yoğun iskan edilmiş bölgede kırk dört kilisenin varlığını öğrenmekteyiz (Külzer, 2008, 184). Ancak bu yapıların günümüze ulaşan ayakta kalmış örneği yoktur. Çalışma alanımız, Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde yer alan Korinth başlıkların müzeye nereden getirildiği bilinmemektedir. Bu durum, Korinth sütun başlıklarının hangi yapıda kullanılmış olduklarını belirsiz kıldığı

gibi aynı zamanda tarihlendirme sorununa cevap aranmasına neden olmaktadır. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'ndeki Korinth başlıkları ele almamızdaki amaç tarihsel bağı kopmuş bu eserleri üslup, form ve benzer örneklerinden yola çıkarak tarihlemek ve tanıtmaktır.

2. Katalog

Katalog No: 1

Resim No: 1

Envanter No: 2099 Müzeye Geliş şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 64,5cm Ç: - Ab.G: 11cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. İkinci yaprak çelengindeki yaprakların sapları alt sıradaki yaprakların arasına uzanır. İkinci yaprak çelengi arasında yer alan kaulis çanağı içinden çıkan dallar heliksleri oluşturur. İki heliks arasında kırık olan abakus çiçeğinin sapı uzanmaktadır. Başlığın köşelerindeki volütler kırıktır. Sütun başlığı üzerinde iki yuvarlak kurşun akıtma deliği vardır. Kurşun akıtma yuvaları 8cm ve 10 cm ölçülerindedir.

Katalog No: 2

Resim No: 2

Envanter No:

Müzeye geliş şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 66, 5 cm Ç: - Ab.G: 9cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. İkinci yaprak çelengindeki yaprakların sapları alt sıradaki yaprakların arasına uzanmaktadır. İkinci yaprak çelengi arasında yer alan kaulis çanağı içinden çıkan dallar heliksleri oluşturur. İki heliks arasında kırık olan abakus çiçeğinin sapı uzanmaktadır. Başlığın köşelerindeki volütler kırıktır. Sütun başlığının üzerinde iki adet kurşun akıtma deliği vardır. Kurşun akıtma delikleri kare ve dikdörtgen formdadır. Kare birimin kenar

uzunluğu 5 cm; dikdörtgen birimin kenar uzunlukları 8cm dir.

Katalog No: 3

Resim No: 3

Envanter No: 2097

Müze Geliş Şekli: 1994 Yüzey Araştırmasından (buluntu yeri bilinmiyor)

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 70 cm Ç: 64 cm Ab. U: 85 A.b. D. 75 Ab.G: -

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Alt ve üst yaprak sırasının dışa doğru kıvrılan üst bölümleri kırıktır. İkinci yaprak çelengindeki yaprakların sapları alt sıradaki yaprakların arasına uzanmaktadır. Kaulis çanağı korunmuştur ve kadeh biçimindedir. İkinci yaprak çelengi arasında yer alan kaulis çanağı içinden çıkan dallar heliksleri ve volütleri oluşturmaktadır. Ancak volütler kırılmıştır. Heliksler kısmen görülebilmektedir. Başlığın üzerindeki abakus ve abakus çiçeği kırıktır. İki heliks arasından uzanan abakus çiçeğinin sapı ikinci yaprak çelengine kadar uzanmaktadır. Sütun başlığının içi tamamen oyulmuş olması ikinci bir işlev ile kullanıldığına işaret etmektedir.

Katalog No: 4

Resim No: 4

Envanter No: 172

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 61 cm Ç: - Ab. U: 69 A.b. D: 49 Ab.G: 8 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Kaulis çanağı içinden çıkan dallar içte heliksleri, yanlarda volütleri oluşturur; volütler kırıktır. Heliksler spiral volütler oluşturmaz; düz bir dal şeklindedir. Abakusun merkezinden çıkan abakus çiçeği sapı, üst yaprak çelengine kadar uzanmaktadır. Abakus çiçeği kırıktır. Abakusun yüzeyi dalga deseni ile işlenmiştir ve altındaki kalathos dudağı kalındır.

Katalog No: 5

Resim No: 5

Envanter No:

Müze Geliş Şekli: -

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 39 cm Ç: - Ab. U: 48 cm A.b. D: 40 cm Ab.G: 3 cm

Eserin Tanımı: Korinth tipindeki başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Yaprakların üst bölümü öne doğru kıvrılmaktadır. Üstteki yaprak çelenginin sapları alt yaprak çelenginin arasına uzanmaktadır. Üst yaprak çelenginden çıkan kadeh biçimli kaulis çanağı görülmektedir. Kaulis içinden çıkan dallar heliksler ve volütleri oluşturmaktadır.

Katalog No: 6

Resim No: 6

Envanter No:

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe Malzemesi: Mermer

Y: 45 cm Ç: - Ab. U: 42cm A.b. D: 36cm Ab.G: 7 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthusu yaprak çelengi ile bezenmiştir. Alt yaprak çelenginin arasından çıkan yaprakların üst kısımlarının uçları dışa taşkın biçimlendirilmiştir. Köşelerde volütler kalındır ve volüt sivralleri dışa çıkıntı yapmaktadır. Kaulis çanağı yoktur. Abakusun altında kalın bir kalathos dudağı yer almaktadır. Abakusun üstünde, merkezde dışa çıkıntı yapan yumru biçiminde bölüm yer almaktadır.

Katalog No: 7

Resim No: 7

Envanter No: 526

Müze Geliş Şekli :

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 60 cm Ç: - Ab. U: 78cm A.b. D: 42 cm Ab.G :

Eserin Tanımı: Korinth başlık tahrip olmuştur. Kalathos iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Akanthus yaprakları yüzeysel işlenmiştir.

Katalog No: 8

Resim No: 8

Envanter No: 3022

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 70cm Ç: 67cm Ab. U: - A.b. D: - Ab.G: 9 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathos bölümü iki sıra iri akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Üst sıradaki akanthusların üst bölümü kırıktır. Alt sıradaki yapraklar korunmuştur ve üst bölümleri öne doğru çıkıntı yapar. Abakusun üzerinde abakus çiçeğinin bulunması gereken alanda, dışa çıkıntı yapan yumru biçiminde bir bölüm yer almaktadır. Sütun başlığının alt bölümü 18 cm derinliğinde 23.5 cm çapında oyulmuştur. Bu biçimlendirme başlığının ikinci kullanımına işaret eder. Bu yüzde biri kare diğeri dikdörtgen iki kurşun akıtma deliği de yer almaktadır.

Katalog No: 9

Resim No: 9

Envanter No: 183

Müze Geliş Şekli :

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 46 cm Ç: - Ab. U: 53cm A.b. D: 22cm Ab.G: 10 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu dört akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthusların herbiri başlığın bir yüzünü kaplayacak biçimde yerleştirilmiştir. Yapraklar yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir. Yaprakların arasında V biçimli birer şerit bulunur. Bu şeritler ile sınırlandırılan üçgen birimlerin içinde

stilize bitkisel motif yer alır. Bir gövdeden iki yana uzanan yürk biçimli yaprak ile kompozisyon sonlanmaktadır. Sütun başlığının üzerinde kare birimin uzunluğu 10 x 10 derinlik 8 cm ve dikdörtgen birimin kenar uzunlukları 7 x 9 derinlik 10cm ölçülerindedir.

Katalog No: 10

Resim No: 10

Envanter No:

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 28 cm Ç: - Ab. U: 36.5cm A.b. D: 36.5cm Ab.G: 8 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu dört büyük akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthus yaprakları geniştir. Yapraklar başlığın köşelerine gelecek biçimde yerleştirilmiştir ve uç bölümleri dışa taşkındır. Yaprakların arasından çıkan ve volütlere birleşen V biçiminde birer şerit yer almaktadır.

Katalog No: 11

Resim No: 11

Envanter No: 3334

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Ölçüler: Y: 34 cm Ç: 28.5 cm G: 41cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu dört büyük akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthus yaprakları geniş tiptedir. Yapraklar başlığın köşelerine gelecek biçimde yerleştirilmiştir ve uç bölümleri dışa taşkındır. Yaprakların arasından çıkan ve volütlere birleşen V biçiminde birer şerit yer almaktadır. Abakusun üzerinde abakus çiçeğini görmeye alıştığımız yerde oldukça dışa çıkıntılı kabara gibi bir bölüm yer almaktadır ve üzerinde bir yaprak yer almaktadır.

Katalog No: 12

Resim No: 12

Envanter No: 2473

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe Malzemesi: Mermer

Y: 43 cm Ç: 42 cm Ab. U: 59cm A.b. D: 50cm Ab.G : -

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iri iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. İkinci sırada köşelere yerleştirilmiş akanthus yapraklarının arasında yürek biçimli bir yaprak formu yer aldığı anlaşılmaktadır.

Katalog No: 13

Resim No: 13

Envanter No: 747

Müze Geliş Şekli :

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Ölçüler: Y: 47cm Ç: 30 cm A.b.U: 48 cm A.b.D: 45 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathos bölümü dört akantus ile bezenmiştir. Akanthus yaprakalarının abakusun altına kadar uzanarak dışbükey bir kavis ile sonlanması volütlerin olması gerken yerde volütlerin hatırasını yaşatmaktadır

Katalog No: 14

Resim No: 14

Envanter No: 398

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 17 cm Ç: 35 cm Ab. U: 44 cm A.b. D: 44 cm Ab.G : -

Eserin Tanımı: Korinth sütun başlığın bir bölümü toprağa gömülüdür. Kalathos yüzeyi dört geniş akanthus yaprağı ile bezenmiştir.

Katalog No: 15

Resim No: 15

Envanter No:

Müze Geliş Şekli: 2000 yılı Sondaj Kazısından (buluntu yeri bilinmiyor.)

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Ölçüler: Y: 68 cm Ç: 60 cm A.b. U: 87cm A.b.D: 85cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathos yüzeyi tek sıra iri akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Sütun başlığının üzerinde abakus yatay bir şerit ile ikiye ayrılmıştır. Abakusun merkezinde, abakus çiçeğinin olması gereken yerde, dışa çıkıntı yapan iri yumru biçiminde bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün üzerinde yaprak motifi yer almaktadır. Abakusun altında ion volütleri bulunmakta olup volütler yüzeysel işlenmiştir

Katalog No: 16

Resim No: 16

Envanter No: 4977

Müze Geliş Şekli:

Müzedeki Yeri: Bahçe

Malzemesi: Mermer

Y: 55 cm Ç: 48 cm Ab. U: 76 cm A.b. D: 75 cm Ab.G : 7 cm

Eserin Tanımı: Korinth başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelengi ile bezenmiştir. Akanthus yapraklarının arasından çıkan dallar köşelerde volütleri oluşturmaktadır. Volütler yüzeysel işlenmiştir. İki volüt arasında dışa çıkıntı yapan kalın bir kalathos dudağı yer almaktadır. Abakusun merkezinde, abakus çiçeğinin bulunması gereken yerde, dışa taşkın yumru biçiminde bir bölüm bulunmaktadır. Başlığın alt bölümünde merkezde 7 x 7 derinliği 4cm ölçülerinde kurşun akıtma deliği bulunur.

3. Başlıkların stilistik özelliği ve tarihlenmesi

Bugün Tekirdağ il sınırlarında kalmış Palaia Herakleia Roma imparatorluğuna başkentlik yapmış önemli bir bölgedir. Herakleia Bizans döneminde de önemini korumuş ve bir metropolitlik merkezi (Palaia Herakleia) haline gelmiştir (Külzer, 2008, 399). Önemli ulaşım ağı üzerinde yer alan Doğu Trakya bölgesinde, Roma yolları, Bizans döneminde de önemini korumuş “via Militaris” ve “via Egnatia” karayollarının rotaları genel hatları ile korunmuş, ancak zaman içinde meydana gelen sınır değişiklikleriyle birlikte rotalarda değişiklikler oluşmuştur. Ve bu yollar Osmanlılar döneminde de kullanılmıştır (Külzer, 2008, 192-202). Önemli ulaşım ağı üzerinde yer alan bölge, Bizans döneminde yoğun iskan edilmiş olup bölgede kırk dört kilisenin varlığını yazılı kaynaklar ve seyyahların verdiği bilgilerden öğreniyoruz (Külzer, 2008, 184). Ancak bu yapıların günümüze ulaşan ayakta kalmış örneği yoktur. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’ndeki sütun başlıklarından sayıca en yoğun grubu on altı örnek ile Korinth başlıklar oluşturmaktadır. Korinth başlıkların müzeye nereden getirildiği bilinmemektedir. Bu durum, Korinth sütun başlıkların hangi yapıda kullanılmış olduklarını belirsiz kıldığı gibi aynı zamanda tarihlendirme sorununa cevap aranmasına neden olmaktadır. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’ndeki Korinth başlıkları ele almamızdaki amaç tarihsel bağı kopmuş bu eserleri üslup, form ve benzer örneklerinden yola çıkarak tarihlemek ve tanıtmaktır. Katalogta 3 numara ile tanıtılan başlığın, 1994 yılında yapılan yüzey araştırmasında tespit edilerek müzeye getirildiğini envanter defterinden öğrenecek de yüzey araştırmasının nerede yapıldığı kaydı bilinmemektedir. Katalogda 15 numara ile tanılan başlığın ise envanter kaydı incelendiğinde 2000 yılında, yeri belirtilmeyen bir sondaj kazısından çıkarıldığı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere müzeye taşınan başlıkların en önemli problemi müzeye nereden getirildiğinin bilinmemesi veya kaydedilmemiş olmasıdır. Her iki halukarda da konteksinden kopmuş tarihsel bağı yok olmuş veya zayıflamış bu başlıkları ele almamızdaki amacımız Korinth sütun başlıklarını belgeleyip tanıtmaktır. Korinth sütun başlıklarının tamamı beyaz veya gri damarlı beyaz mermerden üretilmiştir. Korinth başlıkların dar ve kısa oluşu ile üzerinde yer alan bezemeler mermer renginin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Sütun başlıklarının nereden geldiği bilinmemesi aynı zamanda üretim yeri sorusunu da beraberinde getirmektedir. Erken Bizans döneminde özellikle 4 ve 6.yüzyıllarda Prokonnesos ocaklarının aktif olduğu arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır (Asgari, 1984, 94; Asgari, 1991, 314-318). Tekirdağ Arkeoloji Müzesi’nde yeralan Korinth sütun başlıklarında kullanılan kaliteli mermer ve işçilik göz önüne alındığında, Prokonnesos üretimi olabileceği hem bölgeye yakın olması hem de çağdaş dönemde üretim yapıyor olması ve sevkiyata avantajlı bir konumda yer alması akla uygun gelmektedir. Ancak yinede bölgenin Erken Bizans dönemi araştırmalarının artması ve arkeolojik verilerin bununla beraber ilerlemesi ile ilerleyen yıllarda kesinlik kazanabilir. Katalogta 1, 2, 3, 4 numaralar ile tanıtılan sütun başlıkları benzer üslup ve form özellikleri göstermektedir. Korinth tipindeki başlıkların kalathosu iki sıra akanthus yaprağı ile bezelidir. İkinci yaprak çelengindeki yaprakların sapları alt sıradaki yaprakların arasına uzanır. İkinci yaprak çelengi arasında yer alan kaulis çanağı içinden çıkan dallar heliksleri oluşturur. 1, 2, 3 numara ile tanıtılan başlıklarda kaulisler kadeh formundayken 4 nolu başlıkta kaulis açılan yaprak demetleri

formundadır. İki heliks arasında kırık olan abakus çiçeğinin sapı uzanmaktadır. Başlığın köşelerindeki volütler kırıktır. Acanthus yaprakları ince uzun tipte olup yaprak damarları derin oyulmuştur. Yaprakların bulunduğu bölümler büyük ölçüde tahrip olmuştur ancak alt loblardaki yaprak uçlarının yukarı doğru kıvrılması ile damla biçiminde gözler oluşmaktadır. Katalogda 1, 2 numara ile tanıtılan başlıklar üslup, form ve malzemelerin aynı olması ile ölçüleri birbirine yakın olması gibi özelliklerden dolayı bu iki başlığın aynı yapıda aynı dönemde kullanıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Katalogda 10 numara ile tanıtılan örnekte heliksler spiral volütler oluşturmaz, bunun yerine düz bir dal şeklindedir. Katalogda 1, 2, 3, 4 numara ile tanıtılan benzer tipteki sütun başlıklarına Çanakkale (Türker, 2018, res. no. 758, 759, 760, 761, 762, 765); Bursa (Ötüken, 1996, Taf. 31-3, 32- 4, 33- 2); Psidia (Alp, 2006, Lev. 20 kat. no. 28, Lev. 21 kat. no. 33, 34); İzmir (Andıç, 2012, res. no. 11, 14); Efes (İdil, 1976, Lev.6, res. no.2) ve Bergama (İdil, 1976, Lev. 8. 4) buluntuları arasında yer almaktadır. Başlık üzerindeki akanthus yapraklarının ince uzun olması, helikslerin formu, kaulisin kadeh biçimli olması ve abakus çiçeği sapının alt yaprak çelengine kadar uzanmasından dolayı başlıklar Çanakkale'deki 2.yüzyıl ortalarına tarihlenen sütun başlıkları ile paralel üslup özellikleri göstermektedir. Katalogda 5 numara ile tanıtılan başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Yaprakların üst bölümü öne doğru kıvrılmaktadır. Üstteki yaprak çelenklerinin sapları alt yaprak çelenginin arasına uzanmaktadır. Üst yaprak çelenginden çıkan kadeh biçimli kaulis çanağı görülmektedir. Kaulis içinden çıkan dallar heliksler ve volütleri oluşturmaktadır. Heliksler başlığın orta bölümünde yer alıp basık bir forma sahiptir. Başlığın köşelerinde bulunan volütler kırıktır. Abakus çiçeğinin sapı yoktur ve bulunduğu bölüm kırıktır. Acanthus yaprakları geniş biçimlendirilmiştir. Yaprak damarları derin oyulmuştur. Acanthus yapraklarının üste doğru kıvrım yaptığı alanlarda damla biçimli gözler oluşmaktadır. Başlığın helikslerinin basık oluşu ve abakus çiçeğinin sapının olmamasından dolayı 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen örneklere benzemektedir. Abakus çiçeğinin sapının korinth başlıklardan silinmesi Severuslar Dönemi (193-235) özelliği olarak gösterilir (Başaran, 1997: 19). Ancak eserde akanthus yapraklarının geniş biçimlendirilmiş olması, yaprak damarları derin oyulması ve üst yaprak uçlarının dışa doğru kavis yapması, aynı zamanda komşu akanthus yaprak uçlarının birbirine değmesi ile eşkenar dörtgen birimler meydana gelmesi gibi üslup ve form özellikleri Bizans sanatında 5 ve 6 yüzyıllarda sıklıkla izlenen bir üslup özelliğidir (Türker, 2018: 306). Bundan yola çıkarak başlığı 5 ve 6.yüzyıllar arasına tarihleyebiliriz. Katalogda 6 numara ile tanıtılan Korinth başlığın kalathosu iki sıra akantus yaprağı ile bezenmiştir. Üstteki yaprak çelenginin arasından çıkan dallar köşelerdeki volütleri oluşturmaktadır. Volütler yüzeysel işlenmiştir. Kaulis çanağı yoktur. Burada Korinth başlıkların tüm unsurlarının yer almadığını ve tipin çözülmeye başladığını görülmektedir. Abakusun altında kalathos dudağı lir tipi başlıklarda olduğu gibi “V” biçimli bir formdadır ve kalındır. Abakusun üstünde, merkezde abakus çiçeğinin bulunması gereken yerde, dışa çıkıntı yapan yumru biçiminde bölüm yer almaktadır. Acanthus yaprakları ince uzun tiptedir ve yaprak damarları yüzeysel oyulmuştur. Acanthus yapraklarının alt loblarının üste doğru yönelmesi ile gözler oluşturmaktadır. İki akanthus yaprağının yan yana geldiği alanlarda, yaprak uçlarının birbirine değmesi ile eşkenar dörtgenler oluşmaktadır. Başlık, bu üslup ve form özelliklerinden yola çıkarak katalogda 5 numara ile tanıtılan başlıkta olduğu gibi 5 ve 6.yüzyıla

tarihlendirebiliriz. Katalogda 7, 8 numara ile tanıtılan sütun başlıklarının akanthus yaprakları alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Akanthuslar geniş ve yüzeye yayılan tiptedir. Şematik işlenen akanthus yaprakları kalathos yüzeyine sıkı sıkıya bağlı olup komşu yaprakaların birbirine değdiği alanlarda eşkenar dörtgen birimler oluşmaktadır. Benzer tipteki akanthus yapraklarına sahip sütun başlıkları İstanbul (Betsch, 1977, res. no. 24, 28, 29, 35, 38, 40, 43, 44; Tezcan, 1989, res. no. 209-211); Bursa (Ötüken, 1996, Taf. 32, 2); Çanakkale (Türker, 2018, res. no. 791, 792, 798) ve Silifke Müzesi (Aydın, 2013, kat. no. 223, 224, 225, 227, 228, 232, 234) buluntuları arasında yer almaktadır. Her iki başlık üslup, form ve benzer örneklerden yola çıkarak 5.yüzyılın ikinci yarısı ile 6.yüzyılın başına tarihlendirebiliriz. Katalogda 9 numara ile tanıtılan başlığın kalathosu dört akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthusların herbiri başlığın bir yüzeyini kaplayacak biçimde yerleştirilmiştir. Yapraklar yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir. Yaprakların arasında “V” biçimli birer şerit bulunur. Bu başlıklar “V” ya da “lir” tipi olarak adlandırılırlar (Kautzsch, 1936: 17-22; Betsch, 1977, 208; Barsanti, 1989, 92-220). Bu şeritler ile sınırlandırılan üçgen birimlerin içinde stilize bitki motiflerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Bir dal ve bu daldan iki yana açılan ucu yürek formu birer yaprak ile sonlanmaktadır. Başlık üzerinde yer alan aşınma ve kırıklar diğer motiflerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Katalogda 10 ve 11 numara ile tanıtılan başlıkların kalathosu dört büyük akantus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthus yaprakları geniştir. Yapraklar başlığın köşelerine gelecek biçimde yerleştirilmiştir ve uç bölümleri dışa taşkındır. Yaprakların arasından çıkan volütlere birleşen “V” biçiminde birer şerit yer almaktadır. Akanthus yapraklarının damarları derin oyulmuştur. Yaprakların alt loblarının üstte doğru kıvrılması ile damla biçimli gözler oluşmaktadır. Yaprak uçlarının birbirine değdiği bölümlerde eşkenar dörtgen birimler oluşmaktadır. Kautzsch tarafından “V” formu başlıklar olarak adlandırılan bu iki sütun başlıkları benzer üslup ve form özellikleri göstermektedir. Araştırmacılar tarafından “V” veya “lir tipi” biçimli başlıklar içerisinde değerlendirilen katalogda 9, 10 ve 11 numara ile tanıtılan başlıklar 5-6.yüzyıla tarihlendirilebilirler (Kautzsch, 1936: 17; Betsch, 1977: 218). Katalogda 12 numara ile tanıtılan başlığın kalathosu iki sıra akantus yaprağı ile bezenmiştir. Yüzeyi kaplayan iri akanthuslar üst yaprak çelenginde köşelere doğru kıvrılarak volütleri oluşturmaktadır, ancak dışa taşkın bu bölümler kırıktır. İkinci sırada köşelere yerleştirilmiş akanthus yapraklarının arasında yürek biçimli bir yaprak formu yer aldığı anlaşılmaktadır. Akanthuslar iri yapraklıdır ve bu geniş yapraklar, yüzeyi kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Yaprak damarları kalın işlenmiştir. Akanthus yapraklarının alt loblarının yukarıya doğru kıvrılması ile damla biçiminde gözler oluşturmaktadır. Yan yana yerleştirilen akantusların yaprak uçlarının birbirine değdiği bölümlerde eşkenar dörtgen birimler oluşmuştur. Betsch için “V” veya “lir tipi” olarak adlandırılan bu başlıklar için tek güvenilir örneklerin Ravenna San Apollinaire in Nouva’daki başlıklar olduğunu öne sürer ve başlıkları 495-550 yıllarına tarihlemektedir (Betsch, 1977, 218). Katalogda 12 numara ile tanıtılan başlığı bundan yola çıkarak 5-6.yüzyıl içerisine tarihleyebiliriz. Katalogda 13 numara ile tanıtılan başlıkta, Korinth başlıklarının tüm bölümleri yer almaz. Başlığın kalathosu dört akanthus ile bezenmiştir. Akanthus yaprakalarının abakusun altına kadar uzanarak dışbükey bir kavis ile sonlanması volütlerin olması gereken yerde; volüt izlenimi vererek volütlerin anısını yaşatmaktadır. Katalogda 10 ve 14 numara ile tanıtılan başlıklar da benzer özelliğe sahiptir. Katalogda 13

ve 14 numara ile tanıtılan örnekelerin akanthus yaprakları geniştir ve yaprak damarları yüzeysel işlenmiştir. Akanthus yaprak uçlarının birbirine değmesiyle eşkenar dikdörtgenler oluşmuştur. Akanthus yapraklarının alt lobunun yukarı doğru kıvrılması ile damla biçiminde gözler oluşmaktadır. Katalogta 14 numara ile tanıtılan başlığın bir bölümü toprağa gömülüdür. Sütun başlığının altında kalathos taban bileziği görülmektedir. Katalogda 15 numara ile tanıtılan başlığın kalathos yüzeyi tek sıra iri akantus yaprağı ile bezenmiştir. Abakusun merkezinde abakus çiçeğinin olması gereken yerde, dışa çıkıntı yapan iri yumru biçiminde bir bölüm abakus çiçeğinin anısını yaşatır. Bu bölümün üzerinde yaprak motifi yer almaktadır. Abakusun altında İon volütleri bulunmaktadır ve volütler yüzeysel işlenmiştir. Akanthus yaprakları geniştir ve yaprak damarları yüzeysel işlenmiştir. Yaprakların alt lobları yukarı doğru kıvrılarak damla biçiminde gözler oluşturmaktadır. Komşu yaprak uçlarının birbirine değmesi eşkenar dörtgenler oluşturmaktadır. Katalogda 16 numara ile tanıtılan başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprağı ile bezenmiştir. Akanthus yapraklarının arasından çıkan dallar köşelerde volütleri oluşturmaktadır. Volütler yüzeysel işlenmiştir. İki volüt arasında dışa çıkıntı yapan kalın bir kalathos dudağı yer almaktadır. Abakusun merkezinde abakus çiçeğinin bulunması gereken yerde, dışa taşkın yumru biçiminde bir birim yer almaktadır. Akanthus yaprakları geniştir ve yaprak damarları yüzeysel işlenmiştir. Akanthus yapraklarının alt loblarının yukarı doğru kıvrılması ile damla biçiminde gözler oluşturmaktadır. Yan yana yerleştirilen akanthus yapraklarının uçları birbirine değerek eşkenar dörtgenler meydana getirmektedir. Katalogda 13, 14, 15 ve 16 numaralar ile tanıtılan başlıkların ortak özellikleri, akanthus yaprakları alçak kabartma tekniğinde işlenmiş olması ve bunlardan önceki başlıklarda görülen doğal, dolgun ve plastik etki yaratan akanthuslardan farklıdır. Yapraklar kalathos yüzeyine sıkı sıkıya bağlıdır ve kalathos yüzeyi sarmaktadır. Bu başlıklarda Korinth başlığı oluşturan unsurların çözüldüğü ve plastik etkinin azaldığı izlenmektedir. Bu başlıklar ile paralel üslup ve form özelliği gösteren örnekler Yunanistan'da Nea Anchialos A Bazilikası ve Salona'da yer almaktadır. Bu başlıklar 5.yüzyılın ikinci yarısı tarihlenmektedir. (Kautzsch, 1936, 79-80, taf. 17. 240). Bundan yola çıkarak katalogda 13, 14, 15, ve 16 numaralar ile tanıtılan başlıkları bezer üslup form özellikleri gösteren ve Kautzsch tarafından 5.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen başlıklar ile aynı dönem içerisine tarihlendirebiliriz.

KISALTMALAR

Y: Yükseklik

Ç: Çap

Ab. U: Abakus Uzunluğu

A.b. D: Abakus Derinliği

Ab.G : Abakus Genişliği

KAYNAKÇA

- Andıç, A. (2012). İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Asgari, N. (1992) "Prokonnesos-1990 Çalışmaları", IX. AST, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, 311-332.
- Asgari, N. (1994) "Prokonnesos-1992 Çalışmaları", XI. Ankara 24-28 Mayıs 1993, 483-504.
- Asgari, N. (1992). "Prokonnesos – 1990 Çalışmaları". AST, (9), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 311-332.
- Aydın, Ayşe ve Durugönül, S. (Ed.). (2013). Erken Hıristiyanlık- Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının / Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi. Pitura: İstanbul.
- Barsanti, C. (1989). "L' esportazione di marmi del Proconneso nelle regioni pontiche durante il IV-VI secolo", Rivista dell'Istituto Nazionale di Archeologia e storia dell'Arte XII, 91-220.
- Başaran, Cevat. (1999). Anadolu Kompozit Başlıkları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Betsch, W.E. (1977). The history, production and distribution of the late antique capital in Constantinople. Michigan: The University of Pennsylvania.
- Fischer, M. L. (1990). Das Korinthischekapitell im Alten Israel in der Hellenistischen und Römischen Periode: Mainz am Rhein.
- Heilmeyer, W.D. (1970). Korinthische Normalkapitelle. Studien zur Geschichte der römischen Architekturdekoration: Heidelberg.
- İdil, V. (1984). Anadolu'da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları. Anadolu (Anatolia).
- Kahler, H. (1939). Die Römischen Kapitelle des Rheingebietes. Römisch Germanische Forschungen 13
- Kiminas, D. (2009). The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitanates with Annotated Hierarch Catalogs. Wildside Press: USA.
- Külzer, A. (2008). Ostthrakien (Europe). Tabula Imperii Byzantini 12: Wien.
- Ötüken, Y. (1996). Forschungen im nordwestlichen Kleinasien, Antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa: Tübingen.
- Procopius, (1940). Buildings. H. B. Dewing(çev.). Loeb Classical Library.
- Sarıoğlu, Ö. Ö. (2012). Trakya'da Roma ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tezcan, H. (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları: İstanbul.
- Türker, Ayşe Ç. (2011). "Hellaspontus'daki Praktius-Bergaz Vadisi'nden Bizans Taş Eserleri", Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim Dr. A. Mine Kadıroğluna Armağan, Ankara. 553-57.
- Türker, Ayşe Ç. (2011b). "Byzantine Architectural Sculpture and Liturgical Stonework in Çanakkale Archeology Museum-in Studies 2009", 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı III, Ankara 27-28.
- Türker, Ayşe Ç. (2010). "Byzantine Architectural Carvings from Abydos in Hellepontus", Ancient Near Eastern Studies 47, 193-216.
- Türker, Ayşe Ç. (2018). Byzantine Architectural Sculpture in Çanakkale. Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara.
- Kautzsch, R. (1936). Kapitellstudien. Berlin.

ABDÜLVEHHAB EŞ-ŞA'RÂNÎ'NİN LEVÂKÎHU'L-ENVÂRİL-KUDSİYYE Fİ TABAKÂTÎ'L ULEMÂ VE'S-SUFİYYE İSİMLİ ESERİNDEKİ ZÜHD HAYATI KONUSUNDAKİ NASİHATLERİN GÜNÜMÜZ İNSANINA ÖRNEKLİĞİ

Meral Mercan

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrencisi - 0009-0002-9719-1335

Doç Dr. Sevim Arslan

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Ana Bilim Dalı - 0000-0001-8227-1012

ÖZET

Arapçada zühd kavramı bir şeye rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgi göstermemek, terk etmek manalarına gelmektedir. Tasavvufi bir ıstılah olarak zühdün ne olduğu konusunda ise mutasavvıfların çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere Allah'ın ismini anarak bütünüyle O'na yönelmeleri konusunda bir çağrı olduğu görülmektedir. Allah kullarından dünyadan nasiplerini almakla birlikte ahiret yurdunu kazanmaya bakmalarını istemektedir. Ticaret ve alım-satımın Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekatı vermekten kişileri alıkoymaması gerektiği ayetle bildirilmiştir. Hz. Peygamber de bize ulaşan pek çok hadîs-i şerîfnde zühd konusuna değinmiş ve kendi yaşantısı ile de bunu göstermiştir. Alimlerin ve mutasavvıfların zühd konusundaki uygulamalarının günümüz insanı için ne tür bir örneklik teşkil ettiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Zühd, tasavvuf, mutasavvıf, heva, nasihat.

ABDÜLVEHHÂB EŞ-ŞA'RÂNÎ

Abdülvehhab eş-Şa'rânî tanınmış Mısır'lı İslam alimi ve sufidir. Kahire'nin kuzeyinde Kalyûbiyye Bölgesinde Kalkaşende'de 898 (m.1493) yılında dünyaya gelmiştir. Doğumundan bir süre sonra ise babasının beldesi Sâkıyetü Ebi Şa'ra'ya götürülmüştür. Eş-Şa'rânî ve eş-Şa'râvî nisbeleri de buradan gelmektedir.¹ Tahsiline babasının yanında başlayarak hıfzını tamamlamış, ancak babasını ve ardından annesini küçük yaşta kaybetmiştir.² Babasının vefatından sonra bakımını kardeşi Şeyh Abdülkâdir üstlenmiş ancak 911 (Haziran 1505)

¹ - Namlı, Şa'rânî, 30.

² - Hayri Kaplan, Şa'rânî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 20.12.2023).

yılında on iki yaşındayken Hızır adlı bir kimse tarafından evlatlık alınarak Kahire'ye götürülmüştür. Orada Eb'ül-Abbas el-Gamrî Câmisi'nde on yedi yıl ikamet etmiş ve dinî ilimler ve âlet ilimleri ile ilgili kitapların metinlerini ezberleyerek çeşitli hocalarla tahlil etmiş, elliye aşkın hocadan ilim tahsil etmiştir. Şa'rânî, Kadı Muhyiddîn Abdülkâdir Özbeki tarafından Kahire'de adına yaptırılan külliyyede otuz iki yaşından itibaren binlerce talebe yetiştirmiştir.³ Zühd konusu için Şa'rânî'nin yazmış olduğu "Levâkıhu'l-envârî'l-ıkdüsiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-sûfiyye" isimli, Türkçe'ye Abdülkadir Akçipek tarafından "Evliyalar Ansiklopedisi" ismiyle çevrilen kitabı esas alınmıştır.

ZÜHD

Arapçada zühd kavramı bir şeye rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgi göstermemek, terk etmek manalarına gelmektedir. Tasavvufi bir ıstılah olarak zühdün ne olduğu konusunda ise mutasavvıfların çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) dünyaya karşı zahid olmanın kanaat sahibi olmak olduğunu⁴, Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) zühdün elde bulunmayanın gönülde de bulunmaması olduğunu ve dünyayı küçük görerek kalpteki eser ve etkilerini silmek olduğunu söylemiştir.⁵ Ahmed bin Hanbel (ö.241/855) ise zühdün üç çeşit olduğunu, ilkinin haramı terk etmek olduğunu ve bunun avamın zühdü olduğunu, ikincisinin helâlin gereksiz kısmını terk etmek olduğunu ve bunun havasın zühdü olduğunu, üçüncüsünün ise Allah ile meşgul olmaya engel olan her şeyi terk etmek olduğunu ve bunun da ariflerin zühdü olduğunu bildirmiştir.⁶ Bu görüşlerden yola çıkarak zühdü kişinin Allah'la olan irtibatını engelleyecek tüm dünyevi uğraşlardan uzaklaşması, kalbinden de çıkarması olarak tanımlayabiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere Allah'ın ismini anarak bütünüyle O'na yönelmeleri konusunda bir çağrı olduğu görülmektedir.⁷ Allah kullarından dünyadan nasiplerini almakla birlikte ahiret yurdunu kazanmaya bakmalarını istemektedir.⁸ Ticaret ve alım-satımın Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekatı vermekten kişileri alıkoymaması gerektiği ayetle bildirilmiştir.⁹ Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının sadece bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu, asıl hayatın ahiret yurdu olduğu ifade edilmiştir.¹⁰

Hz. Peygamber de bize ulaşan pek çok hadîs-i şerîfnde zühd konusuna değinmiş ve kendi yaşantısı ile de bunu göstermiştir. Bir hadîs-i şerîfnde dünyaya rağbet etmemenin helal şeyleri haram etmek veya malı zayi etmek olmadığını, kişinin elinde olanlara Allah'ın

³ - Hayri Kaplan, Şa'rânî.

⁴ - Abdulkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev.Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 208.

⁵ - Kuşeyri, *Risale*, 209-210.

⁶ - Kuşeyri, *Risale*, 211.

⁷ - el-Müzzemmil 73/8.

⁸ - el-Kasas 28/77.

⁹ - en-Nur 24/37.

¹⁰ - el-Ankebût 29/64.

elinde olandan daha fazla güvenmemesi olduğunu bildirmiştir.¹¹ Yine bir başka hadîs-i şerîfte kendisine hem Allah'ın hem de insanların seveceği bir amel sorulduğunda Hz. Peygamber “dünyaya rağbet etme ki Allah seni sevsin, insanların elinde olandan yüz çevir ki onlar da seni sevsin” buyurmuştur.¹² Bu hadislerden anlaşıldığı üzere asıl zâhidliğin Allah'tan başka her şeyi gönülden çıkarmak olduğu söylenebilir.

İslam alimleri ve mutasavvıflar zühd konusunda tüm İslam alemine gerçekten önemli örnekler sergilemişlerdir. Hz. Ömer'in (ö.23/644) sofrasında iki çeşit yemek bulundurmadığı, gömleğinde on dört yama bulunduğu, bir defasında cuma namazına geç kaldığı ve cemaatten özür dileyerek elbisesinin kurummasını beklediği rivayet olunmuştur.¹³ Hz. Ali “dünya bir cifedir. Ondan bir şey isteyen köpeklerle dalaşmaya dayanıklı olmalı” buyurmuştur.¹⁴ (İmam-ı Şa'rânî burada “dünya” ile kastedilenin zaruri ihtiyaçların dışında kalan kısım olduğuna dair kanaat bildirmiştir.) Hz. Ali mü'minler için korktuğu şeylerin başında hevaya uymanın ve uzun emelli olmanın geldiğini, hevaya uymanın kişiyi hak yoldan alacağını, uzun emelli olmanın ise âhireti unutturacağını söylemiştir.¹⁵ Nasihatlerinden birisi de kişinin elinde bol dünyalık varsa buna sevinmemesi, ondan kaybettiği olursa üzülmemesi, bütün çabasını ölüm sonrası için harcaması yönündedir.¹⁶ Bu düşünce tarzına sahip olan İslam mutasavvıfları ellerine geçen malı cömertçe dağıtmak konusunda önemli örnekler vermişlerdir.

İlk dönem sufilerinden ve tebeu't-tâbiinden Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) zühdün kaba giyinip yavan ekmele geçinmek olmadığını, dünyaya yönelik ümitleri ve ulaşamayacak emelleri kısmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁷ Ayrıca Süfyân es-Sevrî'ye göre elde bulunan mal insanın zahid olmasına engel olmadığı gibi malın olmayışı da zahidliği göstermez. Bir kimsenin malı vardır ama kalbinde dünya hırsı ve sevgisi yoktur, bir kimsenin de malı yoktur ama dünya için hırslıdır.¹⁸

¹¹ - Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (PDF: Karaman Yayınları, 2012), Cilt 10, 366. “Ebû Zerr-i Gıfârî'den rivayet edildiğine göre Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur: Dünyaya rağbet göstermemek, ondan yüz çevirmek, ne helâl şeyi haram etmektir, ne de malı zayi etmektir. Ve lakin dünyaya rağbet göstermemek, senin ellerinde bulunana Allah'ın elinde olandan daha fazla güvenir olmamandır...”

¹² - Hatipoğlu, *Sünen*, Cilt 10, 369. “Sehl bin Sa'd es-Sâidî şöyle demiştir: Bir adam (bir gün) Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in yanına gelerek: Yâ Resûlallah! Bana öyle bir amel (ibâdet) göster ki ben onu işlediğim zaman beni Allah sevsin ve insanlar da sevsin, dedi. Bunun üzerine Resûlallah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) (ona) : Dünyaya rağbet gösterme ki Allah seni sevsin ve insanların ellerinde bulunan (nimet ve imkânlar) dan yüz çevir ki onlar (da) seni sevsin, buyurdu.

¹³ - İmam-ı Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, (PDF: Mektebetü's Sekafeti'd Diniyye Yayını, 2005), Cilt 1, 38.

¹⁴ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, Cilt 1, 39 .

¹⁵ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, Cilt 1, 40.

¹⁶ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, Cilt 1, 41.

¹⁷ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, Cilt 1, 91.

¹⁸ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-ıkdusiyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-süfiyye*, Cilt 1, 91.

Horasan'lı sufilerden Şakik-î Belhî (ö. 194/810) kendisine “kulun nefsi için fakrı seçtiği nasıl anlaşılır” sorusuna “zenginliğin gelmesinden aynı fakirliğin gelmesinden korktuğu gibi korkuyorsa” cevabını vermiştir.¹⁹ Zahidin sadakatının alâmeti sorulduğunda ise dünyalığından yitirdiği her şeye sevinmesi ve gelen dünyalığa üzülmeye başladığını söylemiştir.²⁰

Mısırlı mutasavvıf Ali Havâs Berlisî (ölüm tarihi bilinmiyor) zühd konusuna mal toplayıcılığı bağlamında bakarak hiçbir dervişin bir yıllık yiyeceğini toplayıp yığma hakkı olmadığını söylemiştir. Bu toplanan malların Hak Teâlâ'nın hazine malları olduğunu, toplayan kimsenin ise Hakkın hazinedarı olmadığını belirtmiştir.²¹

Tüm bu örneklerden genel bir sonuç çıkarmak gerekirse en başta Hz. Peygamberin hadis-i şerifinde yer aldığı üzere dünyada Müslümanlar için dinen helal edilmiş olanı haram etmemek gerekmektedir. Dindarlık pasif bir hayat tarzını benimsemek anlamına gelmemektedir. Kişinin başkalarına muhtaç olmaması için çalışması ve kazanması gerekmektedir. Esas olan “el işte, gönül Hak'ta” olmaktır.²² Gerçek zâhidlikte dünyevî hayatı tamamen terk etmek değil, kalbe sokmamak esastır. Mevlâna Mesnevi'sinde geminin yüzmesi için su gerektiği, ancak suyun geminin içine girmesi durumunda geminin batacağı belirtmektedir. Bu örnek zühd konusunda çok güzel bir örnektir. Dünya sevgisi ve hırsı gönle girdiği zaman insanın manevi olarak helâk olmasına yol açacağı bilinmelidir.²³

¹⁹ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-kudsîyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-sûfiyye*, Cilt 1, 140.

²⁰ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-kudsîyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-sûfiyye*, Cilt 1, 140.

²¹ - Şa'rânî, *Levâkıhu'l-envâri'l-kudsîyye fî tabakâti'l-ulemâ ve's-sûfiyye*, Cilt 2,

²² - Prof. Dr. Mehmet Demirci, *Hadislerle Tasavvuf Kültürü*, (İstanbul, Vefa Yayınları, 2009), 156.

²³ - Demirci, *Tasavvuf Kültürü*, 156.

THE STEREOTYPICAL REPRESENTATION OF THE ARAB IMAGE IN 20TH CENTURY ENGLISH POPULAR FICTION

Yasser ABDY

Dicle Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu

<https://orcid.org/0000-0002-2745-1106>

ABSTRACT

The portrayal of Arabs in literature has become a topic of much discussion, with some works being hailed for their accuracy while others have been criticized for their misrepresentation. This can be attributed to the rise in interaction between Western and Arab cultures in the last century. Particularly in popular fiction, the Arab image has been painted in a negative light, perpetuating stereotypes and distorting the true character of the Arab people. The prevalence of these inaccurate depictions highlights the need for a more nuanced and balanced representation of the Arab world in literature. The perception of Arabs in the Western world has undergone many transformations and influences throughout the course of history, contingent upon the prevailing social and political conditions. The Arab world, including its cultural identity, has gained significant attention in the Western world over the twentieth century, mostly due to increased interaction and its growing importance. This is evident in several aspects, particularly in mainstream creative forms, such as movies, television programs, music, animated series, humor, and more especially in popular literature and storytelling. From 1950 to 1985, almost six hundred widely-read books were produced that revolve on Middle Eastern themes or characters. Despite lacking significant artistic value, these books have a profound impact on shaping people's perception of a certain race or character because to their exciting narratives, exotic cover designs, wide circulation, and affordable costs. Consistently throughout these works, the Arab character is shown in a skewed manner, either as a ruthless terrorist, a primitive and sexually driven individual, or a religious zealot. Additionally, the religion of Islam is often equated with these negative portrayals, since they are seen as equivalent in Western thinking. The magnitude of this distortion, however, cannot be examined in isolation, since it is mostly the result of past centuries when the Arab identity has been depicted both accurately and sometimes unjustly in numerous literary works.

Keywords: Arab character, Arab identity, western world, twentieth century, popular.

CHAPTER ONE

1.1. Image of the Arabs and Popular Fiction:

Historiographically, the relationship between the West and the Arab world is ancient. There have been numerous works written about the Arabs, some of which have been factually accurate while others have been grossly inaccurate. As a result of increased contact between the West and the Arab world during the twentieth century, the Arab image has gained prominence in writings, especially popular fiction, where authors have generally misrepresented the Arab character.

Throughout the twentieth century, a vast number of fictional works have been written with either Arab characters or Middle Eastern themes. However, it is worth noting that the majority of publishing companies in the Western world are controlled by religious or political organizations, and as a result, their decisions regarding which novels to publish and distribute are often heavily influenced by their own beliefs and agendas (Terry, J. J. 1986). In fact, these companies often exert significant control over certain aspects of the literary industry, such as book clubs, which further perpetuates their biased perspectives on the Arab character. Consequently, it is not uncommon for popular novels that depict a distorted and dehumanizing portrayal of Arab Muslim characters to be received quite favorably by Western audiences. 1985 marked an unprecedented year for the publication of popular novels with Middle Eastern themes or characters, with over 600 works appearing in the United States and Great Britain. This demonstrates the immense quantity of novels and, consequently, the distortions that have been introduced, in this instance concerning the Arab image. "Physically grotesque," "physically handsome and charming seducer," "bungler and incompetent terrorist," "sexual deviant," "sybaritic lecher," "violent sadist," "irrational avenger," "sleazy levantine," "drug smuggler and purveyor of filth," and "religious fanatic" are some examples of these distorted images, as described by Reeva Simon. (Simon, R. S. 1989)

Popular novels also play a great role in forming what is called stereotypes, which can be defined as:

a 'tendency to perceive a certain class of events-usually people- in a certain way. [They] involve a number of distortions in perception. For one thing, they assume that people of a certain class (men, women, teenagers, Negroes, Englishmen, or whatever) are alike in certain ways. The truth is, of course, that everyone is different, and the stereotype is distortion because it ignores these differences.

The majority of readers respond rather passively, concurring with what is written without modification, and embrace the majority of stereotypical novelists whose fictional works are intended to condition people's minds.

The concept of the Arab being used as a scapegoat is a concerning reality that has been consistently upheld and reinforced through the propagation and indoctrination of racial beliefs. It is apparent that using the Arab as a target for animosity and bitterness serves to deflect

accountability and shift attention away from the actual sources of societal problems. Not only does this alter the collective memory of a generation, but it also perpetuates harmful generalizations and reinforces discriminatory attitudes. Therefore, it is essential to acknowledge and challenge the impact of these ideologies, and to advocate for a more nuanced comprehension of the multifaceted reasons behind social issues. Only through effective and well-informed efforts to combat indoctrination can we begin to address the root causes of discrimination and work towards a more comprehensive and fair society. Such influence has the potential to impact the shared awareness of an entire nation and may even permeate succeeding generations, where it is "assimilated unconsciously."

The popular media is one of the most enlightening sources for authors of popular fiction. This includes comedies and comics, films, television, and the press, in which Arabs are portrayed as destitute and ignorant peasants who abduct and demand ransom from foreigners.

Hollywood, one of these channels of influence in the popular media, has significantly contributed to the dehumanization of the Arab figure. During the 1920s, the United States alone produced over eighty-seven films with significant or minor Arab themes. The films of that era depict Arabs in a comedic light, regarding them as morons whose naiveté occasionally transforms them into decent people. These kinds of characters are prevalent in such films as *The Sheik* (1921) and later *Son of the Sheik* (1926), *The Thief of Baghdad* (1941), *Lost in the Harem* (1942), *Arabian Nights* (1942), *Kismet* (1944), *A Thousand and One Night* (1945), *Sindibad the Sailor* (1947). (Terry, J. J. (1983)

1.2. The Arab Image in Western Popular Culture of the 20th Century

The fascination of the Western world with the Arab region increased significantly in the 20th century due to their growing influence in the region's economy and politics. This can be attributed to the aftermath of World War One, which brought about a shift in global politics and led to more frequent and direct interactions between Western and Arab societies. Despite belonging to the elite, the Western population still held onto remnants of previous prejudices and biases, which further reinforced the existing stereotype and preconceived notions towards Arab culture.

Many authors who relied only on their readings and hearings about that region had this opinion. In his seminal book *The Religious Attitude and Life in Islam* (1909), one of the first works of the twentieth century to address Arabs, Duncan Macdonald characterized them as: "easy of belief, ... hard-headed, materialistic, questioning, doubting, scoffing at their own superstitions and usages, fond of taste of the supernatural-and all this in a curiously light-minded, almost childish fashion." (Said, E. W. 2021)

The negative view of Arabs that emerged during the period of colonialism can be attributed to multiple factors, including the experiences of ex-soldiers from the First World War who referred to Arabs as "bedus" and "sheikhs." This perception was further reinforced by the

perceived division between "good" and "bad" Arabs, with the former being seen as collaborators with the British mandate and the latter as rebels. Furthermore, the colonial rulers demanded compliance and obedience from the Arabs in return for exploitation, leading to unjust accusations of ingratitude and dishonesty against them. The romanticized image of the "honorable" Arab bedouin residing in the desert also played a role in the admiration and fascination towards them. However, this admiration was based on surface-level qualities and failed to acknowledge the underlying exploitation and oppression of the Arab people. Therefore, it is crucial to critically analyze the historical and cultural elements that have influenced the perception of Arabs and acknowledge the harm caused by this Orientalist viewpoint. Most people thought the urban Arab was unsavory because of *“physically dirty, ignorant, semi-civilized, superstitious, indolent, parasitic, cunning, shrewd, mercenary, fractious and violent.”*^P (Kearney, H. M.1977)

Although this occurrence demonstrated that Arabs are capable of readily processing information and technology, it did nothing to change the West's perception of them as ungrateful and dishonest. When it comes to the impact of Arabs' technological prowess, works of popular fiction such as *On the Beach* (1957) by Nevil Shute portrayed Arab Egyptians not as technologists but as "full-fledged villains."

Unlike the detective stories of the early 1950s, in the spy novels of the late 1950s and early 1960s, the Egyptians emerge from the shadowy background of bellboys, servants, market hucksters, and mute peasants planted in the shadows of the Pyramids to full-fledged villains. (Simon, R. S. (1989)

The aftermath of the 1973 War saw a significant rise in anti-Arab sentiments, fueled by the Arab oil embargo which targeted Western countries. As a result, a proliferation of stereotypes emerged in fictional works, particularly that of the oil sheikh tycoon who could manipulate Western markets at will. This portrayal reinforced the belief that Arabs are inherently hostile and driven by a desire to disrupt the stability of the West. Literature addressing the West's dependence on Arab oil, such as Herbert Stein's *On the Brink* (1977), perpetuated this stereotype by depicting Arabs as cunning oil magnates who prioritized their own economic interests above the well-being of the world. Furthermore, there was a notion that in order to maintain global economic stability, the West must assert control over Arab oil-producing nations, implying their inferiority and need for Western guidance. Despite the economic prosperity brought by the oil boom, Arab nations were still seen through a lens of backwardness and adherence to outdated and condemnable traditions. To illustrate her point, Margaret Rome paints a fantastical picture of the Arab world in her 1979 novel *Son of Adam*, where "Arab males' refusal to admit a woman's existence except when necessity forced them to." (Rome, M.1982)

Since the West overgeneralized Arabs, they continued to be perceived in the old stereotypical way, embodying extremely negative traits, even though Arabs were seen as courageous fighters after the 1973 War, an event that Edward Said dubbed "Shattered Myths"

(also the title of his article). No one has gone to the trouble of proving that Arabs are the ones whose money is being stolen when they visit London, spending almost as much as “*the Fleet Street journalists who poured such envious, moralizing scorn on them.*” (Raban, J.2018)

During the 1967 Arab-Israeli War, a prevalent misrepresentation of a hesitant desertion emerged in Western popular culture. The conflict was often perceived through a religious lens, pitting Judaism against Islam, and casting Arabs as ignorant and primitive. One notable work that perpetuates this narrative is Morris West's *The Tower of Babel* (1968), which portrays Arabs as victims of a devastating defeat while amplifying the justness of the Israelis' cause in the war. According to Janice Terry, numerous fictional writers display historical inaccuracies in their works due to their failure to conduct thorough research and their haste in publishing their materials while the crisis at hand remains relevant in the public's attention. (Terry, J. J. (1986)

Another stereotype of Arabs emerged during the 1967 war and the subsequent Palestinian national movements and resolute resistance. This stereotype is that of the "terrorist." People saw Palestinians as "dedicated, vicious political fanatics'... and 'unpredictable terrorists,' with their actions being characterized as 'insensible terror,' 'savage and irrational.'" Numerous publications boasted about the assassinations of Arabs in various countries by Zionists, claiming to be cleansing the globe of their sins, according to the Palestinians' alleged "terrorist" nature. Consequently, the majority of the "negative traits commonly associated" in the West "with the Arabs" were adopted by the Palestinians.

CONCLUSION

Common belief is that works of popular fiction are not works of serious literature but rather created for the purpose of providing entertainment. Not nearly enough thought has gone into the idea that best-selling books have the potential to shape public opinion and leave an indelible mark on readers of all stripes, including academics, politicians, and state officials. In the 20th century, popular books significantly impacted how Arabs were portrayed. From 1950 to 1985 alone, hundreds of popular novels featuring Arab characters portrayed as terrorists, playboys, or primitive beings hailing from an uncivilized, regressive, and superstitious world were published. These novels included works by Nevile Shute (1957), Harold Robbins (1974), Paul Erdman (1976), *By the Rivers of Babylon* (1978), *The Baby Sitters* (1978) by John Salisbury, *The Vatican Target* (1979) by Barry Schiff and H. Fishman (1979), *The Little Drummer Girl* (1982) by John Le Carre, and *The Haj* (1984) by Leon Uris.

The twentieth-century popular fiction writers' portrayals of Arabs seem to have been based on historical misconceptions. For reasons of bias or complete lack of knowledge, some works from the past offer wildly distorted depictions of Arabs and Islam. Literature by Leon Uris, Eric Ambler, Ken Follett, Alfred Coppel, Michael Thomas, and Laurie Devine—popular books of the twentieth century—clearly displays this viewpoint.

Following the 1948 War and the Arab oil embargo of 1973, the Arab-(Israeli) conflict intensified this skewed portrayal of Arabs in the twentieth century. Some popular fiction authors used these occurrences to support their false assumptions about Arabs, such as the idea that Arabs are inherently violent or promiscuous. Most authors of popular literature appear to have disregarded the fact that there were also works produced in praise of the Arabs, their deep-rooted social and religious traditions, their part in illuminating the globe during its dark ages, and their contribution to human civilization. Very few authors have shown a deeper comprehension of Arab culture, praising the Arab people for their honor and patriotism—the kind of people who would give their lives for their nation. Ethel Mannin is a stellar representative of this literary subgenre.

Even in modern times, people are manipulating the damaging effects of showing bad depictions of Arab characters. This trend is seeing the publication of a plethora of popular books. Studying popular fiction should be given more serious attention. A stronger Arabic discourse is needed to reject erroneous accusations made about Arabs and to make the gap between fiction and reality evident.

REFERENCES

- Terry, J. J. (1986). *Mistaken identity: Arab stereotypes in popular writing*. American-Arab Affairs Council. P3.
- Lindgren, H. C. (1981). *Introduction to Social Psychology* (3rd ed.). London, England: Mosby. p.238.
- Terry, J. J. (1983). Images of the Middle East in Contemporary Fiction. In E. Ghareeb (Ed.), *Split Vision: The Portrayal of Arabs in the American Media*. Washington., p.316.
- Sari, J. (1979). *The Arabs and the English*. London: Longman Group Ltd, p.153.
- Said, E. W. (2021). *Orientalism*. Penguin., p.247.
- Kearney, H. M. (1977). *American images of the Middle East, 1824-1924: A century of antipathy*. UMI, p.326.
- Simon, R. S. (1989). *The Middle East in crime fiction: Mysteries, spy novels, and thrillers from 1916 to the 1980s*. L. Barber Press, p.166.
- Rome, M. (1982). *Son of adam*. Chivers Pr, p.144.
- Raban, J. (2018). *Arabia through the looking Glass*. Eland, p.343.

DUYGU SOSYALLEŞTİRME ÜZERİNE DERLEME

Ayşe Nur BALCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, aysenurblc42@gmail.com- 0000-0002-2216-6664

ÖZET

Duygular, psikoloji alanında farklı bağlamlarda sıklıkla çalışılmış bir konudur. Bir objenin kişinin iç dünyasında meydana getirdiği izlenim olarak tanımlanan duygular ilk meydana geldiği anlarda içinde bulunulan bağlamdan dolayı ailede öğrenilmektedir (Aktaş, 2004). Campos ve ark. (1989) ise duyguyu gelişimsel olarak insanın varoluşunu ve iyiliğini destekleyici mekanizmaların varoluşu olarak nitelendirmektedir. Son yıllarda ise duyguların farklılaşmasına odaklanılmış ve farklılaşan duygulara göre kişilerin psikolojik durumlarını değişimleyebilmesi duygu düzenleme kavramı altında çalışılmaya başlanmıştır (Gross ve Munoz, 1995). Duygu sosyalleştirme ebeveynlerin korku, kaygı ya da endişe gibi olumsuz duygu yaşayan çocuğuna yaşadığı duyguyla ilgili verdiği tepkiler olarak tanımlanır. Çocuğun hem psikolojik hem duygusal gelişiminde önemli faydalar sağlayan duygu sosyalleştirme davranışı psikoloji alanında önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın ilk kısmında duygu sosyalleştirme kavramını ve ebeveynlerin uyguladığı duygu sosyalleştirme davranışı üzerine tanımlamalar ve kavramsal bilgiler verilmiştir. Ardından duygu sosyalleştirmeyi açıklamada kullanılan kuramlardan bahsedilmiştir. Sonraki bölümde duygu sosyalleştirme tepkileri ve modelleri ele alınmıştır. Son bölümde ise duygu sosyalleştirme konusu üzerine yapılmış güncel çalışmalar verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygu sosyalleştirme, duygu, duygu düzenleme

REVIEW ON EMOTION SOCIALIZATION

ABSTRACT

Emotions are a subject that has been frequently studied in different contexts in the field of psychology. Emotions, defined as the impression created by an object in a person's inner world, are learned in the family due to the context when they first occur (Aktaş, 2004). Campos et al. (1989) defines emotion as the existence of mechanisms that developmentally support human existence and well-being. In recent years, the focus has been on the differentiation of emotions, and the ability of people to change their psychological states according to different emotions has begun to be studied under the concept of emotion regulation (Gross and Munoz, 1995). Emotion socialization is defined as the reactions parents give to their child who experiences

negative emotions such as fear, anxiety or concern. Emotional socialization behavior, which provides significant benefits in both the psychological and emotional development of the child, has an important place in the field of psychology. In the first part of this study, definitions and conceptual information about the concept of emotional socialization and the emotional socialization behavior implemented by parents are given. Then, the theories used to explain emotional socialization are mentioned. In the next section, emotion socialization responses and models are discussed. In the last section, the study is completed by giving current studies on emotional socialization.

Keywords: Emotion socialization, emotion, emotion regulation

DUYGU SOSYALLEŞTİRME ÜZERİNE DERLEME

Duygular, psikoloji alanında farklı bağlamlarda sıklıkla çalışılmış bir konudur. Bir objenin kişinin iç dünyasında meydana getirdiği izlenim olarak tanımlanan duygular ilk meydana geldiği anlarda içinde bulunulan bağlamdan dolayı ailede öğrenilmektedir (Aktaş, 2004). Campos ve ark. (1989) ise duyguyu gelişimsel olarak insanın varoluşunu ve iyiliğini destekleyici mekanizmaların varoluşu olarak nitelendirmektedir. Ayrıca işlevselci bakış açısı duyguları karşılaşılan durumlara uyum sağlamada işe yarar bir mekanizma olarak tanımlarken (Levenson, 1994) çağdaş duygu kuramları duyguyu karar verme mekanizmasına vurgu yaparak tanımlamaktadır (Kring ve Sloan, 2010). Araştırılmaya başlandığı ilk yıllarda duyguların olumlu özellikleri üzerinde durulmasına karşın sonraki araştırmalarda duyguların zarar verici olarak da ortaya çıkabileceği ele alınmaya başlanmıştır. Son yıllarda duyguların farklılaşmasına odaklanılmış ve farklılaşan duygulara göre kişilerin psikolojik durumlarını değişimleyebilmesi duygu düzenleme kavramı altında çalışılmaya başlanmıştır (Gross ve Munoz, 1995).

Duygu düzenleme sahip olunan genetik aktarımın ve içinde yer alınan çevrenin etkileşimi ile duygusal ifadeleri değiştirebilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Seçer, 2017). Yaşamın ilk yıllarında gelişmeye başlayan duygu düzenleme becerisi, ileriki yıllarda çocukların davranış sorunları yaşayıp yaşamayacakları yönünde bilgi veren önemli bir yordayıcıdır (Güven ve Erden, 2017).

Ebeveynlerin ya da çocuğa bakım veren kişilerin tutumlarından önemli ölçüde etkilenen duygu düzenlemenin temelini duygu sosyalleştirme (*emotion socialization*) oluşturmaktadır (Shipman ve ark., 2007). Alan yazınında gittikçe önem kazandığı görülen duygu sosyalleştirme kavramı Eisenberg ve ark. (1999) tarafından, çocukların korku, kaygı, kızgınlık gibi olumsuz duygularını ifade ettikleri an da anne babalarının ya da bakım verenlerinin bu ifadelere verdikleri tepkiler sonucu kurulan iletişim olarak tanımlanmıştır. Duygu sosyalleştirmenin çocukta olumlu anlamda katkı sağladığı özellikler çocuğun karşılaştığı sorunuyla başa çıkmasına yardımcı olmak ve onu rahatlatmaktır. Duygu sosyalleştirmeye olumsuz etkisi olan özellikler ise sorun sırasında çocuğu cezalandırma ve onu aşağılayıcı ifadelerle başvurmadır (Altay ve ark., 2013; Garner ve ark., 2007). Nitekim duygu sosyalleştirmesi sürecinde çocuğa verilen olumsuz tepkiler sonucunda çocuk duyguyla baş etmekten kaçınabilir, duyguları olumsuz olarak tanımlayabilir (Eisenberg ve ark., 1998).

Duygu sosyalleştirme başka ifadeyle çocuğa duygularını öğretme sürecidir. Yapılan bir çalışmada kendi duygusunu tanımlamakta zorlanan annelerin çocuklarının da duygu tanımlamada iyi olmadığı ortaya konulmuştur (Katz ve Windecker-Nelson, 2004). Laible ve

Song'un (2006) da bu bulguya benzer şekilde aile içinde duygular üzerinde konuşulan ailelerde büyüyen çocukların sosyal ilişkilerinde düzenli olduğu, kendileri ve çevreleri hakkında iyi gözlemciler olduğunu ortaya koymuştur. Duygu sosyalleştirme süreci ayrıca olumlu gelişimsel özellikleri beraberinde getiren bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu olumlu gelişimsel özelliklerden bazıları güvenli bağlanma ve benlik algısı gibi durumlarla ilgili bulunmuştur (Kılıç, 2012).

Ebeveynin genetik ve çevresel özellikleri çocuk yetiştirirken edineceği tavırda belirleyicidir (Baydar ve ark., 2010). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve bu durumun çocuğun gelişimine olan katkısı göz önünde bulundurularak ailedeki sosyal ortamın çocuğun duygu düzenleme becerisi ve duygusal yetkinliğine olan önemi yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Cunningham ve ark., 2009). Çocuğunun duygusal olarak yetkin olmasını ve olumsuz duygularla başa çıkma becerisini artırmak isteyen ebeveynin öncelikle çocuğun duygusal olarak kendisini sıkıntıda hissetmeyeceği bir ortam oluşturması, çocuğu bu ortamda yetiştirmesi ve uygun duygusal tepkiler için çocuğa model olacak davranışlarda bulunması gerekmektedir (Eisenberg ve ark., 1999; Yağmurlu ve Altan, 2010). Yapılan çalışmalarda ailesi tarafından destekleyici bir çevre sunulmadığı zaman çocukların kızgınlık ve korku gibi olumsuz duygularını düzenleyemediği görülmüş ve davranış bozuklukları ortaya çıkma ihtimalinin arttığı bulunmuştur (Calkins ve Hill, 2007).

Duygu sosyalleştirme kavramı çalışılmaya başlandığı ilk zamandan beri farklı faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Bu faktörler çocuğun özellikleri, ebeveynin özellikleri, kültürel özellikler ve bağlam olarak sınıflandırılmıştır (Eisenberg, 1998). Bu bağlamda yapılan çalışmalarda babaların duygu sosyalleştirme davranışlarının annelerden daha az uyguladığı ortaya koyulmuştur (Baker ve ark., 2011). Duygu ifade etme konusunda çocuğun cinsiyetinde de kız çocukların öz bildirimine dayalı duygularda daha ifade edici olduğu, erkek çocukların ise öfke ve sinirlenme duygularını ifade etmede daha iyi olduğu ortaya koyulmuştur (Brody ve Hall, 2008). Yaş faktörüyle ilgili yapılan çalışmalarda ise aynı gelişim döneminde olmalarına rağmen duygu sosyalleştirme ve sosyal uyum açısından farklılıklar olmasına karşın duygu ifade etme becerisinin yaş almakla birlikte öğrenilen bir beceri olduğuyla ilgili çalışmalar mevcuttur (Laible ve Thompson, 2002).

1. DUYGU SOSYALLEŞTİRME KAVRAMINI AÇIKLAMAK İÇİN KULLANILAN KURAMLAR

Duygu sosyalleştirme davranışının temelini açıklamak için kullanılan bazı kuramlar; davranışçı kuram, ekolojik kuram, sosyokültürel kuram ve bilişsel kuramdır. Davranışçı kuramda duygu sosyalleştirmenin temelini açıklamakta davranışçılığın temeli olan klasik ve edimsel koşullanma kullanılmaktadır (İlhan, 2017). Klasik koşullanmaya göre nötr uyarıcının koşullu uyarıcıya dönüşmesi duygu sosyalleştirmede de gerçekleşmektedir. Örneğin; sürekli olumsuz tepkiler veren bir öğretmene sahip çocuk zamanla öğretmeni ile birlikte okulu da sevmemeye başlayacaktır. Bu durumda nötr uyarıcı olan okul, öğretmenin çocuğun duygularına olan tepkileri ile koşullu uyarıcı haline gelecektir. Edimsel koşullanma da ise ceza ve ödülleri davranışı belirler. Ödüllendirilen davranış tekrarlanır, cezalandırılan davranış tekrarlanmaz. Bu durum da yine duygu sosyalleşmesi ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin; birine küfür eden bir çocuğa ailesi güler ise çocuk bu gülümsemeyi ödül olarak kabul edecek ve bu davranışı tekrar sergileyecektir (Boeree, 1998; Akt., İlhan, 2017).

Bronfenbrenner'in (1986) Ekolojik Sistemler Kuramı'na göre ise bireyin gelişimi içinde büyüdüğü çevreyi oluşturan sistemlere ve bu sistemlerin ilişkisine bağlıdır. Kurama göre beş farklı sistem vardır; mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem. Mikrosistem çocuğun doğrudan ilişkili olduğu yakın çevresini kapsar. Ebeveynlerin çocukların duygularını destekleyici ya da destekleyici olmayan tepkileri (duygu sosyalleştirme) bu sistem ile açıklanabilir. Mezosistem, ebeveyn tepkilerinin akran ilişkilerine yansımaları gibi iki mikro sistemin etkileşimini kapsar (Johnson, 2008). Bu da duygu sosyalleştirmenin farklı ilişkileri kapsayıcılığını ortaya koymaktadır. Ekzosistem çocuğu doğrudan etkilemeyen ama dolaylı olarak sonuçlarından etkilenilen sistemdir (Bronfenbrenner, 1986). Örneğin ebeveynin uzun ve yorucu çalışma süresi, çocuğun duygularına destekleyici tepki verememesine neden olabilir (İlhan, 2017). Makro sistem içinde yaşanan toplumun normlarının bireyin gelişimini etkilemesidir (Bronfenbrenner, 1986). Örneğin Türk toplumunda kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha duygusal olması beklenir. Bu durumda ebeveynleri kız çocuklarına daha destekleyici erkek çocuklarına daha az destekleyici tepkiler vermesine itebilir. Kronosistem ise çocuğun kardeşinin dünyaya gelmesi ve buna bağlı çocuğa olan tepkileri değişmesi gibi zamana ve çevreye bağlı değişimleri kapsar (İlhan, 2017). Her bir sistemin çocuğun gelişim sürecindeki duygularına verilen tepkileri etkilediği görülmektedir.

Duygu sosyalleştirmeyi açıklayan diğer kuram ise sosyo-kültürel kuramdır. Çocuğun yetiştiği sosyal çevre çocuğun birçok davranışını belirler, dolayısıyla ile çocuğu bu çevreden bağımsız ele almak yanlıştır (Erdiller, 2014). Ebeveynlerin çocuklara olan tepkileri de yine içinde bulunulan sosyal çevrenin sonucudur. Duygu sosyalleştirme farklı sosyo-kültürel bağlamlarda farklılaşmaktadır (Safdar ve ark., 2009). Örneğin Japon ve Alman annelerin çocuklarına verdikleri duygusal desteğin kıyaslandığı bir araştırma da Japon annelerin çocuklarına karşı daha sabırlı ve destekleyici olduğu görülmüştür (Friedlmeier ve Trommsdorff, 1999).

Son olarak; bilişsel kuramda Piaget'e göre karşılaştığımız şeyleri zihnimizdeki şemalara oturtmaya çalışırız ve buna özümseme denir. Ancak eğer karşılaşılan şey şemalara uymuyorsa yeni bir şema oluşturulur, buna da uyumsuzluk denir (Simatwa, 2010). Çocukların duygulara dair öğrenmelerinde de bu süreç benzer şekilde işlemektedir. Çocuklar ebeveynlerinin kendilerine verdikleri tepkilere göre duygu şemaları oluşturur ve bu şemalara göre kendilerini ve diğerlerini duygusal olarak anlamlandırır (İlhan, 2017).

2.DUYGU SOSYALLEŞTİRME TEPKİLERİ VE MODELLERİ

Çocuğun duygularını yoğun yaşadığı anlarda ebeveynlerin bulunduğu tepkiler farklılık göstermektedir. Bu bölümde alan kısıtlılığı nedeniyle bunlardan bazılarını değinilecektir. İlk olarak duygu yoğunlaştırma tepkisi çocuğun yaşadığı stresi azaltmada etkili olmayan bir tekniktir. Çocuğun yaşadığı kaygılı durumu hafifletmenin aksine annenin çocuğa sesini yükseltme gibi tavırlarla kaygı veren durumu abartma olarak tanımlanır (Güven ve Erden, 2017). Fiziksel yatıştırma tepkisinde anne çocukta meydana gelmiş olan fiziksel uyarılmışlığa odaklanır ve onu azaltmaya çalışır. Dikkat dağıtma tekniğinde ise annen verdiği tepkiler ile çocuktaki kaygıyı azaltmada işlevsel davranışlarda bulunmaktadır. Annenin çocuğun rahatlaması ve onu duygusal olarak sakinleştirmesini içerir. (Mirabl ve ark. 2009). Duygu sosyalleştirme bağlamında çalışılan diğer konu ise duygu koçluğudur. Bu kavramla açıklanan ebeveynin duyguları öğretme konusunda çocuğa önder olması ve doğrudan koçluk yapması ifade edilmektedir (Parke, 1994).

Duygu sosyalleştirme davranışı Chaplin ve ark. (2010) tarafından bazı davranış sorunları ile de ilişkilendirilmiştir. Bu kavramı açıklamada kullanılan modellerden ilki duygu yetkinliği modelidir (*emotion competence model*). Bu kavram kendisi dışındaki kişilerin duygularını anlama ve fark etme, var olan duyguları ifade etmekte zorlanmama ve duyguları doğru tanımlayabilme becerileri gibi özelliklere sahip olma durumunu ifade eder (Güven, 2013). Model ebeveynler tarafından bu özelliklerin çocukta artırılmasına yönelik hedefleri barındırır. Yani duygusal olarak yetkin çocukların var olmasını amaçlar. Bu sayede çocuklarda yaşamları boyunca tatmin çocukların var olacağını ve psikopatolojilere sahip olma ihtimallerinin azalacağını ileri sürer (Denham, 1993).

İkincisi farklılaşan duygular modelidir (*differential emotions model*). Bu kavram da Izard (1977) tarafından ortaya atılmış olan farklılaşan duygular kuramı temelinde ortaya çıkmıştır. Bu kavram meydana gelen duyguların işlevlerinin farklı olduğunu ve her bir duygunun bir anlamı olduğu üzerine durur (Akt. Güven, 2013). Son olarak duygu sosyalleştirme ve psikopatolojiler arasındaki ilişkiyi açıklayan model ise potansiyel birleşim modeli (*potential combined model*) olarak ele alınmıştır. Bu modelde çocuklarda davranış sorunları oluşmasına sebep olan durumlar açıklanırken annenin davranışlarına atıfta bulunulur. Annenin duygularını açıklamada ve tanımada yetersiz olduğu durumlarda çocuğun da olumsuz duyguları doğru olmayan yollarla davranışsal sorun oluşturacak şekilde ifade edebileceğini öne sürülmektedir (Chaplin ve ark., 2010).

3.DUYGU SOSYALLEŞTİRME KONUSU ÜZERİNE YAPILMIŞ GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Yapılan güncel bir çalışmada ebeveynlerin çocuklarına olan davranışı Havighurst ve Harley (2007) tarafından geliştirilen bir müdahale programıyla değişimlenmiştir. Sonuç olarak duygular üzerine konuşulduğu zaman çocukların duygusal gelişimlerinde hızlı bir ilerleme meydana geldiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bir çalışmada sıcak bir tepki biçiminde olsa bile küçümseyici ifadelerin çocukların duygu gelişimini olumsuz yordadığı ortaya koyulmuştur (Björk ve ark., 2022).

Havighurst ve ark. (2021) ise yaptıkları çalışmaya örneklem olarak yürümeye yeni başlamış çocukların olduğu 18-36 yaş aralığındaki çocukları dahil etmişlerdir. Bu yaş grubundaki çocuklara sosyal, duygusal ve davranışsal olarak işlevsel kazanımların edinimi üzerine yaptıkları çalışmada ebeveynin duygu sosyalleştirmesini aktif şekilde uygulayan ana babaların çocuklarının da sosyal, duygusal ve davranışsal olarak edindiği kazanımların fazla olduğunu ortaya koyulmuştur.

Duygu sosyalleştirmenin çocuk gelişiminde fizyolojik etkilerini inceleyen çalışma da mevcuttur. Stres ve sorun yaşayan çocuğun karşılaştığı bakıma ve tepkilere bağlı olarak vücudunda değişimler meydana gelmektedir. Stres anında salgılanan kortizol hormonu ölçümü temel alınarak yapılan çalışmada annenin duygu sosyalleştirmesinin işlevsel olduğu anlarda çocuklarda stres seviyesinin de azaldığı ortaya koyulmuştur (Buhler-Wassmann ve ark., 2021).

McQuade ve ark., (2022) yaptıkları boylamsal çalışmada ebeveynlerin çocukluk döneminde çocuklarına karşı duygu sosyalleştirme uygulamanın ergenlik döneminde sınırda kişilik bozukluğu tanısı almaya olan etkisini araştırmışlardır. 9-13 yaş aralığındaki çocukların stres uyarımına verdikleri fizyolojik tepkiler ve olumsuz duygulara verdikleri duygusal tepkiler not edilmiş ardından 4-5 yıl sonra aynı çocukların sınırda kişilik bozukluğu davranış

örüntülerine sahip olma oranları değerlendirilmiştir. Olumsuz duygular yaşadığı zaman strese girme dereceleri yüksek olan çocukların ergenlik döneminde sınırda kişilik bozukluğu davranışı örüntülerini de daha fazla gösterme eğiliminde olduğu, duygu sosyalleştirmesi sonucu stresini yönetebilmeyi öğrenen çocukların sınırda kişilik bozukluğu davranış örüntülerini gösterme ihtimalinin ise az olduğunu ortaya koyulmuştur. Bu bulgular birlikte değerlendirildiği zaman duygu sosyalleştirme davranışının olumsuz durumlara karşı çocuklarda koruyucu bir mekanizma görevi gördüğü düşünülmektedir.

4.SONUÇ

Duygu sosyalleştirme konusunun anne ve babanın çocuk yetiştirme tutumunun bir sonucu olduğu düşünüldüğü zaman konunun önemi artmaktadır. Konuyla ilgili alanda oldukça çalışma olması konunun önemini göstermektedir. Nitekim Türkiye’de de konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır (Güven ve Erden, 2017; İyi ve Çoban, 2019). Yapılan çalışmalarda genel itibariyle ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranış biçimlerine odaklanılmıştır. Çorapçı ve ark., (2012) yaptıkları çalışmada Türkiye’de annelerin duygu sosyalleştirmelerinin batıda yapılan çalışmalarda olduğu gibi batı toplumunda çocuk yetiştiren annelerin duygu sosyalleştirmelerinin benzer olduğu olmuştur. Bu benzerliğe karşın Türk kültürünün dinamiklerine bakıldığı zaman toplum tarafından kabul edilmiş normları çocuğun öğrenmesi de önem taşımaktadır (Çorapçı, 2012). Bu bağlamda Türk kültürünün dinamikleri ele alınarak bu konuda yeni çalışmalar faydalı olacaktır.

Duygu sosyalleştirme davranışının çocuğa etkisi yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Nitekim duygu sosyalleştirme sürecinde desteklenen çocuğun ileriki yaşamında bu durumun çocuk için avantaj sağladığı görülmektedir. Ancak bu sürecin aile ekseninde nasıl anlamlar bulduğu ile ilgili de yapılacak çalışmalar konunun gelişimi için fayda sağlayacaktır. Nitekim çalışmaların büyük çoğunluğu yalnızca nicel ölçümlere dayanmaktadır. Konuyla ilgili nitel çalışmalar kapsayıcı yorumlara fırsat verecektir.

Ayrıca üzerinde durulması gereken mevzulardan biri de Janssens ve Gerris’in (1992) yaptıkları çalışmada açıklama yaparak kullanılan cezanın olumlu etkisinin olduğunu bulmasıdır. Buradan çocuğun durumları anlamlandırma biçiminin önemine vurgu yapılabilir. Yaşanan olaylarda ve meydana gelen duygularda ilk hedef çocuğun anlamlandırmasını düzenlemek olmalı ve bu konu ile ilgili ailelere yönelik müdahale çalışmaları geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. (2004). İnsanda duygusal yaşantı. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Altan-Aytun, Ö., Yagmurlu, B. ve Yavuz, H.M. Turkish Mothers’ Coping with Children’s Negative Emotions: A Brief Report. *J Child Fam Stud* 22, 437–443 (2013).
<https://doi.org/10.1007/s10826-012-9597-x>
- Baker, J. K., Fenning, R. M., ve Crnic, K. A. (2011). Emotion socialization by mothers and fathers: Coherence among behaviors and associations with parent attitudes and children’s social competence. *Social Development*, 20(2), 412-430.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2010.00585.x>

- Baydar, N., Küntay, A., Cemalcılar, Z. ve Gökşen, F. (2011). Türkiye'de erken çocukluk gelişim ekolojiler araştırması kılavuzu. İstanbul: Koç Üniversitesi ve TEÇGE çalışması.
- Brody, L. R., ve Hall, J. A. (2008). Gender and emotion in context. Handbook of Emotions (pp. 395-408) içinde M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, ve L. F. Barrett (Ed.). The Guilford Press
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723.
- Bjørk, R. F., Bølstad, E., Pons, F., ve Havighurst, S. S. (2022). Testing TIK (Tuning in to Kids) with TEC (Test of Emotion Comprehension): Does enhanced emotion socialization improve child emotion understanding?. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 78, 101368. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2021.101368>
- Buhler-Wassmann, A. C., Hibel, L. C., Fondren, K., ve Valentino, K. (2021). Child diurnal cortisol differs based on profiles of maternal emotion socialization in high risk, low income, and racially diverse families. *Developmental Psychobiology*, 63(3), 538-555. <https://doi.org/10.1002/dev.22048>
- Calkins, S. D., ve Hill, A. (2007). Caregiver influences on emerging emotion regulation. Handbook of emotion regulation. J.J. Gross (Ed.) Handbook of emotion regulation içinde (229-248). Guilford Press.
- Campos, JJ, Campos, RG ve Barrett, KC (1989). Duygusal gelişim ve duygu düzenleme çalışmasında ortaya çıkan temalar. *Gelişim psikolojisi* , 25 (3), 394- 402. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.3.394>
- Cunningham, J. N., Kliewer, W., ve Garner, P. W. (2009). Emotion socialization, child emotion understanding and regulation, and adjustment in urban African American families: Differential associations across child gender. *Development and psychopathology*, 21(1), 261-283. <https://doi.org/10.1017/S0954579409000157>
- Çorapçı, F., Aksan, N., ve Yagmurlu, B. (2012). Socialization of Turkish children's emotions: Do different emotions elicit different responses?. *Global Studies of Childhood*, 2(2), 106-116. <https://doi.org/10.2304/gsch.2012.2.2.106>
- Çorapçı, F. (2012). Ailede duygu sosyalleştirme süreci ve çocuğun sosyo-duygusal gelişimi. M. Sayıl ve B. Selçuk (Ed.), *Ana Babalık: Kuram ve araştırma* (3. baskı) içinde (s. 271-297). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Denham, S. A. (1993) Socialization of Emotions: Pathway to Preschoolers' Emotional and Social Competence. *Journal of Nonverbal Behavior* 17(3): 205- 227. <https://doi.org/10.1007/BF00986120>
- Eisenberg, N. , Fabes, R. A. , Shepard, S. A. ,Guthrie, I. K. , Murphy, B. C. ve Reiser, M. (1999) Parental Reactions to Children's Negative Emotions: Longitudinal Relations to Quality of Children's Social Functioning *Child Development* 70 (2) : 513– 534. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00037>
- Eisenberg, N., Cumberland, A., ve Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological inquiry*, 9(4), 241-273. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0904_1

- Erdiller, Z.B. (2014). Erken çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar içinde İ.H. Diken (ed.) Erken Çocukluk Eğitimi (3. baskı), 56-90. Pegem Akademi.
- Friedlmeier, W. ve Trommsdorff, G. (1999). Emotion regulation in early childhood: A crosscultural comparison between german and japanese toddlers. *Journal of Crosscultural Psychology*, 30(6), 684-711. <https://doi.org/10.1177/0022022199030006002>
- Garner, P. W. , Dansmore, J. C. ve Southam- Gerrow, M. (2007). Mother– Child Conversations about Emotions: Linkages to Child Aggression and Prosocial Behavior. *Social Development* 259-277. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.200700424.x>
- Gross, J. J. ve Munoz, R. F. (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(2), 151-164. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1995.tb00036.x>
- Güven, E. (2013). Çocuğun davranış sorunları ile algıladığı anne baba çatışması arasındaki ilişkiler: Duygu sosyalleştirmenin aracı rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güven, E., ve Erden, G. (2017). Duygu sosyalleştirmenin çocuklarda gözlenen davranış sorunlarına katkısı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 18.
- Havighurst, S., ve Harley, A. (2007). *Tuning in to kids: Emotionally intelligent parenting: Program manual*. University of Melbourne.
- Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., Harley, A. E., Radovini, A., ve Thomas, R. (2021). A randomized controlled trial of an emotion socialization parenting program and its impact on parenting, children's behavior and parent and child stress cortisol: Tuning in to Toddlers. *Behaviour research and therapy*, 104016. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2021.104016>
- İlhan, T. (2017). *Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme stratejileri ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- İyi, T. İ., ve Çoban, A. E. (2019). Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme stratejileri ile çocukların davranış problemleri arasındaki ilişki. *Başkent University Journal of Education*, 6(2), 155-166.
- Johnson, E.S. (2008). Ecological systems and complexity theory: Toward an alternative model of accountability in education. *Complicity: An International Journal of Complexity and Education*, 5(1), 1-10. <https://doi.org/10.1787/19939019>
- Katz, L. F., ve Windecker-Nelson, B. (2004). Parental meta-emotion philosophy in families with conduct-problem children: Links with peer relations. *Journal of abnormal child psychology*, 32(4), 385-398. <https://doi.org/10.1023/B:JACP.0000030292.36168.30>
- Kılıç, Ş. (2012). *48-72 aylık çocukların duyguları anlama becerisi ve annelerin duyguları sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Laible, D., ve Song, J. (2006). Constructing emotional and relational understanding: The role of affect and mother-child discourse. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 44-69. <https://www.jstor.org/stable/23096067>
- Laible, D. J., ve Thompson, R. A. (2002). Mother-child conflict in the toddler years: Lessons in emotion, morality, and relationships. *Child Development*, 73(4), 1187-1203. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00466>
- Levenson, R.W. (1994). Human emotion: A functional view. (Yayın yönetmenleri, Ekman ve R. Davidson). *The Nature of Emotion: Fundamental Questions*. New York: Oxford University Press
- Parke, Ross. D. (1994). "Progress, paradigms, and unresolved problem: A commentary on recent advances in our understanding of children's emotions". *Merrill - Palmer Quarterly* 40: 157-169. <https://www.jstor.org/stable/23087913>
- Shipman, K. L., Schneider, R., Fitzgerald, M. M., Sims, C., Swisher, L. ve Edwards, A. (2007). Maternal emotion socialization in maltreating and non-maltreating families: Implications for children's emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 268-285. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00384.x>
- Safdar, S., Friedlmeier, W., Matsumoto, D., Yoo, S. H., Kwantes, C. T., Kakai, H. ve Shigemasu, E. (2009). Variations of emotional display rules within and across cultures: A comparison between Canada, USA, and Japan. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 41(1), 1-10. <https://doi.org/10.1037/a0014387>
- Seçer, Z. (2017). Sosyal Olarak Yetkin Okul Öncesi Çocukların Duygu Düzenlemeleri İle Annelerinin Duygu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (4), 1435-1452. <https://dergipark.org> adresinden erişildi
- Simatwa, E.M.W. (2010). Piaget's theory of intellectual development and its implication for instructional management at pre-secondary school level. *Educational Research and Reviews*, 5(7), 366-371. <https://doi.org/10.5897/ERR.9000256>
- Werner E. E., ve Gross, J. J. (2010). *Models of Emotion Regulation*. Kring, A., Sloan, D. M., ve Sloan, D. (Ed.). (2010). *Emotion regulation and psychopathology*. Guilford Press.
- Yağmurlu, B. ve Altan, Ö. (2010) Maternal Socialization and Child Temperament as Predictors of Emotion Regulation in Turkish Preschoolers. *Infant and Child Development* 19: 275-296. <https://doi.org/10.1002/icd.646>

GELİŞEN TEKNOLOJİNİN FUTBOL HAKEMLERİNİN KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ŞEKER

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
ORCID ID 0000-0002-8624-7113

Doç. Dr. Meryem ALTUN EKİZ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
ORCID ID 0000-0003-1224-7927

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet Ali DAMLAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
ORCID ID 0009-0009-5696-8620

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, gelişen teknolojinin futbol hakemlerinin karar verme becerileri üzerine etkisini araştırmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılan bu çalışmada uzman görüşü alınarak hazırlanan 7 maddelik yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma grubu amaçsal örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmaya farklı klasmanlarda görev yapan 15 gönüllü hakem katılmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır ve doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırma bulgularına göre ülkemizde ve dünyada futbolda kullanılan teknolojilerin neler olduğu, futbolda uygulanan teknolojilerin hakemler açısından olumlu ve olumsuz yönleri, hakemlerin karar verme becerilerini nasıl etkilediği, futboldaki teknolojik gelişmelerin hakem kararlarında ne gibi değişim yarattığı, ileride gelişecek olan teknolojinin hakem kararlarına etkileri ve teknoloji ile birlikte futbol hakemlerinin daha mı aktif rol alacağı yoksa hakemlerin kararlara daha mı az karışacağı, var olan teknolojik gelişmelerin dışında hakemlerin karar verme becerilerini geliştirecek ne gibi önerilerin olduğu katılımcı görüşlerinden hareketle tespit edilmiştir. Sonuç olarak; var olan teknolojik gelişmelerin müsabakanın daha adil ve hakkaniyetli yönetilmesini sağladığı, siyah ve beyaz olarak nitelendirilen hataların azaldığı, teknolojik gelişmelerin oyuncular üzerinde caydırıcı etkisinin olduğu, olumsuz olarak sporun doğasına aykırı olduğu, seyir zevkini azalttığı, oyun hızında düşüş meydana geldiği ve hakemlerin rehavete kapılıp karar verme becerilerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Gelişen teknoloji ile hakemlerin daha az hata yaptığını fakat karar verme işini teknolojiye bıraktığından dolayı karar verme becerilerinde zayıflama olduğu görülmüştür. Teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskı ve stres durumunu ile ilgili; teknolojik gelişmenin hakem üzerindeki baskıyı azaltmayacağı, pozisyonlarda yorum farklılıklarının olması, hakemin saha içerisinde “acaba yanlış karar verecek miyim” düşüncesi baskı ve stresi arttırdığı ve sağlıklı kararlar vermesine engel olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Gelecekte teknolojinin oyun ruhuna aykırı olacağı, seyir zevkinin daha da düşeceği, insan faktörünün ortadan kaldırmanın yanlış olacağı gibi düşünceler ağırlıklı olarak ifade edilirken; dile getirilen diğer bir görüş ise teknolojinin hakemlere daha az karar verme imkanını tanyacağı ve belki de yardımcı hakemlerin tarih olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Futbol Hakemi, Teknoloji, Karar verme becerisi

1.GİRİŞ

Günümüzde hakkında en çok araştırma yapılan ve en çok takip edilen takım sporlarının başında futbol gelmektedir. Futbolun nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığına dair net bir bilgi verilememektedir (İnal, 1998). Fakat yapılan arkeolojik kazılar incelendiğinde futbolun doğum yerinin Asya ve Mısır medeniyetlerine ait olduğu görülmektedir. Stemmler (2000) MÖ 2600-2700 yıllarında futbolun Uzak Doğuda ilkel bir formunun oynandığını belirtmiştir. Günümüz futboluna benzer modern futbolun geçmişi ise 17. yüzyıla dayanmaktadır (Güneş, 2022). Futbol oyunu keşfedildiği ilk andan günümüze kadar popüleritesini ilk anki heyecanı ile hala korumaktadır (Sipahi, 2022). Futbol her geçen gün daha da küreselleşen bir oyun haline gelirken bu oyuna sadece eğlence ve tutku amacıyla bakılmamalıdır. Şöyle ki Federation Internationale de Football Association (FIFA) tarafından düzenlenen organizasyonlar her yıl farklı ülkelerde düzenlenmekte olup bu organizasyonlara ev sahipliği yapmak isteyen ülkeler kendi içerisinde kıyasıya bir rekabet içerisinde bulunmaktadır. Çünkü futbol organizasyonlarına ev sahipliği yapan ülkelere gerek prestij açısından gerek ise ekonomik açıdan büyük katkı sağlamaktadır.

Futbol sadece oyunculardan oluşan bir oyun değildir. Yöneticiler, teknik heyet, hakem ve taraftar da futbolun içerisinde. Futbola yapılan yatırımlar her geçen gün daha da artmaktadır ve bu oyunun başrol oyuncularından biri de futbol hakemleridir. Hakem, hem rakip takımlar arasında hem de futbolcu ile arasında köprü görevini üstlenmektedir (Orta, 2000). Spor faaliyetlerinde, belirlenen kuralların bir düzen içerisinde uygulanması ve kurallara uymayanlara gerekli yaptırımların uygulanmasında yetkili kişidir hakem (Durna,1997). Futbol kurallarının uygulayıcısı olan hakemler maçların adil bir şekilde oynanmasını sağlayan kişilerdir. Futbol hakemlerinin kararları yalnızca müsabakanın sonucuna tesir etmekte kalmayıp; oyunun kalitesini, seyir zevkini, futbolcuların yaklaşımını da etkilemektedir (Ünver, 2023). Futbol hakemleri aynı zamanda kendilerini saha içi ve dışı oluşabilecek baskılara karşı psikolojik ve fiziksel olarak hazırlamakla da sorumludurlar (Dadı, 2021). Bu sebeple hakemlerin sağlıklı kararlar verebilmeleri için fiziki yeterliliklerini daima korumaları gerekmektedir. Fiziki yeterlilikleri sahada doğru pozisyon almalarına ve kararları doğru yorumlamalarını sağlamaktadır. Hakemlerin fiziki yeterliliklerinin yanı sıra stres ve kaygıyı doğru yönetebilmeleri, teknik heyet ve oyuncular üzerindeki otoritesi karar verme becerilerini etkilemektedir (Deveci, 2018). Futbol hakemliğinin bu kadar zorlu olmasındaki temel sebep, gerek antrenörlerin gerek seyircilerin gerekse sporcuların kurallara tam anlamıyla hakim olmamalarıdır (Engin ve Çelik, 2019). Kurallara tam hakim olmayan kişilerin hakemlerin verdiği kararları sürekli sorgulaması ve hakemlerin sürekli yanlış kararlar veriyor imajı yaratması kamuoyunda müsabakadan çok hakem kararlarının konuşulmasına sebep olmaktadır.

İnsanlar yaşamları boyunca en basit problemlerden en karmaşık problemlere kadar birçok karar almaktadır ve bu kararları uygulamaya koymaktadır. Bireyin karar verme sürecini tecrübeleri, beklentileri, çevresi, psikolojik durumu etkilemektedir. Bireyler yaşamlarında doğru kararlar verdiği gibi yanlış kararlar da verebilmektedir. Kişilerin vermiş oldukları doğru kararların olumlu olarak getirileri olurken; yanlış vermiş oldukları kararlar birçok sorunun doğmasına

sebeptir. Karar verme bireyi kısa veya uzun vade içerisinde mutlu veya memnun edecek sorunlara karşı göstermiş olduğu tepkiler olarak tanımlanabilir. Kararlarımızı vermede birçok etken rol oynamaktadır. Bunlardan en önemlisi kişinin psikolojik durumudur. Çünkü karar verme aynı zamanda psikolojik bir süreçtir. Bireyin bulunduğu ruh hali rasyonel kararlar almasında muhakkak başat bir rol üstlenmektedir (Deveci, 2018). Bu nedenle maçın adalet sağlayıcıları olan hakemlerin karar verirken nasıl bir ruh hali içerisinde olduğu ve bu ruh hallerini karar verme becerilerine nasıl yansıttıkları oldukça önem arz etmektedir. Modern futbol içerisinde hakem ve ekibinin gerek ulusal anlamda gerek ise uluslararası alanda amatör takımlardan profesyonel takımlara kadar verdiği kararlar hep gündem maddesi olmuştur (Collina, 2004). Bundan dolayı hakemler bir lider gibi emin adımlarla ve tek başlarına iyi birer uygulayıcı olmak zorundadırlar (Yarmalı, 2000). Belirtilen bu tanım ve özellikler hakemin saha içerisinde en doğru kararı vermeye çalıştığını göstermektedir. Tabii ki hakemlerin de birer insan oldukları ve her insan gibi onların da hata yapabilecekleri unutulmamalıdır. Buradaki hataların en aza indirilmesi, kulüplerin maddi ve manevi haklarının korunması, adil ve şeffaf kararlar verilebilmesi için futbolda da teknolojik gelişmelerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Teknoloji her geçen gün ilerlerken hayatımızı birçok konuda da kolaylaştırmaktadır (Daştan, 2023). Dünya genelinde en çok takip edilen ve çok büyük yatırımların yapıldığı futbol da teknolojik gelişmelerden nasibini almıştır. Futbolda önceleri sadece hakem telsiz kulaklıkları ve elektronik bayraklar kullanılırken son yıllarda futbolda dev teknolojik gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler arasında sayabileceğimiz en önemli teknolojiler VAR Sistemi, Gol Çizgisi Teknolojisi, Yarı Otomatik Ofsayt Sistemidir. Bazı kesimlerce ‘‘Teknoloji futbolun ruhunu öldürüyor’’ şeklindeki söylemlerin tartışmaları da beraberinde doğurmuştur. Futbolda teknolojinin kullanımının temel hedefi hakem tarafından verilen kararların hata oranını olabildiğince asgari düzeye indirmek, kulüplerin maddi ve manevi olarak haksız bir kayıp yaşamasını önlemek amacıyla futbolda teknolojiden yararlanmaktadır. Bu sebeple hakemler de bu teknolojileri doğru ve etkili kullanabilmeleri için birçok eğitimden geçmektedirler. Futbolda uygulanan teknolojilerin başında Gol Çizgisi Teknolojisi gelmektedir. Bu teknoloji futbolda yer edinmeden önce hakemler genellikle uzaktan çekilen şutlarda topun kaleye geçip geçmediğini tespit etmekte güçlük çekiyorlardı. Geliştirilen Gol Çizgisi Teknolojisi sayesinde topun çizgiyi geçmesi halinde hakemin kolunda bulunan saate bir uyarı gelerek gol olup olmadığı belirlenmektedir. Gol Çizgisi Teknolojisi; Uluslararası Futbol Birliği Kurulu, kale çizgisi teknolojisinin (GLT) oyuna müdahale etmesini şart koşmaktadır. Bilgi bir saniye içerisinde iletilir ve bu da hakemin anında yanıt vermesini sağlar. Bu tasarım oyunda herhangi bir kesinti veya başka bir müdahaleye gereksinim duymamaktadır. Maç görevlisi sinyali alan tek kişidir. Müsabaka hakemi tarafından tekrarın gösterilmesi yönünde bilinçli bir tercih yapmadığı sürece, bilgi yalnızca hakemin kullanımına açıktır (FIFA, 2012). Ulusal ve uluslararası alanda futbolda yapılmış en büyük teknoloji ise VAR Sistemi olarak adlandırılabilir. Bu sistem; maçın hakeminin saha içerisinde kaçırılmış olduğu veya yanlış vermiş olduğu kararı saha dışında bulunan ekrandan tekrar izleyerek hakemin doğru kararı almasına ve adilane bir maç yönetmesine olanak sağlamaktadır. VAR Sistemi olmadan önce hakemlerin verdiği kararlar maçı yöneten hakem tarafından verilir ve bu kararlar tek doğru olarak kabul edilirdi. Hakemin vermiş olduğu kararlar da kolay kolay değişmezdi. VAR

Sisteminden sonra ise hakemler yanlış karar verdiklerinde kararlarının değişeceklerini biliyor olmaları karar verme süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Yarı Otomatik Ofsayt Sistemi; Bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan ve yakın zamanda ülkemizde de uygulanacak olan Yarı otomatik Ofsayt Sistemi ofsayt pozisyonlarında bazen VAR Sisteminin bile çözümleyemediği ofsayt pozisyonlarda saha kenarlarında bulunan kameralar ile farklı açılardan pozisyonların görülmesi yapılan hata oranını en aza indirmek amacıyla futbolda kullanılan diğer bir Ofsayt teknolojisi, futboldaki ofsayt durumlarını grafiksel olarak analiz etmek için birkaç yıldır kullanılmaktadır. Video Yardımcı Hakemlerin (VAR) 2018 yılında oyun kurallarına dahil edilmesinden bu yana, ofsaytları doğru bir şekilde belirleme ve bu çizgilere dayanarak kendinden emin kararlar verme becerisine ihtiyaç duyuldu. FIFA'nın 2016 ile 2019 yılları arasında gerçekleştirdiği araştırma, bu tür sanal çizgiler için en sık görülen hata kaynaklarının sahanın topografyası (özellikle saha eğimi), kamera açısının bozulması, oyunun tıkanıklığı ve bireysel vücut parçalarının takip edilmesi sorunu olduğunu gösterdi (FIFA, 2022). Bu zorlukların VAR Sisteminde bazen belirlenememesi Yarı Otomatik Ofsayt Sisteminin geliştirilmesine imkan sağlamıştır. Öyle görünüyor ki futbolda uygulanan teknolojik gelişmeler bunlarla yetinmeyecek hakem kararlarının daha az tartışıldığı, daha şeffaf ve adil kararların alınacağı, hata yapma oranını en aza indirdiği teknolojiler futbolun içerisinde var olmaya devam edecektir. Bu çalışmada hakemlerin karar verme becerilerini etkileyen faktörlerin neler olduğu, teknolojik gelişmelerin hakem kararlarına yansımalarının ne gibi sonuçlar doğurduğu, hakemlerin görüşlerinden yararlanılarak araştırılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın amacı; Milyonlarca insanın ilgisini çeken futbolda var olan teknolojik gelişmelerin futbol oyununa ne gibi faydaları olacağını, olumlu ve olumsuz yönlerini, hakemlerin karar verme becerileri üzerinde nasıl bir rol oynadığı gibi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada gelişen teknolojinin futbol hakemlerinin karar verme becerileri üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu araştırılmaya çalışılacaktır. Futbol hakemlerinin karar verirken teknolojiden ne düzeyde ve nasıl yararlandıkları, teknolojik gelişmeler olmadan önceki hakem kararları ile karşılaştırıldığında başarı düzeylerinin ve karar verme becerilerinin nasıl bir değişiklik gösterdiği, hakemlerin gelişen teknoloji hakkındaki görüşleri ve değerlendirmeleri bu çalışmada belirlenmeye çalışılmıştır.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada durum çalışması yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu 2023 - 2024 Futbol Sezonunda faal olarak görev yapan toplamda 15 (erkek) futbol hakemi oluşturmaktadır. Araştırma konusunun futbol hakemlerinin gelişen teknolojinin futbol hakemlerinin karar verme becerileri üzerine etkisinin incelenmesi bakımından; belli bir grubu yansıtması, araştırmacının da bu gruba ait durumlar hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak istemesi örneklem seçimine ışık tutmuştur. Bu bağlamda çalışmada nitel çalışmalarda

en çok kullanılan olasılıksız örnekleme stratejilerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Merriam, 2018).

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak araştırma kapsamında uzman görüşü alınarak araştırmacı tarafından geliştirilen “Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşmelerde esnekliğe yer vermeksizin açık uçlu sorular kullanılmaktadır (Punch, 2005). Yapılandırılmış görüşmeler benzer özelliklere sahip örneklemeden standartlaştırılmış veriler elde edilmek istendiğinde kullanımı uygun görülür (Berg ve Lune, 2015).

Uzman görüşü alınarak hazırlanan sorular aşağıda yer almaktadır:

1. *Ülkemizde de uygulanan VAR Sistemi'nin hakem açısından olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?*
2. *Var sisteminde hangi teknolojik gelişmelerden faydalanılmaktadır?*
3. *VAR Sistemi Hakemlerin karar verme sürecini nasıl etkiliyor?*
 - a) *VAR sistemi karar vermeyi kolaylaştırıyor mu?*
 - b) *VAR sistemi karar vermeyi zorlaştırıyor mu?*
4. *Ülkemizde futbolda uygulanan teknolojiler nelerdir ve hakem kararları üzerindeki baskıyı azalttığını düşünüyor musunuz? Hangi yönlerden?*
5. *Futbolda gelişen teknoloji ve teknoloji olmadan önceki kararlar karşılaştırdığınızda hakemlerin karar verme becerilerinde ne gibi değişimler olmuştur?*
6. *Gelecekte gelişen veya gelişecek teknolojinin hakeme daha az karar verme ve oyuna daha az müdahale şansını doğurur mu?*
7. *VAR Sistemi, Yarı Ofsayt Sistemi ve Gol Çizgisi Teknolojisi gibi teknolojik gelişmelerin dışında hakemin karar verme becerisini geliştirecek ne gibi tavsiyelerde bulunabilirsiniz?*

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi yapılırken betimsel analiz ve doğrudan aktarma yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde amaç, gözlem ve görüşme sonucu toplanan verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde aktarmaktır (Kitzinger, 1995; Kvale, 1994). Sonuçlar yazılırken güçlü örnekler doğrudan aktarılır. Düzenlenen veriler tanımlanır ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenir (Crabtree ve Miller, 1999; Hay, 2000; Marshall ve Rossman, 2014; Miles ve Huberman, 1994; Seidman, 2006).

3.BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Hakemlik Yılı	Klasman
K1	46	Erkek	Lisans	21	Süper Lig Yardımcı Hakem
K2	37	Erkek	Lisans	14	C Klasman Hakem
K3	28	Erkek	Lisans	7	İl Hakemi
K4	32	Erkek	Lisans	12	Bölgesel Hakem
K5	26	Erkek	Doktora	8	Bölgesel Yardımcı Hakem
K6	29	Erkek	Lisans	13	C Klasman Yardımcı Hakem
K7	26	Erkek	Lisans	5	Bölgesel Yardımcı Hakem
K8	25	Erkek	Lisans	6	İl Hakemi
K9	21	Erkek	Lise Mezunu	5	İl Hakemi
K10	30	Erkek	Lisans	11	C Klasman Yardımcı Hakem
K11	27	Erkek	Lisans	8	C Klasman Yardımcı Hakem
K12	27	Erkek	Lisans	10	Bölgesel Yardımcı Hakem
K13	28	Erkek	Lisans	6	Bölgesel Yardımcı Hakem
K14	24	Erkek	Lise Mezunu	8	Bölgesel Hakem
K15	28	Erkek	Yüksek Lisans	6	Bölgesel Yardımcı Hakem

Çizelge 1'e bakıldığında, görüşmelere katılan hakemlerin görev sürelerinin 5 yıl ile 21 yıl arasında değiştiği; yaş bakımından 21 yaş ile 46 yaş arasında oldukları; öğrenim durumu bakımında Doktora öğrencisi (n: 1), Yüksek Lisans öğrencisi (n: 1), Lisans mezunu (n: 11), Lise mezunu (n:2); Klasman durumu bakımından Süper Lig Yardımcı Hakemi (n:1), C Klasman Hakemi (n:1), C Klasman Yardımcı Hakemi (n:3), Bölgesel Hakem (n:2), Bölgesel Yardımcı Hakem (n:5), İl Hakemi (n: 3); cinsiyet bakımından ise tüm katılımcıların erkek olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Ülkemizde Uygulanan VAR Sistemi'nin Hakem Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Olumlu Yönleri	
	<p>K1: Ofsayttan atılan goller standart haline geldi. Kırmızı kart gereken pozisyonlar ekranda net görüldüğü için oyunculara karşı caydırıcı oldu.</p> <p>K2, K5: Hakem maç içerisinde vermiş olduğu kritik kararlarda daha özgüvenli davranış sergiliyor. Sonuca etki edecek haksızlığa yol açma ihtimali yok. Hata yapma korkusu yaşamıyor.</p> <p>K3: Her ne kadar VAR tarafından uyarılsa da karar mercii Hakem olduğu için maçın sonucunu hakkaniyetli bir şekilde tamamlama imkanına sahiptir.</p> <p>K4: Hakemin kaçırduğu veya göremediği pozisyonlarda VAR tarafından gelen bir uyarı ile kararın doğrusu ile değiştirilmesi oyunun adaletine en büyük katkısı olarak destek verdiğini düşünüyorum.</p> <p>K6: Futbol çok büyük bir sektör ve kulüplerin gelir veya giderleri de bu sektör gibi oldukça büyük. Futbola sadece oyun olarak bakarsak VAR olmamalı. Ama bir sektör olarak bakarsak hataların aza inmesi kulüplerin kazançlarını da doğrudan etkilemektedir.</p> <p>K7, K 2: Kararların adil olması ve hakemin başarısını arttırması</p> <p>K8, K9, K10: Maçın skoruna olumsuz etki ve siyah ve beyaz hata riskinin en aza indirgenmesi diyebiliriz.</p> <p>K11: Geri dönülmeyecek durumlarda veya aşırı haksız bir kazanç sağlanabilecek durumlarda ortaya çıkararak hakkın yerini bulmasını sağlıyor.</p> <p>K13: VAR Hakemi iyi bir yönetim sergilerse müsabakanın adaletli bir şekilde tamamlanmasına etki yapan çok önemli bir teknolojik etkidir.</p> <p>K14: Yönetilen maçlarda görülmeyen veya tam karara bağlanamayan pozisyonlarda hakemlere yardımcı olmaktadır.</p> <p>K15: En büyük avantajı artık "Siyah ve Beyaz" gibi büyük hatalar yapılmıyor. Yapılsa bile VAR anında müdahale ederek bu durumu düzeltebiliyor. Böylelikle daha adil bir tutum sergilenmiş oluyor.</p>

Olumsuz Yönleri	<p>K1: VAR Sistemine bırakır oldular. Pozisyon hakem ve yardımcı hakem tarafından görünmesine rağmen acaba gördüğümün tersi çıkar mı sorusunu getiriyor.</p> <p>K2: Olumsuz yanı olduğunu düşünmüyorum.</p> <p>K3: Karar hakem tarafından verildikten sonra bir uyarı gelmesi sonucu kararın değişmesi hakemin psikolojik olarak düşmesine neden olur.</p> <p>K4, K9: Oyunun seyir zevkini azalttığını ve oyun süresini izlenen pozisyonlarda bazen gereğinden fazla inceleme yapması ayrıca hakemin kaçırıldığı pozisyonların VAR tarafından uyarı ile düzeltilmesi hakemin motivasyon olarak oyundan düşmesine sebep olabilir.</p> <p>K5: VAR, hakemlerin karmaşıklığından dolayı pozisyon değerlendirme sürecinin uzun sürmesi ve bu durumun taraftarlar üzerinde gerginliğin artması sonucunda hakeme yoğun baskı yapmaları ve hakemin bu baskıdan etkilenmesi.</p> <p>K6, K7, K11: Sporun ruhuna aykırı olduğunu düşünüyorum. Tıpkı futbolcuların gol kaçırmaları gibi hakemin de yaptığı hatalar sporun parçasıdır.</p> <p>K8: Hakemin rehavete kapılıp yanlış kararlar verip sürekli itiraz alması.</p> <p>K10: Oyunun heyecan duygusunu azalttığını düşünüyorum.</p> <p>K12: Zaman kayıpları oyun süresinin gereksiz uzaması ve pozisyonun hakemin VAR Sistemine güvenerek devam ettirmesi sonucu oluşan sakatlıklar.</p> <p>K13: Hakemin müsabakalarda karşılaştığı pozisyonlara tereddüt yaşamaması sonucu nasıl olsa VAR devreye girecek düşüncesiyle bir kaygısızlık yaratıyor olması ve devam ettirdiği pozisyon ile ilgili VAR'ın devreye girmesiyle tersi bir karar verdikten sonra ise oyuncular teknik heyet ve taraftarlar tarafından güvensizliğe maruz kalıyor. Bu yardımcı hakemler için de geçerlidir.</p> <p>K14: Hakemin kendi kararlarından emin olmaması çelişkili durumlar yaratabiliyor.</p> <p>K15: Oyunun durması ve tekrar başlaması konusunda gecikmeler yaşanmakta bu durumda hakemin oyuna tekrar konsantre olmasını ve karar verme becerisinde bir düşüş meydana gelmesine neden olmaktadır.</p>
------------------------	---

Çizelge 2 incelendiğinde araştırmaya katılan hakemlerin VAR Sistemi hakkında olumlu ve olumsuz görüşleri alınmış olup; Hakemlerin olumlu olarak en sık ifade ettikleri durum (n: 12) ‘Müsabakanın daha adil ve hakkaniyetli yönetilmesi’ ifadesi olmuştur. Hakemler göremediği veya yanlış verdiği kararlar sonrası VAR Sistemi tarafından gelen uyarı ile göremediği pozisyonları görme şansı doğmuş, yanlış verdiği kararları doğrusu ile değiştirme olanağı bulmuş bu da maçın adil ve hakkaniyetli şekilde yönetilmesine imkan sağlamıştır. Araştırmaya katılan hakemlerin olumlu olarak ifade ettikleri diğer bir durum (n: 1) VAR Sistemi'nin oyunculara karşı ‘Caydırıcı olması’ ifadesi olmuştur. VAR Sistemi olmadan önce müsabakanın hakemi tüm oyuncuları aynı andan görebilme olanağına sahip değildi. Bu durumda oyuncuların hakemin göremeyeceği yerlerde ihlaller yapmasını kolaylaştırıyordu VAR Sistemi'nden sonra ise bu durum tersine dönerek oyuncuların daha dikkatli olmalarına sebep olmuş ve oyuncular üzerinde ‘Caydırıcı bir etki’ yaratmıştır. Katılımcıların olumlu olarak ifade ettiği diğer bir görüş ise (n: 2) ‘Siyah ve Beyaz olarak nitelendirilen bariz hataların en aza indirilmesi’ ifadesi olmuştur. VAR Sistemi olmadan önce hakemler bariz hatalar yapabiliyordu ve bu bariz hataların geri dönüşü olmayordu. VAR Sistemi bu durumun önüne geçmiş ve bariz hataların yapılmasını engellemiştir.

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcılara VAR Sistemi'nin olumsuz yönleri nelerdir diye sorulduğunda katılımcıların verdikleri cevaplara göre; (n:3) sporun ruhuna aykırı olduğunu, (n: 5) hakemlerin kararlarını verirken emin olamamaları ve hakemde ‘acaba kararım yanlış mı? VAR kararımı değiştirecek mi?’ kaygısı, (n: 2) oyunun seyir zevkini azalttığını, (n:1) hakemin VAR'a güvenerek rehavete kapılması ve yanlış kararlar vermesi, (n: 1) heyecan duygusunu azalttığını, (n: 1) Oyunun VAR Sistemine güvenerek devam ettirilmesi sonucu oluşan sakatlıklar, (n: 1) oyunun durması ve tekrar

başlaması konusunda yaşanan gecikmeler hakemin oyuna konsantre olmasını engellediği, (n:1) olumsuz yönü olmadığını dile getirmişlerdir.

Çizelge 3. Var Sisteminde Faydalanılan Teknolojik Gelişmeler

Kamera Sistemleri	- Kartal gözü -Farklı çekim açısına sahip görüntülü ve sesli (tam senkronize) anlık video kayıt sistemi. -Görüntüyü ağır çekimde izlemek için geliştirilen Zoom sistemi.
Ofsayt Çizgi Sistemi	-Ofsayt çizgilerini çizmek için geometrik çizimler. -Gol çizgisi teknolojisi ve yarı otomatik ofsayt sistemi,
İletişim/Haberleşme Sistemleri	-Kulaklık -Telsiz
Yapay Zeka	-Hakem atamalarının otomatik olarak yapılabilmesi.

Çizelge 3 incelendiğinde VAR Sistemi'nde kullanılan teknolojik gelişmeler arasında kamera sistemleri olarak; Kartal gözü, farklı çekim açılarına sahip görüntülü ve sesli anlık video kayıt sistemi ve görüntüyü ağır çekimde izlemek için geliştirilen zoom sistemi kullanılmaktadır. Ofsayt çizgi sistemleri olarak; geometrik çizimler ve yarı otomatik ofsayt sistemi, iletişim haberleşme sistemleri olarak; kulaklık ve telsiz, hakem atamalarının adil ve şeffaf yapılabilmesi için yapay zeka kullanılmaktadır. Aynı zamanda internet hızının çok yüksek olduğu bir teknoloji kullanılmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıdan gelen görüşe göre; K6: *İnternet hızının çok yüksek olduğu bir teknoloji kullanılmaktadır. Bu bağlamda bence en büyük teknoloji budur. Şeklinde olmuştur.*

Çizelge 4. VAR Sisteminin Karar Vermedeki Etkisi

VAR Sistemi Karar Vermeyi Kolaylaştırıyor	<p>K1, K9: <i>Karar verme açısından kolaylaştırdığını düşünüyorum. Hakemin daha az hata yaptığını düşünüyorum.</i></p> <p>K2, K7: <i>Karar verme ve oyunun adaletli bir şekilde oynanmasını sağladığından dolayı kolaylaştırdığını düşünüyorum.</i></p> <p>K3, K8, K12: <i>VAR Sistemi hakemin uyarı aldıktan sonra göremediği veya gözden kaçırdığı bariz pozisyonlarda hakemin işini kolaylaştırmaktadır.</i></p> <p>K4, K10 <i>Karar vermeyi muhakkak kolaylaştırdığını düşünüyorum. Tartışmalı bir pozisyon olduğunda hakem kararın kendisinin değil VAR Sisteminin verdiğini söyleyerek baskıyı üzerinden atabiliyor ve maç içerisinde daha rahat olabiliyor. Aynı zamanda hakemin başarısını arttırmaktadır.</i></p> <p>K5: <i>Bu kişiden kişiye değişmektedir. Bazı hakemler kendisinin vereceği kararın yanlış olup VAR Sisteminin devreye girmesinin ardından bu yanlış düzeltereğini bilmesinden dolayı daha rahat müsabakayı yönetmeye eğilim göstermektedirler.</i></p> <p>K6: <i>Zorlaştırıyor. Hakem gördüğü pozisyonda bile VAR müdahalesi bekliyor.</i></p> <p>K11: <i>Kesinlikle hakemin karar verme olanağını kolaylaştırmaktadır. Çünkü hakem defalarca izleyip karar verebiliyor.</i></p> <p>K13: <i>VAR Sistemi karar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Fakat karar verirken geçen süre önemlidir. Bu nedenle doğru ve hızlı karar verilmesi gerekmektedir.</i></p> <p>K14: <i>Evet gerek oyunculara gerek teknik ekibe gerekse taraftarlara daha aydınlatıcı bilgiler sunup aynı zamanda hakemin sahadaki en büyük yardımcısıdır.</i></p> <p>K15: <i>Tabii ki kolaylaştırdığı yadsınamaz. Hakemin maç içerisinde hata yapmasına engel bir teknoloji mevcut sahanın içerisinde en güzel yanı da bu</i></p>
---	--

VAR Sistemi Karar Vermeyi Zorlaştırıyor

K1: Hakemlerin VAR Sistemine güvenerek daha rahat olmaları karar verme sürecini daha zor bir hale soktuğunu düşünüyorum.

K2, K3, K7, K8, K9, K10, K11, K12: Zorlaştırdığını düşünmüyorum.

K4: Zorlaştırdığını düşünmüyorum. Sadece hakemin akli yanlış verdiği veya görmediği pozisyonlarda kalabilir bu da hakemin motivasyonunun düşmesine neden olur.

K5: Bu kişiden kişiye değişmektedir. Bazı hakemler kendisinin vereceği kararın yanlış olup VAR Sisteminin devreye girmesinin ardından bu yanlışlığın düzeltilmesi ile birlikte otoritesinin sarsılacağını düşünebileceğinden stres faktörü hakemde reaksiyon gösterip çok net basit bir pozisyonu yanlış yorumlamasına neden olabiliyor.

K6: Evet zorlaştırıyor. Hakem iyi yer alıp pozisyonlarla ilgili kararını vermesi beklenirken daha rahat davranıp karar verme sürecini zorlaştırmaktadır.

K13, K14: Zorlaştırdığı nokta müsabaka oynanırken VAR Sistemine gitmeden önce hakemlerin verdiği veya vereceği kararlarda VAR kararını değiştirir mi düşüncesiyle üzerlerinde bıraktığı baskı ve kaygı.

K15: Zorlaştırmadan ziyade hakemin karar verme sürecini etkiliyor. Şöyle ki hakem maç içerisinde bir karar verdiğinde o kararı VAR tarafından iptal edildiğinde hakem karar verirken sürekli kararlarının doğruluğundan şüphe duymasına neden olacak bu da hakem açısından olumsuz bir durumdur.

Çizelge 4 incelendiğinde araştırmaya katılan hakemlere “VAR Sistemi Karar Vermeyi Kolaylaştırıyor mu?” VAR Sistemi Karar Vermeyi Zorlaştırıyor mu?” soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların “VAR Sistemi Karar Vermeyi Kolaylaştırıyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplara göre; (n: 4) karar vermeyi kolaylaştırdığı ve hata yapma olasılığını azalttığı, (n:2) oyunun adil bir şekilde yönetilmesini sağladığı, (n: 3) görmediği veya yanlış verdiği kararlarda işini kolaylaştırdığını, (n: 3) tartışmalı pozisyonlarda kararın kendisinin değil VAR Sistemin verdiğini söyleyerek baskıyı üzerinden atması, (n:1) oyunculara ve teknik ekibe aydınlatıcı bilgiler sunma, (n:1) pozisyonların defalarca izlenmesine olanak sağlaması şeklinde fikir beyan etmişlerdir. Katılımcıların “VAR Sistemi Karar Vermeyi Zorlaştırıyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplara göre; (n:8) zorlaştırdığını düşünmemektedir. (n:2) hakemlerin VAR’a güvenerek rahat davranmalarının karar verme sürecini zorlaştırdığını, (n: 5) “hakemin VAR Sistemi kararlarını değiştirecek mi” durumunun yarattığı kaygı ve stersin karar verme sürecini zorlaştırdığını düşünmektedirler.

Çizelge 5. Ülkemizde Futbolda Uygulanan Teknolojilerin Hakem Kararları Üzerindeki Etkileri

Teknolojik Gelişmeler Baskıyı Azaltıyor	<p>K2: <i>Teknolojik gelişmelerin baskıyı mutlak surette azaltıyor. Çünkü kritik kararlarda(kırmızı kart, penaltı, gol/gol değil gibi) izole bir ortamda görev yapan hakemlerin son sözü söylediği gerçeği oyuncular ve taraftar baskısını hakem üzerinden eksiltmektedir.</i></p> <p>K3: <i>Öncelikle hakemin karar verme işini çok rahatlattığından baskıyı azalttığını düşünüyorum. Fakat bazı durumlarda VAR Sistemi olduğunu bilen oyuncu ve taraftarlar hakeme baskı kurarak kararın değiştirilmesi veya yanlış olduğu üzerinde hakeme baskı yapabilmektedir.</i></p> <p>K7: <i>Hata yapma olasılığını düşürüyor ve başarılarında artış görünmektedir.</i></p> <p>K9: <i>Tabii ki teknolojik gelişmeler olmadan önceki hakem kararları ile karşılaştırıldığında hakem karar verirken daha rahat verebiliyor ve hatayı asgari düzeye indirebiliyor.</i></p> <p>K12: <i>Tabii ki teknolojinin faydalı bir şekilde kullanıldığında her zaman yararlı olacağını düşünenlerdenim. İnsan zorluğu kendi eliyle yaratır. VAR olmadan önceki durumla karşılaştırıldığında baskıyı azalttığı görülmektedir</i></p> <p>K14: <i>Müsabaka anında itiraz edilen pozisyonlarda baskıyı azalttığını ve çelişkili durumlarda VAR Sistemi'ne güvenerek hakem üzerindeki baskıyı azalttığını düşünüyorum.</i></p>
--	---

Teknolojinin Baskıyı Azaltmıyor

- K1:** Özellikle ülkemizde hiçbir teknoloji hakem üzerindeki baskıyı almadı ve alamayacaktır.
- K4:** Baskıyı yerine göre azaltıp yerine göre arttırmaktadır. Bazen teknoloji bile yanılabilir. İnsan zaten yanılan bir varlık bu yüzden baskıyı tam azalttığını düşünmüyorum.
- K5:** Futbola entegre edilen teknolojik sistemler aslında futbolun ruhunu bozmaktadır. Çünkü futbol hatalar oyunudur. Taraftarların hakem kararlarını tartışmaktan zevk aldığı belirten alan yazında birçok araştırma mevcuttur. VAR sistemi her ne kadar teknolojik bir sistem olsa da sonuçta insan tarafından yönetilen bir sistemdir. Bu da bizlere VAR sistemi sıfır '0' hata demek anlamına gelmediğini göstermektedir. VAR sisteminin de devreye girmesinin ardından yanlış kararların verildiği dünya futbolunda örneklerini sıralamak mümkündür. Bu da hem taraftarların hem de kulüplerin VAR sistemine ve hakemlere olan güvenlerini sarsmaktadır. Buradan yola çıkarak şunu diyebiliriz ki; insanların VAR sistemi olmasına rağmen yanlış kararlar verildiğinde, müsabakalarda hakemlere olan baskıların artacağı kaçınılmaz olduğu ifade edilebilir.
- K6:** Hakem kararlarındaki baskı teknoloji arttıkça daha da artmaktadır. Önceden görmedim denilip geçerken şu an hem VAR hem de kulaklık vs. gibi teknolojiler daha fazla işbirliği imkanı tanıdığından baskıyı daha da arttırmaktadır.
- K8:** Ben teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskıyı arttırdığını düşünüyorum. Nedeni ise teknolojik destek ile doğru kararı vermek için tüm olanaklar sağlansa da saha içinde maç esnasında olumsuz etkilendiğini düşünüyorum. Aynı zamanda değerlendirilen pozisyonlarda kural net olmasına rağmen yorum farklılıklarının çok olması olumsuz etki sağlar.
- K10:** Bir hakem gibi düşünürsek evet hakemleri saha içerisinde rahatlatan ve karar vermelerini kolaylaştıran bir teknoloji. Fakat seyirci gözünden bakacak olursak ben hiçbir teknolojinin baskıyı azaltacağını düşünmüyorum.
- K11:** Futbola uygulanan teknolojiler hakemin üzerinde belirgin bir şekilde baskı uygulamaktadır ve hata yapmaktan korkan hakemlerin yanlış yapması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır.
- K13:** Türkiye'de hiçbir teknolojik gelişmenin hakem üzerindeki baskıyı azaltacağını düşünmüyorum. Bunları hakem açısından değil de teknik ekip ve taraftarlar açısından söylüyorum. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin daima daha fazlası istenecek daha fazla bahaneler üretilecek yine hakem kararları tartışılacak ve baskı oluşturacaktır.
- K15:** Hakemin Siyah ve Beyaz gibi bariz hatalarını engellemektedir. Fakat ülkemizde en önemli gündem maddelerinden biri de hakem kararlarıdır. Futbol ile yatan futbol ile kalkan bir millet olduğumuz için hakemler ne kadar doğru kararlar verse ne kadar teknolojik gelişmeler olsa da futbol kazanan ve kaybeden taraftan oluştuğu için kaybeden hep yakınacaktır ve bu baskı da bitmeyecektir.

Çizelge 5 incelendiğinde katılımcılara Ülkemizde futbolda uygulanan teknolojilerin hakem kararları üzerindeki etkileri sorulmuştur. Katılımcılar tarafından "Baskıyı azalttığı" yönünde verilen cevaplara göre; (n:2) Kritik kararlarda izole bir ortamda görev yapan hakemlerin verdiği kararların saha içerisinde hakemi rahatlattığı, (n: 1) hakemin saha içerisinde karar vermesini kolaylaştırdığı, (n: 2) hata yapma olasılığının düşmesi, (n: 1) teknolojinin faydalı kullanımının baskıyı azaltacağını dile getiren katılımcılar bu sebeple ülkemizde futbolda uygulanan teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskıyı azalttığını düşünmektedir. Katılımcılar tarafından "Baskıyı azaltmadığı" yönünde verilen cevaplara göre; (n:1) ülkemizde hiçbir teknolojik gelişmenin baskıyı alamayacağı, (n: 2) teknolojinin de yanılabilir olması, (n: 1) teknolojik gelişmelerin varlığı çoğaldıkça baskının da artacağı, (n: 1) teknolojik gelişmelerin varlığı saha içerisinde hakemi olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda kuralların net olmasına rağmen yorum farklılıklarının çıkması da baskıyı arttırmaktadır. (n:1) teknolojinin

hakemlerin hata yapmaktan korkmasına ve bu korkunun hakemleri hataya sürüklemesine, (n:2) seyirci ve taraftar gözünden bakıldığı zaman hiçbir teknolojik gelişmenin baskıyı azaltamayacağı, (n:1) futbol oyununun kazanan ve kaybeden tarafı olduğunu ve kaybeden taraf hep yakınacak ve bu baskı da bitmeyecektir şeklinde belirtilen sebeplerden dolayı teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskıyı azalmayacağını savunmaktadırlar.

Çizelge 6. Futbolda Gelişen Teknoloji ve Teknoloji Olmadan Önceki Hakem Kararları Karşılaştırıldığında Hakemlerin Karar Verme Becerilerindeki Değişimler

K1: Teknoloji yokken çok daha kendine güvenli ve hızlı bir şekilde karar verebiliyorduk. Ancak şu ana acaba VAR kararımı değiştirecek mi kaygısı hat safhada.

K2: Nispeten karar vermeleri daha da kolaylaşmıştır diye düşünüyorum.

K3: Gelişen teknolojinin her alanda kullanıldığını düşününce olursak ve bu teknolojik gelişmelerin futbola da yansımalarıyla birlikte hakemlerin karar verirken daha rahat bir şekilde davrandıklarını gözlemlemekteyim.

K4: Hakemlerin başarısı üzerinde bir artış oluğu su götürmez bir gerçek. Hakemlerin başarısı VAR olmadan önceki durumları ile kıyaslandığında daha doğru karar verme yüzdeleri artmış görünmektedir. Fakat baskı konusunda bir azalma görünmemektedir. Hakem hala acaba kararlarım doğru mu çok hata yaptım mı diye düşünmektedir.

K5: Teknoloji olmadan da teknoloji devreye girdikten sonrada, bir hakemin karar verme becerisi zihinsel bir süreç olduğu için bu durumun tamamen hakemin kişisel özelliklerine bağlamanın daha mantıklı olacağını düşünmekteyim. Kişinin stresle başa çıkma düzeyi üst düzeyde ise karar verme becerisinin de o denli yüksek olacağını ifade edebilirim. Fakat baskılardan çabuk etkilenen, stresle başa çıkamayan bir hakem teknoloji olsa da olmasa da karar verme becerisinde sürekli inişler ve çıkışlar olacaktır.

K6: Teknoloji öncesi daha otoriter ve karar verme sürecinde bireysel yetenekler daha ön plandayken günümüzde iş birliğine dayalı bir süreç işlemektedir.

K7, K10: Hata yapma olasılıkları azalmıştır. Hakemlerin başarısının da eskiye nazaran daha da arttığını söyleyebilirim.

K8: Futbola teknoloji dahil olmadan önce hakemlerimiz daha acele ve anlık kararlar veriyorlardı teknolojinin dahil olmasıyla beraber karar verme becerilerine daha sakin soğukkanlı ve bilinçli değişimler olmuştur.

K9: VAR sistemi, hakemlere maç içindeki kritik kararlarda daha doğru ve adil olma şansı tanıdığı için, maçlarda haksız avantaj veya dezavantajların azalmasına katkı sağlar.

K11: Olumlu yönden bakacak olursak karar verme becerisi defalarca izleme veya sesli sohbet sistemlerinin yardımıyla artmıştır fakat seyircilerin, taraftarların, oyuncuların ve kamuoyunun hakemler üzerinde ki baskısı sebebiyle olumsuz bir yanı da oluşmuştur.

K12: Daha olumlu değişiklikler olmuştur. Anlık yanlış kararların önüne geçilebileceğinden hakemler karar verirken daha rahat olabilmekte ve futbolculardan gelen tepkilerin daha aza inmesine neden olmuştur.

K13: Evet, oyundaki hata payı düşmüştür. Lakin VAR hakemin karar verme becerilerini zayıflatmıştır. Çünkü önceden bu kadar teknoloji yoktu ve bir futbol ruhu vardı. Hakemin de özgüveni ve karar verme becerisi daha yüksekti.

K14: Hakemler hali hazırda VAR Sisteminin sahada olmasından mütevellit yanlış, görmediği veya kaçırdığı pozisyonlarda VAR Sisteminde gelen uyarı ile kararlarını değiştirebiliyorlar. Eski senelere baktığımızda VAR yoktu ve hakemin kararı tek doğru kabul ediliyordu. Bu sebeple oyunun adaletli olması ve yanlışların düzeltilmesi oyunun adalet duygusunu arttırmıştır.

K15: Hakemlerin daha temkinli ve daha çekingen davrandıklarını söyleyebilirim. Evet, adil bir sistem VAR. Lakin hakemin özgüvenini kırdığını kararlara daha doğru olsa bile gördüğünü çalmayıp zaten VAR Sistemi mevcut diyerek anlık karar verme becerilerini olumsuz etkilediğini düşünüyorum.

Çizelge 6 incelediğinde araştırmaya katılan hakemlerin ‘’gelişen teknoloji ve teknoloji olmadan önceki kararlar karşılaştırıldığında hakemlerin karar verme becerilerinde ne gibi değişimler olmuştur?’’ sorusu yöneltmiştir. Araştırmaya katılan hakemlerin verdikleri cevaplara göre; (n: 2) Teknoloji öncesi özgüvenli kararlar verildiği, (n: 3), hakemin karar verme işini kolaylaştırdığı ve başarısını arttırdığı, (n: 1) değişen teknoloji ile ilgisinin olmadığı hakemin stres ve baskı altında karar verme becerisinin belirlediği, (n:1) teknoloji öncesi daha otoriter ve bireysel yeteneklerin ön planda olduğu, (n:2) hakemlerin hata yapma olasılıkları azaldığı, (n: 1) teknoloji olmadan önce hakemler acele ve anlık kararlar verirken teknoloji sonrası daha bilinçli soğukkanlı kararlar verdiği, (n:2) teknoloji sonrası adil bir müsabaka yönetiminin ortaya çıktığı, (n:1) olumlu olarak defalarca izleme şansını doğurduğu ve doğru kararlar verildiği olumsuz olarak kamuoyundaki baskıların arttığı, (n:2) oyundaki hata payı düşmüş fakat hakemlerin karar verme becerilerini zayıflattığı dile getirilmiştir.

Çizelge 7. İleride Gelişecek Teknolojinin Hakem Kararlarındaki Etkilerine Yönelik Katılımcıların Görüşleri

K1: Teknoloji ne kadar fazla girerse girsin tartışmaları bitiremedi. Görülüyor ki eski sistem çok daha iyi ve heyecan vericiydi. Karar verme mekanizmasını teknoloji yaparsak sonuç alınamaz, teknoloji hareketin niyetini anlayamaz sadece temas var mı yok mu diye ayırım yapabilir.

K2: Hayır, sonuçta maç bu görev tam yetkili bir hakem tarafından yönetilmektedir.

K3: Teknoloji ile birlikte daha az karar verme ve daha az müdahale şansını doğrudan doğuracağını düşünüyorum. Örneğin ülkemizde gelecek dönem uygulanması planlanan yarı otomatik ofsayt sisteminin ilerleyen yıllarda tam otomatik ofsayt sistemine dönüşmesi zaman alacak gibi görünse de bu teknolojinin kullanılmaya başlanacağı yıllarda yardımcı hakemlerin varlığını ortadan kaldıracak gibi görünüyor. Fakat şunu da unutmamak gerekir bütün kararlar teknoloji ile verilse de sahada muhakkak bir lider olmalı o da hakemden başkası olmamalı.

K4, K6, K7: Hakem ekibinin oyuna daha az müdahalesi demek oyun ruhunun ve aidiyetinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Futbol oyununu teknolojiye indeksler ise futbolcuların ruh hallerini anlayamayız. İnsanı en iyi insan anlar.

K5, K8: Kesinlikle doğurur. Hatta gidişat şunu gösteriyor; yardımcı hakemlik tarih olacak gibi. Çünkü ofsayt için de her geçen gün yeni teknolojik sistemler geliştirilip futbola entegre ediliyor. Önümüzdeki 50 yıl içerisinde de hakemsiz müsabakaların oynanması da kaçınılmazdır. Her şey uzaktan bir sistemle yönlendirilip, sahaya robot koyup, insan gücünün tamamen ortadan kaldırılması ve hakemlik mesleğinin tarihe gömülmesi düşüncesinin çok uzun sürmeyeceğini ifade edebilirim.

K9: Teknolojideki ilerlemeler futbolda hakem kararlarını daha az etkileme eğiliminde olabilir. Yapay zeka ve analitik araçlar, hakemlere daha fazla doğruluk sağlayabilir, ancak bu durumda müdahalelerin azalmasıyla birlikte oyunun doğasında bir değişiklik olabilir.

K10: Teknoloji sürekli olarak geliyor ve gelecekte buna engel olamayacağız. Belki futbolun da içerisinde tamamen hakemler olmayacak yapay zekalarla maçlar yönetilecektir ilerleyen yıllarda. Lakin bu hem seyir zevkini düşürür hem de oyunun ruhuna aykırı olur.

K11: Mutlaka hakemlerin işlerini ve oyuna olan müdahale etmelerini negatif anlamda etkileyecektir. İnsan faktörünün ortadan kaldırmanın yanlış olacağını düşünüyorum.

K12: Temennimiz doğurmaması yönünde. Çünkü teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin insan faktörünün yerini alamayacağını düşünüyorum. Futbol hatalar oyunudur ve bu oyunu belki de zevkli kılan budur.

K13: Evet, belki de gelecekte teknolojik gelişmelerle birlikte sadece tek bir hakem müsabakayı yönetecek ve oyuna müdahalesi daha az olacak.

K14: Ben böyle bir şey olacağını düşünmüyorum. Çünkü teknoloji ile insan bir olamaz evet teknoloji belki hatayı azaltabilir ama hakemin yerini alamaz. Futbolun doğasına aykırıdır.

K15: Ben bu soruya kısa cevap vermek istiyorum. ‘‘ Futbol hatalar oyunudur.’’ Bu sözü duymuşsunuzdur. Ben de bir hakem olarak ileride Robotların hakimiyetinde olan bir futbol olmasını istemem. Evet, hakem kararları hep tartışılacak bitmeyecek işte oyunu zevkli kılan yanı da bu. Bu yüzden ileri de daha az müdahale şansı doğurmayacaktır.

Çizelge 7 incelendiğinde araştırmaya katılan hakemlerin ileride gelişecek teknolojinin hakeme daha az karar verme ve oyuna daha az müdahale şansı doğurur mu sorusuna hakemler farklı görüşler dile getirmiştir. Hakemlerin verdikleri cevaplara göre; (n: 1) teknoloji olmadan önceki sistemin daha heyecan verici olduğu ve teknolojinin insanın niyetini anlayamayacağı, (n: 1), maçın tam yetkili bir hakem tarafından yönetilmesi gerektiği, (n:4) gelişecek teknolojilerin hakeme daha az karar verme şansını doğuracağını belirtmişlerdir. Hatta gelişen Yarı Otomatik Ofsayt Sistemi gelecek yıllarda daha da geliştirilerek yardımcı hakemleri ortadan kaldırabileceği, (n:5) oyun ruhuna ve aidiyetine aykırı olduğu, (n:1) seyir zevkinin düşmesine neden olacağını, (n: 2) insan faktörünü ortadan kaldırmanın yanlış olacağı, (n: 1) teknolojinin insan faktörünün yerini alamayacağını belirtmişlerdir.

Çizelge 8. VAR Sistemi, Yarı Otomatik Ofsayt Sistemi ve Gol Çizgisi Teknolojisi Gibi Teknolojik Gelişmelerin Dışında Hakemlerin Karar Verme Becerilerini Geliştirecek Öneriler

K1: Hakemlerimizin en büyük eksiği çoğunun futbol oynamamış olmaları. Futbolu bilmek ayrı bir meziyettir. Atmosferi olsun, oyun okumayı olsun hissederek yöneten bir hakemle bunları bilmeyen hakemin yönetimi asla aynı olamaz.

K2: Hakemlerin en büyük yardımcısı aslında anlaşılmalıdır. Hakemin sahada salisenin daha altında bir zaman dilimde bir kararı görüp o kararı uygulaması gerçekten zor bir iş. Taraftarlarda hakem gibi düşünürlerse aslında pek bir şeye gerek kalacağını sanmıyorum. En büyük teknoloji ‘‘EMPATİ ve ANLAYIŞTIR’’.

K3: Günümüzde aktif olarak futbolcuların maç içerisinde forma içine giydikleri Viper Pod cihazına benzer bir cihaz hakemler tarafından giyilip maç esnasında sarı ve kırmızı kart görmelerinde oyunculara tarama yapması ve hakemi bu konuda rahatlatılabilir ve maç içerisinde hakemin sürekli oyunculara kart gösterdiğinde bunu yazmasına gerek kalmayacağını kanaatindeyim.

K4: Hakemlerin teknolojiden ziyade daha çok çalışması ve hakemleri eğitimlerle desteklemek ve onlara motivasyon sağlamak daha yararlı olur diye düşünüyorum.

K5: Hakemlerin müsabakaya giderken kişisel problemlerini bir kenara bırakıp, profesyonel kişiliklerini ortaya koymaları ile birlikte kendilerine verilen müsabakayı iş birliği içerisinde yönetmeleri, yapabilecekleri en sağlıklı iştir.

K6: Gol çizgisi teknolojisini destekliyorum fakat diğer teknolojileri futbolun doğasına aykırı buluyorum.

K7: Sık sık hakem eğitim seminerlerinin yapılması.

K8: Bence VAR Sistemi, yarı ofsayt sistemi ve gol çizgisi teknolojisi hakemin karar verme becerisini geliştirmek için yeterli teknolojik yatırımlardır, tavsiye olarak topun oyunda kalma süresi için gerekli ve yeterli yatırımların yapılması gerektiğini düşünüyorum.

K9: Yeni nesil futbolda bu yeniliklerin yeterli olduğunu düşünüyorum tabii ki güncellenen futbolda bir eksiklik olduğu zaman ona göre yeni teknolojik aletlerle bu açığı kapatabiliriz.

K10: Günümüzde var olan teknolojilerin yeterli olduğu kanaatindeyim. Fazla teknoloji oyunun ruhuna aykırı olduğunu düşünüyorum. Nasıl bir oyuncu tüm çektiği şutları gol ile sonuçlandıramıyor ise hakemler de hata yapacaktır. Teknolojinin daha fazla olması demek hata oranının sifıra ineceği anlamına gelmemektedir.

K11: Bence daha fazla teknolojinin oyuna buluşturılması hakemlik ve futbol ruhuna aykırıdır.

K12: Yarı otonom taç ve kale çizgisi teknolojisi

K13: *Evet, teknolojik gelişmeler hakemin daha doğru kararlar verme becerisini geliştirebilir fakat hakemlerimize daha çok eğitim vererek onların bu teknolojilerle birlikte uyumlu bir şekilde müsabaka yönetiminin güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.*

K14: *Kendi kararlarından emin bir sonraki doğrusunu ve hatasını VAR Sistemi kullanmadan kendi çabasıyla yapması en büyük tavsiye niteliğindedir.*

K15: *Evet, günümüz teknoloji ve değişim çağı. Futbol da bu değişimden payını alan sektörlerden biridir. Eğer futboldan zevk almak istiyorsak ben bu kadar teknolojinin yeterli olacağını düşünüyorum. Eğer futboldan zevk almak istemiyorsak her şeyin 1 ve 0 kadar net olmasını istiyorsak daha fazla teknolojiye ihtiyaç duyulacaktır bu da oyun ruhuna ve aidiyetine saygısızlık olarak bakıyorum.*

Çizelge 8 incelendiğinde araştırmaya katılan futbol hakemlerine var olan mevcut teknolojilerin dışında hakemlerin karar verme becerilerini geliştirecek ne gibi önerilerde bulunursunuz sorusuna verilen cevaplara göre; (n:1) hakemlerin çoğunun futbolu bilmiyor olması ve hakemlerin futbolu bilenlerden seçilebileceği, (n:1) Hakemlerin futbol çevresinden ‘‘Empati ve Anlayış beklemektedir’’. (n:1) Kart uygulaması yaparken (Sarı ve Kırmızı) Viper Pod cihazına benzer bir teknoloji hakem tarafından kullanılarak kart vereceği oyuncuyu tanıyan bir sistem geliştirilebilir. (n:3) Hakemlerin daha çok çalışması ve sık sık hakem eğitimlerinin yapılması, (n:1) topun oyunda kalma süresini geliştirecek teknolojik gelişmelerin yapılabileceği, (n:1) mevcut teknolojilerin yeterli olacağı, (n:1) hakemlere teknoloji ile uyumlu eğitimlerin yapılması, (n:1) yarı otonom taç ve kale çizgisi teknolojisi, (n:4) daha fazla teknolojinin futbolun ruhuna aykırı olacağı, (n:1) hakem kararları teknoloji yardımı olmadan alabilmeleri şeklinde görüş belirtmişlerdir.

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan hakemlerin VAR Sistemi hakkındaki görüşlerine göre; hakemler göremediği veya yanlış verdiği kararlar sonrası VAR Sistemi tarafından gelen uyarı ile göremediği pozisyonları görme şansı doğmuş, yanlış verdiği kararları doğrusu ile değiştirme olanağı bulmuş bu da maçın adil ve hakkaniyetli şekilde yönetilmesine imkan sağladığı belirtilmiştir. Katılımcıların VAR Sistemi’nin olumsuz yönlerine göre görüşleri; sporun ruhuna aykırı olduğu, hakemlerin kararlarını verirken emin olamamaları ve hakemde ‘‘acaba kararım yanlış mı? VAR kararımı değiştirecek mi?’’ kaygısı, oyunun seyir zevkini azalttığı, hakemin VAR’a güvenerek rehavete kapılması ve yanlış kararlar vermesi, heyecan duygusunu azalttığı, oyunun VAR Sistemine güvenerek devam ettirilmesi sonucu oluşan sakatlıklar, oyunun durması ve tekrar başlaması konusunda yaşanan gecikmeler hakemin oyuna konsantre olmasını engellemesi şeklinde olmuştur. Literatüre bakıldığında; Erdoğan (2021) çalışmasındaki futbolcuların görüşleri VAR Sistemi’nin hakem hatalarını azaltan ve futboldaki adaleti sağlayan bir teknoloji olduğu yönündedir.

Katılımcıların ‘‘VAR Sistemi Karar Vermeyi Kolaylaştırıyor mu?’’ sorusuna verdikleri cevaplara göre; karar vermeyi kolaylaştırdığı ve hata yapma olasılığını azalttığı, oyunun adil bir şekilde yönetilmesini sağladığı, göremediği veya yanlış verdiği kararlarda işini kolaylaştırdığını, tartışmalı pozisyonlarda kararın kendisinin değil VAR Sistemin verdiği söyleyerek baskıyı üzerinden atması, oyunculara ve teknik ekibe aydınlatıcı bilgiler sunma, pozisyonların defalarca izlenmesine olanak sağlaması şeklinde fikir beyan etmişlerdir. Katılımcıların ‘‘VAR Sistemi Karar Vermeyi Zorlaştırıyor mu?’’ sorusuna verdikleri cevaplara göre; çoğu hakemin karar vermeyi zorlaştırmaktan ziyade kolaylaştırdığını düşünmektedir. Hakemlerin VAR’a güvenerek rahat davranmalarının karar verme sürecini zorlaştırdığını,

“hakemin VAR Sistemi kararlarını değiştirecek mi” durumunun yarattığı kaygı ve stersin karar verme sürecini zorlaştırdığını düşünmektedirler. Alan yazın incelendiğinde Futbol hakemlerinin maçlar esnasında hızlı kararlar vermeleri gerekir (Spitz, Wagemans, Williams, Helsen, 2016). Ancak hakemler bu kararları verirken sosyal baskı, maçın önemi, takımların gücü vb. gibi birçok faktörden etkilenebilirler (Riedl, Strauss, Heuer, Rubner, 2015, Dohmen, 2008). Sonuç olarak maçlar sırasında hakemler yanlış kararlar verebilir ve bu yanlış kararlar maçın sonucunu doğrudan etkileyebilir (Kolbinger, Lames, 2017, Helsen, Gilis, Weston, 2006). Bu nedenle hakemlerin özellikle maçın sonucuna doğrudan etki eden hatalı kararlarının düzeltilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Bacigalupe, 2019).

Katılımcılara ülkemizde futbolda uygulanan teknolojilerin hakem kararları üzerindeki etkileri sorulmuştur. Katılımcılar tarafından “Baskıyı azalttığı” yönünde verilen cevaplara göre; Kritik kararlarda izole bir ortamda görev yapan hakemlerin verdiği kararların saha içerisinde hakemi rahatlatıldığı, hakemin saha içerisinde karar vermesini kolaylaştırdığı, hata yapma olasılığının düşmesi, teknolojinin faydalı kullanımının baskıyı azaltacağını dile getiren katılımcılar bu sebeple ülkemizde futbolda uygulanan teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskıyı azalttığını düşünmektedir. Katılımcılar tarafından “Baskıyı azaltmadığı” yönünde verilen cevaplara göre; ülkemizde hiçbir teknolojik gelişmenin baskıyı alamayacağı, teknolojinin de yanılabilir olması, teknolojik gelişmelerin varlığı çoğaldıkça baskının da artacağı, teknolojik gelişmelerin varlığı saha içerisinde hakemi olumsuz etkilemektedir. Teknolojinin hakemlerin hata yapmaktan korkmasına ve bu korkunun hakemleri hataya sürüklemesine, seyirci ve taraftar gözünden bakıldığı zaman hiçbir teknolojik gelişmenin baskıyı azaltamayacağı, futbol oyununun kazanan ve kaybeden tarafı olduğunu ve kaybeden taraf hep yakınacak ve bu baskı da bitmeyecektir şeklinde belirtilen sebeplerden dolayı teknolojik gelişmelerin hakem üzerindeki baskıyı azalmayacağını savunmaktadırlar. VAR’ın hakem kararları üzerindeki etkilerine odaklanan araştırma bulgularına göre, maçın gidişatını değiştirebilecek 9.732 olay için VAR kontrolü gerçekleştirildiği, ayrıca 9.094 net kararın 8.376’sında hakemlerin ilk verdiği kararların doğru olduğu (%92.1), VAR müdahalesinden sonra ise hakemlerin verdiği doğru karar oranının %6.2 artarak %98.3’e çıktığı tespit edilmiştir. VAR sistemine rağmen hakem kararlarında %100 doğruluğa ulaşılamadığını, bu nedenle VAR’ın yalnızca doğruluğu artırmaya yönelik bir araç olarak kaldığı vurgulanmaktadır (Pizzera, Marrable and Raab, 2022).

Araştırmaya katılan hakemlerin “gelişen teknoloji ve teknoloji olmadan önceki kararlar karşılaştırıldığında hakemlerin karar verme becerilerinde ne gibi değişimler olmuştur?” sorusuna hakemlerin verdikleri cevaplara göre; teknoloji öncesi özgüvenli kararlar verildiği, hakemin karar verme işini kolaylaştırdığı ve başarısını arttırdığı, gelişen teknoloji ile ilgisinin olmadığı hakemin stres ve baskı altında karar verme becerisinin belirlediği, daha otoriter ve bireysel yeteneklerin ön planda olduğu, hakemlerin hata yapma olasılıkları azaldığı, teknoloji olmadan önce hakemler acele ve anlık kararlar verirken teknoloji sonrası daha bilinçli soğukkanlı kararlar verdiği, teknoloji sonrası adil bir müsabaka yönetiminin ortaya çıktığı, olumlu olarak defalarca izleme şansını doğurduğu ve doğru kararlar verildiği olumsuz olarak kamuoyundaki baskıların arttığı, oyundaki hata payı düşmüş fakat hakemlerin karar verme becerilerini zayıflattığı dile getirilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, Carlos ve ark. (2019)

çalışmalarında, VAR uygulamasından sonra yanlış kararların düzeltilme oranının arttığını ve ardından ofsait, faul ve kartlarda düşüşün yaşandığını tespit etmiştir. V e son olarak katılımcılar teknoloji olmadan önceki sistemin daha heyecan verici olduğu ve teknolojinin insanın niyetini anlayamayacağı, maçın tam yetkili bir hakem tarafından yönetilmesi gerektiği, gelişecek teknolojilerin hakeme daha az karar verme şansını doğuracağını belirtmişlerdir. Hatta gelişen Yarı Otomatik Ofsait Sistemi gelecek yıllarda daha da geliştirilerek yardımcı hakemleri ortadan kaldıracabileceği, oyun ruhuna ve aidiyetine aykırı olduğu, seyir zevkinin düşmesine neden olacağını, insan faktörünü ortadan kaldırmanın yanlış olacağı, teknolojinin insan faktörünün yerini alamayacağını belirtmişlerdir. İngiltere'nin en güvenilir araştırma şirketi olan YouGOV'un yaptığı araştırma sonuçlarına göre; taraftarların üçte ikisi VAR sisteminin maçlarda çok duraklamaya sebep olduğu ve sisteme uzun süre bakıldığı için maçları daha zevksiz bir hale getirdiğini savunduğunu açıklanmıştır (Tabuk, 2022)

Sonuç olarak; araştırma kapsamında futbol hakemlerinin dünyada ve ülkemizde futbolda uygulanan teknolojilerin neler olduğu, olumlu ve olumsuz yönleri, hakem kararlarına etkisi, gelişen teknoloji ve teknoloji olmadan önceki hakem kararlarında ne gibi değişimlerin olduğu ve ileride gelişecek olan teknolojinin hakem kararlarına ne gibi etkileri olacağı saptanmıştır. Buradan hareketle futbolda kullanılan teknolojilerin olumlu olarak maçın hakkaniyetli ve adil yönetilmesine, oyuncular üzerinde caydırıcı etkilerinin bulunmasına, siyah ve beyaz olarak nitelendirilen bariz hataların en aza indirilmesi; olumsuz olarak, sporun ruhuna aykırı olması, hakemlerin karar verirken emin olamamaları, müsabakanın seyir zevkini azalttığı, VAR Sistemine güvenerek devam ettirilen pozisyonlarda oluşan sakatlıklar, hakemin rehavete kapılıp yanlış kararlar vermesi olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda; hakem camiası içerisinde bulunan eski hakemlerin tecrübelerinden yararlanılarak faal olarak görev yapan her bir hakem için "Mentor Hakem" uygulaması yapılabilir. TFF ve MHK kendi bünyesinde bulunan hakemleri kamuoyunda rahatlatmalı "Her insan gibi hakemlerin de insan olduğu ve onların da hata yapabileceği" bildirilmeli ve hakemlerin üzerindeki baskıyı alacak çalışmalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bacigalupe C., *The video assistant referee (VAR) protocol. The use of Video Technologies in Refereeing Football and Other Sports*, 183-207, New York, 2019.

Berg, B. L., ve Lune, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (Çev. Aydın H.), Eğitim Yayınevi, Konya, 2015.

Carlos, L.P., Ezequiel, R., & Anton, K., *How does Video Assistant Referee (VAR) modify the game in elite soccer?*, International Journal of Performance Analysis in Sport, April, 19,4, 646-653, 2019.

Collina, P., *Benim oyun kurallarım*, (T. Ü. Terek, Çev.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.

Crabtree, B. F., and Miller, W. L., *Doing qualitative research*. sage publications, 1999.

- Dadı, M.M., *Futbol hakemlerinin VAR Sistemi ve VAR eğitimi hakkındaki görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2021.
- Daştan, Y., *Teknoloji kullanımının spora etkisi (Bireysel ve takım sporları örnekleri)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2023.
- Deveci, A., *Futbol hakemlerinin sosyal yaşantılarının karar verme becerilerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hatay, 2018.
- Dohmen TJ., *The influence of social forces: evidence from the behavior of football referees. Economic inquiry*, 46(3):411-24, 2008.
- Durna, E., *Türkiye’de Futbol ve Hakem*, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 1997.
- Engin, S. G., Çelik, V. O., VAR’lığın YETER!, Hakemlerin Gözünden Video Yardımcı Hakem Sistemi, *International Journal of Sport Culture and Science*, February, 7,2, 2019.
- Erdoğan, Ç. H., *Futbolcuların Video Yardımcı Hakem “VAR” Sistemi Hakkındaki Görüşleri*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, February, 4,2, 113-123, 2021.
- <https://www.fifa.com/technical/football-technology/standards/goal-line-technology/>
Federation Internationale de Football Association (FIFA). Goal-line Technology /(Erişim tarihi: 08.12.2023)
- <https://www.fifa.com/technical/football-technology/standards/virtual-offside-lines/fifa-quality-programme-for-virtual-offside-lines> /Federation Internationale de Football Association (FIFA) Offside Technology /(Erişim tarihi: 08.12.2023)
- Güneş, K., *Türk kulüplerin İngiliz ve Alman kulüpleriyle modern futbol istatistikleri doğrultusunda karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- Hay, I., *Qualitative research methods in human geography*, UK: Oxford University Press, 2000.
- Helsen W., Gilis B., Weston M., Errors in judging "offside" in association football: test of the optical error versus the perceptual flash-lag hypothesis. *J Sports Sci*. May, 24,5,521-8, 2006.
- International Football Association Board (IFAB) *Oyun kuralları kitabı*, 2023.
- İnal, A.N., *Futbolda Eğitim ve Öğretim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998.
- Kitzinger, J., Qualitative research: Introducing focus groups. *Bmj*, 311(7000), 299-302, 1995.
- Kolbinger O., Lames M., Scientific approaches to technological officiating aids in game sports. *Current Issues in Sport Science*, 2;2017.
- Kvale, S., *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications, Inc, 1994.
- Marshall, C., and Rossman, G. B., *Designing qualitative research*. Sage publications, 2014
- Merriam, S. B., *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M., *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*, Sage Publications, Inc, New York, 1994.
- Orta L., *Dünya’da ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri*, Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale, 2000.
- Patton, M. Q., *Quality in qualitative research: Methodological principles and recent developments*, Invited address to Division Journal of the American Educational Research Association, Chicago, 1985.

- Pizzera A., Marrable J., Raab M., The video review system in association football: implementation and effectiveness for match officials and referee education. *Managing Sport and Leisure*, 1-17, 2022
- Punch, K. F., *Sosyal Araştırmalara Giriş*, (Çev.) Bayrak D., Arslan H. B. ve Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- Riedl D., Strauss B., Heuer A., Rubner O., *Finale furioso: referee-biased injury times and their effects on home advantage in football*, *J Sports Sci*, 33(4):327-36, 2015.
- Seidman, I., *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*, Teachers college press, 2006
- Sipahi, A., *Endüstriyel futbol çağında futbol taraftarlığı ve tüketim*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2022
- Spitz J., Put K., Wagemans J., Williams A.M., Helsen W.F., *Visual search behaviors of association football referees during assessment of foul play situations*, *Cogn Res princ Implic*,1(1):12, 2016
- Stemmler, T.L., *Futbolun Kısa Tarihi*, (Çev. Necati Aça), Dost Kitabevi, Ankara, 2000.
- Tabuk, M. E., *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 432-449, 2022.
- <https://www.tff.org/Resources/TFF/Images/MHK/VAR.pdf>/Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) VAR nasıl çalışır/(Erişim tarihi: 08.12.2023)
- Ünver, M., *Pedagojik formasyon alan ve almayan futbol hakemlerinin futbol hakemliği kavramına yönelik metaforik alguları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2023
- Yarmalı E.S., *30 Dakikada Doğru Karar Verme*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2000

SPOR SALONLARINA AKTİF DEVAM EDEN BİREYLERİN SPORDAN VE SPOR SALONLARINDAN BEKLENTİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

¹ASLI GÜN

¹ Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya, Türkiye

Yüksek Lisans, Malatya

ORCID ID: 0009-0004-5149-9398

¹ PINAR BARCA

¹ Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya, Türkiye

Yüksek Lisans, Malatya

ORCID ID:0009-0009-5950-3298

¹DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN

¹ Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5488-3158

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, spor salonlarını aktif olarak kullanan bireylerin, spor merkezlerine ve yaptıkları branşa yönelik beklenti düzeylerinin ne derece karşılandığını belirlemektir.

Yöntem: Çalışma grubu, fitness branşına devam eden ve yaşları 15 ile 27 arasında değişen toplam 247 gönüllüden (120 kadın ve 127 erkek) oluşmaktadır. Bingöl'ün daha önceki çalışmasında kullanılan beklenti düzeyi belirleme anketi bu çalışmada da uygulanmıştır. Anket, toplam 18 sorudan oluşmakta ve 5'li Likert Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmanın bulgularına göre, kadınların spor salonlarından beklenti düzeyleri, erkeklere göre daha düşük çıkmıştır. Yaş arttıkça genel beklenti düzeyleri azalırken, spor yapma süresi arttıkça beklentilerin karşılanma düzeyi artmaktadır. Ayrıca, tesis kullanım sıklığı ve ev ile tesis arasındaki mesafe de beklenti düzeylerini etkilemektedir.

Sonuç: Sonuç olarak, spor salonlarına ve spora yönelik beklenti düzeylerini etkileyen birden fazla faktör bulunmaktadır. Bu beklentileri artırmak için spor yapma süresinin uzatılması ve daha küçük yaşlarda spora başlamanın teşvik edilmesi önerilmektedir. Bu sonuçlar, spor salonları ve spor merkezleri için önemli içgörüler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler : Fitness Merkezleri, Beklenti Düzeyleri, Spor Katılımı, Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları, Tesis Kullanım Sıklığı

ABSTRACT

Objective: The primary objective of this study is to determine the extent to which the expectations of individuals who actively use fitness centers are met, particularly regarding their expectations towards the sports centers and the specific disciplines they practice.

Methods: The study group consists of 247 volunteers, ranging in age from 15 to 27, who are involved in fitness activities (comprising 120 females and 127 males). The expectation level determination survey, previously used in Bingöl's study, has been applied in this research as well. The survey consists of a total of 18 questions and utilizes a 5-point Likert Scale for evaluation. Data analysis was conducted using the t-test and ANOVA.

Results: Findings of the study indicate that the expectation levels of females from fitness centers are lower compared to males. While the general expectation levels decrease with age, the level of expectations being met increases with the duration of involvement in sports activities. Additionally, factors such as the frequency of facility use and the distance between the facility and home also impact expectation levels.

Conclusion: In conclusion, there are multiple factors influencing the expectation levels towards sports centers and sports activities. To enhance these expectation levels, it is suggested to increase the duration of sports participation and to encourage starting sports activities at younger ages. These findings provide significant insights for fitness centers and sports facilities.

Key words: Fitness Centers, Expectation Levels, Sports Participation, Age and Gender Differences, Facility Use Frequency

Giriş

Sporun tanımına yönelik bir yaklaşım sergilendiğinde, bu kavramın çok yönlü tanımları mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları, sporu; bireyin sağlık durumunu iyileştiren ve bu iyileştirilmiş sağlık durumunun sürdürülmesine katkıda bulunan hareketler bütünü olarak nitelendirmektedir (Duran, 2013).

Sosyal bilimler ve psikoloji alanında faaliyet gösteren uzmanlar tarafından yapılan tanımlamalara göre, spor; bireylerin toplumsal uyumunu kolaylaştıran ve hem ruhsal hem de bedensel sağlıklarını koruma altına alan bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 20.

yüzyılda, yaşam koşullarının getirdiği rekabetçi toplum yapısında, günlük hayatın stres ve zorluklarına karşı en etkili rahatlama yöntemi olarak sporun önemi vurgulanmaktadır (Tomiche, 1978).

Spor, bireylerin hem bedensel hem de zihinsel yeteneklerinin gelişimini teşvik eden, eğitici ve eğlendirici bir faaliyettir. Bu faaliyet, tek başına ya da grup halinde icra edilebilir ve genellikle belirli kurallara ve yarışma unsurlarına dayanır. Spor, bireyin doğal çevresiyle olan etkileşimini insan odaklı bir çevreye dönüştürürken, bireyin yeteneklerinin gelişimini destekler. Bu faaliyet, belirlenmiş kurallar çerçevesinde, araçlı veya araçsız, ferdi veya toplu olarak gerçekleştirilebilir. Boş zaman etkinliği olarak ya da profesyonel bir meslek olarak icra edilen spor, sosyalleşme, toplumsal bütünleşme, rekabet, dayanışma ve kültürel gelişim açısından önemli bir rol oynar (Kılıçgil.1985).

Türkiye'nin 1982 Anayasası'nın 59. maddesinde, her yaştan vatandaş için beden eğitiminin sağlanmasının devletin sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda, 'kitle sporu', 'yaşam boyu spor', 'herkes için spor' ve 'sağlıklı yaşam için spor' gibi sloganlar aracılığıyla, çeşitli cinsiyet, meslek ve sosyal statüye sahip bireylerin aktif olarak spora katılımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Bu strateji, bireylerin boş zamanlarında spor yapma eğilimlerinin desteklenmesi amacıyla taşımaktadır ve bu kapsamda çeşitli politika ve programlar geliştirilmiştir (Fişek,1998).

Sporun devlet tarafından teşviki ve aynı zamanda teknoloji ile güncel hayata olan bağımlılık sporu da ön plana çıkarmıştır. Bununla beraber sporun daha çok yaygınlaşması için spor merkezlerine ilgi artmıştır ve bu ilginin aynı zamanda beklenti düzeylerini karşılama açısından da büyük öneme sahiptir. Bu noktada spor merkezleri ile ilgili parametreler dikkat çekmektedir. Sporun cinsiyet, yaş, eğitim durumu, spor yaşı, mesafe gibi kavramlar ile yapılan spor branşının yakından ilgisi bulunmaktadır ve bu noktada özel spor merkezlerinin bazı özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bu noktada ise bireylerin beklenti düzeyleri ön plana çıkmaktadır. Özel salonların bu beklenti ve özelliklere sahip olması için maddi kazanç temin etseler bile kurulmalarında ki asıl amaç bireylerin spor yapmasını sağlamaktır. İhtiyaç ve isteklere cevap vermede spor işletmeciliği, spor tesislerinin ekonomik işletmesinin yanı sıra sportif hizmetlerin hazırlanmasını ve sunulmasını içine alacak bir genişlik göstermektedir (Ekenci ve İmamoğlu, 2002).

Toplum büyük bir kesimi sağlık ve egzersizin yararları konusunda bilinçli değillerdir. Hatta eğitim kurumlarımızda bile, spora ayıracak zamanı 'değerlendirilmeyen zaman' olarak

nitelendirilmektedir (Erdemli, 1990). Bu araştırmada, spor merkezlerine devam eden 18-60 yaş gönüllü kadın ve erkek bireylerin, sporu daha çok rekreasyon olarak görmesi ve zaman geçirmek amacı ile yapılmasını düşünmektedir. Bundan dolayı ise gönüllülerin spordan beklentilerinin gerçekleşme düzeylerine ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Bu anlamda fiziksel aktivite ve fiziksel uygunluğun ne anlama geldikleri de önemlidir.

Fiziksel aktivite, iskelet kaslarının kasılması sonucunda üretilen, bazal düzeyin üzerinde enerji harcamayı gerektiren bedensel hareketler olarak tanımlanır (Özer, 2001: 12). Fiziksel uygunluk, dünya sağlık örgütü uzmanlar komitesinin bildirdiğine göre: ‘kassal çalışmanın uygun yeterlikte olmasıdır’ (Özer, 2001: 20).

Fiziksel aktivite ve fiziksel uygunluğun sportif olarak ortak branşın da olan fitness olarak çalışmamızda yer verdik. Spor branşı olarak fitness branşında çalışmamıza yer verdik ve fitness branşı gerek aletli gerek aletsiz olmak üzere çeşitli varyasyonlar ile çalışma imkânı sunmuştur. Diğer sportif branşlar da kendi branşların da yeterli motorik özellikleri sağlayabilmeleri için yine fitness branşından yararlanırlar.

Araştırmaya konu olan, Malatya ilindeki spor merkezleridir. 200 kişinin üzerinde olan bir sayı ile özellikle fitness sporu dikkate alınarak yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı; aktif olarak spor salonlarına giden bireylerin spora ve salonlara karşı olan beklenti düzeylerini tespit etmektir.

2.GEREÇ VE YÖNTEM

2.1.Katılımcılar

Bu araştırma, 2019 yılının Mart ve Nisan aylarında, Malatya ilinde yer alan ve 200'den fazla üyesi bulunan spor merkezlerinde yürütülmüştür. Anket çalışmasına katılan bireyler, bu merkezlerde özellikle fitness sporuna aktif olarak devam eden üyeler arasından seçilmiştir. Gönüllü olarak araştırmaya katılan toplam 247 kişiden 127'si erkek, 120'si ise kadın katılımcılardır. Anketin Malatya'daki spor merkezlerindeki üyeler tarafından doldurulabilmesi için gerekli izinler alınmış ve bu doğrultuda anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada toplanan veriler anket yöntemiyle sağlanmışır. Hazırlanan anket, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak sunulan Yasemin Sunay'ın

'Ankara İlinde Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinden Beklentilerinin Gerçekleşme Düzeyine İlişkin Görüşleri' başlıklı çalışmada kullanılan sorulara dayanmaktadır ve bu sorularla büyük ölçüde örtüşmektedir (Sunay, 1995). Ayrıca, bu anket Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışması olarak gerçekleştirilen Azize Bingöl'ün 'Spor Merkezlerine Devam Eden Bireylerin Spordan ve Spor Merkezlerinden Beklentilerinin Karşılama Düzeyleri' başlıklı tezinde kullanılan sorularla da yakından ilişkilidir ve bu sorulardan önemli ölçüde etkilenmiştir (Bingöl, 2010). Anket, iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, katılımcıların demografik ve sporla ilgili bilgilerini içermektedir; bu bölümde yaş, cinsiyet, spora devam etme süresi, eğitim düzeyi, spor branşı, spor tesisi kullanım sıklığı ve spor tesisi ile ev arasındaki ortalama mesafe gibi veriler yer almaktadır. İkinci bölüm ise, spor merkezlerine düzenli olarak devam eden sedanter bireylerin spor ve spor merkezlerinden beklentilerinin ne derecede karşılandığına dair soruları içermektedir. Bu anket toplamda 18 sorudan oluşmaktadır.

Ölçek maddeleri 1: Hiç katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Az Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum seçenekleriyle verilmiştir.

2.3 Verilerin Değerlendirilmesi

Anket yoluyla toplanan verilerin analiz sürecinde, SPSS 11.0 istatistiksel analiz paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, ortalama ve standart sapma gibi temel istatistiksel ölçütler kullanılarak, sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve p değerlerine dayalı yorumlamalar yapılmıştır. Ayrıca, çalışmaya katılan bireylerin fitness salonlarından beklentilerinin ne ölçüde karşılandığına dair verdikleri yanıtlar arasındaki istatistiksel anlamlılık, t-testi ve ANOVA gibi ileri istatistiksel yöntemler kullanılarak hesaplanmıştır.

3.BULGULAR

Spor salonlarına devam eden bireylerin spordan ve spor salonlarından beklentilerini belirlemek amacıyla 247 gönüllüye 'beklentilerin karşılama düzeyi' anketi uygulandı. Yapılan araştırma ile ilgili sonuçlar aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 1: Kadın ve Erkeklerin Beklentilerinin Karşılama Düzeyleri Arasındaki Farklılığın araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI</i> (<i>N</i>)	<i>ORTALAMA</i> (\bar{x})	<i>STANDARTSAPMA</i> (<i>S</i>)	<i>%</i>	<i>P</i>
ERKEK	127	3,9996	0,48409	51,4	0,063
KADIN	120	3,7042	0,64649	48,6	

Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılama düzeyleri arasındaki farklılığın aşırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,063$ olarak hesaplanmıştır. Çalışmamızın sonucunda gönüllü erkeklerin spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılama düzeyleri (3,9996), gönüllü kadınların beklentilerinin karşılama düzeylerinden (3,7042) daha yüksektir.

Tablo 2: Yaş Aralığına Göre Beklentilerin Karşılama Düzeyleri Arasındaki Farklılık

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI</i> (<i>N</i>)	<i>%</i>	<i>ORTALAMA</i> (\bar{x})	<i>STANDART SAPMA</i> (<i>S</i>)	<i>P</i>
15-21 YAŞ ARASI	107	43,3	3,8271	0,66869	0,695
22-26 YAŞ ARASI	98	39,6	3,8951	0,50547	
27 YAŞ VE ÜSTÜ	42	17	3,8386	0,54582	
TOTAL	247	100	3,8561	0,58660	

*0.05 düzeyinde anlamsız bir fark bulunmuştur.

Çalışmaya katılan gönüllü katılımcıların yaş aralığı 15 ile 27 arasında değişen (15-21 Yaş arası 107 kişi, 22-26 Yaş arası 98 kişi, 27 yaş ve üstü ise 42 kişilik bir grup katılımcıdan oluşmaktadır.)

Yaşları 15 ile 21 arasında değişen 107 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,8271 iken, yaşları 22 ile 26 arasında değişen 98 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,8951'dur ve katılımcı grubunda 27 yaş ve üzeri bulunan 42 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,8386'dır. 247 bireyin verileri sonucunda genel bir karşılaştırma yaparsak;

22-26 yaş arası 98 kişi ile ortalamaları 3,8951 iken 15-21 yaş arası 107 kişi ile 3,8271 daha yüksektir. Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın aştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,695$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Öğrenim Durumlarına Göre Beklentilerin Karşılanma Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI (N)</i>	<i>%</i>	<i>ORTALAMA (\bar{x})</i>	<i>STANDART SAPMA (S)</i>	<i>P</i>
ORTAOKUL	6	2,4	3,76	0,610	0,259
LİSE	48	19,4	4,00	0,531	
YÜKSEKOKUL	124	50,2	3,83	0,542	
DİĞER	69	27,9	3,80	0,687	
TOTAL	247	100	3,86	0,587	

Çalışmaya katılan bireylerin öğrenim durumları ortaokul itibari ile başlamıştır(Bireylerin öğrenim durumlarına bakıldığında; ortaokul öğrenimi 6 kişi, lise öğrenimi 48 kişi, yüksek okul öğrenimi 124 kişi ve diğer öğrenim alanları 69 kişidir). Totalde çalışma 247 kişiye yapılmıştır. 247 bireyin verileri sonucunda genel bir karşılaştırma yaparsak;

Ortaokul öğrencilerin 6 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,76, lise öğrencilerin 48 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 4,00, yüksek okul öğrencilerin 124 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,83 ve diğer grupların 69 bireyin beklentilerinin karşılanma düzeyi 3,80dir. Ortaokul öğrencilerinin beklenti düzeyleri 3,76 iken lise öğrencileri farkla 4,00 olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın aştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,259$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4: Bireylerin Spor Branşına Göre Beklentilerin Karşılanma Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI (N)</i>	<i>ORTALAMA (\bar{x})</i>	<i>%</i>	<i>STANDART SAPMA (S)</i>	<i>P</i>
FİTNESS	226	3,86	91,4	0,596	0,469
DİĞERLERİ	21	3,77	7,5	0,474	
TOTAL	247	3,86	100	0,587	

Çalışmaya katılan katılımcılar yüksek oranla fitnes branşı ele alınmıştır.(Bireylerin spor branşına göre dağılımlarına bakıldığında; çalışma alanı spor salonlarıdır. çalışma grubumuz ise fitnes branşı olduğu için fitnes spor branşı yapanlar 226, diğer branşları yapanlar ise 21 kişidir). 247 bireyin verileri sonucunda genel bir karşılaştırma yaparsak; diğer grubu spor salonlarından daha fazla yapılan sportif branşlardır. Ortalamalara bakıldığında fitnes branşı 3,86 iken diğer branşlar 3,77'dir. Fitnes grubunun beklenti düzeyi daha yüksektir. Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın araştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise P=0,469 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Bireylerin Spor Yaşlarına Göre Beklentilerin Karşılanma Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI (N)</i>	<i>%</i>	<i>ORTALAMA (\bar{x})</i>	<i>STANDART SAPMA (S)</i>	<i>P</i>
1 YIL VE ALTI-2 YIL	109	44,1	3,80	0,703	0,322
3-4 YIL	65	26,3	3,88	0,485	
5 YIL VE SONRASI	73	29,5	3,93	0,463	
TOTAL	247	100	3,86	0,587	

Çalışmaya katılan deneklerin spor yaşları 0-5 yıl ve sonrası olacak şekilde yapılmıştır. (Bireylerin spor yaşlarına göre dağılımlarına bakıldığında; 1 ve altı-2 yıl yapanlar 109 kişi, 3-4

yıl 65 kişi, 5 yıl ve sonrası 73 kişidir).247 bireyin verileri sonucunda genel bir karşılaştırma yaparsak;

0-2 yıl arası 109 kişinin beklenti düzeyleri 3,80, 3-4 yıl 65 kişinin beklenti düzeyi 3,88, 5 yıl ve sonrası ise 73 kişi ile 3,93'dür. Böylelikle en yüksek değere sahip olan spor yaşı fark ile 5 yıl ve sonrası ortalamaları 3,93 ile en yüksek ortalamadır. Özetle spor yaşı arttıkça bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri artmaktadır. Spordan ve spor salonlarındaki beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın aştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,322$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6: .Bireylerin Tesis Kullanım Sıklığına Göre Beklentilerin Karşılanma Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI (N)</i>	<i>%</i>	<i>ORTALAMA (\bar{x})</i>	<i>STANDART SAPMA (S)</i>	<i>P</i>
HAFTADA 1-2	124	50,2	3,75	0,636	0,450
HAFTADA 3-4	122	49,3	3,96	0,516	
HAFTADA 5 VE ÜSTÜ	1	0,4	3,94	0,001	
TOTAL	247	100	3,86	0,587	

Çalışmaya katılan katılımcıların spor tesislerine devam etme süreleri 0-5 hafta üstü olarak sınırlandırılmıştır. Haftada 1-2 gün 124 kişi beklenti düzeyleri 3,75, haftada 3-4 gün 122 kişi beklenti düzeyleri 3,96, haftada 5 ve üstü günlerde 1 kişi ile beklenti düzeyi 0,001dir. Kısacası en iyi beklenti düzeyi haftada gün olarak daha çok devam eden bireylerdir. Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın aştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,450$ olarak hesaplanmıştır. $P>0,05$.

Tablo 7: Bireylerin Tesis İle Ev Arasındaki Ortalama Mesafeye Göre Beklentilerin Karşılama Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Araştırılması

<i>GRUP</i>	<i>KİŞİ SAYISI (N)</i>	<i>%</i>	<i>ORTALAMA (\bar{x})</i>	<i>STANDART SAPMA (S)</i>	<i>P</i>
1 KM'DEN AZ	80	32,3	3,90	0,677	0,181
1-3 KM ARASI	58	23,4	3,73	0,507	
3-5 KM ARASI	39	15,7	3,98	0,518	
5 KM VE ÜZERİ	70	28,3	3,84	0,563	
TOTAL	247	100	3,86	0,587	

Çalışmaya katılan bireylerin tesis ile ev arasındaki mesafeye baktığımız zaman 1km'den az 80 kişi ile beklenti düzeyleri 3,90, 1-3km arası 58 kişi ile beklenti düzeyleri 3,73, 3-5km arası 39 kişi ile beklenti düzeyleri 3,98, 5km ve üzeri mesafeler ise beklenti düzeyleri 3,84 olarak sonuç alınmıştır. Bu veriler sonucunda mesafenin çok yakın veya çok uzak olması beklenti düzeyini düşürmektedir. En iyi sonuç orta mesafe 3-5 km arası 3,98 olarak sonuca varılmıştır. Spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın araştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $P=0,181$ olarak hesaplanmıştır.

4. TARTIŞMA

Spor salonlarına aktif olarak katılım gösteren gönüllü bireylerin spora ve salonlara karşı beklenti düzeylerinin tespiti olarak amaçladığımız çalışmamızın , tartışma bölümü alt başlıklar halinde belirtilmiştir.

Türkiye'de ve dünya genelinde, sosyal aktivitelere erkeklerin kadınlara göre daha fazla katılım gösterdiği bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Burton ve Turrell (2000) tarafından yürütülen bir araştırmada, Avusturya'daki kadınların fiziksel inaktivite oranlarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre, her 100 erkekten 71'i fiziksel olarak aktifken, her 100 kadından sadece 65'i aktif durumdadır (Burton ve Turrell, 2000). Guthold ve arkadaşlarının (2008) yaptığı bir başka çalışmada ise, Türk

kadınlarının erkeklere kıyasla daha inaktif oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca, 2008 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırma, erkeklerin fiziksel inaktivite prevalansının kadınlara göre daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Guthold ve ark. 2008).

Azize BİNGÖL 2010 yılında yaptığı bir çalışmada; Erkek katılımcıların spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeylerinin (4,12), bayan katılımcıların beklentilerinin karşılanma düzeylerinden (3,83) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonucuna varıldı. (Bingöl, 2010).

Çalışmamıza katılan 120 kadın, 127erkek gönüllü bireylerin, spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasındaki farklılığın araştırılması sonucunda hesaplanan anlamlılık düzeyi ise $\text{sig}=0,063$ olarak hesaplanmıştır. $P>0,05$. Çalışmamızın İstatistiksel bulguları ; gönüllü erkek bireylerin ,spordan ve spor salonlarından beklentilerinin karşılanma düzeyleri (3,9996), gönüllü kadın bireylerin beklentilerinin karşılanma düzeylerinden (3,7042) daha yüksektir.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz literatür ile çalışma bulgularımız arasında ciddi bir paralellik söz konusudur

Bulgular gösteriyor ki beklenti düzeyinin en iyi olduğu yaş aralığı 22-26 yaş aralığıdır. Bu yaş aralığında bireyler sporu artık ne için yaptıkları bilincindedir. 27 yaş ve üstü bireyler sporu daha ilerde artık sağlık için yapmayı tercih eder iken 15-21 yaş aralığı ise daha çok fiziki görünüm için seçmektedirler. Daha genç ve daha ilerki yaşlarda beklenti düzeylerinin anlamsız bir şekilde düştüğü görülmektedir.

Azize Bingöl 2010 yılında yaptığı çalışmada 18 yaşından 50 yaşına kadar sportif etkinliklere katılan bireylerin, spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak, 50 yaşını geçen bireylerin, spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri, daha genç yaşta olanlara nazaran anlamlı bir şekilde daha düşüktür. (Bingöl, 2010).

Anlamlı çıkmasının nedeni yapılan çalışmada çok fazla 40 ve üstü yaş grupları olabilir. Yapılan çalışmada 40 yaş ve üstü büyük bir etken olmaktadır. Benim çalışmam da daha çok genç ve yetişkin bireyler ile yapılmıştır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu kısıtlılıklar arasında örneklem kısıtlılığı ön plana çıkmaktadır; çalışma sadece 15-27 yaş arasındaki 247 kişi üzerine yapılmış

ve sadece fitness branşına odaklanmıştır, bu da genel popülasyona uygulanabilirliği sınırlar. Cinsiyet dağılımı ve beklenti değerlendirmelerinde erkek ve kadın arasındaki farklılıkların altında yatan nedenler ve sosyo-kültürel etmenler yeterince açıklanmamıştır. Çalışmanın bulgularının genel popülasyona veya farklı spor salonlarına ne derece uygulanabilir olduğu konusunda sınırlamalar bulunmaktadır. Bu tür kısıtlılıklar, çalışmanın bulgularının yorumlanması ve genelleştirilmesi sırasında göz önünde bulundurulmalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aktif olarak spora devam eden bireylerin spordan ve spor salonlarından beklenti düzeyleri, kadınların erkeklerden daha yüksek çıktığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca spor yaşı da beklenti düzeylerinin karşılanması açısından büyük öneme sahiptir. Spor yaşı ve bireylerin yaşı beklenti düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki; spora aktif devam eden bireylerin 27 yaş ve altı olanlar spor salonlarından ve spordan beklenti düzeyleri, yaşı 27 ve üstü olanlara oranla daha yüksektir. Bir birey erken yaşta spora başlar ise spor yaşı da doğal olarak artacaktır ve böylece beklenti düzeyleri de artmış olacaktır. Aynı zamanda sporun yapılma durumu tüm yaşam süresine yayılmış olacaktır. Sporun aktif spor yapan bireylerin hayatına tamamen yayılabilmesi için spor yaşı ,yaş gibi etkenlere ek olarak salon mesafesi de önemli ölçüde etki etmektedir. Psikolojik olarak eve daha yakın olan salonların hayatımıza sporun etki etmesini daha çok kolaylaştırır ve böylece spora ve salona karşı beklenti düzeyinin karşılanma düzeyi de artmaktadır. Yaptığımız bu çalışmada sonuçlar dikkate alınarak aşağıda belirttiğimiz öneriler ile beklentilerin karşılanma düzeyini olumlu etkileyeceği görüşündeyiz.

Spora salonlara gelen bireylerin cinsiyete göre programlar verilebilir. sporun daha küçük yaş grupları tarafından yapılabilmesi için MEB ile bağlantılı şekilde okullarda sporun önemi anlatılabilir. spor salonlarına kayıt olmak için gelen bireylere sağlıkları ile ilgili spora dayalı detaylı bilgiler verilebilir. salona gelen bireylerin ebeveyn ise küçük yaş grubu çocuklarında spora yönlendirilmesi için bilgiler verilebilir. sporun tüm yaş grubuna daha yayılabilmesi için halkın kullanabileceği egzersiz aletleri belirli sokak ve mahallelere antrenör eşliğinde konulabilir. Düzenli aralıklar ile halka spor ile ilgili eğitici seminerler ve konferanslar verilebilir. Herkes için spor federasyonu halka özel spor egzersizleri yaptırmak için spor günü yapılabilir. Gençlik ve spor bakanlığı halkın aktif spor yapması için antrenörler eşliğinde çeşitli branşlarda eğitim ve spor yapma günü yapılabilir.

6. KAYNAKLAR

Bingöl A. (2010). *Spor merkezlerine devam eden bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri* (yüksek lisans tezi). YÖK TEZ.

Ekenci, Güner ve İmamoğlu, Faik A. (2002), *Spor İşletmeciliği*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özer, Kamil (2001), *Fiziksel Uygunluk*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Erdemli, Atilla H. (1990), “Hümanizma Olarak Spor”, Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri I. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 12-22.

Burton, Nicola W. Ve Turrell, Gavin (2000), “Occupation, Hours Worked And Leisuretime Physical Activity”, *Preventive Medicine*, 31 (6), 673–681.

Sunay Y. (1995). *Ankara ilindeki öğrencilerin beden eğitimi dersinden beklentilerinin karşılanma düzeyine ilişkin görüşleri*. (yüksek lisans tezi). YÖK TEZ.

Guthold, Regina ve diğerleri (2008), “Worldwide Variability In Physical Inactivity”, *American Journal of Preventive Medicine*, 34 (6), 486-494

Duran, A., (2013). *Vücut Geliştirme ve Fitness Salonlarına Giden Bireylerin Beklentileri (Lefkoşa Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, s. 19, 21, 23, Lefkoşa, KKTC

KILCİGİL. E. *Sosyal Çevre-Spor İlişkileri*, Bağırın Yayınevi, Ankara, 1985.

Fişek, K., (1998). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Bakımından Dünya’da ve Türkiye’de Spor Yönetimi*, (2. Bsm), Ankara: Bağırın Yayınevi

MÜZİĞİN SPOR PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÇEŞİTLİ BRANŞLARDA MÜZİK UYARANLARININ ROLÜ

¹ASLI GÜN

¹ Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya, Türkiye

Yüksek Lisans, Malatya
ORCID ID: 0009-0004-5149-9398

¹DOÇ.DR.ÖZGÜR EKEN

¹ Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5488-3158

ÖZET

Bu çalışmada, müziğin antrenman performansı üzerindeki etkileri ve çeşitli spor branşlarına olan etkisi araştırılmıştır. Son yıllarda, müzik uyarılarının psikolojik sağlamlık sağlaması ve performansı etkilemesi konusunda artan bir ilgi görülmektedir. Araştırma, müziğin antrenmanlarda sağlık ve performans üzerindeki olumlu etkilerini incelemek amacıyla 10 farklı tez ve makalenin sonuçlarını değerlendirerek genel bir bilgi derlemesi yapmıştır. Çalışmamızın amacına uygun olarak doküman analizi yapılmıştır. Bulgular, müziğin çeşitli spor dallarındaki etkisinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Müzik uyarıları, kalp ve solunum dayanıklılığı, kas kondisyonu ve kas hafızası gibi sağlıkla ilgili özellikler üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu olumlu etkiler, bireylerin antrenman sırasında daha yüksek motivasyon seviyeleri ve artan güdülenme oranlarıyla birleşerek doğal bir performans destekleyicisi olarak işlev görmektedir. Ayrıca, müziğin antrenmanda kullanılan efor seviyesini artırarak vücutta solunum sıklığı, kalp atım hızı ve vücut ısısı gibi çeşitli fizyolojik değişikliklere neden olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu, bireyin kendi seçtiği müzikle antrenman yapmasının, performansı olumlu yönde etkilediği ve bireyi daha fazla başarıya odaklanmasını sağladığıdır. Bunun yanında, bireyin müziği nasıl dinlediği (kulaklıkla ya da spor salonunun ortak müzik sistemi aracılığıyla) performans üzerindeki etkiyi daha da güçlendirebilir. Çalışma, müziğin antrenmanlarda kullanımının branşa göre değişen performans etkilerini ve bireysel tercihlerin bu etkiler üzerindeki rolünü vurgulamaktadır. Bu bulgular, spor bilimleri ve antrenman uygulamalarında müziğin rolünün daha iyi anlaşılması ve optimize edilmesi için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Performans, müzik etkisi, bireysel tercihler, motivasyon

THE EFFECTS OF MUSIC ON SPORTS PERFORMANCE: THE ROLE OF MUSICAL STIMULI IN VARIOUS DISCIPLINES

ABSTRACT

This study investigates the effects of music on training performance and its impact on various sports disciplines. Recently, there has been growing interest in how musical stimuli can enhance psychological resilience and affect performance. The research involved an analysis of 10 different theses and articles to compile a comprehensive understanding of the positive effects of music on health and performance in training contexts. Our study was conducted through a thorough document analysis. The findings reveal that the impact of music varies across different sports disciplines. Musical stimuli have been shown to positively affect aspects related to health, such as heart and respiratory endurance, muscle conditioning, and muscle memory. These positive effects, combined with higher motivation levels and increased arousal rates during training, function as natural performance enhancers. Furthermore, it was observed that music increases the level of effort exerted during training, leading to various physiological changes such as breathing frequency, heart rate, and body temperature. Another significant finding of the study is that training with personally chosen music positively influences performance and focuses individuals more on success. Additionally, how an individual listens to music (through headphones or the gym's sound system) can further enhance its impact on performance. The study emphasizes that the use of music in training varies according to the sport and that individual preferences play a significant role in these effects. These findings provide a crucial foundation for better understanding and optimizing the role of music in sports sciences and training practices.

Key Words: Performance, musical effect, individual preferences, motivation

1. GİRİŞ

Müzik yüz yıllar boyunca insan hayatında çeşitli şekilde yer almıştır. Müzik sanatı insanın varoluşundan bu yana sonsuz bir yayılma alanı izler. Bu sonsuz yayılma alanıyla birlikte birey ve toplumu gerek duygusal gerek düşünsel olarak en fazla etkileyen sanattır. Müzik insanların harekete geçmesini sağlayan hayatın vazgeçilmez bir ögesidir (Atılğan, 2005: 12). Bu vazgeçilmezlik teknoloji ile daha da çok iç içe geçtikçe müziğe duyulan ilgi ve ihtiyaç da artmaktadır. Böylelikle müziğin farklı branşlar da kullanılma olasılığı da artmaktadır. Müzik sadece teknolojik ortamlarda değil çeşitli yerde karşımıza çıkmaktadır. Evde, bahçede, otelde, tatilde, spor salonunda ,yolculukta, toplu taşıma araçlarında dahi müzik ile karşılaşabiliriz. Düğünlerde, kabul törenlerinde ve cenazelerde kullanımına sık sık başvurulur. Müzik annelerin huzursuzlanan çocuklarına içgüdüsel olarak söyledikleri ninnilerde, savaşa hazırlanan askerleri harekete geçirme ve yürüyüşlerini eşgüdümlü şekilde yapmalarında, en özel anlarımızda, egzersizlerimizde ve sporda kullandığımız bir olgudur (Clark.2016: 77).

Çok amaçlı olarak neredeyse her yerde karşımıza çıkan müzik; sporda ve spor salonlarında karşımıza çıkma olasılığı çok yüksektir. Aktif olarak spor yapan profesyonel sporcular veya sedanter bireyler antrenmana başlarken, antrenman esnasında veya antrenmanı sonlandırırken

müziği antrenmanın bir parçası haline getirmektedir. Böylelikle antrenmanın çeşitli evresinde müzik, performans veya motivasyon artırıcı etki görmektedir. Müzik de psikolojik olarak performans artırıcı etkisinden dolayı sporu da doğrudan etkilemektedir.

Sporla başarıyı, motivasyonu ve güdülemeyi arttırmak da oldukça önemlidir. Günümüzde sporcuların herhangi bir spor aktivitesinde sergiledikleri fiziksel ve mental performansları belli bir seviyeye ve kaliteye ulaşmıştır. Sporla başarıya ve sonuca ulaşmadaki en önemli etkenlerden biri de psikolojik performanstır (Bali, 2015: 92). Psikolojik performansı arttırmak içinde farklı müzik tarzları tercih edilmektedir. Bireyleri spora ve fiziksel aktiviteye karşı daha da etkin yapabilmek için müziğin fiziksel aktivite sırasında duygusal durumları geliştirme eğiliminde olduğu savunulur (Clark vd, 2016: 84).

Müzik ve sporun beraber antrenmanlarda yer alması performansı doğal bir destekleyici olmaktadır. Bireyler antrenman yaptıklarında kendi dinledikleri bir müzik ile antrenman yapınca vücutta oluşan değişimler performansla da etki etmektedir. Müziğin sporcuların yaptığı antrenman da gösterdikleri çabadan dolayı iş yapma ve oksijen kullanma kapasitesi üzerinde etkili olduğu bazı araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur (Terry,2012:3). Ve müzik dinlerken antrenman yapmak vücuttaki efor seviyesini arttırdığı için soluk alıp vermede, kalp hızında, nöro endokrin tepkide, deri iletiminde ve immünolojik işlevleri içeren birçok fizyolojik tepkimelerde etkili olduğu yapılan araştırmaların bulgularında yer almaktadır (Chanda & Levitin, 2013: 179; Koelsch, 2014: 170). Fiziksel aktivite sırasında da müziğin bu fizyolojik etkileri gözlemlenmiştir (Jones, 2017: 106).

Bireyin dinlediği müziğin etkisi aynı zamanda yaptığı branşa göre de değişmektedir. Dayanıklılık, patlayıcı kuvvet veya direnç egzersizleri yapılan antrenmanlarda dinlenen müziğin vücuda verdiği tepkimeler ile daha sakin sporlarda dinlenen müziğin vücuda verdiği tepkimeler daha farklı olabilmektedir. Burada ise branş da dinlenen müzik çeşitliliği ön plana çıkmaktadır. Direnç egzersizi sırasında tercih edilen bir müzik o anda yapılan antrenman esnasında dikkat dağınıklığı yaparak yapılan antrenmana daha fazla odaklanılmasını sağlar ve böylelikle yapılan antrenmandan daha fazla güç çıktısı sağlayarak performansla olumlu etkisini ön plana çıkarır buda bireyin yaptığı direnç egzersizinde daha başarılı sonuç sağlamaktadır. Müzik ve direnç egzersizini birleştirmenin en yaygın olumlu sonuçları, algılanan eforun azalması, performans ölçümlerinin artması, ruh halinin iyileşmesi ve direnç eğitimi sırasında ağırlık kaldırma yeteneğinin artması ve sonuç olarak daha iyi fizyolojik ve performans kazanımları ile sonuçlanan uyarılmanın artması gibi görünmektedir (VM Nethery,2002).

Müziğin sporda hangi amaçla nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir. Sporcuların özgüvenlerinin gelişmesi, kendilerine değer vermeleri, daha çok antrenman yapmaları ve konuya odaklanmalarında müzik olumlu bir etkiye sahiptir (HİS, 2021). aynı zamanda antrenmanda müziğin ne zaman dinlendiği de çok önemlidir. Buda antrenmanda yola çıkılarak egzersiz öncesinde müzik dinlemek sporcuyu sakinleştirir ve uyarır, egzersiz sırasında müzik dinlemek aerobik ve anaerobik performansı artırır, egzersizden sonra müzik dinlemek ise toparlanmayı hızlandırır (Köse, 2017: 9). Müsabaka ve egzersiz öncesi müzik dinlemek

gerginlik ve depresyonda azalmaya yardımcı olur. Aynı zamanda sakinliği, enerjikliği ve mutluluğu arttırabilir ve ruh halini geliştirir (Çakıroğlu, 2016: 42).

Müzik artık son zamanlarda antrenmanlarda performans arttırıcı olarak kullanıldığı için çalışmalara konu olmuştur. Müziğin nasıl kullanılması gerektiği ve ne amaçlar ile antrenmanlara dahil edildiği sistematik olarak literatürde çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Çalışmamızın amacı ise müziğin vücuda, sağlığa ve aynı zamanda antrenmanlarda performansa olan etkisini derleme modeli ile literatürdeki çalışmaları analiz edip bulgularını değerlendirmektir.

2. YÖNTEM

Mevcut anlatı incelemesi için dört veri tabanı (pubmed, Google akademi, yök tez ve Web of Science) kullanılarak bir literatür taraması yapıldı. Arama İngilizce dilinde yazılmış anahtar kelimeler ile sınırlıydı. Aramalarda kullanılan anahtar kelimeler arasında “müzik”, “fiziksel aktivite”, “performans” “dayanıklılık performansı”, “egzersiz”, “direnç” “müzik seçimi” yer alıyordu. Bu anahtar kelimeler sonucun da 10 makaleye ulaşılmış ve derleme modeli ile analiz edilerek bulgular değerlendirilmiştir.

3. TARTIŞMA

Arazi ve ark., tarafından gerçekleştirilen bu çalışma, katılımcıların sağlık durumlarına dikkatle önem verilerek yürütülmüştür. Çalışma başlamadan önce detaylı sağlık kontrolleri yapılarak, katılımcıların herhangi bir sağlık sorununun olmadığından emin olunmuştur. Çalışmanın ana odak noktası, hızlı ve tempolu müziğin enerji seviyelerini artırarak bedensel aktiviteleri nasıl tetiklediğini incelemektir. Bu amaçla, belirlenen süre boyunca 5 hoparlör aracılığıyla çalınan müziğin, vücut üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Araştırma, yüksek tempoda (130 bpm) çalınan müziğin, iyi eğitilmiş bireylerde devre direnci egzersizlerini tamamlarken, özellikle ısınma evresi ve antrenmanın ana evresinden önce algılanan efor seviyesini düşürme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, benzer tempodaki müziklerin profesyonel sporcular üzerinde de benzer etkiler yaratarak, direnç egzersizi öncesinde, ısınma evresinde ve antrenmanın ana evresinde algılanan eforu azaltabileceği ve böylece antrenman süresini kısaltabileceği belirtilmektedir. Bu bulgular, müziğin doğal bir ergojenik yardım olarak direnç egzersizlerinin etkinliğini artırma potansiyelini vurgulamaktadır. (Arazi ve ark.2015)

Francesco ve ark., gerçekleştirdiği araştırma, müziğin motorik yetenekler üzerindeki etkilerini, özellikle güç ve dayanıklılık yönünden inceler ve bu bağlamda, rekreasyonel olarak aktif bireylerin kas ve kardiyorespiratuar sistemlerini kuvvetlendirmeye yönelik antrenmanlar

sırasında ergojenik bir destekleyici olarak müziğin rolünü ele alır. Araştırma, farklı egzersiz şiddetlerinde yapılan çalışmaların metodolojisi ve tasarımının, bu çalışmaların sonuçları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, araştırmanın bulguları, müziğin rekreasyonel olarak aktif bireylerde kas ve kardiyorespiratuar sağlığını olumlu yönde etkileyerek bu bireylerin aktivite seviyelerini artırdığını göstermektedir. Bu etkileşim, sağlık ve spor bilimlerinde müziğin kullanımının önemini ve potansiyelini vurgulayan bir sonuç olarak değerlendirilmektedir(Francesco ve ark.2022).

Karageorghis ve Priest tarafından egzersiz alanında gerçekleştirilen müzik incelemesine dayanan bu çalışma, iki aşamalı bir araştırma metodolojisini takip etmiştir. Bu iki aşamalı araştırmanın bulguları şunlardır: Müzik, genellikle diğer alanlarda kaygı veya stres giderici olarak kullanılmasına karşın, spor veya antrenman bağlamında bu tür bir kullanım göstermemektedir. Araştırma sonuçları, bireylerin spor veya egzersiz yaparken aşırı stres veya kaygı hissetmediklerini belirtmektedir. Çalışmanın temel argümanı, müziğin düşük ve orta şiddetli egzersizlerde algılanan efor oranını yaklaşık %10 oranında azalttığı yönündedir. Ancak, anaerobik eşik seviyesinde fizyolojik yanıtların dikkat süreçleri üzerindeki etkisi nedeniyle, müziğin bu etkisinin görülmediği tespit edilmiştir. Algılanan efor düzeyindeki azalmaların sebebi, bireyin müziği kendisinin seçip seçmemesiyle ilişkili değildir. Bunun yerine, egzersizin şiddeti ile müziğin etkisi arasında doğal bir bağlantı bulunmaktadır. Ayrıca, egzersiz sırasında gözlemlenen kalp atış hızı ile antrenman esnasında çalınan müzik temposu arasında doğrusal bir ilişki olduğu ortaya konmuştur(Karageorghis ve Priest.2015).

Emna Bentouati ve ark. Günün çeşitli zamanlarında kısa süreli maksimum egzersiz sırasında tercih edilmeyen veya kendi seçtiği müzik dinlemenin antrenman üzerine etkilerini araştırmışlardır. bu çalışma günün çeşitli zaman dilimlerinde yapılmıştır ve bireyin kendi seçtiği ,tercih edilmeyen müziğin etkileri ölçülmüştür.10 dakika bir ısınma yapıldıktan sonra çalışma için seçilen wingate testi uygulanmaya çalışılmıştır. Ölçüm için belirlenen zaman dilimleri sabah ve öğleden sonra olacak şekilde belirlenmiştir. Kişinin kendi seçtiği müzik motivasyonu yüksek müzik ile yapılan ısınma kas gücünü arttırdı ve günün iki zaman diliminde algılanan efor düzeyini azalttı. Günün zaman değerleri kıyaslandığında ise sabah saatlerinde daha fazla iyileşme olduğu gözlemlenmiştir. Öğleden sonra yapılan ölçümlerde alınan veriler daha yüksek çıkmıştır(Emna bentouati ve ark.2023).

Ballmann ve ark. Tercih edilen ve tercih edilmeyen ısınma müziğinin egzersiz performansına etkisini araştırmış ve toplam 12 aktif spor yapan kadın ve erkek bireyler çalışmada yer almıştır. Ve üç şekilde bir yöntem denendi. Müziksiz, tercih edilen müzik ve tercih edilmeyen müzik olacak şekilde çalışmanın yöntemi tasarlanmıştır. Çalışmanın sonucunda ise karşılaştırma yapacak olursak ; tercih edilen müzik ,müziksiz yapılan egzersiz performansına etkisi ve olumlu katkısı daha fazladır. Tercih edilmeyen müzik ise seçilen egzersiz performansına olumlu katkısı söz konusu değildir (Christopher G. Ballmann ve ark.2020).

Bektaş ve Demir, mücadele Sporları ile İlgilenen Bireylerde Müziğin Psikolojik Sağlık, Performans ve Motivasyon Üzerine Etkisi adlı çalışmada; cinsiyet olarak bakıldığında kadınlar

erkeklerle kıyasla fiziksel sağlamlığı daha yüksek oranda etkilendiği görülmüştür. Elde edilen veriler doğrultusunda müziğin motivasyon üzerinde en etkili olduğu yaş döneminin 18-28 yaş aralığı olduğu söylenebilir. Ayrıca spor geçmişine bakıldığında müziğin motivasyonel olarak spor geçmişi arttıkça müziğin etki etme oranı da artmaktadır ve spor geçmişi de müzik dinleme ile doğru orantı düzeyindedir diyebiliriz. Müzik çeşidi de kişinin psikolojik sağlamlığını etkilediği çalışma sonucunda yer almaktadır. Yani Türkçe Pop ve Rap/Rock dinleyen katılımcılar, Yabancı Müzik dinleyen katılımcılara göre müziklerin psikolojik sağlamlılığı arttırdığı belirtilmiştir. Buradan sonuçla kişinin kendi anadilinde dinlediği müziğin, psikolojik anlamda kişiyi daha iyi hissettirdiği kanısına varılabilir(Merve Bektaş ve Okan Demir.2022).

Bartolomei ve ark. Kendi seçtiği müziğin maksimum bench press gücü ve dayanıklılık üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Direnç egzersizi yapan 31 erkek randomize şekilde müzik grubu ve kontrol grubuna dağıtıldı. Kendi seçtiği müzik dinlemek, kuvvet dayanıklılık performansında önemli bir artışa neden olurken maksimum kuvvet üzerinde herhangi bir etki yaratmadı (Sandro Bartolomei ve ark.2015).

Ballmann müzik tercihinin egzersiz tepkileri ve performans üzerindeki etkisini incelemiş ve bireyin dinlediği müziği tercih edip etmemesinin psikolojik durumlarını güçlü bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı egzersiz çeşidinde ve egzersiz sırasında müzik tercihi dikkate alınması önemlidir. Böylelikle müziğin performansın sonucunu etkilemektedir. Ayrıca müzik sadece bir neden ile performans etki etmeyebilir. Bunun sayısı da artabilir. Müzik seçimi anaerobik performans üzerinde çok az etkiye sahipken zorlu egzersizlerde psikolojik değişiklik ile performansı etkileyebilir (Christopher G. Ballmann.2021).

Silva ve ark. Güç testleri sırasında tercih edilen müzik türünün faydaları: artan maksimum güç ve güç-dayanıklılık ve azalan algılanan efor düzeyini ölçmeyi amaçlamışlardır. Üç yöntem ile çalışma yapıldı. Müzik olmadan, tercih edilen müzik ile ve tercih edilmeyen müzik ile çalışma tamamlandı. Katılımcıların güç testi sırasında tercih ettikleri müzik türünü dinlerken, müzik dinlemedikleri veya tercih edilmeyen müziği dinledikleri zamana kıyasla daha fazla güç sergilediklerini ve algılanan çabanın daha az olduğunu ortaya çıkardı. Güç dayanıklılığında tercih edilen müzik olumlu etki yaratırken müziksiz veya tercih edilmeyen müzik herhangi bir etki yaratmadı. Son olarak, maksimum el kavrama için, tercih edilen müzik türüyle test koşulunda katılımcıların, diğerlerinden daha yüksek maksimum güç sergilediğini gösterdi. Müziksiz ve tercih edilmeyen müzik türünün olmadığı test koşullarında. Müziksiz olma durumu ile tercih edilmeyen müzik türü arasında herhangi bir fark bulunmadı(Silva ve ark.2021).

4. SONUÇ

Bu sistematik incelemede müziğin performans üzerine etkileri literatür taraması yapılarak sonuçların analizleri derlenmiştir. Müziğin spora ve performans katkısı çok yüksektir. Bununla beraber psikolojik, fizyolojik, sağlık ve spor ile ilgili yapılan çalışmalar da, makaleler

de ve kitaplardaki bulgulara göre müziğin olumlu etkileri söz konusudur. Ayrıca müzik tercihi bireye verilmesi yine performansı önemli ölçüde olumlu etkilemektedir. Kişi müzik ile ilgili olan tüm tercihleri kendisi yaptığı sürece antrenmanda olumlu katkısı ve başarı duygusu dahada artmaktadır. Bunun yanı sıra sadece performansta değil psikolojik olarak da bireyi doğal destekleyici olarak tetiklemektedir. Böylece performansa katkısı da artmaktadır.

Francesco ve ark. Çalışmaların da sonuç olarak bu çalışmanın bulguları ise müziğin rekreasyonel olarak aktif bireylerde sağlık açısından kas ve kardiyorespiratuarını olumlu olarak etkileyerek daha da aktif yaptığı kanısına ulaşılmıştır (Francesco ve ark.2022).

Hamid Arazi ve ark. Çalışmasın da müziği direnç egzersiz öncesinde, ısınma evresinde ve antrenmanın ana evresinde algılanan eforu azaltmak ve antrenmanın süresini daha da kısaltmak için doğal bir ergojenik yardım olarak sonuç almışlardır (Arazi ve ark.2015)

Emna Bentouati ve ark. çalışmasında ise kişinin kendi seçtiği müzik motivasyonu yüksek müzik ile yapılan ısınma kas gücünü arttırdı ve günün iki zaman diliminde algılanan efor düzeyini azalttığı kanısına ulaştı (Emna bentouati ve ark.2023).

Hristopher G. Ballmann ve ark. yaptıkları çalışmada tercih edilen müzik ,müziksiz yapılan egzersiz performansına etkisi ve olumlu katkısı daha fazladır. Tercih edilmeyen müzik ise seçilen egzersiz performansına olumlu katkısı söz konusu değildir (Christopher G. Ballmann.2021).

Bektaş ve Demir yaptıkları çalışmada kişinin kendi anadilinde dinlediği müziğin, psikolojik anlamda kişiyi daha iyi hissettirdiği kanısına vardılar (Merve Bektaş ve Okan Demir.2022).

Bartolomei ve ark. yaptıkları çalışmada kendi seçtiği müzik dinlemek, kuvvet dayanıklılık performansında önemli bir artışa neden olurken maksimum kuvvet üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı sonucunu aldılar (Bartolomei ve ark.2015).

Ballmann çalışmasında bireyin dinlediği müziği tercih edip etmemesinin psikolojik durumlarını güçlü bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Müzik seçimi anaerobik performans üzerinde çok az etkiye sahipken zorlu egzersizlerde psikolojik değişiklik ile performansı etkileyebilmesinin sonucuna varılmıştır (Ballmann, 2021).

Silva ve ark. yaptıkları çalışmada tercih edilen müziğin güç ve güç-dayanıklılık arasında algılanan efor (RPE) derecelendirmelerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Silva ve ark.2021).

Karageorghis ve Priest egzersiz alanında müzik incelemesi alanında yaptıkları çalışmada diğer bulunan bulgulara kıyas ve farkla müzik diğer alanlarda kaygı veya stres giderici olarak kullanılsa da spor veya antrenmalar da kaygı veya stres giderici olarak kullanılmamaktadır sonucuna ve bilgisine ulaşılmıştır. Ancak müzik düşük ve orta şiddetli egzersizlerde efor oranını %10 düzeyde azaltmaktadır sonucu yer almaktadır. Ve buna dayanarak ise egzersiz

esnasında oluşan kalp atış hızı ve antrenman esnasında çalınan müzik temposu arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur (Karageorghis ve Priest, 2015).

Genel bulgular göz önüne alındığında çalışmaların sınırlılığı parametreler daha çeşitli olabilir. Bireyin müziği seçmesi ve müziğin hangi ortamlarda nasıl dinlenilmesi gerektiği, hangi tarz müzik tercihi yapılması, ses düzeyi gibi parametreler çalışmalarda daha fazla yer alarak karşılaştırma yapılması bulguları daha da güvenilir yapabilir. Müzik ile antrenman yaparken bireyi de antrenman öncesi hazırlık evresinde sürece dahil edilebilir. Böylelikle antrenman öncesi daha fazla güdülenme ile ve kendi seçtiği müzik ile daha fazla başarı elde edebilir.

KAYNAKÇA

1. Atılgan, O. E., & Pınar, S. (2005). Ritm eğitiminin kompleks cimnastik beceri öğrenimi üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(2), 11-24.
2. Clark, I. N., Baker, F. A., & Taylor, N. F. (2016). The modulating effects of music listening on health-related exercise and physical activity in adults: a systematic review and narrative synthesis. *Nordic Journal of Music Therapy*, 25, 76–104.
3. Bali, A. (2015). Psychological factors affecting sports performance. *International Journal of Physical Education, Sports and Health*, 1(6), 92.
4. VM Nethery, "Egzersiz sırasında iç ve dış bilgi kaynakları arasındaki rekabet: RPE üzerindeki etki ve egzersiz yükünün etkisi", *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, cilt. 42, hayır. 2, s. 172–178, 2002.
Şurada görüntüle: [Google Akademik](#)
5. Terry, P. C, Karageorghis, C. I, Saha, A. M, & D'auria, S. (2012). Effects of synchronous music on treadmill running among elite triathletes, *Journal of Science and Medicine in Sport*.
6. Chanda, M.L., Levitin D.J. (2013) The neurochemistry of music. *Trends Cogn Sci* 17: 179–193.
7. Jones, L., Tiller, N. B., & Karageorghis, C. I. (2017). Psychophysiological effects of music on acute recovery from high-intensity interval training. *Physiology & Behavior*, 170.
8. HİS (Herkes İçin Spor Federasyonu), (2021). Spor ve müzik ilişkisi. <https://his.gov.tr/spor-ve-muzik-iliskisi>. Erişim Tarihi: 04/05/2022.
9. Köse, B. (2017). Müziğin aerobik ve anaerobik performansa etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
10. Çakıroğlu, A. A. (2016). Brunel ruh hali ölçeğinin yetişkin sporcularda geçerlik-güvenirlilik çalışması (Türkçe uyarlaması). Yüksek lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

11. Hamid Arazi, Abbas Asadi ve Morteza Purabed (2015) Purabed Kuvvet Antrenmanlı Erkeklerde Devre Tipi Direnç Egzersizi Sırasında Müzik Dinlemeye Karşı Fizyolojik Ve Psikofiziksel Tepkiler.sağlık bilimleri dergisi.
12. Greco F, Grazioli E, Cosco LF, Parisi A, Bertollo M, Emerenziani GP. 2022 . Müziğin rekreasyonel olarak aktif bireylerde kardiyorespiratuar dayanıklılık ve kas uygunluğu üzerindeki etkileri : bir alıntı incelenmesi .
PeerJ 10 : e13332 <https://doi.org/10.7717/peerj.13332>
13. Costas I Karageorghis Ve David-Lee Priest (2011) egzersiz alanında müzik.spor ve egzersiz psikolojisinin uluslar alanda incelenmesi dergi.
14. Bentouati, E., Romdhani, M., Khemila, S., Chtourou, H. ve Souissi, N. (2023). Günün Çeşitli Zamanlarında Kısa Süreli Maksimum Egzersiz Sırasında Tercih Edilmeyen veya Kendi Kendine Seçilmiş Müzik Dinlemenin Etkileri. *Algısal ve Motor Beceriler* , 130 (1), 539-554. <https://doi.org/10.1177/00315125221142662>
15. Karow, MC, Rogers, RR, Pederson, JA, Williams, TD, Marshall, MR ve Ballmann, CG (2020). Tercih Edilen ve Tercih Edilmeyen Isınma Müziğinin Egzersiz Performansına Etkisi. *Algısal ve Motor Beceriler* , 127 (5), 912-924.
<https://doi.org/10.1177/0031512520928244>
16. Merve BEKTAŞ ve Okan DEMİR (2022)Mücadele Sporları ile İlgilenen Bireylerde Müziğin Psikolojik Sağlık, Performans ve Motivasyon Üzerine Etkisi. *gaziantep Üniversitesi spor bilimleri dergisi*.
17. Bartolomei, S., Michele, RD ve Merni, F. (2015). Kendi Seçtiği Müziğin Maksimum Bench Press Gücü ve Güç Dayanıklılığı Üzerindeki Etkileri. *Algısal ve Motor Beceriler* , 120 (3), 714-721. <https://doi.org/10.2466/06.30.PMS.120v19x9>
18. Christopher G. Ballmann(2021) Müzik Tercihinin Egzersiz Tepkileri Ve Performans Üzerindeki Etkisi
J.Fonksiyon. Morphol. Kinesiol. <https://doi.org/10.3390/jfmk6020033>
19. Silva, NR dos S., Rizardi, FG, Fujita, RA, Villalba, MM ve Gomes, MM (2021). Güç Testleri Sırasında Tercih Edilen Müzik Türünün Faydaları: Artan Maksimum Güç ve Güç-Dayanıklılık ve Azalan Algılanan Efor. *Algısal ve Motor Beceriler* , 128 (1), 324-337. <https://doi.org/10.1177/0031512520945084>

E-SPOR YOLCULUĞU VE E-SPORCU KARIYERİ

Uzman, İLİNSU DEMİRALP

İnönü Üniversitesi, ilinsu.dmiralp@gmail.com - 0009-0009-6778-3795

Dr. Öğretim Üyesi, HÜLYA BİNGÖL

İnönü Üniversitesi, hulya.bingol@inonu.edu.tr - 0000-0002-6686-2821

ÖZET

Herhangi bir elektronik cihaz kullanılarak, bireysel ya da grup olarak çevrimiçi veya çevrimdışı olarak ifade edilen her türlü etkinliği içeren e-spor kavramı günümüzde insanların oldukça dikkatini çekmektedir. E-spor kavramı, başlangıcından bu yana bazı insanlar tarafından kabul görmüş olsa da dışardan bakan birçok kişi, e-sporu sadece oyun konsoluyla ya da bilgisayarla oyun oynamak olarak gördüğü için spor olarak algılamamaktadır. Ayrıca, her dijital oyun e-spor oyunu değildir. Teknolojiyle birlikte dijital çağa geçişin hız kazanmasıyla yapılan araştırmalar sonucunda e-spora oldukça talep olduğu ve sosyal medya platformları sayesinde gelir bazında da yatırımların fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bugünün eğitim sistemine olan umutsuzluk ve mezuniyet sonrası gelecek kaygısı, bazı öğrencileri eğitimden uzaklaştırırken, gençlerin bir kariyer olarak profesyonel oyun oynama veya içerik yayınlama fikirlerini cazip hale getiren e-spor endüstrisinin büyüklüğü belirleyici olmaktadır. Bu araştırmada, e-sporun evrimi ve e-sporcu kariyeri üzerinde durulmuş, bu ikisi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ayrıca, e-sporun görünmeyen yüzüyle olumlu ve olumsuz etkileri incelenerek tartışmaya sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: E-spor, E-sporcu Kariyeri, Oyun

1. GİRİŞ

Oyun, kökeni tam olarak bilinmeyen ve kelime uzunluğu kısa olmasına rağmen derinlikli içeriğe sahip olan bir kavramdır. Araştırmacılar, oyunu kendi uzmanlık alanlarına odaklanarak tanımlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultudan yola çıkarak da oyun kavramının pek çok farklı şekilde tanımlayabilmek mümkündür. Oyun, çocukların hoşlanarak vakit geçirerek öğrenme arzularını arttıran, pek çok gelişimi imkanı sunan, çocuğun kendisini rahatça ifade edebildiği, bedenini tanıyarak uygun hareket ettiği, enerji harcadığı ve yaratıcılığını destekleyen bir aktivitedir (Kırmusaoğlu, 2020). Oyun kavramının ortaya çıkışı ve yaşamış olduğu süreç tam bilinmemekle birlikte, literatüre bakıldığında insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. İnsanlık tarihindeki yaşam mücadelesi, geçim çabaları, sosyal dinamikler ve inanç yapıları, oyun anlayışını etkilemiştir ve bu etkileşim ilk insan topluluklarından günümüze uzanmaktadır (Hazar, 2017).

Dijital oyunların tarihi 1958'e kadar dayanmaktadır. İlk karşılıklı etkileşimin olduğu 'Spacewar' oyunu ise Stanford Üniversitesi'nde oynanarak katılımcıların ilgisini çekmiştir ve

ödül olarak da o dönemde oldukça popüler olan Rolling Stone dergi aboneliği verilmiştir (Yılmaz ve Çağıltay, 2004). 1980'de Atari tarafından düzenlenen Space Invaders, bilinen ilk büyük dijital oyun turnuvasıydı ve Amerika genelinde 10 bin kişinin katıldığı bir etkinlikti. "Arcade" adı verilen jetonlu oyun salonları, 1982'ye gelindiğinde 24 bin salona ve 400 bin makinaya ulaşmıştı; toplamda ise bir milyonu geçen arcade makinesi oyun tutkunlarına hizmet etmiştir (Aslan, 2019). 1990'lı yıllara gelindiğinde ağ bağlantılarının gelişimiyle bilgisayar oyunlara geçiş devri başlamıştır. Bu dönemde artık tek oyunculu döneminden çok oyunculu döneme geçilerek takımlar kurulmaya ve turnuvalar yapılmaya başlanarak FPS oyun türü literatüre eklenmiştir. Bu durum, elektronik spor kavramının gelişmesine olanak tanımış ve bilgisayar sektöründe bir canlanmaya yol açarak bilgisayar satışlarını arttırarak internet kafelerin rapbet görmesine yol açmıştır (Coşkun ve Öztürk, 2016). E-spor oyunları üreten firmalar, oyunların daha geniş kitlelere ulaşması ve yayılmasını sağlamak amacıyla düzenledikleri turnuvaların yanı sıra, uluslararası resmi ve özel birçok e-spor etkinliği de gerçekleştirilmektedir (Argan vd., 2006).

2. DİJİTAL OYUN ve OYUNCU

Dijital oyunlar, bireylerin psiko-sosyal açıdan etkilendiği, olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışılan, bilgisayarlar, cep telefonları, oyun konsolları gibi teknolojik cihazlar aracılığıyla yapay zekaya karşı veya çevrimiçi başka insanlarla oynanan, esnek zaman dilimlerinde eğlenceli vakit geçirmeyi amaçlayan, dış dünyadan uzaklaşarak kendine özgü kuralları olan ve son yıllarda popülerlik kazanan kültür haline gelmiş oyunlar olarak tanımlanır (Taylan, Topal, ve Ayas, 2018; Yavuz vw Tarlakazan, 2018; Sağlam ve Topsümer, 2019 Frasca, 2001; Fleeer, 2014; Baranowski vd., 2013). Dijital oyuncu ise, bilgisayar yazılımlarıyla desteklenmiş teknolojik oyun cihazlarında, belirli kurallar ve hedefleri olan sistemi yöneten kişidir (Kaya, 2013).

2.1. Oyuncuları Etkileyen Dijital Oyunlar

1972'de Arcade oyun platformunda masa tenisine benzerliğiyle tanınan Pong oyunu, spor türündeki bir oyun olarak dikkat çekmiş ve o dönemde spor ile dijital oyun arasındaki ilişkiye dair farkındalık artmıştır (Crawford, 2005). Dijital oyunlar, oyunculara kendilerini özgür hissettikleri sanal ortamlar sunar; bu özgür alanı tanıyarak sağladığı eğlenceden olumlu yönde faydalanmak ise oyuncunun tercihine bağlıdır. Oynanan oyunun temeline ve ayrılan zaman miktarına bağlı olarak, oyunun olumlu ve olumsuz etkileri farklılık gösterebilir (Akçay ve Özcebe, 2012). Bu yönden bakıldığı zaman dijital oyunların çok yönlü düşünülüp tasarlanması gerekmektedir. Milenyum çağına girdiğimizden beri çocuklara oldukça çekici gelen bilgisayar oyunlarının yalnızca zararlı yönleri baz alınırsa, oyun oynamaya karşı yapılan kısıtlayıcı davranışların sonuçları kişiler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bundan dolayı hem olumlu hem de olumsuz olan yönler ebeveynler tarafından bilinmeli ve eğlence anlayışı düşüncesi doğru şekilde kavranarak kişilerin bu açılardan oyuna yönlendirilmesi önemlidir. Dijital oyunların genel toplumsal yargılarla değil, gerçek hayatın dinamikleriyle değerlendirilmesi gerekliliği oldukça önemli olmakla birlikte, oyunların olası olumsuz yönleri ele alınarak doğru seçimler yapıldığında bireyin zihinsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunabileceği yadsınamaz bir gerçektir (Granic vd., 2014). Eğer bir oyuncu, oynadığı oyun nedeniyle eğitim,

aile ilişkileri veya iş gibi sorumluluklarını yerine getiremiyorsa, oyun oynamak isteğine karşı koyamama gibi davranış problemleri yaşıyorsa, bu durum oyun bağımlılığına işaret ediyor olabilir. Bunun aksine hayatın diğer gerekliliklerini de yerine getirebilen kişilerin, kendilerini yenileme ve zihin boşaltması adına oyun oynuyorlarsa bu kişilerde olumlu etkilerin olabileceği ifade edilmektedir (Terlemez, 2019).

2.2. E-Spor Kavramı

1999'da ilk kez kullanılan e-spor kavramının içeriğinin belirlenmesi ve özellikle yanlış anlamaların giderilmesi açısından, internet çağında yaşadığımız bugünlerde çocukların bilgisayar oyunlarına büyük ilgi göstermesi ve ailelerin bundan rahatsız olması konusunun netleştirilmesi gerekmektedir (Kartal, 2020; Yılmaz ve Yılmaz, 2019). E-spor, dünyanın her yerinden insanların internet sayesinde bir araya gelerek oyun oynayabileceği ya da uluslararası turnuvalarda farklı ülkelerden katılan oyuncuların rekabet içinde buluşup, fiziksel ve zihinsel yetenek gerektiren bir spor dalıdır (Argan ve Özer, 2006).

Dijital oyunlar, e-sporun temelini oluştururken günümüzde yeni bir dal olarak karşımıza çıkar. Profesyonel düzeyde ulusal ve uluslararası liglerin varlığıyla birlikte, e-spor belli bir antrenman disiplini içerisinde stres ve baskı altında mücadele gerektirir. E-sporcular, emeklerinin karşılığında maddi kazanç elde edebilirler. Ancak, sadece vakit geçirmek amacıyla dijital oyun oynayan kişilerde belirli bir hedef bulunmamaktadır.

E-spor kategorisine ait bir dijital oyunun niteliklerine odaklanmak için şu unsurları göz önünde bulundurmak gereklidir: Profesyonel liglerin veya turnuvaların varlığı, katılacak takım ve kulüplerin oluşturulması, yetenek temelli rekabetin ön planda olduğu bir ortamın oluşturulması, geniş bir hayran kitlesi ve izleyici sayısına ulaşması, kolay erişilebilirlik sağlaması ve liglerin turnuvaların canlı yayınlarla izleyicilere sunulması gibi faktörler bu kategoride değerlendirme için esaslı ölçütler arasında yer alır. (Kocaömer, 2019).

2.3. E-Spor Kariyerine Yönelme

Kariyer kavramı, insanların hayatlarının önemli bir aşamasında yoğunlaştıkları kompleks, kişisel ve değişken bir faaliyet olarak tanımlanır. Bununla birlikte, kariyer; inançlar, davranışlar, toplumsal etkileşimler ve çevresel faktörlerin etkisi altında olan profesyonel ve kişisel süreçlerin, bu terime ilişkin karmaşık yapısının pozitif veya negatif algıları ifade eder (Şakar ve Kahraman, 2023). Aynı şekilde, e-spor kariyer sürecinin de kişisel ve dinamik olduğu belirtilebilir. Çünkü e-spor paydaşları dinamik bir şekilde değişkenlik göstermektedir. E-sporla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu endüstride önemli bir kariyer alanı potansiyeli olduğundan söz etmek mümkündür. E-spor oyunlarının geliştiricileri, telif haklarına sahip olduklarından dolayı bu organizasyonlarını düzenleme ve oyunun kurallarını belirleme yetkisine sahiptirler. Bundan ötürü de e-sporun sürdürülebilirliği ve yaygınlaşması açısından önemli bir rol oynamaktadırlar (Gdonteli, 2020). Lu ve arkadaşlarının (2021) yapmış olduğu çalışmada, e-spor endüstrisinin hızlı gelişimiyle birlikte, 'E-spor Eğitimi' adlı bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu durum, üniversiteler ve diğer eğitim

kurumları dahil olmak üzere çoğu eğitim kurumu için fırsatları ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Fırsatlar bağlamında düşünüldüğünde, e-spor sektörü büyük bir iş fırsatı yaratmasına rağmen, e-spor pazarının talebini karşılayacak nitelikli bireylerin eğitiminde bazı zorlukların olduğuna vurgu yapılmıştır.

2.4. E-sporadaki Kariyer Seçenekleri

E-sporunda kariyer süreci incelendiğinde, özellikle e-sporcuların yanı sıra klavye ve fare kullanımından milyonlarca dolara uzanan bir kariyer yolculuğu olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Literatür incelendiğinde e-spor kariyeriyle ilgili pek çok araştırmayla karşılaşmak mümkündür.

Bingöl ve Çakır (2021) yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'deki profesyonel e-spor oyuncularının kariyer planlama davranışlarını etkileyen faktörleri inceleyen bir bilimsel çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçları, e-sporcuların gelecek beklentilerinin kariyer uyumunu ve iyimserliğini orta düzeyde etkilediğini, e-spor pazarına ilişkin algılarının ise zayıf yönde olumlu etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Katılımcıların ise, sürdürülebilir bir e-spor kariyeri için e-spor ekosistemi ile uyumlu bir kariyer geleceği algısına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Geleneksel spora oranla, e-spor alanında kariyer transferinin daha kolay olduğu söylenebilir. Geleneksel sporlarda, genellikle bu geçişler antrenörlük, koçluk veya yorumculuk gibi belirli rollerle sınırlıyken, e-spor dünyasında ise farklı oyun türleri arasında dahi kariyer geçişleri yaşanabilmektedir. Genel olarak e-sporunda kariyer alanları profesyonel oyunculuk, takım koçluğu ve mentorluk, sunuculuk, analistlik, sosyal medya üreticiliği, hakemlik, oyun ve yazılım geliştiriciliği ve pazarlama gibi özetlenebilir.

Özellikle Güney Kore gibi e-sporun uzun bir tarihe dayandığı ve oldukça popüler olduğu bazı ülkelerde, e-sporunda özgün kariyer tehditleri arasında yetenek seçimi ve keşfi ile ilgili belirli sınırlılıklar bulunmaktadır (Hilvoorde ve Pot, 2016). Özellikle Asya'da gelişmiş internet altyapısı, profesyonel oyuncuların çoğunlukla Asya kökenli olmasına yol açarken, çevrimiçi e-spor organizasyonlarında ağ altyapısındaki dengesizlik rekabeti bozabilir, bu da düşük standartlardaki ağ altyapısına sahip ülkelere gelen e-sporcuların kariyerlerini etkileyebilir.

e-spor kariyerine karşıt görüşler literatürde yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda, e-spor endüstrisinin milyarlarca dolarlık hızlı büyümesinin, çeşitli yeni yasal sorunları da beraberinde getirdiği ön plana çıkmıştır.

Egliston (2020), e-spor oyunlarını ve platformlarını geliştiren şirketlerin zaman içinde içeriği neden sıkça değiştirdiğini inceleyen bir çalışma yürütmüştür ve bu çalışmanın sonucunda oyuncuların farklı oyun tercihlerine ve beklentilere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Kariyer sürecini olumsuz etkileyen bir başka faktörün, e-sporunda finansal problemlerin olduğu ifade edilebilir. En iyi e-sporcuların önemli başarılarından sonra takımlardan ayrılabilirdiği birçok örnek mevcutken, bu durum sık takım değişikliklerinin e-sporcuların kariyer sürekliliği ve güvenliği üzerinde olumsuz etki yaratabileceği bir süreç oluşturabilmektedir (Allen, 2018).

Genel olarak, e-spor kariyerini tehdit eden süreçler yetersiz finansman ve sponsorluk, Oyuncu haklarına dair hukuki sorunlar, E-spor oyunlarının sıklıkla güncellenmesi, E-hile ve kumar, Ailenin ve sosyal çevrenin e-spora yönelik ön yargıları karşımıza çıkar.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

E-spor artık bir meslek seçeneği olarak kabul edilmektedir ve takipçi kitlesi kısa bir sürede inanılmaz bir büyüme göstermiştir. Geleneksel sporlara olan genç neslin ilgisi azalırken, yetişkinler genellikle bu trendden habersiz kalmaktadır.

Oyunların keyif verici olması ve oyun turnuvalarının büyük ödüller sunması, e-sporun cazibesini arttırmaktadır. Bir çocuğun e-spor kariyerinde başarılı olabilmesi, küresel çapta milyonlarca rakibin bulunduğu göz önüne alındığında, erken yaşlarda bilgisayarla tanışması, büyük bir zaman dilimini oyun oynamaya ayırması ve stratejik yeteneklerini oyun içinde geliştirmesi ile ilişkilendirilebilir.

Akademisyenler video oyunlarının psikolojik, zihinsel ve fiziksel etkilerini tartışıyorlar. Ancak oyun endüstrisinin e-sporla birlikte kariyere dönüşmesi oldukça ilgi çekici. Kariyer olarak düşünüldüğünde kazançların garantili olmaması ve çoğu oyuncunun 30 yaşına gelmeden e-spor kariyerinin sona ermesi durumu, ilerisi için bir gelecek planının olmamasını düşündürücü kılıyor.

E-sporun dijital bir dünya üzerine kurulu olduğu ve dijital dünyanın sunduğu olanakların henüz belirlenmemiş, sınırları net olmayan bir özelliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla e-sporunda kariyer alanlarının, teknolojik koşullara bağlı olarak sürekli değişen, dinamik bir yapıya sahip olduğu ve bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmaların, sağlıklı bir kariyer sürecinin oluşturulması ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda e-sporunda kariyer sürecinin sürdürülebilirliği adına aile ve sosyal çevrenin e-spora ilişkin ön yargılarını azaltmak için seminerler verilebilir. Üniversite E-spor Toplulukları kurularak etkinlik ve organizasyonlar düzenlenebilir. E-spor kulüplerine psikologlar ve sağlık çalışanları yerleştirilerek sporcuların psikolojik ve fiziksel sağlıkları iyileştirilebilir. Elektronik sporcuların turnuvalara katılma sürecinde sponsor desteğinin zaman kaybetmeden sağlanması, elektronik spor organizasyonlarından olumlu sonuçlar alınmasına ve sporcu motivasyonunun artmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Akçay, D., ve Özcebe, H. (2012). Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların ve Ailelerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Çocuk Dergisi*, 12(2), 66-71. <https://doi.org/10.5222/j.child.2012.066>
2. Allen, V.E. (2018). <https://kotaku.com/report-dotateam-told-player-he-was-cut-during-pizza-p-1822249299> (Erişim Tarihi: 08.01.2024).
3. Argan, M., Özer, A., ve Akın, E. (2006). Elektronik Spor: Türkiye'deki Siber Sporcuların Tutum Ve Davranışları. *Spor Yönetimi Ve Bilgi Teknolojileri*, 1(2), 1-11.
4. Aslan, T., (2019). Akademik Ve Yönetimsel Bakış Açısıyla E-Spor. *Yüksek Lisans Tezi*, Bolu:

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

5. Baranowski, T., Buday, R., Thompson, D., Lyons, E. J., Lu, A.S., ve Baranowski, J. (2013). Developing Games for Health Behavior Change: Getting Started. *Games For Health Journal*, 2 (4), 183–190. <https://doi.org/10.1089/g4h.2013.0048>
6. Bingöl, U., ve Çakır, Y.N. (2021). Impact of Future Expectations on Career Planning Attitudes' of Professional Esports Athletes. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19 (39), 203-224. <https://doi.org/10.35408/comuybd.738366>
7. Coşkun, E., ve Öztürk, M.C. (2016). Steam Dünyası: Dijital Oyun Bloglarına Yönelik Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2). <https://doi.org/10.19145/gujofoc.04411>
8. Crawford, G. (2005). Digital Gaming, Sport And Gender. *Leisure Study*, 24, 259–270. <https://doi.org/10.1080/0261436042000290317>
9. Egliston, B. (2020). Kazanmak İçin Mi İzleyeceksiniz? Dota 2'de E-Spor, Yayın Uzmanlığı Ve Teknik. *Convergence*, 26 (5-6), 1174-1193. <https://doi.org/10.1177/1354856519851180>
10. Fler, M. (2014). The Demands And Motives Afforded Through Digital Play İn Early Childhood Activity Settings. *Learning, Culture and Social Interaction*. 3(3), 202-9. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2014.02.012>
11. Frasca, G. (2001). Rethinking agency and immersion: video games as a means of consciousness-raising. *Digital Creativity*, 12(3), 167-174. <https://doi.org/10.1076/digc.12.3.167.3225>
12. Gdonteli, K.E. (2020). Esports İn Olympic Games: A Global Trend And Prospects. *International Sports Law Review Pandektis*. (13), 50-60.
13. Hazar, M. (2017). Beden Eğitimi Ve Sporda Oyunla Eğitim. 6. Baskı, Ankara: İlksan
14. Hılyoorde I.V., ve Pot N. (2016). Etik ve Felsefede Düzenleme ve Temel Motor Beceriler, *Sports, Ethincs and Philisphy*. 10(1), 14-27, DOI:[10.1080/17511321.2016.1159246](https://doi.org/10.1080/17511321.2016.1159246)
15. Kartal, M. (2020). Küreselleşme Bağlamında Türkiye’de E-Spor. *Doktora Tezi*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
16. Kaya, BA., (2013). Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
17. Kırmusaoğlu, L., (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Dijital Oyunlar İle Dış Mekan Oyunları Arasındaki Tercihleri: Öğretmenlerin Gözlemlerine Yönelik Bir Alan Çalışması, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
18. Kocaömer, C. (2019). Elektronik Spor Faaliyetlerinde Sponsorluğun Marka Değeri Üzerine Etkisi: League Of Legends Örneği. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* (5), 46-82.
19. Lu, W., Xu, G., Gong, X. ve Chen, Q. (2021). E-Spor Alanında Öğrenim Gören Lisans Öğrencilerinin Disiplinler Arası Eğitimi Üzerine. *2021 Uluslararası Kültür Odaklı Bilim ve Teknoloji Konferansı (ICCST)*, 63-66.
20. Sağlam, M., ve Topsümer, F. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (32), 485-504. <https://doi.org/10.31123/akil.617102>

21. Şakar, M., ve Kahraman, A. (2023). Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenlerinin Pozitif Algılarının Çok Yönlü Ve Sınırsız Kariyer Yönelimlerine Etkisi. *Journal of History School*, (62), 285-309. DOI: [10.29228/Joh.65018](https://doi.org/10.29228/Joh.65018)
22. Tarlakazan, E., ve Yavuz, E. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Mobil Oyun Profili ve Oynama Alışkanlıkları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 149-163. <https://doi.org/10.22466/acusbd.431711>
23. Taylan, H. H., Topal, M., & Ayas, T. (2018). Sakarya'daki Lise Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Eğilimlerinin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(1), 53-68.
24. Terlemez, C. (2019). Dijital Oyun Bağımlılığı İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
25. Yılmaz, E., ve Çağiltay, K., Elektronik Oyunlar ve Türkiye, *TBD 21. Ulusal Bilişim Kurultayı*, 2004. [https://www.academia.edu/2597826/Elektronik Oyunlar ve T%C3%BCrkiye](https://www.academia.edu/2597826/Elektronik_Oyunlar_ve_T%C3%BCrkiye) (Erişim Tarihi: 04.01.2024)
26. Yılmaz, R., ve Yılmaz, F.G.K. (2019). Elektronik Spor Hakkında Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *II. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu*, 338–344, Denizli.

CHANGES IN BILATERAL TRADE AFTER BTAs - EVIDENCE FROM VIETNAM AND ITS THREE MAJOR PARTNERS

Hoang-Yen NGUYEN

Can Tho University, Vietnam.
Email: nhyen362001@gmail.com

Que-Nhu DUONG

Corresponding author. Can Tho University, Vietnam.
Email: dqnhu@ctu.edu.vn ; ORCID ID: 0000-0002-3734-0960

ABSTRACT

In the dynamic landscape of global trade, free trade agreements (FTAs) and bilateral trade agreements (BTAs) have been formed as pivotal instruments driving economic integration and fostering cooperation between nations (Kawai and Wignaraja, 2011). Vietnam has actively participated in many BTAs, leveraging these partnerships to optimize benefits from participating in the global supply chain, expanding its export markets, attracting foreign investment, providing domestic enterprises with enhanced access to international markets, and bolstering integration into the global economy (Vietnam Briefing, 2021). This paper aims to assess the current status of bilateral trade between Vietnam and three major trading partners (United States, Korea, Japan) the period 1995-2022 in order to highlight the impact of FTAs on bilateral trade. The results show that the growth in trade relations between Vietnam and Japan has become more stable and less volatile since the Vietnam-Japan Economic Partnership Agreement (VJEPA) between the two countries took effect. The VJEPA has contributed to establishing a stable and predictable business environment, reducing uncertainties in the trading process between Vietnam and Japan. In addition, the results indicates that due to the relatively short period since the VKFTA took effect and the impact of the Covid-19 pandemic, the influence of the VKFTA on the growth rate of bilateral trade between Vietnam and South Korea from 2015 to 2022 has not shown a noticeable difference compared to the period before the VKFTA became effective. Therefore, it is premature to conclude whether the VKFTA effectively stimulates the growth rate of trade between Vietnam and South Korea. Regarding bilateral trade between Vietnam and USA, despite the initial fluctuation post-BTA enactment, the trade landscape eventually attained a level of equilibrium, demonstrating stability in the bilateral trade dynamics between Vietnam and the United States over the period from 2010 to 2022. In summary, it seems that the impact of BTAs on bilateral trade is complicated and need to further investigate.

Keywords: Bilateral trade, BTAs, FTAs, Vietnam, South Korea, Japan, USA.

INTRODUCTION

In the dynamic landscape of global trade, free trade agreements (FTAs) have been formed as pivotal instruments driving economic integration and fostering cooperation between nations (Kawai and Wignaraja, 2011). Vietnam actively engages in free trade agreements (FTAs), leveraging these

partnerships to enhance global supply chain participation, expand export markets, attract foreign investment, and integrate into the global economy. While studies on regional or multilateral FTAs are abundant, very few studies analyze the impact of bilateral trade agreements (BTAs) on Vietnam's trade. This research aims to fill this gap, assessing whether BTAs significantly enhance bilateral trade between Vietnam and its trading partners. Additionally, some other potential factors beyond BTAs that might impact Vietnam's trade dynamics will be analyzed. The research mainly focuses on examining the impact of the BTAs on the bilateral trade between Vietnam and its three major partner countries (United States, Korea, and Japan) during the period 1995-2022.

TRADE AND FREE TRADE AGREEMENT

According to the International Monetary Fund (2023), trade involves the exchange of goods, services, or resources among individuals, businesses, or nations. Bilateral trade is the mutual exchange of goods between two countries to promote trade and investment (Kagan, 2020). Trade is a vital driver of economic growth, shaping economies by enabling the cross-border flow of goods and services (Yazawa, 2023), fostering specialization (Johnson and Noguera, 2012), and influencing global supply chains and trade patterns (Algieri et al., 2022). However, its impact on economic growth and income distribution varies among countries and sectors (Were, 2015).

According to the European Commission (2017), FTAs aim to reduce tariffs, eliminate quotas, and diminish trade barriers between participating nations, fostering domestic economies, job creation, and increased trade. With over 200 agreements since GATT in 1947, FTAs significantly impact global business and trade (Abe, 2010). They benefit participating nations, boosting the global economy and fostering economic development and international collaboration (Baier et al., 2019; Zhang et al., 2021).

As indicated by Huijskens (2017) and Amadeo (2017), FTAs spur business competitiveness and innovation, driving product improvement to rival global markets. Trefler's study (1993) on the Canada-US FTA highlighted increased US labor productivity due to competition. Huijskens (2017) proved that trade liberalization offers opportunities to expand markets, leveraging economies of scale and lowering per-unit costs, particularly beneficial for sectors with significant fixed expenses. Recent research by Alghabbabsheh et al. (2022) focused on bilateral FTAs involving the US and 11 nations, revealing substantial increases in trade volumes in certain cases. On the other hand, Rodrik (2018) cautioned that FTAs don't equate to entirely free trade. They can serve special interests and encroach on democratic control over trade policies (Grossman, 2016; Van 't Wout, 2021). Ajewole et al.'s study (2022) focused on developing nations, revealing that while FTAs offer market access, they pose risks due to policy shifts that disadvantage domestic industries.

In general, FTAs have positive effects, promoting economic growth, market access, and international trade relations, as supported by studies (Liu, 2016). They often increase exports, and foreign direct investment, and stimulate job creation and economic development (U.S. International Trade Commission, 2021). However, they can also challenge domestic industries or create competition with local firms (Barone, 2023). Overall, efficiently executed FTAs usually yield more benefits than drawbacks, making them valuable for nations seeking to expand their global economic influence.

CHANGES IN BILATERAL TRADE AFTER BTAs

Vietnam and The United States

The United States is currently the second-largest trading partner and the largest export market of Vietnam (Vu Khue, 2023). According to the Economic & Urban Newspaper (2023), Vietnam was recorded as the eighth-largest trading partner of the United States in 2022.

The Bilateral Trade Agreement between Vietnam and the United States (BTA) was signed on July 13th, 2000 in Washington and came into effect on December 10th, 2001. Compared to previous trade agreements, the BTA between Vietnam and the United States had a much broader scope. After the BTA's enactment, the United States applied the Normal Trade Relations (NTR) regime and Most-Favored-Nation (MFN) status, significantly reducing the average tariff on imports from Vietnam from 40% to 4%, thereby opening the market for Vietnamese exporters.

To observe the impact of the Bilateral Trade Agreement (BTA), the bilateral trade turnover between Vietnam and the US from 1995 to 2022 will be analyzed, as presented in table below.

Table 1: Data on Vietnam – The United States bilateral trade during the period 1995-2022

Year	Export turnover (Billion USD)	Import turnover (Billion USD)	Trade turnover (Billion USD)	Trade growth rate (%)	
Before	1995	0.170	0.130	0.300	
BTA takes effect	1996	0.204	0.246	0.450	49.95
	1997	0.287	0.252	0.538	19.60
	1998	0.469	0.325	0.794	47.44
	1999	0.504	0.323	0.827	4.18
	2000	0.733	0.363	1.096	32.60
	2001	1.065	0.411	1.476	34.66
	2002	2.453	0.458	2.911	97.22
	2003	3.939	1.143	5.082	74.57
	2004	5.025	1.134	6.159	21.19
	2005	5.924	0.863	6.787	10.20
After BTA takes effect	2006	7.845	0.987	8.832	30.13
	2007	10.105	1.701	11.805	33.66
	2008	11.887	2.647	14.533	23.11
	2009	11.407	2.711	14.118	-2.86
	2010	14.238	3.767	18.005	27.53
	2011	16.955	4.529	21.485	19.33
	2012	19.665	4.826	24.492	14.00
	2013	23.853	5.224	29.076	18.72
	2014	28.635	6.287	34.922	20.10
	2015	33.451	7.785	41.236	18.08
	2016	38.450	8.702	47.151	14.34
	2017	41.531	9.337	50.868	7.88
	2018	47.530	12.748	60.277	18.50
	2019	61.332	14.434	75.766	25.70
	2020	77.077	13.712	90.790	19.83
	2021	96.269	15.271	111.539	22.85
	2022	109.389	14.471	123.860	11.05

Source: Vietnam General Statistics Office.

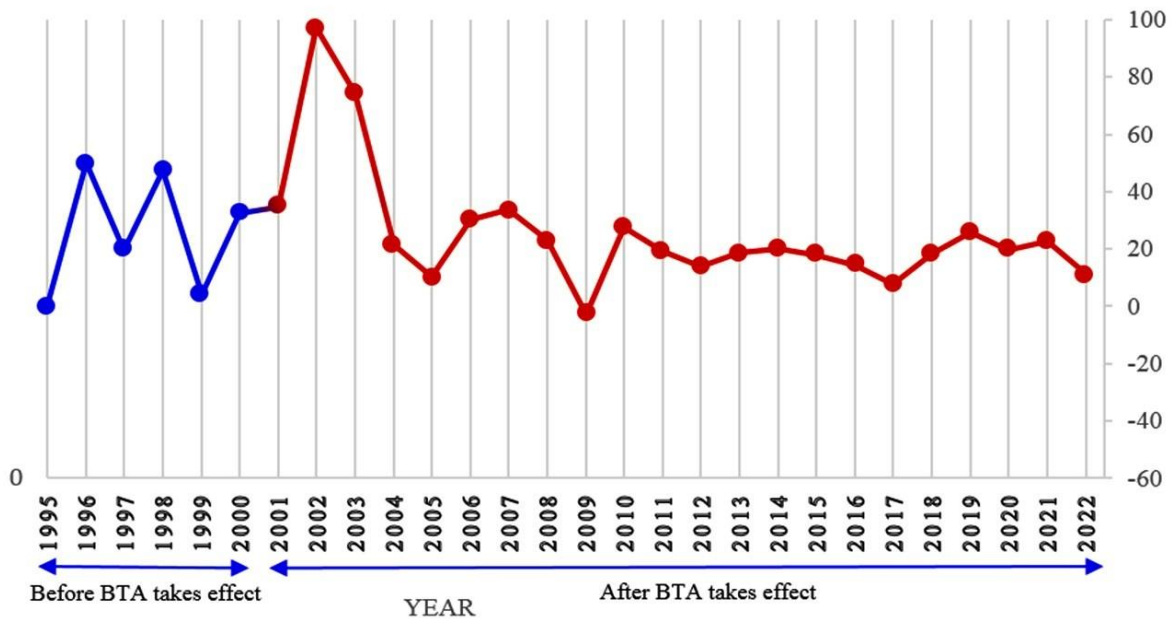
Since the normalization of relations between the two nations, the trade volume between Vietnam and the United States escalated from 300 million USD in 1995 to 1,096 billion USD in 2000. However, since the Bilateral Trade Agreement (BTA), the average annual increase has reached 20%. Remarkably, the year 2002 was notable for its record growth rate of 97.22%. After three years of implementation, BTA continues to demonstrate its key role in promoting trade and investment relations between the two countries for extensive development, and trade turnover in other years persists in steadily increasing (The Ministry of Finance, 2005). Specifically, the trade volume surged from 6.787 billion USD in 2005 to a remarkable 18.005 billion USD in 2010. The trend continued, showcasing substantial growth, with the trade volume hitting 41.236 billion USD in 2015, and a noteworthy 75.766 billion USD in 2019, marking a staggering 75-fold increase from 2000. Regarding Vietnam's exports to the United States, the figures portray a significant ascent. In 2000, exports stood at 733 million USD, soaring to 5.924 billion USD in 2005, escalating further to 14.238 billion USD in 2010, reaching 33.451 billion USD in 2015, and hitting 61.332 billion USD in 2019. On the other hand, imports from the United States were at 363 million USD in 2000, peaking at over 1,1 billion USD between 2003-2004, dipping to 862 million USD in 2005, and then surging to 3.767 billion USD in 2010, 7.785 billion USD in 2015, and 14.37 billion USD in 2019. Especially, during the COVID-19 pandemic, the trade volume between Vietnam and the United States not only remained unaffected but also sustained stable growth. Despite the global disruptions caused by the pandemic, this steadfast growth in such a chaotic environment highlights the resilience and adaptability of the trade relationship between Vietnam and the United States (Le Hong Nhung, 2023).

Throughout the period from 1995 to 2022, Vietnam – US bilateral trade only experienced negative growth in 2009. This downturn was primarily due to the global economic crisis impacting bilateral trade activities between the two nations (The Ministry of Finance, 2018). However, the decline in trade growth was not severe, amounting to only a 2.86% reduction compared to 2008.

According to the Vietnam Finance Times (2020), in 2019, the United States emerged as Vietnam's largest export market, accounting for 28.5% of the total merchandise export turnover. As per the American Chamber of Commerce in Vietnam – AmCham (2019), Vietnam has been solidifying its position as a primary supplier in the ASEAN region to the United States. Transitioning from being one of the ASEAN member countries with the least export turnover to the United States, by 2014, Vietnam had become the largest exporter, representing 21.6% of the total ASEAN export turnover to the U.S, surpassing Malaysia (19.8%), Thailand (14.7%), Indonesia (12.5%), and Singapore (9.5%). By 2022, Vietnam had ascended to become the United States' eighth-largest trading partner (Electronic Newspaper on Economy & Urban Affairs, 2023).

In order to offer a more comprehensive and lucid understanding of the evolution of commerce between Vietnam and The United States prior to and following the implementation of the BTA, figure 1 below will visually illustrate the growth rates throughout the years.

Figure 1: Bilateral trade growth rate between Vietnam – The U.S. during the period 1995-2022

Source: Drawn by the author (2023).

Following the activation of the Bilateral Trade Agreement (BTA), the trade relationship between Vietnam and the United States witnessed a vigorous surge in the initial two years. However, this upward trajectory was succeeded by a gradual decrease before settling into a phase characterized by a stable growth pattern without considerable fluctuations from the period spanning 2010 to 2022. This phase showcased a noteworthy consolidation of trade ties between the two nations, marked by a consistent and steady expansion in trade volume. Despite the initial fluctuation post-BTA enactment, the trade landscape eventually attained a level of equilibrium, demonstrating stability in the bilateral trade dynamics between Vietnam and the United States over the period from 2010 to 2022.

Vietnam and Japan

Japan is currently the fourth significant trading partner of Vietnam. It stands as Vietnam's third-largest export market (after the United States and China) and holds the position of the third essential import market (following China and South Korea). Simultaneously, Vietnam ranks seventh among Japan's major trading partners (Journal of Industry and Trade, 2021).

The Vietnam-Japan Economic Partnership Agreement (VJEPA) was signed on December 25, 2008, and took effect on October 1, 2009. Within this agreement, both Vietnam and Japan extended more preferential treatment to each other compared to the Comprehensive Economic Partnership Agreement between ASEAN and Japan (AJCEP). However, it's important to note that VJEPA does not replace AJCEP; both FTAs remain effective, and businesses can choose which FTA to utilize based on their advantageous terms.

VJEPA's implementation significantly aids Vietnamese exporters in accessing the Japanese market. Initially, Japan's tariffs on Vietnamese exports saw a substantial reduction, with 86% of

Vietnam's exported goods to Japan enjoying a 0% tariff rate in the first year. This tariff reduction will persist for 5 to 15 years, offering businesses cost-saving advantages when entering this market. Additionally, Japan is facilitating conditions, particularly for agricultural and aquatic products, enabling these Vietnamese exports to meet the highest criteria concerning quality standards, food safety, and hygiene, thereby enhancing export opportunities into Japan.

To understand the impact of the Vietnam-Japan Economic Partnership Agreement (VJEPA) on the bilateral trade relationship between Vietnam and Japan, it is necessary to analyze the changes in export-import turnover and overall trade between the two countries during the periods before and after the implementation of VJEPA.

Table 2: Data on Vietnam – Japan bilateral trade during the period 1995-2022

Year	Export turnover (Billion USD)	Import turnover (Billion USD)	Trade turnover (Billion USD)	Trade growth rate (%)	
1995	1.461	0.916	2.377		
1996	1.546	1.260	2.807	18.09	
1997	1.675	1.509	3.185	13.47	
1998	1.515	1.482	2.996	-5.92	
1999	1.786	1.618	3.405	13.63	
Before VJEPA takes effect	2000	2.575	2.301	4.876	43.23
	2001	2.510	2.183	4.693	-3.76
	2002	2.437	2.505	4.942	5.30
	2003	2.909	2.982	5.891	19.20
	2004	3.542	3.553	7.095	20.44
	2005	4.340	4.074	8.414	18.60
	2006	5.240	4.702	9.942	18.16
	2007	6.090	6.189	12.279	23.50
	2008	8.468	8.240	16.708	36.07
	2009	6.336	6.836	13.172	-21.16
	2010	7.728	9.016	16.744	27.12
	2011	11.092	10.401	21.492	28.36
	2012	13.065	11.602	24.667	14.77
	2013	13.544	11.558	25.103	1.77
After VJEPA takes effect	2014	14.675	12.857	27.532	9.68
	2015	14.100	14.225	28.325	2.88
	2016	14.672	15.098	29.770	5.10
	2017	16.792	16.917	33.709	13.23
	2018	18.834	19.108	37.942	12.56
	2019	20.334	19.621	39.955	5.31
	2020	19.284	20.369	39.653	-0.75
	2021	20.125	22.806	42.931	8.27
	2022	24.233	23.374	47.606	10.89

Source: Vietnam General Statistics Office.

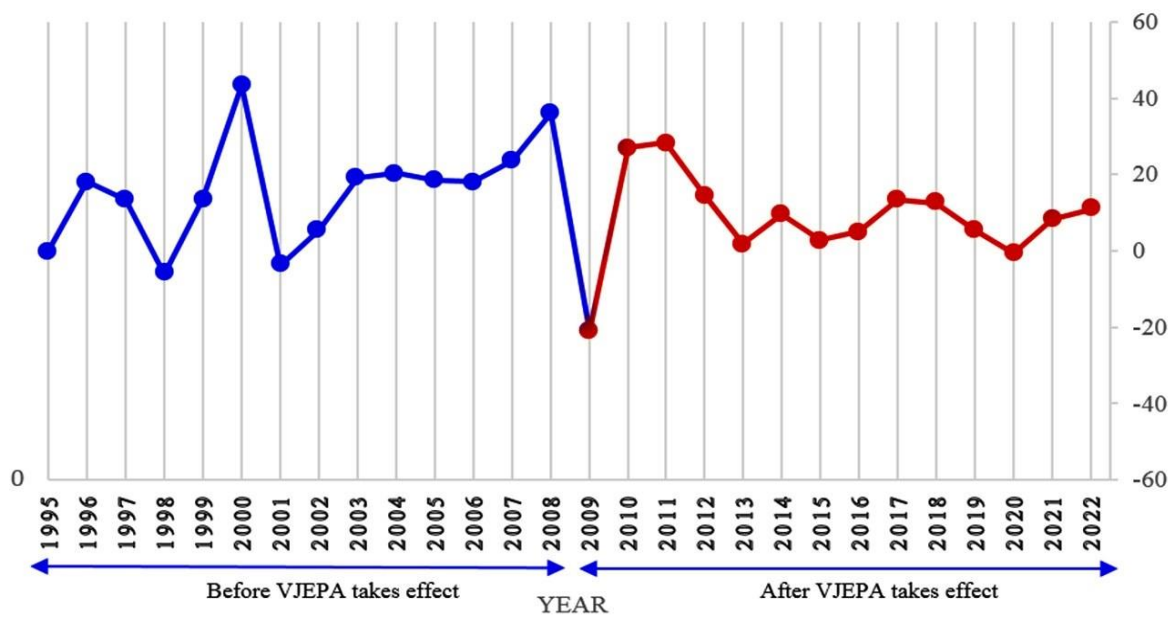
From the table above, it can be observed that although the trade growth between Vietnam and Japan fluctuated in different years, overall, the trade turnover tends to increase. In the period before VJEPA took effect, there were two years of significant trade growth, which were 2000 and 2008. In

2000, there was a significant jump in both export and import turnovers with the highest growth rate of 43.23%, which highlights a period of substantial growth. In 2008, a noteworthy surge in trade turnover with a growth rate of 36.07%. This spike shows considerable growth in a relatively short time frame, possibly due to specific trade policies or market openings. Besides, Vietnam's trade deficit in 1996 is considered to have reached a record level, so import turnover from Japan also increased significantly at 37.63% (Nguyen Dinh Bich, 2007). Although there were some years when the trade volume between Vietnam and Japan experienced slight declines or modest increases compared to the previous year, this phenomenon is not widespread, and the degree of decline is insignificant. In the period from 1995 to 2008, there were only two years with negative growth compared to the previous year: 1998, with a decrease of 5.9% compared to 1997, and 2001 with a decrease of 3.76% compared to 2000. Additionally, there was only one year with growth below 10%, specifically in 2002, where the growth rate reached only 5.3% compared to 2001. In other years, the import-export volume between the two countries maintained a growth rate of under 20% compared to the previous year.

Since the VJEPA (Vietnam-Japan Economic Partnership Agreement) came into effect in 2009, the trade relations between Vietnam and Japan have undergone a period of steady growth. During this time, the trade volume between the two countries has consistently expanded, with stable growth. Specially, export turnover in 2011 increased at 43.53%, this surge might indicate the impact of new agreements or changes in economic policies between the two countries. However, there have been a few years marked by a slowdown in the growth rate. Particularly, in 2009, there was a significant decline with a reduction rate of 26.3%, mainly attributed to the adverse effects of the global economic crisis (The Ministry of Finance, 2018). In 2020, due to the impact of the COVID-19 pandemic on global trade, export turnover marked a -5.16% change from the previous year. This decline reflects the challenges faced by Japan, likely due to disruptions in supply chains, reduced demand, and economic slowdowns in various sectors. However, import turnover in 2020 increased slightly to 3.81%, possibly due to the dependence on certain imported items, such as medical supplies or essential goods during the pandemic... Despite trade fluctuations, overall trade turnover remained relatively stable at 39.653 billion USD and only decreased -0.75% compared to the previous year. This suggests that despite the challenges posed by the pandemic, the bilateral trade relationship between Vietnam and Japan managed to maintain a certain level of stability.

To provide a clearer and more detailed perspective on the trade development between Vietnam and Japan before and after the effectiveness of VJEPA, the growth rates throughout the years will be visually presented in figure below.

Figure 2: Bilateral trade growth rate between Vietnam – Japan during the period 1995-2022

Source: Drawn by the author (2023).

The figure above illustrates that the growth in trade relations between Vietnam and Japan has become more stable and less volatile since the Vietnam-Japan Economic Partnership Agreement (VJEPA) between the two countries took effect. The VJEPA has contributed to establishing a stable and predictable business environment, reducing uncertainties in the trading process between Vietnam and Japan. This has enabled businesses and investors to more easily anticipate and stabilize their business plans, thereby contributing to the overall stability of the market and economic relations between the two countries.

Vietnam and South Korea

According to the Vietnam Trade Journal (2021), South Korea stands as Vietnam's third-largest trading partner (following China and the United States), with a bilateral trade turnover reaching approximately 86 billion USD in 2022. It ranks as Vietnam's fifth-largest export market (after the United States, China, Japan, and ASEAN) and holds the position of Vietnam's second-largest import market, trailing only behind China.

After nine official negotiation rounds from 2012 to 2014, the Vietnam-Korea Free Trade Agreement (VKFTA) officially came into effect on December 20th, 2015. Compared to the ASEAN-Korea Free Trade Agreement (AKFTA), the Vietnam – Korea Free Trade Agreement (VKFTA) extends more advantages to both Vietnam and Korea across various domains like goods, services, and investments. However, VKFTA does not replace AKFTA, both agreements remain effective, allowing businesses the flexibility to choose the more beneficial Free Trade Agreement.

Under VKFTA, Korea committed to eliminating import duties on over 95% of goods from Vietnam in stages, while 90% of imports from South Korea would have tariffs removed over 15 years starting from the agreement's enforcement. This trade agreement allows Vietnamese and Korean businesses to leverage the trade and investment advantages granted by both nations, significantly enhancing their bilateral trade and investment cooperation. To comprehend the effects of the VKFTA on

Vietnam and Korea's trade ties, it is necessary to examine alterations in their import-export turnovers and bilateral trade both pre and post-VKFTA implementation.

Table 3: Data on Vietnam – South Korea bilateral trade during the period 1995-2022

Year	Export turnover (Billion USD)	Import turnover (Billion USD)	Trade turnover (Billion USD)	Trade growth rate (%)	
1995	0.235	1.254	1.489		
1996	0.558	1.781	2.340	57.14	
1997	0.417	1.565	1.982	-15.31	
1998	0.229	1.421	1.650	-16.73	
1999	0.320	1.486	1.806	9.44	
2000	0.353	1.754	2.106	16.64	
2001	0.406	1.887	2.293	8.86	
2002	0.469	2.280	2.748	19.86	
2003	0.492	2.625	3.118	13.43	
Before VKFTA takes effect	2004	0.608	3.359	3.968	27.27
	2005	0.664	3.594	4.258	7.31
	2006	0.843	3.908	4.751	11.59
	2007	1.243	5.340	6.584	38.57
	2008	1.794	7.255	9.049	37.44
	2009	2.078	6.708	8.785	-2.91
	2010	3.092	9.758	12.850	46.26
	2011	4.867	13.176	18.043	40.41
	2012	5.581	15.535	21.116	17.04
	2013	6.683	20.678	27.361	29.57
	2014	7.168	21.729	28.896	5.61
	2015	8.915	27.579	36.494	26.29
	2016	11.406	32.193	43.599	19.47
After VKFTA takes effect	2017	14.807	46.943	61.751	41.63
	2018	18.241	47.629	65.870	6.67
	2019	19.735	47.058	66.793	1.40
	2020	19.107	46.926	66.033	-1.14
	2021	21.946	56.213	78.160	18.36
	2022	24.294	62.089	86.382	10.52

Source: Vietnam General Statistics Office.

From the table, it can be seen that the bilateral trade between Vietnam and South Korea exhibits uneven growth trends but generally shows an upward trajectory. Before the VKFTA took effect, the trade between the two nations witnessed remarkable growth figures. Specifically, in 1996, the trade volume reached 2.34 billion USD, marking an impressive growth rate of 57.14%. Notably, exports surged to 558 million USD, showcasing a staggering increase compared to 1995. Over the period from 1995 to 2015, there were only three years where the trade volume experienced negative growth. According to Corning (2000), the Asian financial crisis of 1997-1998 severely impacted the economy of South Korea, leading to its contraction. Consequently, bilateral trade between Vietnam and South Korea during this period experienced significant negative growth, notably with a substantial 45.06% decrease in export turnover

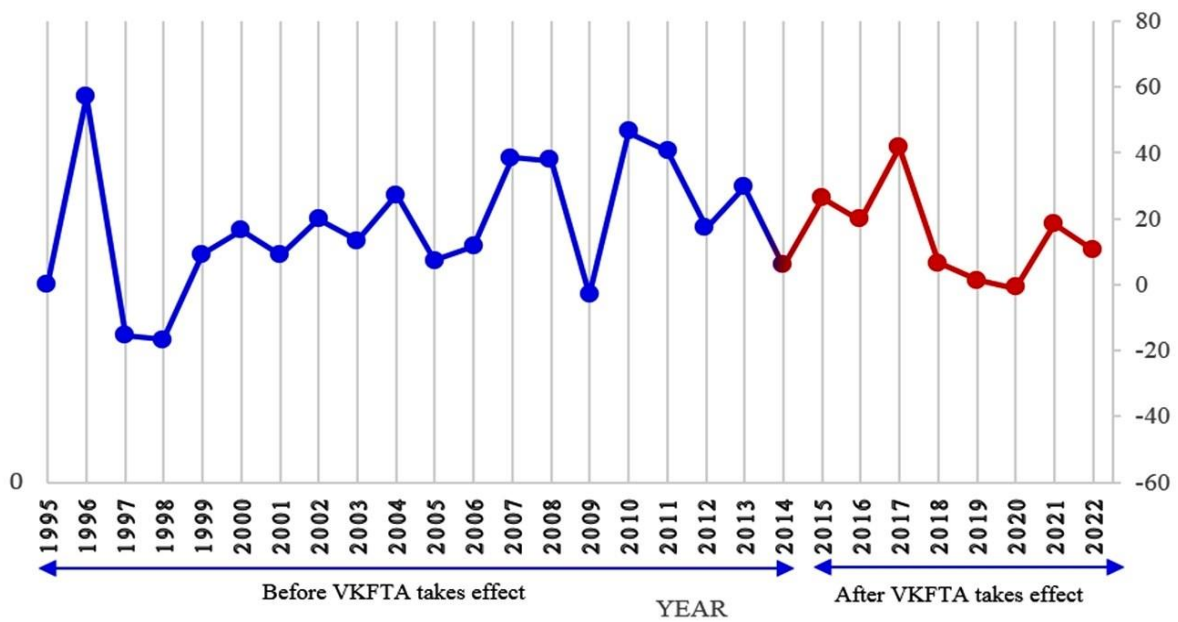
in 1998. However, this decline wasn't solely due to South Korea's implementation of import restrictions. Both economies faced comprehensive market shrinkage and reduced business activities as a result of the financial crisis's impact. In 2009, despite the global economic downturn, bilateral trade experienced a modest decline of 2.91% (The Ministry of Finance, 2018). Interestingly, amidst this period, there was a notable increase of 15.85% in export turnover. Subsequently, during 2010 and 2011, as the economy gradually rebounded from the recession, bilateral trade surged impressively for two consecutive years, recording growth rates exceeding 40%.

In the years following the implementation of the Vietnam-Korea Free Trade Agreement (VKFTA), the bilateral trade between Vietnam and South Korea continued to steadily increase. In 2017, Vietnam engaged in trade with South Korea amounting to 61.751 billion USD in goods, marking a substantial 41.63% surge compared to 2016 and representing the highest growth recorded in recent years. Preliminary statistics from the General Statistics Office (GSO) indicated that in 2017, Vietnam exported goods worth 14.807 billion USD to the South Korean market, a significant increase of 29.82% from the previous year. This surge at 45.3%, marked the highest import growth recorded to date, primarily attributed to the sharp rise in the importation of key products such as computers, electronic products, and components, various types of phones and components, machinery, equipment, tools, and spare parts (Bach Duong, 2018). However, economic experts expressed concerns as the trade balance in goods between the two nations continued to remain imbalanced in 2017, with a trade deficit of 32.136 billion USD tilted in Vietnam's favor, leading to a situation of trade surplus (Ngoc An, 2023). This deficit was twice the total export value of Vietnam to South Korea in 2016.

During the period from 2016 to 2022, only one year saw a shift in trade growth turning negative, which occurred in 2020 due to the widespread impact of the global COVID-19 pandemic. Despite the negative growth rate, which stood at 1.14%, it might not be considered notably high or alarming. Two years after the COVID-19 pandemic, the Vietnam-Korea trade volume rebounded, demonstrating stability and a certain level of adaptability in the bilateral trade between Vietnam and South Korea. This rebound signifies the resilience and ability to adjust exhibited by both countries within their bilateral trade relationship, reflecting a positive recovery after the challenges posed by the pandemic.

For a more comprehensive and detailed understanding of the trade development between Vietnam and Korea pre and post VKFTA's implementation, the graphical representation in figure below will vividly showcase the growth rates across the years.

Figure 3 Bilateral trade growth rate between Vietnam – Korea during the period 1995-2022

Source: Drawn by the author (2023).

The figure indicates that due to the relatively short period since the VKFTA took effect and the impact of the Covid-19 pandemic, the influence of the VKFTA on the growth rate of bilateral trade between Vietnam and South Korea from 2015 to 2022 has not shown a noticeable difference compared to the period before the VKFTA became effective. Therefore, it is premature to conclude whether the VKFTA effectively stimulates the growth rate of trade between Vietnam and South Korea. To distinctly observe the differences in the growth rate of Vietnam-Korea trade post-VKFTA implementation, it is necessary to analyze it over a broader time frame to determine its specific impact on the trade dynamics between the two countries.

CONCLUSION

The main purpose of this study is to assess the influence of BTAs on bilateral trade in the case of Vietnam and its three major trading partners (The United States, Korea, and Japan) in the period from 1995 to 2022. The results indicate that bilateral trade agreements significantly boost Vietnam's export, import, and overall bilateral trade with its three major trading partners. This outcome is similar to the results of previous studies such as Guan and Ping (2020), Sohail (2021)... This illustrates that the signing of bilateral trade agreements between Vietnam and these countries has contributed significantly to boosting bilateral trade. These pacts provide crucial advantages, including tax exemptions and expanded trade opportunities. By reducing tariffs, these agreements encourage increased trade, while also broadening the range of traded goods. Additionally, they foster stronger diplomatic ties, laying the groundwork for continued economic growth and mutually beneficial relationships between nations. However, BTAs may take a considerable amount of time for the regulations within the agreement to be fully implemented, often requiring time to perceive their impact on trade growth and opportunities for industries.

REFERENCES

- Abe, K. (2010). Assessing the economic impacts of free trade agreements: a computable equilibrium model approach. *Free Trade Agreements in the Asia Pacific*. World Scientific Publishing, 165-194.
- Ajewole, K., Beckman, J., Gerval, A., Johnson, W., Morgan, S., & Sabala, E. (2022). Do Free Trade Agreements Benefit Developing Countries? *An Examination of US Agreements* (No. 1962-2022-1842).
- Alghabbabsheh, T. G., AlSaif, S. S., Islam, M. S., AlShammari, T. S., & Mahmoud, A. M. (2022). Have Bilateral Free Trade Agreements (BBTAs) been beneficial? Lessons learned from 11 US BBTAs between 1992 and 2017. *Plos one*, 17(4), e0264730.
- Algieri, B., Aquino, A., & Succurro, M. (2022). Trade Specialisation and Changing Patterns of Comparative Advantages in Manufactured Goods. *Italian Economic Journal*, 8(3), 607-667.
- An, N. (2023). Nhập siêu lớn từ Hàn Quốc có đáng lo ngại? *Tuổi trẻ Online*. Retrieved from <https://tuoitre.vn/nhap-sieu-lon-tu-han-quoc-co-dang-lo-ngai-20230625102004271.htm#:~:text=Duy%20tr%C3%AC%20nh%E1%BA%ADp%20si%C3%Au%20l%E1%BB%9Bn,s%E1%BB%B1%20c%E1%BA%A1nh%20tranh%20tr%E1%BB%B1c%20ti%E1%BA%BFp> [Access date: November 22, 2023]
- Baier, S. L., Yotov, Y. V., & Zylkin, T. (2019). On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of trade integration. *Journal of International Economics*, 116, 206-226.
- Barone, A. (2023). Free Trade Agreement (FTA) Definition: How It Works, With Example. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/f/free-trade.asp> [Access date: October 12, 2023]
- Bộ Tài chính (2005). Hiệp định Thương mại Việt Mỹ: Nâng lên tầm phát triển mới. *Hải quan số 14*. Retrieved from https://mof.gov.vn/webcenter/portal/vclvcstc/pages_r/1/chi-tiet-tin?dDocName=BTC335692 [Access date: November 15, 2023]
- Bộ Tài chính (2018). Bài học từ cuộc khủng hoảng tài chính toàn cầu 2008 – 2009. Retrieved from https://mof.gov.vn/webcenter/portal/vclvcstc/pages_r/1/chi-tiet-tin?dDocName=UCMTMP124683 [Access date: November 15, 2023]
- Bộ Tài chính (2018). Bài học từ cuộc khủng hoảng tài chính toàn cầu 2008 – 2009. Retrieved from https://mof.gov.vn/webcenter/portal/vclvcstc/pages_r/1/chi-tiet-tin?dDocName=UCMTMP124683 [Access date: November 22, 2023]
- Corning, G. P. (2000). Managing the Asian Meltdown: The IMF and South Korea. Institute for the Study of Diplomacy School of Foreign Service, Georgetown University, Pew Case Study, 1. Retrieved from <https://nghiencuuquocte.org/tag/gregory-corning/> [Access date: November 22, 2023]
- Duong, B. (2018). Việt Nam ngày càng thâm hụt thương mại lớn với Hàn Quốc. *Tạp chí Kinh tế Việt Nam*. Retrieved from <https://vneconomy.vn/viet-nam-ngay-cang-tham-hut-thuong-mai-lon-voi-han-quoc.htm> [Access date: November 22, 2023]
- Grossman, G. M. (2016). The purpose of trade agreements. *In Handbook of commercial policy* (Vol. 1, pp. 379-434). North-Holland.
- Guan, Z., & Ip Ping Sheong, J. K. F. (2020). Determinants of bilateral trade between China and Africa: a gravity model approach. *Journal of Economic Studies*, 47(5), 1015-1038.

- Huijskens, R. (2017). The effect of free trade agreements on international trade: an empirical analysis for developed and developing countries. Erasmus Universty Rotterdam, *Erasmus School Of Economics Master Thesis International Economics*.
- Johnson, R. C., & Noguera, G. (2012). Fragmentation and trade in value added over four decades (No. w18186). *National Bureau of Economic Research*.
- Kagan, J. (2020). Bilateral Trade Definition and Pros & Cons of Agreements. *Dotdash Meredith Publishing*. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/b/bilateral-trade.asp> [Access date: October 10, 2023]
- Kawai, M., & Wignaraja, G. (Eds.). (2011). Asia's free trade agreements: How is business responding?. *Edward Elgar Publishing*.
- Khắc K. (2023). Rộng mở hành lang hợp tác kinh tế, thương mại Việt – Mỹ. Báo điện tử Kinh tế & Đô thị. Retrieved from <https://kinhtedothi.vn/rong-mo-hanh-lang-hop-tac-kinh-te-thuong-mai-viet-my.html> [Access date: November 15, 2023]
- Krueger, A. (2023). Trade, Disrupted. *The International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/Fandd/Article/2023/June/FD0623.ashx> [Access date: November 28, 2023]
- Liu, X. (2016). Trade agreements and economic growth. *Southern Economic Journal*, 82(4), 1374-1401.
- Nguyễn, Đ. B. (2007). Nhập siêu: “bài toán” bức xúc. *Báo đầu tư*. Retrieved from <https://www.tinnhanhchungkhoan.vn/nhap-sieu-bai-toan-buc-xuc-post79653.html> [Access date: November 18, 2023]
- Nhung, L. H. (2023). 2023 sẽ là năm tiếp theo thương mại Việt - Mỹ vượt mốc 100 tỷ USD. *Mekong ASEAN*. Retrieved from <https://mekongasean.vn/2023-se-la-nam-tiep-theo-thuong-mai-viet-my-vuot-moc-100-ty-usd-post16685.html> [Access date: November 15, 2023]
- Rodrik, D. (2018). What do trade agreements really do?. *Journal of economic perspectives*, 32(2), 73-90.
- Sohail, H. M., Zatullah, M., & Li, Z. (2021). Effect of foreign direct investment on bilateral trade: Experience from Asian emerging economies. *Sage Open*, 11(4), 21582440211054487.
- Trefler, D. (1993). Trade liberalization and the theory of endogenous protection: an econometric study of US import policy. *Journal of political Economy*, 101(1), 138-160.
- U.S. International Trade Commission. (2021). Economic Impact of Trade Agreements Implemented under Trade Authorities Procedures, 2021 report.
- Van 't Wout, D. (2022). The enforceability of the trade and sustainable development chapters of the European Union's free trade agreements. *Asia Europe Journal*, 20(2), 81-98.
- Vũ, K. (2023). Hoa Kỳ vẫn là thị trường xuất khẩu lớn và quan trọng của Việt Nam. *Vietnam Economic Times*. Retrieved from <https://vneconomy.vn/hoa-ky-van-la-thi-truong-xuat-khau-lon-va-quan-trong-cua-viet-nam.htm> [Access date: November 15, 2023]
- Were, M. (2015). Differential effects of trade on economic growth and investment: A cross-country empirical investigation. *Journal of African trade*, 2(1-2), 71-85.
- Yazawa, N. (2023). Dynamics of international Trade: A 30-year analysis of key exporting nations. *Plos one*, 18(8), e0289040.
- Zhang, R., Zhao, J., & Zhao, J. (2021). Effects of free trade agreements on global value chain trade - a research perspective of GVC backward linkage. *Applied Economics*, 53(44), 5122-5134.

TÜRKİYE’DEKİ DIŞ TİCARET ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Musa Manga¹

Müge Manga²

Özet

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve boyutunun ülke ve araştırılan zaman dilimi ölçeğinde görüş ayrılıkları ile sonuçlanması durumu iki ekonomik unsur arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların güncelliğini korumasını sağlamıştır. Bu motivasyon ile mevcut çalışmada Türkiye’deki 1973-2020 dönemi için dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan analizde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkisinin tahmin edilmesi amacıyla uzun dönemli katsayı tahmincilerinden FMOLS, DOLS ve CCR metotları kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, belirlenen dönemlerde Türkiye’deki ekonomik büyüme ivmesi, gerçekleşen dış ticaret göstergelerinden dışa açıklık oranı ve doğrudan yabancı yatırımlardan pozitif yönde etkilenmiştir. Elde edilen bu bulgu, dışa açık büyüme odaklı bir stratejinin Türkiye’deki sürdürülebilir büyüme için belirlenen politikalarda önem arz ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, Türkiye

An Empirical Analysis on Foreign Trade in Turkey

Abstract

The fact that the direction and size of the relationship between foreign trade and economic growth resulted in disagreements on the scale of the country and the time period investigated has enabled the studies on the relationship between the two economic elements to remain up-to-date. With this motivation, the current study aims to analyze the relationship between foreign trade and economic growth in Turkey for the period 1973-2020. In the analysis, long-term coefficient estimators FMOLS, DOLS and CCR methods were used to estimate the long-term relationship between the variables. According to the findings, the economic growth momentum in Turkey in the determined periods was positively affected by the openness rate and foreign direct investments, which are among the foreign trade indicators. This finding shows that an

¹ ORCID: 0009-0009-2699-6022, musamangaa@hotmail.com

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2675-2182, mangamuge@gmail.com

outward-oriented growth-oriented strategy is important in policies determined for sustainable growth in Turkey.

Key words: Foreign Trade, Economic Growth, Türkiye

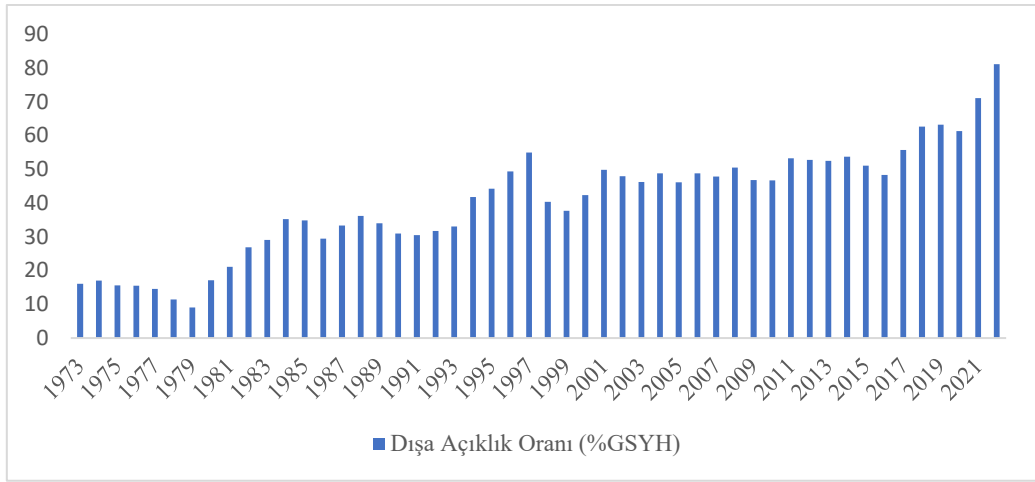
Giriş

Dış ticaret, dünyanın geri kalanıyla sınırlar ötesinde yapılan ticaret olarak tanımlanmaktadır (Kehinde vd. 2012). Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi uluslararası ticaret teorisinin araştırmalarının her dönem odak noktası olmuştur. İki unsur arasındaki ilişkinin boyutunun karşılıklı olarak incelenmesi birçok ampirik çalışmanın temel amacı haline gelmiştir (Qin ve Ni, 2020). Doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret konuları dış ekonomik ilişkiler alanına girmektedir. Bu faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri farklılık göstermektedir. Bu nedenle ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisinin belirlenerek uygun politikaların yürütülmesi yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması adına oldukça önemlidir (Nguyen, 2020).

19. yüzyılda Alfred Marshall (1959) “Ulusların ekonomik ilerlemesini belirleyen nedenler uluslararası ticaret çalışmalarına aittir” diye ifade ederken, D. H. Robertson (1938) ihracatı büyümenin bir “motoru” olarak tanımlarken, Minford vd. (1995) dış ticareti büyümenin bir “iksiri” olarak tasvir etmiştir (Arodoye ve Iyoha, 2014). Bu görüşlerin bir uzantısı olarak büyüme ve uluslararası ticarete ilişkin teorik literatür incelendiğinde, ağırlıklı olarak ticaretin uzun dönemde ekonomik büyümeyi teşvik ettiği görülmektedir (Barguelli, 2021). Bu görüş, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanan dış ticaretin, bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınması için hayati öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası ticaret, ülkelerin yerel olarak mevcut olmayan mal ve hizmetlere erişmelerine ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmalarına olanak tanımaktadır. Bu uzmanlaşmaya bağlı olarak artan üretim, daha fazla ekonomik büyüme ve daha iyi yaşam standartlarına yol açmaktadır. Ayrıca dış ticaret, ülkelerin ekonomilerini çeşitlendirmelerine ve tek bir sanayi veya sektöre olan bağımlılıklarını azaltmalarına yardımcı olmaktadır (Hassan, 2023). Yapılan araştırmalar ağırlıklı olarak uluslararası alanda aktif olan ülkelerin, yalnızca iç pazar için üretim yapan ülkelere göre daha üretken olma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır (Kehinde vd. 2012). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü etkisi olduğunu savunan görüş ise bu durumu, dış ticaretin uluslararası ticaretle rekabet edemeyecek endüstrilerin yok olmasına neden olabileceğine, hazinenin vergi

gelirlerinin azalmasına bağlı olarak ödemeler dengesinde kronik açıkların ortaya çıkma ihtimaline ve ticaret hadlerinde ortaya çıkan dalgalanmalara bağlı olarak ülke ekonomisinde ortaya çıkabilecek kriz ortamlarına bağlamıştır (Kurt ve Berber, 2008).

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren dünya trendine ayak uydurup dışa açılma süreci başlatan bir ülkedir. 1980’li yıllarda mal ve hizmet bünyesinde ihracata ağırlık verip, 1989’li yıllardan itibaren sermaye hareketlerine getirilen serbestlik ile bütüncül bir strateji uygulamaya başlamıştır (Uluyol, 2019). 1973-2020 yılları arasında Türkiye’deki dışa açıklık oranının grafiksel gösterim şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Türkiye’nin dışa açıklık oranı (1973-2022)

Kaynak: Dünya Bankası (2023)

Şekil 1 incelendiğinde, Türkiye’nin dışa açıklık oranının yıllara bağlı olarak genel olarak arttığı görülmektedir. Bu nedenle artan dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkinin analiz edilmesi çalışmanın temel motivasyon noktası olmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine genel değerlendirmeler yapılırken, ikinci bölümde ilgili iki parametre özelinde mevcut literatür ve detayları incelenmektedir. Üçüncü bölümde veri analiz ve yöntem ve bulgular yer alırken, son bölümde elde edilen bulgular çerçevesinde politik önerilerde bulunmaktadır.

Literatür Taraması

Mevcut literatürde, finansal ekonomide dış ticaret politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak genel olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların bulguları arasında görüş ayrılıklarının söz konusu olduğu

görülmektedir (Roy, 2020). Bu çalışmalardan, Ahmed vd. (2022) çalışmasında, Irak'taki 1900-2020 arası dönemdeki dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yapılan ihracattaki artış, GSYH'yi artırmaktadır. Nabi vd. (2022) çalışmasında, N11 ülkesindeki 2000-2018 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım faaliyetleri ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etki sağlamaktadır. Babalola vd. (2019) çalışmasında Nijerya için 1980-2015 dönemindeki doğrudan yabancı yatırımlar, yardımlar ve dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, yapılan dış ticaret uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etki yaratmaktadır. Sythongbay (2020) çalışmasında, Laos'daki 1973-2010 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve dış ticaret göstergeleri arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre uzun vadede Laos'un toplam ticaretinin, ihracatının ve ithalatının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. Nguyen (2020) çalışmasında, 2000-2018 dönemindeki Vietnam ekonomisindeki doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Kullanılan EKK yöntemi ile doğrudan yabancı yatırımlar, Vietnam'ın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, ihracatın ekonomik büyümeye pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ve son olarak ithalatın ise negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir etkisinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ali ve Hussain (2017) çalışmasında, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla Pakistan için 1991-2015 dönemi için ampirik bir analiz yapılmaktadır. Yapılan analiz ile, doğrudan yabancı yatırımın Pakistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Singh ve Kumar (2020) çalışmasında, 1995-2018 dönemindeki Hindistan için ekonomik büyüme ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, VECM Granger nedensellik testi sonuçları ekonomik büyüme ile ihracat arasında çift yönlü bir ilişki söz konusu iken, ekonomik büyüme ile ithalat arasında tek yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Magar (2021) çalışmasında Nepal için 1975-2017 dönemi için dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Buna göre, dış ticaret kalemlerinden ihracat ve ithalattaki artış, ekonomik büyümeyi artırmaktadır.

Mevcut literatürde yer alan Türkiye özelindeki çalışmalardan Çevik vd. (2019)'da 1950-2014 yılları arasındaki dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zamanla değişen Granger-nedensellik testi ile ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki geri besleme ilişkisinde farklı bir zamansal sıralama olasılığına dair ampirik kanıtlar elde edilmiştir. Bu durum çalışmada

“sıralı geri bildirim” ismiyle ifade edilmektedir. Karagöl ve Kavaz (2018) çalışmasında da, 1987-2017 dönemi için Türkiye’de ekonomik büyüme ile ithalat arasında kısa vadeli çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Dış ticaret göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki olduğunu ifade eden çalışmalardan Forte ve Moura (2013)’te özellikle doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülkelerde negatif yönlü bir büyümenin gerçekleşebileceği ifade edilmektedir. Benzer yönlü ifadeler, Ahmed vd. (2022a)’de 1985-2017 yılları arasında G7 ülkeleri için de ifade edilmektedir. Bunje vd. (2022) çalışmasında da 2000-2018 dönemindeki 52 Afrika ülkesi için dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Her iki değişken arasındaki ilişkinin testine yönelik çalışmaların farklı bulgular ile sonuçlanması, çalışmanın günümüzde de araştırılmasına ortam hazırlamaktadır.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ekonomisindeki 1973-2022 dönemi için dış ticaret göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak test edilmesine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede kurulan modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen GSYH’den (GDP), bağımsız değişkenler olarak ise, dışa açıklık oranı (Trade) ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH’deki payı (Fdi) parametrelerinden faydalanılmıştır. Keho (2017), Nabi vd. (2022) ve Bunje vd. (2022) gibi çalışmaların takiben kurulan ekonometrik modelin fonksiyonu;

$(GDP_t) = f(Trade_t, Fdi_t)$ şeklinde oluşturulmuştur. Bahsi geçen verilerin tamamı Dünya Bankası veritabanından alınmış olup, kurulan modelin logaritmik formu;

$lnGDP_t = \beta_0 + \beta_1 lnTrade_t + \beta_2 Fdi_t + \epsilon_t$ şeklinde oluşturulmuştur. Serilerin birim kök testi sınamasında, Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen birim kök testinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen birim kök testi bulgularına tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1. Zivot ve Andrews Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	t-istatistiği	Kırılma Tarihi	Bulgu
lnGDP	-3.21	2011	-
lnTrade	-3.73	2005	-
lnFdi	-4.00	2012	-

$\Delta \ln \text{GDP}$	-5.61***	2004	I(1)
$\Delta \ln \text{Trade}$	-5.39***	1982	I(1)
$\Delta \ln \text{Fdi}$	-5.16**	1988	I(1)

Not: Uygulanan birim kök testinin kritik değerleri: %1: -5.34, %5: -4.93, %10: -4.58. **, *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen birim kök testi bulgularına göre, serilerin tamamı birinci seviyede durağanlık göstermektedir. Aynı seviyede durağanlık gösteren serilerin uzun dönemdeki hareketliliğinin sınanması amacıyla ampirik analizin ikinci aşamasında eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Eşbütünleşme testi olarak Engle-Granger testinden faydalanılmaktadır. Elde edilen bulgular tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

Model	tau-istatistik	Olasılık
Bağımlı değişken GDP	-7.08	0.000

Aralarında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespitinde FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares), DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) ve CCR (Canonical Cointegrating Regression) tahmincilerinden faydalanılmıştır. Buna göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren katsayılara ilişkin bulgular tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Bulguları

Değişkenler	FMOLS	DOLS	CCR
LnTrade	0.421**	0.215*	0.419**
LnFdi	0.145**	0.203**	0.146**
Sabit Terim	7.376***	8.16***	7.385***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, her üç katsayı tahmincisine göre, Türkiye ekonomisindeki 1973-2022 döneminde gerçekleşen dışa açıklık faaliyetleri ile doğrudan yabancı yatırım girişleri ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir.

Sonuç

Ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkinin boyutunun tespiti hala akademik çalışmalarda güncelliğini korumaktadır. Bunun en temel sebeplerinden biri, iki unsur arasındaki ilişkiye yönelik hala görüş ayrılıklarının söz konusu olmasıdır. Bu çerçevede mevcut çalışmada, Türkiye'deki 1973-2022 dönemi için ekonomik büyüme ile dış ticaret göstergelerinden dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların girişi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Göstergeler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla kullanılan FMOLS, DOLS ve CCR uzun dönem tahmincileri ile yapılan analiz için kurulan modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme parametresi yer alırken, bağımlı değişken olarak dışa açıklık oranı (% GSYH) ve doğrudan yabancı yatırımların giriş (% GSYH) verilerinden faydalanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve dışa açıklık oranındaki artış, ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etki yaratmaktadır. Bu durum, dışa açıklığın ülkedeki sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında etkili bir politika uygulaması olduğunu göstermektedir. Bunun için dış ticarete daha yüksek oranlı katma değer yaratabilecek uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Ahmed, U., Hamasaeed, S., & Rahman, D. (2022). Measuring And Analyzing The Impact Of Foreign Trade On Economic Growth in Iraq For The Period (1990-2020). *Journal Of Garmian University*, 9(4), 611-626.

Ahmed, Z., Ahmad, M., Rjoub, H., Kalugina, O. A., & Hussain, N. (2022a). Economic growth, renewable energy consumption, and ecological footprint: Exploring the role of environmental regulations and democracy in sustainable development. *Sustainable Development*, 30(4), 595-605.

Ali, N., & Hussain, H. (2017). Impact of foreign direct investment on the economic growth of Pakistan. *American Journal of Economics*, 7(4), 163-170.

Arodoye, N. L., & Iyoha, M. A. (2014). Foreign Trade-Economic Growth Nexus: Evidence From Nigeria. *CBN Journal Of Applied Statistics*, 5(1), 121-141.

Babalola, S. J., Mohd, S., Ehigiamusoe, K. U., & Onikola, H. (2019). Impact Of Foreign Direct Investment, Aid And Trade On Economic Growth In Nigeria. *The Journal Of Developing Areas*, 53(4).

- Barguelli, A. (2021). The Asymmetric Indirect Impact of Real Exchange Rate on Economic Growth through Foreign Trade: An Asymmetric ARDL Panel Model. *Asian Economic and Financial Review*, 11(8), 658.
- Bunje, M. Y., Abendin, S., & Wang, Y. (2022). The effects of trade openness on economic growth in Africa. *Open Journal of Business and Management*, 10(2), 614-642.
- Çevik, E. İ., Atukeren, E., & Korkmaz, T. (2019). Trade Openness And Economic Growth İn Turkey: A Rolling Frequency Domain Analysis. *Economies*, 7(2), 41.
- Forte, R., & Moura, R. (2013). The effects of foreign direct investment on the host country's economic growth: theory and empirical evidence. *The Singapore Economic Review*, 58(03), 1350017.
- Hassan, S. M. (2023). Analyzing The Nexus Between Foreign Trade And Economic Growth In Djibouti Through The Application Of A Var Model (1989-2021). *Journal Of Business Economics And Finance*, 12(2), 83-90.
- Karagöl, E. T., & Kavaz, İ. (2018). The Effect Of Foreign Trade On Economic Growth: The Case Of Turkey. *Turkish Economic Review*, 5(4), 387-401.
- Kehinde, A., Jubril, A., Felix, A., & Edun, F. (2012). Foreign Trade And Economic Growth in Nigeria: An Empirical Analysis. *American Academic & Scholarly Research Journal*, 4(5).
- Keho, Y. (2017). The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d'Ivoire. *Cogent Economics & Finance*, 5(1), 1332820.
- Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-80.
- Magar, U. B. R. The Trend Analysis Of Foreign Trade And Economic Growth Of Nepal. *The Journal Of Economic Concerns*, 12/1, 2021
- Marshall, A. 1959. *Principles of Economics*. 8th Edition, Macmillan for the Royal Economic Society.
- Minford, P., J. Riley and E. Nowell (1995). —The Elixir of Growth: Trade, Non-traded Goods and Development. Centre for Economic Policy Research Discussion Paper No. 1165.
- Dünya Bankası, (2023), Dünya Kalkınma Göstergeleri, <https://data.worldbank.org/>

Nabi, A. A., Tunio, F. H., Azhar, M., Syed, M. S., & Ullah, Z. (2022). Impact of information and communication technology, financial development, and trade on economic growth: Empirical analysis on N11 countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-18.

Nguyen, H. H. (2020). Impact Of Foreign Direct Investment And International Trade On Economic Growth: Empirical Study in Vietnam. *The Journal Of Asian Finance, Economics and Business*, 7(3), 323-331.

Qin, M. A., & Ni, B. (2020, November). An Empirical Analysis Of The Impact Of Foreign Trade On Economic Growth in Hubei Province:—Based On Logarithmic Linear Model. In *2020 2nd International Conference On Economic Management And Model Engineering (ICEMME)* (Pp. 658-660). IEEE.

Robertson, D.H (1938). —The Future of International Tradel. *Economic Journal*, 48(189), March.

Roy, S. (2020). Foreign Trade Policy And Economic Growth: Indian Evidence. *Theoretical & Applied Economics*, 27(3).

Singh, K., & Kumar, A. (2020). Empirical Analysis Of India's Foreign Trade and Economic Growth. *International Journal Of Research—Granthaalayah*, 8(10), 105-111.

Sythongbay, S. (2020, November). The Impact Of Foreign Trade On Economic Growth İn Laos. In *2020 2nd International Conference On Economic Management And Cultural Industry (ICEMCI 2020)* (Pp. 304-314). Atlantis Press.

Uluyol, O. (2019). 1980-2000 Döneminde Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 73-107.

Zivot, E., & Andrews, D. W. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of business & economic statistics*, 251-270.

TÜRKİYE’DE E-TİCARET, SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN E-COMMERCE, INDUSTRIAL PRODUCTION INDEX and
INFLATION in TURKEY

*Musa MANGA*¹

¹ORCID ID: 0009-0009-2699-6022,

¹musamangaa@hotmail.com, 05338118986

*Müge MANGA*²

² Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

²ORCID ID: 0000-0003-2675-2182

² mangamuge@gmail.com,05335918986

ÖZET

E-ticaret sektörünün dünya genelindeki yükselen trendi, e-ticaret unsurunun etkileyen hususların neler olduğu konusunda çalışma ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede mevcut çalışmada, e-ticaret ile, sanayi üretim endeksi ve enflasyon arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Türkiye’deki 2014Q1-2023Q3 periyodunun ele alındığı çalışmada ilk olarak, seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analizine, sonrasında ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine odaklı olarak ampirik analizler uygulanmaktadır. Uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için kullanılan ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) yönteminin ardından nedensellik testi olarak ise Granger Nedensellik yönteminden faydalanılmaktadır. Sanayi üretim endeksi ve enflasyon verilerinin TÜİK veri tabanından, e-ticaret verileri ise, bankalararası kart merkezi verilerinden derlenmiştir. E-ticaret verisi olarak yerli kartların yurtiçi ve yurt dışı kullanımı ile yabancı kartların yurt içi kullanım toplamının alındığı analiz kısmında kurulan modelde bağımlı değişken olarak e-ticaret parametresi yer almaktadır. Yapılan ARDL analizi sonrasında, enflasyon verisinin e-ticareti azalttığı, sanayi üretim endeksindeki bir birimlik artışın ise, e-ticareti arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan Granger nedensellik testine göre, sanayi üretim endeksi ve enflasyondan e-ticarete doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Sanayi Üretim Endeksi, Enflasyon, Türkiye

ABSTRACT

The rising trend of the e-commerce industry worldwide has created a working environment regarding the issues affecting the e-commerce element. In this context, the current study examines the relationship between e-commerce, industrial production index and inflation. In the study, which covers the 2014Q1-2023Q3 period in Turkey, first, empirical analyzes are applied focusing on the analysis of the long-term relationship between the series, and then on the causality relationship between the variables. Following the ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) method used to determine the long-term relationship, the Granger Causality method is used as a causality test. Industrial production index and inflation data were compiled from the TURKSTAT database, and e-commerce data were compiled from interbank card center data. The e-commerce parameter is included as the dependent variable in the model

established in the analysis section, where the sum of the domestic and international use of domestic cards and the domestic use of foreign cards is taken as e-commerce data. After the ARDL analysis, it was concluded that inflation data reduces e-commerce, while a one-unit increase in the industrial production index increases e-commerce. Additionally, according to the Granger causality test, there is a one-way causality relationship from industrial production index and inflation to e-commerce.

Keywords: E-commerce, Industrial Production Index, Inflation, Türkiye

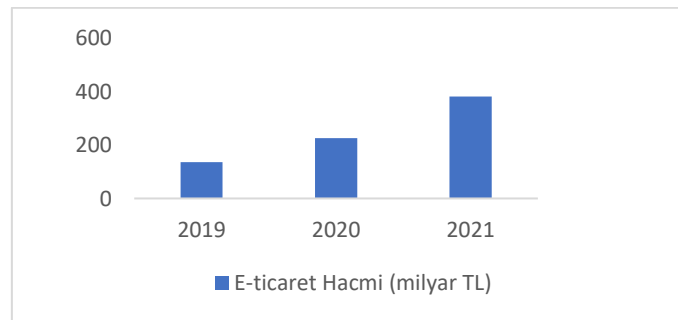
1.Giriş

E-ticaret, bilgisayar ağları üzerinde gerçekleştirilen elektronik işlemler yoluyla mal satışı yapmak şeklinde tanımlanmakla birlikte elektronik arayüzler kullanılarak mal siparişlerinin hazırlanmasını içermektedir. Ayrıca E-ticaret değer zinciri, malların tedariki, dağıtımı ve satış sonrası faaliyetlerinde yer alan oyuncular, bilgileri ve faaliyetleri tanımlamaktadır (EU4Digital, 2021). Günümüzde E-ticaret, değer sağladığı avantajlı yönler sebebiyle önemli bir sektör haline gelmiştir. Küresel e-ticaret satışları 2021 yılında bir önceki yıla göre, %16,8 büyümeye göstererek 4,9 trilyon ABD dolarına ulaşmış ve küresel perakendenin %19,6'sını temsil etmiştir. E-ticaretin hızlı büyümesinin ardında COVID-19 salgının etkisi olduğu açıkça ifade edilebilir. Bu dönemde evde daha fazla kalan tüketiciler online alışverişe yönelerek, elektronik, moda ve mobilya alışverişlerinde de e-ticaretin yayılmasında etkili olmuştur (Saitoğlu ve Güner, 2022).

Dijital teknoloji, dünya çapındaki üreticilerin, tedarikçilerin ve tüketicilerin birbirleriyle bağlantı kurma ve işlem yapma biçimini dönüştürmeye devam etmektedir (Morgan, 2021). 2020 yılı e-ticaret istatistiklerine göre 2040 yılına kadar perakende satışların yüzde 95'inin internet üzerinden yapılması beklenmektedir. E-ticaret veya internet üzerinden yapılan işlemler, 1994 yılında ilk online alışverişin yapıldığı tarihten bu yana hızla yayılmaya başlamıştır. 1994 yılında e-ticaretin ortaya çıkışıyla birlikte tüketiciler satın alma deneyimlerini fiziksel işletmelerden çevrimiçi alışverişe kaydırmaya başlamış ve perakende satışların birçoğu çevrimiçi olarak gerçekleşmiştir. Artık uluslararası rekabetle yarışabilmek için işletmelerin bu değişime uyum sağlaması gerektiği açıktır (IEDCouncil, 2020).

Türkiye'de e-ticareti küresel sahnede yerini almaya başlayan bir piyasadır. Büyüyebileceği potansiyeli sebebiyle de büyük fırsatları içerisinde barındıran bir piyasayı temsil etmektedir (Morgan, 2021). Türkiye'nin E-ticaret hacmindeki değişim Grafik 1'de yer almaktadır.

Grafik 1: Türkiye'nin E-ticaret hacmindeki değişim

Kaynak: Saitoğlu ve Güner (2022)

Grafikte yer alan rakamlara göre, Türkiye'deki e-ticaret satışlarının 2019'a göre %66 artışla 2020 yılında 226 milyar TL'ye ulaşmıştır. TÜİK'in perakende satış endeksinde göre 2021 yılı e-ticaret ekosisteminde

sektör geneli Türkiye’de aynı dönemde %17 oranında büyümüştür. 2021 yılında ise internetten alışveriş yapma alışkanlığının da etkisiyle e-ticaret satışlarındaki artış daha da hızlanmış ve 2020 yılına göre 2021 yılında %69 oranında büyüme sağlayarak 382 milyar TL satış hacmine ulaşmıştır. Benzer yönlü artışı gerçekleştiren e-ticaret işlem sayısında görebilmek mümkündür. Türkiye’de 2019 yılında 1.4 milyar TL e-ticaret işlemi yapılmış olup, 2020’de bu oran 2.3 milyar TL’ye, 2021’de ise %46 oranındaki artış ile 3.4 milyar TL’ye ulaşmıştır (Saitoğlu ve Güner, 2022).

Bu çerçevede mevcut çalışmada, Türkiye’deki e-ticaret hacmi üzerinde sanayi üretim endeksi ve enflasyonun etkisinin tespit edilmesine odaklanılmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, e-ticaret kavramından genel olarak bahsedilip, Türkiye’nin son dönemlerindeki e-ticaret gelişiminden bahsedilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, e-ticaret ile sanayi üretim endeksi ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların ilgili detaylarına yer verilip, üçüncü bölümde veri, yöntem ve bulgular yer almaktadır. Ayrıca sonuç bölümünde ise çalışmanın ampirik analiz kısmında elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmeler yapıp, politik önerilerde bulunmaktadır.

2. Literatür Özeti

E-ticaret ile ilgili yapılan çalışmalarda, genel olarak e-ticaretin makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisi karşılıklı boyutta ele alınmıştır. Bu çalışmalardan Hündür (2023)’te Türkiye’deki 2012:M1 ve 2021:M12 dönemleri için e-ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu çalışmada sanayi üretim endeksi ekonomik büyümeyi temsil eden parametre olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde e-ticarette meydana gelen %1 artış ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak %0.19 oranında arttırmaktadır. Ayrıca sanayi üretim endeksi ile e-ticaret arasındaki nedensellik ilişkisini test eden analiz bulgularına göre, her iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Gürün ve Tümer (2021)’de e-ticaretin etkileyen faktörler analiz edilmiş olup, kişilerin e-ticareti etkileme durumlarının, yaş, cinsiyet, eğitim, aile birey sayısı medeni durum, aile yapısı, ailenin gelir durumu gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Kayahan ve Hepaktan (2016) çalışmasında, 2005-2015 dönemindeki Türkiye’de, e-ticaret üzerinde enflasyon, GSYH ve sabit geniş bant internet penetrasyon oranı ve kart kullanıcı sayısının negatif yönde, tüketici güven endeksinin ise, pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Calson-Öhman (2018) çalışmasında 28 Avrupa ülkesindeki 2006-2017 dönemi için kısa vadede artan e-ticaretin enflasyon üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Parishev vd. (2020) çalışmasında, 31 Avrupa ülkesindeki 16 periyodik zaman dilimi için e-ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, e-ticaret ve brüt sermaye oluşumunun, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi söz konusu iken, e-ticaretin kalkınmayı artırıcı etkisinin brüt sermaye oluşumuna göre daha zayıf olduğu ifade edilmektedir. Huang ve Vanichviroon (2008) çalışmasında, Tayland için e-ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, gerçekleşen e-ticaret bu ülkenin ekonomik büyümesini arttırmaktadır.

Zhu vd. (2023) çalışmasında ise, Çin özelinde 2000-2014 dönemi araştırarak e-ticaretin üretim, araştırma geliştirme faaliyetleri üzerinde pozitif yönlü dışsallıklara yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yu vd. (2023)’te, imalat şirketi düzeyinde e-ticaret ile toplam faktör verimliliği (TFV) arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmaktadır. 2015’ten 2021’e kadar olan dönemde Çin’de listelenen 178 A

hisseli şirketin verileri kullanılarak yapılan çalışmada, imalat sektöründe e-ticaretin yaygınlaşmasının TFV büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kiani ve Ahmed (2022) çalışmasında, İran'daki, e-ticaretin imalat KOBİ'lerinin toplam faktör verimliliği (TFV) üzerindeki etkisinin belirlenmesine odaklanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, e-ticaretteki gelişmeler ve TFV arasında karşılıklı olumlu etkiler söz konusudur.

Türkiye'deki enflasyon ve sanayi üretim endeksinin e-ticaret üzerindeki etkisini test eden çalışmaların azınlıkta olması dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye'deki güncel veriler dikkate alınarak bu değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye için 2014Q1- 2023Q3 dönemindeki sanayi üretim endeksi ve enflasyonun e-ticaret üzerindeki etkisinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede kurulan modelde bağımlı değişken olarak e-ticaret hacmini gösteren parametre yer almaktadır. E-ticaret hacmini gösteren değişken yerli kartların yurtiçi ve yurt dışı kullanımı ile yabancı kartların yurt içi kullanımının toplamından oluşmaktadır. Modelde bağımsız değişken olarak sanayi üretim endeksi (Toplam sanayi-Düzye) ve enflasyon oranı (TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)-Düzye) yer almaktadır. E-ticaret verisi, Bankalararası Kart Merkezi veritabanından, enflasyon ve sanayi üretime endeksi ise TÜİK'ten elde edilmiştir. Bahsi geçen değişkenler ile kurulan ampirik modeller Yim vd. (2022) ve Hündür (2023) çalışmalarını takiben oluşturulmuş olup kurulan modellerin fonksiyonel formu;

$(ET_{it}) = f(SUE_{it}, INF_{it})$ şeklinde oluşturulmuştur. Fonksiyonda yer alan ET, e-ticareti gösterirken, SUE sanayi üretim endeksinin, INF ise enflasyonu temsil etmektedir.

$$\ln ET_t = \beta_0 + \beta_1 \ln SUE_t + \beta_2 \ln INF_t + u_t \quad (1)$$

ile ifade edilebilir. Ampirik analizin ilk aşamasında serilerin durağanlık seviyesinin analiz edilmesi gerekmektedir. Yapılan ADF birim kök testi bulguları tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Birim Kök Testi Bulguları

	ADF TESTİ		Bulgu
	Düzye	Fark	
Değişkenler	Trendli	Trendli	
$\ln ET$	2.219	-7.086***	I(1)
$\ln SUE$	-0.275	-7.488***	I(1)
$\ln INF$	0.771	-9.650***	I(1)

Not: Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. *** % seviyesinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

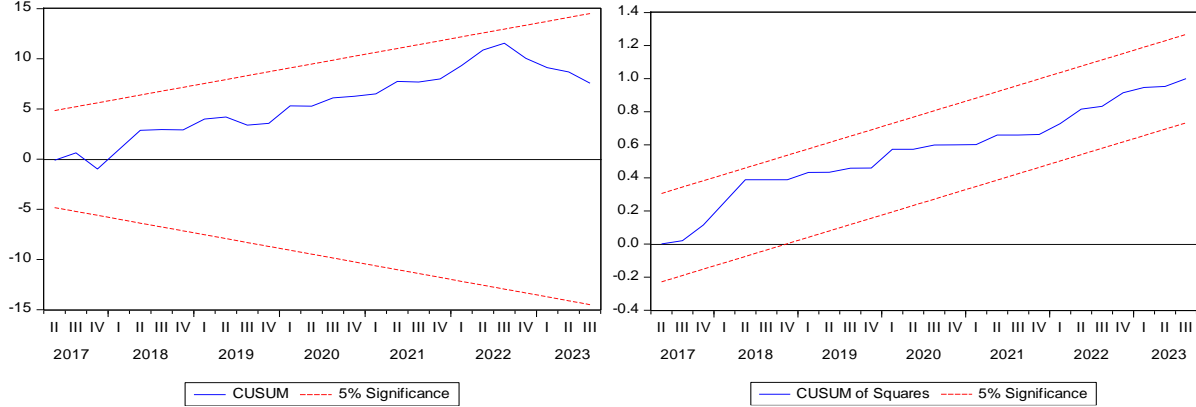
Tablo 1'de yer alan birim kök testi bulgularına göre, seriler farkı alınarak durağan hale gelmektedir. Buna göre, serilerin tamamı aynı seviyede I(1) durağandır. Seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesi amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi kullanılmıştır. ARDL modelinin uygunluğu ve değişkenler arasındaki ilişkinin tutarlılığının kontrol edilmesi için yapılan teşhis testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. ARDL Modeli Seçimi ve Teşhis Testleri

	Model I		
	Gecikme Uzunlukları	F-istatistiği	
Model	(3,4,4)	2.76	
Kritik Değerler	%10	%5	%1
Alt Sınır	2.17	2.72	3.88
Üst Sınır	3.19	3.83	5.3
Varsayım Testleri	F-istatistiği	Olasılık	
Breusch-Godfrey	0.840	0.442	
ARCH	0.076	0.783	
Ramsey-Reset	0.505	0.616	
Jarque-Bera	168.255	0.000	

Not: Kritik değerler Pesaran vd. (2001), Tablo 3'ten alınmıştır. Jarque-Berra, hata terimleri için normal dağılımı; Breusch-Godfrey, modelde otokorelasyon sorununu, ARCH; hata terimlerinin sabit varyansa sahip olup olmadığını, Ramsey-Reset ise kurulan modelin fonksiyonel biçiminin doğruluğunu sınamaktadır.

Kurulan model için uygulanan ARDL modeli için hesaplanan F- istatistiği değeri 2.76 olduğundan %10 seviyesinde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin var olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Model I CUSUM-CUSUMSQ Testleri

Şekil 1'de alan CUSUM-CUSUMSQ testlerine ait grafikler incelendiğinde parametrelerin %5 seviyesinde istikrarlı olduğu görülmektedir. ARDL modelinin uygunluğu ve ilgili varsayım testlerinden sonra katsayı tahmini yapılmıştır. Katsayılara ilişkin elde edilen bulgular, Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. ARDL Katsayı Tahmini Bulguları

	Değişkenler	Katsayı	Olasılık
Bağımlı Değişken LnET	Kısa Dönem		
	LnSUE	0.009	0.443
	LnENF	-0.001	0.877
	ECM(-1)	-0.196	0.073
	Uzun Dönem		
	LnSUE	0.158	0.000
LnENF	-0.008	0.007	

Tablo 4’te yer alan bulgulara göre, uzun dönemde gerçekleştirilen e-ticaret hacmi ortaya çıkan enflasyon eğilimi karşısında azalırken, sanayi üretimini ifade eden sanayi üretim endeksi artışına paralel olarak artmaktadır. Ayrıca kısa dönemde e-ticaret hacmi üzerinde sanayi üretim endeksi ve enflasyonun istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Uzun dönemli aralarında ilişki olduğu sonucuna varılan seriler için yapılan nedensellik testi bulguları ise tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Bulguları

	F-Stat	Prob
LnET≠LnINF	0.242	0.625
LnINF≠LnET	6.571	0.018
LnET≠LnSUE	0.705	0.406
LnSUE≠LnET	3.063	0.080
LnENF≠LnSUE	8.654	0.005
LnSUE≠LnENF	3.924	0.055

Elde edilen Granger nedensellik testi bulgularına göre, enflasyon ve sanayi üretim endeksinden e-ticarete doğru tek yönlü nedensellik söz konusudur. Ayrıca sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Sonuç

Günümüz dünya ekonomisinde gerçekleşen ticari işlemler içerisinde e-ticaretin artan ivmesi bu alanda akademik çalışmaların ağırlık kazanmasına ortam hazırlamıştır. Özellikle dijitalleşmenin paralele bir sonucunu temsil eden e-ticaret ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkinin boyutu ve yönü bu alandaki önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede mevcut çalışmada, Türkiye’deki 2014Q1- 2023Q3 dönemi için sanayi üretim endeksi ve enflasyonun e-ticaret üzerindeki etkisinin tespit edilmesine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak seriler için birim kök analizi yapılmış olup sonrasında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi amacıyla ARDL yönteminden faydalanılmıştır. ARDL yöntemi bulgularına göre, değişkenler arasında kısa dönemde bir ilişki söz konusu değilken, uzun dönemde e-ticaret enflasyondan negatif, sanayi üretim endeksi ise pozitif yönde etkilemiştir. Ayrıca yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre, enflasyon ve sanayi üretim endeksinden e-ticarete doğru tek yönlü nedensellik söz konusu iken sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Analiz bulguları, dünya trendi haline gelen bir ticari yapıyı teşkil eden e-ticaretin desteklenmesi için sanayi alanındaki yatırımların artırılması ve üretim düzeyinin ülke lehine çevrilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ülke genelindeki fiyat artışlarının stabil bir hale getirilmesinin de e-ticaret üzerinde olumlu bir etki yaratacağı söylenebilir.

Kaynakça

Bankalararası Kart Merkezi, (2023),

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Odeme+Sistemleri/Turkiyedeki+Odeme+Sistemleri/Bankalararası+Kart+Merkezi+%28BKM%29>

Calson-Öhman, F. (2018). The effect of increased e-commerce on inflation. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?dswid=-3192&pid=diva2%3A1214628>

EU4Digital (2021), eCommerce Report, <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/04/eCommerce-report-%E2%80%93-Recommendations-proposed-for-eCommerce-environment-harmonisation-in-the-EaP-countries-Georgia.pdf>

Gürün, S., & Tümer, E. İ. (2021). Kuşaklar arası e-ticareti etkileyen faktörler. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(3), 883-890.

Huang, I. and Vanichviroon, S. (2008). E-Commerce Contribution to Economic Growth: The Case of Thailand. In *Information Technology and Economic Development* (pp. 140-154). IGI Global. <https://www.igi-global.com/chapter/commerce-contribution-economic-growth/23515>

Hündür, S. (2023). *E-ticaretin ekonomik büyüme ve vergi gelirlerine etkisi: Türkiye için ekonometrik bir analiz* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi).

IEDCouncil (2020), E-COMMERCE REPORT Creating and growing an online presence, [https://restoreyoureconomy.org/clientuploads/2020/RYE_ECommerce_Report_\(1\).pdf](https://restoreyoureconomy.org/clientuploads/2020/RYE_ECommerce_Report_(1).pdf)

Kayahan, L., & Hepaktan, C. E. (2016). Türkiye’de elektronik ticaret hacmini etkileyen faktörlere ilişkin VAR analizi (2005-2015). *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 159-190.

Kiani, S. H., & Ahmed, E. M. (2022). The impact of e-commerce on Iranian manufacturing SMEs' total factor productivity. *International Journal of Business and Globalisation*, 31(3), 272-294.

Morgan, J.P. (2021), Global e-commerce trends report, <https://www.jpmorgan.com/content/dam/jpm/treasury-services/documents/global-e-commerce-trends-report.pdf>

Parishev, A., Hristovski, G., Jolakoski, P., & Stojkoski, V. (2020). E-Commerce Impact on Economic Growth. <https://repository.ukim.mk/handle/20.500.12188/9682>

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

Saitoğlu, O. ve Güner E. (2022). 2021 e-commerce ecosystem in Turkey, https://media.iyzico.com/b/2022/04/DA_iyzico_e-commerce_report_EN_20220426_vF.pdf

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2023), İstatistikler, <https://www.tuik.gov.tr/>

Yim, S. T., Son, J. C., & Lee, J. (2022). Spread of E-commerce, prices and inflation dynamics: Evidence from online price big data in Korea. *Journal of Asian Economics*, 80, 101475.

Yu, W., Du, B., Guo, X., & Marinova, D. (2023). Total factor productivity in Chinese manufacturing firms: the role of E-commerce adoption. *Electronic Commerce Research*, 1-27.

Zhu, F., Shi, Q., Balezentis, T., & Zhang, C. (2023). The impact of e-commerce and R&D on firm-level production in China: Evidence from manufacturing sector. *Structural Change and Economic Dynamics*, 65, 101-110.

DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Dr. TÛLİN YANIKDAĞ

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, – ORCID ID: 0000-0001-6679-7452.

ÖZET

Uluslararası göç hareketliliği, 2011 yılından bu yana artarak devam etmektedir. Suriyeli göçmen krizi, artan göç dalgalarıyla birlikte giderek daha da çözümsüz bir hale gelmiştir. Bölge ülkelerini yakından ilgilendiren bu konu, göçmenlerin Avrupa ülkelerine geçmeyi hedeflemesiyle birlikte Avrupa ülkelerinin de ortak bir sorunudur. Göçün başladığı ilk dönem açısından Türkiye bir “geçiş ülkesi” olarak değerlendirilmekteydi. Ancak on yılı aşan göç meselesinde farklı ülkelerden gelen çok sayıda göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Bu bakımdan artık bir “hedef ülke” konumunda değerlendirilmektedir. Yunanistan ise Avrupa’ya açılan kapı olması nedeniyle düzensiz göçmenlerin yol haritalarında bulunan önemli bir ülkedir. Türk-Yunan sınırı, Avrupa Birliği’nin de dış sınırlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye ile Yunanistan’ı karşı karşıya getiren en önemli gündem maddelerinden biri, kara ve deniz sınırında yaşanan kaçak geçişlerdir. Yunan yetkililer, sınırların güvenliğini arttırmak ve kaçak geçişleri önlemek adına birçok yöntem izlemektedir. Sınırdaki yakaladığı göçmenleri Türk sınırına doğru itmektedir. Düzensiz göçmenler “toplu sınır dışı yasağı” ve “geri göndermeme ilkesi” gibi hukuki güvencelere rağmen insan hakları normlarına aykırı uygulamalara maruz bırakılmaktadır. Bu noktada Türkiye ile Yunanistan’ın göç politikasındaki ve özellikle düzensiz göçle mücadelede benimsediği yaklaşımlardaki farklılıklar dikkat çekicidir. Bu çalışmanın amacı, iki ülkenin göç konusunda izlediği politikaların karşılıklı bir analizini sunmaktır. Çalışmada Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili anlaşmalardan doğan yükümlülükler ile Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının işleyişi kapsamında göç sorununa ilişkin yasal çerçeve ele alınacaktır. Türkiye ile Yunanistan arasında yakın dönemde kurulan diplomatik temaslar düzensiz göç meselesinin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca göçmenlerin durumuna ilişkin yeni bir anlaşmanın hayata geçirilmesine yönelik atılan somut adımlar ve buna yönelik ikili işbirliğinin sağlanması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Geri kabul anlaşması, Düzensiz göç, Avrupa Birliği.

TURKEY-GREECE RELATIONS IN THE CONTEXT OF IRREGULAR MIGRATION

ABSTRACT

International migration mobility has been increasing since 2011. The Syrian refugee crisis has become more and more intractable with increasing waves of migration. This issue, which closely concerns the countries in the region, is also a common problem in European countries

as migrants aim to cross to European countries. It is important to maintain objectivity and avoid subjective evaluations when discussing this issue. At the beginning of the migration process, Turkey was considered as a transit country. However, for over a decade, it has been hosting a significant number of migrants from various countries and is now considered a destination country. Greece is a crucial country for irregular migrants as it serves as the gateway to Europe. Additionally, the Turkish-Greek border is one of the external borders of the European Union. The issue of illegal crossings at the land and sea borders is a significant point of contention between Turkey and Greece. Greek authorities employ various methods to enhance border security and deter such crossings. Migrants apprehended at the border are directed towards the Turkish border. Irregular migrants are subjected to practices that violate human rights norms, despite legal guarantees such as the ‘prohibition of collective expulsion’ and the ‘principle of non-refoulement’. At this point, the differences in Turkey's and Greece's migration policies especially in their approaches to combating irregular migration are striking. This study aims to analyze the migration policies pursued by both countries in a neutral and objective manner. The study will examine the legal framework of migration in the context of bilateral agreements between Turkey and Greece, as well as the readmission agreement signed between Turkey and the European Union. The recent diplomatic contacts between Turkey and Greece highlight the significance of the issue of irregular migration. The article also discusses the steps taken towards the realization of a new agreement about migrants and bilateral cooperation in this regard.

Keywords: Turkey, Greece, Readmission Agreement, Irregular Migration, The European Union.

1. GİRİŞ

Düzensiz göç meselesi, yalnızca Avrupa ülkelerini ve uluslararası kamuoyunu değil, aynı zamanda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkileri de etkilemektedir. Deniz ve kara sınırına sahip Türkiye ve Yunanistan, 2011 yılından bu yana daha yoğun bir göç akınıyla karşı karşıya kalmıştır. Deniz yolculuğu sırasında yaşanan kazaların ardından göç, son yıllarda iki ülkenin kara sınırına yönelmiştir. Kavramsal olarak düzensiz göç, bir ülkeye yasadışı bir şekilde giriş yapmayı ya da yasal izinle giriş yaptıktan sonra kendisine tanınan yasal süreyi aştığı halde orada bulunmaya devam etmeyi anlatır (IOM, 2013, s.35). Yasadışı göç kavramı ile arasındaki fark, yasadışı göçün cezai bir duruma işaret etmesidir. İnsan ticareti ya da kaçakçılığı ile özdeşleşen yasadışı göç kavramı yerine literatürde düzensiz göç ifadesi, kapsamı daha geniş olduğundan dolayı daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kavramsal olarak bu ayrıma dikkat çektikten sonra, on yılı geride bırakan Suriye Krizi ve sonrasında Afganistan, Pakistan ya da Irak gibi siyasal açıdan istikrarsızlığın hakim olduğu ülkelerden gelen göç dalgaları karşısında Türkiye'nin ve Yunanistan'ın yaklaşımlarını incelemek gerekir. Öncelikle Türkiye açısından meseleyi ele aldığımızda göçün başladığı ilk dönemde ülkeye yönelen Suriyelilerin “misafir” oldukları vurgulanmaktaydı. “Misafir” söylemi, aslında siyasal istikrar sağlandığında ülkelere geri dönecekleri yönünde bir temenniye de içinde barındırıyordu (İçduygu, 2017, s.28-29; Üstübcü, 2017, s.115).

Misafir söylemi zaman içerisinde “geçici koruma altındaki sığınmacılar” (*asylum seekers under temporary protection*) şeklinde hukuki bir statüye dönüşmüştü (Şimşek, 2017, s.19; Kaya, 2021, s.114). Geçici korumanın yasal dayanağını teşkil eden hüküm, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun” 91.maddesi uyarınca düzenlemiştir. Buna göre yaşadıkları ilden çıkmaları ya da o ili terk etmeleri konusunda sığınmacıların izin alma taleplerinin nasıl değerlendirileceği açıkça belirtilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2013). Türkiye, Suriyelilere eğitimden sağlığa, istihdamdan barınmaya kadar birçok alanda imkan tanımıştır. Ocak 2016’da yayınlanan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile birlikte Suriyelilerin ülke içerisinde çeşitli işlerde çalışabilmelerinin önü açılmıştır (İçduygu, 2017, s.29). Hatta vatandaşlık verilmesi meselesi gündeme gelmiş ve politik söylemlere de yansımıştır (Şimşek, 2017, s.15). Bu gelişmelerin yanı sıra önemli bir husus, 2016 yılında AB Komisyonu tarafından Türkiye’nin “güvenli yer” olarak işaret edilmesidir (European Commission, 2016; Tsitselikis, 2018, s. 7). Türkiye başlangıçta düzensiz göçmenlerin yol haritalarında bulunan ve Avrupa’ya geçişi sağlayan bir transit ülkeyken, zaman içerisinde “hedef ülke” haline gelmiştir (İçduygu, 2015, s.13).

İzlediği sınır politikaları bakımından Türkiye’yi incelediğimizde ise göçün ülke sınırlarına yöneldiği ilk dönemde “açık kapı politikası” (*open door policy*) benimsenmiştir. Sınırların kapatılmaması olumlu karşılanmış ve hatta bazı çalışmalarda “pozitif kabul politikası” şeklinde adlandırılmıştır (Danış, 2016, s.10). İlk aşamada geçici olduğu düşünülen göç akınının, giderek artması sonucu sınırlarda denetim arttırılmıştır. Sınırların güvenliği konusundaki politik yaklaşımın değişmesi ile birlikte Türkiye sınırlara duvar örmeye başlamıştır. Özbek’in işaret ettiği gibi Türkiye’nin bu politika değişikliğine gitmesinin temelinde ülkeye yönelen göçmenlerin sayısındaki inanılmaz artışın etkisi olduğu kadar AB’den yeterli desteği görememesi de bulunmaktadır (Özbek, 2022, s. 722). Nitekim 2015 yılından itibaren sınırların güvenliğini sağlama amacıyla doğu sınırlarına duvar örülmüştür.

Yunanistan ise diğer Avrupa ülkelerine geçişi kolaylaştırdığı için özellikle tercih edilmektedir. Yunanistan’ın 2015 yılında ekonomik açıdan daha iyi konumdaki Avrupa ülkelerine geçmek için tercih ettikleri en önemli deniz rotası haline geldiğini belirtilmektedir (Kalogeraki, 2022, s.92). Ancak göçmenlere yönelik izlediği sert politikalar ve aldığı önlemler nedeniyle uluslararası kurumların eleştiri oklarının hedefindedir. Ayrıca yapılan saha çalışmalarında ve uluslararası kuruluşların yayınladığı raporlarda göçmenlerin aktardığı beyanlarda “istenmeyen yer” olduğuna dair tespitler aktarılmaktadır (Rozakou, 2012, s.563). Bu tespitin temel nedeni, deniz yolculuğu sırasında hayatını kaybedenler olduğu gibi aynı zamanda sınırlarda yakalanan düzensiz göçmenlerin idari gözetim merkezlerinde maruz kaldığı insan hakları ihlalleridir.

Yunanistan düzensiz göçü önlemek için sınır güvenliği konusunda çok ciddi yatırımlar yapmıştır. 2012 yılında sınıra tel örgü çekilmeye başlanmıştır. Söz konusu bu önlem, sınırdaki kaçak geçişlerin istikametini değiştirmiş ve düzensiz göçmenlerin Meriç Nehri’ne doğru yönelmesine neden olmuştur. Yunanistan’ın aldığı önlemler, tel örgü ile sınırlı kalmamıştır. Frontex’ten yardım talep etme, sınırları sürekli gözetim altında tutma, termal ve kızıl ötesi kameraların, her türlü veri aktarım sisteminin aktif bir şekilde kullanımı, Yunan kolluk güçlerinin devriye gezmesi de dahil birçok yöntemle başvurulmuştur (Güler, 2019, s. 43). Bu

yöntemlerden en ilginç olanı, kara sınırına ördüğü çelik duvardır. 2021 yılında tamamlanan ve uzunluğu 40 km’yi bulan bu duvar, bir yandan uluslararası kamuoyunun eleştirileri üzerine çekerken, Yunan siyasetinde iç politikanın bir argümanı haline gelmiştir. Seçim dönemlerinde duvarın giderek daha da uzatılacağına vaat edilmesi ve bu vaadin seçmenler nezdinde kabulü dikkat çekicidir.

Bu çalışma, düzensiz göç meselesinin Türk-Yunan ilişkilerine nasıl yansıdığını ele almaktadır. 2011 yılında başlayan Suriyeli mülteci krizini siyasal istikrarsızlık, doğal afet ya da ekonomik nedenlerle ülkelerini terk eden yeni göçmen akınları izlemiştir. Gerek bölgeye yakın olmaları, gerekse göçmenlerin yol güzergahında yer almaları nedeniyle Türkiye ve Yunanistan, düzensiz göç ve sınırlarda yaşanan kaçak geçiş hareketlerinden en yoğun şekilde etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Her iki ülkenin de kabul ettiği göçmen sayısı oldukça yüksektir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı 9 Kasım 2023 tarihinde, “3 milyon 254 bin 904’ü geçici koruma altında, 1 milyon 129 bin 614’ü ikamet izni bulunan ve 259 bin 468’i uluslararası koruma kapsamında toplam 4 milyon 643 bin 986 Suriyelinin” Türkiye’de yaşadığını açıklamıştır (BBC News Türkçe, 2023). Yunanistan’da ise 2022 yılında ülkeye kara ya da deniz yoluyla ulaşan göçmenlerin sayısı 2021 verileriyle karşılaştırıldığında iki katına çıkmıştır. BM Mülteci Yüksek Komiserliği’nin 2023 verilerine göre ülkede bulunan “147.420 kişinin mülteci, 22.117 kişinin sığınmacı, 3645 kişinin ise vatansız” olduğu belirtilmektedir. Mültecilerin büyük çoğunluğu Suriyeli, Afgan ve Ukraynalıdır (UNHCR, 2023). Ayrıca Aralık 2023’te oturma izni bulunmayan düzensiz göçmenlere yönelik bir işte çalıştıklarını kanıtlamaları halinde oturma izni vereceklerini taahhüt eden bir yasa onaylanmıştır (Euronews, 2023).

2. TÜRKİYE’DE VE YUNANİSTAN’DA GÖÇ YÖNETİMİ

Kurumsal açıdan göçün nasıl yönetildiği sorusuna yanıt aramak gerekir. Türkiye, bu konuya ilişkin ilk adımını 2013 yılında atmış ve “6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nu” yürürlüğe koymuştur (T.C. Resmi Gazete, 2016). Bu kanuna bağlı olarak İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. 2021 yılında ise bu kurum, bir genel müdürlük teşkilatlanmasından çıkarılıp başkanlık düzeyinde yeniden yapılandırılmıştır (Arslan, Öztürk ve Yağlı, 2023, s.9). Türkiye göç meselesini bakanlık düzeyinde değil, İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak 2021 yılından itibaren “Göç İdaresi Başkanlığı” üzerinden ele almaktadır (TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2024).

Yunanistan ise göç meselesine çözüm sunabilmek adına sorunu bakanlık düzeyinde ele almaya karar vermiştir. Yunanistan 2015 yılında “Göç Politikaları Bakanlığı (*Ministry of Migration Policy*)” kurmuştur (Tsitselikis, 2018, s.8). 2019 yılında bu bakanlık kaldırılmış ve yerine bir yıl sonra kurulan “Göç ve İltica Bakanlığı (*Ministry of Migration and Asylum*)” faaliyete geçmiştir.

3. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ VE DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELENİN HUKUKİ BOYUTU

Düzensiz göçle mücadele, iki ülkenin ortak sorun alanlarından biridir. Burada hukuki bir çerçeve çizmek gerekirse Türkiye ile Yunanistan arasında düzensiz göç meselesine ilişkin imzalanan ilk anlaşma, 2001 tarihli “Suç İle, Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç İle Mücadelede İşbirliği Anlaşması’dır” (T.C. Resmi Gazete,

2002). Bu anlaşmanın ilk maddesinde açıkça ortaya konduğu üzere iki ülke belirli suçlarla mücadele konusunda işbirliğinde bulunmayı taahhüt etmiştir. Terör, uyuşturucu madde, insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, resmi belgelerde sahtecilik, sınır ötesi suçlar ve suçlular, yasadışı göç, kültürel ve tarihi eser kaçakçılığı ve kara para aklama gibi eylemler bu suçlar arasında yer alır (İçduygu, 2004, s.308-309).

İkinci anlaşma ise 16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'dır. Geri kabul anlaşmaları, düzensiz göçmenlerin geldikleri ülkeye ya da göç güzergahlarında bulunan transit ülkeye geri gönderilmelerinin yasal çerçevesini düzenleyen anlaşmalardır (IOM, 2013, s.35; Yazan, 2016, s.163). Düzensiz göçmenler açısından ulaştıkları hedef ülke tarafından, geldikleri yere geri gönderilmelerinin son adımı olan bu anlaşma, geri gönderme ve düzensiz göçmeni sınır dışı etme kararının tamamlayıcısı niteliğindedir (Göçmen, 2014, s.24). Türkiye ile AB arasında imzalanan anlaşmanın kapsamı gereği, kaçak geçişlerin önlenmesinin yanı sıra Yunanistan'a yönelen göçmenlerin Türkiye'ye geri dönmesi düzenlenmektedir. Bu bakımdan düzensiz göçmenlerin AB sınırlarına yönelmesini durdurmak için Türkiye'nin çok önemli bir rol üstlendiği değerlendirilmelidir (Üstübici, 2017, s.107). Fakat anlaşma gereği AB, Türkiye'ye mali açıdan yardımda bulunmayı taahhüt etmiş ve geri gönderilecek kişilerin iade masraflarının AB tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Düzensiz göçmenlerin geri gönderme merkezlerinde beklerken oluşacak masraflarının Türkiye tarafından karşılanacak olması, mali yükün aslında Türkiye'de olduğunu göstermektedir (Yazan, 2016, s.186). Bu durum mütekabiliyet esasına yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

Üçüncüsü, AB'nin Türkiye ile 18 Mart 2016 tarihinde imzaladığı mutabakattır. "18 Mart Mutabakatı" olarak bilinen bu anlaşma, Yunan adalarındaki düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iadesini öngörmektedir (Tanrıvermiş ve Gündoğan, 2021, s.72). Ege Denizi'ne yönelen göçe ilişkin deniz yolculuğu sırasında meydana gelen ölümlerin ve düzensiz göçmenlerin insan kaçakçılarına eline düşmesinin önlenmesinin yanı sıra göçün yasal çerçevede gerçekleşen bir eylem olmasının sağlanması hedeflenmiştir. "18 Mart Mutabakatı" ile birlikte Yunan adalarından Türkiye'ye gönderilen her düzensiz göçmen için geçici koruma statüsü altında Türkiye'de bulunan bir göçmen, AB sınırları içerisine kabul edilecektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024; Dilli ve Yumak, 2021, s.185). "1'e 1 formülü" olarak adlandırılan bu düzenlemede mütekabiliyet ilkesi gözetilmiştir. Ulaşılmak istenen nihai hedef, Türkiye'den Avrupa ülkelerine yönelen düzensiz göçün önlenmesidir.

4. SONUÇ

Düzensiz göçle mücadele konusu, Türk-Yunan ilişkilerinde zaman zaman gerginliğe neden olmaktadır. Yunanistan'ın sınır bölgelerinde uyguladığı geri itme yöntemi sonucunda düzensiz göçmenler Türk sınırına bırakılmaktadır. On yılı aşan göç krizinde devletlerin sınır güvenliği odaklı yaklaşımları, sorunu çözmeye yetersiz kalmaktadır. Yunanistan sınıra ördüğü duvarı 2021 yılında tamamlamış fakat ülkeye kaçak geçişleri önleyememiştir. Yunan Göç ve İltica Bakanı Dimitris Kairidis, 9 Eylül 2023 tarihinde Almanya'da bulunduğu temas sırasında Avrupa Birliği'nin göç meselesine ilişkin Türkiye ile yeni bir anlaşma imzalaması gerektiğini ifade etmiştir (Deutsche Welle, 2023).

7 Aralık 2023 tarihinde ise Atina’da yapılan görüşmeler sonucunda “Dostane İlişkiler ve İyi Komşuluk Hakkında Atina Bildirgesi” imzalanmıştır (The New York Times, 2023). Ege adaları, Kıbrıs meselesi, düzensiz göç gibi iki ülkeyi yakından ilgilendiren sorunlara ilişkin diplomatik temasın kurulması son derece önemlidir. AB ile Türkiye arasında düzensiz göçü önlemek adına yeni bir anlaşmanın yapılıp yapılmayacağını zaman gösterecektir. Ancak Türkiye-Yunanistan ilişkileri açısından baktığımızda sınırlarda kaçak geçişlerin önlenmesi, düzensiz göçmenlerin karşılaştığı insan hakları ihlalleri ve daha birçok hususta iki ülke arasında sorumluluğun eşit paylaşımının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. , Öztürk, S. ve Yağlı, Ş. (2023). “Türkiye’de Uluslararası Göçlerin İdari Yapıya Etkileri ve Bakanlıkların Göç Yönetim Süreçlerindeki Rollerini”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 65, 7-14.
- BBC News Türkçe (2023, 9 Kasım). İçişleri Bakanı Yerlikaya, Türk vatandaşı olan Suriyeli sayısının 238 bine yaklaştığını açıkladı. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1e29v09d3eo> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- Danış, D. (2016). Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler, *HYD Saha Dergisi*, 2, 6-12.
- Deutsche Welle (2023, 9 Eylül). Yunanistan: Türkiye ile yeni bir mülteci anlaşması imzalanmalı. <https://www.dw.com/tr/yunanistan-t%C3%BCrkiye-ile-yeni-m%C3%BClteci-anla%C5%9Fmas%C4%B1-imzalanmal%C4%B1/a-66766633> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- Dilli, Ş. , Yumak, S. E. (2021). “Çocuk ve Göç”, *Göç: Disiplinlerarası Bakış Açısıyla*, A. Özkan, G. Taşçı (Ed.), Ankara, Nobel Yayıncılık, 171-198.
- Euronews (2023, Aralık 20). Yunanistan, çalıştığını kanıtlayan yasa dışı göçmene oturma izni verecek yeni yasayı kabul etti. <https://tr.euronews.com/2023/12/20/yunanistan-calistigini-kanitlayan-yasa-disi-gocmene-oturma-izni-verecek-yeni-yasayi-kabul> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- European Commission (2016). Implementing the EU-Turkey Statement-Questions and Answers, <http://europa.eu/rapid/press-release?MEMO-16-4321?en.htm> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- Göçmen, İ. (2014). Türkiye ile AB Geri Kabul Anlaşması. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(2), 21-86.
- Güler, S. (2019). *Türk-Yunan İlişkilerinde Mülteci Krizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- IOM (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Perruchoud, R. , Redpath-Cross, J. (Ed.), 2.Baskı, İsviçre.

- İçduygu, A. (2004, May). Transborder Crime Between Turkey and Greece: Human Smmuggling and Its Regional Consequences. *Southeast European and Blacksea Studies*, 4(2), 294-314. Doi: 10.1080/1468385042000247583.
- İçduygu, A. (2015). *Syrian refugees in Turkey: The long road ahead*. Migration Policy Institute, Washington DC.
- İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: “Siyasallaşan” Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27-42.
- Kalogeraki, S. (2022). Attitudes Towards Syrian Refugees During the ‘Refugee Crisis’ in Greece. Kousis, M., Chatzidaki, A. & Kafetsios, K. (Ed.). *Challenging Mobilities in and to the EU during Times of Crises: The Case of Greece*. Springer, Switzerland, 91-112.
- Kaya, A. (2021). “Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Kabulü”, *Koruma, Kabul ve Entegrasyon*, Kaya, A, Rottmann, S.B. , Aras E.G., Mencütek, Z.Ş., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 111-189.
- Özbey, K. (2022). Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye’nin Sınır Politikasının Dönüşümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 709-741. Doi: 10.21550/sosbilder.1060160.
- Rozakou, K. (2012, August). The biopolitics of hospitality in Greece: Humanitarianism and the management of refugees. *American Ethnologist Journal of the American Ethnological Society*, 39(3), 563-577.
- Şimşek, D. (2017). Göç Politikaları ve “İnsan Güvenliği”: Türkiye’deki Suriyeliler Örneği. *Toplum ve Bilim*, 140, 11-26.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024). Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2024). <https://www.goc.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- T.C. Resmi Gazete (2002). Milletlerarası Andlaşma, Karar Sayısı: 2002/3914, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020424.htm#2> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- T.C. Resmi Gazete (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun No. 6458, Sayı: 28615. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- T.C. Resmi Gazete (2016, 17 Mart). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Sayı: 29656, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- Tanrıvermiş, H., Gündoğan, S. (2021). “Ekonomi ve Göç”, *Göç: Disiplinlerarası Bakış Açısıyla*, A. Özkan, G. Taşçı (Ed.), Ankara, Nobel Yayıncılık, 47-86.

- Tsitselikis, K. (2018). Refugees in Greece: Facing a Multifaced Labyrinth, *International Migration*, 1-18.
- The New York Times (2023, December 7). Greece and Turkey, Long at Odds, Vow to Work Together Peacefully. <https://www.nytimes.com/2023/12/07/world/europe/greece-turkey-declaration-of-friendly-relations.html> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- UNHCR (2023, February). Greece. <http://reporting.unhcr.org/greece-factsheet> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2024).
- Üstübcü, A. (2017). “Türkiye’de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışı İm Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya?”, *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.
- Yazan, Y. (2016). *Avrupa Birliği’nin Yasadışı Göç Politikası: Türkiye Örneği Çerçevesinde İnsan Hakları Sorunsalı*, 2. Baskı, Milenyum Yayınları, İstanbul.

TİCARET UNVANLARI HAKKINDA TEBLİĞ'E İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ YOLAL

Selçuk Üniversitesi, oguzyolal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1333-4854

ÖZET

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 39 ilâ 52 arasında ticaret unvanı düzenlenmiştir. TTK m. 18/1'e göre, tacir ticaret unvanı seçmekle yükümlüdür. TTK m. 39/1'e göre ise, "*Her tacir, ticari işletmesine ilişkin işlemleri, ticaret unvanıyla yapmak ve işletmesiyle ilgili senetlerle diğer belgeleri bu unvan altında imzalamak zorundadır*". TTK'da gerçek veya tüzel kişi tacirin ticaret unvanının nasıl olması gerektiğine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bunun yanında Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ (TUHT) 14.02.2014 tarihli ve 28913 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Tebliğ 9 maddeden oluşmakta ve Ek-1'de üç örnek bulunmaktadır. Anılan tebliğin amacı "*ticaret şirketleri ile ticari işletme işleten diğer tacirlerin ticaret unvanlarına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir*". Söz konusu Tebliğ maddeleri incelendiğinde, ticaret unvanının şekline ilişkin hükümler bulunmakla beraber, TTK'da bulunmayan hususların da düzenlendiği görülmektedir. Bu çalışma ile TTK'nın ticaret unvanına ilişkin hükümleri ile TUHT hükümleri karşılaştırılacak ve Tebliğ maddelerinin uygulanma kabiliyetinin olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tacir, Ticaret Unvanı, Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ

1. GİRİŞ

TTK m. 18/1 gereğince her tacir ticaret unvanı seçmekle yükümlüdür. Tacir, ticari işletmesine ilişkin işlemleri, ticaret unvanıyla yapmak ve işletme ile ilgili bulunan belgeleri bu unvan altında imzalamak zorundadır (TTK m. 39/1). Ayrıca tacir, ticari işletmenin açıldığı günden itibaren onbeş gün içinde, ticaret unvanını, işletme merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilan ettirir (TTK m.40/1). Tacirin ticaret unvanına ilişkin TTK'da hükümler bulunmakla birlikte, TTK m. 210 hükmüne dayanılarak çıkarılan Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ'de TTK'da yer almayan düzenlemeler de yer almıştır.

Ticaret unvanı şekil bakımından çekirdek ve ek kısımdan oluşmaktadır. TTK'da unvanın çekirdek kısmı her tacir bakımından açıkça belirtilmiştir. Örneğin, TTK m. 41'de gerçek kişi tacirin ticaret unvanı, tacirin kısaltılmadan yazılacak ad ve soyadından oluşacağı belirtilmiştir. Ticaret unvanının ek kısmı ise, TTK m. 46'da düzenlenmiştir. Anılan hükmün birinci fıkrası gereğince, tacir, üçüncü kişilerde yanlış bir görüşün oluşmasına neden olacak nitelikte bulunmaması, gerçeğe ve kamu düzenine aykırı olmaması şartıyla ticaret unvanında ekler kullanılabilir. Ticaret unvanının şekline ilişkin bu hususlar bakımından esas itibarıyla TUHT m. 4 ve 5'te hükümler bulunmaktadır. Söz konusu hükümlere bakıldığında, TTK'da öngörülmemiş hükümler bulunmakla birlikte, iltibas kenar başlığıyla TUHT m. 5'te örnek olarak gösterilen ticaret unvanları uygulama bakımından sorun teşkil edecek niteliktedir. Bu çalışma içerisinde

öncelikle Türk hukukunda ticaret unvanına ilişkin düzenlemeler, daha sonrasında TUHT m. 4 ve 5 hükümleri incelenmeye çalışılmıştır.

2. TİCARET UNVANINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu m. 39 ilâ 52 arasında ticaret unvanı; m. 53'te ise işletme adı düzenlenmiştir. Bunun yanında 6103 sayılı Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun m. 11'de; 27.01.2013 tarih ve 28541 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ticaret Sicili Yönetmeliği (TSY) m. 42 ilâ 45 arasında; 14.02.2014 tarih ve 28913 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ'de ticaret unvanına ilişkin hükümler bulunmaktadır.

TTK sistematığına bakıldığında, ticari işletme kitabının üçüncü kısmında ticaret unvanı düzenlenmiştir. TTK m. 39 ve 40'ta ticaret unvanı kullanma yükümlülüğüne; m. 41 ilâ 49'da ticaret unvanının şekline; m. 50 ilâ 52'de ticaret unvanının korunmasına ilişkin hükümler yer almıştır. Ticaret Sicili Yönetmeliği m. 42'de gerçek ve tüzel kişilerin unvan ve işletmelerini tescil ettirme yükümlülüğü; m. 43'te ticaret unvanının şekli; m. 44'te ise, ticaret unvanına ilişkin ortak hükümler; m. 45'te ticaret unvanına ilişkin müdürlüğe bildirim düzenlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen Yürürlük Kanunu m. 11'de ise, TTK yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ticaret unvanına ilişkin TTK hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Anılan Kanun ve Yönetmelik dışında çalışmanın konusunu oluşturan Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ'de hükümler mevcuttur.

3. TİCARET UNVANLARI HAKKINDA TEBLİĞ HÜKÜMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Genel Olarak

Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ 9 maddeden ve ticaret unvanına ilişkin üç örneğin yer aldığı EK-1 kısmından oluşmaktadır. TUHT m. 1'de tebliğin amacı düzenlenmiştir. Anılan hüküm gereği, Tebliğin amacı, *“ticaret şirketleri ile ticari işletme işleten diğer tacirlerin ticaret unvanlarına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir”*. TUHT m. 2'de ise tebliğin kapsamı düzenlenmiştir. Buna göre Tebliğ, *“ticaret şirketleri ile ticari işletme işleten diğer tacirleri”* kapsamaktadır. Görüldüğü üzere TUHT m. 1 ve 2'de *“ticaret şirketleri ile ticari işletme işleten diğer tacirler”*den bahsedilmiştir. Anılan hükümlerde ticaret şirketleri özellikle belirtildiğinden, TTK m. 124 hükmünde sayılan ticaret şirketleri tebliğin kapsamı içerisindedir. Dolayısıyla Tebliğ hükümleri, anonim, limited, kollektif, komandit şirketler ile kooperatif bakımından uygulama alanı bulacaktır. TUHT m. 1'de ayrıca *“ticari işletme işleten diğer tacirler”* ibaresinden hareketle TUHT hükümlerinin uygulanacağı tacir kapsamının geniş olduğu ifade edilebilir.

TUHT m. 6'da ticaret unvanı ve işletme adına ilişkin diğer hususlarda Ticaret Sicil Yönetmeliği'ne göre hareket edileceği düzenlenmiştir. TUHT m. 7 ise, tescil talebinin reddine karşı itirazı düzenlemiştir. Buna göre, *“tescil talebi reddedilenler, red kararına karşı, Türk Ticaret Kanununun 34 üncü maddesi uyarınca sekiz gün içinde ticaret sicilinin bulunduğu*

yerde ticari davalara bakmakla görevli asliye ticaret mahkemesine itiraz edebilir”. Tescil talebine ilişkin itiraz TTK m. 34’te düzenlenmiş olup, bu madde ile TUHT m. 7 birbirine paralel hükümlerdir. TUHT m. 3’te Tebliğ’in dayanağının TTK m. 210 olduğu belirtilmiştir. TUHT m. 8 ve 9’ta ise, yürürlük ve yürütme maddeleridir. TUHT m. 4 ve 5 ise, ticaret unvanına ilişkin esas düzenlemeler olup, aşağıda ayrıca incelenmiştir.

3.2. TUHT m. 4

TUHT m. 4/1’e göre, “İşletme konusu ile şirket türünü gösteren ibareler Türkçe olmak kaydıyla ticaret unvanı serbestçe belirlenebilir”. Hükümde işletme konusu ile şirket türü geçtiğinden, hükmün işletme konusu bakımından sadece anonim, limited ve kooperatif şirketler bakımından öngörüldüğü ifade edilebilir. Zira sadece bu şirketler bakımından işletme konusu ticaret unvanında yer almalıdır (TTK m. 43).

TTK’da yabancı kelimelerin kullanılmasına ilişkin açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, TTK m. 46’nın gerekçesinde eklerin yabancı bir kelime olmasına engel olacak bir hükmün TTK tasarısında yer almadığı belirtilmiştir. Hatta devamında yabancı kelime kullanılmasının yabancı ana şirket ile yavru şirket arasındaki ilişki ve turizm sektöründe yer alan işletmenin yabancılara tanıtılması yönünden bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir. TTK’da işletme konusu ve şirket türü bakımından kullanılacak olan kelimelerin Türkçe ve yabancı dilde olması gerektiğine ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Anılan gerekçede ise eklerin yabancı kelime¹ olmasının mümkün olduğu belirtilmiştir². TUHT m. 4/1 hükmünün, TTK’da karşısındaki geçerliliği sorgulanabilir. Zira kanun koyucunun ticaret unvanında yer alan eklerin yabancı kelime olmasını engellemek olduğu ve bu niyetin işletme konusu veya şirket türü bakımından da geçerli olabileceği ifade edilebilir. Bunun yanında ticaret unvanında yer alan işletme konusu ile şirket türünü gösteren ibarelerin mutlaka Türkçe olması gerektiğine ilişkin bir düzenleme yapılmak isteniyorsa, bunun Tebliğ yerine TTK’da düzenlenmesi daha isabetli olurdu³.

TTK m. 46 hükmüne göre, ticaret unvanında kullanılacak ekler, üçüncü kişilerde yanlış anlaşılmaya neden olacak şekilde belirlenmemeli, gerçeğe ve kamu düzenine aykırı olmamalıdır. Benzer bir hüküm TUHT m. 4/3’te öngörülmüştür. Anılan hüküm gereğince “Ticaret unvanında yer alan ibareler kamu düzenine, ulusal çıkarlara ve ahlaka aykırı olamaz, kültürel ve tarihi değerleri zedeleyecek şekilde belirlenemez”. Ancak uygulamada kültürel ve tarihi değerleri bulunan kelimelerin ticaret unvanı olarak tescil edildiği görülmektedir⁴. Örneğin

¹ Ticaret unvanında yabancı dilde yazılabilecek olan kelimelerin Latin harfleriyle yapılmasının yerinde olacağına ilişkin bkz. Bozer A ve Göle C. (2023). *Ticari İşletme Hukuku* (8. Baskı). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 217.

² Yargıtay tarafından verilen bir kararda ticaret unvanında yer alan İngilizce “farm” kelimesi, işletme konusu kapsamında değerlendirilmemiş ve tescil edilebileceği belirtilmiştir. “Sicil Müdürlüğüne tescil engeli olarak görülen “Farm” ibaresinin TTK’nın 46. maddesinde belirtilen ve işletme konusu dışında tescil edilmek istenilen bir ibare olduğunun belirlenmiş olmasına göre... Bölge Adliye Mahkemesi kararının onanmasına karar vermek gerekmiştir.” Y. 11. HD., T. 22.6.2020, E. 2019/4940, K. 2020/3036 (Lexpera, Erişim Tarihi: 15.01.2024).

³ Bilge ME, Karasu R, Altıntaş A ve Kocak H. (2019). Ticaret Unvanlarının Tescili Aşamasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri -Karşılaştırmalı Bir İnceleme-. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 77(2), s. 779.

⁴ Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 778.

“Atatürk” ve “Mevlana” kelimeleri ticaret unvanında kullanılmaktadır⁵. Öğretide bu tür kelimelerin, Yönetmelik veya Tebliğ’de örneksene yoluyla sayılmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir⁶.

TTK m. 46/3 hükmüne göre, ticaret unvanına, “Türk”, “Türkiye”, “Cumhuriyet” ve “Millî” kelimeleri Cumhurbaşkanlığı kararıyla ek olarak konulabilir⁷. TUHT m. 4/4’e göre ise, “Türk”, “Türkiye”, “Cumhuriyet” ve “Millî” kelimeleri ticaret unvanına yalın, sade ve eksiz olarak Bakanlar Kurulu⁸ kararıyla konulabilir. Tebliğ hükmü gereğince ticaret unvanı yalın, sade ve eksiz olması gerektiğinden, anılan kelimelere ek getirilmesi veya bir kelimenin içerisinde yer alması durumunda Cumhurbaşkanlığı kararı aranmayacaktır. Buna göre “Türkoğlu” ifadesinin ticaret unvanında kullanılması için Cumhurbaşkanlığı kararı aranmayacaktır.

Ayrıca anılan kelimelerin gerçek kişilerin ad veya soyadında yer alması hâlinde, Cumhurbaşkanlığı kararının aranıp aranmayacağına da değinmek gerekir. TTK’da bu ifadelerin ad veya soyadında yer almasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. TUHT m. 4/4’ün ikinci cümlesinde ise, söz konusu kelimelerin Türk Ticaret Kanunu’nun 41 ve 42’nci maddeleri uyarınca ticaret unvanında kullanılması zorunlu olan gerçek kişinin ad veya soyadında yer alması hâlinde, Cumhurbaşkanlığı kararı aranmayacaktır. Dolayısıyla TUHT m. 4/4 gereğince, “Türk”, “Türkiye”, “Cumhuriyet” ve “Millî” kelimeleri, ticaret unvanında gerçek kişilerin ad-soyadının zorunlu olması şartıyla, ad-soyadı içerisinde Cumhurbaşkanlığı izni olamadan yer alabilecektir.

TUHT m. 4/4’te, TTK’nın 41 ve 42’nci maddelerine atıf yapılmıştır⁹. Anılan maddelere bakıldığında TTK m. 41 gerçek kişilerin ticaret unvanını düzenlemektedir. Bu hükme göre, gerçek kişinin ticaret unvanının çekirdek kısmı kısaltılmadan yazılacak ad veya soyadından oluşmaktadır. Dolayısıyla TTK m. 41 gereğince gerçek kişi tacir bakımından ticaret unvanı kullanılacaksa, bu tacirin adı veya soyadında, TTK m. 46/3 ve TUHT m. 4/4’te belirtilen ibarelerin bulunması durumunda, Tebliğ gereğince Cumhurbaşkanlığı kararı aranmayacaktır. TTK m. 42’de ise, kollektif ve komandit şirketlerin ticaret unvanı düzenlenmiştir. Kollektif

⁵ Bkz. <https://www.ticaretsicil.gov.tr/view/hizlierisim/unvansorgulama.php> (Erişim Tarihi: 15.01.2024). Buna benzer örnek ticaret unvanları için bkz. Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 778.

⁶ Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 779.

⁷ Söz konusu kelimeler, devlet ile bu kelimeleri kullanan işletme arasında bir bağ olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bkz. Boyacıoğlu C. (2006) *Ticaret Unvanı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s. 173-174; Şener O. H. (2020). *Ticari İşletme Hukuku Ders Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 504. Kanun koyucunun anılan kelimelerin haksız yere kullanımı engellemek amacıyla, bu kelimelerin kullanımını Cumhurbaşkanlığı kararına bıraktığına ilişkin bkz. Karayalçın Y. (1968). *Ticaret Hukuku I: Giriş - Ticari İşletme* (3. Bası). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 376-377, dn. 18; Şener, s. 504. Bahse konu kelimelerin, “*tacir veya işletme ile devlet arasında herhangi bir bağlantı çağrıştırmama*” kriteri olarak değiştirilebileceğine ilişkin olarak bkz. Özkan A F. (2018). Ticaret Unvanlarında Ek Kullanımı. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 4(2), s. 257.

⁸ 02.07.2018 tarih ve 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararname m. 192/1-c ile TTK m. 46’da geçen “*Bakanlar Kurulu*” ibaresi, “*Cumhurbaşkanı*” olarak değiştirilmiştir. Benzer değişiklik Tebliğ’de yapılmamış olup, TUHT m. 4/4’te Bakanlar Kurulu ibaresi hâlen geçmektedir.

⁹ TUHT m. 4/4’ün ikinci cümlesinin donatma iştirakinin ticaret unvanı bakımından uygulanmaması gerekir. Bkz. Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 782, dn. 41. Zira TTK m. 41 ve 42’ye atıf yapılmış, donatma iştirakinin ticaret unvanının düzenlendiği TTK m. 44/2’ye atıf yapılmamıştır. Dolayısıyla donatma iştirakinin ticaret unvanında gerçek kişinin ad ve soyadında izne tabi olan kelimeler bulunuyorsa, Cumhurbaşkanlığı kararı gerekecektir.

şirketin ticaret unvanının çekirdek kısmı, ortakların tamamının veya ortaklardan en az birinin adı-soyadı, şirketi ve türünü gösterecek ibarelerden oluşmaktadır. Aynı şekilde komandit şirketlerde ticaret unvanı, komandite ortaklardan en az birinin adı-soyadı, şirketi ve türünü gösterecek bir ibareyi içerecektir. Kollektif ve komandit şirketlerin ticaret unvanında ortaklardan birinin ad-soyadı içerisinde, bahse konu kelimeler geçiyorsa, bu kelimelerin kullanılabilmesi için Cumhurbaşkanlığı kararına gerek yoktur. TTK m. 41 ve 42 hükümlerinde öngörülen ticaret unvanının özelliği, çekirdek kısmında gerçek kişi ad-soyadının yer almasının zorunlu olmasıdır. Tebliğ m. 4/4 bunu dikkate alarak sadece gerçek kişilerin ad-soyadının kullanılması zorunlu olan hâllerde, Cumhurbaşkanlığı kararının aranmayacağını belirtmiştir. TUHT m. 4/4 ikinci cümlesinde öngörülen bu düzenleme ile ilgili olarak TTK’da bir hüküm bulunmamaktadır.

TUHT m. 4/4’te yer alan ibarelerin, yabancı dildeki karşılıklarının kullanılması hâlinde, Cumhurbaşkanlığı kararının aranıp aranmayacağına ilişkin TTK’da veya Tebliğ’de bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda bir düzenleme olmadığı için izne tabi kelimelerin yabancı karşılıklarının, herhangi bir izne ihtiyaç olmadan kullanılabilmesi gerekir. Buna göre, “*Türk*” kelimesi için Cumhurbaşkanlığı kararı aranırken; “*Turkish*” kelimesi için herhangi bir izin alınması gerekli değildir. Bu durum TTK m. 46/3 ve TUHT m. 4/4 karşısında kanunun dolanılması anlamına gelmektedir¹⁰.

Anonim, limited ve kooperatif şirketlerin şirketin ticaret unvanının çekirdek kısmı, işletme konusu ile “*anonim şirket*”, “*limited şirket*” ve “*kooperatif*” kelimelerinden oluşur (TTK m. 43). Bu şirketlerin ticaret unvanlarında gerçek kişilerin ad veya soyadı yer aldığı takdirde, şirket türünü gösteren ibareler bakımından baş harfler ile veya herhangi bir şekilde kısaltma yapılamaz¹¹. TUHT m. 4/5’te, anonim ve limited şirketlerin ticaret unvanlarında bulunan işletme konusu gösteren ibarelerde kısaltma yapılamayacağı düzenlenmiştir. Buna ilişkin olarak TTK’da bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanun koyucu sadece gerçek kişi ad veya soyadının yer alması durumunda, şirket türlerinde kısaltma yapılamayacağını öngörmüş olup, işletme konusu bakımından bir kısıtlama yasağı getirmemiştir. Bu durumda işletme konusunu gösteren ifadelerde kısaltma yapılması hâlinde, bu ticaret unvanının tescil edilip edilmeyeceği açık değildir. Öğretide bu şekilde bir sınırlamanın TTK’da yer almadığından bahisle, Tebliğ’in bu hükmünün geçersiz olduğunun söylenebileceği ifade edilmiştir¹².

¹⁰ Özkan, s. 257, dn. 91.

¹¹ Söz konusu kısaltma yapma yasağının isabetli olup olmadığı noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüş, sermaye şirketlerinin yapısı dikkate alındığında söz konusu düzenlemenin isabetli olduğunu belirtmiştir. Bkz. Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 789. Diğer bir görüş ise, anonim ve limited şirketlerde şirket türünü gösteren ibarelerin, gerçek kişinin ad ve soyadından önce bulunması ile sınırlı olduğunu, devamında Türkçe dilinin yapısı gereği bu kısıtlamanın tamamen gereksiz ve kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Yongalık A. (2009). Ticaret Unvanı Alanındaki Yeni Gelişmeler -Türk Hukuku Açısından Bir Değerlendirme. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, 21(3), s. 22.

¹² Arkan, S. (2023). *Ticari İşletme Hukuku* (29. Bası). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 285.

Bunun yanında TUHT m. 4/5'in ikinci cümlesi gereği, *“Başlıca amacı başka işletmelere katılmaktan ibaret olacak şekilde kurulacak anonim şirketlerin unvanında “holding” ibaresine yer verilmesi zorunludur”*.

TUHT m. 4/6'ya göre, *“Ticaret unvanında resmi olarak tanımlanmış yer adları kullanılabilir, ülke adlarının unvanında kullanılabilmesi için ise o ülkenin yetkili makamlarından izin alınması gerekir”*. Anılan hüküm gereğince “Konya” veya “Selçuklu” gibi yer adları ticaret unvanında bulunabilecektir. Ancak ticaret unvanında herhangi bir ülke adı geçiyorsa, o ülkenin yetkili makamlarından izin alınmalıdır¹³. Öğretide, anılan hükmün TTK'da düzenlenmesi veya TTK'da açıkça yönetmelik veya tebliğ ile düzenleneceğinin öngörülmesinin isabetli olacağı belirtilmiştir¹⁴.

Ayrıca TUHT m. 4/7'ye göre, *“Kamu kurum ve kuruluşları ile ulusal ve uluslararası diğer kuruluşların adları ya da bunları tanımlayan kısaltılmış adları ticaret unvanlarında ek olarak kullanılamaz. Ancak bu kurum ve kuruluşların işlettiği işletmeler ile hissedarı oldukları şirketlerin ticaret unvanlarında kendilerinin adları veya kısaltılmış adları kullanılabilir”*.

TUHT m. 4/8'e göre, *“Ticaret sicilinden silinen bir ticaret unvanı, unvanın silinmesine ilişkin ilanın Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlandığı tarihten itibaren beş yıl geçmedikçe başka bir tacir adına yeniden tescil edilemez”*. Bu durumda, tacir, ticaret unvanının ticaret sicilinden terkininden itibaren beş yıllık bir süre geçmedikçe, anılan unvanı tescil ettiremeyecektir. Ticaret unvanının başka bir tacir adına tescil edilmesine ilişkin anılan yasak bakımından TTK'da herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla tebliğin ilgili maddesinin, TTK'da öngörülemediği olan bir hususu düzenlediği ve tebliğ ile bu şekilde bir yasak getirilemeyeceği ifade edilebilir¹⁵.

3.3. TUHT m. 5

TUHT m. 5/1 gereğince, *“Bir ticaret unvanı, Türkiye'nin herhangi bir sicil müdürlüğüne daha önce tescil edilmiş bulunan diğer bir unvandan ayırt edilmesi için gerekli olan ek yapılmadan tescil edilemez”*. Bu hüküm esasında TTK m. 45 hükmünün tekrarı niteliğindedir. Dolayısıyla TTK ve Tebliğ bakımından, daha önce tescil edilmiş olan ticaret unvanının, ek almadan tescil edilmeyeceği hususunda yeknesaklık olduğu ifade edilebilir. Ancak TUHT m. 5/2 ve 3'te ticaret unvanının tescili bakımından aynı ek kısma sahip ve işletme konusunun ilk ibaresinin aynı olup olmamasına göre bir ayırım yapılmış olup, ticaret unvanının tescili bakımından anılan hükümler önem arz etmektedir.

TUHT m. 5/2 gereğince, *“Daha önceden tescil edilmiş bir ticaret unvanının, Türk Ticaret Kanununun 46 ncı maddesi kapsamındaki ek ve işletme konusunu gösteren ilk ibaresi aynı olan*

¹³ TUHT m. 4/6'da geçen ülke adının kullanılması bakımından *“ticaret unvanı altında üretilen mal ve hizmetlere ilişkin olma”* kriterinin uygulanabileceği yönünde bkz. Özkan, s. 257.

¹⁴ Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 783.

¹⁵ Ülgen H., Helvacı M., Kaya, A., ve Nomer Ertan, N. F. (2022). *Ticari İşletme Hukuku* (Kısaltılarak Güncellenmiş 8. Bası). İstanbul: Vedat Kitapçılık, s. 250; Özbey C. (2014). *Ticaret Unvanı ve Ticaret Unvanının Korunması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 95. Bu düzenlemenin Kanun ile öngörülmesinin daha isabetli olacağı yönünde bkz. Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 779.

diğer bir ticaret unvanına ayırt edici bir ek yapılmadan tescil edilemez". Söz konusu hükme örnek olarak "*A İnşaat Otomotiv Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi*"nin daha önce tescil edilmesi durumunda, "*A İnşaat Tekstil Turizm Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi*"nin ayırt edici ek almadan tescil edilemeyeceği belirtilmiştir (TUHT Ek-1, Örnek 1). Buna göre, ticaret unvanında ek ve işletme konusunun ilk ibaresi aynı ise, sonraki ticaret unvanının tescil edilebilmesi için mutlaka ek alması gerekmektedir. Örnek incelendiğinde, "A" ibaresi ek niteliğinde yer almakta ve işletme konusunun ilk kelimesi (İnşaat) aynı olmaktadır. TUHT m. 5/2 gereğince bu durumda sonraki ticaret unvanı ayırt edici ek almadan tescil edilemeyecektir.

TUHT m. 5/3'te ise, "*Daha önce tescil edilmiş ticaret unvanının eki ile kendi eki aynı olan, ancak ekten sonra gelen işletme konusunu gösteren ilk ibaresi farklı olan ticaret unvanı, ayırt edici bir ek yapılmadan tescil edilebilir*". Örneğin, "*B İnşaat Otomotiv Sanayi Anonim Şirketi*" ticaret unvanı olarak tescil edilmiş ise, "*B Turizm İnşaat Sanayi Anonim Şirketi*"nin ayırt edici ek yapılmadan tescil edilebilecektir (TUHT Ek-1, Örnek 2). Dolayısıyla ticaret unvanında ek kısımları aynı, ancak işletme konularının ilk ibaresi farklı ise, sonraki ticaret unvanı herhangi bir ek almadan tescil edilebilecektir. Söz konusu düzenlemenin ticaret unvanlarının karıştırılma tehlikesi bakımından da hatalı olduğu ifade edilmiştir¹⁶. Gerçekten işletme konusunun ilk ibaresi farklı olmasına rağmen, işletme konularının kesişmesi veya farklı şekilde sıralanması durumunda¹⁷, esasında sonuç değişmeyecek ancak ilk ibare farklı olduğundan sonraki ticaret unvanı tescil edilebilecektir. Kanaatimizce TUHT m. 5/3 hükmünün uygulanması ticaret unvanı bakımından sorun teşkil edecektir. Daha önce tescil edilmiş olan bir ticaret unvanının işletme konusunun ilk ibaresinin değiştirilmesi ile sonraki ticaret unvanının kullanılması mümkün hâle gelecektir. Bu durumda esasında eki ve içerik itibarıyla işletme konusu aynı olan veya işletme konusunu oluşturan kelimelerin sırasının değiştirilmesi suretiyle, önceki ticaret unvanına benzer bir ticaret unvanının kullanılması mümkün hâle gelecektir. Bu nedenle TUHT m. 5/3 hükmünün uygulanmaması gerektiği düşüncesindeyiz. Nitekim Yargıtay tarafından verilen bir kararda "*Göksu Proje Mühendislik Yazılım İnşaat*" ve "*Göksu Mühendislik Proje Müşavirlik İnş.*" unvanları arasında karıştırılma tehlikesi olduğuna karar verilmiştir¹⁸. Yargıtay tarafından verilen bir başka kararda ise, "*Seray Yataklı Kanepeler Ticaret A.Ş.*" ile "*Seray Ahşap Dekarasyon*

¹⁶ Karadaş, M. İ. (2020). *Marka ve Ticaret Unvanı Arasında Karıştırılma Tehlikesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 55.

¹⁷ Karadaş, s. 55.

¹⁸ "*Dava, ticaret unvanına tecavüzün önlenmesi ve davalının ticaret unvanının terkinine ilişkindir. Davacı şirketin önceki tarihte tescilli ticaret unvanının kılavuz sözcüğü "Gök-Su", davalının ticaret unvanının kılavuz sözcüğü ise "Göksu" ibarelerinden oluşmaktadır. Uyuşmazlık tarihinde yürürlükte bulunan mülga 6762 sayılı TTK'nın 47/2. maddesi gereğince, "Bir hükmi şahsın ticaret unvanına Türkiye'nin her hangi bir sicil dairesinde daha önce tescil edilmiş bulunan diğer bir unvandan ayırt edilmesi için gerekli olduğu takdirde, lüzumlu ilavelerin yapılması mecburidir". Yine aynı Yasa'nın 54. maddesi gereğince de, "Ticaret unvanı kanuna aykırı olarak başkası tarafından kullanılan kimse, bunun men'ini ve haksız kullanılan ticaret unvanı tescil edilmişse kanuna uygun bir şekilde değiştirilmesini veya silinmesini isteyebilir". Somut uyuşmazlıkta her iki şirketin ticaret unvanlarının ana unsuru "Göksu" ibarelerinden oluştuğuna göre, ticaret unvanları arasında iltibas bulunduğu sabit olup, bu durumda davalının ticaret unvanındaki "Göksu" ibaresinin terkinine karar verilmesi gerektiği halde, aksine düşüncelerle davalının reddine ilişkin karar gerekçesi yerinde değildir." Y. 11 HD, T. 09.01.2013 E. 2011/15412, K. 2013/253, Yalmankülâh Z. (2014). *Ticaret Unvanı ve Korunması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale. s. 101, dn. 245). Ayrıca bkz. Karadaş, s. 55. Söz konusu karar Lexpera ve Legalbank veri tabanlarında bulunmakla birlikte, uyuşmazlık konusu "Göksu" ibaresi yer almamaktadır.*

Ticaret ve Sanayi Ltd.Şti.” arasında karıştırılma tehlikesi olduğu yönünde hüküm tesis edilmiştir¹⁹. TUHT m. 5/3 gereğince her iki ticaret unvanının da tescil edilmesi mümkün görünmektedir.

TUHT m. 5/2 ve 3 değerlendirildiğinde ticaret unvanının tescilinin, ekleri aynı olan ancak işletme konularının ilk ibaresinin aynı veya farklı olup olmamasına göre belirlendiği anlaşılmaktadır. Öğretide anılan hükümlerde öngörülen kuralların kesinlikle kabul edilemeyecek ve uygulanamayacak nitelikte olduğu ve belirtilmiştir²⁰. TUHT m. 5’in ikinci, üçüncü ve dördüncü fıkralarına uygun olması durumunda dahi, karışık nedeniyle TTK m. 52’de öngörülen davalar açılabilmesi mümkündür²¹. Nitekim Yargıtay tarafından verilen bir kararda TUHT m. 5 hükmü uygulanmamış ve TTK m. 52 gereğince ticaret unvanının sicilden terkinine karar verilmiştir²².

¹⁹ “Uyuşmazlık konusu olayda davacıya ait “Seray Yataklı Kanepeler Ticaret A.Ş.” unvanı 03.01.1990 tarihinde, davalıya ait “Seray Ahşap Dekarasyon Ticaret ve Sanayi Ltd.Şti.” unvanı ise, 22.07.1994 tarihinde tescil edilmiştir. Davacıya ait “Seray” markası 1986 yılından, davalıya ait “seray” markası da 1998 tarihinden itibaren tescilli olarak kullanılmaktadır. Davalı adına tescil edilen marka başvurusuna davacı Türk Patent Enstitüsü Başkanlığı nezdinde itiraz etmiş ise de, itiraz süresinde yapılmadığından bahisle reddedilmiştir. Davacı ile davalının faaliyet alanları aynı olup, davacının yurt çapına yayılmış bayileri dahil olmak üzere “Seray” markasını uzun zamandan beri kullandığı, tanınmış hale getirdiği, “Seray” ibaresinin tarafların ticaret unvanlarının çekirdek unsuru olduğu, davacının kullanmada öncelik hakkı bulunduğu, davalının markasının iltibasa neden olduğu açıktır.” Y. 11. HD., T. 12.02.2004, E. 2003/6316, K. 2004/1183, (Legalbank, Erişim Tarihi: 15.01.2024). Ayrıca bkz. Yalmankülâh, s. 101; Karadaş, s. 55.

²⁰ Ülgen, Helvacı, Kaya ve Nomer Ertan, s. 255. Hükümün karıştırılma tehlikesine ilişkin hiçbir hukuki temele uymadığına ve TTK’nın unvana ilişkin hükümlerine açıkça aykırı olduğuna ilişkin bkz. Bilge M.E. (2015). Marka ve Ticaret Unvanı Arasında İltibas. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 1 (2), s. 10, dn. 7, s. 21, dn. 49. Hükümün hukuka aykırı olduğu ve yeniden düzenlenmesi gerektiğine ilişkin bkz. Bilge, Karasu, Altıntaş ve Koçak, s. 798. Arkan’a göre, TUHT m. 5’te öngörülen ayırt edici ek alınması gerektiğini öngören hâller tartışmaya açıktır. Bkz. Arkan, s. 293, dn. 2. TUHT m. 5 ve Ek-1’de yer alan örneklerin yerine olmadığı ve bunların “sadece ve sadece” örnek olarak dikkate alınması gerektiğine ilişkin bkz. Bozer ve Göle, s. 219. Ayrıca bkz. Şua, M. F. (2022). Ticaret Unvanının Ticari Dürüstlüğe Aykırı Biçimde Kullanılmasına Dair Bazı Sorunların Değerlendirilmesi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), s. 458-459; Bahtiyar, M., Ayli, A., Şua, M. F. ve Karamanlıoğlu, A. (2022). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Beta, s. 167, 171; Özbey, s. 115.

²¹ Şener, s. 510.

²² “Dava, ticaret unvanının terkinini istemine ilişkin olup mahkemece, yukarıda yazılı gerekçe ile davanın reddine karar verilmiş, görüşüne başvurulmuş bilirkişi de Ticaret Ünvanları Hakkındaki Tebliğin 5. maddesi uyarınca unvanlar arasında benzerlik bulunmadığı yönünde rapor ibraz etmişse de, taraflara ait ticaret unvanlarının asıl unsurlarının “B.” olduğu, bu yönden birebir aynılık taşıdıkları, tarafların iştiğal sahalarının da örtüştüğü dosya kapsamından anlaşılabilir olup buna göre, 6102 sayılı TTK’nın 52’nci maddesi uyarınca davalı şirket ticaret ünvanının terkinini şartlarının oluştuğunun kabul edilmesi gerekirken yanlış değerlendirme ile yazılı şekilde hüküm tesisi doğru olmamış, bozmayı gerektirmiştir.” Y. 11. HD., T. 8.6.2015, E. 2015/2488, K. 2015/7865 (Lexpera, Erişim Tarihi: 15.01.2024); “...davacı şirketin ticaret unvanının en son 2011 yılında bugünkü halini aldığı, davalı şirketin 10.06.2014 tarihinde kurulduğu, her iki ticaret unvanında “Ege Proses” ibaresi ortak olup ticaret unvanlarının esaslı unsurunu oluşturduğu, davacının önceye dayalı unvan tescili ve marka hakkı bulunduğu, ana sözleşmelerin incelenmesinde tarafların faaliyet alanlarının birbirleriyle ilintilendirilebilecek şekilde benzer mahiyette olduğu için iltibas tehlikesinin bulunduğu, davalının ticaret unvanındaki diğer sözcüklerin yeterli ayırt ediciliğe sahip olmadığı, bu nedenle Türk Ticaret Kanunu ve ilgili Tebliğ hükümleri kapsamında kalmadığı, bu durumun haksız rekabete yol açabileceği, nitekim davacının 16.05.2017 tarihli ihtarname ile bu duruma karşı koyduğu, davacının ticaret unvanının kılavuz sözcüğünün terkinini isteyebileceği, tarafların farklı şehirlere faaliyet göstermesinin buna engel olmadığı anlaşılabilir, verilen kararda bir isabetsizlik görülmediği gerekçesiyle davalı vekilinin istinaf başvurusunun esastan reddine karar verilmiştir.” Yargıtay, Bölge Adliye Mahkemesi tarafından verilen bu kararı onamıştır. Y. 11. HD., T. 27.2.2023, E. 2021/6689, K. 2023/1141 (Lexpera, Erişim Tarihi: 15.01.2024).

TUHT m. 5/4'e göre ise, "Daha önce tescil edilmiş bir ticaret unvanından yalnızca şirket türünü gösteren ibareleri farklı olan diğer bir unvan, ayırt edici ek yapılmadan tescil edilemez". Örneğin, "C Turizm Limited Şirketi" ticaret unvanı daha önce tescil edilmiş ise, "C Turizm Anonim Şirketi" ayırt edici ek yapılmadan tescil edilemez (TUHT Ek-1, Örnek 3).

4. SONUÇ

Ticaret Unvanları Hakkında Tebliğ m. 4/1'de öngörülen, ticaret unvanında yer alan işletme konusu ile şirket türünü gösteren ibarelerin mutlaka Türkçe olması gerektiğine ilişkin düzenlemenin Tebliğ yerine TTK'da düzenlenmesi daha isabetli olacaktır. Zira TTK m. 46'nın gerekçesinden, kanun koyucunun amacının ticaret unvanında yer alan eklerin yabancı kelime olmasını engellemek olduğu, bu amacın işletme konusu veya şirket türü bakımından da geçerli olabileceği ifade edilebilir.

TUHT m. 5/1 ve 2 hükümleri uygulama bakımından sorun teşkil edecektir. Zira anılan hükümler ticaret unvanının ek kısmının aynı, işletme konusunun ilk ibarelerinin aynı veya farklı olmasına göre kurgulanmıştır. Ticaret unvanlarının ek kısmı aynı ve işletme konusunun ilk ibaresinin farklı olması durumunda, sonraki ticaret unvanı ayırt edici bir ek almadan tescil edilebilecektir. Bu durumda ticaret unvanlarının karıştırılma tehlikesi tamamen bertaraf edilmemektedir. Dolayısıyla TUHT m. 5/1 ve 2 hükümlerinin tekrar gözden geçirilmesi ve ticaret unvanlarının karıştırılma tehlikesi bakımından uygulanmaması daha faydalı olacaktır.

TUHT m. 4 ve 5 hükümleri açısından esas sorun, bu hükümlerin TTK'da düzenlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Tebliğ'e ilişkin öğretilerde getirilen eleştirilerin çoğunluğu da, söz konusu Tebliğ hükmünün TTK karşısında geçerliliğinin sorgulanabileceğine ilişkindir. Bu nedenle Tebliğ'de düzenlenmiş olan hükümlerin TTK'da açıkça öngörülmesi veya TTK'da bu hususun Tebliğ ile düzenleneceğinin belirtilmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Arkan, S. (2023). *Ticari İşletme Hukuku* (29. Bası). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Bahtiyar, M., Ayli, A., Şua, M. F. ve Karamanlıoğlu, A. (2022). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Beta.

Bilge M.E. (2015). Marka ve Ticaret Unvanı Arasında İltibas. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 1 (2), s. 7-22.

Bilge ME, Karasu R, Altintas A ve Kocak H. (2019). Ticaret Unvanlarının Tescili Aşamasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri -Karşılaştırmalı Bir İnceleme-. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 77(2), s. 773-812.

Boyacıoğlu C. (2006) *Ticaret Unvanı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Bozer A ve Göle C. (2023). *Ticari İşletme Hukuku* (8. Baskı). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karadaş, M. İ. (2020). *Marka ve Ticaret Unvanı Arasında Karıştırılma Tehlikesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karayalçın Y. (1968). *Ticaret Hukuku I: Giriş - Ticari İşletme* (3. Bası). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özbey C. (2014). *Ticaret Unvanı ve Ticaret Unvanının Korunması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özkan A F. (2018). Ticaret Unvanlarında Ek Kullanımı. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 4(2), s. 239-262.
- Şener O. H. (2020). *Ticari İşletme Hukuku Ders Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şua, M. F. (2022). Ticaret Unvanının Ticari Dürüstlüğe Aykırı Biçimde Kullanılmasına Dair Bazı Sorunların Değerlendirilmesi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), s. 449-466.
- Ülgen H., Helvacı M., Kaya, A., ve Nomer Ertan, N. F. (2022). *Ticari İşletme Hukuku* (Kısaltılarak Güncellenmiş 8. Bası). İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Yalmankülâh Z. (2014). *Ticaret Unvanı ve Korunması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Yongalık A. (2009). Ticaret Unvanı Alanındaki Yeni Gelişmeler -Türk Hukuku Açısından Bir Değerlendirme. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, 21(3), s. 5-30.

UKRAYNA KİMLİK İNŞASI OLUŞUMU

Muhammet Enes Sevinç

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4769-4532>

ÖZET

Bu çalışmada, genel tanımıyla kimlik kavramı ve Ukrayna kimlik oluşum sürecini konu almaktadır. Ukrayna kimlik oluşum sürecinde farklı dönemlerde farklı toplumların etkisi altında kalması ve geçmişinde farklı toplumlarla birlikte yaşaması sebebiyle ortak kimlik oluşumu karışık ve tartışmalı olmuştur. Ukrayna tarihsel süreç içinde birçok dönemde farklı isimler ile tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönemlerde olan olaylar kimlik oluşum sürecinde etki edecek birçok gelişmeye sebep olmuştur. Bu tarihlerden en önemlilerinden bir tanesi Sovyet sonrası dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yaşanan gelişmeler sonrasında Ukrayna içindeki bir kesim Rus etkisinden çıkmak isterken bir kesimde artık kendi kimliklerini oluşturmaları gerektiğini savunmaktadır. Turuncu Devrimde kimlik oluşuma etkisi oldukça büyük bir olay olmuştur. Seçimlerdeki karışıklıklar sebebiyle halkın başlattığı protestolar olayların daha da büyümesine sebep olmuştur. Bu protestolar sonucunda bir önceki seçim iptal edilmiş ve Ukrayna 'da seçimler yeniden yapılmıştır. Seçimlerden sonra gelen yönetimin batı tarafını desteklemesi kimlik oluşumunda etki eden başka bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Meydan Devrimi ise kimlik oluşumuna etki eden olaylar arasında yer almaktadır. 2010 yılında yapılan seçimlerde gelen iktidar ise bir önceki iktidarın tam tersi yönde hareket ederek Rus tarafına yaklaşma yolunu seçmiştir. Ülkedeki bu ikililik ve aşırı kutuplaş bir tarafın Rus tarafı yanında olmak istemesi diğer tarafın Batı tarafında olmak istemesi ortak bir kimlik oluşumuna etki eden başat faktör olarak görülmektedir. Tüm bu olayların kimlik oluşumuna etkisi yanında bir de dinin ve dilin Ukrayna kimliğine etkisi vardır. 998 yılında Ukrayna bölgesindeki din Paganizm iken dini Hristiyan olarak değişmesinden sonra bölgede kimliğe doğrudan etki etmiştir. Hristiyanlık üzerine kitaplar basılmış, eğitim bu şekilde verilmiş, bu tarzda binalar yapılmıştır. Bu dönemde farklı kültürlerin kendileriyle karıştığı için din burada kimlik oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Yazının kimliğe etkisi ise Ukrayna'nın çeşitli dönemlerde farklı devletler ile yaklaşması sebebiyle yazı dillerinde farklılıklar görülmektedir. Bu durum ülke içinde dil farklılıklarına sebep olmuş bu kimlik oluşumunda önemli bir faktör olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Kimlik oluşumu, Ukrayna, Sovyetler Birliği, Turuncu Devrim, Meydan Devrimi.

1. GİRİŞ

Kimlik kelimesini kökenine bakılacak olursa Latince bir kelime olduğu ve anlamı ise sürekli aynı durumda olma gibi manalara gelmektedir. Türkçe’ye bu kelimenin geçişi ise “Kim” kelimesinden gelmiştir.¹ Kimlik kavramının çeşitli yöntem ve söylem çeşitlerine göre tanımları değişiklik göstermektedir. Bazı düşünürlere göre kimlik kavramı verili yani geçmişten beri süregelen kültür, ırk, dil ve sınıf gibi bir kavram iken bazı düşünürlere göre ise sonradan özellikle iktidarların zor dönemlerinde kendilerini korumak için ürettikleri bir kavram olarak değerlendirmişlerdir.² Kimlik kavramının bu kadar popüler olmasının nedeni batı ülkelerinin milliyetçilik kavramını kullanmasından çekindiği için kimlik kavramı oluşturulduğu ve yaygınlaştığı söylenmektedir.³ Ülkelerin kendi kimlik oluşumlarının farkına varmaları ve bu konuda araştırma yapmaları son derece olumludur. Çünkü kimlikler araştırıldıkça tarihsel olaylar ve olgular ortaya çıkacak bu da tarihi olayların bilinmesi ve ulaşılabilirliği için faydalı olacaktır.

Kimlik için iki temel ve önemli kavram vardır. Bunlardan birincisi “öteki” değeri ise “aidiyet” kavramıdır. Öteki kavramı, kendini diğerlerinden ayırabildiğin zaman çevrendekiler artık seninle aynı kişilerdir. Bunlar aynı kültürü, aynı dili taşırlar. Ukrayna için ise 1500’lü yıllara bakıldığı zaman öteki faktörü olan ülke Polonyalıdır. Bu tarihlerde Ukraynalılar Polonya toprakları içerisinde yaşamaktadır. Bu sebeple Ukrayna halkı alt sınıf sayılmakta ve bütün yapılacak kötü şartlardaki ve ağır işlerde Ukrayna halkı çalışırken Polonyalıları ise daha elit kesimde yer almaktadır. Bu durum Ukraynalılar için dayanılmaz bir hal alınca buna bir son vermek için öteki faktörünü kullanmaya başladılar ve kendilerini Polonyalıları karşı ötekileştirip Ukrayna toplumunu oluşturmuşlardır. Aidiyet kavramı ise bir toplumda o topluma ait ortak kültürün, ortak bir dilin ve ortak bir geçmişin olduğu özellikleri taşıması ve oradaki kişilerin kendini o topluma ait hissetmesi olarak açıklanmaktadır. Bir kimlik oluşturulmak isteniyorsa en önemli şey çevresinde kendi gibi olan yani aynı kültüre sahip, aynı dile sahip ve tarihsel olarak da aynı tarihe sahip kişilerden oluşmalıdır. Ortak kimlik için en önemli faktör ise insanların birbiri ile anlaşmalarını sağlayan dil faktörüdür.⁴

Etnik kimlik oluşumu iki bölümde incelenmektedir. Bunlardan ilki vatandaş olduktan sonra bir milliyetçilik duygusu oluşmaya başlar. Bu milliyetçilik duygusu zaman ilerledikçe ortak bir kimlik halini almaktadır. Bu tip bir ülkeye örnek vermek gerekirse Amerika Birleşik Devletleri verilebilir. Çünkü ABD’ye bakılacak olursa Amerika kıtası keşfedildikten sonra Avrupa’daki insanların buraya göç etmeleri ve ilerleyen zaman içinde buraya göç eden insanların ortak kültür ve ortak bir dil kullanmaya başlamalarının sonucunda kendi kimliklerini oluşturmuşlardır. Diğer bölüm ise zaten hali hazırda kimlikleri olan topluluklar zaman içinde bu kimliğe uygun kişiler ile bir devlet kurmuşlardır. Bu bölüme ise örnek olarak Almanya verilmektedir. Almanya

¹ Dalbay, Ramazan Saim, “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, s.2.

² Madan Sarup, “Identity and Narrative”. Identity, Culture and the Post-modern World. Editör: R. Tasneem; G. Athens, The University of Georgia Press, 1996, s.14.

³ Kösoğlu, Nevzat, “Milli Kültür ve Kimlik”, Ötüken Yayınları, 1992, s.16.

⁴ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, “Ukrayna Ulus İnşasının Yapıtaşları ve Bugüne Yansımaları”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 10, Yıl: 2021, s.526.

geçmişten beri ortak bir kültür ve ortak bir dil olumu başlamış ve bir süre sonra bu olgular daha güçlü hale gelince ortak kimlik oluşturulmuştur. Daha sonra bu ortak kimliğe bağlı insanlar bir devlet kurma ihtiyacı duymuşlardır.⁵

2. DİNİN UKRAYNA KİMLİĞİNE ETKİSİ

Ukrayna'nın dini anlamda kimliğine en büyük etkiyi Ruslar yapmıştır. 998 yılında bölgenin hükümdarı Büyük Vladimir'dir. O dönemde Rus etkisi altında olan Ukraynalılar Ruslar Paganizmi değiştirip Ortodoksluğu seçince (998) Ukraynalılarda bunun etkisi altında kalıp Ortodoksluğu seçmişlerdir. Ruslar bu dönemde Bizans kültüründen oldukça fazla etkilenmiştir. Bu sadece bir din değişimi değildir. Çünkü dini değiştirerek aslında kültürü de değiştirmiş bulunmaktadır. Bu dönemde kiliseler açılmış, dinin etkisiyle eğitim sistemi ve yeri değişmiş, yazı dillerinde değişmeler olmuş, bu yeni dillerde kitaplar basılmış ve bu kitaplar okutulmuş bu nedenler bu yeni din bölge için kültürlerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Ukrayna'ya etkisi ise Rusya'nın Bizans'tan aldığı dini, Ukrayna'da Rusya'dan alacaktır. Bu bölge için ortak bir kültür bir kimlik demektir. Kimlik açısından bakacak olursak bu dönemden sonra dinin etkisiyle din üzerinden ortak bir kimlik oluşmuştur. Çünkü okutulan dil aynı, kitaplar aynı, bir süre sonra din üzerindeki fikirlerde aynı olacak ve din üzerinden ortak bir kültür oluşacaktır.⁶

3. YAZI DİLİNİN UKRAYNA KİMLİĞİNE ETKİSİ

Dinin kimliğe etkisi bölümünde bahsedilen ortodoksluğun bölgeye gelmesiyle yazı dilindeki değişim aynı döneme denk gelmektedir. Yani yazı dilinin tarihide 998 yılında kadar gitmektedir. Bölgede Kiril Alfabeti kullanılmaktadır. Bu ortak alfabe ile bölgedeki insanlar ortak bir kültürün bir kimliğin oluşmasında önemli rol oynayacaktır.⁷

Ukraynaca belli zaman dilimleri içerisinde Rusçanın etkisi oldukça fazla görülmektedir. Özellikle Ukrayna Sovyet yönetimi altındaki süre boyunca sürekli iki dilliliği maruz kalmış bu sebeple Ukrayna dilinde Rusça etkisi oluşmaya başlamıştır. Hatta öyle bir boyuttadır ki Rusya'ya yakın olan doğu kesimi ile batı tarafında olan kesim arasında kelimelerde daha değişiklik gözlemlenmiştir. Bu bir yönden dilin zenginleşmesi açısından iyi olsa da aynı ülke içinde insanların birbirlerini anlayamamasına sebep olmuştur. Bu ortak kimlik oluşumuna zarar veren bir dönemdir. Çünkü kimlik oluşumunda en önemli etmen olan dil farklı bölgelerde eğitim göstermesi ortak kimlik oluşumunu engellemektedir. Bu dönemde Rusça' da Ukrayna'da kullanılmış ancak yaygın dil olarak değil siyasette ve resmî kurumlarda ağırlıklı olacak şekilde kullanılmıştır.⁸

1991 yılında Ukrayna bağımsızlığına kavuştuktan sonra Ukraynaca tekrardan resmi dil haline gelmiştir. Ancak bu dönemde de doğu tarafında yaşayan Rus yanlısı taraflar Ukraynacayı tam

⁵ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.526.

⁶ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.528-529.

⁷ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.529.

⁸ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.529.

olarak benimsememişler ve daha çok Rusça konuşmaya devam etmişlerdir. Batı tarafındakiler ise Ukraynacayı daha çok benimsemişler ve Ukraynaca konuşmaya devam etmişlerdir. Tabii uzun süre Rus etkisinde kalan dilde değişimler görülmüş ve farklı bölgelerde aynı kelimeler söyleyişlerinde ve anlamlarında bazı değişimler meydana gelmiştir.⁹

Ukrayna dilde dahi doğu batı ayrımını yaşamıştır. Bu ortak kültür ve kimlik açısından oldukça zararlıdır. Bu sebeple dilde de ortak bir kimlik oluşturulamamış ve burada da doğu tarafında olan Rus yanlısı topluluklar ile batı tarafında yaşayan topluluklar arasında kültür problemleri yaşanmış bu ortak kimlik oluşumunu engellemeye devam etmiştir.

19. yüzyıldan sonra Ukraynaca eğitim verilmesine önem verilmiş, Ukraynaca kitap ve gazeteler basılarak dilin yaygınlaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde radyo yayınları dahi Ukraynaca yapılmış ve ortak bir kültür oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁰

Benedict Anderson'un Hayali Cemaatler kitabında anlatılan olgularla örtüşmektedir. Ona göre milliyetçilik herkesi tanımasa da orada olduklarını bilirsin, her gün aynı gazeteyi okuyarak bir millerin parçası olursun bir ritüel oluşturursun. Kitap ve gazete okuyarak kendi oluşturduğu eş zamanlılık kavramı yani seninle birlikte aynı zamanda farklı yerde insanlar farklı şeyleri yapıyorlar anlayışını oturtmuş olursun demektir. Yani bir insan gazete okuyarak hiç görmese bile baka yerlerde ekendi milletinde insanların olduğunu düşünecek ve savaş gibi durumlarda aynı görüşü savunduğunu bilerek bu duyguyu taşıyacaktır. Roman ve gazete bu eş zamanlılık kavramını oluşturmak için en ideal araçlardır. Daha sonra bu araçlara radyoyu da eklemiştir. Kendi dilinde yapılan radyo yayınlarının gazetelerden daha çok insana ulaşacağını söyler çünkü radyo okumaya azma bilmeyen insana dahi bir milli bilinç aşılayabilir. Ortak görüşlerin ortak kimliklerin böyle daha kolay yayılabileceğini savunmaktadır. Ukrayna'da bu yöntemi benimsemiştir. İlk olarak kitap ve gazeteleri kendi dilinde basmış daha sonra radyo yayınlarını kendi dilinde yaparak milli kültürün ve kimliğin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. İlerleyen dönemlerde devlet tarafından kurulan tiyatro ve orkestra gibi kurumlar açmış ve ortak bir kültür, kimlik oluşturma yolunda halkın ilgisini bu yönüyle de çekmeye çalışmıştır.

4. UKRAYNA KİMLİK OLUŞUMDA TARİHİ OLAYLAR

Ukrayna kimliği aslında oldukça karışık ve tartışmalı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Ukrayna zaman içerisinde belli bir toplumda sadece belli bir devlet içerisinde varlığını sürdürmemiştir. Farklı topluluklar içerisinde farklı kültürlerden etkilenerek günümüze kadar gelmektedir. Tarihsel açıdan bakılacak olursa ilk olarak 1569 yılında günümüzdeki Ukraynalılar, Rutenyalılar olarak bilinmektedir. Rutenyalılar o dönemde Litvanya Büyük Dükalığı ve Polonya arasındaki birlik içindeki bir alanda yaşamaktadır. Ukrayna bağımsızlığını ilk kez 1648 senesinde almıştır. Ancak bu bağımsızlık çok uzun sürmemiş 1654 yılında bağımsızlığı sona ermiştir. Ukrayna bağımsızlığını kaybettikten sonra Ukrayna topraklarının bir bölümü Rusların idaresi altına girerken bir bölümü ise Lehistan- Litvanya Birliği içerisinde

⁹ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.529.

¹⁰ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, s.528.

girmiştir. İlerleyen zaman içerisinde Ukrayna topraklarının yarısı Avusturya- Macaristan İmparatorluğu içerisinde yer alırken diğer taraftan ise Rus İmparatorluğu toprakları içerisinde yer almaktadır. Ukrayna içerisindeki temel bölünmenin kökenleri bu zamanlara kadar gitmektedir. Bu dönemde iki büyük güç olan bu devletlerin etkisi bölünmedeki temel rollerden birisidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İmparatorluklar yıkılınca Ukrayna Halkların Cumhuriyeti'ni 1917 yılında kurmuştur. Ancak bu da çok uzun sürmemiş bu cumhuriyet Kızıl Ordu tarafından yıkılmıştır. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardında ise batı tarafındaki Ukraynalılar bir cumhuriyet kurmuşlar ancak buradaki cumhuriyeti de Polonyalılar yıkmışlardır. İkinci Dünya savaşına kadar bir tarafı Sovyet Rusya yönetimi altında iken diğer kesimi ise Polonya yönetimi altında kalmıştır. İki devlette Ukraynalılara sert politikalar uygulayarak kendi kimliklerinin oluşmalarını engellemişlerdir. 1939 yılında ise Molotov- Ribbentrop Paktı, Almanya ve Sovyetler tarafından imzalanınca Stalin, modern Ukrayna'nın inşası için izin vermiştir. Sovyetler Birliği bu dönemde Polonya'dan başlayarak Galiçya ve Volhinya'yı kendi toprağı haline getirmiş ve Ukraynaca konuşulan toprakları birleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği sona erince 24 Ağustos 1991 yılında Ukrayna kendi bağımsızlığını ilan etmiştir.¹¹

19. Yüz yıla gelindiğinde kimlik inşacılar geçmişten beri Ukraynalıların kullandıkları tüm isimleri (Rusinler, Rutenler, ...) reddederek kendilerinin Ruslardan farklı olduğunu kabul ettirmek için Ukrayna ismini kullanmaya başlamışlardır.¹²

4.1. Sovyet Sonrası Dönemde Ukrayna Kimliği

Tarihsel olarak incelendiğinde Ukrayna toprakları çok uzun bir süreç içinde farklı kültürlerle beraber yaşadığı bu nedenle aynı ülke içinde çok fazla kültürle karşılaştıkları için kullandıkları dil, kültürleri ve ekonomik olarak bile çok farklılıklar göstermektedir. Belirli dönemlerde ise kendi dillerini, tarihlerini ve kültürlerini unutmaları için belli yöntemlere maruz kalmışlardır. Bu kimlik oluşum sürecinde en belirleyici unsurlardan birisi olmuştur.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra temel amaçları Sovyet etkisinden bir an önce çıkmaktı ama bu hiç de kolay olmayacaktır. Çünkü bir tarafı geçmişten beri Sovyet ve Rus etkisi altındaydı. Bu durum Rus etkisi altında kalmak isteyen onlar olmadan kendilerini bir hiç olacağını düşünen Rus yanlısı bir topluluk oluşturmuştur.¹³ İlerleyen dönemler artık kendi politikalarını kendimiz belirlemeliyiz kavramı en belirgin şekilde Turuncu Devrim ile gerçekleşmiştir. Bu devrim sonucunda yeni kimlik kavramı ön plana çıkmış ve eski Rus kimliği tarafı daha önemsiz bir hal almıştır. Artık kendi politikaları, kendi sembolleri ve Ukrayna vatanseverliği etkili olmuştur.

¹¹ Karaaslan, Hakan, "Bölge Çalışmalarında Doğu Avrupa Örneği: Tarihsel Arka Plan", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2019, s.104-105.

¹² Plokhyy, Serhii, "Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi", Feylesof Yayınları, 2017, s.14.

¹³ Ekinci, F. Didem, "Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler", Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Sayı: 21, Yıl: 2020, s.219.

4.2. Turuncu Devrimin Ukrayna Kimlik Oluşumuna Etkisi

Bu dönemde Ukrayna Komünist parti rejiminden ve bu partinin ekonomik politikası olan merkezi planla ekonomik modelden liberal bir yapıya geçmek istiyorlardı. Çünkü Ukrayna halkı bir şeyi fark etmişti ve artık bu durum dayanılmaz bir hal almıştı. O da Komünist parti üyelerinin çok fazla zenginleşerek bu dönemde ülkedeki oligarkları oluşturduğudur. Halk artık bu durumu fark etmiş rahatsız olamaya başlamıştır. Çünkü bu oligarklar kendilerini bir mafya olarak görmeye ve mafya ile olan ilişkilerini arttırmaya başlamışlardır. Durum böyle olunca Komünist parti üyelerini halkı soymakla itham etmişler ve onları güvenilmeyen ve istemeyen parti olarak görmüşlerdir. Turuncu devrimin oluşmasındaki temel sebep ise Ukrayna’da o dönemdeki rejimin (Kuçma Rejimi) bir gazeteciyi öldürmesidir. Bu olayda rejimin işi olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır.¹⁴ Olayların asıl başlangıç noktası ise 2004 yılında yapılan seçimlerdir. İlk turda iki partide (Yuşenko ve Yanukoviç’in partileri) birbirlerine yakın oy almışlardır. Seçimde ikinci tura geçildiğinde Bölgeler Partisi yani Yanukoviç’in partisi çoğunluğu alarak birinci parti seçilmiştir. Ancak muhalefet ve bazı gruplar seçimlerde hile olduğunu savunmuş ve seçimlerin yenilenmesini istemişlerdir. İkinci tur seçimleri yenilenmiş ve bu sefer de Yuşenko seçimleri kazanmıştır. Olaylar büyüyen ise seçimleri kazanan Yuşenko’nun zehirlenmesi olayıdır. Bu olay protestoların daha şiddetli hale gelmesine yol açmıştır. İşte bu protestoların adı “Turuncu Devrim” olarak geçmektedir.¹⁵

2005 yılından sonra Batı tarafını destekleyen hükümet bazı yenilikler yapmıştır bunlardan azıları özelleştirmeler ve kamu reformlarıdır. Batı tarafı ile arasını iyi tutmaya çalışan Ukrayna bu dönemde Rusya ile arasında ciddi şekilde uzaklaşma politikası izlemiştir. Hatta Rusça konusunda ciddi şekilde kısıtlamalara gidilmiştir. Bu dönemde Rusça olan kitaplar, filmler bile yasaklanmıştır, Rusça olan sokak isimleri bu dönemde Ukraynaca olarak değiştirilmiş ve Rus etkisinden bu şekilde uzaklaşıp batı etkisi altına girilmesi amaçlanmıştır. Yine bu dönemde Avrupa Birliği’ne katılmak için takvim oluşturulması istemiş ve Rusya’ya karşıtı tavır takınmıştır. Ancak Avrupa Birliği’nde bu dönemde ekonomik bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu Ukrayna’nın birliğe girmesini uzaklaştırmıştır.¹⁶

Aslında bu sürecin uzamasının sebebi sadece Avrupa Birliği’nin ekonomik olarak soruları olması ve daha fazla ülkenin katılımını kaldıramayacağı değildir. Ukrayna gibi ekonomisi iyi olmayan ve sadece tarım ile kalkınmaya çalışan bir ülkenin Avrupa Birliği içinde söz sahibi olmasını istememektedirler, onlara göre Ukrayna ve benzeri ülkeler ucuz işgücü olarak kullanmak daha iyi bir çözümdür.¹⁷

¹⁴ Köroğlu, Nergiz Özkural, “Avrupa Birliği ve Rusya’nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna’da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: “Turuncu Devrim” ve “Meydan Devrimi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 6, Yıl: 2015, s.34.

¹⁵ Köroğlu, Nergiz Özkural, agm, s. 34-35.

¹⁶ Tüysüzöğlü, Göktürk, “Ukrayna’da Turuncu Devrim’in Sonu”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 2011, s.69.

¹⁷ Matthews, O. (2010), “How Europe lost Ukraine?” , *Newsweek*, January 22.

Avrupa Birliği, Ukrayna'yı birlik içinde girmesini çok fazla istemese de bunu isteyen bir ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Çünkü onlara göre Ukrayna Rusya sınırında olması bir avantajdır. Çünkü Rusya'ya yakın bir ülke kendilerinin tarafında olması ileri kullanılabilir olarak düşünölmektedir.¹⁸

İlerleyen dönemlerde Ukrayna çok çok fazla ilerleme kaydetse de bu Avrupa Birliği için yeterli gelmez, zaten girmesini istememekte bahane olarak da hala Rus etkisinde olduklarını yolsuzluk, şeffaflık gibi konularda hala yetersiz olduklarını söylemekte ancak en belirleyici konulardan birisi ise enerji konusudur. Çünkü Ukrayna hala enerji konusunda dışarı bağımlı bir ülkedydi ve bağımlı olduğu ülke ise Rusya'ydı. Kendi birlikleri içinde olan ve dışarıya bağımlı olduğu ülke Rusya olunca bu birliğe alma konusunu hiçbir zaman istememişlerdir.¹⁹

Tüm bu durumlara genel olarak bakıldığında ise Turuncu Devrimden sonra da Ukrayna için bir düzelme olmamıştır. Devrimden sonra gelen hükümette yolsuzluklara son vermemiş, ekonomik olarak kötü durumda olan Ukrayna bu durumdan kurtulamamıştır. Tüm bunlar Yuşenko iktidarına olan güvensizliği arttırmıştır.²⁰

Bu dönemin kimlik açısından bakacak olursak Turuncu Devrimden sonra gelen Yuşenko iktidarı batı yanlısıdır. Bu durum ülkede bir ikililiğe yol açmıştır. Çünkü seçimi %54.05 gibi bir oyla kazanmıştı. Bu oy aslında Ukrayna'nın batı taraftarı olması gerektiğini savunan insanların oy oranıdır. Diğer tarafta neredeyse ülkenin yarısı Rus tarafında olması gerektiğini savunmaktadır. Yani Turuncu Devrimden sonra da ülke ikiye bölünmekten geri durmamıştır. Batı yanlısı taraf batının yanında olmanın onların izinden gitmenin kendileri için daha iyi olacağını düşünmekte bu sebeple NATO ve Avrupa Birliği'ne girmek istemektedir ancak diğer taraf ise tam tersi düşünceyi savunmakta bir taraf seçilecekse o taraf Rus olmalıdır. Bu zamana kadar onların yönetiminde yaşadıklarını ve daha rahat olduklarını batı tarafına geçilirse uyum sağlayamayacaklarını savunmaktadır. Yani bu dönemde fikir çatışmalarından dolayı tam bir kimlik oluşamamıştır.

4.3. Meydan Devriminin Ukrayna Kimlik Oluşumuna Etkisi

Turuncu Devrimden sonra iktidara gelen Yuşenko ülkedeki sorunları çözemeyince 2010 yılında yapılan seçimlerde Yanukoviç iktidara gelmiştir. Bir önceki dönemde tamamen batı yanlısı olan Yuşenko iktidarına tam ters yönde tutum sergileyen ve Rus yanlısı olan Yanukoviç iktidarı kazanmıştır. Ülkenin tam bir kimliği oluşamamış olması siyasal iktidarlardan da bellidir. Kim iktidara gelirse ülkenin politikasını tam ters yönde çeviriyor olan ise ekonomik olarak zaten kötü olan halka oluyordu. Yanukoviç bu dönemde batı ile ilişkisini oldukça zayıf bir konuma getir ve Rusya ile ilişkilerini arttırdı. Meydan devrimini oluşmasını sağlayan olayda tam bu sıralarda gerçekleşmiştir. Yanukoviç, Avrupa Birliği ile ortaklık antlaşmasını imzalamaması

¹⁸ Köroğlu, Nergiz Özkural, agm, s. 31-33.

¹⁹ Tüysüzoğlu, Göktürk, agm, s.70.

²⁰ Köroğlu, Nergiz Özkural, agm, s. 38-40.

protestoların başlamasına sebep olmuştur. Batı yanlısı taraftaki insanları bu durumdan rahatsız olmuşlar ve protestoları başlatmışlardır.²¹

Bu protestolar sırasında polislerin gösteri yapan öğrencilere şiddet uygulamasının ardından birçok ülkeden tepki gelmiş ve uygulanan şiddetin azaltılması ve tutuklanan insanların bir an önce serbest bırakılmasına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu protestolar sonucunda birçok insan ölmüştür.

Aslında buradaki sorunda yine aşırı kutuplaşma sonucu doğmuştur. Bu seferde Rus yanlısı politikardan insanlar rahatsız olmuş ve batıdan uzaklaştıkları için protestolara başlamışlardır. Ülkede ekonomi kötü bir durumdadır. Ancak insanlar birlik içinde toplu olarak protesto yapamamaktadır. Çünkü ülke iki farklı fikre ayrılmış bir tarafa yanlısı olan şey öbür tarafa yanlısı olsa bile doğru gelmektedir. Sürekli iki zıt fikir iktidara gelmekte her gelen diğerinin tam tersi bir politika izlemekte böyle olunca da bir tutarlılık olmadığı için ülke ekonomik ve diğer yönlerden sürekli zayıf düşmektedir. Ancak gelen iktidarlar ekonomik olan kötü olan ülkenin bu tarafıyla hiç ilgilenmemekte bütün güçlerini kendi savundukları tarafa yönelmekte kullanmakta diğer sorunları göz ardı etmektedir. Yani bu devrimden sonra da sorun yine iki farklı zıt fikrin çatışmasıdır. Yine bir birlik sağlanamamış ve ortak bir kimlik bu dönemde de oluşmamıştır.

4.4. Ukrayna- Rusya Savaşının Ukrayna Kimliğine Etkisi

2019 yılına gelindiğinde seçimler yapılmış ve Vladimir Zelenskiy seçimleri kazanmıştır. Bir önceki dönemin Cumhurbaşkanı Poroşenko, Rus karıtıştı bir tutum sergilemiştir ve ülke dilinde tek bir dil olduğunu onun da Ukraynaca olduğunu savunmuş aynı zamanda ülke içindeki Rusça yazılmış kitapları, kaynakları ve filmleri yasaklamıştır. Yine radyodaki ve televizyondaki Rusça yayınları kısıtlamış, ülkede az sayıdaki konuşulan dillere de sınırlamalar getirmiştir.²²

Zelenski geldikten sonra Rusya ile ilişkilerin tamamen kesilmemesini istemiş ve ilişkileri yeniden başlatmıştır. Aralarındaki sorunların çözümü için çalışmalar yapmıştır. Ancak Rusya ile yakınlık gösterirken batı tarafından da uzaklaşmamıştır. Bir yandan da Polonya ile ticaret hacminin artması için çalışmalar yapmış ve NATO'ya girmek istediği yönünde açıklamalar yapmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise mayıs ayında NATO'ya tam üyelik için Yıllık Ulusal Programı kararnamesini imzalamıştır. Bu kararnamenin ardından NATO tarafından da olumlu şekilde cevaplar gelmiştir.²³

Tüm bu olumlu gidiş devam ederken bu durum Rusya tarafında tehlike olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya işgal girişimde bulunmuş ve en az 42.000 kişinin ölümüne yol açan ve hala daha devam eden bir saldırı düzenlemiştir. Tabi işgal ülkedeki kimlik ayrımına etki etmemiştir. Ülkenin doğu kısmında olan topluluk bu işgali haklı

²¹ Köroğlu, Nergiz Özkural, agm, s. 37-41.

²² Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, "Ukrayna Ulus İnşasının Yapıtaşları ve Bugüne Yansımaları", 2021, s.531.

²³ Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, agm, s.531-532.

bulmaktadır. Çünkü onlara göre batı tarafında olma hatta NATO'ya girmek başlangıçtan itibaren yanlıştır. Onlara göre savunma tarafında da Rusya'nın yanında yer almalıdır. Bu sebeple Rusya'yı bu konuda bile desteklemeye devam etmişleridir. Batı tarafında olan kısım ise işgalin bir an önce bitmesini ve Ukrayna'nın NATO tarafında yer alması gerektiğini belirtmektedir. Yani ülkedeki işgal sırasında dahi ülkedeki görüşler ikiye ayrılmakta en beraber karar vermeleri gereken noktada dahi ortak bir anlaşmaya varamamaktadır. Bu durumda ortak bir kimlik bu dönemde dahi oluşmamıştır.

5. SONUÇ

Tüm bu değerlendirmeler, karşılaştırmalar ve araştırmalar sonucunda bir sonuca varmak gerekirse Ukrayna'da ortak bir kimlik oluşmuş mu sorusuna verilebilecek cevap hayırdır. Çünkü Ukrayna topraklarındaki geçmişe bakıldığında Ukrayna çok uzun bir süre bir ikililik içinde kalmıştır. Sürekli iki devlet tarafında işgal edilmiş bu da ülke bölge içinde sürekli ayrılıkçı görüşlere sahip olan insanların oluşmasına neden olmuştur. Bu ayrılıkçı görüşlerin oluşmasında en etkili dönemleri Sovyet zamanıdır. Bu dönemde Ukraynalılara kendi kültürlerini, dilleri unutmaları için ağır baskılar yapılmıştır. Bu baskılar sonucunda görülen ise Ukrayna topraklarının doğu kısmında yer alan insanların Rus yanlısı olmalarına neden olmuştur. Çünkü bu bölge Sovyetlerden çok önce bile Rus tarafına yakın olduğu için onlarla arasında bir bağ oluşmasına neden olmuştur.

Sovyetler yıkıldıktan sonra da Ukrayna bağımsızlığından sonra da ülke için de pek bir şey değişmemiştir. Ülke topraklarının doğu kısmı yine Rus yanlısı taraf takınırken, ülkenin batısında yer alan daha batıya yakın ve Ukrayna bağımsızlığını destekleyen taraf olarak ikiye ayrılmıştır. Aslında ortak bir duruşun, kültürün ve kimliğin tam olarak oluşamamasının başlıca sebepleri de budur. Çünkü Rus yanlısı taraf doğal olarak Rusya'ya bağlı olmalarını istemekte ve onların kültürlerini ve dillerini daha çok benimsemektedir. Batı tarafındaki kesim ise daha çok Ukrayna'nın daha batı tarafında olması gerektiğini i gelişmeleri için batı tarafında durması gerektiğini belirtmektedir. Onlara göre Ukrayna, NATO'ya ve Avrupa Birliğine girmeli ve gelişimini bu yönde sürdürmelidir.

Bu konuda yapılması gereken en önemli adımlardan birisi eğer batı tarafındaki yol izlenecekse doğu tarafında çok büyük olan ve hala devam eden Sovyet etkisi azaltılmalı ve bir ülke bir bütün olarak batı tarafına geçilmeli ve Ukrayna'nın gelişimi için çalışılmalıdır. Eğer Rus yanlısı taraf seçilecekse batı tarafındaki politikalar terk edilmeli ve Rus etkisi altına girilmelidir. Ancak Rus etkisi altına girilse de tam olarak Ukrayna kimliği sağlanmış olamayacak hatta şu ana kadar oluşturulan kültür ve kimlikleri bile zaman içinde yok olacaktır. Ukrayna için en ideal olan durum Rus yanlısı tarafı kendi taraflarına çekmek ancak batı tarafında da çok yakın olmamalarıdır. Çünkü bu seferde Rus tarafı bu yakınlığı bir tehdit olarak algılayabilir ve şu anda olduğu gibi işgal girişimlerini arttırabilir. Onun için iki tarafında zarar görmemesi için ortak bir noktada bulunulmalı ve ortak kültürlerini ve kimliklerini daha ileri bir noktaya taşımalarıdır.

Şuandaki duruma bakıldığında ise böyle bir ortaklık görülmemektedir. Bu sebeple ülkedeki insanların yarısı Rus etkisi altında olan kısmı, diğer yarısı ise batı kısmında olan Ukrayna'nın

bağımsızlığını korumak için çalışan batı tarafında yer almak isteyen topluluklardan oluşmaktadır. Bu sebeple günümüz için değerlendirecek olursak ülke içindeki bu bölünme sonucunda ortak bir kültür ve kimlik oluşumu sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

Dalbay, Ramazan Saim, *Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018.

Ekinci, F. Didem, *Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler*, Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Sayı: 21, Yıl: 2020.

Karaaslan, Hakan, *Bölge Çalışmalarında Doğu Avrupa Örneği: Tarihsel Arka Plan*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2019.

Köroğlu, Nergiz Özkural, *Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna'da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: "Turuncu Devrim" ve "Meydan Devrimi"*, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 6, Yıl: 2015.

Köroğlu, Nergiz Özkural & Satymova, Sabina, *Ukrayna Ulus İnşasının Yapıtaşları ve Bugüne Yansımaları*, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 10, Yıl: 2021.

Kösoğlu, Nevzat, *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yayınları, 1992.

Madan Sarup, *Identity and Narrative*. Identity, Culture and the Post-modern World. Editör: R. Tasneem; G. Athens, The University of Georgia Press, 1996.

Matthews, O. (2010), *How Europe lost Ukraine?*, Newsweek, January 22.

Ploky, Serhii, *Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi*, Feylesof Yayınları, 2017.

Tüysüzoğlu, Göktürk, *Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 2011.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBYCANDA QADIN SİYASƏTİ

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Dosent

Əsmətخانım Bəyəhməd qızı MƏMMƏDOVA

Bakı Dövlət Universiteti, Şərqşünaslıq fakültəsi

ORCID No: 0000-0002-9055-2313

XÜLASƏ:

Biz bu araşdırmamızda Azərbaycanın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində qadın siyasəti, onların inkişafı, haqq və hüquqlarının qorunması sahəsində qəbul olunan qanunlar və prioritet istiqamətləri tədqiqata cəlb etmişik.

Bildiyimiz kimi, hər hansı bir toplumun demokratikliyinə ilkin göstəricilərindən biri də qadına verilən qiymət, ona olan münasibətlə təsbit olunur. 1993-cü ildən başlayaraq qadın problemlərinin həllinə dövlət səviyyəsində yetirilən diqqət bu hərəkata yeni nəfəs, yeni ruh yüksəkliyi gətirdi, bu isə öz növbəsində qadın cəmiyyətlərinin, birliklərinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının meydana gəlməsinə zəmin yaratdı.

Dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsi, qadın problemlərinin ən üst səviyyədə həllinə nail olunmasında Heydər Əliyevin müstəsna rolu inkaredilməz tarixi faktır. Qadınlara yüksək imtiyazların verilməsi, siyasi sferada, qanunların qəbul edilməsində iştiraklarının təminatı, ən ali qanunvericilik orqanında təmsil olunmaları da Ümummilli Liderin şəxsi, təkidli təşəbbüslərinin əməli nəticəsi idi. Cəmiyyətin dinamik inkişafında qadınların yeri, statusu ilə bağlı həyata keçirilən irimiqyaslı layihələrin bünövrəsi hələ 1969-1982-ci illərdə H. Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə qoyulmuşdu. Lakin sonrakı hakimiyyət illərində müstəqilliyin bəxş etdiyi əlahiddə imtiyazlardan yararlanan lider yarımçıq qalmış bu işi daha geniş planda, daha əhatəli və sistemli şəkildə davam etdirdi. Onun “Azərbaycan qadınlarının rolunun artırılmasına dair tədbirlər haqqında” (1998), Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında (14 yanvar, 1998), “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” imzaladığı çoxsaylı fərman və sərəncamları dediklərimizin bariz nümunəsidir. Məsələnin ciddiliyini nəzərə alan H.Əliyevin prinsipial səyi nəticəsində Azərbaycan BMT-nin bir çox konvensiya, aksiya və layihələrə qoşuldu. Hüquq və azadlıqlarımızın beynəlxalq müstəvidə tanınması üçün Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) qadınların əmək və məşğulluq sahəsində qəbul etdiyi bir çox konvensiyalara qoşulma da bu istiqamətdə aparılan çoxşaxəli projelərin tərkib hissəsi idi.

Qeyd etməliyik ki, qadınlarla bağlı H.Əliyevin bünövrəsini qoyduğu strategiya, kurs tam gücü ilə, daha sistemli, daha mütəşəkkil formada bu gün də davam etdirilir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, qadın siyasəti, diskriminasiya, gender bərabərliyi, qadınlar haqqında konvensiyalar.

GİRİŞ:

“Hisslər, xatirələr heykəllərdə və muzeylərdə rəmzləşdiyi kimi, ideyalar, fikirlər də ictimai-siyasi proseslərdə təcəssüm olunur. Heydər Əliyevin bu gün də yaşamaqda olan ideya-siyasi varlığına öz münasibətimizi biz təkcə iftixar hissi keçirməklə deyil, həm də bu ideya dünyasını öyrənmək, tədqiq etmək və həyata keçirməklə ifadə etməliyik”. [3;57] Bizim bu araşdırmamız da qeyd olunan məqsəd və məram xidmət edir.

Azərbaycanın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin az müddətdə ölkəni parçalanmaq təhlükəsindən xilas etməsi, milli həmrəyliyi bərqərar edərək, ordu quruculuğunu həyata keçirməsi məlum həqiqətlərdəndir. Respublikamızın nüfuzlu dünya təşkilatlarına, o cümlədən Avropa Şurasına tamhüquqlü ölkə kimi üzv qəbul olunması, xarici dövlətlər, aparıcı fəvqəldünya dövlətləri ilə diplomatik münasibətlərin yaradılması, düşünülmüş konsepsiya əsasında tarazlaşdırılmış xarici siyasət kursunun müəyyənləşdirilərək həyata keçirilməsi də bilavasitə Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır. Onun rəhbərliyi ilə qısa zamanda ölkənin milli maraqlarına uyğun beynəlxalq iqtisadi sazişlər işlənilib hazırlandı, 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” adlı neft müqaviləsinin imzalanması Azərbaycanın iqtisadi sistemini canlandıracaq güclü maliyyə kanalı olmaqla yanaşı, eyni zamanda, onun siyasi müstəvidə də söz sahibliyinə geniş imkanlar açdı. Elm, təhsil, mədəniyyət sahələrində əldə edilmiş uğurlar ciddi islahatların, bu sahələrə göstərilən diqqət və qayğının məntiqi nəticəsi idi.

Azərbaycan dövlətinin böyük memarı Heydər Əliyev üçün müstəqillik ideyası yalnız milli özünüdərkini, özünəqayıdışın yüksək sosial təzahürü ilə çərçivələnmirdi, o həmçinin Azərbaycanın dünya arenasında mövqeyi kimi çoxfunktional hədəfləri də ehtiva edirdi. Ölkəmizin qısa zaman ərzində demokratik, müstəqil, azad, hüquqi, sivil və dünyəvi dövlət imicinə yiyələnməsi də məhz bu strategiyanın parlaq nəticəsi idi. Sivil cəmiyyətin formalaşmasının episentridə qərarlaşmış insan faktoru, onun haqq və hüquqlarının qorunması problemi diqqətdə saxlanılan məsələlər içərisində öncüllük təşkil edirdi.

ƏSAS ARAŞDIRMA:

1.1 Heydər Əliyevin qadına verdiyi dəyər və Azərbaycanda qadın siyasətinin təməl prinsipləri.

Bildiyimiz kimi, hər hansı bir toplumun demokratikliyinin ilkin göstəricisi qadına verilən qiymətlə ölçülür, ona olan münasibətlə təsbit olunur. Bu mənada gənc yaşlarından qadın hərəkatının aktiv üzvü, “Qadınlar Cəmiyyəti”ndə seksiya rəhbəri, onlarla bağlı projətlərin bir çoxunun fəal iştirakçısı və ən əsas da elə bir qadın kimi biz də söz demək haqqına sahibik. 1993-cü ildən başlayaraq qadın problemlərinin həllinə dövlət səviyyəsində yetirilən diqqət bu hərəkata yeni nəfəs, yeni ruh yüksəkliyi gətirdi, bu isə öz növbəsində qadın cəmiyyətlərinin, birliklərinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının meydana gəlməsinə zəmin yaratdı. Əsas məram və məqsədi milli-mənəvi dəyərlərin qorunması sahəsində fəaliyyətə istiqamətlənmiş 1998-ci ildə təsis etdiyim “Kamillik” Qadın Cəmiyyəti də o dövrün demokratik ab-havasının bəhrəsi idi.

Ulu Öndərin qadına, ələlxüsus da Azərbaycan qadınına verdiyi dəyər və ehtiramı sözlə ifadə etmək həqiqətən də çətinidir: “Qadınlar cəmiyyətinin bəzəyidir, gözəlliyidir. Qadınızsız cəmiyyət

ola bilməz. Azərbaycan qadınları öz ağıllarına, zəkalarına, biliklərinə, istedadlarına, eyni zamanda da gözəlliklərinə görə dünya qadınları içərisində özünəməxsus və çox yüksək yer tuturlar. Cəmiyyətdə qadınların üzərinə çox böyük vəzifələr düşür, onların işi həmişə ağırdır. Ancaq onlar bu vəzifələri şərəflə yerinə yetirirlər. Azərbaycanın keçmiş zamanlarda da görkəmli qadınları olmuşdur. Onların adları və xidmətləri bizim tariximizin səhifələrində qızıl hərflərlə yazılmışdır. Ancaq XX əsrdə Azərbaycan qadınının keçdiyi yol, əldə etdiyi nailiyyətlər, həqiqətən dünya miqyasında böyük fəxr mənbəyinə çevrilmişdir. İndi biz hədsiz iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, cəmiyyətimizin hər bir sahəsində qadınlar böyük rol oynayırlar, böyük xidmətlər göstərirlər, bəzi sahələrdə isə aparıcı rol oynayırlar. “Mən bütün Azərbaycan qadınlarına təşəkkür edirəm. Qəhrəmanlığınıza görə, dözümlülüyünüzə görə, ölkəmizə, millətimizə, dövlətimizə sdaqətinizə görə”[6] –bu H.Əliyevin qadınlar haqqındakı baxışlarının çıxışlarındakı inikası idi. Məncə artıq şərhe ehtiyac yoxdur.

Həqiqətən də, “Azərbaycan qadını öz soy-kökünü, xalqının mədəni irsini, tarixi adət-ənənələrini, ana dilini, mənəviyyatını qoruyan, onu daha da təkmilləşdirən varlıqdır. Düzgün qərar qəbul etmək bacarığı, böyük potensiala malik olması ilə hamını heyrləndirən qadın dövlət xadimləri tariximizin ayrı-ayrı dövrlərində yaşayıb fəaliyyət göstərərək dünya qadın hərəkatının qürur səhifələrinə çevrilib”. [4;31]

Dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsi, qadın problemlərinin ən üst səviyyədə həllinə nail olunmasında Heydər Əliyevin müstəsna rolu inkaredilməz tarixi faktdır. Qadınlara yüksək imtiyazların verilməsi, siyasi sferada, qanunların qəbul edilməsində iştiraklarının təminatı, ən ali qanunvericilik orqanında təmsil olunmaları da Ümummilli Liderin şəxsi, təkidli təşəbbüslərinin əməli nəticəsi idi.

Məlum olduğu kimi insan hüquq və azadlıqları sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin təməlinə insana qayğı və insan ləyaqətinə hörmət prinsipi dayanır. Nəzərə alsaq ki, qadın hüquqlarının müdafiəsi insan hüquqlarının müdafiəsinin tərkib hissəsidir, bu zaman əminliklə deyə bilərik ki, insan hüquq və azadlıqları sahəsində qəbul olunmuş 220 Beynəlxalq Konvensiya və saziş özü-özlüyündə həm də qadın hüquqlarının qorunmasını, hüquqi müstəvidə tənzimlənməsini ehtiva edir. Mövcud beynəlxalq insan hüquqları öhdəlikləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Nizamnaməsi ilə müəyyən olunmuşdur.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, qadınlara aid olan ilk Konvensiya – “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiya” 1979-cu ildə imzalanmış və 1981-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

1.2 Qadınlarla bağlı qəbul olunan strategiyanın hüquqi əsasları və onların qanunlarda inikası

Heç kimə sirr deyil ki, cəmiyyətin dinamik inkişafında qadınların yeri, statusu ilə bağlı həyata keçirilən irimiqyaslı layihələrin bünövrəsi hələ 1969-1982-ci illərdə, möhtərəm H. Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə qoyulmuşdu. [1;15] Lakin sonrakı hakimiyyət illərində müstəqilliyin bəxş etdiyi əlahiddə imtiyazlardan yararlanan təəssübkeş lider yarımçıq

qalmış bu müqəddəs işi daha geniş planda, daha əhatəli, dayanaqlı və sistemli şəkildə davam etdirdi.

Onun “Azərbaycan qadınlarının rolunun artırılmasına dair tədbirlər haqqında” (1998) [11], Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında (14 yanvar, 1998) [12], “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” imzaladığı çoxsaylı fərman və sərəncamları dediklərimizin bariz nümunəsidir. Məsələnin ciddiliyini nəzərə alan Ümummilli Liderin prinsiplial səyi nəticəsində Azərbaycan 1992-ci il avqustun 4-də “Qadınların siyasi hüquqları haqqında” 1952-ci il, 1995-ci il iyunun 30-da “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” 1979-cu il BMT Konvensiyası, 2000-ci ilin fevral ayında “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi” Konvensiyasına [5;202] əlavə olunmuş Protokol, 2001-ci ildə BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun “Zorakılıqsız həyat” Regional Məlumatlandırma Kompaniyası, 2001-2002-ci illərdə “Qafqazda gender zorakılığına qarşı 16 günlük fəaliyyət” aksiyası kimi bütün mümkün Beynəlxalq Konvensiya və tədbirlərə qoşuldu. Hüquq və azadlıqlarımızın beynəlxalq müstəvidə tanınması üçün Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) qadınların əmək və məşğulluq sahəsində qəbul etdiyi “Yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi haqqında” 45 sayılı, “Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında” 100 sayılı, “Ananın mühafizəsi haqqında” 103 sayılı, “Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında” 111 sayılı BƏT Konvensiyasının və 29 yanvar 1957-ci il tarixli “Ərdə olan qadının vətəndaşlığı haqqında” Konvensiyanın qəbulu [9] və bu qanunların qəbulundan doğan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi də bu istiqamətdə aparılan çoxşaxəli projətlərin tərkib hissəsi idi.

Ölkəmizdə hüquqi islahatların həyata keçirilməsi məqsədi ilə Prezident Heydər Əliyevin 21 fevral 1996-cı il Sərəncamı ilə Hüquq İslahatları Komissiyası [10] yaradıldı. Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarının daha dolğun, hərtərəfli təmin edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “İnsan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında” 1998-ci il 22 fevral tarixli Fərmanı [8] “ölkəmizin dünyaya və Avropaya inteqrasiyası prosesinin sürətləndirilməsi və demokratiyanın inkişaf etdirilməsinə geniş imkanlar yaratdı, insan hüquqları sahəsində görüləcək işlərin istiqamətləri və konsepsiyasını müəyyən edərə, onu dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırdı” [2;126] Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı” Prezidentin 1998-ci il 18 iyun Sərəncamı [7] ilə təsdiq edildi. Dövlət proqramında insan hüquqları üzrə müvəkkil təsisatının yaradılması; Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları haqqında beynəlxalq sazişlərə qoşulması; qeyd olunan sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi və s. mühüm məsələlər nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd etdiyimiz kimi, insan haqq və hüquqlarının qorunmasına, müdafiəsinə yönəlmiş bütün qanun, fərman və sərəncamların istisnasız hamısı birbaşa qadın haqq, hüquq və azadlıqlarının qorunması, müdafiəsi demək idi.

Fərman və sərəncamlardan irəli gələn məqsəd və vəzifələri nəzərə alaraq, Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsində “Qadınlar və İnsan hüquqları” strategiyasının həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Komitə tərəfindən təşkilatlar, cəmiyyətlər və qadınlar üçün hər gün 2 saat olmaqla “Qadın siyasətdə”, “Təhsil və səhiyyə hüquqları”, “Konstitusion hüquqlar”,

“Əmək hüquqları”, “Ailə hüquqları” mövzusunda aparılmış seminarlar, bu sahə üzrə təşkil edilmiş mütəxəssis çıxışları iştirakçıların marağına səbəb olmuş, il boyu müxtəlif bölgə və rayonlarda, müəssisələrdə maarifləndirici analoji seminarlar keçirilmişdir.

Sadaladıqlarımız Heydər Əliyevin qadın siyasətinin inkişaf strategiyası ilə bağlı həyata keçirdiyi, hər kəsə məlum həqiqətlərin çox cüzi hissəsidir. Əlbəttə ki, reallaşdırılan titanik miqyaslı işləri, saysız-hesabsız projələri hətta təfərrüata varmadan belə, sadəcə saymaqla kifayətlənsək, bu qalaq-qalaq kitabların ərsəyə gəlməsi ilə nəticələnər.

Bu gün Ulu Öndərin qadınlara münasibətindən söz açarkən fəxrlə deyə bilərik ki, sağlam sosial sferanın yaradılmasında müqayisəyəgəlməz dərəcədə geniş təsir dairəsinə malik bizlərin – sən, mən, o, istisnasız hamımızın durumu hər an ən incə detallarına qədər ölkə rəhbərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Nə gərgin iş qrafiki, nə ölkədəki ictimai-siyasi sabitliyin kritik durumu, nə xəstəlik heç bir maneə onun qadınlarla görüşünü təxirə salmağa qadir deyildi. Söylədiklərimiz onun qadın problemləri ilə əlaqədar keçirdiyi saysız-hesabsız tədbirlərin xronologiyasına nəzər yetirdikdə daha aydın şəkildə təsdiqini tapır. Sevindirici haldır ki, ölkə əhalisinin yarısından çoxunu təşkil edən zərif cinsin nümayəndələri də öz növbəsində bu diqqət və qayğının dəyərini, çəkisini bilirdilər. Qədirbilən Öndərin çağırışlarına sədaqət, ehtiramla cavab verir, onlara olan etimadı doğrultmağa çalışırdılar.

Əlbəttə ki, genetik kodların diktəsi, milli-mənəvi dəyərlərin əxlaq kodeksinə, həyat devizinə çevrildiyi ailədən qaynaqlanan tərbiyə və ən nəhayət, ən fədakar, ən nəcib ananın qayğısı, ən gözəl, ən zərif qadının sevgisi ilə əhatələnmə Prezident İlham Əliyevin qadına, anaya, ailəyə münasibətindən təsirsiz ötüşə bilməzdi. Bu gün ölkədə aparılan qadın siyasətinin uğurlu davamında da məhz sadaladığımız faktorların əlahiddə gücü sezilməkdədir. 2006-cı ildə qadınlara bağlı işlərin daha mütəşəkkil və ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsi üçün Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə “Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi” yaradıldı. “Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi”nin bazasında yaradılan yeni qurumun adındakı dəyişiklik təbii ki, formal xarakter daşıyırdı. Bu qadının hər şeydən öncə ana, yaradıcı varlıq kimi cəmiyyətə təqdimi ilə yanaşı, özündə gələcəyimizin qarantı olan uşaqların ailə kontekstində sağlam inkişafına, mental dəyərlərə sahib gəncliyin formalaşmasına nəzarət kimi mürəkkəb mexanizmi də ehtiva edirdi.

NƏTİCƏ:

Yekun nəticə olaraq qeyd etməliyik ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyev cəmiyyətdə qadının rolunun yüksəldilməsi məsələsini diqqət mərkəzində saxlamaqla qadınların dövlət strukturlarında, parlamentdə, siyasi və ictimai təşkilatlarda geniş təmsil olunmasına çalışmışdır. İnsan hüquq və azadlıqları ilə bağlı 220-dən çox müxtəlif beynəlxalq konvensiyaya qoşularaq sazişlər imzalayan Azərbaycan üzərinə götürdüyü öhdəlik və vəzifələri layiqincə yerinə yetirməklə, qısa bir zamanda demokratik, hüquqi, sivil dövlət kimi dünya arenasına inteqrasiya etməyi bacardı.

Dövlət qadın siyasəti strategiyasının düzgün, planlı, məqsədyönlü şəkildə qurulması nəticəsində:

- Ölkəmizdə dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilərək dövlət səviyyəsinə qaldırılması,
- Qadınların idarəetmə, qərarqəbuletmə, sosial həyatın bütün sferalarında irəli çəkilərək, çoxsaylı imtiyazlarla təmin olunması,
- Azərbaycanda qadın siyasətinin hüquqi bazasının yaradılması,
- Gender bərabərliyi, qadın haqq və hüquqlarının təbliğatı istiqamətində maarifləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi,
- Beynəlxalq təşkilat və cəmiyyətlərin konvensiya, layihələrinə qoşularaq, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün təzahür formalarının ləğvinin prioritet kimi qəbul olunması,
- İnam, özgüvən üzərində qurulan liderlik xüsusiyyətlərinin aşılması,
- Milli-mənəvi dəyərlərin, ailə institutlarının qorunmasında qadının rolunun qabardılaraq bu kimi dəyərlərin qorunmasının vacibliyi,
- Qadınların hüquq və azadlıqlarının təminatı istiqamətində çoxsaylı qanun, fərman və sərəncamların imzalanması kimi həlli gecikən məsələlər gündəmə gətirilərək reallaşdırılmağa başladı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Uşaq və Gənclərin Sülh Şəbəkəsi – 10 il*, Oğuz evi nəşriyyatı/ Bakı, 2010, səh.287.
2. *Heydər Əliyev və Azərbaycan qadını*, Adiloğlu nəşriyyatı/ Bakı, 2007, səh.236
3. *Xalqa bağlıslanan ömür*, Şəms nəşriyyatı/ Bakı, 2004, səh.384.
4. Məlikli Günel, *Azərbaycan Respublikasında qadın siyasəti*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik Z. M. Bünyadov adına Şərqsünəslıq İnstitutu, “Dəyişən dünyada qadın: Şərq və Qərb baxışı” Beynəlxalq Elmi Konfransın tezisləri/ Elm, Bakı, 2023, səh.184.
5. *Tərbiyə (3)*, Pedaqogika nəşriyyatı/ Bakı, 2003, səh.320
6. <https://science.gov.az/az/news/open/23484>
7. <https://e-qanun.az/framework/3635>
8. <https://e-qanun.az/framework/4981>
9. <https://scfwca.gov.az/post/1123/heyder-eliyev-ve-dovlet-qadin-siyaseti>
10. <https://files.preslib.az/projects/heydaraliyev/articles/he0451.pdf>
11. <https://e-qanun.az/framework/4951>
12. <https://e-qanun.az/framework/4932>